

9(3)

9-23

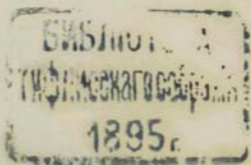
Stamp

~~Chas. D. M.~~
J. S. H. 1884.
M. I.

475-62.

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Վ

Հ Ի Ն Ե Ի Ն Ո Ր Ա Ջ Գ Ս Ց

1005

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO
1892

100
2004

1892
UNIVERSITY OF TORONTO

2004

447
W. 2681

9(3)

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Կ.

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ի Ն

Հ Ի Ն Ա Ջ Գ Ա Ց

ՅՈՐՈՒՄ ԲՈՎԱՆԴԱԿԻՆ

ԳՍՏՄՈՒԹԻՆԻԿ ՀՐԷԻՑ, ԱՍՈՐԵՍԱՆԵԱՅՑ, ԲԱԲԵ-
ԼԱՑԻՈՑ, ԵԳԻՊՏԱՑԻՈՑ, ՄԱՐԱՑ, ԳԱՐՍԻՑ, ԳԱՐ-
ՔԵԻԱՑ, ԿԱՐՔԵԴՈՆԱՑԻՈՑ, ՅՈՒՆԱՑ ԵՒ ԱՍՈՐԻՈՑ

5697

Հ Ա Ր Ա Գ Ր Ե Ա Ց

Հ Ա Մ Բ Ր Ո Ս Ի Ո Ս Գ Ա Լ Ֆ Ա Ց Ե Ա Ն

Ի ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

Ի ՎԵՆԵՏԻՎ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1849

2.

9(3)

2.11.12
2.11.12

RECEIVED
THE SECRETARY
GENERAL
INDIAN NATIONAL CONGRESS

CONFIDENTIAL
FOR THE SECRETARY
GENERAL

11.11.12

SECRETARY
GENERAL

1942

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Պատմութեան ուսումը թէ որ իրաւամբ ըսուեր է խորհրդարան իշխանաց և կրթարան չափահասից, տարակոյս չկայ որ պէտք է համարուին ան զբօսարան տղայոց և պատանեաց. անոր համար է որ տղոց միտքն ու լեզուն բացուելուն պէս կ'ուզեն պատմութիւն լսել, պատմութիւն պատմել, կարդալ սորվածնուն պէս ալ՝ պատմութիւն կը փնտռեն որ կարդան. ըսել է թէ աս ուսման շուարձութիւնը կը հասկընան ու կը սիրեն, թէ պէտ և մեծամեծ օգուտները՝ ի սկզբան չեն իմանար: Իսկ մեծերը, և մանաւանդ վարժապետները, որ պատմութեան օգտակարութիւնն ալ խիտ աղէկ կը ճանչնան, ու գիտեն որ անհամեմատ առաւելութեամբ վեր է պատմութեան օրինակը՝ քան թէ խրատին ուժը, արդեօք ինչ ճամ

բայ՝ ի՞նչ ո՞ճ պիտի բռնեն որ պատմութեան ու-
սումը իրաւքնէ օգտակար ըլլայ տղոց, բայց միան-
գամայն զուարճութիւնն ալ չկորսընցընէ, չոր ու
ցամաք ուսմանց կարգը շանցնի ու ձանձրալի չը-
լլայ տղոց . ի՞նչ ընելու է որ պատմութեանց մէջ
յիշուած երեւելի տեղերու և մարդկանց անուն-
ները, գլխաւոր թուականները, հարկաւոր յա-
ջորդութիւնները, առանց շատ դժուարութիւն
քաշելու սորվին տղաք ու մտքերնին պահէն . վեր-
ջապէս ի՞նչ կերպ բռնելու է որ ծակ դուրի մը
մէջ քարի կտորուանք նետելու պէս՝ չէցուի
տղոց միտքը աննշան ձայներով, անսովոր բառե-
րով ու կտորբրդուճ թիւերով, հապա իրական
ու ստոյգ դիպուածները կարգ կարգ շարուի
մտքերնուն մէջ, այնպէս որ սէտք եղած ատենը
չուտ մը յիշեն և ուրիշի ալ տեղովը պատմեն : —
Ահա այսպիսի դիտմունքները աչքերնուս առջին
ունենալով աս հին, Միջին և Նոր ժամանակաց
պատմութիւնները շարագրելու ձեռք զարկինք :
Նայեցանք որ համառօտութիւնը՝ պատմութեան
ամբողջութեանը և զուարճալի ըլլալուն արգելք
մը չընէ, ամբողջութիւնն ալ աւելորդ պարագա-
ներով կամ յայտնի խորհրդածութիւններով
ձանձրութեան պատճառ չըլլայ : Նայեցանք որ
ոչ այնչափ ընդարձակ գրեմք պատմութիւններն

որ վարժապետներուն գրեթէ նիւթ չմնայ բեր-
նով աւելցնելու քանի մը երկրորդական պա-
րագաներ ու խորհրդածութիւններ, ոչ ալ այն-
չափ կտրտենք ու ամփոփենք որ բոլորովին վար-
ժապետաց մնայ ամէն տեսակ բացատրութիւնը :

Պատմութեան թեւը անընդհատ պահեցինք ,
այսինքն բնագրին մէջ հարցմունքներ չգրինք , որ-
պէս զի թէ տղոց և թէ ուրիշ ո՞ր և իցէ հասակի
ու վիճակի անձանց կարգաւ կարգացած ատեն-
նին ոտնառութեան պատճառ չըլլան . բայց միան-
գամայն դիտնալով թէ հարցմունքներն ալ շատ
դիւրութիւն կուտան տղոց՝ պատմութիւնը միտ-
քերնին պահելու , վարժապետաց ալ՝ անոնց
միտք պահածը իմանալու համար , գլխաւոր հարց-
մունքները թուանշանով ամէն մէկ երեսին տակը
գրինք ծանօթութեան պէս . գլխաւորները կ'ը-
սեմ , վասն զի վարժապետաց կ'իյնայ որ մի և
նոյն հատուածին վրայ այլ և այլ հարցմունքներ
ալ ընեն իրենք իրենց կողմանէ , որպէս զի հար-
կաւոր պարագաները աւելի լաւ տպաւորուին
տղոց մտքին մէջ , տղաք ալ կարճ կարճ տալով
պատասխանները՝ աւելի դիւրութիւն իմանան :

Իսկ ընդհանրապէս աւելի օգտակար ու դիւ-
րին կերպով աս դասատեարերը գործածելու հա-
մար՝ այսպիսի եղանակ մը կրնայ բանեցուիլ :

Վարժապետը մէկ գլուխ մը կը բանայ, օրինակի
համար առաջին գլուխը, ու քանի մը տղոց մէջ
մէկ հատուած կարգաւ կարգաւ կուտայ ինչուան
գլխոյն վերջը. ետքը կ'ըսէ որ գոցեն գրքերը,
ու պատմութեան ծայրէն սկսելով որո՞ւն որ
ուզէ կը հարցընէ հատուած մը. թէ որ չգիտնայ՝
կամ լաւ պատասխան չտայ, ուրիշ մը կը հարցը-
նէ. թէ որ գիտցաւ, մէկաւ հատուածը կը հար-
ցընէ ուրիշի, գլուխն որ լմննայ՝ նորէն կարգաւ
կուտայ առջինին պէս, ու դասը կը վերջանայ :
Երկրորդ օրը յաջորդ գլուխը դաս տալէն առաջ՝
նախընթացը մէյմըն ալ կը հարցընէ ու կը կարգա-
ցընէ, և անկէց ետքը երկրորդ գլուխը դաս կու-
տայ առջի կերպովը : — Աս ո՞ճը կը բանեցընէ
Փարիզ նաև Պըլէզ գաղղիացի վարժապետը, որուն
պատմութեանց դասատետարերուն հետևեցանք
ընդհանրապէս, թէպէտ և շատ բան ալ մեղմէ
աւելցուցինք՝ աչքէ անցընելով Ղըֆրանք, Լեւի,
Սէկիւր, Լըսպա և ուրիշ ասոնց նման հիմնական
համբաւեալ անձանց պատմութիւնները :

Հին պատմութիւնը սորվել սկսող տղաք հար-
կաւ առաջուց սորված պիտի ըլլան սուրբ գրոց՝
կամ որ նոյն է՝ հրէից պատմութիւնն ու մեր
ազգին պատմութիւնը : Բայց գիտնալով որ
հրէից պատմութիւնը թէ ստուգութեանը, թէ

հնու-թեանք և թէ ժամանակագրութեանք պատ-
ճառաւ ուրիշ ամէն պատմութեանց հիմն է ,
անոր համար մենք ալ պատշաճ համարեցանք աս
հատորիս սկիզբը Հրէից պատմութեան համա-
ռօտութիւնը դնել , որպէս զի տղաք առաջ անոր
մէջի գլխաւոր գիպուածները քաղեն ու ետքը
անցնին արտաքին պատմութեանց :

Եւ որովհետև ինչպէս որ պատմութեան մէկ
աջբը ժամանակագրութիւնը սեպուած է , մե-
կալն ալ աշխարհագրութիւնն է , ժամանակա-
գրական թուականները երևելի գիպուածներուն
քովը գրինք փակագծի մէջ , և պատմութեան
սկիզբն ալ համառօտ աշխարհագրութիւն մը՝ որ
մեծ գիւրութիւն կուտայ տղոց՝ պատմութիւնները
գիւրաւ սորվելու և միտք պահելու համար :

Ասկէց ետև կ'ելլէ Հռովմայեցւոց պատմու-
թիւնը՝ զսա մէկ հատոր . երկու հատոր ալ Մի-
ջին դարու պատմութիւնը . երկուք ալ Նոր պատ-
մութիւն :

Յուսանք որ աս մեր աշխատանքը իր վախճանին
հասնի՝ օգտակար և հաճոյ ըլլալով մեր ազգին
ուսումնասէր աշակերտացն ու աշխատասէր վար-
ժապետացը , որով անշուշտ կամակատար եղած
կ'ըլլանք նաև այն բարեսիրտ ու պատուական Ան-
ձին որ թէ յորդորանօք և թէ արդեամբք պատ-

Ճառ եղաւ մեզի սա գործքիս ձեռք զարնելու յօ-
գուս և 'ի յառաջագիտութիւն հայկազնեան ման-
կանց , որոնց վրայ մեծ սեր , մեծ համարում ու
ակնկալութիւն ունի :

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՒՒՆ

ՆՐՆ ՊԸՏՄՈՒԹՒՆԸ

ԼԳՒՊՏՈՍ - Եզիպտոս, Աֆրիկէի մէկ մասն է, որուն Հրեայք Երկիր Քամայ կամ Մեսարեմայ կը ըսէին՝ ասենով այլ և այլ հարստութիւն կամ իշխանութիւններ կը բաժնուէր. ետքերը երբոր մէկ տէրութիւն մը ձևացաւ, այլ և այլ գաւառներ կամ նահանգներ բաժնուեցաւ:

Եզիպտոսի երկրին մէջէն կ'անցնի Նեղոս գետը, և երկիրը իրեք գլխաւոր մասն կը բաժնուէր. հարաւակողմը՝ Վէրէն Եփրատ կամ Թեբայիտ կըսուէր՝ Թեբէ մայրաքաղաքին անուանովը. մէջտեղը՝ Միջին Եփրատ կամ Եզպանոնայսինքն Եօնանահանգ, որովհետեւ եօթը նահանգ կը բաժնուէր. հիւսիսակողմը՝ Սպարէն Եփրատ կամ Դէլփոս և ասանկ ըսուելուն պատճառն ան է որ ձեռ եռանկիւնի ըլլալով Յունաց Δ (տելլա) գրոյն նման էր:

Վերին ու Միջին Եգիպտոսի գլխաւոր քաղաքներն էին Սիէնէ, Լատուպօլիս, Կրոկոդիլոսպօլիս կամ Արսինոյէ, Կոսպոս, Տենտիրիս, Լիկոսպօլիս, Հերմոպօլիս, Թեբէ՝ Վերին Եգիպտոսի մայրաքաղաքը, և Մեմփիս՝ Միջին Եգիպտոսի մայրաքաղաքը՝ Նեղոս գետին ձախ եզերքը : Ստորին Եգիպտոսի գլխաւոր քաղաքներն էին Հեղիուպօլիս կամ Արեգ քաղաք, Աղէքսանդրիա, Սայիս և Պեղուսիոն՝ որ բոլոր Եգիպտոսի մայրաքաղաքը կը սեպուէր :

ԲԱԲԵԼՈՍ . — ՄԱՐԱՍՏԱՆ . — ՊԱՐՍՎԱՍՏԱՆ . — ԿԻՐՈՍԻ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆԸ . Բաբելոնի տէրութեան խիստ ծաղկած ասէնը՝ հիւսիսէն ու արևելքէն սահմանն էր Հայաստանն ու Մարաց երկիրը, արևմուտքէն Ամանոս լեռը, հարաւէն Արաբիոյ ծոցը . քաղաքներուն մէջ անուանի էին Կիսիս, Շօշ ու Եղիմայիս, Քաղղէաստան, Բաբելաստան՝ որուն մէջ էր նաև Բաբելոն՝ բոլոր տէրութեան մայրաքաղաքը . Եփրատ գետէն անդին Միջագետքը՝ որուն մէջ էին նաև Ուր և Խառան քաղաքները, Ասորեստան՝ որուն գլխաւոր քաղաքն էր Դամասկոս, Փիւնիկէ և Պաղեստին :

Մարաց տէրութեան ձեռքն էին Աժգահակայ թագաւորութեան ասէնը՝ Մարաստան, Եկրատան, որ և տէրութեան մայրաքաղաքն էր, և Հաագիւս քաղաքը, Ասորեստան, Հայաստանի հարաւային մէկ մասը, Կասպագոլկիս, Պերսեպօլիս ու Պասարգադ քաղաքները :

Պարսից տէրութեան սահմանը Կիւրոսի ասէն՝ հիւսիսէն Ոքոս գետն ու Կասպից ծովն էր, արևելքէն Ինդոս գետը, հարաւէն Ներքին կամ

Միջերկրական ծովը, Արարիա և Պարսից ծոցը, արևմուտքէն Հայաստանի մէկ մասը և Եգեան ծովը : Իսկ ունեցած երկիրներն էին Լիւզիա՝ որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Սարգիկէ, Տրազա, Թերմեսոս, Պերգամա և Գորդիոն . Լիկայոս, Նիա, Կիլիկիա՝ Սելինոս և Իսոս քաղաքներով . Պարթեւաց և Բաղարիացւոց երկիրները, Եւոզիա, Յոնիա և Դովրիս կամ Եգեան ծովու արևելեան ծովեզերքը բնակող Յունաց երկիրները :

Աս ընդարձակ տէրութիւնը՝ որ ետքը Կիւրոսին յաջորդները աւելի ընդարձակեցին, Դարեհ քսան նախարարութիւն բաժնեց : Բուն Պարսկաստանը ասոնց մէջ չէր, և աուրք չէր սար :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ. Յունաստանի սահմաններն էին Մարաց սլասերազմին սակնը՝ հիւսիսէն Ակրոկերաւնեան լեռները, արևելքէն Եգեան ծովը, հարաւէն Միջերկրական ծովը, արևմուտքէն Յոնիական ծովը : Բնական կերպով Յունաստան երկու գլխաւոր մասն կը բաժնուէր, ցամաք ու կղզիներ : Ցամաքի կտորն ալ դարձեալ իրեք մասն կը բաժնուէր, այսինքն Հալկարիս Յունաստան կամ Պեղոպոնէս, Միջին Յունաստան կամ Եւլլարա, և Հիւսիսային Յունաստան :

Պեղոպոնէս, որ կղզի Պեղոպոսի ըսել է, ութը գաւառ կը բաժնուէր . Լակոնիա, որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Սպարտա կամ Լակեդեմոն, Եղիս և Սելլասիա . Մեսսենիա՝ որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Մեսսենա, Ստենիկար, Պիզոս, Մեթոն և Իրա բերդը . Արգոզիս, գլխաւոր քաղաքներն Արգոս, Տրեզենէ, Եպիգարոս և Միկենք . Եղիս, գլխաւոր քաղաքներն Եղիս, Ողիմ

սիա և Պիսա . Աքայիա , գլխաւոր քաղաքներն
Ողենէ , Դիւմէ , Պատրէ և Պելլենէ . Սիկիոնիա ,
գլխաւոր քաղաքը Սիկիոն . Կորնթոս , համանուն
գլխաւոր քաղաքովը . Արկադիա , գլխաւոր քա-
ղաքներն Որքոմենէ , Մանտինէա , Տեգէա , Ստիւ-
փաղոն և Պալլանտիա :

Միջին Յունաստան ութը գաւառ կը բաժ-
նուէր . Մեգարիա , գլխաւոր քաղաքը Մեգարա .
Ատտիկէ , գլխաւոր քաղաքները Աթէնք , Ելէւ-
սիա և Մարաթոն . Բէոլիա , գլխաւոր քաղաք-
ները Թերէ , Պլատէա կամ Պղատիէս , Կորոնէա ,
Թեսալիէս և Լէւկարա . Փոլիսիա , գլխաւոր քա-
ղաքները Դեզփիս , Կիւրէ և Անտիկիւրէ . Լո-
կրիա , որուն մէջ էր հռչակաւոր Թերմոպիլէայ
կիրճը , գլխաւոր քաղաքները Նաւպակտոն և
Ամփիսսա . Դորիա . Եստողիա . Ակառնանիա :

Հիւսիսային Յունաստան երկու գաւառ ու-
նէր . Թեսսաղիա , գլխաւոր քաղաքները Լարիս-
սա , Դոդոնէ , Տրաքիս և Փերէս . Եպիրոս ,
գլխաւոր քաղաքը Ամբրակիա :

Յունաստանի կղզիներէն ոմանք զսա զսա են ,
ոմանք ալ խումբ խումբ մէկուեղ : Զսա կեցած
կղզիներուն մէջ անուանիններն էին Կրեաէ , Եւ-
բէա , Սաղամինա և Եգինէ : Խումբ խումբ կեցած-
ներուն գլխաւորներն էին Յոնիական կղզիները ,
Կիւկլադաչք կամ Բոլոր կղզիք , և Սալորագք կամ
Սփիւռ կղզիք : Յոնիական կղզեաց մէջ երևելի
էին Կորկիւրա , Լէւկադիա , Իթակէ , Զակիւն-
թոս , Կեփաղենիա և Կիթերա : Կիւկլոդաչց մէջ
գլխաւորներն էին Նաքսոս , Պարոս , Դեղոս և
Անդրոս :

ՄԱԿԵՂՈՆԻԱ . Մակեդոնիոյ Թագաւորու-
 թիւնը Յունաստանի հիւսիսակողմը կ'իյնայ . ասեր-
 կիրը մեծն Աղէքսանդր իր աշխարհակալութիւննե-
 րովը այնչափ ընդարձակեց որ Ագրիական ծովէն
 ինչուան Հնդկաստան կը տարածուէր , Դանուբէն
 ալ ինչուան Կարմիր ծովը : Աս սահմաններուն
 մէջ եղած երկիրները Աղէքսանդր երեսունըչորս
 մեծ նահանգ կամ աշխարհք բաժնեց , որոնց
 գլխաւորներն էին Մակեդոնիա՝ որուն մէջն էր
 Թրակիա և Թեսսաղիա , Փոխլդիա , Լիւդիա՝
 որուն մէջն էր Յոնիա , Կարիա , Պափղագոնիա ,
 Լիկիա և Պամփիլիա , Կապադովկիա և Պոնտոս ,
 Կիլիկիա , Ասորիք , Բաբելոն և Ասորեստան , Շօշ ,
 Պարսկաստան և Մարաստան , Վրկան և Պարթե-
 ւաստան , Բակարիա և Մարգիանէ , Սոդգիք և
 Դրանդիանէ , Կրման և Գեդրոսիա , Հնդկաս-
 տան և Եգիպտոս :

Մակեդոնացւոց աս ընդարձակած աւալ տէրու-
 թիւնը շատ փոփոխութիւններ առաւ նախ Աղէք-
 սանդրի մեռնելէն ետքը , երկրորդ՝ Իպսոսի սա-
 տերազմէն վերջը , և երրորդ՝ Ասորւոց Սելեւկոս
 Ա Թագաւորին մահուընէն ետքը :

Պատմութիւնն է աշխարհիս սկիզբէն ինչուան մեր ատեն եղած ճշմարիտ դիպուածոց բովանդակութիւնը :

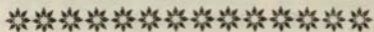
Պատմութեան վախճանն է անցած ժամանակներուն խելք սորվելու դիպուածները դիր անցընելով թէ նոյն ատենի մարդիկը և թէ ետքէն եկողները կրթել, ուրիշներուն փորձառութեամբը ետեիններուն բան սորվեցընել :

Պատմութիւնը՝ ժամանակին նայելով իրէք գրլխաւոր մասն կը բաժնուի , այսինքն Հին պատմութիւն , Միջին դարու պատմութիւն և Նոր պատմութիւն :

Հին պատմութիւնը աշխարհիս հետ կը սկսի , Քրիստոսէ 4004 տարի առաջ ըստ ժամանակագրաց , ու Քրիստոսէ 476 տարի ետքը կը վերջանայ՝ արևմտեան կայսերութեան վերջանալուն ատենը . ասոր մէջը կ'երթայ բոլոր հին ազգաց պատմութիւնը և Հռովմայեցւոց պատմութիւնը :

Միջին դարու պատմութիւնը կը սկսի Քրիստոսէ 476 տարի ետքը՝ արևմտեան կայսերութեան կործանման ատենէն , և Քրիստոսէ 1453 տարի ետքը Վոստանդնուպոլսոյ առնուելովը արևելեան կայսերութեան հետ կը վերջանայ :

Իսկ Նոր պատմութիւնը կը սկսի Սուլթան Մէհմեթին Վոստանդնուպոլիսն առնելէն ինչուան հիմայ :

ՀԻՆ ՊԼՏՄ ՈՒԹԻՒՒՆ

ՊԼՏՄ ՈՒԹԻՒՒՆ ՀՐԷԻՑ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Սփեշծառն աշխարհի . — Զրհեղեղ . — Բաբելոնի
աշխարհի . — Աբրահամ . — Յակոբ . — Յուդէի Ե-
փրկարան ի ծախսի . — Մովսէս . — Իսրայէլացոց Ե-
փրկարանն ելեւել . — Յեոն . — Իսրայէլացիք Աւե-
րեց երեւին ի լ փրեան . — Գաղատացիք . — Սահաւել :

Աստուած զեց օրուան մեջ ստեղծեց երկինքն
ու երկիրս , և ուրիշ արարածներէն ետքը ստեղծեց
մարդը իր կերպարանացը նման (4004) : Առաջին
մարդուն անունն էր Ադամ , առաջին կնոջն ալ
Եւա :

Աստուած զորչափ ստեղծեց մեջ ստեղծեց աշ-
խարհս :

1 Ազամն ու Եւան գրաւ Աստուած գրախառն , որ զուարճալի պարտէզ մըն էր . հոն երջանիկ ու անմահական կեանք կրնային անցընել թէ որ իրենց ստեղծողին հրամանը պահէին . բայց Եւան սատանային խոստմունքներէն խաբուեցաւ , Ազամն ալ իրեն հետ անհնազանդութեան մէջ ձգեց . անոր համար երկուքն ալ գրախտէն դուրս քշուելով զատապարտուեցան , և իրենց հետ բոլոր մարդկային ազգն ալ պարտաւորեցաւ աշխատելու , ցաւեր քաշելու և մեռնելու : Միայն թէ աս ալ խոստացաւ Աստուած մարդուս որ ատենով փրկիչ մը խրկէ՝ զինքը ան կործանմանէն կանգնելու համար :

2 Ազամայ առաջին որդիքն եղան Կայէն և Աբել : Կայէն նախանձեցաւ Աբել եղբորը վրայ ու սպաննեց զինքը (3875) . որով Աստուծմէ անիծուեցաւ , մարդկանց ատելի եղաւ :

3 Ազամայ երրորդ որդին եղաւ Սէթ . ասոր որդիքը հաստատուն մնացին աստուածաշտուութեան մէջ . և գլխաւորներն են Ենովս , Կայնան , Մաղաղայէլ , Յարեգ , Ենովք . ասիկայ հրաշքով

-
- 1 Ազամը ո՞ր գրաւ Աստուած : — Ազամ ի՞նչ պէս անհնազանդ եղաւ Աստուծոյ : — Ազամայ ի՞նչ պատիժ տուաւ Աստուած : — Ի՞նչ բան խոստացաւ Աստուած մարդուս :
- 2 Ազամայ առջին որդիքն որո՞նք եղան : — Կայէն ի՞նչ մեղք գործեց :
- 3 Ազամայ երրորդ որդին ո՞վ է : — Սէթայ որդւոց գլխաւորներն որո՞նք են :

երկինք վերացաւ . Մաթուսաղա , որ նահապետաց մէջ ամենէն շատ ապրեցաւ . Ղամբք և Նոյ :

1 Սեթայ որդիքը կայենի որդւոցը հետ խնամութիւն ընելով՝ աստուածապաշտութենէ պաղեցան , աւրուեցան . Աստուած ալ արդար դատաստանովը որոշեց որ բոլոր մարդիկը ջնջէ վերջընէ աշխարհէս :

2 Միայն Նոյ նահապետը իր հարցը հաւատքն ու աստուածապաշտութիւնը պահեր էր . ուստի Աստուած անոր յայտնեց իր կամքը , և ապապրեց որ մեծ տապան մը շինէ , որով ինքը իր ընտանեօքը ազատի ջրհեղեղի պատճէն (2468) : Մէկալ մարդիկը իրենց ախտերովը կուրցած ու ամբարշտութեամբ սրտերնին կարծրացած՝ մտիկ չըրին Նոյոյ ազդարարութեանցը որ կ'ըսէր թէ Աստուած վրանին բարկացեր է , ու ջրհեղեղով կ'ուզէ զիրենք ջնջել : Ան ատենը Նոյ իր ընտանիքովը մտաւ տապանը , հեան ալ ամէն տեսակ ցամաքային կենդանիներէն առաւ զոյգ զոյգ :

3 Քառասունն որ ու քառասուն գիշեր երկրնքէն տաստիկ անձրև եկաւ , ծովուն ջրերն ալ բարձրացան բոլոր աշխարհք կոխեցին , ու ինչուան խիտ բարձր լեռներէն ալ տասնըհինգ կանգուն վեր բարձրացան : Հարիւր յիսունն որ ջուրը երկրիս երեսը ծածկած մնաց , անանկ որ տապա-

1 Մարդիկ աստուածապաշտութեան մէջ հաստատ մնացին :

2 Ո՞վ միայն հաստատուն մնացեր էր :

3 Ի՞նչ պատիժ տուաւ Աստուած մարդկանց :

նէն դուրս մնացած մարդիկ ու կենդանիք ամէնն ալ խղզուեցան :

1 Երբոր ջուրը քաշուեցաւ , տապանը դնաց Հայաստանի Մասիս լեռան վրայ կեցաւ : Նոյ ելաւ դուրս , Աստուծոյ շնորհակալութեան զոր մատոյց , Աստուած ալ իրեն ու որդւոցը սպասուի-րանքներ տուաւ , խոստացաւ ալ որ անկէջ ետքը ջրհեղեղով բոլոր աշխարհս չսպառէ :

2 Մարդկային կենաց հարկաւոր արուեստները Նոյի և իր որդւոցը ձեռքովը նորէն ծաղկեցան , ու նոր նոր արուեստներ ալ հնարուեցան . առաջին այգի անկողն ինքն եղաւ , և խաղողին ու դինւոյն գործածութիւնը ան ստեղծն սկսաւ :

3 Մարդիկ ինչուան ջրհեղեղ ընդեղէն ու ստղէղէն կերակրով կ'ապրէին . Աստուած հրաման տուաւ որ կարենան նաև կենդանեաց միս ուտել :

4 Նոյայ որդիքը քիչ ատենի մէջ այնչափ շացան որ ալ չէին կրնար մեկտեղ մնալ , պէտք եղաւ որ աշխարհիս այլ և այլ կողմերը ցրուին : Յրուելէն առաջ Սենաարայ գաշար ժողովուեցան , որ Տիգրիս ու Եփրատ գետերուն իրարու հետ միացած տեղերուն մօտ կ'իյնայ , ու սկսան աշտարակ մը շինել որ ինչուան երկինք կ'ուզէին բարձրացընել . Աս-

1 Տապանը ո՛ւր կեցաւ : — Նոյ ի՛նչ ըրաւ :

2 Արուեստներն ի՛նչ եղան :

3 Ջրհեղեղէն վերջը մարդիկ ինչով կ'ապրէին :

4 Մարդիկ աշխարհիս երեսը ցրուելէն առաջ ի՛նչ մտածեցին : — Աստուած ի՛նչպէս սպաս-
ժեց մարդկանց ամբարտաւանութիւնը :

տուած անոնց հպարտութիւնը պատժելու համար լեզունին խառնակեց, որով չիրցան շէնքը առաջ տանիլ ու ցրուեցան: Ան աշտարակին տեղը Բաբելոն կոչուեցաւ, որ խառնակութիւն ըսել է, որովհետեւ հոն լեզուները խառնակեցան (2247):

1 Նոյայ որդւոցը մէջէն Յաբելթ հիւսիսային Ասիոյ մէջ մնաց և իր զաւկընէրը տարածուեցան արևմտեան Ասիոյ կողմերը՝ ինչուան Եւրոպա. Սեմ Ասիոյ մէջտեղերը բնակեցաւ, իսկ Քամ Ափրիկէ դնաց:

2 Երբոր մարդիկ սկսան ամէն տեղ իրենց բնակութիւնը հաստատել, քաղաքներ շինել, թագաւորութիւններ կանգնել, Քամայ թողը Ներբրովթ Բաբելոնի աշտարակին աւերակներուն վրայ Բաբելոն քաղաքը շինեց, ու կը ջանար որ ամենուն վրայ տիրէ ու ինքզինքը Աստուծոյ պէս պաշտել տայ (2240):

3 Անկէջ ետքը սկսան մարդիկ իրենց ստեղծողը մտնալ և սուտ աստուածներ պաշտել: Աստուած կամեցաւ անոնց մէջէն իրեն մէկ հաւատարիմ ժողովուրդ մը ընտրել, և Աբրահամ նահապետը, որ Սեմայ ցեղէն էր ու Քաղդէացւոց

1 Յաբելթայ որդիքն ո՞ւր բնակեցան: — Սեմայ որդիքը ո՞ւր բնակեցան: — Քամայ որդիքը ո՞ւր բնակեցան:

2 Բաբելոն քաղաքը ո՞վ շինեց: — Ներբրովթ ի՞նչ բանի ետեւ եղաւ:

3 Աստուած զո՞վ ընտրեց իր ժողովրդեանը նախահայր: — Աբրահամ ո՞ւր դնաց բնակելու:

Երկիրը կը բնակէր, ան ժողովրդեան նախահայր
Էղաւ (1921) : Աստուծոյ հրամանովը թողուց
հայրենիքը, և իր Ղովա եզրօրորդոյն հետ Քա-
նանացւոց երկիրը գնաց : Անկէց սովի սպառնա-
ռաւ քիչ մը ստեն Եգիպտոս գնաց, ու ետքը
նորէն դարձաւ Քանանացւոց երկիրը . Ղովան
ալ գնաց Սոգոմ քաղաքը բնակեցաւ : Սոգոմա-
ցւոց մեղքերը շասցած ըլլալուն՝ երկնքէն կրակ
իջաւ ու Սոգոմ, Գոմոր, Ագամա և Սերոյիմ քա-
ղաքները այրեց . Ղովա միայն իր ընտանեօքը հրաշ-
քով աղտակեցաւ ու գնաց Սեգովը քաղաքը բնա-
կեցաւ, և հոն ծնաւ Մովաբ ու Ամոն որդիքը -
ասոնցմէ Ելան Մովաբացիք ու Ամոնացիք :

1 Աբրահամ որդի մը ունեցաւ իր Ագար ա-
ղախնէն Խամայէլ անուանով, որուն որդիքը Խ-
մայէլացիք ըսուեցան : Երկրորդ որդի մըն ալ ու-
նեցաւ Սառա կնիկանէն՝ անունը Իսահակ (1896) :
Աստուած Աբրահամու հնազանդութիւնը փոր-
ձելու համար հրամայեց անոր որ Իսահակ որ-
դին իրեն զոհ ընէ : Երբոր կը պատրաստուէր
Աբրահամ հրամանը կատարելու, Աստուած ար-
գիլեց, և խոտաացաւ Աբրահամու որ իր որդիքը
երկնքի աստղերուն ու ծովու աւազներուն սէս
անթիւ ընէ ու իրմով օրհնուի բոլոր մարդկային
ազգը : Աբրահամ հարիւր եօթանասունըհինգ

1 Արոնք ևն իր որդիքը : — Աբրահամ ինչպէս
քրքուց Աստուծոյ իր հնազանդութիւնը :
— Աստուած իրեն ինչ բան խոտաացաւ :

տարեկան մեռաւ, ու իրեն ժառանգ խաչակի որդին թողուց :

1 Խաչակի ու իր որդին Յակոբ Աբրահամու հաւատքին ու հովուական կենացը հետեւելով՝ անոր պէս օրհնուեցան Աստուծմէ : Խաչակ ու իւր որդի մըն ալ ունէր Եսաւ կամ Եգոմ անունով, որ Եգոմայեցուց նախահայրն եղաւ :

2 Յակոբ, որ նաև խորայել այսինքն Աստուծոյ կ'ըսուի, տասուերկու որդիք ունեցաւ. անոնց մէջ աւելի անուանիներն են մէյմը Ղեւի՝ որուն որդիքը Աստուծոյ ծառայութեանը նուիրուեցան. երկրորդ՝ Յուդա, ուսկից պիտի ելլէր Թագաւորական ցեղը և Քրիստոս փրկիչն աշխարհի, և երրորդ Յովսէփ, որ ուրիշներէն աւելի սիրելի եղեր էր Յակոբայ :

3 Յովսէփայ եղբարքը վրան նախանձելով ծախեցին զինքը Մադիանացի վաճառականներուն, որ Եգիպտոս տարին զինքն ու Փարաւոն թագաւորին Պետափրէս անունով դահճապետին ծախեցին : Դահճապետը իր անզգամ կնոջը Յովսէփայ վրայ ըրած զրպարտութեանը հաւատալով բանտ դրաւ զինքը. անիկայ հրաշալի խմաստութեամբը քիչ ատենէն ելաւ ու մեծ փառքի հասաւ : Թագաւորին երազները մարդարեւական հողւով մեկնելուն համար անոր երկրորդն եղաւ, ու Ե-

- 1 Խաչակայ որդիքը որոնք եղան :
- 2 Յակոբ ուրիշ ինչ անուն ունէր : — Յակոբայ որդւոցը մէջ որոնք էին զվաւարները : — Որ ցեղէն պիտի ծնանէր Քրիստոս :
- 3 Յովսէփայ պատմութիւնն ինչ է :

գիպտոսի կառավարութեանը ինքը գլուխ կեցաւ (1716) :

1 Եօթը տարի առատութիւն որ եղաւ, Յովսէփ իմաստուն նախատեսութեամբ սաշար ժողովելով՝ կտուէն եկած Եօթը տարուան սովին ատենը Եգիպտոսը նեղութենէ ազատեց : Երբոր իր եղբարքը ցորեն գնելու համար Եգիպտոս եկան՝ ինքզինքը անոնց յայանեց Յովսէփ, ու հայրը քովը կանչեց, որ տնով տեղով ելաւ գնաց Եգիպտոս (1706) :

2 Յակոբայ զաւկրները քիչ ատենի մէջ բազմանալով մեծ ժողովուրդ ձևացան. Եգիպտացիք սկսան վրանին նախանձիլ ու անոնցմէ վախնալ. և ան ատենի թագաւորը՝ որ Յովսէփը չէր ճանչնար, հրամայեց որ Խորայէլացւոց մանչ զաւկրները մեռցուին (1573) : Մովսէս ալ երբոր մեռցրնելու համար՝ Նեղոս գետը ձգեր էին՝ Փարաւոնի աղջիկը տեսաւ, վրան խղճաց իր սալատը առաւ մեծցուց, ու Եգիպտացւոց գիտութիւնները սորվեցրնեկտուանոր : Քառասուն տարուան եղած ատենը Մովսէս տեսաւ որ Եգիպտացի մը Խորայէլացւոց մը գէմ անիրաւութիւն կ'ըներ, զարկաւ սպաննեց զԵգիպտացին ու Մադիանացւոց երկիրը փախաւ :

1 Յովսէփ Եգիպտոսը սովէ ազատելու համար ինչ ըրաւ :

2 Փարաւոն ինչ ըրաւ Խորայէլացիքը քիչցրնելու համար : — Մովսէս ինչպէս ազատեցաւ : — Մովսէս ինչո՞ւ Եգիպտոսէն փախաւ :

Յոթոր քրմին քով, և անոր Սեպիտղա աղջիկը
իրեն կին առաւ :

1 Մովսէս քառասուն տարի իր աներոյն ոչ
խարները արածելէն ետքը, Աստուած իրեն հրա-
մայեց որ Եգիպտոս դաւնայ և իր ժողովուրդը
գերութենէ ազատէ (1492) : Մովսէս իր Ահա-
րոն եղբորը հետ մեկտեղ Թադաւորին առջին
եղաւ ու խնդրեց որ թող տայ որ Խարայէլացիք
ելլեն Եգիպտոսէ : Փարաւոնին հաւտացընելու
համար որ զինքը Աստուած խրկեր է, և անոր
խտաարտութեանը յաղթելու համար շատ զար-
մանալի հրաշքներ ըրաւ, ու Եգիպտոսի վրայ
տասը տեսակ պատիժ բերաւ որ կ'ըսուին Հար-
Վարձ : Աս հարուածներուն տասներորդն ու
ամենէն սոսկալին ան է որ Եգիպտացւոց ամէն
անդրանիկ զաւկըները մեկ գիշերուան մէջ մե-
ռան. աս պատճառաւ Մովսէս Չարի կամ Պար-
ձ ըսուած տօնը գրաւ, որ սկսան Խարայէլացիք
ամէն տարի կատարել իրենց հրաշալի ազատու-
թեանը յիշատակ :

2 Փարաւոն Մովսէսի ըրած հրաշքներովը սար-

1 Մովսէս քանի՞ տարուան էր երբոր Եգիպ-
տոս դարձաւ : — Ի՞նչ կերպով կրցաւ Թա-
դաւորը համոզել որ Խարայէլացիքը թողու :
— Ի՞նչ տօն գրաւ Մովսէս :

2 Խարայէլացիք Եգիպտոսէն ելած ասեննին քա-
նի՞ հողի էին : — Կարմիր ծովէն ինչպէս
անցան Խարայէլացիք : — Փարաւոն երբոր
Խարայէլացւոց ետեւէն ընկաւ ի՞նչ եղաւ :

ստիճած՝ հրաման տուաւ որ Իսրայէլացիք ելլեն երթան . անոնք ալ Մովսէսի առաջնորդութեամբը վեց հարիւր հազար հոգի Եգիպտոսէն ելան . Կարմիր ծովը երկու բաժնուեցաւ , ոտքով մէջէն անցան : Փարաւոն զիրենք թող տալուն վրայ զղջալով ետենէն ընկաւ ու ինչուան Կարմիր ծովը մտաւ . բայց Մովսէս իր գաւազանը ծովուն վրայ երկընցընելուն պէս՝ ծովուն ջրերը միացան , ու Փարաւոն բոլոր զօրքովը խղզուեցաւ :

1 Աստուած իր Ժողովուրդը Եգիպտացւոց բռնութենէն ազտուելէն ետքը , Սինա լեռան վրայ կայծակներու և փայլականց մէջէն Մովսէսի ձեռքովը տասը պատուիրանքը տուաւ երկու քարէ տախտակներու վրայ գրած : Ահարոն , Մովսէսի եղբայրը , քահանայապետ անուանեցաւ , և քահանայական իշխանութիւնը իրմէ ետքը որդւոցը անցաւ , որ ինչուան հռովմայեցւոց Երուսաղէմն ու տաճարը կործանելու ատենը կար :

2 Իսրայէլացիք քառասուն տարի անապատին մէջ մոլորած պարտեցան , վասն զի շատ անգամ Աստուծմէ կ'ապստամբէին ու կուռք կը պաշտէին , երբոր Աստուած վրանին պատիժներ կը խրկէր ու հրաշքներ կ'ընէր՝ նորէն կը դառնային զինքը

-
- 1 Աստուած Մովսէսի ձեռքովը ինչ պատուիրանք տուաւ Իսրայէլացւոց : — Ահարոն ինչ պատուոյ հասաւ :
- 2 Իսրայէլացիք որչափ ատեն մնացին անապատին մէջ : — Իսրայէլացիք միշտ Աստուծոյ Երախտիքը ճանցան :

կը պաշտէին իրենց ճամբորդութեան վերջերը Ամաղեկացւոց, Քանանացւոց, Ամովրհացւոց և Մադիանացւոց հետ պատերազմներ ըրին, ու Մովսէսի աղօթքովը ամենուն ալ յաղթեցին :

1 Մովսէս Աւետեաց երկիրը չմտաւ, միայն Աբարխմ լեռան վրայէն տեսաւ ան երկիրը, իրեն յաջորդ գրաւ Յեսուսն (1432), ժողովուրդը որհնեց ու հարիւր քսան տարեկան վախճանեցաւ :

2 Յեսուայ առաջնորդութեամբը Խարայէլացիք ուղբով Յորդանան գետէն անդին անցան . Երկրով, Գայի, Գաբաւոն և ուրիշ շատ քաղաքներ առաւ Յեսու, և բոլոր Աւետեաց երկրին տիրեց ու ան երկիրը տասուերկու ցեղերուն բաժնեց, և ինքը հարիւր տասը տարեկան մեռաւ (1438) :

3 Յեսուայ մեռնելէն ետքը Խարայէլացւոց կառավարութիւնը Յուդայի ցեղին ձեռքն էր տաւր տարի, իրեք հարիւր քառասունըութը տարի ալ Գաբաւոն անունով իշխաններ ունեցան : Շատ անգամ կապալաչութեան մէջ ընկան, Աստուած ալ իրենց մեղացը պատիժ՝ Փղշտացւոց, Ամաղեկացւոց և ուրիշ այլազգեաց ձեռքը կը մատնէր : Երբոր կ'ամաչարարէին մեղքերնուն վրայ,

- 1 Մովսէս Աւետեաց երկիրը մտաւ : — Մովսէսի յաջորդն ո՛վ եղաւ :
- 2 Յեսու ի՞նչ ըրաւ : — Յեսուայ մեռնելէն ետքը որո՞նք հնազանդեցան Խարայէլացիք :
- 3 Խարայէլացիքը կառավարող իշխանները ի՞նչ կ'ըսուէին :

Աստուած իրենց փրկիչ մը կը հանէր որ զիրենք ազատէ . ասոնք են Դաւթար ըսուած իշխանները :
 1 Դատաւորաց մէջ հռչակաւորներն են Գեգէոն , Յեփթայի , Սամիսոն , Հեզի քահանայապետը , Սամուէլ մարգարէն :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Սասնա լափար . — Դաւթ . — Սաղմոն . — Իսրայէլի լափարաւիւնը . — Յարայի լափարաւիւնը . — Բաբելոնի գերաւիւնը . — Դաւիթ . — Կիրոս . — Տաճարին երկրորդ շինաւիւնը . — Քահանայապետաց իշխանաւիւնը :

2 Սամուէլ մարգարէին քսան տարի դատաւորութիւն ընելէն վերջը Խորայէլացիք ձանձրացած՝ խնդրեցին իրմէ որ թագաւոր մը դնէ իրենց : Սամուէլ ալ Աստուծոյ հրամանաւը Բենիամինի ցեղէն Սաուլն ընտրեց ու զինքը թագաւոր օժեց (1079) :

3 Քանի որ Սաուլ Աստուծոյ հաւատարիմ մնաց՝ Աստուած ալ զինքը զօրացուց որ ամէն թըշնամեացը յաղթէ . բայց շատ չանցաւ , իր հպար-

1 Դատաւորաց մէջ անուանիներն որոնք եղան :

2 Խորայէլացիք Սամուէլէն ինչ խնդրեցին : — Սամուէլ զով թագաւոր ընտրեց :

3 Սաուլը միշտ հաւատարիմ մնաց Աստուծոյ :

տուժեամբն ու անհնազանդութեամբը Աստուծոյ
երեսէն ընկաւ :

1 Դաւիթ մարգարէն որ Յուդայի ցեղէն էր,
տասնըվեց տարեկան ընտրուեցաւ Սաւուղայ ակ-
ղը, և Սամուէլ ծածուկ թագաւոր օծեց զինքը
(1074) : Դաւիթ մենամարտութեամբ Գողիաթը
սպաննեց, ու ազատեցաւ ան ամէն որոգայթներէն
որ Սաւուղ անոր վրայ նախանձելով կը լարէր
զինքը մեռցընելու :

2 Երբոր քսան տարի թագաւորելէն ետքը
մեռաւ Սաւուղ, Դաւիթ թագաւորեց բոլոր
Իսրայէլացւոց, Փղտացւոց ձեռքէն տասանակն
ազատեց, ու Երուսաղէմի Սիոն միջնաբերդը տա-
րաւ : Մովաբացւոց, Ասորւոց, Եգովմայեցւոց
յաղթելով՝ տերութիւնը Միջերկրական ծովէն
ինչուան Եփրատ գետը ընդարձակեց : Երկու մե-
ծամեծ մեղքերով զԱստուած բարկացուց. բայց
չուտ մը երբոր զլջաց ու ասպաշխարեց՝ Աս-
տուած թողութիւն տուաւ իրեն : Աբիսողոմ որ-
դին իրմէ ապստամբեցաւ, բայց Դաւիթ անոր
մահը լսելով լացաւ վրան : Երուսաղէմի տաճա-

1 Սաւուղայ ակղը ո՞վ ընտրուեցաւ թագաւոր, ու
թագաւորելէն առաջ ի՞նչ վտանգներէ ազա-
տեցաւ Դաւիթ :

2 Սաւուղ քանի՞ տարի թագաւորեր էր : — Դա-
ւիթ թագաւորելէն ետքը ի՞նչ գործքեր
ըրաւ : — Ի՞նչ յաղթութիւններ ըրաւ : —
Ի՞նչ մեղքեր ըրաւ : — Ի՞նչ շէնք սկսաւ չի-
նել : — Քանի՞ տարեկան մեռաւ :

րին հիմը ձգեց, ու քառասուն տարի թաղաւորեւէն վերջը եօթանասուն տարեկան մեռաւ :

1 Դաւթի յաջորդեց Սողոմոն որդին բարեպաշտ ու խաղաղասէր (1019) : Երբոր իրեն հարցուց Աստուած թէ Ի՞նչ կ'ուզես որ տամ քեզի, Սողոմոն խմաստութիւն խնդրեց . Աստուած ալ իրեն խմաստութեան հետ նաև հարստութիւն ու փառք տուաւ :

2 Սողոմոն Դաւթի սկսած տաճարը եօթը տարուան մէջ լմրնցուց, ու փառաւոր հանդիսով նաւահատիքը կատարեց (1008) : Անկէց զատ ուրիշ փառաւոր սրաշաներ ու քաղաքներ շինել տուաւ, և Երուսաղէմ քաղաքը պարսպով պատեց : Եզխատացուց թաղաւորին հետ խնամութիւն ըրաւ, Տիւրոսի թաղաւորին հետ ալ բարեկամացաւ ու անկէց ճարտար գործաւորներ ու շէնք շինելու ազնիւ նիւթեր տուաւ : Կաւեր շինեց Կարմիր ծովուն վրայ որ կ'երթային Սով փերէն ու Թարշիշէն ոսկի, փղոսկր ու խնկեղէն կը բերէին : Իր խմաստութեան համբաւը ամէն տեղ տարածուեցաւ, ինչուան Սաբայ թաղուհին իր խմաստութիւնը փորձելու համար Երուսաղէմ եկաւ :

1 Դաւթի ո՞վ յաջորդեց : — Սողոմոն ի՞նչ կատարելութիւններ ունէր :

2 Ի՞նչ շէնքեր շինեց Սողոմոն : — Տէրութիւնը ի՞նչպէս ծաղկեցուց : — Անունը որչափ մեծցաւ : — Ո՞վ եկաւ Սողոմոնի խմաստութիւնը փորձելու :

1 Սողոմոնն իր յաջողութեանցը մէջ չկրցաւ
ինչուան վերջը իր խնամտութեանը հետեիլ, և
մոռցաւ զԱստուած որ իրեն խնամտութիւն,
հարատութիւն ու փառք տուեր էր: Երուսաղե-
մի մօտ լեռան վրայ Ամոնացւոց Մողոբ կուռքին
սեղան մը կանդնել տուաւ, ու իր կռասպշտ կա-
նանցը խօսքէն չելելու համար անոնց սրաշած
աստուածոցը զոհ մատոյց: Դաւթի սիրոյն հա-
մար խնայեց Աստուած իրեն, բայց սպառնացաւ
որ մահուընէն ետքը Թագաւորութիւնը երկու
պիտի բաժնէ: Քառասուն տարի Թագաւորուէն
ետքը մեռաւ Սողոմոնն յիսունըութը տարեկան
(980):

2 Իրեն յաջորդեց որդին Ռորովամ: Իսրայէ-
լացիք Սողոմոնին գրած տուրքերէն նեղացած ու-
ղեցին որ որդին զանոնք քիչ մը Թեթեցընէ: Ռո-
բովամ խստութեամբ մերժեց զիրենք, ուստի
մէկէն տասը ցեղը իրմէ աստատմբեցան, և իրենց
Թագաւոր դրին Յերոբովամը որ Սողոմոնի իշխան-
ներէն մէկն էր. անով Իսրայէլի զատ Թագաւո-
րութիւնը ձեացաւ, ու Ռորովամի ձեռքը մնացին
միայն Յուդայի և Բենիամինի ցեղերը:

1 Սողոմոնն ինչուան ետքը Աստուծոյ հաւատա-
րիմ մնաց: — Աստուած ի՞նչ պատիժ տուաւ
Սողոմոնի անոր օպերախտութեանը համար:
— Քանի՞ տարի Թագաւորեց Սողոմոնն:

2 Սողոմոնի ո՞վ յաջորդեց: — Ռորովամ ի՞նչ
պէս ըրաւ Թագաւորութիւնը: — Ո՞վ էր
Յերոբովամ:

1 Յերոբովամ Աստուծոյ հրամանին դէմ արդիւնք իր հպատակացը որ զոհի համար Երուսաղէմ շերթան . ինքը երկու ոսկի հորթ շինել տուաւ ու հրամայեց որ զանոնք սպառեն Իսրայէլացիք :

2 Գրեթէ բոլոր Իսրայէլի թագաւորները Յերոբովամայ ամբարշտութեանը հետեւեցան՝ տասնունինը թագաւոր , որ երկու հարիւր վաթսունուերկու տարիի չափ թագաւորեցին : Ասոնց մէջ գլխաւորներն են ,

3 Աբաաբ , որ իր Յեզարէլ կնիկնը խորհրդովը՝ որ Տիւրոսի թագաւորին աղջիկն էր , Իսրայէլացւոց մէջ կուռքերը շատցուց , ու ինքը սպասեցազմի մէջ զարնուելով մեռաւ (905) :

4 Ոբոզիա որ զԵղիսէ մարգարէն հալածեց (902) :

5 Յէու ամբարիշտ Յեզարէլը աշտարակէ մը վար նետել տալով սպաննեց (889) :

6 Յովաս յաղթեց Ասորոց և Յուզայի Ամասիա թագաւորին (847) :

1 Ինչպէս ըրաւ Յերոբովամ իր թագաւորութիւնը :

2 Իսրայէլի թագաւորները ինչպէս ըրին իրենց թագաւորութիւնը : — Քանի՞ թագաւոր ունեցան Իսրայէլացիք : — Քանի՞ տարի բռնեց Իսրայէլի թագաւորութիւնը :

3 Աբաաբ ինչ ըրաւ :

4 Ոբոզիա ինչ ըրաւ :

5 Յէու ինչ կողմանէ անուանի է :

6 Յովաս ինչ յաղթութիւններ ըրաւ :

1 Ովսէէ, որ Խարայէլի վերջին թագաւորն եղաւ (727) : Ասորեստանեայց Սաղմանասար թագաւորը յաղթեց անոր ու թագաւորութիւնը կործանելով տասը ցեղը Նինուէ տարաւ որ հոն կուսպաշտ ազգաց հետ խառնուեցան : Ասոնց մէջն էր նաև Տորիթ :

2 Յուդայի թագաւորքն ալ շատ անգամ կուսպաշտութիւն ընելնուն համար Աստուած Խարայէլի թագաւորաց պէս զիրենք ալ պատժեց :

3 Ռորովամայ թագաւորութեան հինգերորդ տարին (915) Եզիպտացւոց Սոսակիմ թագաւորը Երուսաղէմը առաւ և բոլոր քաղաքն ու տաճարը կողոպտեց :

4 Ռորովամայ որդին Աբիա տարի մը թագաւորեց, ետեւէն նստաւ որդին Ասա որ քառասունը մէկ տարի թագաւորեց. անոր ալ յաջորդեց որդին Յովսափատ աստուածապաշտ թագաւորը, որ նորէն ծաղկեցուց արգարութիւնը, նաւարկութիւնը, ու զինուորական արուեստը :

1 Խարայէլի վերջին թագաւորը ո՞վ էր : — Ովսէի ասէն ինչ պատահեցաւ : — Սաղմանասարայ Նինուէ տարած գերիներուն մէջ ո՞վ կար նշանաւոր :

2 Յուդայի թագաւորութիւնը աստուածապատութեան կողմանէ ի՞նչպէս էր :

3 Ռորովամայ թագաւորութեան հինգերորդ տարին ի՞նչ պատահեցաւ :

4 Ռորովամայ ո՞վ յաջորդեց : — Յովսափատ ի՞նչ կողմանէ անուանի է :

1 Յովրամ, Յովսափատայ որդին, Խորայէլի Աբաար թագաւորին Գողողիա աղջիկը իրեն կին առաւ, ու թագաւորութիւնը եղբարցը սպանմամբը սկսաւ : Փղտացւոցմէ յաղթուելով որդւոցը հեա մէկաեղ ինքն ալ սպաննուեցաւ, և անոնցմէ մէկը միայն, այսինքն Ռթողիան ազատեցաւ որ իրեն յաջորդեց (893) :

2 Ռթողիա երբոր Յէուէն սպաննուեցաւ, իր մայրը Գողողիան որ Յովրամայ այրին էր ինքը թագաւորելու համար Ռթողիայի բոլոր որդիքը մեռցնել տուաւ (889) :

3 Միայն Յովսա, որ մէկ տարեկան էր, մեծ մորը կատաղութենէն ազատեցաւ Յովիդայէ քահանայապետին ձեռքովը որ տաճարին մէջ մեծցուց զինքն ու ետքը թագաւորեցուց : Յովիդայէ քահանայապետը երբոր վախճանեցաւ, Յովսա կռապաշտութիւն սկսաւ ընել ու Յովիդայէայ որդին Զաբարիա քահանայապետը իրեն աստուածապաշտութիւն քարոզելուն համար քարկոծել տուաւ :

4 Ամասիա, հօրը սէս կռապաշտ, քսանրօկեց տարի թագաւորելէն ետքը հօրը սէս ալ սպաննուեցաւ (843) :

-
- 1 Յովրամ ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :
 2 Ռթողիա ինչ եղաւ : — Գողողիա ինչ անգթութիւն ըրաւ :
 3 Ո՞վ ազատեցաւ Գողողիայի ձեռքէն : — Յովսա ինչուան ետքը աստուածապաշտ մնաց :
 4 Յովսաայ ո՞վ յաջորդեց :

1 Իրեն յաջորդեց որդին Ողիա : Իր թագաւորութիւնը որ յիսուանուերկու տարի տևեց, առջի տարիները փառաւոր եղաւ. բայց երբոր օրինաց դէմ ուղեց քահանայի սպաշտոն ալ կատարել, բորոտեցաւ ու թագաւորութիւնը Յովաթամ որդւոյն թողուց :

2 Յովաթամ առջի բերան միայն հօրը աստուածսպաշտութեանը հետևեցաւ, և իրեն յաջորդ թողուց Աքազ որդին :

3 Աքազ ամբարիշտ ու անգութ թագաւորը, երբոր Խորայէլի թագաւորներուն դէմ Ասորեստանեայց Թագաւորութիւնաւոր թագաւորէն օգնութիւն խնդրեց, ան ալ եկաւ բոլոր տերութիւնը կողոպտեց :

4 Խորայէլի թագաւորութեան կործանելէն վեց տարի առաջ՝ Եզեկիա որ Դաւթէն վերջը նստած թագաւորաց մէջ ամենէն աստուածապաշտն ու արդարն էր, Աքազին յաջորդեց : Սենեքերիմ Սաղմանասարայ որդին և յաջորդը անհամար զօրքով եկաւ զինքը Երուսաղէմ քաղաքը սպառնաց .

1 Ամասիայի յաջորդ ո՞վ եղաւ . — Ողիա քանի՞ տարի և ի՞նչպէս թագաւորեց :

2 Յովաթամ ի՞նչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը . — Յովաթամայ ո՞վ յաջորդեց :

3 Աքազ ի՞նչ ըրաւ :

4 Աքազին ո՞վ յաջորդեց . — Եզեկիայի ատեն ի՞նչ բան սպասահեցաւ . — Եզեկիան քանի՞ տարի թագաւորեց, և իրեն յաջորդը ո՞վ եղաւ :

նոյն գիշերը հրեշտակ մը Ասորեստանեայց բանակը ջարդեց, և Սենեքերիմ սարսափած թողուց փախաւ Նինուէ: Եղեկիան քսանըինը տարի թագաւորեց, և իրեն յաջորդեց որդին Մանասէ:

1 Մանասէ բոլոր ժողովրդեան հետ սկսաւ կռապաշտութիւն ընել, անոր համար Աստուած զինքը ձեռքէ թողուց, թշնամիքը վրան եկած յազթեցին ու զինքը Բաբելոն գերի տարին (690): Երբոր Մանասէ իր ժողովրդեանը հետ զգջումի եկաւ, սպաշխարեց, նորէն աթոռ դարձաւ ու Աստուծոյ խնամքովը Ասորեստանեայց զօրացը ձեռքէն ազատեցաւ:

2 Նաբուքոդոնոսոր Ասորեստանի թագաւորը իր Հողտիեանէս զօրապետը Հրէից վրայ խրկեց որ զանոնք նուաճէ. Յուգիթ զինքը սպաննեց ու հրեայքը գերութեան վտանդէն ազատեց (648): Մանասէ յիսուներհինգ տարի թագաւորելէն ետքը աթոռը Ամոն որդւոյն թողուց որ երկու տարի միայն թագաւորեց:

3 Յովսիա, Ամոնի որդին (641) կռապաշտութիւնը ջնջեց, տաճարը նորոգեց ու Աստուծոյ պաշտօնը առջինին պէս հաստատեց. բայց երբոր

1 Մանասէ ինչ մեղք ըրաւ, և ինչպէս պատժուեցաւ:

2 Նաբուքոդոնոսոր զով խրկեց Հրէից վրայ. — Հողտիեանէսը ո՞վ սպաննեց. — Մանասէին ո՞վ յաջորդեց:

3 Յովսիա ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը. — Ինչպէս մեռաւ. — Իրեն ո՞վ յաջորդեց:

անխոհեմութեամբ ուզեց արդիլէլ որ Նեքաւով Եգիպտացոց թագաւորը Ասորեստանեայց վրայ չերթայ՝ պատերազմի մէջ սպաննուեցաւ : Յովսիա երեսունըմէկ տարի թագաւորեց, և անոր անդը Նեքաւով թագաւոր դրաւ Յովսիայի որդին Յովակիմը :

1 Յովակիմայ թագաւորութեան չորրորդ տարին Ասորեստանի թագաւորը Նաբուքոդոնոսոր Բ, գրեթէ բոլոր Ասիան նուաճելէն ետքը՝ Երուսաղեմի ալ տիրեց, ու բոլոր բնակիչքը Բաբելոն գերի տարաւ (606) : Անոնց մէջ էր նաև Դանիէլ՝ տասնըհինգ տարեկան :

2 Յովակիմ հարկ խոստանալով ազատեցաւ ու դարձաւ նորէն թագաւորեց . բայց երբոր իրեք տարիէն վերջը ապստամբիլ ուզեց, Նաբուքոդոնոսոր վրան վազեց, յաղթեց, բռնեց զինքը մեռուց ու Երուսաղեմի նորէն տիրեց : Իրեք ամսէն երրորդ անգամ տիրեց Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղեմի, թագաւորութիւնը Յովակիմայ Յեքոնիա որդւոյն ձեռքէն առաւ ու անոր եղբոր որդւոյն Սեղեկիայի տուաւ :

3 Սեղեկիա սահմանակից թագաւորաց վրայ

1 Յովակիմայ թագաւորութեան չորրորդ տարին ինչ պատահեցաւ . — Դանիէլ Բաբելացոց գերութեան ատենը քանի տարեկան էր :

2 Յովակիմ ինչպէս ազատեցաւ գերութենէն . — Նաբուքոդոնոսոր ինչ կերպով տիրեց Հրէաստանի :

3 Սեղեկիա ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը, և ինչպէս պատժուեցաւ :

յոյսը դրած՝ Երեմիա մարգարէին խորհուրդները արհամարհեց ու Բաբելոնացւոց թագաւորին վրայ պատերազմի ելաւ : Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմը պաշարեց ու առաւ և տաճարը այրեց, Սեզեկիային աչուրները հանեց ու անոր հետ մէկտեղ բոլոր հրէից մեծամեծներն ալ Բաբելոն գերի տարաւ (588) :

1 Ասանկով Յուդայի թագաւորութիւնն ալ իրեք հարիւր իննսուհուերկու տարի գիմանալէն ետքը կործանեցաւ :

2 Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմէն կողոպտած դանձերովը Ասորեստանեայց Բահազ կամ Բէլ կուռքին ոսկիէ արծանը թափել տուաւ, ու հրամայեց Խարայէլացւոց որ անիկայ պաշտեն : Խարայէլացւոց մէջէն իրեք կորիճ երխտասարգներ՝ Անանիա, Ազարիա և Միսայէլ յանձն չառին : Նաբուքոդոնոսոր զիրենք բորբոքած հնոցի մէջ ձգել տուաւ. բայց հրաշքով ազատեցան :

3 Դանիէլ ալ թէպէտ և Նաբուքոդոնոսորայ պալատը կը բնակէր, բայց իր նախնեաց հաւատքին վրայ միշտ հաստատուն կեցած էր. Աստուծոյ աղղեցութեամբը յայտնեց Շուշանայ անմեղութիւնն, որ երկու անդգամ ծերերու զրպարաութեամբը քարկոծելու կը տանէին :

1 Յուդայի թագաւորութիւնը քանի տարի քշէր էր :

2 Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմէն կողոպտած դանձերով ինչ շինեց. — Իրեք մանկանց պատմութիւնը ինչ է :

3 Դանիէլ ինչպէս կը բնակէր պալատին մէջ :

1 Աստուած Նաբուքոդոնոսորայ հպարտութիւնը պատժելու համար խեղքը գլխէն առաւ : Վաճառուեցաւ Նաբուքոդոնոսոր իր պալատէն , շատ տարիներ դնաց լեռները անասնոց մէջ պարտեցաւ ու անոնց պէս խոտ կ'ուտէր :

2 Իրեն յաջորդեց որդին Իւմարովզաք (ՏՅ2) որ զԴանիէլ ստիպեց կռոց երկրպագութիւն ընելու , բայց Դանիէլ Բելայ քուրմերուն խաբէութիւնը իմացընելով ազատեցաւ : Առիւծներուն գուրը նետեցին զինքը , հոն ալ անվնաս մնաց :

3 Դանիէլ Բաղտասար թագաւորին պալատին պատին վրայ աներևոյթ ձեռքով մը գրուած իրեք խորհրդաւոր բառերուն նշանակութիւնը մեկնեց անոր . Մահ գ մօտեցեր է , և Բաբելոն պիտի կործանի՝ ըսաւ , և մարդարէութիւնը կատարուեցաւ :

4 Կիւրոս թագաւորութեանը առաջին տարին (ՏՅ6) հրովարտակ հանեց որ Հրեայք նորէն Հրէաստան գառնան ու Երուսաղէմի տաճարը

1 Նաբուքոդոնոսոր ինչպէս պատժուեցաւ Աստուծմէ :

2 Նաբուքոդոնոսորայ յաջորդը ինչպէս վարուեցաւ Դանիէլի հետ :

3 Դանիէլ Բաղտասար թագաւորին վրայ ինչ մարդարէութիւն ըրաւ :

4 Հրեայք ինչպէս ազատեցան Բաբելոնի գերութենէն . — Երուսաղէմի տաճարը ինչ կերպով ու քանի՞ տարուան մէջ շինուեցաւ . — Տաճարը շինողներուն գլխաւորները որո՞նք էին :

շինեն : Զօրաբարէլ Յեքոնիա թագաւորին թողը ու Յեսու Յովսեփեկեանց քահանայապետը յիտունուերկու հազար Հրեայ հետերնին առած՝ եկան Երուսաղէմ ու սկսան քաղաքը նորոգել, տաճարը շինել : Սամարացիք վրանին նախանձեցան ու տասնըչորս տարի շէնքը դադրեցընել տուին, բայց անոնք ետքը նորէն սկսան ու չորս տարուան մէջ լմնցուցին : Հինգ տարի ետքը Դանիէլ մարդարէն հարիւր տասը տարեկան մեռաւ (511) :

1 Կիւրոսի յաջորդներն ալ Հրէից վրայ սերցըցուցին : Անոնց պաշտպանութեամբը Եզր ու ետքը Նեէմի Բաբելոնի դերութենէն ժողովրդեան մէջ մտած զեղծմունքները մաքրեցին և ատուած պաշտութիւնը ծաղկեցուցին :

2 Նեէմեայ մեռնելէն ետքը ժողովրդեան կառավարութիւնը քահանայապետաց ձեռքը անցաւ :

3 Յադդոսի քահանայապետութեան ժամանակը Մեծն Աղեքսանդր Տիւրոսի վրայ երթալու ատեն Հրէիցմէ պաշար ուղեց . Յադդոս, Պարսից Դարեհ թագաւորին հաւատարիմ մնալու համար չուղեց Աղեքսանդրի օգնել . անոր համար

1 Կիւրոսի յաջորդներն ի՞նչպէս վարուեցան Հրէից հետ . — Ան ատենները Հրէից մէջ աստուածպաշտութիւնը ծաղկեցընող ո՞վ եղաւ :

2 Նեէմիէն ետեւ Հրէից կառավարութիւնը որո՞նց ձեռքը անցաւ :

3 Յադդոսի քահանայապետութեան ժամանակը ի՞նչ պատահեցաւ :

Աղէքսանդր Տիւրոսը առնելուն պէս Երուսաղէմի վրայ եկաւ : Ան ասե՛նք Յաղոթոս քահանայապետական զգեստներով ուրիշ շատ քահանաներ ալ հետը Աղէքսանդրի գիմացը ելաւ . աս որ տեսաւ Աղէքսանդր , ձիէն վար իջաւ , քահանայապետին երկրպագութիւն ըրաւ՝ որուն ճակատին վրայ Աստուծոյ անունը գրուած էր , Երուսաղէմ մտաւ ու Աստուծոյ շնորհակալութեան զոհեր ու ընծաներ մատոյց և Հրէից շատ ազատութիւններ տուաւ (332) :

1 Աղէքսանդրի մահուընէն վերջը հանգիպած պատերազմներուն ասե՛ն Հրէաստան ալ Ասորւոց երկրին ու Եգիպտոսի մեջտեղը դանուելով մէյ՛նը Ասորւոց ձեռքը կ'իյնար մէյ՛նը Եգիպտացւոց : Պտղոմէոս Ղազոս Եգիպտացւոց թագաւորը շաբաթ օր եկաւ Երուսաղէմը առաւ ու հարիւր հազար Հրէայ Աղէքսանդրիա տարաւ :

2 Անոր որդին Պտղոմէոս Փիլադէզիոս փափաքելով որ իր գրքատանը մէջ Հրէից աստուածաշունչն ալ դանուի՝ եօթանասունուերկու գիտուն բարունիներու յունարէն թարգմանել տուաւ , և ան թարգմանութիւնը ըսուեցաւ Թարգմանութիւն Եօթանասնից (284) :

1 Աղէքսանդրի մահուընէն վերջը Հրէաստանի ո՛վ տիրեց . — Պտղոմէոս Ղազոս ի՛նչպէս առաւ Երուսաղէմը :

2 Պտղոմէոս Փիլադէզիոս ի՛նչպէս թարգմանել տուաւ աստուածաշունչը :

Գ. ԼՈՒԽ Գ .

Շմանն Բաճանայապետ , և Պաղտմէոս Բաճանորը . —
 Հրեայտ Եփիզոսացոյցն Ասորւոց Բաճանորնէրանն իւղը
 Իանցնին . — Ուրիա Բաճանայապետ և Հեղիոսորոս . —
 Անթիոսոսի անգլուսնիւնէրը . — Մալաթայեոսի . —
 Քաղաքալոն պապերալ . — Պոսպետոս Երոստալնէն
 Իաննէ . — Հերոլտէս Հրեիո Բաճանորը . — Քրիս-
 տոսի Ժնուարը . — Հերոլտէսի Տահը . — Արտեղայոս
 ալպապետ . — Փիլիպպոս և Հերոլտէս Լորոսոսապետ .
 — Պիլապոս Բաճանոր Հրեասապետի . — Քրիստոսի
 Տահը . — Հրեիո ապառմթուսնիւն . — Երոստալնի
 պալարոսն ու առնուսիւն . — Հրեիո սրոսիւն :

1. Շմանն Բաճանայապետին տակնը Ե-
 զիստացոյց թագաւորը Պաղտմէոս Փիլոսպատովը
 յաղթեց Ասորւոց Անտիոսոս թագաւորին , Երու-
 սաղէմ եկաւ , ու Աստուծոյ զոհ մատուցանելէն
 ետքը՝ ուղեց սրբութիւն սրբոցն ալ տակնէլ . շատ
 դէմ կեցաւ քաճանայապետը ըսելով որ օրինաց
 դէմ է . բայց անիկայ մտիկ չըբաւ՝ ներս մտաւ և
 մեկէն ասղիս անդին զարնուելով անգամալոյծ
 ընկաւ գետինը : Ծառաները շուտ մը տաճարէն
 դուրս հանեցին զինքը ու հաղիւ խելքը գլուխը

1. Շմանն Բաճանայապետին տակնը ի՞նչ պա-
 տահեցաւ . — Պաղտմէոս Փիլոսպատովը ի՞նչ
 պէս մտաւ սրբութիւն սրբոցը :

եկաւ : Սատիկ բարկացած՝ Երուսաղեմէն ելաւ գնաց որ առ նախատանաց վրէժը հանէ : Բայց բարկութիւնը շուտ անցաւ, ու Հրէից ազատութիւններ տուաւ :

1 Հրեայք որ ինչուան ան առե՛նը Եդիպտացւոց թագաւորներուն հաւատարիմ կեցեր էին, սկսան Ասորւոց թագաւորներուն կողմը բռնել Մեծին Անտիոքոսի առե՛նը (211) :

2 Ո՛նիա քահանայապետին դէմ թշնամացաւ Սիմոն տաճարին վերակացուն ու ժողովրդեան մեծամեծ հալածանքներ քաշելու պատճառ եղաւ : Վասն զի գնաց Սելեւկոս թագաւորին խնայուց թէ տաճարը անբաւ գանձ կայ . Սելեւկոսն ալ Հեղիոգորոս իշխանը խրկեց որ երթայ ան գանձերը վերցընէ :

3 Երբոր Հեղիոգորոս բռնի տաճարը մանելով կ'ուզէր կողոպտել, հրաշքով գուրս ձգուեցաւ ու մեռելի սէս գետինն ընկաւ : Քովիներուն աղաչանքովը զո՛հ մատոյց Ո՛նիա քահանայապետը . Հեղիոգորոս ալ արթընցաւ ու սարսափած ետ դարձաւ :

4 Քիչ առե՛նէն Անտիոքոս թագաւորը եկաւ

1 Հրեայք ինչուան երբ հալածակ մնացին Եդիպտացւոց թագաւորներուն . — Ո՛ր թագաւորին առե՛նը Ասորւոց կողմն անցան :

2 Հրէից քաշած հալածանքներուն առաջին պատճառն ո՛վ եղաւ :

3 Հեղիոգորոսին ի՛նչ պատահեցաւ :

4 Հեղիոգորոսի պատժուելէն ետքը ի՛նչ հանդիպեցաւ :

Երուսաղէմը պաշարեց (170), առաւ, բնակչաց մեծ մասը սպաննեւ սուլաւ, մնացածն ալ գերի ծախեց. տաճարին գանձերն ու սրբազան անօթներն ալ առաւ ու տաճարը Ռղիմսլեան Արամազդայ նուիրեց :

1 Կռասպաշտութիւնը յանձն չառնելով նահատակուող Հրէից մէջ հռչակաւորներն են Եղիազար ծերունի քահանայն և Եօթն Լղբարք որ իրենց բարեպաշտ մօրը հետ չարաչար տանջանքներով մարտիրոս եղան :

2 Անոնք որ ոչ Աստուծոյ օրինացը դէմ կ'ուղէին ընել և ոչ ալ թագաւորին գրած պատիժները քաշէլ՝ Երուսաղէմէն կը փախչէին : Ասոնց մէկն էր նաև Մատաթիա քահանան :

3 Երբոր ան փախստականները շատցան, Ժողովեց Մատաթիա և իր հինգ որդիքը մէկտեղ առած գնաց շատ քաղաքներու տիրեց, կոոց սեղանները կործանեց ու շատ ուրացող Հրեաներ սպաննեց (168) : Տարիէ մը ետքը ինքն որ մեռաւ, իշխանութիւնը թողուց իր որդւոյն Յուդա Մակաբէի :

4 Յուդա Մակաբէ Անտիոքոսի զօրավարներուն յաղթեց, Երուսաղէմ մտաւ, տաճարը մաքրեց, ու քահանայապետ դրուեցաւ. Հռովմայեցւոց

-
- 1 Հրէից մէջ որոնք եղան ան ասներ հաւատքի համար նահատակուող :
- 2 Հալածանքէն ազատիլ ուղղողները ի՞նչ կ'ընէին :
- 3 Մատաթիա ի՞նչ քաջութիւն ըրաւ. — Մատաթիայի ո՞վ յաջորդեց :
- 4 Յուդա Մակաբէ ի՞նչ քաջութիւններ ըրաւ :

հետ դաշնակցութիւն ըրաւ, բայց Ասորոց թագաւորին դէմ պատերազմելու ատեն քաջութեամբ մեռաւ :

1 Յուդայի տեղը քահանայապետ եղաւ եղբայրը Յովնաթան, անոր ալ յաջորդեց Շմաւոն եղբայրը :

2 Շմաւոն այնպիսի քաջութեամբ ու խոհմութեամբ վարուեցաւ՝ որ իր հայրենիքն Ասորոց ծառայութենէ ազատեց, բայց իր փեսան Պողոմէոս զինքն սպաննեց, և տեղը անցաւ որդին Յովհաննէս Հիւրկանոս (135) :

3 Հիւրկանոսի քահանայապետութեան ատենը Անտիոքոս եկաւ Երուսաղէմը սրաշարեց : Հիւրկանոս չկրցաւ դէմ կենալ, ու շատ գանձ տալով հաշտութիւն ըրաւ հետը : Բայց քիչ ատենէն երբոր Անտիոքոս Մարաց վայր գնաց՝ Հիւրկանոս ատեն գանձելով՝ հրէաստանի շատ քաղաքները Ասորոց ձեռքէն առաւ :

4 Երբոր Հիւրկանոս մեռաւ (107), անգրանիկ որդին Արիստարուղոս կառավարութեան կեր-

1 Յուդայի ո՞վ յաջորդեց. — Յովնաթանի յաջորդը ո՞վ եղաւ :

2 Շմաւոն ի՞նչպէս ըրաւ քահանայապետութիւնը. — Շմաւոնի ո՞վ յաջորդեց :

3 Հիւրկանոսի ատենը ի՞նչ պատահեցաւ. — Հիւրկանոս ի՞նչպէս գլուխ քաշեց Ասորոց թագաւորներէն :

4 Հիւրկանոսի ո՞վ յաջորդեց. — Արիստարուղոս ի՞նչպէս թագաւորեց :

պը փոփոց , ու թագաւոր ըսուեցաւ . իր եղբայրքը բանա գրաւ , անոնցմէ մէկն ալ սպաննեց , և ինքը քիչ ատենէն խղճմտանքէն տանջուելով մեռաւ :

1 Աղէքսանդր Արիստաբուղոսի եղբայրը աղա-տու թիւն գտնելով անոր տեղը անցաւ , մնացած եղբայրները սպաննեց , ու երեսունուիրէք տա-րուան թագաւորութեանը ատենուան մէջ սպա-տերազմէ աչք չբացաւ :

2 Աղէքսանդրի մեռնելէն ետե երկու որդիքը Հիւրկանոս և Արիստաբուղոս սկսան իրարու ձեռ-քէ յափշտակել թագաւորութիւնը , Պոմպէոսի սրաշտպանութեանը ապաւինելով : Եւ որովհետեւ Արիստաբուղոսի կողմը կողոնները Պոմպէոսի չէին թողուցած որ Երուսաղէմ մտնէ՝ անիկայ բռնի տիրեց քաղաքին (63) , Հիւրկանոսը քահանայա-պետութեանը մէջ հաստատեց , բոլոր Հրէաստա-նի վրայ տուրք գրաւ և Արիստաբուղոսն ու անոր որդիքը Հռովմ գերի տարաւ :

3 Պոմպէոսի մահուընէն վերջը Անտիպատրոս փառասէր Եղովմայեցին Յուլիոս Կեսարին աչքը մտնելով ու Հռովմայեցի դրուելով իր Փասայէլ որդին Երուսաղէմի ու բոլոր գաւառին կուսա-կալ գնել տուաւ , ու Հերովդէս որդին ալ Գալի-

1 Արիստաբուղոսի յաջորդը ո՞վ եղաւ :

2 Աղէքսանդրի մեռնելէն ետքը ի՞նչ հանդիպե-ցաւ . — Պոմպէոս ի՞նչպէս տիրեց Երուսա-ղէմի :

3 Պոմպէոսի մահուընէն ետքը Հրէից վիճակը ի՞նչպէս եղաւ :

լիայի . որով Հիւրկանոս արտաբխին իշխանութենէն զրկուեցաւ ու միայն քահանայապետ մնաց :

1 Երբոր Արխատարուզոսի որդին Անտիգոնոս Պարթևեաց օգնութեամբը եկաւ Երուսաղէմի տիրեց , Հերովդէս Հռովմայեցւոց ապաւինեցաւ , ծերակոյտն ալ զինքը Թագաւոր Հրէաստանի անուանեց : Հերովդէս Անտոնիոսի զօրքովը Երուսաղէմի տիրեց (38) , Անտիգոնոսի կուսակցացը մեծ մասը սպաննել տուաւ , զինքն ալ Հռովմախրկեց ու հոն գլուխը կտրեցին : Ոկտաւիանոսի ու Անտոնիոսի պատերազմին ատենը Հերովդէս Անտոնիոսին կողմը բռնեց . բայց երբոր անիկայ յաղթուեցաւ , Հերովդէս վախցած շատ ընծաներով գնաց Հռոդոս , Ոկտաւիանոսին սիրալ առաւ (20) :

2 Ան ատենները աշխարհիս սկիզբէն ՚ի վեր խոստացած փրկիչն Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ Հրէաստանի Բեթղէհէմ գեղին մէջ ծնաւ : Հրեայք զինքը Մեսիայի ակն չընդունեցան , վասն զի կարծէին որ Մեսիան երբոր գայ՝ պատերազմներով զիրենք գերութենէ պիտի ազատէ , ու բոլոր աշխարհիս պիտի տիրէ :

3 Հերովդէս լսելով թէ Հրէից Թագաւոր ծներ է՝ վախցաւ որ չըլլայ թէ Թագաւորութիւնը ձեռ-

1 Հերովդէս ինչ կերպով Թագաւորեց :

2 Ո՞ր ատեն և ո՞ր ծնաւ Քրիստոս . — Հրեայք հաւատացին Քրիստոսի :

3 Հերովդէս երբոր լսեց Քրիստոսի ծնունդը ինչ ըրաւ :

քէն առնէ . ուստի զինքը մեռցնելու համար հրաման հանեց որ Բեթղէհէմի ու անոր քովերը երկու ասրեկանէ վար եղած ամէն տղայը մեռցնեն : Բայց աս անգութ հրամանովը վախճանին չհասաւ . վասն զի Քրիստոս Եգիպտոս տարուեցաւ ու հոն մնաց ինչուան հերովգեսի մահը :

1 Հերովգէս նաև իր որդւոցը արիւնը թափեց . և իր ամբարշտութեանցը սլափով՝ որդնտեցաւ ու չարաչար ցաւերով մեռաւ :

2 Հերովգէսի յաջորդեց որդին Արքեղայոս , որ հօրը փառաւոր թաղում ընելէն ետքը հռովմ գնաց որ հօրը տեղը թագաւոր դրուի (3 , Քրիստոսէ ետէ իմ Քրիստոսի Բնասիւնին) : Բայց Օգոստոս կայսրը Հերովգէսի քրոջը Սողոմէին ազաչանքովը թագաւոր չանուանեց զինքը՝ հարա միայն Հրէաստանի կէսին վրայ ազգասպէտ դրաւ . մէկալ մասին ալ կէսը Փիլիպպոսի տուաւ , կէսն ալ Արքեղայոսի եղբօրը որ Հերովգէս Անթիպաս կըսուէր :

3 Երբոր Արքեղայոս Հրէաստան դարձաւ՝ անգթութիւններովը ամենուին ատելի եղաւ . Հրէայք Օգոստոս կայսեր դանդառեցան , ան ալ զինքը

-
- 1 Հերովգէս ուրիշ ինչ անգթութիւն ըրաւ , ու ինչպէս մեռաւ :
 - 2 Հերովգէսի յաջորդը ո՞վ եղաւ . — Արքեղայոս բոլոր Հրէաստանի տիրեց :
 - 3 Արքեղայոս ինչպէս ըրաւ իր թագաւորութիւնը . — Հերովգէս ու Փիլիպպոս ինչ անուամբ կառավարեցին իրենց երկիրները :

Վեննա Գաղղիոյ աքսորեց, ու Հրէաստանի ան կտորը Հռովմայեցւոց գաւառ ըրաւ (7) : Իսկ Հերովդէս ու Փիլիստոս իրենց ընկած բաժինները չորրորդապէս անուշով խաղաղութեամբ կառավարեցին :

1 Տիբեր կայսրը Հրէաստանի ան կտորին վրայ որ Հռովմայեցւոց գաւառ եղած էր՝ Պիղատոսը կուսակալ դրաւ (27) :

2 Տիբերիոսի կայսերութեան տասնըհինգերորդ տարին Քրիստոս Տէրն մեր Յովհաննէս Մկրտչին ձեռքովը մկրտուեցաւ ու սկսաւ քարոզութիւն ընել : Չորս տարի բոլոր Հրէաստան ստորակցաւ՝ ժողովուրդը խրատեց, և իր աստուածութիւնը՝ իր վսեմ վարդապետութեամբը, անարատ վարուքն ու անթիւ հրաշքներովը հաստատեց : Բայց ինչպէս մարգարէներն ալ գուշակեր էին՝ Հրէից մեծերն ու Կայիափա քահանայապետը զՔրիստոս մահապարտ դատեցին, ու ժողովրդեան ձեռքովը Պիղատոսի մասնեցին : Պիղատոս ճանչցաւ Յիսուսի անմեղութիւնը, և իր խղճմտանքին դէմ հրաման տուաւ Հրէից որ տանին խաչ հանեն զինքը, և երկու աւազակաց մէջ մեռաւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս խաչի վրայ (33) :

3 Ագրիստոս Արիստաբուղոսի որդին Հռովմ

1 Տիբեր կայսրը զով դրաւ Հրէաստանի կուսակալ :

2 Տիբեր կայսեր տանն ինչ սպասահեցաւ Հրէաստան . — Քրիստոս տէրն մեր քանի՞ տարի քարոզեց, ու ինչպէս մեռաւ :

3 Ագրիստոս ինչպէս թաղաւորեց :

գնաց որ իր հօրեղբորը՝ Հերովդէս չորրորդապետին վրայ շարախօսութիւն ընէ. բայց Տիբերի կայսրը զինքը բանտ գրաւ : Տիբերին յաջորդը Վալիգուլա (37) զինքը բանտէն հանեց ու թագաւոր անուանեց, և մեռած հօրեղբորը Փիլիպպոսին չորրորդապետութիւնը անոր տուաւ : Հերովդէս ալ գնաց Հռովմ, բայց բան մը չկրցաւ ձեռք ձգել, ընդհակառակն կայսրը չորրորդապետութիւնն ալ առաւ անկէց Ագրիպպասայ տուաւ ու զինքը Սպանիա սքսորեց :

1 Ագրիպպաս Հրէաստան դարձաւ ու սկսաւ Երուսաղէմը ամուր պարսպով սրատել, բայց չմընցուցած մեռաւ :

2 Իր որդին Ագրիպպաս շատ սղտիկ ըլլալով Վղոգիոս կայսրը տէրութիւնը Հռովմայ դաւառ ըրաւ, ետքը մէկ մասը նորէն անոր տուաւ, բայց մնացած կտորը դարձեալ Հռովմայեցի կուսակալայ ձեռքը մնաց :

3 Հրեայք տեսնելով որ երկիրնին օրէ օր աւերակ կը դառնայ, ուղեցին Հռովմայեցւոց դէմ գլուխ վերցընել, և ամենայն կերպով սրատերազմի պատրաստուեցան : Ներոն կայսրը Վեսպասիանոս զօրավարը խրկեց որ զանոնք նուաձէ : Վեսպասիանոս բոլոր Հռովմայեցւոց ու դաշնակից թա-

1 Ագրիպպաս ինչ երևելի գործք ըրաւ :

2 Ո՞վ յաջորդեց Ագրիպպասին :

3 Հրեայք ինչ կերպով ապստամբեցան Հռովմայեցւոցմէ. — Ներոն կայսրը զո՞վ խրկեց Հրէից վրայ :

դաւորաց զօրքը Ասորուոց երկիրը ժողովեց, Տիաոս որդւոյն հեա Գալիլիա մտաւ և ան դաւառին բու-
լոր քաղաքները նուաճեց (66) :

1 Նոյն միջոցին Երուսաղէմի ժողովուրդը այլ
և այլ հերձուածներ բաժնուած իրարու հեա կը
կռուրակին : Ամենէն կատաղի 'Ն-խանյայոյ' ք-
սուածներն էին որ տաճարին տիրեր, քահա-
նայապետը սպաններ ու բոլոր քաղաքը սպանու-
թեամբ ու յափշտակութեամբ լեցուցեր էին :
Վէսապասիանոս կայսր ընտրուելով զօրքը Տիաոսի
թողուց որ Երուսաղէմը պաշարէ ու ինքը Հռովմ
դարձաւ :

2 Երուսաղէմի պաշարումը երկար դիմացաւ,
վասն զինքերսէն քաղաքացիք աղէկ դէմ կը դնէին,
թէպէտ և սովն ու ժանտախոն ալ քաղաքին մէջ
մեծ ջարդ կ'ընէին : Երբօր Հռովմացիք Անտո-
նիա բերդին տիրելով տաճարին վրայ յարձըկե-
լու կը պատրաստուէին, զինուորին մէկը վառած
փայտի կտոր մը պատուհանէն ներս նետեց. մէ-
կէն տաճարը ամէն կողմէն բռնկեցաւ, և թէպէտ
չատ ջանաց Տիաոս որ մարէ, բայց ճար չեղաւ :

3 Քիչ ատենէն յաղթութեամբ Երուսաղէմ
մտաւ Տիաոս (70) : Զինուորները Հրէից մէկ մասը
ընտրեցին ու պահեցին որ իբրև գերի տանին ծա-

1 Հրեայք Երուսաղէմի մէջ ինչ գործողութեան
հեա էին :
2 Երուսաղէմի պաշարումը օրչափ ատեն քչեց -
— Տաճարը ինչպէս առնուեցաւ :
3 Հռովմացիք Երուսաղէմն որ առին ինչ բրին :

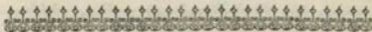
խեն, մնացածները ամենն ալ թրէ անցուցին : Երբ որ կողոպուտը ըննցաւ, ինչ շէնք որ կրակէ աղատեր էր՝ հիմնայատակ կործանել տուաւ Տիտոս, անանկ որ ամենեկին բնակութեան նշան չմնաց :

1 Ան ատենէն ինչուան Տրայիանոսի թագաւորութեան վերջերը Հրէայք այլ և այլ տեղերը ցրուած հանգարտ կեցեր էին . երբոր Երուսաղէմի աւերակներուն վրայ բնակողներուն թիւը երթալով շատցաւ ու սկսան նորէն խլրտիլ ապստամբելու՝ Ագրիանոս կայսրը Հրէաստան Հռովմայեցի գաղթական խրկեց ու Երուսաղէմայ տեղը քաղաք մը շինեց՝ անունը դրաւ Ելիա Կապիտուլեան, տաճարին տեղն ալ Արամազդայ մէհեան մը կանդնեց (130) :

2 Քիչ ատենէն ետքը Բարկոքեբասին առաջ նորդութեամբը նորէն ոտք ելան Հրէայք, բայց շուտով յաղթուեցան : Որոնք որ թրէ կրակէ ու սովէ ազատեր էին՝ ծախուեցան ու այլ և այլ երկիրներ ցրուեցան (135), որով Հրէաստան անշէն անմարդի մնաց : Ան ատենէն ինչուան հիմայ չկրցան Հրէայք մեկտեղ ժողովուիլ, աղք մը ձևանալ, այլ միշտ ուրիշ աղքաց մէջ ցրուած մնացին :

1 Երկրորդ անգամ ինչպէս ապստամբիլ կ'ուզէին Հրէայք :

2 Հրէից վերջին ապստամբութիւնն ու բոլորովին նուաճուիլը ինչպէս եղաւ :

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Լ Ս Ո Ր Ե Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Ասուր . — Նինուէ . — Բել . — Նինու . — Նի-
նուաս . — Շաֆրամ . — Բելզոֆու . — Ափովա . —
Բազոփոռէս . — Սարգանապաղ . — Փոսա . — Թագ-
ղաթիֆաղասար . — Սաղմանասար . — Սենեֆերիֆ . —
Ասրբան . — Սասարոֆիէ իմ Նաբոսֆորանասր Ա . —
Սարախու իմ Սարգանապաղ :

։ Երբոր Քամայ Թուր Ներրովթ կամ Բել
Բարեւն քաղաքը շինելու հետ էր (2640) , Սե-
մայ Թուր Ասուր Տիգրիս գետին վրայ քաղաք մը
շինեց որ ետքը Նինուէ կոչուեցաւ ու Ասորես-
տանեայց տերութեան մայրաքաղաքն եղաւ :

։ Ասորեստանեայց մայրաքաղաքը ո՞րն է :

1 Բէլ իր յաղթութիւններովը Ասորեստանեայց տէրութիւնը ընդարձակեց (2229), Արաբացոց թագաւորներուն յաղթեց որ Բաբելոնի թագաւորութիւնը մէջերնին բաժներ էին, և անոր գաւառները Ասորեստանի թագաւորութեան հետ միացուց: Ուզեց Բէլ Հայաստանն ալ մեր նախահօրը Հայկայ ձեռքէն առնել, բայց սրտերազմի մէջ զարկաւ Հայկ զինքը սպաննեց:

2 Բելայ յաջորդեց որդին Նինոս (2174), իր մայրաքաղաքը մեծցուց զարգարեց և անուներ Նինուէ դրաւ: Ասոր պարսպին բարձրութիւնն էր հարիւր ոտնաչափ, իսկ հաստութիւնն այնչափ էր որ վրայէն իրէք կառք քովէ քով հանգիստ կրնային անցնիլ. հազար հինգ հարիւր աշտարակ ունէր, ամէն մէկը երկու հարիւր ոտնաչափ բարձր:

3 Նինոս Ասիոյ մեծ մասը նուաճեց: Միայն Բակորիոյ մայրաքաղաքը մնացեր էր որ ամուր պարիսպներովն ու բազմաթիւ զորքովը դէմ կը կենար: Երկար ատեն ան քաղաքը պաշարած կեցաւ Նինոս, բայց չկրցաւ առնուլ. ետքը իր Մեմնոն զորավարին կնոջը Շամիրամոյ խորհրդովը տիրեց անոր: Նինոս Շամիրամոյ խեղբին ու կորը՝ Ճութեանը հաւնելով վրան աչք ձգեց, ու Մեմնոն Նինոսի սպառնալիքներէն վախցած ինքզինքը

1 Բէլ ինչպէս մեծցուց իր տէրութիւնը:

2 Բելայ ո՞վ յաջորդեց. — Նինուէի վրայ ի՞նչ գիտելիք կայ:

3 Նինոս ի՞նչ երկիրներու տիրեց. — Բակորիոյ մայրաքաղաքը ի՞նչպէս առաւ:

սպաննեց . Նինոս Շամիրամն իրեն կին առաւ և անկէց որդի մը ունեցաւ որուն անունը գրաւ Նինուաս :

1 Շամիրամայ վրայ շատ զարմանալի առասպելներ կը պատմուին . օրինակի համար՝ Դիոգորոս Սիկիլիացին կը պատմէ թէ Շամիրամը ծնանելուն պէս՝ անապատ տեղ ժայռերու մէջ ձգեր են զինքը , և հոն աղաւնիներ բոյն գրած ըլլալով զինքը զարմանալի կերպով սնուցեր են . ոմանք տաքցրնելու համար իրենց թևերովը վրան կը դոցեն և զեր , ուրիշները կը սպասեն ու հովիւները կաթ կ'ընէին և տաքը կ'երթան իրենց կառուցովը կաթ կը բերեն ու կաթիլ կաթիլ աղուն բերանը կը լեցրնեն եղեր : Բայց երբոր Շամիրամ մէկ տարեկան կ'ըլլայ , ան ատենն ալ կ'երթան աղաւնիները իրեն սանրի կտորուանք կը բերեն եղեր : Հովիւները կասկած առնելով աղաւնիներուն ետեւն կ'իյնան ու վերջապէս աղան կը դանեն , ու գեղեցկութեանը վրայ զարմացած կը տանին թագաւորական հովուապետին ընծայ կուտան , որ իր աղջկանը պէս զինքը կը մեծցրնէ և անունը Շամիրամ կը դնէ՝ որ ասորերէն Աշուրէէր կը նշանակէ կ'ըսեն :

2 Շամիրամ Նինոսի հետ կարգուելէն ետքը՝ օր մը կը խնդրէ Նինոսէն որ հինգ օր տէրութիւնը իրեն յանձնէ , ան հինգ օրուան մէջ Շամիրամ

1 Շամիրամայ պղտիկութեանը վրայ ինչ կը պատմէ Դիոգորոս Սիկիլիացին :

2 Շամիրամ ինչ հնարքով թագաւորեց :

Նինոսը մեռցրնեւ կուտայ, և որովհետև Նինուսս որդին սղտիկ է եղեր՝ ինքը տեղը կը թագաւորէ (2128) :

1 Շամիրամ իր տերութիւնը ընդարձակեց, և տիրած ազգերը հանդարտ սրահելու համար զանոնք քաղաքներ ու բերդեր շինելու աշխատեց : Իր անունը անմահացրնեւ ուղեւոր Նասհրաշալի շէնքերով Բարեւոնը զարդարեց : Անկէց ետև իր ընդարձակ տերութիւնը անձամբ սարտեցաւ՝ բարեկարգեց ու ժողովրդեանը օգտակար դործքեր ըրաւ : Ուր որ կը քալէր մեծագործութեանը և հանճարոյն նշանները կը թողուր . հասարակաց ճամբաներ բանալ տուաւ, ձորեր լեցուց, լեռներ ծակեց, ճահիճներ ցամքեցուց ու ջրմուղներ շինեց :

2 Կառավարութեանը կերպն ալ այնպէս էր որ երևնալուն պէս ամէն խառնութիւն կը դազրէր : Օր մը մազերը շտկելու զարդարուելու ատենն խնայուցին որ քաղաքին մէջ խառնութիւն կայ, մէկէն անանկ խառնափնդոր մազերով դնաց խաղաղեցուց, և ասոր յիշատակ արձան մը կանգնեցին իրեն ան երեցած կերպարանքովը :

3 Շամիրամ լսելով մեր Արա նահապետին գեղեցկութիւնը՝ ուղեց հետը կարգուիլ . երբոր յանձն չառաւ Արա, սպառերազմի ելաւ վրան

1 Տերութիւնը ինչպէս ընդարձակեց :

2 Շամիրամայ կառավարութեան կերպն ինչպէս էր :

3 Հայաստանի ինչպէս տիրեց Շամիրամ :

Շամիրամ՝ ան պատերազմին մէջ քաջութեամբ ընկաւ մեռաւ Արա, և Շամիրամ մտաւ Հայաստան, Բղնուկեաց կամ Վանայ ծովուն քով փառաոր քաղաք մը շինեւ տուաւ և անունը դրաւ Շամիրամակերտ :

1 Ետքը ուզեց Հնդկաստան ալ երթալ . գնաց Ինդոս գետէն ալ լաստերով անդին անցաւ . բայց զորքը կորսնցընելով սախպուեցաւ ետ դառնալու : Իր որդին Նինուկաս ապստամբեցաւ մօրմէն ու թագաւորութիւնը ձեռքէն առաւ (2080) . Շամիրամ բերդ մը քաջուեցաւ ու հոն կեցաւ ինչուան մասը : Ետքերը ձայն հանեցին թէ աստուածները զինքը աղանի գարձուցեր են, ու սկսան զինքը իբրև աստուածուհի պաշտել : Իսկ ոմանք կ'ըսեն թէ Նինուկաս զինքը սպաննեց :

2 Նինուկաս երեսունըութը տարի թագաւորեց, բայց վրան յիշատակի արժանի գործք մը չպատմուիր . աս միայն ստոյգ է որ անհոգութեամբ պալատը նստած կ'ուտէր կը խմէր ու մօրմէն ժառանգած հարստութիւնը կը վատնէր : Իր յաջորդներն ալ իր թուլամորթութեանը հետևեցան :

3 Ասոնց մէկուն ատենը Սեսոստր Եգիպտացւոց թագաւորը Ասիոյ տիրապետելով Ասորեստանի

1 Շամիրամ ինչպէս Հնդկաստան գնաց . — Իրեն ո՞վ յաջորդեց . — Ինչպէս մեռաւ Շամիրամ :

2 Նինուկաս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

3 Ան ատենները ո՞ր աշխարհակալը տիրեց Ասորեստանի :

ԹագաւորուԹիւնն ալ նուաճեց, բայց Սեաստրի մահուընէ կտքը երբոր մէկալ ազգերը ազատուԹիւննին ձեռք ձգեցին, Ասորեստանի ալ նորէն Շամիրամայ ցեղէն Թագաւորներ տիրեցին :

1 Աս Թագաւորաց վերջինը Բեղոբոս՝ հեար մէկտեղ Թագաւորեցուց իր Աստվա աղջկը որ Շամիրամ Բ, ալ կ'ըսուի (1550) : Աստվա հօրը մեռնելէն կտքն ալ տասուերկու տարի Թագաւորեց . բայց կտքը Բաղտոուէս հազարապեար գլուխ քաշելով անիկայ ԹագաւորուԹիւնէ ձգեց ու ինքը անղը նստաւ (1525) :

2 Բաղտոուէսի ու իր յաջորդացը ԹագաւորուԹեան ասէնը Ասորեստանեայց իշխանուԹեան տակն եղած ազգերը հեաղհեաէ սկսան գլուխ քաշել :

3 Սարգանապաղ որ Ասորեստանեայց առաջին Թագաւորաց ցեղին վերջինն է, իր նախորդներէն աւելի զեղծ ու կնամարդի եղաւ : Պալատէն գուրս չէր ելէր . կը նստէր կանանց հետ ըոք կը մանէր, անոնց պէս կը զարգարուէր, ու բոլոր օրը կերուխումով կ'անցընէր : Առանց գիտնալու Թէ Աստուած իրեն ինչ մահ սահմանէր էր՝ ինքն իրեն համար ասանկ տապանագիր մը շինեց Թէ Ինչ որ կերայ, խմեցի, վատնեցի՝ հոս քովս մնացին . մնացած ամէն բանս Թողուցի . տապանագիր մը

1 Շամիրամայ ցեղէն վերջին Թագաւոր ո՞վ եղաւ :

2 Բաղտոուէսի ասէն ինչ պատահեցաւ :

3 Սարգանապաղ ինչպէս ըրաւ ԹագաւորուԹիւնը :

որ, ինչպէս կ'ըսէ Արիստոտէլ, աւելի խողու կը վայլէ քան թէ մարդու : Սարգանապաղ զուարճութեան համար մէկ օրուան մէջ կ'իլիկիւ, Անբիազոս ու Տարսոն քաղաքները շինել տուաւ կ'ըսեն : Հոն արձան մը կանգնեցին իրեն կաքաւոզ մարդու ձևով, ու տակը իր տասանադրին նման արձանագիր մը գրին . կեր, արբ և զբօսիր, զի ամենայն ոչ ինչ է :

1 Օր մը Ալարբակէս Մարաց նախարարը տեսնելով Սարգանապաղը կանանց հետ նստած (785), բարկացաւ, դնաց մեր Պարոյր նահապետին ու Բաբելոնի Բեղեսիս իշխանին հետ մէկ եղած Սարգանապաղին վրայ սպաներազմի ելաւ : Պատերազմը շատ տարի քէց, և Սարգանապաղ առջի բերան յաղթող եղաւ . բայց ետքը Բակարիացոց օգնութեամբը զօրացան մեկաշնոնք, քէցին Սարգանապաղը ու 'կնուէի մէջ պաշարեցին : Իրէք տարի քաղաքը չկրցան առնուլ . Տիգրիս գետը բարձրացաւ, պարսպին մեծ կտորը փլուց, զօրքն ալ անկէց ներս թափեցան : Սարգանապաղ վախնալով որ թշնամեաց ձեռքը չէյնայ՝ իր սաղատին չորս կողմը կրակ ձգել տուաւ ու կնիկներովը, ծառաներովն ու գանձերովը մեկտեղ այրեցաւ :

2 Ալարբակէս, Պարոյրին փոխարէն թագու գաւազան խրկեց որ ինքն ալ անկէց վերջը հայոց թագաւոր կոչուի, Բեղեսիսը Սարգանապաղին

1 Սարգանապաղին վերջն ինչպէս եղաւ :

2 Ալարբակէս ինչպէս բաժնեց Սարգանապաղին տէրութիւնը :

տեղը Բարեկունի վրայ Թագաւոր դրաւ, ինքն ալ Մարաց վրայ Թագաւորեց :

1 Բայց Ատրեւտանեայք դեռ իրենց առանձին Թագաւորներ ունէին : Փուա, որ Սարգանապաղ Բ, ալ կ'ըսուի (768), ջանաց ապստամբած գաւառները նուաճել . Ատրեւոց երկիրն մտաւ ու ինչուան Ղիրանան լեռը մօտեցաւ : Իսրայէլի Մանայիմ Թագաւորը անոր հնազանդեցաւ ու հազար տաղանգ տուաւ որ իրեն օգնէ : Յովնանու քարոզութենէն բոլոր ժողովրդովը ապաշխարող Նինուէի Թագաւորը աւելի կ'ըսեն :

2 Փուայի որդին Թագազաթփաղասար՝ Իսրայէլի Թագաւորութեան խռոված ժամանակը զնաց անոր գաւառներուն տիրեց ու բնակիչքը դերի տարաւ (758) : Աբազ, Յուդայի Թագաւորը, Դամասկոսի ու Իսրայէլի Թագաւորներէն նեղութիւն քաշելով Թագազաթփաղասարէն օգնութիւն ուղեց . ան ալ զնաց Դամասկոս մտաւ, մայրաքաղաքին տիրեց ու բնակիչքը դերի տարաւ : Անկէց Իսրայէլի Թագաւորութիւնը անցաւ, երկիրը արըշարկեց, ու Փակէ Թագաւորը իրեն հարկատու ըրաւ, Աբազէն ալ չափէ գուրս տուք առաւ :

3 Թագազաթփաղասարին որդին ու յաջորդը

1 Ատրեւտանեայց տերութիւնը ի՞նչ վիճակի մէջ էր : — Փուային վրայ ի՞նչ կը պատմուի : — Ի՞նչ մասնաւոր կարծիք կայ վրան :

2 Թագազաթփաղասար ի՞նչ արշաւանք ըրաւ :

3 Սաղմանասար ի՞նչ ըրաւ :

Սաղմանասար՝ աւելի ալ ընդարձակեց տէրութիւնը : Իսրայէլացւոց թագաւորը երբոր տարեկան հարկը չուզէր տալ՝ Սաղմանասար եկաւ հրէաստան մտաւ : Կոյն միջոցին Փիւնիկէի ծովեզերեայ քաղաքներէն շատն ալ պաշարեց առաւ՝ բայց Տիւրոսի չկրցաւ յաղթել, հինգ տարի առջևը կենալէն ետքը ստիպուեցաւ պաշարումը վերջնել : Սամարիա քաղաքն առաւ ու կործանեց և Իսրայէլացիքը Միջագետք տարաւ . անոնց մէջ էր նաև Տոբիթ (728) : Իսրայէլացւոց երկիրը Բաբելոնէն և տէրութեանը ուրիշ գաւառներէն դաղթականներ խրկեց : Սաղմանասար ուզէր որ Աքազին վրայ դրած հարկը Եզեկիա թագաւորն ալ տայ . բայց Եզեկիա չտուաւ ու Եզիպատացւոց թագաւորին հետ բարեկամութիւն ըրաւ . Սաղմանասար երբոր հրէաստանի վրայ պատերազմի երթալու կը պատրաստուէր՝ հիւանդացաւ ու մեռաւ :

Սենեքերիմ Սաղմանասարայ որդին աթոռը նստելուն պէս Եզեկիայէն հարկը ուզէր . երբոր անիկայ նորէն չուզէր տալ՝ սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել : Եզեկիա Երուսաղէմը ամրացուց ու իրեն օգնութիւն ուզէր Եթովպացւոց թարակ թագաւորէն՝ որ ան ատենը Եզիպատոսի ալ կ'իջևէր : Սենեքերիմ թարակին վրայ գնաց, յաղթեց, Սաորին Եզիպատոսը աւրըշար-

1 Սենեքերիմ ինչ պատերազմներ ըրաւ : — Երուսաղէմի պաշարումը ինչ վերջ ունեցաւ :

կէց ու Պեղուսինն քաղաքը պաշարեց : Բայց ետքը վահինալով որ ետևէն թշնամիք ճամբան չգոցեն՝ գնաց Երուսաղէմը պաշարեց : Եղեկիա ամէն կողմէն յոյսը կտրած՝ Աստուծոյ ապաւինեցաւ . և մէկ դիշերուան մէջ հրէշտակը Սենեքերիմայ զօրքէն հարիւր ութսուն և հինգ հազար հօգի ջարդեց . առաւօտը խաղք եղած մնացած քիչ զօրքովը ետ դարձաւ :

1 Աս կոտորածին վրայ իր տէրութեան գաւառներէն շատն ալ գլուխ քաշեցին : Սենեքերիմ սրտին ցաւէն կատղած սկսաւ իր տէրութեան մէջի Իսրայէլացիները սպաննել : Անով գոհ չեղաւ , իրեններուն դէմ ալ սկսաւ անգթանալ , սյնպէս որ իր երկու մեծ որդիքը Ադրամէէք և Սանասար զինքը սպաննեցին ու հայաստան փախան , և մեր Պարոյր Թագաւորը զիրենք սիրով ընդունեցաւ :

2 Սենեքերիմայ տեղը Ասորեստանեայք անոր պզտիկ որդին Ասորգանը Թագաւորեցուցին : Ասորգան գնաց Բաբելոնի փրեց (680) , ու երկիրը Նինուէի Թագաւորութեան հետ միացուց : Եօթը տարի ետքը հրէաստան մտաւ ու Մանասէ Թագաւորը գերի տարաւ :

3 Իրեն յաջորդեց Սաւսդոքին կամ Նաբուքոդոնոսոր Ա (668) . ասոր ալ Թագաւորութեան

1 Սենեքերիմ հրէաստանէն դառնալէն ետքը ինչ ըրաւ :

2 Սենեքերիմին ո՞վ յաջորդեց :

3 Ասորգանին յաջորդ ո՞վ եղաւ ու ինչ ըրաւ :

առջի տարիները բաները յաջողեցան : Փրաւորա-
որ Մարայ Գիտվի թագաւորին որդին ու յաջորդն
էր , Պարսից ու քովի ազգերուն տիրելէն ետքը՝
ուզեց Ասորեստանի ալ տիրել . դէմն ելաւ Նաբու-
քոդոնոսոր Ա , զորքը ջարդեց , զինքն ալ սպառե-
լազմի մէջ իր ձեռքովը սպաննեց :

1 Աս յաղթութեամբ հպարտացած Նաբուքո-
դոնոսոր՝ ուզեց հրէաստանի ալ տիրել ու շատ զօր-
քով հողոփեռնէսը վրան խրկեց : Մտաւ հողո-
փեռնէս հրէաստան ու Բեաիզուա քաղաքը պաշա-
րեց . բայց ինքը Յուդիթէն սպաննուեցաւ , բոլոր
զօրքն ալ ցրուեցան : Ան ատենը Կիւքսար , Փրա-
ւորաի որդին՝ հօրը վրէժը առնելու համար շատ զօր-
քով Նաբուքոդոնոսորայ վրան վազեց ու հողո-
փեռնէսի ցրուած զօրքին հանդիպելով մեծ ջարդ
տուաւ անոնց :

2 Նաբուքոդոնոսորին յաջորդեց որդին Սարա-
կոս կամ Գինալազան (647) : Աս կնամարդի թա-
գաւորին ատենը Սկիւթացիք սկսան Ասորեստանը
աւրըշտրկել , մեկալ ազգերն ալ գլուխ վերցընել :
Նաբուպաղասար Բաբելոնի իշխանը ապստամբե-
ցաւ , Մարայ հետ միացաւ ու Սարակոսը Նինուէի
մէջ պաշարեց . Սարակոս ազատութեան ճար
չգանելով կլինն ու որդիքը սպաննեց , պալատին

1 Նաբուքոդոնոսոր ինչ արշաւանք ըրաւ : —
հողոփեռնէս ինչպէս յաղթուեցաւ :

2 Նաբուքոդոնոսորին սով յաջորդեց : — Ասորես-
տանեայց թագաւորութիւնը ինչպէս վեր-
ջացաւ :

աչկրակ տուաւ, մէկտեղ այրեցաւ : Առաւ Նինուէն
Նաբուգադսար ու Հիմալայասակ կործանեց, ինչ
պէս որ Յովնան մարդարէացեր էր : Նինուէի ու
Բաբելոնի տէրութիւնը իրարու հետ միացուց ու
աթոռը Բաբելոն փոխադրեց :

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Բ Ա Բ Ն Լ Ա Յ Ի Ո Յ

Նեբրովն . — Բեռնիս . — Նաբոնասար . — Նաբո-
պազուար . — Նաբոսփոզոնոսոր . — Իմարովա . —
Նեֆզասարոս . — Լաբեասարոս . — Լաբինիֆ Իմ
Բազասար . — Բաբելոն . — Պարիսպեբել . — Կա-
ճարձ . — Բելայ մեհեան . — Կախազանասար Բոս-
րասպան . — Բաբելոնի Բեբել :

1 *Ներբովն, Քուչայ որդին, Ասիոյ մեջ առա-
ջին թագաւորութիւնը հաստատեց և Բաբելոնի
աշտարակին աւերակներուն վրայ Բաբելոն քա-
ղաքը շինեց (2640) :*

2 *Ներբովն յաջորդաց ատենը Արարացիք*

1 Բաբելացւոյ տերութիւնը ինչպէս սկսաւ :
2 Ներբովն յաջորդաց ատենը ինչ պատահե-
ցաւ :

Բարեւոյնի տիրեցին ու երկիրը այլ և այլ իշխանութիւններ բաժնեցին (2424) : Երկու հարիւր տարիէն ետքը Ասորեստանի թագաւորները տիրեցին (2229) Բարեւոյնի , որ Սարգանսագլին ասեմը իրենց ձեռքն էր . բայց երբոր Վարբակես Մարաց նախարարը Սարգանսագլին ձեռքէն նիւնուէն առաւ ու Մարաց վրայ թագաւորեց , Բեղեսիս Բարեւոյնի իշխանն ալ Բարեւացւոց վրայ թագաւորեց (770) . անոր յաջորդեց որդին Նարոնասար որ Բարեւացւոց առաջին թագաւորն ըսուեցաւ :

1 Նարոնասար աստեղաբաշխութիւնը ծաղկեցրնելու շատ ջանք ընելուն համար՝ թագաւորած Ժամանակէն սկսան աստեղաբաշխք նոր թուական համրել Ժամանակագրական բաներու մէջ , որ ըսուեցաւ Թոմաս Նաբոնասարի :

2 Նարոնասարէն ետքը ինչուան Նարուպաղսար շատ թագաւորներ նստան , բայց վրանին գիտնալու բան մը չկայ :

3 Նարուպաղսար Մարաց Կիսքսար թագաւորին հետ միացաւ , նինուէն առաւ Սարակոսին ձեռքէն ու նինուէի թագաւորութիւնը Բարեւոյնի թագաւորութեան հետ միացուց : Բայց քիչ ատենէն ինքն ալ Նգիսպոացւոց նեքաւով թագաւորէն յաղթուեցաւ : Նոյն միջոցին Ասորիք ու

1 Նարոնասար ինչ կողմանէ անուանի է :

2 Նարոնասարին ով յաջորդեց :

3 Նարուպաղսար ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

Հրեայք որ իր իշխանութեան տակն էին՝ գլուխ քաշեցին, և Նաբուքադասար ինքը ծեր ըլլալուն՝ իր որդին Նաբուքոդոնոսոր կամ Նաբուկադասար երկրորդը խրկեց որ զանոնք նուաձէ :

1 Նաբուքոդոնոսոր Ասորաց վրայ գնաց ու Եգիպտացւոց Նեքաւով թագաւորին յաղթելով Ասորաց երկրին տիրեց (605) : Յուդայի թագաւորը պատժելու համար որ Նեքաւովի հետ գաշնակցութիւն ըրեր էր՝ Հրեաստանը նուաձեց ու Յովակիմ թագաւորը գերի բռնեց, բայց վրան տուրք գնելով զինքը ազատ թողուց, տաճարին գանձը կողոստեց ու շատ Հրեայ հեար Բաբելոն տարաւ, որոնց մէջ էր նաև Դանիէլ մարգարէն : Ետքը երբոր Յովակիմ ապստամբեցաւ, Նաբուքոդոնոսոր գնաց Երուսաղէմը սպառեց ու Յովակիմը բռնեց մեռուց : Ետքը անոր որդին Յէքոնիա երբոր նորէն ապստամբեցաւ, Նաբուքոդոնոսոր եկաւ բռնեց զինքը անով տեղով Բաբելոն գերի տարաւ, ու տեղը Սեդեկիան թագաւորեցուց : Սեդեկիան ալ երբոր Եգիպտացւոց թագաւորին գիմց՝ եկաւ Նաբուքոդոնոսոր Սեդեկիային աչքերը փորել տուաւ ու Յուդայի թագաւորութիւնը բոլորովին վերջուց :

2 Ան յաղթութիւններէն ետքը ոսկիէ արձան մը թափել տուաւ Նաբուքոդոնոսոր ու հրաման

1 Նաբուքոդոնոսոր ինչ յաղթութիւններ ըրաւ :

2 Յաղթութիւններէն ետքը ինչ ըրաւ Նաբուքոդոնոսոր :

հանեց որ ամէնքը անոր երկրպագութիւն ընեն . իրեք Խարայէլացի կարիճ՝ երխաստարդներ յանձն չառին ու հրաշքով առանց այրելու հնոցէն դուրս ելան :

1 Ետքը Տիւրոսի վրայ գնաց Նաբուքոդոնոսոր , տասուիրեք տարի սաշարեց ու առաւ : Մէջի բնակիչքը տեսնելով որ ճար չկայ՝ քաղաքին պիտի առնուի , բոլոր հարստութիւննին առած քովի կղզիներէն մէկը գնացին ու հոն ուրիշ քաղաք մը շինեցին Տիւրոս անունով , որ քիչ տակնի մէջ փառքովն ու մեծութեամբը առջինին յիշատակը մոռցրնել տուաւ :

2 Նաբուքոդոնոսոր նոյն միջոցին նուաճած ըլլալով նաև Ամոնացիքը , Մովաբացիքն ու Եգովմայեցիքը՝ Եգիպտոսի վրայ դարձուց զօրքը . բոլոր երկրին տիրեց , ու ամէն քալած տեղերը իր անդժութեան յիշատակները թողլով անբաւ հարբուտութեամբ դարձաւ Բաբելոն , ու սկսաւ իր մայրաքաղաքը զարդարել :

3 Աս յաղթութեանց վրայ հպարտացած երբ որ ինքզինքը երջանկութեան ծայրը հասած կը կարծէր , ան մեծ ծառին ահաւոր տեսիլքը տեսաւ որ Դանիէլ մեկնեց իրեն : Մարդկային ընկերութենէ վաճնառած ու գաղանի բնութիւն փոխուած , գնաց եօթը տարի անտառները գաղան :

1 Տիւրոսի ինչպէս տիրեց :

2 Նաբուքոդոնոսոր ուրիշ ինչ ազգերու տիրեց :

3 Իր հպարտութեանը համար ինչպէս պատժուեցաւ :

ներու մէջ բնակեցաւ : Երբոր անոր պատժոյն համար Աստուծոյ տահմանած ժամանակը ըննեցաւ, Նարուբոգոնոսորայ խելքը գլուխն եկաւ, դարձաւ նորէն իշխանութիւնը ձեռքն առաւ ու տարի մըն ալ վայելեց :

1 Արդէն Նարուբոգոնոսորայ խելքը կորսընցուցած ատենը որդին իշխարովգաք կառավարեր էր տէրութիւնը. երբոր մեռաւ՝ բոլորովին տեղը անցաւ (562), բայց ըրած անդժուժիւններովը անանկ ատելի եղաւ ամենուն՝ որ թագաւորութեանը երրորդ տարին զինքը սպաննեցին :

2 Իրեն յաջորդեց քեռայրը Նեգղասարոս՝ զինքը սպաննողներուն գլխաւորը (559) : Մարաց գէմ պատերազմ՝ բացաւ. Մարաց Կիւքսար թագաւորը Պարսից Կիւրոս թագաւորէն օգնութիւն ուզեց. եկաւ Կիւրոս յաղթեց Նեգղասարոսին ու պատերազմի մէջ զարկաւ զինքը սպաննեց :

3 Որդին Լաբեսորաբոս անգուժ ու փտամոլ մարդ մը ըլլալով ինը ամիս թագաւորելէն ետքը ընտանիքը զինքը մեռուցին (555) :

4 Տեղն անցաւ Նարուբոգոնոսորայ թոռը Լաբինիս՝ որ սուրբ գրոց մէջ Բազտասար կը կոչուի. և շատ սղտիկ ըլլալուն համար իշխանութիւնը Նիտոկրիս անունով մօրը ձեռքն էր : Ասիկայ ատենէ

1 Նարուբոգոնոսորայ յաջորդը ո՞վ եղաւ :

2 Իշխարովգաքին ո՞վ յաջորդեց :

3 Նեգղասարոսին յաջորդը ո՞վ եղաւ :

4 Լաբեսորաբոսին ո՞վ յաջորդեց : — Բաբելոնի նշալէս պաշարուեցաւ :

լով որ Վիւրոս Ասիոյ ամէն կողմը կը տիրասպեակէ, ուզեց կերպով մը առջին առնել և Վիւզացւոց Վրեսոս թագաւորին հետ դաշնակցութիւն ըրաւ. երբոր Վրեսոս յաղթուած գերի ընկաւ, Վիւրոս եկաւ Բաբելոնը պաշարեց: Նխտակիս երկայն պաշարման զխմանալու համար ամէն հարկաւոր պատրաստութիւն տեսաւ, քաղաքը ամրացուց ու քսան տարուան համար պաշար գիզեց: Տեսաւ Վիւրոս որ Բաբելոնը բռնութեամբ առնելու քաղաք չէ. և որովհետեւ Եփրատ գետը քաղաքին մէջէն կ'անցնէր, քաղաքին բոլորախիբը շատ ջրանցքներ բանալ տուաւ՝ որպէս զի քաղաքին մէջէն անցած կտորը անկէց անցընելով գետը ցամբեցընէ և անկէց ներս մտնէ: Եւ Բաբելացւոց մեծ տօնի մը գիշեր որ բոլոր քաղաքը կերուխուժով կ'անցընէին՝ պատրաստուեցաւ ներս մտնելու:

Ան գիշերը Բաղասասար թագաւորն ալ սեղանի վրայ ուրախացած՝ Երուսաղէմայ տաճարին ամաններովը գինի խմելու ատենը տեսաւ որ ձեռք մը ելաւ պատին վրայ իրեք խորհրդաւոր գիր գրեց. սարսափեցաւ թագաւորը, Գանիէլ եկաւ մեկնեց իրեն ան դրերուն իմաստն ու իմացուց թէ Քիչ ատենէն թագաւորութիւնդ ձեռքէդ պիտի առնեն ու զքեզ ալ պիտի մեռցընեն: Այս գիշերէն ետքը Վիւրոս գետին բերանը դարձուց ու գէպ 'ի փորել տուած ջրանցքները քաշեցուց, անանկ որ գետին քաղաքին մէջէն անցած կտորը բոլորովն ցամբեցաւ, և զօրքը նոյն ցամբած գե-

1 Ինչպէս առնուեցաւ Բաբելոն:

տին ճամբէն ներս վաղեցին : Քաղաքացիք բոլոր դէնովցած , քաղաքին մէջ գեափն երկու քովի սղնձէ գուներն ալ գոցելու մտոցեր էին . քաղաքն ալ առանկ ընդարձակ էր որ թշնամիք քաղաքէն ներս մտեր էին ու գեռ մեջտեղի բնակիչներն ամենեկին չէին խնայած . ուստի զօրքը դիւրաւ ներս թափեցան , մեծ ջարդ ըրին ու թագաւորն ալ սպաննեցին : Ասանկով Բաբելացւոց թագաւորու թիւնը վերցուեցաւ , ու Բաբելոն Ալուրոսի ընդարձակ տէրութեանը դաւառներէն մէկն եղաւ (538) :

1 Բաբելացւոց թագաւորութեան մայրաքաղաքը Բաբելոն՝ ընդարձակութեամբն ու հրաշակերտ շէնքերովն աշխարհիս ամենէն անուանի քաղաքներէն մէկն էր : Ընդարձակ գաշտի մը մէջ շինուած էր . ձեր քառակուսի , իւրաքանչիւր կողմը հարիւր քսան ասպարէզ՝ այսինքն քսանըմէկ հազար վեց հարիւր մեթր . շրջասպան էր չորս հարիւր ութսուն ասպարէզ , կամ ութսունըվեց հազար չորս հարիւր մեթր :

2 Բոլոր շրջասպար հրաշալի սլարսպով մը պատած էր , պարսպին հասաութիւնը քսանըվեց մեթր էր , և բարձրութիւնը հարիւր հինգ մեթր : Տեսակ մը թրծած աղիւսով շինած էր՝ որ չորցած ատենը քարէն պինդ կ'ըլլար . աղիւսներն ալ իրարու հետ կպրով կպցուցած էին : Հարիւր

1 Բաբելոն քաղաքին դիրքն ու մեծութիւնը ինչպէս էր :

2 Պարիսպը ինչպէս էր :

դուռ ունէր չորս կողմը, ամէն մէկ կողմը քսանը-
հինգական դուռ՝ ամէնն ալ թափծու պղնձէ :
պարսպին դրսի դին ալ մեծ խրամ մը կար՝ երկու
կողմը աղիւսով պատ քաշած :

1 Եփրատ գետը Բաբելոնի մէջէն կ'անցնէր,
անով քաղաքը երկու կը բաժնուէր . բոլոր աները
եռայարկ կամ քառայարկ էին ու ճակատնին դե-
ղեցիկ զարդարած : Տները քովէ քով իրարու
կպած չէին . ամէն տուն ամարանոցի պէս մէյմէկ
պարտէզի մէջ էր :

2 Գետին վրայ ձգուած կամուրջն ալ Բաբել-
ոնի երևելի շէնքերէն մէկն էր . երկայնութիւնը
մէկ ասպարէզ, որ է հարիւր ութսուն մետր, լայ-
նութիւնը երեսուն օտնաչափ՝ մեծամեծ կոփա-
ծոյ քարերով շինած :

3 Կամրջին երկու ծայրը երկու հոյակապ պալատ
կար որ գետին տակէն Նոնորայի թամիզ գետին
Թընէլին պէս՝ մէկէն մէկալը երթալու համար ստոր-
երկրեաց ճամբայ ունէին . մէկուն բոլորովը երե-
սուն ասպարէզ էր, մէկալինը վաթսուն, իրեք
կարգ մէկմէկէ հեռու պատով պատած . պատե-
րուն վրայ ալ կենդանեաց պատկերներ փորուած
էին, ան պատկերներուն մէկուն մէջ Շամիրամ
ձի հեծած՝ ընձառիւծ մը կը զարնէր նետով, 'Նի-
նոս ալ առիւծ մը :

1 Տները ի՞նչպէս շինած էին :

2 Բաբելոնի կամրջին վրայ ի՞նչ դիտելիք կայ :

3 Կամրջին երկու ծայրը ի՞նչ շէնքեր կային :

1 Աս պաշտաներէն մէկն էր Բելայ քառանկիւնի մէհէանը՝ ամէն մէկ կողմը իրէք հարիւր վաթսուն մեթր . անոր մէջտեղը մէկ ասպարէզ կամ հարիւր ութսուն մեթր բարձրութեամբ ու լայնութեամբ աշտարակ մը կար . վրան ուրիշ աշտարակ մը , անոր վրայ ալ ուրիշ , ինչուան ութը կարգ , որով ամենուն բարձրութիւնը կ'ըլլար հազար չորս հարիւր քառասուն մեթր՝ Եդիօտտսի ամէն բուրգերէն բարձր . կ'ըսեն թէ բուն Բարելոնի աշտարակը աս եղած ըլլայ : Սանդուխներով վեր ինչուան ծայրը կ'ելլըցուէր , և մէջը մեծամեծ կամարակապ ու սիւնաղարգ սենեակներ կային : Աշտարակին ծայրն ալ դիտանոց մը կար , ուսկից Բարելայիք աստղաբաշխական զննութիւններ կ'ընէին : Աս մէհէանը ինչուան Պարսից Բսերքսէս թագաւորին Ժամանակը կար , որ յաղթուած ու անբաւ գանձէ ելած՝ Յունաստանէ ետ դառնալու ատենը գնաց բոլոր գանձերը կողոպտեց , մէհէանն ալ հիմնայտակ կործանեց :

2 Մէկալ պաշտին մէջն էր հռչակաւոր Կախաշանաւոր Էռուստան կամ Շաֆրաֆէոն պարփէշ ըսածնին , որովհետեւ կը կարծուի որ Շամիրամ շինէլ տուած ըլլայ ան պարտէզը : Ասոր ձեռք ապակուսի էր՝ կամարներու վրայ առած ու չորս գին սանդիսաձե բարձր պատ հիւսած . ան կամարներուն վրայ քարայտակ էր , քարին վրան եղէ-

1 Պաշտաներուն մէկուն մէջ ինչ կար :

2 Կախաշանաւոր բուրաստանը ինչ էր :

գով ու կպրով ծեփած, անոր վրայ կրով երկու կարգ աղիւս շարած, որպէս զի վրան լեցուցած հողին խոնաւութիւնը՝ շինուածքին մնաս չընէ: Մէջը տնկած էր ոչ միայն ամէն տեսակ ծաղիկ ու տունկ՝ հասպա նաև բարձր ու խորարմատ ծառեր: Մէջ տեղը ջրհան մը կար որ գետին ջրովը բոլոր սլարտէղը կ'ոռոգէր. կամարներուն տակն ալ մեծամեծ գեղեցիկ ու սրայծառ սրահներ էին:

1 Որովհետև Բաբելոն քիչ անձրև կուգայ, անոր համար այլ և այլ ջրանցքներով արտերը գետին ջրովը կ'ոռոգէին: Բաբելոնի մէջ ամենևին թղենի, որթ և ձիթենի չկար. գլխաւոր բերքն էր ցորենն որ մեկին երկու հարիւր և ինչուան իրեք հարիւր կը բերէր: Արմաւենի ալ շատ կար. Բաբելոնցիք ելած արմաւին կէսը կ'ուտէին, կէսէն ալ Ամբրաւօղի անունով տեսակ մը օղի կը շինէին ու գինիի տեղ կը խմէին:

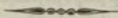
1 Բաբելոնի բերքերն ինչ էին:

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Ե Գ Ի Պ Տ Ը Յ Ի Ո Յ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Եփեղատ . — Գլխաւոր բաժանմանւոց . — Առաջին
 Բազմաւոր . — Օրար Բազմաւորներ . — Բաւարիտ .
 — Ուխտանոց . — Ուխտ . — Մերիտ . — Անկողնիտ .
 — Սեռաբար . — Իր Դաստիարակութիւնը . — Իր առ-
 ջի աշխարհայալութիւնները . — Արշաւանդի պարտա-
 րութիւնները . — Տէրութեանը ընդարձակութիւնը . —
 Ընկերականութիւնները . — Զբոսանքները . — Մեծ պա-
 րիսպ . — Սեռաբարի մահը :

Վերջապահ ընդարձակ ձոր կամ հովիտ մըն
 է . այս հովիտը մեկ ծայրէն մեկաւր կ'ուսուկէ Նեղոս
 մեծ գետը որ Եթովպիոյ լեռներէն կ'իջնայ , ու
 շատ ճիւղ բաժնուած Միջերկրական ծովը կը

1. Արտապահ լեռներէն է :

Թափի : Եգիպտոս խիստ քիչ անձրև կուգայ, իսկ Եթովպիա վեց ամիս գրեթէ միակերպ . անով Նեղոս գետը սասափկ կը բարձրանայ ու Եգիպտոսի բոլոր հովիտը ջրով կը ծածկէ, ու ետքը անանկ տիրմ մը կը ձգէ որ երկիրը անով շատ կը պարարտանայ : Աշնանային գիշերահալածասարկ ատենը Եգիպտոս ընդարձակ ծով մը կը դառնայ՝ մէջը տեղ տեղ քաղաքներով ու գեղերով զարգարուած . իսկ ձմեռը բարեբեր ու ծաղկազարդ դաշտի մը կը նմանի :

1 Եգիպտոսի առջի բնակիչն եղաւ Նոյայ որդին Վամ, ետքը անոր որդիքը : Առջի ատենները Վերին Եգիպտոս միայն կրնար բնակուիլ, մնացած կտորը ճահիճ էր . ան ալ երթալով մէկ կողմէն Նեղոսի ձգած տղմովը բարձրացաւ, մէկալ կողմանէ ալ բնակչաց ճարտարութեամբը բոլորովին ցամփեցաւ :

2 Ան ատենները Եգիպտոս իրեք գլխաւոր մաս կը բաժնուէր, Վերին Եգիպտոս կամ Թեբայիդ որուն մայրաքաղաքն էր Թեբէ . Միջին Եգիպտոս կամ Եպտանոմոս, այսինքն Եօթնանահանգ (որովհետեւ եօթը նահանգ կը բաժնուէր) որուն մայրաքաղաքն էր Մեմփիս . Ստորին Եգիպտոս որ Միջերկրական ծովուն եզերքը Պլինթինեայ ծոցէն ինչուան արեւելեան Սերբոնիս լիճը կը տարա-

1 Եգիպտոսի առջի բնակիչքը որո՞նք եղան :

2 Հին ատենը Եգիպտոս քանի՞ կը բաժնուէր : —
Վերին Եգիպտոսի մայրաքաղաքը որն էր :

ծուէր . գլխաւոր քաղաքներն էին Հեղիուպօլիս կամ Արեգ քաղաք և Աղեքսանդրիս :

1 Ստորին Եգիպտոսի մէջ էր նաև Դելտա նահանգը , որ Հեղոսի երկու գլխաւոր ճիւղերուն ու ծովուն մէջտեղի կտորն էր : Եւ Դելտա ըսուելուն պատճառն ան է որ եռանկիւնաձև ըլլալով Յունաց Δ (տելդա) տառին նման էր :

2 Եգիպտոսի առաջին թագաւորն եղաւ Վամայ որդին Մեսարեմ (2126) , արտաքին պատմիչներուն Մենէս ըսածը , որ Թերէ ու Մեմփիս քաղաքները շինեց : Մենէս Եգիպտացւոց արուեստ ու ճարտարութիւն ալ սորվեցուց , որով շատ հարստացան . բայց անով պերճութեան ալ վարժեցան ու քիչ առենի մէջ աւրուեցան : Մենէսի յաջորդներէն մէկը Արաբացւոց դէմ պատերազմի գնացած առեւը սաստիկ անօթութիւն ու ծարաւ քաշելով անանկ փափուկ մեծնալուն վրայ շատ ցաւեցաւ , ու Թերէ քաղաքին մեհենին մէջ արձանագիր մը փորել տուաւ , որով Մենէսի անունը կը նշուէր որ Եգիպտացւոց փափկութիւն սորվեցուցեր է :

3 Մենէսէն ետքը Եգիպտոսի երկիրը այլ և այլ թագաւորութիւններ բաժնուեցաւ , ու տասներութը հարստութիւն կամ իշխանութիւն ձեացաւ :

1 Դելտա ըսուած նահանգը ո՛ր կ'իյնար :

2 Եգիպտացւոց առաջին թագաւորն ո՞վ է : —

Ի՞նչ սորվեցուց Մենէս Եգիպտացւոց :

3 Մենէսէն ետքը ո՞վ տիրապետեց Եգիպտոսի :

1 Եգիպտոսի տիրող օտար ազգաց մէջ առաջին եղան Եթովպացիք, և անոնցմէ տասնըութը թագաւոր նստան : Ասոնց վրայ տեղեկութիւն մը չկայ, և չգիտցուիր թէ երբ վերջացաւ թագաւորութիւննին :

2 Եթովպացւոց ձեռքէն հազիւ թէ ազատեր էր Եգիպտոս, Արաբացի ու Փիւնիկեցի հովիւներ եկան տիրեցին և Ստորին և Միջին Եգիպտոսի մէջ բնակեցան, ու Եգիպտացւոց լեզուովը հիւսնուեցան, որ հովիւ թագաւորներ ըսել է : Ասոնք Մեմփիսը իրենց մայրաքաղաք ըրին, հեղիուսօլիս կամ Արեգ քաղաքը շինեցին ու մէջը Արեգական (որ իրենց գերագոյն աստուածն էր) փառաւոր մեհեան մը կանգնեցին : Երկու հարիւր վաթսուն տարի ասոնք թագաւորելէն ետքը՝ Եգիպտոսի մէկալ մասին թագաւորները միացան ու զիրենք հալածեցին :

3 Աս հովիւ թագաւորաց մեկուն ժամանակը (որ սուրբ գիրքը ընդհանուր Եգիպտոսի թագաւորաց անունովը Փարաւոն կը կոչէ), Աբրահամ և Սառա Եգիպտոս եկան (2289) : Ուրիշի մը ասեմն ալ Յովսէփ Պետափրէս դահճապետին ծախուելով՝ ետքը սրատուոյ հասաւ, ու Խորայէ-

1 Օտար ազգաց մէջ Եգիպտոսի տիրողները նախ որոնք եղան :

2 Եթովպացւոցմէ ետքը որոնք տիրեցին Եգիպտոսի :

3 Աբրահամ ո՞ր թագաւորին ասեմը գնաց Եգիպտոս : — Յովսէփ որո՞ւն ասեմն էր :

լացիները Տանայիս երկիրը Գեուեմ ըսուած տեղը
ընակեցուց (2097) :

1 Հովիւ թագաւորներէն ետքը Եգիպտոսի
Թագաւորներուն մէջ անուանի է Բուսիրիս , որ
Թերէ քաղաքը շատ մեծցուց , ու բարձր պարըս-
պով պատեց , և ան պարիսպը հարիւր դուռ ու-
նէր . ամէն մէկ դռնէն մէկէն կրնար հանել տասը
հազար զինուոր և երկու հարիւր կառք : Քաղա-
քին մէջ չորս մեհեան շինել տուաւ , անոնց ալ
չորս կողմը ոսկիով , արծաթով , փղոսկրով ու
պատուական քարերով պատած : Բայց ամենէն
հրաշալի շէնքը պալատն էր՝ այնչափ մեծ որ սաս-
րագրութիւնը ընողները կ'ըսեն թէ մէկ կտորը
միայն կրցեր են տեսնել , բայց բոլոր տեսածնին
սքանչելի է եղեր , և մէջը աւելի զարմանալին էր
կ'ըսեն հարիւր քսան սիւնի վրայ կեցած գեղեց-
կանկար վերնայարկ սրահը : Ասոնցմէ զատ կային
Թերէի մէջ ուրիշ փառաւոր շէնքեր , կոթողներ ,
արձաններ , որոնց աւերակները ինչուան հիմա
կեցած են : Չարմանալի էր նաև Մեմնոնի արձա-
նը , որ արևը վրան զարկած պտենը անոյշ ձայներ
կը հանէ կ'ըսէին : Սարաբոն ալ լսեր է ան ձայնը ,
բայց կը տարակուսի որ արձանէն ըլլայ :

2 Ռսիմանդ , Բուսիրիսի յաջորդներէն մէկը ,

- 1 Հովիւ թագաւորներէն ետքը անուանի թագա-
ւոր ո՞վ եղաւ : — Թերէի մեծութիւնը ո՞րչափ
էր : — Ի՞նչ երևելի շէնքեր կային մէջը : —
Մեմնոնի արձանին վրայ ի՞նչ գիտակից կայ :
- 2 Ռսիմանդ ի՞նչ շէնքեր շինեց :

չատ անուանի եղաւ հոյակապ շէնքերովը : Ասոնց մէջ աւելի հռչակաւորն է պալատը , որուն մէջ ճարտարարուեստ քանդակներով ու սպտկերնէրով Բակարիացոց վրայ ըրած յաղթութիւնը ձևացրնել տուեր էր :

1 Պալատէն քիչ մը հեռու շինել տուեր էր աշխարհիս առաջին գրատունը , որուն վրայ գրուած էր ԲԺՇՎԱՐԱՆ ՀՈԳԻՌՅ : Մեծութեամբն ու վառաւորութեամբը անկէջ վար չէր մնար նաև Ոսիմանգի գերեզմանը . ասոր վրան մէկ կանդուն լայնութեամբ ոսկի շրջանակ կար , և շրջապատն էր իրէք հարիւր վաթսուն և հինգ կանդուն . ան շրջանակին վրայ նշանած էին արևու ելլելն ու մանելը և ամիսները : Գերեզմանին չորս կողմը բոլոր Եգիպտոսի աստուածոց արձանները կային , որոնց թագաւորը ընծաներ կը նուիրէր , ցուցրնելով որ բոլոր կենացը մէջ բարեպաշտ եղեր է ու մարդկանց բարիք ըրեր է : Ասոնցմէ զատ ուրիշ հսկայածև արձան մըն ալ կար աս արձանագրովս . “ Ես եմ՝ Ոսիմանգ արքայից արքայ . ո՛վ որ կ'ուզէ ինծմէ աս անունը յափշտակել , թող նախ ըրած գործքերէս մէկուն մէջ ինծմէ վեր անցնի ” :

2 Ոսիմանգին յաջորդեց Ուկոր , որ Մեմփիսը շատ զարգարեց : Երբոր Նեղոս գետը կը բարձրա-

1 Գրատանը վրայ ի՞նչ գիտելիք կայ : — Գերեզմանը ի՞նչպէս էր :

2 Ոսիմանգին ո՞վ յաջորդեց : — Ի՞նչ շէնքեր ըրաւ :

նոր՝ բոլոր քաղաքը ջուր կը կոխեր . ասոր ճար ընելու համար Ուկոր քաղաքին չորս դին ամուր թուփերը շինել տուաւ որ միանգամայն պարսպի տեղ ալ կը բռնէին, անոնց չորս կողմն ալ փոս փորել տուաւ ու մէջը ջրով լեցուց, որով աւելի անառիկ եղաւ քաղաքը :

1 Մերիս (2040), Թերէի թագաւորներէն մէկը, շատ անուանի է փորել տուած լճին համար, որ իր անուանովը Մերիսեան լիճ կ'ըսուի : Եւ ան լիճը փորել տալուն պատճառը աս է .

2 Որովհետեւ, ինչպէս որ ըսինք, Եգիպտոս անձրև չիգար, և անոր տեղը ամէն տարի Կեղոս գետը լեցուելով բոլոր երկիրը կ'ոռոպէ պաղաքեր կ'ընէ, երբեմն աս ջուրը չկրնար բոլոր երկիրը ծածկել, երբեմն ալ խիտ շատ կ'ըլլայ ու չափե գուրս կը կոխէ երկիրը, որով Եգիպտոսի բերքերուն մնաս կ'ըլլայ : Շատ թագաւորներ մտածեք էին որ մեծ ջրաշէղջ մը շինեն ու օգոստոս ամսուն Կեղոսին սասաիկ բարձրացած ատենը ջուրը հոն լեցընեն, չորուժեան տարին ալ երբոր յունուար ամսուն Կեղոսը ցամքի՝ անկէց ջուր տան արտերուն :

3 Աս օգտակար խորհուրդը ուզեց կատարել Մերիս, և մշակելի երկիր չկորսընցընելու համար

1 Մերիս թագաւորը ինչ կողմանէ անուանի է :

2 Մերիսեան լիճը ինչ պատճառաւ փորեցին :

3 Ո՞ր փորուեցաւ Մերիսեան լիճը, և մեծութիւնը որչափ էր :

Լիբիոյ մօտ աւազուտ անրերը երկրի մը մէջ ընդար-
ձակ լիճ մը սկսաւ փորել տալ, շրջապատը իրեք
հազար վեց հարիւր ասպարէզ, այսինքն վաթ-
սուներհինգ հազարամեթր, և խորուծիւնը կէս
ասպարէզ, այսինքն իննսուն մեթր :

1 Որպէս զի ետքի եկողները խմանան թէ աս
զարմանալի լիճը բնական չէ, հասա մարդիկ
փորեր են ու մէկ թագաւորի ատեն ըմբնցեր է,
Մերիս ըճին մէջ երկու հատ հարիւր ութսուն
մեթր բարձրութեամբ բուրգ կանգնեց. ասոնց
կէսը ջրին տակն էր կէսն ալ ջրէն վեր. ծայրերինն
ալ մէյմէկ մարմարիօնէ արձան կար աթուռի վրայ
նստած :

2 Ատեն անցնելէն ետքը Արաբացի կամ Փիւ-
նիկեցի հովիւները նորէն Եգիպտոսի օիրեցին
(1615), և Ամենովիս ան ատենի թագաւորը իր
որդին ու ժողովրդեան մէկ մասը հեար առած՝
գնաց Եթովպիա քաշուեցաւ : Տասուիրէք տա-
րիէն ետքը շատ զօրքով դարձաւ եկաւ, հովիւնե-
րուն յաղթեց, կէս մը սպաննեց, մնացածներն
ալ Եգիպտոսէն դուրս քշեց :

3 Ամենովիսի որդին Սեսոսոր որ Մեծն Հը-
ռամէս ալ կ'ըսուի, Եգիպտոսի թագաւորաց մէջ
ամենէն հռչակաւորն է : Հայրը Ամենովիս ու-

1 Ըճին մէջ ինչ յիշատակ կանգնեց Մերիս :

2 Ո՞ր թագաւորին ատենը նորէն օիրեցին Արա-
բացիք Եգիպտոսի :

3 Ի՞նչ գիտելիք կայ Սեսոսորի վրայ :

զեւով որ իր որդին մեծ աշխարհակալ մը ըլլայ՝
բոլոր Եգիպտոսի մէջ նոյն օրը ծնած աղաքը ժող-
վեց որ հազար ութը հարիւրի չափ էին, ու Սե-
սոստրի հետ մեծցուց: Աս աղաքը ամէն տեսակ
չարքաշուծեան, որսի ու զինուորական կրթու-
թեանց վարժած մէյմէկ կարիճ՝ զօրավարներ ե-
ղան: Ամէնքը իրենց ընկերակից թագաւորին
վրայ կը դողային, ու անոր փառացը համար մեռ-
նիլ աչք առած կը պատերազմէին: Թագաւոր մը
չէ եղած որ Սեսոստրի սէս հաւատարիմ իշխան-
ներ ու քաջ զօրավարներ ունենայ:

1 Գեռ տարկքը չառած՝ Սեսոստր իր սննդակից
ընկերներովը գնաց Արարիա նուաճեց, որ ին-
չուան ան ստենը աննուաշէլի կը կարծուէր: Ան-
կէց դարձաւ գէպ ՚ի արևմուտք ու մէկէն Վիբոյ
ալ տիրեց: Աս յաղթութիւններովը սիրա առաւ
Սեսոստր, ու հօրը մեռնելէն ետքը միտքը գրաւ-
որ բոլոր աշխարհիս տիրէ:

2 Պատերազմի չսկսած նայեցաւ Սեսոստր որ
իր հպատակաց սիրաը շահի: Ոմանց ստակ կը բաժ-
ներ, ոմանց երկիր, ուրիշներուն պատիճները
ներեց, պարտքի համար բանա դրուած մարդիկը
ազատեց: Եգիպտոսը երեսուներովեց նահանգ կամ
կուսակալութիւն բաժնեց, ու մէյմէկ հաւատա-
րիմ կուսակալներու յանձնեց:

1 Առաջին արշաւանքը գէպ ՚ի ուր ըրաւ Սեսոստր:

2 Մեծ արշաւանքէն առաջ ինչ պատրաստու-
թիւն տեսաւ:

1 Աս կերպով տերութիւնը կարգաւորեւէն ետքը՝ վեց հարիւր հազար հեռակազմով, քսանըջորս հազար ձիաւորով ու քսանըկօթը հազար սպաւազէն կառքով բանակ մը պատրաստեց, և անոնց զօրագլուխ դրաւ իր աննդակիցքը, որոնց քաջութիւնն ու հաւատարմութիւնը առջի պատերազմներուն մէջ փորձեր էր :

2 Այսպիսի պատրաստութեամբ նախ դէպ ՚ի հարաւային կողմը արշաւեց Սեստար, Եթովպացւոց յաղթեց ու տուրքի տեղ անոնցմէ ուղնիազ, ոսկի ու փղոսկր առաւ : Ետքը Վարմիր ծովուն վրայ չորս հարիւր նաւով տորմիզ մը հանեց որ բոլոր կղզիներուն ու ծովեզերքին տիրեցին ինչուան Հնդկաստան :

3 Իսկ ինքը ջամաբէն առաջ երթալով բոլոր Ասիոյ տիրեց, անցաւ Հնդկաստան ու ինչուան Գանդէս դեակէն անդին տիրեց, ուր ետքը Աղէքսանդր ալ չկրցաւ հասնիլ : Սկիւթացիք, ինչուան Տանայիս դեափն քովի բնակիչներն ալ հնազանդեցան իրեն : Կապագովկիս հարկատու եղաւ, մեր Փառնակ նահապեափն ալ յաղթեց և Հայաստանի տիրեց : Ուր որ կը տիրէր՝ յաղթութեանը յիշատակ արձաններ կը թողուր՝ վրան գրած, ՍԵՍՏԱՐԸ ԲՈՓԱՌԸ ԲՈՓԱՌԸՅԵՆ Ե ՎԷՐ ՎԷՐՈՆԵՆ : Եւ

1 Սեստարի զօրքը սրճափ էր :

2 Եթովպացւոց ինչպէս յաղթեց : — Ի՞նչ տուրք առաւ անոնցմէ :

3 Ինչուան ուր տիրեց Սեստար :

ըստա ալ կ'ուզէր անցնիլ, բայց պաշար չունէնալով էտ դարձաւ :

1 Ինը տարուան մէջ այնչափ երկիրներու տիրելէն ետքը՝ անթիւ հարստութեամբ ու դունդադունդ գերիններով դարձաւ մտաւ Սեսոսոր Եգիպտոս : Ան հարստութեան մէկ մասը տաճարներու նուիրեց, մէկ մասն ալ զօրացը բաժնեց խաղաղութեան ատենն ալ օգտակար շէնքերով Եգիպտոսը զարդարեց :

2 Կախ աստուածոց շնորհակալ ըլլալով այլ և այլ քաղաքներու մէջ հարիւր հաս փառաւոր մհհէան կանդնել տուաւ, ամէն մէկուն մէջ արձանագիր դնելով թէ Առանց Ժողովրդեան վրայ ծանրանալու շինեցի ասոնք . վասն զի Ժողովրդեան խնայելը իրեն պարծանք կը սեպեր . և ասանկ շէնքերու՝ հետը բերած գերինները միայն կը գործածէր :

3 Ըստ մը շինծու բլուրներ ալ ձևացուց ու բոլոր այգիները հոն փոխադրել տուաւ, որ ասաջ տափարակ դաշտի մէջ անկած էին . վաճառականութիւնը գիւրացընելու համար Կեղոսին երկու կողմը ինչուան ծով այլ և այլ առուներ ալ բանալ տուաւ : Անով աս օգուան ալ եղաւ որ ասաջ թշնամիք Եգիպտոսի մէկ ծայրէն ինչուան մէկալ

1 Գանի տարի քչեց Սեսոսորի արչաւանքը :

2 Ինչ շէնքեր շինեց Սեսոսոր :

3 Վաճառականութիւնը գիւրացընելու համար ինչ բրաւ :

ծայրը կառքերով ու ձիերով կ'արշաւէին, անկէջ վերջը աւելին կրնար :

1 Եգիպտոսի արևելեան կողմն ալ Արարացուց և Ասորուց արշաւանքներէն ազատելու համար Պեղուսիոն քաղաքէն ինչուան Արեգ քաղաքը պարիսպ մը շինել տուաւ որուն երկայնութիւնն էր հազար հինգ հարիւր ասպարէզ, այսինքն երկու հարիւր եօթանասուն բիւր մեթր :

2 Իր նաւատորմիլն յաղթութեանցը յիշատակ եղևնափայտէ նաւ մը շինել տուաւ, մէջը արծաթով պատած, դուրսն ալ ոսկիով, ու թերէի տաճարին նուիրեց : Երկու հատ ալ բուրգ կանգնեց, ամէն մէկը յիսունըշորս մեթր բարձր, և վրանին յաղթած ազգերուն անուններն ու անոնց վրայ դրած տուրքերը փորագրել տուաւ : Մեծ փիա քաղաքը Հեփեսոսոսի տաճարին մէջ իրեն ուիր թագուհոյն արձանը կանգնել տուաւ միակուր քարէ, բարձրութիւննին տասուիրեք մեթր իսկ որդւոցը արձաններուն բարձրութիւնը ինը մեթր էր :

3 Այսչափ փառքը մթնցուց Սեսոսար ոչ միայն անյագ փառասիրութեամբ, այլ նաև ասով որ

1 Եգիպտոսի արևելեան կողմը ինչպէս ամրացուց :

2 Նաւատորմիլն յաղթութեանցը համար ինչ յիշատակ թողուց : — Քանի՞ հատ բուրգ շինեց :

3 Սեսոսարի մեծ պակասութիւնը սրն եղաւ : — Ինչպէս իրատուեցաւ :

յաղթած թագաւորացը հետ անվայել կերպով կը վարուէր : Յաղթուած թագաւորները ամէն տարի կուգային սուրբ ու ընծաներ կը բերէին իւրեն . Սեսոսար ալ զիրենք սիրով ու պատուով կ'ընդունէր . բայց երբոր քաղաք մը կամ մէհէնի մը այցելուութեան երթալու կ'ըլլար, ձիու տեղ ան թագաւորներէն չորսը իր կառքին կը ընէր : Օր մը աս ընուած թագաւորներէն մէկը կառքը քաշելու ասեն երեսը գէպ 'ի կախն դարձուցած՝ ուշադրութեամբ անիւին վրայ կը նայէր : Սեսոսար դարձաւ իրեն, Ի՞նչ կ'ընես, ըսաւ . ինչո՞ւ քեզի չես նայիր թէ ո՞վ ես դուն : — Անուոյն վրայ կը մտածեմ տէր արքայ, ըսաւ խեղճ թագաւորը, որ ի՞նչպէս անգագար շրջանով մը միշտ իր վրան կը գառնայ ու ամենևին տեղ մը չկենար, վարի կողմը վեր կ'ելէ, վերի կողմը վար կ'իջնայ : Հասկըցաւ Սեսոսար թագաւորին մտքը . մտածեց որ իրաւջընէ անուոյն պէս անցաւոր և գիւրափոխ են աշխարհիս մեծութիւնն ու յաջողութիւնները, և թէ օր մը կրնայ անոնց վիճակը իր գլուխն ալ դալ : Անկէց վերջը ալ չուղէց ան կերպով կառք նստիլ, ու զամէնքը պատուով իրենց երկիրը դարձուց :

1 Այսպէս ամենայն յաջողութեամբ քառասունըչորս տարի թագաւորելէն ետքը աչքը կուրցաւ : Չկրցաւ աշխարհիս տիրող Սեսոսորը աս թշուառութեանը համբերել . չուղէց նաև ուրիշ մարդկանց պէս մեռնիլ, ու ինքզինքը մեռուց (1558) :

1 Քանի՜ տարի թագաւորեց Սեսոսար : — Ի՞նչ պէս մեռաւ :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Փե՛րան . — Ա՛նն՝ շէ՛քի՛ն Բ , կա՛ր՛ի՛ր ծ՛նձը ի՛նչ է՛րչտ՛ա՛նի . —
 Պը՛րտէ՛ս . — Հա՛մա՛մի՛նի՛նի՛ս . — Վե՛նայ . — Մե՛ծ
 Բա՛րգը . — Վե՛՛քի՛ն . — Մի՛նի՛ն . — Բա՛նն՝ շէ՛քի՛ն . —
 Ան՛ի՛ն . — Ար՛շա՛սան՝ Ե՛րն՝ շէ՛քի՛ն . — Սա՛նն՝ Ե՛րն՝
 շէ՛քի՛ն . — Սե՛նն . — Ան՛ի՛ն շէ՛քի՛ն . — Երն՝
 ի՛նչ տա՛նն Բա՛րգի՛ն . — Բա՛նն . — Փա՛նն շէ՛քի՛ն . —
 Են՛նն . — Փա՛նն շէ՛քի՛ն :

1 Սեպտեմբերին յաջորդեց որդին Փերոն , որ
 հաամէս կամ հաամեսէս ալ կըսուի : Ասիկայ ոչ
 հօրը խելքը ունէր և ոչ անոր իշխանասիրութիւնը .
 սկսաւ Խարայէլացիքը չարչարել ու չարաչար ծա-
 աայեցընել , Ստորին Եգիպտոսի քաղաքներուն
 պարիսպները անոնց շինել տալ : Անգամ մը Նեղոս
 գետը տասնըութը կանգուն բարձրացեր էր , Փե-
 րոն բարկացաւ , ու գետը պատժել ուզելով մէջը
 նետ նետեց . բայց ետքը ինքը պատժուեցաւ . վասն
 զի Աստուած ալ զինքը կուրցուց : Իր թագաւոր-
 ութիւնը քչեց վաթսուներկեց տարի :

2 Ամենովիկիս որդին ու յաջորդը (1492) , առ-
 ջի բերան չուզեց հրաման տալ որ Խարայէլացիք

1 Սեպտեմբերին ո՛վ յաջորդեց :

2 Ամենովիկիս երկրորդին վրայ ի՛նչ կը պատմուի :

Եգիպտոսէն ելլեն. բայց Մովսէսի ըրած հրաշքնէրէն ստիպուած՝ հրաման տուաւ որ երթան. ետքը զիրենք արձրկելուն վրայ զջնացաւ, զորքով Լաւանէն ընկաւ, ու Վարմիր ծովուն մէջ իրեններովը խղզուեցաւ:

1 Ամենովփիսէն ետքը ուրիշ շատ թագաւորներ եղան Եգիպտոս, բայց սրաամուլթեանց մէջ անուանին Ճիշուի: Մեջերնէն մեկուն միայն անունը կայ որ Եգիպտացիք Վեաեն կ'անուանէին և Յոյնք Պրոտեւս (1218): Ասիկայ Տրոյիոյ սատարազմին ժամանակակից էր, ուր երբոր Մենեղաւոսիւր Հեղինէ կինը Պարիսին ձեռքէն առնելու համար Եգիպտոս հանգիպեցաւ, Պրոտեւս սիրով զինքը իր սալաարը ընդունեցաւ: Պրոտեւս խելքը միտքը ոսկի գիղելու տուեր էր. անոր համար մեռնելու ատենը ամէն նախորդներէն աւելի ստակ ելաւ քովէն:

2 Պրոտեւսին յաջորդեց Հաամփսինիս (1190): Եգիպտացւոց քուրմերը ասոր համար կ'ըսէին թէ ողջ ողջ դժոխք իջեր ու նորէն աշխարհք եկեր է:

3 Հաամփսինիսին յաջորդը Քեոպս ամենայն բանութեամբ սկսաւ կառավարել Եգիպտացիքը (1178): Թագաւորելուն սկսած մեհեանները գոցել տուաւ, ամէն տեսակ զոհերը դադրեցուց, և

1 Ամենովփիսի յաջորդներուն մէջ որուն անունը կը յիշուի:

2 Պրոտեւսին ո՞վ յաջորդեց:

3 Հաամփսինիսին յաջորդը Քեոպս ի՞նչպէս կառավարեց Եգիպտացիները:

սկսաւ բոլոր Եգիպտացիքը հարուստ՝ աղքատ, հասարակաց շէնքերու աշխատացընէլ. սմանք կ'երթային հեռու տեղուանք քար կը կտրէին ու ինչուան Նեղոս գետը քաշկրտտելով կը բերէին, ուրիշներն ալ նուազներով ան քարերը գետէն կ'անցընէին ու Նիբիոյ մօտ լեռան մը վրայ կը հանէին: Ամէն իրեք ամիս աս աշխատաւորները կը փոխուէին ու տեղերնին հարիւր հազար հոգի նոր կ'ընտրուէին: Տասը տարի աշխատեցան միայն աս քարերը կրելու համար ճամբայ մը շինելու:

1. Քտան տարուան մեջ իրեն գերեզմանի համար մէկ բուրգ մը շինել տուաւ, ու անունը անմահացընէլու համար Քէոպս դրաւ: Բուրգին ձևը քառակուսի էր, և ամէն մէկ ճակատը երկու հարիւր քառասուն մեթր լայնութիւն ու հարիւր քառասունըվեց մեթր բարձրութիւն ունէր: Բոլոր դրսի կողմը սրբատաշ կոկած քարերով պատած էր, ամենէն պղտիկ քարին երկայնութիւնը ինը մեթր էր: Ճակտին մեկուն վրայ դրած էր թէ աշխատաւորաց համար սրչտի սոխ սխտոր և ընդդէն գնացեր է: Միայն աս կերակրին համար եղած ծախքն էր հազար վեց հարիւր արծաթ տաղանդ, որ կ'ընէ գրեթէ ինը միլիոն ֆունդ: Ասկէց կրնայ խնայուել թէ ուրիշ նիւթերուն համար սրչտի ծախք եղած պիտի ըլլայ: Քէոպս յիսուն տարի թագաւորեց, և իրեն յաջորդեց եղբայրը Քեփրէն:

1. Քէոպսի բուրգը ի՞նչ ձև ու ի՞նչ մեծութիւն ունէր:

1 Քեփրէն (1128) ամենայն կերպով եղբորը հետեցաւ : Ինքն ալ անոր պէս ժողովուրդը չարելով բուրգ մը շինել տուաւ անոնց : Բայց իրենը եղբորը շինել տուածին բարձրութեանը չհասաւ , տասուերկու մեթրի չափ ցած մնաց . անոր պէս ստորերկրեայ տեղուանք չունի , ու չորս կողմը փոս փորած չէ : Երկուքն ալ երեսունուերկու մեթր բարձրութեամբ բլրակներու վրայ շինուած էին : Մեռաւ Քեփրէն յիսունըվեց տարի թագաւորելէն ետքը :

2 Աս երկու ամբարիշտ թագաւորները հարիւր տարիէն աւելի Եգիպտացիքը կեղեքեցին , ու չարաչար աշխատութեամբ հազարաւոր մարդ մեռուցին . և վախճաննին ան էր միայն որ իրենց մէյմէկ փառաւոր գերեզմաններ ստորաստէն . բայց աս իրենց անմիտ ամբարտաւանութիւնը արժանաւոր պատժով սպառուհասեցաւ . վասն զի մեռնելէն առաջ իմացան թէ իրենց մարմինը պիտի չթաղուէ հոն . հասկըցան որ ժողովուրդը իրենց դիակը քաշկըռտելով պիտի հանէ ան իրենց քրտինքովն ու արեամբը շինուած բուրգերէն , ուստի ծածուկ իրենց ուրիշ անձանօթ գերեզմաններ ստորաստեցին : Ժողովուրդը ասով գոհ չեղաւ , ուզեց որ ան բռնաւորներուն յիշատակն ալ ջնջուի . ուստի սաստիկ արգելք հանեց որ մէկը չկարենայ անոնց անունը բերան առնուլ . ան բուրգերուն վրայ ալ

1 Ո՞վ յաջորդեց Քեոպսի :

2 Քեոպս ու Քեփրէն բուրգերը շինել տալով իրենց վախճաննին հասան :

Փիլիսոն անուանով հովուի մը անուանը գրին, և քսին Բրգոն + Փիլիքոնի. վասն զի աս հովուը բուրգերուն շինուած ատենը անոնց քովերը կ'արածէ եղեր իր ոչխարները:

1 Քեփրենի յաջորդեց Քեոպայ որդին Միկերին (1072): Ասիկայ ոչ հօրը ամբարշտութեանը հեռեկեցաւ և ոչ հօրեղբօրը անգթութեանը, մեհեանները բանալ տուաւ, տուրքերը քիչցուց, աշխատութիւնները դադրեցուց և ազատութիւն տուաւ որ ամէն մարդ իր բանին գործին հետ ըլլայ: Իրմէ առջիններէն աւելի արդար եղաւ. ամենուն վիշտը կը թեթևեցնէր և աւելի հայր հասարակաց էր քան թէ թագաւոր. և բոլոր Եգիպտոսի մէջ վրան դովեստ կը խօսուէր:

2 Ամէնքը կը կարծէին թէ անանկ արդար թագաւորը ամէն յաջողութիւն պիտի ունենայ, բայց Միկերինի վրայէն դժբաղդութիւնները չպակսեցան: Նախ մէկ հասիկ աղջիկը ընկաւ մեռաւ. ետքը պատգամ ելաւ թէ թագաւորութիւնը եօթը տարիէն աւելի պիտի չգիմանայ: Երբոր սկսաւ Միկերին գանգատ ընել որ անողորմ հայրը ու հօրեղբայրը այնչափ տարի թագաւորեցին, ու ինքը իր լաւութեամբը հանդերձ այնչափ քիչ ատեն պիտի թագաւորէ, պատգամ ելաւ թէ Գուն ալ անոնց չափ կը թագաւորէիր՝ թէ որ անոնց պէս գէշ ըլլայիր, վասն զի աստուածները Եգիպտոսը մեղացը համար կ'ուզեն զանոնք պատժել:

1 Քեփրենին յաջորդ ո՞վ եղաւ:

2 Միկերին յաջողութիւն ունեցաւ:

1 Միկերինի յաջորդեց Ասիբիա՝ որ Բսկբալիս ալ կըսուի (1052) : Ասիբիա թէպէս փոքրահասակ էր ու արտաքին տեսք չունէր, բայց խելքովը շատ անուանի եղաւ : Դրած օրէնքներուն մէջ յայտնի կ'երևնայ իր խնաստութիւնը :

2 Օրէնք գրաւ որ փոխ առնողն իր հօրը մարմինը գրաւ տայ փոխին տիրոջը . և ո՛վ որ անհող ըլլայ գրաւը ետ առնելու, մեռնելու աստն իրեն ու իր որդւոցը մարմինները անթաղ մնան : Ասիբիա առջիններէն աւելի մեծ բուրդ մը շինեց աղիւսէ, ու վրան այսպէս գրեց . Ինչպէս Արամազդ աստուածոց մէջ, անանկ ալ ես բուրդերուն մէջ մեծ եմ, և ուրիշներուն հետ բաղդաստուիլը նախատինք է ինծի :

3 Ասիբիան յաջորդեց (1011) Անիսիս քաղաքէն Անիսիս անունով կոչոր : Ասոր աստներ Եթովպացիք եկան Եգիպտոսի տիրեցին . որով Եգիպտոս երրորդ անգամ օտար իշխանութեան ձեռք ընկաւ (1000) :

4 Եթովպացիք երկու հարիւր Եթովանասունը Եթով սարի Եգիպտոսի տիրեցին (703) :

5 Սարակ, Եգիպտոսի վրայ տիրող թագաւոր

1 Ո՛վ յաջորդեց Միկերինի :

2 Փոխառութեան վրայ ի՞նչ օրէնք գրաւ Ասիբիս : — Ի՞նչ շէնք շինեց :

3 Ասիբիան ո՛վ յաջորդեց :

4 Եթովպացիք Անիսիսէն ետքը քանի՞ տարի տիրեցին Եգիպտոսի :

5 Սարակ ի՞նչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

ներուն վերջինը , կրազ մը կը աեսնէ որ եթէ բաւոր քուրմերը թրէ չանցընէ՝ Եգիպտոսը ձեռքէն պիտի երթայ . բայց Սարակ աւելի յանձն կ'առնու որ թագաւորութենէ զրկուի քան թէ այն պիտի անդգամութիւն գործէ . ուստի յիսուն տարի թագաւորելէն ետքը Եգիպտոսը կը թողու , կը քաշուի իր երկիրը Եթովպիա :

Սարակին աեղ Եգիպտացոց թագաւոր եղաւ Սեթոն Հեփեստոսի մեհէնին քրմապետը (722) , որ թագաւորութեան առեկն ալ քրմապետութիւնը ձեռքէ չթողլով , զօրքը երեսի վրայ ձգեց՝ եկամուտնին դադրեցուց ու կալուածնին ձեռքերնէն առաւ : Վրան շատ չանցաւ՝ Ասորեստանեայց Սենեքերիմ թագաւորը անհամար զօրքով եկաւ Եգիպտոս մտաւ : Սեթոնին զօրքը իրեն գէմբարկացած ըլլալով ամենևին աեղերնէն չարժեցան . Սեթոն ալ առանց զօրքի մնացած՝ Հեփեստոսի տաճարը ապաւինեցաւ . սրտգամ ելաւ իրեն որ չվսինայ , որչափ որ զօրք գանէ ժողվէ պատերազմի ելլէ : Գնաց Սեթոն շատ մը վաճառական , արուեստաւոր ու սինքքոր ժողովուրդ գտաւ ժողվեց , անոնցմով Սենեքերիմայ գէմն ելաւ : Նոյն գիշերը անհամար մկներ դնացին Սենեքերիմայ զօրաց աղեղներուն լարերը ու վահաններուն կաշին կրծեցին , և զօրքը անղէն մնալով երկրորդ օրը Սենեքերիմ շատ մարդ կորսն-

1 Սարակին յաջորդ ո՛վ եղաւ : — Սեթոնի պատերազմը ի՞նչպէս եղաւ Սենեքերիմայ հետ :

ցուցած իր երկիրը փախաւ : Սեթոն երբոր Եգիպտոս գարձաւ, Հեփեստոսի տաճարին մէջ արձան մը կանդնեց՝ աջ ձեռքը մուկ մը բռնած, վրան ալ ասանկ արձանագիր գրաւ. Ինծմէ սորվին տեսնողները աստուածներէն վախնալ :

1 Սենեֆերիմայ Երուսաղեմի վրայ գալուն ու գիշերը հրեշտակէն ջարդուելուն պատմութիւնն է աս՝ թր Եգիպտացիք իրենց յարմարցուցեր են. որովհետև Սենեֆերիմ Եգիպտացւոց յաղթելէն ետքը Երուսաղեմի վրայ գնաց, ու իր բանակը մէկ գիշերուան մէջ հրեշտակէն ջարդուեցաւ :

2 Սեթոնէն ետքը Եգիպտացիք չկրցան իրենց թագաւոր մը ընտրել. երկու տարի անիշխանութեան մէջ մնացին, և աս պատճառաւ Եգիպտոսի մէջ սպանութիւններ, գողութիւններ, յափրշտակութիւններ ու ամէն տեսակ անկարգութիւնները շատցան. ուստի միաբանեցան տասուերկու մեծ իշխաններ որ մէկտեղ խաղաղութեամբ թագաւորեն : Պատգամ ելեր էր թէ ո՛վ որ Հեփեստոսի տաճարին մէջ պղնձէ դաւաթով իրեն գինի նուիրէ, անիկայ բոլոր Եգիպտոսին պիտի իշխէ. անոր համար երգմամբ խօջ գրին որ ամենևին պղնձէ դաւաթ չբանեցրնեն նուերբի ասեն. և իրենց միաբանութեանը յիշատակ՝ Մերիսեան լըճին մօտ տասուերկու հատ իրարու կպած պա-

1 Սեթոնի յաղթութեան բուն պատմութիւնն էն է :

2 Սեթոնի յաջորդ ո՛վ եղաւ :

լասններով ընդարձակ շէնք մը շինեցին ու անունը Բաւիղ կամ Լարիւրին¹ թոս դրին :

1 Աս սրալատին մէջ տասուերկու յարկածա-
ծուկ սրահ կար՝ վեցը գէս 'ի հիւսիս , վեցն ալ
գէս 'ի հարաւ : Ամէն մէկը գեղեցիկ սովորակ մար-
մարիոնէ սիւններով զարդարուած էին . երկերկու
յարկ ունէին , մէկը ստորերկրեայ ու կամարա-
կապ , և մէկալք առջինին վրայ սիւնազարդ : Ը-
րաքանջուր դասիկոնին մէջ հազար հինգ հարիւր
սենեակ կար : Ստորերկրեայ յարկերուն մէջ սա-
լաար շինել աուողներուն ու կոկորդիլոսներուն
համար գերեզմաններ կային : Ասոր մէջ քուր-
մերը միայն կրնային մանել , և պահպանութիւնն
ալ իրենց յանձնուած էր :

Ա էրի յարկին սենեակներուն յատակն ու սա-
տերը մարմարապատ էին՝ վրանին զանազան պատ-
կերներ փորուած : Պալատին մէկ անկիւնը եօ-
թանասունուերկու մեթր բարձրութեամբ բուրդ
մը կար , և ստորերկրեայ սիւնազարդ ճեմելիքով
մը անոր մէջը կը մտցուէր : Ճամբայ չգիտցողը թե-
որ աս սրալատին մէջը մտնէր՝ ալ չէր կրնար ելլել :

2 Տասուերկու իշխանները տասնըհինգ տարի
միաբան թագաւորեւէն ետքը՝ հանգիսի մը օր հե-
փեստոսի մեհեանը ոսկի դաւաթով գինի նուիրե-
լու ատեննին դաւաթ մը պակսեցաւ . մէջերնէն
Փսամեախրոս աւանց ուշադրութեան կը հանէ :

1 Բաւիղը ի՞նչ շէնք էր :

2 Տասուերկու իշխանները ի՞նչպէս թագաւորե-
ցին :

գլխէն պղնձէ սաղաւարան ու անով կ'ընէ նուիրմունքը : Մէկալ իշխաններն ելած պատգամը մըաքերնին բերելով աս բանին վրայ բարկացան , ու Փսամեախքոսը բռնեցին Եգիպտոսի ներսերը քշեցին , որով և անոր ետքը ինքնիշխան Թագաւորուան պատճառ եղան : Հոն պատգամ լսեց Փսամեախքոս Թէ Ծովէն պղնձէ մարդիկ պիտի դան ու զքեզ ազատեն : Ասէն անցաւ , որ մը ըսին իրեն Թէ պղնձէ մարդիկ եկեր են . և ասոնք քանի մը պղնձէ զրահ հագած Յոնիացի ու Վարիացի յոյն զինուորներ էին ալեկոծութենէ հոն ընկած : Յիշեց Փսամեախքոս պղնձէ մարդկանց պատգամը . առջնին ելաւ , սիրով զիրենք ընդունեցաւ , ու ետքը անոնց և իրեն կողմը եզող Եգիպտացւոց օգնութեամբը գնաց Եգիպտոսի տիրեց , ու իր ասանքով իշխանակիցները բռնեց մեռուց (671) :

1 Փսամեախքոս Յոնիացւոց ու Վարիացւոց ծառայութեանը փոխարէն Եգիպտոսի մէջ բարեբեր երկիրներ տուաւ իրենց , ու Եգիպտացւոց ազաքը անոնց յանձնեց որ յունարէն սորվեցընեն :

2 Երբոր ամէն բան կարգի դրաւ՝ պատերազմի ելաւ Փսամեախքոս , գնաց Պաղեստին՝ Ազովտացւոց ամուր քաղաքը պաշարեց , ու քսանըինը տարուան մէջ հազիւ կրցաւ առնուլ : Ասոր պէտերկար պաշարում հին պատմութեան մէջ չկայ :

1 Փսամեախքոս ինչ հասուցումն ըրաւ Յոնիացւոց ու Վարիացւոց :

2 Ինչ արշաւանք ըրաւ Փսամեախքոս :

1 Եգիպտացիք ինչուան ան ատենը կը պարծևնային թէ ամենէն աւելի հին ազգ իրենք են : Փասմեափքոս անձամբ ուղեց տուգել աւ բանս : Երկու աղայ տուաւ հովուի մը որ այժերու մէջ այժու կաթով մեծցրնէ , ոմանք ալ երկու անլեզու կանանց տուաւ կ'ըսեն : Երկու տարիէն երբոր աղոցը քով մարդ գնաց , սկսան աղաքը ձեռքերնին բացած վրան վազելով «էփփ» «էփփ» կանչել : Քննեց խնացաւ Փսամեափքոս որ «էփփ» Փոխգացուց լեզուովը հաց ըսել է եղեր , ասկեց մտքերնին գրին Եգիպտացիք որ Փոխգացիք իրենցմէ հին ազգ են , և առջի լեզուն անոնցն է եղեր : Յետունըչորս տարի խաղաղութեամբ թագաւորութեն ետքը մեռաւ Փսամեափքոս , ու թագաւորութիւնը Նեքաւով որդւոյն թողուց (617) :

2 Նեքաւով ուղեց որ Վարմիր ծովը ջրանցքով մը Նեղոս գետին հետ միացրնէ : Բայց հարիւր քսան հազար մարդ ան աշխատանքին մէջ փձացրնեղէն ետքը հազիւ թէ տապարեզ մը տեղ փորել տուաւ , և պատգամ լսելով թէ Բարբարոսի մը համար է աշխատիլդ , գործքը կ'սկստար թողուց : Միջերկրական ծովուն ու Վարմիր ծովուն վրայ նաւեր շինել տուաւ , ու Փիւնիկեցի վարպետ նաւավարներուն հրամայեց որ Նաիրիկէի չորս կողմը պարտին տեսնեն թէ ինչ կայ , անոնք ալ Վարմիր

1 Եգիպտացուց հնութիւնը ինչ կերպով փորձեց :

2 Նեքաւով ինչ երևելի գործք ըրաւ :

ծովէն ելան, Ափրիկէի ծովեզերքը բոլոր պարտե-
լով Սեպտէի նեղուցէն Եգիպտոս դարձան :

1 Մակեդոնով քաղաքին քով Յուդայի Յովսիա
Թագաւորին յաղթեց 'Նեքաւով, Ասորեստան մը-
տաւ ու 'Նաբուպաղասարին ձեռքէն շատ քաղաքներ
առաւ : Ետքը անոր 'Նաբուքոդոնոսոր տղէն յաղ-
թուած Եգիպտոս դառնալու ատենը՝ լոկց ճամ-
բան որ առանց իրեն հարցնելու Յովսիայի տեղը
անոր որդին Յովաքաղը Թագաւորեցուցեր են
հրեայք . իրեն կանչեց զինքը ու շղթայակապ Ե-
գիպտոս իրկեց : Եւ ինքը գնաց Երուսաղէմ՝ Եղիա-
կիմը Թագաւոր նստեցուց, վրան շատ տուրք դրաւ
ու դարձաւ Եգիպտոս : Տասնըվեց տարի Թագաւո-
րեց 'Նեքաւով ու մեռաւ, և տեղը նստաւ Փսամու-
թէս (601) :

2 Փսամութեօի Թագաւորութիւնը վեց տարի
քչեց, ան միջոցին երեկելի գիպուած մը չպատա-
հեցաւ : Ինքը Եթովպացւոց վրայ պատերազմի
գնաց ու դառնալու ժամանակը մեռաւ (595) :

1 Ի՞նչ պատերազմներ ըրաւ : — 'Նեքաւովին յա-
ջորդը ո՞վ եղաւ :

2 Փսամութէս քանի՞ տարի Թագաւորեց :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Վաճառք . — Աճառք . — Փաստեղծ . — Կաճառք . —
 Գործարար . — Գործարար . — Գործարար . — Ին-
 ք . — Աճառք . — Պարտիկ . — Երկրորդ . — Ինքն-
 — Պարտիկ . — Փաստեղծ . — Գեղարվեստ . — Ա-
 — Տարած . — Գեղարվեստ . — Արտադր . —
 Մեծ . — Արտադր . — Պարտիկ . — Մարտ . — Փարտ .
 — Գործարար . — Պարտիկ . — Փոխարին . — Պարտ-
 թիկ . — Երկրորդ . — Ինքն-
 արար . — Երկրորդ . — Գեղարվեստ . — Գեղար-
 արար : ԳԵՂԱՐՎԵՍՏ :

Սափրէս, որ սուրբ գրքին ձեջ փարաւոնն Վա-
 փառ կը ըսուի, հօրը մահուընէն ետքը քսանըհինգ
 տարի թագաւորեց: Առջի բերան քանի մը յաջո-
 զուծիւններ ունեցաւ. Կիպրոսին տիրեց, ծովէն ու
 ցամաքէն Սիդոնը պաշարեց՝ առաւ. Փիւնիկեցիքն
 ու Պաղեստինը նուաճեց: Աս յաջոզուծիւններով
 այնչափ հպարտացաւ որ կարծէր թէ աստուած-
 ներն ալ ուզէնան զինքը չեն կրնար աթոռէն ձգել.
 բայց շատ չանցաւ, հասկրցուց իրեն Աստուած
 թէ իր տէրը երկինքն է, ու ինքը մարդ է հողեղէն:
 Յուզայի Սեգեկիա թագաւորն ալ յոյսը անոր

Սափրէս ինչպէս ըրաւ թագաւորուծիւնը :

վրայ գրած էր, և Աւփրէս խօսք տուեր էր որ Նաբուքոդոնոսորին գէմ օգնէ անոր. բայց ստեղծածին վտանգաւոր տեղը մասնեց զՍեզեկիան յաղթականին կատաղութեանը. ան ալ մտաւ Երուսաղէմ՝ կրակ տուաւ ու քաղաքը սյրեց՝ ինչպէս որ Երեմիա մարգարէացեր էր :

1 Աստուծոյ սպառնացած պատիժն ալ Աւփրէսին գլուխը հասաւ : Երբոր դարձաւ Եգիպտոս ու ասպատակած Կիւրենացիքը նուաճելու գնաց, յաղթուեցաւ, Եգիպտացիք ալ ոտք ելան : Աւփրէս խրկեց իր Ամասիս զօրավարը որ խռովութիւնը դադրեցնէ. ասպատակները բռնեցին զինքը, գլուխը թագ դրին ու Կեցցէ արքայ Ամասիս կանչեցին. Ամասիս ալ զանոնք ժողվեց ու Աւփրէսին գէմ ելաւ :

2 Աւփրէս Սայիս քաղաքին մէջ երեսուն հազար Կարիացի և Յոնիացի և ուրիշ վարձուոր զօրք ժողվեց ու Ամասիսին առջնն ելաւ : Ճակատեցան երկու զօրքը Մեմփիս քաղաքին քովերը. Աւփրէսին զօրքերը շատ քաջութեամբ պատերազմեցան, բայց Եգիպտացւոց անհամար բազմութենէն յաղթուեցան : Աւփրէսը բռնեցին Ամասիսին բերին. առջի բերան Ամասիս խնայեց անոր, բայց ետքը Եգիպտացւոց ձեռքը տուաւ որ տարին Սայիս իր պալատին մէջ զինքը խղճեցին :

3 Ան միջոցին Նաբուքոդոնոսոր ալ Հրէաստա-

1 Աւփրէս ինչ կերպով պատժուեցաւ :

2 Ամասիս ինչպէս յաղթեց Աւփրէսին :

3 Նաբուքոդոնոսոր Եգիպտոսի վրայ ինչ փոփոխութիւն ըրաւ :

նէն դարձաւ եկաւ Եգիպտոս . Պեղուսինն քաղաքէն ինչուան Սիւնէ բոլոր երկիրը աւրըշարկեց . բայց ետքը զօրացը մէջ ժանտախտ իյնելով Ամասիսը թագաւորեցուց իբրև փոխարքայ Եգիպտոսի , ու ինքը Բաբելոն դարձաւ :

1 Ամասիս երրոր ամէն կողմէն հանդարտեցաւ , տեսաւ որ իր աննշան հասարակ մարդ մը ըլլալուն համար ժողովուրդը զինքը չպատուէր , ասանկ հնարք մը մտածեց : Իր ոտք լուալու ոսկիէ կոնքը արձան թափել տուաւ ու հրատարակը դրաւ . Եգիպտացիք աս արձանը նոր աստուած մըն է ըսելով սկսան պաշտել : Ան ատենը Ամասիս կանչեց զիրենք ու ըսաւ . Աս արձանը որ հիմայ այդչափ ջերմեռանդութեամբ սկսաք պաշտել , առաջ ոտք լուալու կոնքս էք . ես ալ ահա առաջ հասարակ մարդ մըն էի , ետքը ձեր թագաւորն եղայ . ուրեմն պէտք է որ զիս ալ պատուէք : Ան օրէն սկսան Եգիպտացիք ամէն թագաւորական պատիւ տալ իրեն , ու ըսածներուն սիրով հնազանդիլ : Իր կողմանէ ալ Ամասիս անխոնջ գործունէութեամբը և իմաստուն կառավարութեամբը արժանի եղաւ ժողովրդեան մեծարանքին : Կիւրենացուց հետ հաշտութիւն ըրաւ : Յոյները շատ կը սիրէր , շատ բարեք ըրաւ անոնց և հրաման տուաւ որ ի՛նչ որ կ'ուզէ գայ Եգիպտոս նաւկրատ ըսուած նաւահանգիստը բնակի . Պիւ-

1 Ամասիս ինչ հնարքով ինքզինքը պատուաւելի ըրաւ իր հպատակներուն :

Թագորաս փիլիսոփան ալ իր արքունիքը ընդունեցաւ, Ախարոս կղզւոյն օիրեց: Շատ փառաւոր շէնքեր շինեց ու շատ կօթողներ ու մարդակերտ օփինքսեր կանգնեւ սուաւ: Ամենէն աւելի իր հայրենիքը Սայիս քաղաքը զարգարեց. հոյակապ մեհեան մը շինեւ սուաւ որ մեջի միակառուր քարէ փորած մատուռը շատ զարմանալի էր, քսանըմէկ կանգուն երկայնութիւն ունէր, տասներչորս կանգուն լայնութիւն և ութը կանգուն բարձրութիւն. սա քարը Ելիփանտին քաղաքէն Նեղոս գետին մէջէն երկու հազար հոգի իրեք տարուան մէջ հաղիւ կրցան բերել կ'ըսեն:

1 Ամասիսի Թագաւորութեան ատեն շատ ծաղկեցաւ ու փառաւորուեցաւ Եգիպտոս. կ'ըսեն թէ ինչուան քսան հազար քաղաք կար մեջը: Քառասուներչորս տարի Թագաւորեց Ամասիս, ու իրեն յաջորդ թողուց իր Փսամենէս որդին (526):

2 Դեռ նոր աթոռը նստեր էր Փսամենէս, Աամբիւս Պարոսից Թագաւորը վրան պատերազմի ելաւ: Պեղուսիոն քաղաքին քով յաղթուեցան Եգիպտացիք ու փախան Մեմփիս մտան: Տասը օրուան մէջ Աամբիւս քաղաքն առաւ, և անով բոլոր Եգիպտոսի օիրեց (525): Փսամենէսն ալ բռնեց, բայց ազատ թողուց, նորէն ալ պիտի Թագաւոր

1 Ամասիսի Թագաւորութեան ատենը ի՞նչ վիճաւ կի մէջ էր Եգիպտոս:

2 Փսամենէս ի՞նչպէս բրաւ Թագաւորութիւնը:

րեցընէր . բայց երբոր լսեց որ անիկայ Եգիպտոս-
ցիքը աստտամհուծեան կը գրգռէ՝ սպաննել
տուաւ :

1 Կամբիւս Եգիպտոսի տիրելէն ետքը Եթով-
պիա արշաւելու ատեն ձախորդութեամբ զօրացը
մեծ մասը կորսընցուց . աս բանիս վրայ կատարած
երբոր Եգիպտոս կը դառնար՝ տեսաւ որ Ապիս
աստուածը գանեղնուն համար ուրախացած հան-
դէս կ'ընէին , և կարծելով թէ իրեն հանդիպած
գժբապղութեանը վրայ կ'ուրախանան , Ապիս
աստուծոյն քուրմերը ծեծել տուաւ , Ապիսն ալ
իր ձեռքովը վիրաւորեց՝ որ քանի մը օրէն մեռաւ .
ետքը մեհեանները կողոպտեց , արձանները կո-
տրեց , շէնքերը կործանեց , բոլոր երկիրը ապակա-
նեց : Ինքն ալ ձի հեծնելու ատեն թրին վրայ
ընկաւ վիրաւորուեցաւ ու Ասորուց երկիրը մե-
ռաւ (522) . Եգիպտացիք կարծեցին որ իրենց
Ապիս աստուածը սպաննելուն համար ասանկ
պատժուեցաւ :

2 Շմերդ մողին յաջորդը Գարեհ Ա շտասպեայ,
Եգիպտացւոց քուրմերէն գիտութիւն սորվեցաւ ,
անոնց գրքերը կարգաց ու անոնց հին թագաւո-
րաց շտաին սովորութեանցը հեակեցաւ : Ինքն
ալ սկսաւ առաջ տանիլ ան ջրանցքը որ Նեքաւով
սկսեր էր փորել տալ՝ Նեղոս գետը Կարժիր ծո-

1 Կամբիւս ինչ անդթութիւններ ըրաւ Եգիպ-
տոս :

2 Գարեհ ինչպէս վարուեցաւ Եգիպտացւոց
հետ :

վուն հեա միացնելու համար . բայց քիչ ասե՛նէն թողուց . վասն զի ըսին իրեն թէ Եգիպտոսը կարմիր ծովուն երեսէն ցած ըլլալով բոլոր երկիրը ջուր կը կոխէ :

1 Պարսից կուսակալներն ու զինուորները շատ անգամ ծաղր կ'ընէին Եգիպտացիքը , անոնց պաշտամունքն ու աստուածները . անոր համար վերջապէս չգիմացան Եգիպտացիք ու աստամբէցան : Եւ Դարեհ էրբոր զանոնք նուաճելու կը պատրաստուէր՝ մեռաւ (486) :

2 Քսէրքսէս իր հօրը Դարեհին խորհուրդը կատարեց ու Եգիպտոսը նորէն նուաճեց (465) : Երբոր Քսէրքսէս սպաննուեցաւ , դարձեալ ուղեցին Եգիպտացիք ազատութիւննին ձեռք ձգել :

3 Լիբիոյ թագաւորին որդին Ինարոս՝ սեռնելով Եգիպտացւոց փափաքը , եկաւ զանոնք ոտք հանեց ու թագաւոր դրուեցաւ : Թագաւորութեանը մեջ հաստատ մնալու համար շատ զօրք ժողովեց , շատ զօրք ալ դրսէն վարձեց : Աթենացիք իրեն իրեք հարիւր նաւ խրկեցին զօրքերով լեցուն , որ Նեղոսէն ինչուան Մեմփիս գնացին ու քաղաքին երկու թագերուն զիւրաւ սիրեցին : Պարսիկք ու իրենց հաւատարիմ մնացած Եգիպտացիքը երբորդ թաղին մեջ փակուած մնացին . Աթենացիք ալ զանոնք հոն պաշարեցին :

1 Պարսից կուսակալները խնչպէս կը վարուէին Եգիպտացւոց հեա :

2 Քսէրքսէս կրցա՞ւ նուաճել Եգիպտացիները :

3 Ո՞վ եղաւ Եգիպտացիները Պարսից գէժ ոտք հանող :

1 Պարսից նաւատորմիցը ծովէն ու զօրքը ցամաքէն Մեգարիսին առաջնորդութեամբը եկան Եգիպտոս մասն (460): Եգիպտացիք յաղթուեցան. Յոյնք Մեմփիսէն քշուած՝ Պրոտոսիտիս կղզին փախան, հոն աասնըութը ամիս գիմանալէն ետքը Պարսից հեա հաշտութիւն ըրին: Իսկ Ինարոս մասնութեամբ Պարսից ձեռքը ընկաւ ու խաչի վրայ սպաննուեցաւ:

2 Եգիպտացիք անոր որդին Ամիրտէոսը թագաւորեցուցին, որ գնաց Եգիպտոսի ներսերը թագաւորեց, և Պարսիկք չկրցան անոր վնասել:

3 Ան առեւնները Աթենքին մէջ մեծ անուն հանած էր Վիսոն. ասիկայ չուղելով որ Աթենացիք ուրիշ Յունաց հեա պատերազմին, նայեցաւ որ զանոնք արտաքին պատերազմներու զբաղեցընէ. ուստի Ամիրտէոսի վաթսուն նաւ խրկեց, ինքն ալ կը պատրաստուէր Եգիպտոս երթալու, բայց մահը վրայ հասնելով՝ Վիպրոս կղզին մեռաւ (449): Ամիրտէոս ան օգնութենէն զրկուած՝ կը մտածէր որ պիտի չկարենայ երկար ատեն Պարսից զօրութեան դէմ դնել. բայց երբոր Եգիպտացիք խօսք տուին իրեն քաջութեամբ պատերազմելու՝ գիմեց Պարսից վրայ, յաղթեց անոնց ու Եգիպտոսէն հալածեց: Քիչ մը ետքը Փիւնիկէ գնաց պատերազմով. բայց յաղթուեցաւ, ու անկէջ ետքը շատ չսպրեցաւ, մեռաւ:

1 Պարսիկք նորէն ինչպէս տիրեցին Եգիպտոսի:

2 Ինարոսի ո՞վ յաջորդեց:

3 Ամիրտէոս ինչպէս յաղթեց Պարսից:

1 Ամիրաեռոսին յաջորդեց որդին Պաւսիրիս, որ նորէն Պարսից հարկատու եղաւ :

2 Փսամեախբոս Բ, որ Պաւսիրիսին յաջորդեց՝ նենդուծեամբը միայն անուանի եղաւ : Տանոս անունով նախարարը Արտաշէսէն ապստամբած ըլլալով, բոլոր հարստութիւնները առած Եգիպտոս եկեր ու Փսամեախբոսի ապաւիններ էր : Փսամեախբոս առջի բերան սիրով ընդունեցաւ զինքը, բայց ետքը անոր գանձերը ձեռք ձգելու համար՝ զինքն ու բոլոր սրգիքը մեռցնել տուաւ :

3 Փսամեախբոսէն ետքը շատ թագաւորներ եղան՝ որոնց անունը միայն կը յիշուի սրտմուծեանց մէջ. անոնցմէ ետեւ նստաւ Նեկտաներոս Ա, որ բոլորովին Եգիպտոսը Պարսից ձեռքէն ազատեց (375) :

4 Նեկտաներոսին յաջորդեց Տաբոս (363) : Երբոր Պարսիկները Յունաստանէն դարձած կը պատրաստուէին նորէն Եգիպտոս արշաւելու, Տաբոս Սպարտացուցմէ օգնութիւն ուզեց, անոնք ալ շատ զօրք խրկեցին Ագեսիդայոս թագաւորին զօրավարութեամբը : Երբոր հասան Սպարտացիք՝ Ագեսիդայոսը աեսնելու համար բոլոր Եգիպտացիք ծովէզէրքը թափեցան, կարծէին որ մեծահասակ փառաւոր մարդ մըն է. բայց երբոր աեսան որ իննսուն տարեկան, փոքրահասակ խեղճ

1 Ամիրաեռոսի յաջորդ ո՞վ եղաւ :

2 Փսամեախբոս Բ, ի՞նչ կորուստէ անուանի է :

3 Փսամեախբոսին ո՞վ յաջորդեց :

4 Նեկտաներոսին ո՞վ յաջորդեց :

մարդ մըն է, վրան սկսան խնտալ: Տաքոս ինչպէս որ խոստացեր էր՝ Ագեւսիղայոսը բոլոր զորաց սպարապետ չգրաւ, ասոր քիչ մը նեղացաւ Ագեւսիղայոս. անկէց զաս՝ Թագաւորը կ'ուզէր Փիւնիկէ երթալ սլատերազմիլ, իսկ Ագեւսիղայոս կ'ըսէր թէ Պէտք չէ որ Թագաւորութեանէդ հեռանաս: Մտիկ չըրաւ Տաքոս, Թողուց Եգիպտոսը Ագեւսիղայոսին, ինքը գնաց Փիւնիկէ:

1 Ագեւսիղայոս Եգիպտացուոց հետ միացաւ, անոր եղբորորդին՝ Նեկտանեբոսը տեղը Թագաւորեցուց: Իսկ Տաքոս Եգիպտոսէն հալածուած գնաց Պարսից դուռը. Արաաչէս ներեց իրեն ու զինքը զորավար դրաւ: Ագեւսիղայոս քիչ մը առեն՝ Նեկտանեբոսին քով կեցաւ, շատ յաղթութիւններ ընել տուաւ անոր, Թագաւորութեանը մէջ զինքը հաստատեց ու դարձաւ Սպարտա:

2 Եգիպտացիք Արտաշէսի անհողութեամբը անկախ Թագաւորութիւննին ձեռք ձգեր էին: Բայց երբոր Դարեհ Ովքոս անոր յաջորդեց՝ շատ զօրք ժողովեց ու թերէէն, Արգոսէն, Փոքր Ասիոյ ուրիշ քաղաքներէն օգնութիւն առած՝ Եգիպտոսի վրայ գնաց:

3 Պարսից զորավարները երկրին ամէն կողմը աղէկ չգիտնալով՝ Սերբոնիսի ճահիճներուն մէջ շատ մարդ կորսընցուցին. բայց վերջապէս Պար-

1 Ագեւսիղայոս զո՞վ Թագաւորեցուց Տաքոսի տեղը:

2 Դարեհ Ովքոս ինչպէս տիրեց Եգիպտոսի:

3 Նեկտանեբոս կրցա՞ւ դէմ գնել Պարսից:

սից զօրքը եկաւ Պեղուսիոն քաղաքին քով բանա-
կեցաւ : Առջի սպասերազմին մէջ Նեկտաներոս
յաղթուեցաւ , ու յուսահատած դնաց Մեմփիս
մտաւ փախուեցաւ . իսկ Պեղուսիոնը սաշտալա-
նող Յոյները որ քսան հազարի չափ վարձուոր էին ,
տեսնելով որ մինակ մնացին՝ Պարսից հետ հաշ-
տուութիւն ըրին : Նեկտաներոս ալ բոլոր ունեցա-
ծը ժողվեց , դնաց Եթովպիա քաշուեցաւ :

1 Ովքոս բոլոր Եգիպտոսի տիրեւէն ետքը
(350) , քաղաքներուն բերդերը կործանեց ու
մեհեանները կողոպտեց : Անկէ ետքը Եգիպտա-
ցիք ազգային թագաւոր չունեցան , և Պարսից
գաւառներէն մէկը եղաւ Եգիպտոս ինչուան որ
Մեծն Աղէքսանդր Պարսկաստանի տիրելով Եգիպ-
տոսն ալ առաւ :

2 Աղէքսանդր , Մարեովտիս լճին ու Միջեր-
կրական ծովուն մէջտեղը քաղաք մը շինել տուաւ ,
որ իր անունովը Աղէքսանդրիա ըսուեցաւ : Ատի-
կայ երկու մեծ նաւահանգիստ ունենալով մէջը
չատ նաւ կ'առնէր . անոր համար շուտ մը վաճա-
ռականութեամբ ու բազմամարդութեամբ ծաղ-
կեցաւ , մէջը շատ փառաւոր շէնքեր շինուեցան ,
ու եղաւ Եգիպտոսի մայրաքաղաքը , և աշխարհիս
ամենէն ծաղկած քաղաքներէն մէկը :

3 Աղէքսանդր երբոր մեռաւ ու զօրավարները

1 Եգիպտոսացւոց ազգային թագաւորութիւնը
ի՞նչպէս վերջացաւ :

2 Աղէքսանդր ի՞նչ շէնք շինեց Եգիպտոսի մէջ :

3 Աղէքսանդրի մահուընէն ետքը ո՞վ տիրեց Եգիպ-
տոսի :

անոր տէրութիւնը մէջերնին ըստֆնեցին, Ղազարոս որդին Պաղտմէոս՝ արդէն Աղեքսանդրի ատենը Եգիպտոսի կուսակալ դրուած ըլլալով Եգիպտոսի վրայ թագաւորեց, ու Ղազարոսանց ջեզին իշխանութիւնը իրմէ սկսաւ (323) :

1 Պաղտմէոս Եգիպտոսի հետ միացուց Վիրիան, Արաբիան, Պաղեստինը և Ստորին Ասորիքը: Հոս դացուց սրաշարուած ատենը իրենց օգնեց. Հոս դացիք ալ անոր անտառ մը նուիրեցին ու հսն իրեն սկսան աստուածական պատիւ ընծայել, և անունը Սփէբ դրին որ Ֆրիկէ ըսել է :

2 Աղեքսանդրիոյ նաւահանգստին բերանը ճարտս կղզւոյն մէջ նաւորդաց ըյս տալու համար աշտարակ մը շինել տուաւ, որ աշխարհիս եօթը հրաշալեաց մէկը սեպուեցաւ: Վիսութիւնները ծաղկեցուց, Աղեքսանդրիոյ հռչակաւոր դրատունը շինեց՝ որուն մէջ եօթը հարիւր հազարէն աւելի գիրք կար կ'ըսեն: Ինքն ալ ոչ միայն ուսումնասէր զօրավար ու թագաւոր էր, այլ և երեւի մատենագիր. Աղեքսանդրի վարք մը դրեց որ հիները շատ կը դովեն, և հիմայ կորսուած է:

3 Պարզութիւն շատ կը սիրէր Պաղտմէոս. իր զօրավարներէն թագաւորական աթոռովը միայն կը զանազանուէր: Եղովրդեան հետ շատ ընտանութեամբ ու սիրով կը վարուէր. շատ անգամ

1 Պաղտմէոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

2 Ինչ երեւելի չէնք շինեց Պաղտմէոս :

3 Բնութեանը կողմանէ ինչ մասնաւոր յատկութիւն ունէր :

անոնց հետ կ'երթար կերակուր կ'ուտել: Երբոր իրեն կ'ըսէին որ Թագաւորին աւելի փառք ու հարստութիւն կը վայլէ, պատասխան կուտար թէ Թագաւորի մը ճշմարիտ փառքն ու մեծութիւնը իր հպատակացը հարստութիւնն է:

1 Պաղտմէոս քաւասուն տարի թագաւորելէն ետքը աթոռէն հրաժարեցաւ, ու իրեն յաջորդ դրաւ որդին Պաղտմէոսը՝ իսկ ինքը երկու տարիէն մեռաւ:

2 Պաղտմէոս (285) իր երկու Լղբարցը հետ պատերազմեցաւ որ կ'ուզէին թագաւորութիւնը ձեռքէն առնուլ, յաղթեց անոնց, բռնեց ու սպաննել տուաւ. ասոր համար հեզնութեամբ Փիլադէլֆոս այսինքն Եղբայրասէր ըսուեցաւ: Հռովմայեցոց հետ բարեկամութիւն ըրաւ. Ասորոց Անտիոքոս թագաւորին դաշնակից եղաւ, և իր աղջիկը Բերինիկէն անոր հարս տուաւ:

3 Պաղտմէոս օրէ օր Ալեքսանդրիոյ մասանազարանը ճոխացնելու կը նայէր, ուզեց որ Հրէից աստուածաշնչին յունարէն թարգմանութիւնն ալ հոն դանուի. ուստի իր խնդիրքովը Հրէից Աղիազար քահանայապետը սակեղիր աստուածաշունչ մը իրկեց անոր, եւ թանաստուներկու ալ յունագէտ կարգացող ըարունիներ: Թագաւորը

1 Պաղտմէոս Սոսեր քանի տարի թագաւորեց:

2 Սոսերի որդին Բնչպէս սկսաւ թագաւորութիւնը:

3 Ուսումնասիրութեան կողմանէ Բնչպէս էր Պաղտմէոս Փիլադէլֆոս:

զանոնք պատուով ընդունեցաւ ու Փարոս կղզին խրկեց . հոն եօթանասունուերկու օրուան մէջ ամբողջ սուրբ գիրքը թարգմանեցին , և ան թարգմանութիւնը ըսուեցաւ Թարգմանութիւն Եօթանասնից : Պաղոմէոս կարգաց ու Հրէից օրինաց արդարութեանն ու իմաստութեանը վրայ շատ զարմացաւ : Ետքը ազնիւ ընծաներ տալով թարգմանաց՝ քահանայապետին ու Երուսաղեմայ տաճարին , պատուով ճամբեց զանոնք (275) : Գիտնոց հետ տեսնուիլ ալ շատ կը սիրէր ու առատութեամբ զանոնք կը վարձատրէր . ուստի իմաստունք և բանաստեղծք իր արքունեացը զարդերն էին . անոնց մէջ անուանիներն են Լիկոփրոն , Կալլիմաքոս և Թեոկրատէս :

1 Պաղոմէոս ուզելով հարստացընել իր թագաւորութիւնը՝ ջանաց երկրին մէջ ծաղկեցընել արևելքի վաճառականութիւնը որ ինչուան ան ատենը Տիւրացւոց ձեռքն էր : Նեքաւովի սկսել տուած ջրանցքը առաջ տարաւ ըմնցուց , ու Կարմիր ծովը Միջերկրական ծովուն հետ միացուց : Ասով Աղեքսանդրիան աշխարհիս իրեք մասին ալ վաճառականութեան համբարանոցը եղաւ :

2 Փիլադէլփոսին յաջորդեց որդին Պաղոմէոս (246) , որ Անտիոքոսէն իր քրոջը Բերինիկէին վրէժը առնելու համար , որովհետև Անտիոքոս զանիկայ արձըկէր էր , գնաց Ասորւոց երկրին տիրեց ,

1 Վաճառականութիւնը ծաղկեցընելու համար ինչ ըրաւ :

2 Փիլադէլփոսին ո՞վ յաջորդեց :

Եփրատէն անցաւ, ու յաղթութեամբ ինչուան Տիգրիս հասաւ: Բայց տէրութեան մէջ անակընկալ խռովութիւն մը ելլելով՝ ետ դարձաւ անբաւ հարստութեամբ, Կամբիւսին տարած Եգիպտացոց աստուածներուն արձաններն ալ հետք բերաւ: Եգիպտացիք իրենց կորսնցուցած աստուածները նորէն գանկընուն վրայ շատ ուրախացած՝ Պտղոմէոսին երախտագէտ երենալու մտքով անուէր Ե-է-է-է-է գրին, որ Բարեկար ըսել է:

1 Պտղոմէոս պատերազմի գնացած ատենը Բերինիկէ կինը վախնալով որ չըլլայ թէ երկիր փորձանքի մը հանդիպի, ուխտ ըրաւ որ եթէ անվտանգ դառնայ Պտղոմէոս՝ իր երկայն մազերը կտրէ ու աստուածներուն նուիրէ: Երբոր յաղթութեամբ դարձաւ Պտղոմէոս, Բերինիկէ մազերը Ատղիկ կուռքին տաճարը նուիրեց: Քիչ ատենէն ան մտքը գողցուեցաւ. երբոր Պտղոմէոս կ'ուզէր քուրմերը պատժել, Կոնոն Սամոսացի ճարտար չափաբանը, վարպետութեամբ ըսաւ թէ Ան մտքը աստուածոց շատ հաճոյ անցնելուն համար՝ երկինքը փոխադրեցին ու համաստեղութեանց կարգը դրին. տեղն ալ ցրցուց Ասիւծ համաստեղութեան պոչին վրայ եղած Եօթը աստղերը. որ անկէց ետքը զատ համաստեղութիւն եղան ու ըսուեցան Բէ-է-է-է-է-է-է-է-է-է:

2 Եւերգետէսն ալ իր պապուն ու հօրը պէս

1 Բերինիկէ թագուհւոյն վրայ ինչ կը պատմուի:

2 Եւերգետէս ինչպէս ու որչափ ատեն թագաւորեց:

գիտութիւնները ծաղկեցրնելու շատ ջանք ըրաւ, ու քսանըհինգ տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ :

1 Հարիւր տարիի չափ մեծ փառքով թագաւորեցին Եգիպտոս աս իրեք թագաւորները : Բայց իրենց յաջորդները (որ երկու հարիւր տարիի չափ ալ անոնք թագաւորեցին) բոլոր Եգիպտոսը անկարգութեամբ ու անօրէնութեամբ լեցուցին . իրենք զիրենք փափկութեան ու զեղխութեան սուին . իրենց հստատակաց թափած արեամբը գոհ չեղան, անյագ փառասիրութեամբ անգագար մեղղմէկ կը ջարդէին, ինչուան որ բոլոր Եգիպտոսը օտարաց իշխանութեան տակը ձգեցին :

2 Հսովմայեցիք որ առաջ Պաղոմէոս Եղբայրասիրին հեա դաշնակցութիւն ըրեր էին, երբոր ասոնցմէ կանչուեցան որ գան իրենց մէջի ընտանեկան կռիւը դադրեցրնեն, կամաց կամաց սկսան Եգիպտոսի մէջ զօրանալ, ու վերջապէս բոլորովին տիրապեակեցին ան երկրին :

3 Պաղոմէոս Աւլեանն աղջիկը Կղէոսպատրա՝ Եգիպտոսի վերջի թագաւորը եղաւ (44) : Յուլիոս Կեսար երբոր մեռաւ, Կղէոսպատրա Անտոնիոսի կողմը անցաւ, և Ակաիոնի սրաաերազմէն ու Անտոնիոսի մահուընէն ետքը ջանաց Ոկտաւիանոսին աչքը մանեւ, բայց չկրցաւ, ու չուզելով որ

1 Պաղոմէոս Եւերպեանսին յաջորդները ինչպէս եղան :

2 Հսովմայեցիք ինչ կերպով տիրեցին Եգիպտոսի :

3 Եգիպտոսի վերջի թագաւորն ո՞վ եղաւ :

Հնովմ տարուի ու Ոկտաւիանոսի յաղթանակին զարդն ըլլայ, ինքզինքը իժի մը խածնել տուաւ ու մեռաւ: Կղէտպատրային մեռնելէն ետքը Ոկտաւիանոս Եգիպտոսը Հնովմայեցւոց գաւառ ըրաւ, ու շատ հարստութիւն Հնովմ տարաւ (30):

ԳԼՈՒԽ Դ.

Եգիպտոսոյ իրօնք. — Ուրիւ. — Արիւ եււ. — Զահեր. — Քարթեր. — իրօնք. — Հփեթիւ. — Բիւ. — Քարթ. — Թփաւոր. — Զիււոր. — Հփիւ. — Արուեպտոս. — Երիւփորթ:

1. Եգիպտացիք առաջ տարերքն ու աստղերը սկսան պաշտել: Վրան շատ չանցաւ, աստղերն ու տարերքը անձնաւորեցին, անոնց արձաններ շինեցին, մեհեաններ կանգնեցին, քուրմեր գրին, ու սկսան առջևնին զոհ մատուցանել:

2. Եգիպտացւոց գլխաւոր աստուածներն էին Ոսիրիս և Իսիս: Ոսիրիսի անունով կը պաշտէին Արևը, Երկինքը և Նեղոս գետը: Ոսիրիսի վրայ պատմած ճամբորդութիւննին, ու արևելքի տի-

1. Եգիպտացւոց կրօնքն ի՞նչ էր:

2. Իրենց գլխաւոր աստուածները որո՞նք էին: — Ոսիրիսի վրայ ի՞նչ գիտե՞լիք կայ: — Իսիսի վրայ ի՞նչ կայ գիտնալիք:

րելն ու զանիկայ կրթելը, արևուն ընթացքն է՝ որ անցնելու ատենը ամէն տեղ պողարերու թիւն կը ձգէ: Ոսիրիսը կը նկարէին՝ ձեռքը թագաւորական գաւազան, և գաւազանին վրայ աչք մը՝ իշխանութեանն ու գիտութեանը նշան: Իսկ Իսիսի անունով կը պաշտէին Լուսինը, Օդը, Երկիրս և Բնութիւնը: Իսիսը կը նկարէին կովու գլուխ մը՝ եղջիւրներուն մէջ երկրագունս կեցուցած:

1 Եգիպտացոց ուրիշ պաշտած աստուածներն էին Հորոս, որ Յունաց Ապոլոնին տեղը կը սեպուէր, և Լուտաս բոյսին ծաղկին վրայ նստած կը նկարուէր: Հարսպոկրատ, լուսութեան աստուածը, կը նկարուէր մէկ մատը բերնին դրած: Անուբիս, Ոսիրիսին ու Իսիսին հաւատարիմ ընկերը, շան գլխով կը նկարուէր: Տիւփոն, չար ոգին կամ սատանայ, բարեգործ աստուածոց թշնամի, կարմրագոյն մազերով կը նկարէին. անոր համար որոնց մազն որ կարմրագոյն էր՝ Եգիպտացիք կը զգուէին անոնցմէ:

2 Եգիպտացիք կենդանապաշտութիւն ալ կ'ընէին, ուստի որչափ որ երկիրնին կենդանի կար՝ որը կը պաշտէին իբրև աստուած, որն ալ մէյմէկ աստուածներու նուիրած էին: Ասոնց ծառայելու համար մասնաւոր մարդիկ դրուած էին, որ բոլոր Ժողովրդեան առջևն ալ պատիւ ունէին իբրև աստուածոց սպասաւորներ. և իրենց պաշ-

1 Ուրիշ ինչ աստուածներ ունէին Եգիպտացիք.

2 Եգիպտացիք կենդանիներ ալ կը պաշտէին:

տօնը որդւոց որդի էր : Ան կենդանեաց սկտք
եղած ծախքն ալ աս բանիս համար սեփականած
կալուածներու եկամտովը կ'ըլլար , թէպէտ ա-
ռանձնական մարդիկ ալ շատ ընծաներ կուտային :

1 Ան կենդանեաց ոչ միայն առատ ու աղնիւ
կերակուրներ կը կերցընէին , այլ և ամէն տեսակ
հոգ ու խնամք ունէին անոնց վրայ : Ամէն օր կը
լուային , անուշահոտ եղերով կ'օժէին , աղնիւ
դիտակներով կը ծածկէին , փափուկ գորգերու
վրայ կը պառկեցընէին , ու առջևնին անուշահոտ
խուճկեր կը ծխէին : Այնչափ էր Եգիպտացւոց
աս անբան կենդանեաց ըրած մեծարանքն , որ
անգամ մը երբոր սաստիկ սով եղեր է Եգիպտոս՝
մարդիկ եղեր են որ մեկզմէկ կերեր են , բայց ան
կենդանեաց մէկն ալ չէ դպած :

2 Երբոր ան կենդանեաց մէկը տան մը մէջ
սաստիկ էր , բոլոր անեցիք սուգ կը մտնէին ինչպէս
թէ իրենցմէ մէկը մեռած ըլլար : Յանկարծ թէ որ
մարդ մըն ալ սրբազան կենդանեաց մէկը սպան-
ներ , կամաւ սպաննողին պատիժը մահ էր , ահա-
մայ մեռցընողներ տուգանք : Իսկ թէ որ մեռածը
քաջահաւ թռչունը կամ բաղէ մը ըլլար՝ մեռցը-
նողը թէ ահամայ մեռուցած ըլլար և թէ կամաւ՝
պատիժը միշտ մահ էր :

3 Մեռնէլէն ետքը ան կենդանիները կը զմըռ-

1 Ի՞նչ պատիւներ կ'ընէին կենդանեաց :

2 Կենդանի մը որ մեռնէր ի՞նչ կ'ընէին : — Կեն-
դանի սպաննողին պատիժն ի՞նչ էր :

3 Եգիպտացիք կենդանիները ո՞ր կը թաղէին :

ակին ու ամէն տեսակին համար զատ զատ պատրաստուած գերեզմանները կը տանէին : Ոմանք բուն մեռած տեղերնին կը թաղուէին , ինչպէս շուներ , հիշտ կամ Փարաւոնի մուկը , արջը , դայնն ու աղուէտը : ուրիշներն ալ մասնաւոր տեղեր կը թաղուէին , օրինակի համար՝ կատուները Բուբաստիս քաղաքը , բաղէները Բուսոյ , և քաջահաւերը Հերմոսոլիս :

1 Եգիպտոսի մէջ ամէն տեղ ալ ամէն կենդանի չէր պաշտուէր . կենդանի կար որ մէկ գաւառին մէջ իբրև աստուած կը պաշտուէր , մէկալ գաւառէն իբրև թշնամի կը հալածուէր : Բայց եզը ամէն Եգիպտացիք ալ մեծ ջերմեռանդութեամբ կը պաշտէին . վասն զի կ'ըսէին թէ Ոսիրիսի հոգին անոր մեռնելէն ետքը եզան մը փոքր մտեր է , ու անկէջ բոլոր եզներու մէջ կը ստըտի :

2 Ոսիրիսի հոգին ունեցող սեւուած եզը Ազիս կ'ըսուէր . ասիկայ այլ և այլ նշաններով կը ճանչնային . այսինքն բոլոր մարմինը սև պիտի ըլլար , ճակատին վրայ քառակուսի ձերմակ խոյտուց մը պիտի ունեւար , ուսին վրայ արծիւի նման ձև մը , լեզուին տակը բզեզի , աջ կողմին վրայ ալ մահիկ կամ լուսնի եզջիւր մը : Մեմփիս քաղաքին մէջ երկու փառաւոր մեհեան կար սա եզին համար ,

1 Եգիպտոսի մէջ ամէն տեղ նոյն կենդանիները կը պաշտէին :

2 Ոսիրիսի հոգին ունեցող եզը ինչ կ'ըսուէր : — Ազիս եզին մասնաւոր նշաններն որոնք էին :

մէյմը մէկուն՝ մէյմը մէկալին մէջ կը բնակէր ,
և քուրմերը անոր անունովը պատգամներ կու-
տային : Ամէն տարի սօնը կը կատարուէր , որ եօթը
օր կը տեւէր . ան օրերը քուրմերը մեծ թափօրով
կ'առնէին եղը վեր վար կը ստրայցնէին , ու Տ-
ղովուրդը անոր ամէն մէկ բառաչելուն կամ գլու-
խը շարժելուն՝ գետին կ'իյնար երկրպագութիւն
կ'ընէր :

1 Որոշուած էր որ Ապիս եղը այսչափ տարի
սխախ ապրէր . երբոր ան Տամանակը հասնէր ,
քուրմերը զինքը կ'առնէին 'Նեղոս գետին եզերքը
կը տանէին ու այլ և այլ արարողութիւններով
հօն գետը նետելով կը խղզէին : Մեռնելէն ետքը
քուրմերը գլուխնին կը գերծէին , ու բոլոր Եգիպ-
տոս սուգ կը մանէր ինչուան որ ուրիշ եղ մը գըտ-
նուէր : Ան ասէն ամենուն սուգն ու արամութիւնը
ուրախութեան կը փոխուէր . կը տանէին նոր Ա-
պիսը 'Նեղոսի քաղաքը , հօն կանայք քառասուն
օր զնքը կը մաքրէին կը դարմանէին . և ան քառա-
սուն օրէն ետքը ամենեկին ալ կնիկ մարդ չէր կրնար
քովը մօտենալ : Ետքը փառասոր զարդարած նաւի
մը վրայ կը դնէին եզն ու 'Նեղոս գետէն հանդիսով
Մեմփիս քաղաքը տանելով՝ հօն հեփեսոսի տա-
ճարը կը դնէին :

2 Եգիպտացիք ամէն տեղ նոյն տեսակ զոհ չէին
ընէր աստուածոց , հասպա ամէն գաւառի մէջ

1 Ապիսը մեռնելու որ ըլլար ինչ կ'ընէին :

2 Եգիպտացիք ամէն տեղ նոյն տեսակ զոհեր կը
ընէին :

տարբեր բաներ կը զոհէին : Օրինակի համար , թե բայիդի մէջ այժ միայն զոհ կ'ընէին , Մանդեպիա ոչխար միայն : Բայց եզը ամէն գաւառ կը զոհէին , ու կով զոհելու ամենեւին տեղ մը հրաման չկար :

1. Զոհի կենդանիները նախ քուրմերը կը զընէին , ու որոնց որ կը հաւնէին՝ անոնց վրայ նշան մը կը դնէին : Թէ որ մէկը տուանց ան նշանին կենդանի մը զոհելու ըլլար՝ պատիժը մահ էր :

2. Զոհին փորը կը լեցընէին բարակ ալիւրով շինած հաց , մեղր , չամիչ , թուզ , տեսակ տեսակ խնկեղէններ ու համեմներ . ետքը վրան ձէթ կը ցանէին ու կ'այրէին . մնացածը քուրմերն ու զոհին տէրերը կ'ուտէին :

3. Իսկ զոհին գլուխը մարմնէն փրցընէլէն ետքը քուրմերը անոր վրայ անէծք կը կարդային , այսինքն կը խնդրէին աստուածներէն որ Եգիպտոսի ու ան զոհը մատուցանողին վրայ գալու պատիժները՝ ան գլխուն վրայ դան : Անկէց ետքը կը տանէին գլուխը օտարականաց աժան դնով կը ծախէին . թէ որ գնող չգտնուէր՝ Նեղոս գետը կը նետէին . իսկ իրենք Եգիպտոսացիք ամենեւին անասնոյ գլուխ չէին ուտեր :

4. Եգիպտացւոց հասարակ ժողովրդեան կրօնքը աս բաներու վրայ էր . բայց քուրմերը իրենց

1 Ո՛ր և իցէ կենդանի զոհ կրնամք ըլլալ :

2 Ի՞նչ կերպով կը պատրաստէին զոհը :

3 Զոհին գլխուն վրայ ի՞նչ արարողութիւն կ'ընէին :

4 Քուրմերը ի՞նչ մասնաւոր կրօնք ունէին :

համար զատ կրօնք մը ունէին, և իրենց վարդապետութիւնները ամենեւին դուրս չէին հաներ. իսկ թէ որ մէկը ուզէր իմանալ՝ պէտք էր տեսակ տեսակ փորձերէ անցնէր՝ որ ԽՐԴՀԴՊՊԳԹԹԻՒՆԻԿԻՆԻԿՆԱՆԻՆ, ու մեծամեծ երդմունքներ ընէր որ իմացած գաղտնիքները ամենեւին դուրս չհանէ: Աս վարդապետութեանց գլխաւորն էր անմահութիւն հոգւոյ. բայց թէ ասոր և թէ ուրիշ նիւթերու վրայ շատ ծուռ մոլորութիւններ ալ ունէին:

1 Ա՛րսէին քուրմերը թէ մարդուս հոգին մարմնէն բաժնուելէն ետքը կ'երթայ կենդանւոյ մը փորը կը մտնէ, անկէց ալ հետզհետէ կ'անցնի ուրիշ կենդանւոյ փորը, անանկով բոլոր ցամաքային, ջրային և օդային կենդանեաց մէջ պտտուելէն ետքը ինչուան իրեք հազար տարի, նորէն կ'երթայ մարդու մը փորը կը մտնէ: Աս հոգւոյն կենդանւոյ մը մէջ մտնելը տեսակ մը պատիժ կը սեպէին. և որովհետեւ կը կարծէին թէ ինչուան որ մեռած մարդուն մարմինը բոլորովին չխտտի չքայքայի՝ հոգին անկէ չբաժնուիր, ուրիշ կենդանւոյ մէջ չմտնէր, ամէն ջանք կ'ընէին որ մարմինը ուշ փտտի. և աս է պատճառը որ մեռելիները կը զմուսէին:

2 Եգիպտացիք իրեք կարգ բաժնուած էին, քուրմք, զինուորք, երկրագործք ու արուեստաւորք:

1 Հոգւոյ անմահութեան վրայ ի՞նչ կարծիք ունէին քուրմերը:

2 Եգիպտացիք քանի՞ կարգ կը բաժնուէին:

1. Եղիսպատոսի իրեք մասին մէկը քուրմերուն կալուածներն էին, ու ամենեկին տուրք չէին տար: Իրենց ասորուստին համար ալ ամենեկին ծախք չէին ըներ. վասն զի զոհն համար արուած կենդանեաց մսէն կ'ուտէին ու մէկը մէկալն ալ իրենց գինի կը բերէին, և ոչ միայն ժողովուրդը կը սրատուէր զիրենք, հապա նաև թագաւորները, և առանց անոնց հարցընելու բան մը չէին ըներ:

2. Բայց շատ աւելորդապաշտական պարտքեր ալ ունէին քուրմերը: Իրենց հագուստը կատու ղէն միայն պիտի ըլլար, ոտքի ամաննին ալ սպ-պիրէ*, վրանին գլուխնին ամենեկին ազտ մը սկի-տի չըլլար, ուստի սրարարկան էին գիշեր ցորեկ երկերիու անգամ սպա ջրով լուացուիլ: Ամենեկին ձուկ չէին կրնար ուտել. անոր համար Եղիսպատոսացոց մասնաւոր մէկ տնին օրը՝ որ ամէնքը խոր-ված ձուկ կ'ուտէին, քուրմերը ուտելու տեղ իրենց տանը գրան առջևը ձուկ կ'այրէին:

3. Եղիսպատոսի թագաւորաց շատն ալ քրմաց կարգէն էին. թէ որ մէկը զինուորաց կարգէն ալ թագաւոր ընտրուէր, աթուր նստելուն պէս քուրմերուն կարգը կ'անցնէր, ու անոնց կրօնքին ամէն խորհուրդները կը սորվէր:

1. Քուրմերը ի՞նչ ազատութիւններ ունէին:

2. Ի՞նչ սպարտքեր ունէին քուրմերը:

3. Թագաւորներն ո՞ր կարգէն էին:

* Պատիւը լեռ եօթը Իսկիւստի Բոյս ղէն է որ Եգիպտոսն իւր Բոսնի, և հին ապենը ասոր փերեաներուն վրայ գիւր իւր գրէին:

1 Թագաւորին կենցաղաւարու թեանը ու ամէն ընկելու գործ ոչը կարգէր կանոններ գրուած էին , և անոնցմէ դուրս չէր կրնար ելլել . և չէին թողար որ քովը անանկ մարդահաճոյ ծառաներ գանուին որ անոնց աչքը մտնելու համար՝ ամէն ուղածնին կատարեն : Քովը դանուողներն ալ առաջին կարգի քրմաց ազգականներէն քսան քսանուերկու տարեկան երիտասարդներ էին :

2 Թագաւորին ժամանակն ալ ճիշդ բաժնուած էր : Առաւօտը կանուխ կ'ելէր ու տերութեան բաները կը հոգար . ետքը կ'երթար զոհ ու աղօթք կ'ընէր , մէհէնական գլխերու ընթերցմունք մտիկ կ'ընէր՝ որուն մէջ գրուած էին թագաւորաց պարտքերը , և մանաւանդ բարեխառնութեան պարտքը : Երէն կերակրոց ոչ միայն տեսակները որոշուած էին , հասկանալի անոնց չափը , որ քիչ ու թեթեւ բան պիտի ըլլար : Հին ստեղծները արգիւտած էր իրեն գինի խմելը . բայց վերջերը հրաման եղեր էր որ քիչ մը գինի խմէ :

3 Երբոր թագաւոր մը կը մեռնէր՝ ամէն սուն սուգ կը մանէր . մէհէանները կը գոցուէին , զոհերը կը դադրէին և ինչուան եօթանասուն որ ամենեին աօն չէր կատարուէր : Ալք և կանաչք հագուածնին կը պատուէին , գլուխնին հող կը ցանէին , խումբ խումբ փողոցները ողբալով կը պար-

1 Թագաւորաց վարքն ինչպէս էր :

2 Թագաւորին ժամանակը ինչպէս բաժնուած էր :

3 Թագաւոր մը որ մեռնէր՝ Ազխատացիք ինչպէս սուգ կը մանէին :

տէին, ու օրը երկու անգամ մասնաւոր երգերով իրենց կորսընցուցած թագաւորին առաքինու-
 թիւնները կը յիշէին ու կուլայցին : Ան միջոցին
 հաց, գինի, և ուրիշ փափուկ կերակուրներ չէին
 ուտեր, բազմիք չէին երթար, ու անոյշ եղերով
 չէին օժուէր :

1 Յուզարկաւորութեան պատրաստութիւնը
 ըմբնալէն ետքը՝ թագաւորին մեռելը դազաղով
 մը կը դնէին անոր համար պատրաստուած գերեզ-
 մանին գաւիթը : Ան միջոցին բոլոր կեանքին մէջ
 անոր ըրած գործողութիւնները կը պատմէին, ու
 ամէն մարդ հրաման ունէր գալու ըսելու ինչ
 յանցանք կամ անիրաւութիւն որ գիտէր վրան :
 Ժողովուրդը հոն դիզուած՝ թագաւորին բարի
 գործքերն ու առաքինութիւնները ըսելով կը գո-
 վէր ու կ'օրհնէր, գէշ գործքերն ալ ըսելով կ'անի-
 ծանէր ու կընդովէր : Շատ թագաւորներ ասանկ
 ժողովրդեան դատաստանովը դատապարտուած՝
 թաղման պատուէն ու իրենց թագաւորական գե-
 րեզմանէն զրկուեցան . բայց աւելի շատերն ալ
 ան սոսկալի սրտժէն ազատելու համար՝ նայեցան
 որ արգար ու առաքինի կեանք մը ունենան :

2 Նգիպատոսի երկիրներուն իրեք մասին մէկն
 ալ զինուորաց կարգին արուած էր, ու ասոնք ալ
 ամէն ատրբէ ազատ էին : Միայն զինուորական
 կրթութեան հետ կրնային ըլլալ, ուրիշ արուեստ

1 Թագաւորին թաղումն ինչպէս կ'ընէին :

2 Զինուորաց կարգը ինչ ազատութիւններ ու-
 նէր :

բանեցընելը իրենց արգիլած էր : Աս կարգը երկու ցեղ բաժնուած էր . ամէն մէկէն հազարական հոգի կ'ընարուէին թագաւորին թիկնապահ , և ամէն օր իրենց հաց , եղան միս ու գինի կը արուէր :

1 Երբորդ կարգը իրեք գլխաւոր դաս կը բաժնուէր , այսինքն հովիւ , Արուեստաւոր և Երկրագործ : Երկրագործները քուրմերուն , թագաւորաց ու զինուորաց երկիրները կը մշակէին : Արուեստները ժառանգական էին , ուստի որդին չէր կրնար հօրը արուեստը թողուլ և ուրիշ արուեստ սորվիլ . աս օրէնքին դէմ ընողը ծանր պատիժներ ունէր :

ԳԼՈՒԽ Ե .

Դաբաասան . — Օրէնք . — Դասփորձութիւն . — Գիւր . — Ասփելաբաշխութիւն . — Երկրաւարութիւն . — Բժշկութիւն . — Յաղարիսարութիւն . — Ջրասուճն . — Դաբաասան մտելոց . — Թաղաւն :

2 Արօնքէն ետքը դատաստանական գործողութիւնը ամենահարկաւոր բան երեցած էր Եգիպտացւոց : Իրեք գլխաւոր քաղաքներէն՝ այսինքն Թեբէէն , Մեմփիսէն ու Հեղիուպոլսէն տասնական հոգի կ'ընարուէին ու անոնց կը յանձնու-

1 Երբորդ կարգին վրայ ինչ գիտելիք կայ :

2 Եգիպտացւոց դատաւորները ինչպէս կ'ընարուէին :

էին դատաստանները : Ասոնք մէջերնէն մէկը նախադաս հիշնորէին , և անոր տեղը դատաւոր իր քաղաքացիներէն մէկ ուրիշ մը կը գրուէր : Թագաւորը ասոնց մասնաւոր թոշակ կը կատարէր , որպէս զի իրենց անական հոգերէն ազատ ըլլալով կարէնան արդարութեան ուշադիր ըլլալ : Նախադասին թոշակը մէկալ դատաւորներուն թոշակէն աւելի էր :

1 Նախադասը ոսկի շղթայ մը ունէր վիզը , ծայրը ականակուռ սրտակէր մը կախած , որ ճշմարտութիւն կը կոչուէր : Երբոր ան սրտակէրը ձեռքը կ'ստնէր նախադասը՝ նշան էր թէ Ժողովը սխալ սկսի : Հրաման չկար որ մարդ իր դատաստանը բերնով պատմէ , կամ փաստարանի ձեռքով իր դատը պաշտպանէ . վասն զի Եգիպտացիք կ'ըսէին թէ ճատասանութիւնը դատաւորաց միտքը լուսաւորելու տեղ կրնայ զանոնք մոլորեցնել : Ամէն մարդ իր դատը գրով կուտար , դատախազն ալ իր պատասխանը գրով կուտար մէկալին գրուածքին նայելով : Իսկ դատաւորները երկու կողմին գրածները լսելէն ետքը իրենց վճիռը կուտային , և սր կողմն որ յաղթէր՝ նախադասը ճշմարտութեան պատկերը անոր կը դպցնէր , անանկով դատաստանը կը լմննար :

2 Եգիպտացւոց օրէնքները խիստ շատ էին . գլխաւորներէն մէկ քանին ասոնք են .

1 Նախադասը ի՞նչ մասնաւոր նշան ունէր : —

Դատաստանը ի՞նչ կերպով կ'ըլլար :

2 Ի՞նչ օրէնքներ ունէին Եգիպտացիք :

- 1 Սուա երգում ընողին պատիժը մահ էր :
- 2 Ով որ կրնար մեկը աւազակի ձեռքէ ազատել կամ պաշտպանել՝ և չազատէր կամ չպաշտպանէր, նոյնպէս մահ էր պատիժը. [Թէ որ չկարենար ալ ազատել՝ պարտական էր գէթ յանցաւորները յայանելու և դատաւորին մատնելու. և [Թէ որ չընէր՝ զինքը կը ծեծէին ու իրեք օր ահօթի ծարաւ կը սահէին :
- 3 Եւ մէն քաղաքացի պարտական էր իր անունը, արուեստը, ապրուստը գրել տալու դատաւորին արձանագրութեան մէջ : Ով որ ըսածին մէջը սուտ խառնէր կամ [Թէ արդիւած արհեստի մը աւեր գտնուէր, կը մեռցնէին զինքը :
- 4 Ով որ կամու մարդ մը սպաննէր, [Թէ ազատ ըլլար սպաննուողը և [Թէ գերի, զինքն ալ կը սպաննէին :
- 5 Հայր մը կամ մայր մը երբոր իր որդին մեռցնէր՝ զինքը չէին սպաննէր, հասրա կը պարտաւորէին որ իրեք օր մեռուցած որդւոյն դիակը գերկը տաւած կենայ :
- 6 Հայրասպան կամ մայրասպան տղոց պատիժը ստակալի էր : Նախ սրածայր եղէգնէրով մարմինը

-
- 1 Սուա երգում ընողին պատիժն ի՞նչ էր :
 - 2 Ի՞նչ օրէնք կար նեղելոց օգնութիւն ընելու :
 - 3 Քաղաքացւոց վիճակին վրայ ի՞նչ օրէնք կար :
 - 4 Մարդասպանին պատիժը ի՞նչ էր :
 - 5 Որդասպանին պատիժը ի՞նչ էր :
 - 6 Ծնողքը սպաննողին ի՞նչ պատիժ կուտային :

բզկի բզկի կ'ընէին, ետքը վշերու վրայ կը պառկեցընէին ու ողջ ողջ կ'այրէին :

1 Փախտական կամ անհնազանդ զինուորը վատանուն կ'ըլլար, ու պատին ալ ազատութիւնն ալ կը կորսընցընէր : Բայց ետքը նորէն կրնար քաջութեան գործքով մը թէ անունը շակել և թէ պատիւ ու ազատութիւն գտնել :

2 Ով որ ծածուկ բան մը թշնամւոյն խմացընէր՝ լեզուն կը կտրէին :

3 Սուտ ստակ կոխողներուն, նմանապէս կշիռներն ու հասարակաց նշանները խարդախողներուն ու արձանագրութեանց մէջ սուտ բան գրողներուն պատիժ՝ ձեռուրնին կը կտրէին :

4 Եզխպտացիք տղոց դատարակութեան վրայ շատ հոգ կը տանէին : Պզտիկուց զանոնք կը վարժեցընէին բոլիկ քալելու և թէթև հագուստ մը հագնելու, խտակէն ու ընդեզէն միայն կը կերցընէին անոնց : Անկէջ զատ այլ և այլ կը թուութիւններով անոնց մարմինը կը զօրացընէին, ինչպէս է գօսեմարտութիւնը, ոտքով վազելը, ձիւնթացն ու կառարշաւը • խկ որ բանն որ տղոց միտքն ու մարմինը կը թուլցընէր՝ անկէ կը զգուշացընէին :

1 Փախտական զինուորին պատիժն ի՞նչ էր :

2 Գաղտնիք յայանողին պատիժն ի՞նչ էր :

3 Սուտ ստակ կոխողին ի՞նչ պատիժ կուտային :

4 Տղոց դատարակութեան վրայ ի՞նչ հոգ ունէին :

1 Անոր համար ալ Եգիպտացիք թողլ երաժըշտութիւն չէին սորվեցընէր աղոցն որ անոնց միայն ու զգայութիւնները չթուշնան. հասպա միայն պատերազմական երաժշտութիւնը: Այսպիսի կեանք անցընելուն համար ամէնքն ալ մարմնով առողջ, յաղթանդամ ու կորովի կ'ըլլային. և Երողոտոս կը պատմէ թէ Եգիպտոսի երկիրը պարտելու ատեն դաշտ մը գնացեր է ուր երկու իրէք հարիւր տարի առաջ Եգիպտացիք Պարսից հեա պատերազմ ըրեր են եղեր, և տեսեր է որ Պարսից գլխուն գանկերը բռնելուն պէս մէկէն կը փչին, իսկ Եգիպտացւոցը քարի պէս պինգ են եղեր:

2 Մասնաւոր ջանքով կը սորվեցընէին աղոց ծերերը պատուէլ: Տղաք երբոր ճամբան ծերու մը հանդիպէին՝ մէկդի կը քաշուէին անոր ճամբայ կուտային. իսկ թէ որ տեղ մը նստած ատենին ծեր մը մոտէր ներս՝ շուտ մը ամէնքը ոտք կ'ըլէին, և ինչուան որ չերթար չէին նստեր:

3 Եգիպտացիք երկու տեսակ գիր ունէին, մէկը մեհէնական, մէկալը ռամկական կամ հասարակ: Առջինը՝ որուն ՍԵՒՄԵՐՆԷՂ ԳԻՐ կամ ՄԷՆԷՆԱԿԱՆ ՊԱՌԿԻՆԷՂ, այբուբենի գրեր չէին, հասպայլ և այլ կենդանեաց ու աննիւթ բաներու պատկերներ. և անոնց իւրաքանչիւրին նիւթին, ձևին,

1 Երաժշտութիւն կը սորվեցընէին աղոց: — Եգիպտացւոց չարքաշութեանը վըայ ինչ կը պատմուի:

2 Ծերերուն ինչ պատիւ կուտային:

3 Եգիպտացիք քանի տեսակ գիր ունէին:

կամ մասնաւոր յատկութեանցը համեմատ քուրմերը մէյմէկ նշանակութիւն գրեր էին . զոր օրինակ Բաղէն՝ Աստուած կը նշանակէր , Չուկը՝ տակըութիւն կը նշանակէր , Չխագեաին՝ անտութութիւն ու ամէն տեսակ չարատրութիւն : Այլիս քաղաքին կաւտան գրանը վրայ մտրած էին տղայ մը ծերու մը քով կեցած , անոր քովն ալ բազէ մը , ետքը ձուկ ու ձխագեալի մը , որ ամէնքը մէկտեղ կը նշանակէին . Տղաք եւ ծերք , անիրաւութիւնը ատելի է Աստուծոյ :

1 Ամէն յիշատակարաններու , մէհեաններու , եւ մասնաւանդ կոթողներու վրայ աս սրբադրոշմ գրերով արձանագրութիւններ կային , որ կամ կրօնական բաներ էին , կամ աստուածոց ու թագաւորաց ազգարանութիւն , կամ անոնց վրայ դռվեստ , եւ կամ զիպուածի մը պատմութիւն : Միայն քուրմերը գիտէին աս գրերը կարդալ , եւ ս՛վ որ իրենց գաղանի կրօնքը կը սորվէր՝ անոր միայն կը սորվեցընէին :

2 Իսկ ռամկական գիրը՝ հասարակ այբուբեններ որ տաճկի գրերուն պէս աջէն դէպ ՚ի ձախ կը գրուէր : Դողովրդեան գործածածը աս էր , ու պզտիկուց ասիկայ կը սորվեցընէին տղոց :

3 Եզիպտացիք ջրհեղեղէն ետքը ան աստիճան կատարելագործած ու ծաղկեցուցած են երկրագործութիւնն որ առջի հնարողներն իրենք սե-

1 Մէհեանական գրերը ինչ բանի կը գործածէին :

2 Ռամկական գիրը ինչպէս էր :

3 Ինչ արուեստ հնարած են Եզիպտացիք :

պուեր են, բայց իրօք ալ շատ արուեստներ հնարեցին :

1 Արովհետեւ իրենց երկինքը միշտ անամպ ու պայծառ կ'ըլլայ, իրենք ալ առջիններէն եղած են ստաղերը գիտելու, և անոնց շրջանները հաշուելու. տարին իրեք հարիւր վաթսուներհինգ օր բաժնեցին, այսինքն տասուերկու ամիս, ամէն մէկը երեսնական օր, աւելցած հինգ օրն ալ Աւելեաց : Ամիսը չարաթ, այսինքն եօթնական օր բաժնուած էր, և ամէն մէկ օրը մէյմէկ մոլորակներու նուիրած էին, ու անոնց անունովը կը կոչուէին :

2 Աստղաբաշխական զննութիւնները գէշի գործածելով մոլորութեանց մէջ ընկան, ու հնարեցին աստեղագիտութիւնը. անով աստղերուն ընթացքը կը գիտէին ու մարդուս գլխէն անցնելու ասպազայ բաները կ'իմանանք կ'ըսէին :

3 Եգիպտացիք իրենց երկրին գլխիցը պատճառաւ ուրիշ գիտութիւն մըն ալ գտան : Արովհետեւ Նեղոս ամէն տարի բարձրանալով բոլոր երկիրը կը կոխէր, ու արտերուն սահմանները կը շփոթէր, անանկ որ քաջուէլէն ետքը արտերը իրարու խառնուած կ'ըլլային, սա բանիս գարման ընելու համար արտաշափութիւնն ու երկրաշափութիւնը գտան :

1 Աստղաբաշխութեան մէջ որչափ ծագկած էին :

2 Աստեղագիտութիւնն ի՞նչպէս սկսան :

3 Երկրաշափութիւնը ի՞նչ առթով ծագկեցուցին :

1 Եզխիպոս սաստիկ տաք ըլլալուն համար՝ երկրին բերքերն ալ առատ ու զօրաւոր են . Եզխիպոսացւոց պէս ամէն բան գիտող ազգը չէր կրնար անոնց այլ և այլ զօրութիւնները չփորձել, ուստի բժշկութեան արուեստն ալ ծաղկեցուցին . և տեսնելով որ ասիկայ շատ ճիւղ բաժնուած ընդարձակ գիտութիւն է, որոշեր էին որ ամէն բժիշկ մէկ մասնաւոր հիւանդութիւն մը բժշկելու ետեւ ըլլայ :

2 Հռչակաւոր բժիշկներէ շինուած հին բժշկարան մը կար, և բժիշկները պարտական էին անոր մէջի ըսած դեղը հիւանդին տալու . թէ որ անով չբժշկուէր հիւանդը՝ իրենք անպարտ կ'ըլլային . իսկ թէ որ յանկարծ տարբեր դեղ տային ու հիւանդը մեռնէր՝ զիրենք ալ կը մեռցնէին :

3 Մեռելոց յուղարկաւորութիւնը շատ հանդիսաւոր էր Եզխիպոս ու մասնաւոր արարողութիւններ ունէր : Երբ որ մեծ մարդ մը կը մեռնէր՝ տանը մէջ եզոզ բոլոր կնիկ մարդիկը երեսնին ու գլուխնին ցեխոտած՝ պոռալով կանչելով ու կուրծքերնին ծեծելով քաղաքին մէջ կը պտրտէին . նոյնպէս կ'ընէին նաև երիկ մարդիկ՝ կուրծքերնին բաց : Անկէջ ետքը մեռելը դիասպատիկներու կամ զմուսոյններու կը տանէին որ զմուսնն :

1 Բժշկութիւնն որչափ ծաղկած էր Եզխիպոսացւոց մէջ :

2 Բժշկութեան վրայ ի՞նչ օրէնք կար :

3 Մեռելոց յուղարկաւորութիւնը ի՞նչպէս կ'ընէին :

1 Ասոնք երկաթի գործիով մեռելին ուղեղը քրթնէն կը հանէին, փորը կը սպարպէին, անուշահոտ եղերով ու խնկերով կը լեցընէին, ու եօթանասուն օր բորակի մէջ կը դնէին: Եւ որովհետեւ փորը բանալու համար պէտք էր կտրել, որ անգթութիւն կը սեպէին, անոր համար կտրողները գործողութիւննին լմնցընելուն պէս կը թողուին կը փախչէին. հոն եղողներն ալ ետեմէն քար նետելով զանոնք կը հալածէին: Ետքը բուն դիապատիկները բորակին մէջէն դին կը հանէին կը լուանային, անոյշ եղերով կ'օծէին, մէջն ալ զմուսով, կինամոնով և անուշահոտ խնկերով կը լեցընէին, անկէց ետքն ալ ռեալինի ու հոտաւետ եղերու մէջ թաթիած կտաւով կը սրատէին ու մեռելին ազգահանացը կը յանձնէին, անոնք ալ կ'առնէին ու փայտէ անտուկի մը մէջ կը դնէին՝ որուն վրան մարդու կերպարանք նկարել կուտային:

2 Ասանկով ոչ միայն մարմինը ամբողջ կը մնար, հասցա նաև կերպարանքն ու դժագրութիւնը, յօնքերն ու արտևանուկքն ալ որոշ կը պահուէին: Ուստի Եգիպտացւոցմէ շատերը ատեն ատեն իրենց գերեզմանատունը երթալով հոն կը տեսնէին հարիւր տարի առաջ մեռած իրենց նախնեաց ու ազգականաց մարմինները: Ասոնք են որ ինչուան հիմայ ալ կը գտնուին ու ճո՛ղ կ'ըսուին:

3 Զմուսելէն ետքը՝ յուղարկաւորութեան հան-

1 Մեռելները ինչպէս կը զմուսէին:

2 Մոմիան ինչ էր:

3 Թաղումը ինչպէս կ'ընէին:

գէտը կատարուէին առաջ հարկ էր մեռելը գատաւորաց առջևը տանիլ որ անցուցած կէտնքը քննելով աղէկ կամ գէշ մարդ ըլլալուն վճիռը կրարէն :

1 Գատաւորները լճի մը եղերքը կը ժողվուէին : Մեռելին աղջականները օրով առաջ կ'երթային կ'իմացընէին անոնց՝ մեռելին անունը , և թէ էրբ առջևին դատաստանի պիտի հանեն : Արտշեալ օրը մեռելը նաւակի մը մէջ կը դնէին լճին դիմացի կողմէն , և նաւավարին անունը Քարոն կ'ըսուէր : Մեռելը լճին մէկալ եղերքը չհանած՝ ամէն մարդ կրնար վրան ամբաստանութիւն ընել : Թէ որ ամբաստանութիւնները ստուգուէին՝ գատաւորները կը վճռէին որ իր աղջատոհմին գերեզմանատանը մէջ չկարենայ թաղուիլ ան մեռելը : Իսկ թէ որ ամբաստանութիւնները սուտ ելլէին՝ ամբաստանողները սաստիկ կը պատժուէին , ու մեռելը առօք փառօք իր հարցը գերեզմանը կը տանէին :

2 Երբոր վրան ամբաստանութիւն ընող մը չըլլար՝ աղջականները սուգի հագուստնին կը ձգէին , ու կը սկսէին վրան գովեստներ խօսիլ : Յեղին ազնուականութիւնը չէին յիշեր , որովհետեւ բոլոր Եգիպտացիք այնուական կը սեպուէին . հասրա իր կըթութիւնը , բարեպաշտութիւնը , ժուժկալութիւնը , արգարութիւնը և ուրիշ առաքինութիւնները կը յիշէին ու ատուածոց աղօթք կ'ընէին որ

1 Մեռելին վրայ դատաստան ինչպէս կ'ընէին :

2 Մեռելին տէրերը դատաստանը լմըննալէն ետքը ինչ կ'ընէին :

զինքը արդարոց կարգը անցընեն : Իսկ ժողովուրդը ան գովեսաները լսելով կ'ուրախանային , կը գովէին ու իրենք ալ կ'աղօթէին մեռելին համար : Թէ որ մեռելին ցեղը իրեն համար մասնաւոր գերեզմանատուն ունէր՝ հոն կը տանէին իրեն համար պատրաստուած գերեզմանին մէջ կը դնէին . իսկ անոնք որ գերեզմանատուն չունէին՝ իրենց տունը կը տանէին ու անաղկովը շիտակ տաքի վրայ պատին կը կաթընցընէին :

1. Որոնք որ օրինաւոր թաղմանէ կը զրկուէին կամ ամբաստանութեամբ և կամ պարտքերնին չվճարած մեռնելով , տանը մէկ անկիւնը կը ձգուէին . շատ անգամ ալ իրենց յաջորդները անոնց պարտքը վճարելով կամ անուննին շահելով , նորէն կը հանէին պատուով իրենց հարցը գերեզմանը կը դնէին :

1. Թաղման պատուէն զրկուած մեռելը ի՞նչ կընէին :

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Կ

Մ Ա Ր Ա Յ ԵՒ Պ Ա Ր Ս Ի Յ

Մարաց սիւլբը . — Վարժակէս . — Դիւլի . — Ելիս .
 Գան . — Փրտսորք . — Կիսսար . — Ածրակի . —
 Կիւրոս :

1 Մարաց ազգին նախահայրը կը սեպուի Յա-
 բելթի որդին Մադդայի: Հարիւրաւոր տարիներ
 Նինուէի թագաւորաց իշխանութեան տակն էին .
 Վարդակէս կուսակալը զիրենք ապստամբեցուց
 (785), Սարգանապաղին յաղթեց, Ասորեստա-
 նեայց տէրութիւնը վերցուց, ինքը Ասորեստա-
 նեայց տէրութենէն ապստամբած մէկալ ազգե-
 րուն վրայ թագաւորեց, և Մարաց ազգը ազատ
 թողուց :

1 Մարաց ազգին նախահայրը ո՞վ է :

1 Մարատտան Ասիոյ բարեբեր ու հարուստ երկիրներէն մէկն էր : Հիւսիսային կողմը լեռնոտ էր . բայց հարաւային կողմերը բլրակներով և ընդարձակ ծաղկաւէտ դաշտերով զարդարած էին , ու ան տեղի ձին անուանի էր : Մարք՝ Ասորեստանեայց թագաւորաց ստրկէն զատ նաև իրէք հազար ձի , չորս հազար ջորի և հարիւր հազար ոչխար տուբք կուտային : Իրենք շատ ճարտար մարդիկ էին . մետաքսէ բարակ դիպակներ կը գործէին , ու գեղեցիկ գոյներով կը ներկէին :

2 Մարք ցեղ ցեղ բաժնուած՝ գեղերու մէջ կը բնակէին , ոչ մայրաքաղաք ունէին և ոչ բերդաքաղաք , և իրենց երկրին բնական ամբռութեան պատճառաւը երկար ժամանակ ազատ մնային , խաղաղութեան ատեն մէջերնէն իշխաններ կամ գառաւորներ կ'ընտրէին , պատերազմի ատենն ալ զօրավարներ , և անոնց կը հնազանդէին :

3 Երբոր Արքաակէս մեռաւ , անկարգութիւնները շատցան . օրէ օր երկիրը անապատ կը դառնար : Դիովկ անուշով խելացի մարդը ելաւ , ու իր քաջութեամբն ու արգարութեամբը ժողովըրդեան պատկառելի եղաւ : Դիովկի աչքը թագաւորութեան վրայ էր . բայց փառասէր չերենալու համար՝ առջի բերան երբոր զինքը թագաւոր դնել ուզեցին՝ հրաժարիլ ձեացուց , բայց ետքը սիրով յանձն առաւ ու ամենայն պերճութեամբ սկսաւ .

1 Մարատտան ինչպէս երկիր էր :

2 Հին ատենը Մարաց կեանքը ինչպէս էր :

3 Մարաց առջի թագաւորը ո՞վ եղաւ :

Թագաւորել: Ճողովուրդը կը թեց, քաղաքներու մէջ բնակեցուց, բլրի մը վրայ ալ Նկրատան քաղաքը շինեց ամփփթեատրոնի ձևով իրարմէ բարձր մ.ջէ մէջ Եօթը պարսպով, որ տէրութեան մայրաքաղաքն էրաւ:

1 Պարխապներուն ամէն մէկը տարբեր գոյն ունէր. առջինը ձերմակ էր, երկրորդը սև, երրորդը կարմիր, չորրորդը կապուտ, հինգերորդը դեղին, վեցերորդը արծաթազօծ, իսկ Եօթներորդը սոսկեզօծ:

2 Եօթներորդ պարսպին մէջն էր Թագաւորին պալատն ու գանձը, վեցերորդին մէջ Թագաւորին պաշտօնեաներն ու ծառաները կը բնակէին, մէկալ հինկին մէջ Ճողովուրդը կը բնակէր, անոնց ալ ամէն մէկը զատ զատ քաղաքներու կը նմանէր:

3 Յանցաւորաց համար խիստ կանոններ դրաւ Դիովկ: Երբոր կ'իմանար որ մէկը յանցանք մը ըրեր է, մէկէն առջևը բերել կուտար ու յանցանքին ծանրութեանը համեմատ վրան պատիժ կը դնէր: Ասոր համար մասնաւոր լրակներ ալ գրեր էր որ քաղաքին մէջ կը պաշտէին, ու ոմանք տեսածնին կ'իմացընէին իրեն, ոմանք ալ լսածնին: Դատաստանական բաներու ալ շատ խտուրթիւն կ'ընէր: Ամէն մարդ ինչ դատաստան կամ կախ որ

1 Նկրատանի պարխապները ինչ մասնաւոր յատկութիւն ունէին:

2 Թագաւորին պալատն ուր էր:

3 Դիովկին կառավարութիւնը ինչչպէս էր:

ուհեհնար՝ գրով Ղիովկին պաշապը կը տանէր, ան ալ կը կարգար կը քննէր ու տակը վճիռը գրած իրեն կը դարձընէր: Ինքը ամենեկին պաշատէն դուրս չէր ելլէր, քովն ալ քիչ անդամ մարդ կ'ընդունէր, անոնք ալ ամենեկին չէին կրնար առջևը ծածաղիլ, քթերնին սրբել կամ թքնել. կը վախնար որ չըլլայ թէ անանկ անկիրթ ժողովուրդը քիչ մը ընտանու թիւն տեսնելով՝ սկսի զինքը արհամարհել:

1 Ղիովկի իր ժողովուրդը կրթելու ու թագաւորութիւնը հաստատելու նայելով, աշխարհապաշտութեան ետեւ չեղաւ, և յիսուն տարի իսպաղաութեամբ թագաւորեւէն ետքը (660) իրեն յաջորդ թողուց որդին Փրաւորա՝ որ սուրբ Գրոց մէջ Արտաքսադ կ'ըսուի:

2 Փրաւորա թագաւորելուն պէս ուղեց տէրութեան սահմանը ընդարձակել. Պարսիկները ու անոնց քովի ազգերը նուաճեց, Ասորեստանեայց ձեռքը եղած դաւառներուն մէկ քանիին վրայ ալ արեց: Նարուբոդ անասը Աինուէի թագաւորը կիրթ զօրքով գէմն ելաւ. Մայր որ գեռ զինուորական կրթութիւն չունէին՝ չկրցան երկար գլխանալ. Փրաւորա իր քաջութեանը վրայ միայն վստահացած՝ նետուեցաւ Ասորեստանեայց մէջ, շատ մարդ զարկաւ սպաննեց, բայց զօրքը ջարդուեցաւ, ինքն ալ բռնուեցաւ: Նարուբոդ անասը վրան բար-

1 Ղիովկի քանի տարի թագաւորեց: — Եր յաջորդն ս՛վ եղաւ:

2 Փրաւորա ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

կացած՝ զինքը նետով սպաննել տուաւ, մտաւ Եկ-
բատան, կողոպտեց ու Նինուէ դարձաւ (638) :

1 Կիաքսար, Փրաւորտի որդին, հօրը մահուան
վրէժը առնելու մտքով նոր զօրք ժողովեց, կրթեց
զանոնք և Լիւդացւոց վրայ գնաց որ բոլոր Փոքր
Ասիոյ տիրեր էին : Երկու զօրքը գիմացէ գիմաց
ճակատեցան, ու հազիւ թէ պիտի սկսէին իրա-
րու վրայ յարձըկիլ՝ յանկարծ արևը խաւարե-
ցաւ . զօրքերը շփոթեցան, սպտերազմէն ետ կե-
ցան : Ասիկայ առաջին արևու խաւարումն է որ
աստղաբաշխները հաշուով իմացան, վասն զի Թա-
ղէս Միլետացին առաջուց ըսեր է թէ ան ատեն
ները արևը պիտի խաւարի :

2 Մարք և Լիւդացիք ան խաւարումը Աստուծոյ
սրտիժը կարծելով հաշտութիւն ըրին, և Լիւդա-
ցւոց Ազիատ թագաւորը իր ազլիկը Արիագնէն
Կիաքսարայ անդրանիկ որդւոյն Աժդահակին հեռ-
կարգեց : Աս երկու ազգերու դրած ուխտերնին
հաստատ սրահելու համար (ինչպէս շատ արև-
ելեան ազգաց սովորութիւնն էր) թևերնին ծակե-
ցին ու իրարու արիւնը լցեցին :

3 Կիաքսար անկէց Ասորեստանեայց վրայ վա-
ղեց, ու անոնց Բեաիզուայէն դարձած զօրքին
հանդիպելով զամէնքը ջարդեց, ու գնաց ինչուան

1 Կիաքսար ի՞նչ սպտերազմ ըրաւ :

2 Արևու խաւարումը ի՞նչ ազգեցութիւն ըրաւ
զօրացը վրայ :

3 Կիաքսար Ասորեստանեայց ի՞նչպէս յաղթեց
առջի անգամ :

Նինուէն պաշարեց : Բայց լսելով թէ Սկիւթացիք
Եկեր իր երկիրը կ'ապականեն՝ անոնց դէմ գնաց :
Յաղթուեցան Մարք, և Սկիւթացիք հեղեղի պէս
Ասիոյ ամէն կողմը տիրեցին . քսան տարի իշխե-
ցին , ու բոլոր երկիրը կողոստելով անասաւ դար-
ձուցին :

1 Օր մը Մարք բոլոր Սկիւթացւոց մեծերը տը-
ներնին սեղանի հրաւիրեցին , ու երբոր անոնք գի-
նովցան՝ զամէնքն ալ թրէ անցուցին . և Սկիւթա-
ցիք անգլուխ մնալով թողուցին փախան : Անոնց-
մէ ազատած՝ նորէն Կիսքսար Ասորեստանեայց
վրայ վաղեց , Բաբելացւոց Նաբուպազար թա-
գաւորին հետ միացաւ , Սարակոսը սպաննեց ,
Նինուէն կործանեց ու Ասորեստանեայց տէրու-
թիւնը վերցուց (648) : Ասանկ քառասուն տարի
Թագաւորութիւն ընելէն ետքը մեռաւ Կիսքսար ,
ու Թագաւորութիւնը Աժդահակ որդւոյն թո-
ղուց՝ որ սուրբ Գրոց մէջ Ասուերոս կ'ըսուի (618) :

2 Աժդահակ դեռ չթագաւորած՝ երազ մը տե-
սեր էր որ իր Մանգանէ աղջկանը բերնէն շատ ջուր
վազելով բոլոր քաղաքը կը լեցընէր , ու բովանդակ
Ասիա կը տարածուէր : Հարցուց մոգերուն , ըսին
որ Մանգանէն սղայ մը պիտի ծնանի որ բոլոր Ա-
սիոյ պիտի տիրէ : Թագաւորելէն ետքը Աժդահակ
ուրիշ երազ մըն ալ տեսաւ որ Մանգանէէն որթ
մը բուսաւ ու բոլոր աշխարհք շուք կ'ընէր . մոգերը

1 Սկիւթացւոց բնութենէն Մարք ինչպէս ա-
զատեցան :

2 Աժդահակ ինչ երազներ տեսաւ :

ըսին իրեն թէ Մանգանէէն տղայ մը պիտի ծնանի որ Մարաց թագաւորութիւնը ձեռքէդ պիտի առնէ, ու բոլոր Ասիոյ պիտի տիրէ: Ասոր վրայ վախցաւ Աժդահակ աղջիկը Մարաց ազգէն իշխանի մը հետ կարգելու. ուստի Մանգանէէն Պարսկաստան խրկեց, որ ան ասէնը Մարաց ձեռքն էր, ու Պարսից Կամբիւս իշխանին հետ կարգեց:

Երբոր տղայ մը ծնաւ Մանգանէէն՝ Աժդահակ զինքը քովը կանչեց ու տղան առաւ Արբակ իշխանին առաւ որ երթայ ծածուկ սպաննէ. բայց Արբակ վախնալով որ օր մը Մանգանէէն կ'իմանայ ու որդւոյն սպանութեանը վրէժը կը հանէ, տղան տարաւ թագաւորին հովիւներէն մէկուն առաւ որ տանի հեռու անտառի մը մէջ ձգէ որ մեռնի: Հովիւը կը կատարէ հրամանն ու կը դառնայ իր կնիկանը կը սպամէ: Ան գիշերը իր կինը մեռած տղայ մը կը ծնանի, կ'առնու անիկայ կը տանի ձգած տղուն հետ կը փոխէ կուդայ. կինն ալ տեսնելով որ գեղեցիկ, կայսառ տղայ մըն է, կը սիրէ ու կը սկսի իր որդւոյն սէս հողալ, մեծցընէ: Եւ որովհետեւ կնոջ անունը Նշպակ էր որ քած կը նշանակէ պարսկերէն, ետքը սկսան ըսել թէ Կիւրոսը մատակ շուն մը մեծցուցեր է: Իսկ Արբակայ ծառաները տղան մեռած գտնելով՝ առին թաղեցին, կարծելով որ Կիւրոսն է:

2 Կիւրոս տասուերկու տարեկան եղած ասէնը, օր մը երբոր իր հասակակից տղոց հետ խաղ կը

1 Մանգանէին տղան ինչ ըրաւ Աժդահակ:

2 Ի նշպէս յայնուեցաւ Կիւրոս:

խաղար, տղայքը զինքը թագաւոր ձևացուցին, ինքն
ալ իրեն չհնազանդողները պատժել տուաւ: Ա-
նոնց մէջ իշխանի մը զաւակ ալ կայ եղեր, ասիկայ
կերած ծեծը կ'երթայ հօրը կը սրտամէ, ան ալ
հովուին տղուն վրայ թագաւորին դանդատ կ'ը-
նէ: Աժդահակ առջևը բերել կուտայ զանիկայ
ու կը յանդիմանէ: Ախրոս անվախ պատասխան
կուտայ. Տէր արքայ, քու հպատակներէդ մէկը
թէ որ չհնազանդի ի՞նչ կ'ընես. հարկաւ կը պա-
ժես զինքը որ հնազանդիլ սորվի թագաւորին. ես
ալ նոյնպէս ըրի, որովհետեւ զիս իրենց թագաւոր
գրին: Աժդահակ տղուն աս համարձակ ու աղ-
նուական կերպին, տուած խելացի պատաս-
խաններուն ու կերպարանքին նայելով ճանչցաւ
որ անիկայ իր թուն է, մանաւանդ երբոր անոր
հայրը սեպուած հովուն ու Արբակը կանչելով
ճամբատութիւնը լսեց, ալ ամենեկին տարակոյս
չմնաց:

Մոգերը կանչեց հարցուց Աժդահակ. պա-
տասխան տուին թէ Տղուն թագաւորելուն վրայ
տեսած երագգ կատարուեր է, որովհետեւ իր հա-
սակակիցները գլուխը թագ գրեր ու թագաւորե-
ցուցեր են զինքը. ալ ասկէց ետքը թագաւորելիք
չունի: Աս ուզած պատասխանին վրայ Աժդահակ
համոզուեցաւ, Ախրոսը Պարսկաստան հօրը քով
խրկեց որ հոն դատախարակուի: Բայց աստիկ

1 Աժդահակ Ախրոսը ճանչնալէն ետքը ի՞նչ ը-
րաւ: — Արբակայ գէտ ի՞նչ անդթութիւն
ըրաւ:

բարկացաւ Արբակին անհնազանդութեանը վրայ ու անդուծ կերպով վրէժը հանեց : Օր մը Արբակայ հրամայեց որ իր որդին սպառաք խրկէ . առաւտղան մորթեց՝ դուխն ու սոքին ձեռքին թաթերը պահեց , միսը եփել տուաւ ու սեղանի ատեն հօրը առջևը հանեց : Արբակ չգիտնալով կերաւ որդւոյն մարմինը : Հարցուց անօրէն Աժգահակ . Արբակ , ի՞նչպէս է . — Շատ համով է , տէր արքայ , ըսաւ խեղճ՝ հայրը . — Թէ որ համով կ'ուտուի սիրելւոյն միսը՝ ինչո՞ւ իմ թոռս ողջ պահեցիր , ըսաւ Աժգահակ , ու տղուն դուխն ու թաթերն ալ առջևը հանել տուաւ : Սոսկացաւ Արբակ , սիրտը կտրտեցաւ , և հաստատ միտքը գրաւ որ Աժգահակայ անդութեանը վրէժը առնէ :

1 Կիւրոս Պարսկաստան գնաց , Պարսից օրինօքը կրթուեցաւ , և իր ընկերակցացը հետ շատ քաջութիւններ կ'ընէր : Ձեռաց տակէն Արբակ սկսաւ զննքը գրգռել որ չվախնայ ասպտամբի Աժգահակայ դէմ . Ես սպասրատս եմ , ըսաւ , քեզի օգնելու . Կիւրոս ալ սկսաւ Պարսիկները սոք հանել : Օր մը զերենք ժողվեց փշոտ դաշտ մը տարաւ ու հրամայեց որ մանդաղներով մաքրեն . ինչուան իրիկուն արիւն քրտինք մտան , հազիւ մաքրեցին : Պատուիրեց իրենց որ երկրորդ օրն ալ հագուած սգուած նորէն գան . անոնք երբոր եկան՝ զերենք ծաղկաւէտ գաշտի մը մէջ նստեցուց ու փառաւոր սեղան մը ըրաւ իրենց . կերան , խմեցին , զուարճացան : Երբոր սեղանէն ելան՝ հարցուց իրենց

1 Կիւրոս ի՞նչպէս Աժգահակայ դէմ ելաւ :

Կիւրոս թէ Ո՞ր օրը աւելի աղէկ էր, երեկուանը թէ այսօրուանը: Պատասխաննին յայտնի էր. Երեկ ինչուան իրիկուն աշխատեցանք, ըսին, հոգինիս բերաննիս եկաւ, իսկ այսօր հանգիստ կերանք խմեցինք և ուրախացանք: — Ուրեմն, ըսաւ Կիւրոս, եթէ ըսածիս մտիկ ընէք՝ ասանկ մէկ օր մը չէ, բոլոր կեանքերնիդ հանգստութեամբ և ուրախութեամբ կ'անցընէք. հետս եկէք, յուսամ որ աստուածոց օգնութեամբը ու ձեր քաջութեամբը կ'երթանք Մարաց կը յաղթենք, ու զանոնք մեզի կը ծառայեցընենք: Ամենքը մէկ բերան խօսք տուին, իրենց թագաւոր դրին զինքը, և Կիւրոս սկսաւ սպատերազմի սպարաստութիւն տեսնել:

1 Մեր Երուանդեան Տիգրան թագաւորը որ շատ անգամ տեսեր էր Կիւրոսը ու իր որդւոյն պէս զինքը կը սիրէր, երբոր լսեց թէ բոլոր Պարսիկք հեռը միաբաներ՝ զինքը թագաւոր դրեր են, ուրախակցութեան համար մարդ խրկեց ու հեռը բարեկամութեան դաշինք դրաւ:

2 Երբոր իմացաւ Աժգահակ թէ Կիւրոս Տիգրանին հետ բարեկամացեր է, աստիկ սկսաւ վախնալ. գիտէր թէ Տիգրանին զօրութեանը պիտի չկարենայ դէմ դնել: Անանկ վախի մէջ՝ սարսափելի երազ մըն ալ տեսաւ որ հայաստանի սառով

1 Մեր Տիգրան թագաւորը ինչպէս բարեկամացաւ Կիւրոսին հետ:

2 Աժգահակ Կիւրոսի և Տիգրանայ բարեկամութիւնն որ լսեց՝ ինչ ըրաւ:

պատած ընտան մը ծայրը ծիրանազդեատ ու բարձրահասակ կին մը նստած՝ իրեք կարիճ գիւցազուներ ծնու որ բոլոր աշխարհիս կը փրէկին . անոնցմէ մէկն ալ վիշապի վրայ հեծած վազեց իրեն վրայ , ու հեար կռուելով զինքը վիրաւորեց , ու թագաւորութիւնը ձեռքէն առաւ : Ան վախով սարսափած արթնացաւ Աժգահակ ու գիշերանց իշխանները ժողովքի կանչեց . պատմեց տեսած երազը , խորհուրդ բրին որ Տիգրանայ քոյրը իրեն կին առնէ , ու անոր ձեռքովը Տիգրանը մեռցնէ , որպէս զի չկարենայ Վիւրասին օգնել :

1. Ըստ ընծաներով մարդ իրկեց Աժգահակ Տիգրանին և ուզեց որ քոյրը Տիգրանուհին իրեն կին ապ , որ զինքը փկինանց փկին փփի ընէ : Չգիտնալով Տիգրան անոր նենդաւոր մտքը՝ հաւանեցաւ , շուտով կամքը կատարեց : Ըստ սիրով ընդունեցաւ Աժգահակ Տիգրանուհին , աչքը մտնելու համար զինքը փկինանց փկին ըրաւ , և ամէն բան անոր խորհրդովը կ'ընէր , ինչուան որ վրան վստահանալով յայանեց անոր իր մտքը և ըսաւ թէ , Տիգրան Վիւրասին հեա միաբաներ է զիս և զքեզ մեռցնելու , ուստի պէտք է որ դուն հեարք մը դանեն , և զբայրդ մեռցնել տաս , ապա թէ ոչ՝ զքեզ փկինութենէդ կը ձգեմ , խայտասակ կ'ընեմ : Խորազէտ և խնամառն Տիգրանուհին խնացաւ Աժգահակայ նենդութիւնը , ծածուկ հաւատարիմ մարդկանց ձեռքով եղբորը

1. Աժգահակ Տիգրանուհոյն ինչ պատիւներ ըրաւ : — Աժգահակայ մահն ինչպէս եղաւ :

հասկըցուց : Պատերազմի պատրաստուեցաւ Տիգրան, Վիւրոսի ալ մարդ խրկեց որ շուտ ընէ ընելիքը . և երբոր Աժգահակ խառէութեամբ Տիգրանը տեսնուելու կը կանչէր, Տիգրան վրան պատերազմի ելաւ, ան միջոցին Վիւրոսն ալ եկաւ հասաւ . Արբակ ալ որ իր զօրացը սպարապետ գրեթէր Աժգահակ՝ պատերազմին սասակացած առեւնը Վիւրոսին կողմն անցաւ : Ան առեւնը Աժգահակ յուսահատութենէն կատաղած՝ Տիգրանին վրայ վազեց, զարկաւ Տիգրան նիզակը անոր սիրար, ու թոքին կէտը նիզակին հետ մէկտեղ գուրս հանեց, մեռած ընկաւ Աժգահակ, և Վիւրոս Մարաց և Պարսից տիրեց :

Անկէ ետքն ալ Վիւրոս մեր Տիգրան թագաւորին օգնութեամբը շատ յաղթութիւններ ըրաւ : Լիւդացուոց Արեւոս թագաւորին վրայ գնաց ուսանըչորս օր Սարգիկէ մայրաքաղաքը պաշարելով առաւ (548) : Կ'ըսեն թէ Վիւրոսի զօրքը ներս մտնելու առեն անոցմէ մէկը Լիւդացի մը տեսնելով առանց գիտնալու որ ինքը Արեւոսն է, երբոր թուրը կը վերցընէ որ զարնէ, Արեւոսին քովը կեցած իր համբ աղան հօրը մեռնելուն վրայ սաստիկ ցաւելէն լեզուն կը բացուի ու կը կանչէ . Թուրդ վոր առ, Արեւոս հայրս կը սպաննես : Զինուորը մէկէն ձեռքը վար կ'առնէ, Արեւոսը Վիւրոսին կը տանի :

1. Վիւրոսի ստալին յաղթութիւններն որսնք և զան :

1. Կիւրոս հրաման տուաւ որ Կրեստը ողջ ողջ այրեն: Պատրաստեցին փայտակոյտը, և մէջը մանկը ու պատրաստուած ատենը մտած ելով թէ ի՞նչ երջանկութենէ ի՞նչ թշուառութեան հասաւ, յիշեց Կրեստ անխելացի խօսքն որ Սողոն ըսեր էր իրեն, ու այրած սրտով բարձրաձայն իրեք անգամ Սողոն, Սողոն, Սողոն կանչեց: Կիւրոս որ հոն բուր իշխաններովը եկեր էր, առջևը կանչել արւաւ ու հարցուց թէ ինչո՞ւ համար ան հռչակաւոր մարդը կանչեցիր. Յիշեցի, ըսաւ, Սողոնին խօսքը. վասն զի ատենով երբոր իրեն հարցուցի թէ ինձմէ աւելի երջանիկ մարդ ատենը ես, պատասխան տուաւ ինձի թէ Անկարելի է մարդուս երջանիկ ըսել՝ վախճանը տեսնելէն առաջ: Կիւրոսին սիրտը շարժեցաւ, կրակը մարել տուաւ, Կրեստսին ներեց, ու ինչուան ետքը թագաւորական սպառուով իր քովը պահեց*:

2. Երբոր սկսան զօրքը Սարգիսիէ մտած կողոպտել աւերել քաղաքը, Կրեստս Կիւրոսին քովը կեցած՝ սկսաւ զարմանք ցուցնել: Կիւրոս երբոր սպառճառը անոր հարցուց, Կը զարմանամ, ըսաւ, որ զօրքդ կը կողոպտեն ան քաղաքը՝ որ ալ Կրեստ-

1. Կիւրոս ի՞նչպէս ուզեց մեռցնել Կրեստը:

2. Կիւրոս Կրեստսի հետ ի՞նչպէս վարուեցաւ:

* Ան շիգուածը խորենացին այլ և այլ Յոյն հեղինակներէ պարզելով մեր Արքայէն Ա, Պարսէն թագաւորին ձեռք իջ պահէ, որ շաք հասանալան լիբանար:

սին չէ, Աիւրոսին է: Հարցուց Աիւրոս. Հապա
 ի՞նչ պէտք է ընել: — Արդիլէ, ըսաւ, որ քաղաքը
 չկողոպտեն, որպէս զի անոր հարստութիւնը ու
 վայելուծիւնը աննողները առնողին գովեստ
 սան. իսկ թէ որ կողոպտեն, ոչ միայն քաղաքը կը
 փճանայ, այլ նաև զօրքդ կը հարբասնայ, ու քեզի
 կը սկսի մտիկ չընել: Հաւանեցաւ Աիւրոս, աւար-
 առութիւնը արդիլէց, և Արեսոսին խնայու-
 թեանը վրայ զարմացած՝ զինքը սիրեց ու իրեն
 խորհրդականն ըրաւ:

1 Արեսոսի աչքը չէր կարէր Աիւրոսին հետ պա-
 տերազմելու, բայց Դեղփեայ պատգամախօսին
 պատգամովը յորդորուեցաւ, որ աս էր. Արեսոս
 անցեալ ընդ Ալիս գետ, քակեսցէ զիշխանութիւնս:
 Արեսոս կարծեց որ Մարայ իշխանութիւնը պիտի
 քակէ: Բայց երբոր բոլորովին հակառակը պա-
 տահեցաւ, Աիւրոսի հրամանովը երկու ոսկի շղթայ
 խրկեց Դեղփիսի աստուծոյն՝ մեղադրելով զանի-
 կայ որ այնչափ ընծաներ առաւ ու իրեն անանկ
 անիրաւ պատգամ տուաւ: Բայց գիւրաւ պատ-
 գամախօսը մեկնութիւնը տուաւ թէ քակեսցէ
 զիշխանութիւն ըսելով՝ Արեսոսին իշխանութիւնը
 կ'իմանար և ոչ թէ Մարայը:

2 Յոնիացիք, Դորացիք ու Եւոզացիք երբոր լսե-
 ցին թէ Աիւրոս Սարգիկէն առեր է, դեսսան խըր-
 կեցին և ուզեցին հետը գաչինք գնել. բայց որով

1 Ինչէն յորդորուած էր Արեսոս Աիւրոսի գէմ
 պատերազմի ելլելու:

2 Յոնիացւոց վրայ ի՞նչպէս սիրեց Աիւրոս:

հեան Աիւրոս զիրենք առաջ յորդորեր էր ու չէին ուղած, անոնց ասանկ առակով մը պատասխան տուաւ. Չկնորար տեսնելով որ ծովը շատ ձուկ կայ, կը սկսի սրինգով անուշ երգել, որպէս զի ձայնին քաղցրութեանը զմայլած իրեն անձնատուր ըլլան. բայց տեսնելով որ անոնք սրնգին անուշ ձայնը բանի տեղ չեն գներ, ուսկանը կը նետէ ու անոնցմէ շատը կը բռնէ. անոնք ծովէ զէրք ելլելուն պէս կը սկսին կայտուել ցատքբաւել. ընդունայն տեղ հիմայ կը կայքաւէք, կ'ըսէ, վասն զի քիչ մը առաջ երբոր ձեզի սրինգով կ'երգէի՝ ան ատենը պէտք էիք ցատքբաւել: Հասկըցան Աիւրոսին միտքը ու պատերազմի պատրաստուեցան: Արբակը վրանին խաւրեց Աիւրոս ու զանոնք նուաճեց:

1 Աիւրոս Ասորոց երկրին ու Արաբիոյ փրեւէն ետքը՝ մեր Տիգրան Թագաւորին հետ գնաց Բաբելոնը սլաշարեց՝ առաւ, ու սմբարիշտ Բաղտասարն ալ սղաննեց (538): Հրէից Բաբելոնի մէջ եօթանասուն տարուան գերութիւնը լմնեցած ըլլալով, հրովարտակաւ հրաման տուաւ իրենց որ Երուսաղէմ երթան Աստուծոյ տաճարը շինեն:

2 Հարիւր քսան գաւառ կամ կուսակալութիւն բաժնեց Աիւրոս իր տէրութիւնը, և անոնց վրայ իրէք գլխաւոր իշխան դրաւ, որոնց մէջ առաջինն էր Դանիէլ. անոր համար վրան նախան

1 Բաբելոնն ինչպէս առաւ, ու Հրէից ինչպէս ազատութիւն տուաւ:

2 Աիւրոս իր տէրութիւնը քանի՞ կուսակալութիւն բաժնեց:

ձեցան ու առիւծներու գուրը ձգել առւին : Ան
 Հարիւր քսան կուսակալութեանց մէջն էին Պարս-
 կաստան , Մարաստան , Ասորեաստան , Արարիա ,
 Ասորիք , Կասպագոյլկիա , Մեծ ու Փոքր Փախիզիա ,
 Լիւզիա , Կարիա , Փիւնիկէ , Կիլիկիա , Պամիդա-
 գոնիա , Սակք , Բահարիա , Հնդկաստան , Կիւրոս
 կղզին և Եգիպտոս : Եւ որպէս զի սա ընդարձակ
 տէրութեանը մէջ առւած հրամանները շուտով
 կատարուին՝ Կիւրոս կանոնաւոր սուրհանգակ-
 ներ ու թղթատարներ գրաւ , որ ինչուան ան ա-
 տենը չկային :

։ Առատաձեռնութիւնը թագաւորաւայել ա-
 սաքինութիւն է կ'ըսէր Կիւրոս , և ինքը հարստա-
 նալու տեղ իր հպատակները կը նայէր որ հարրու-
 տացրնէ : Օր մը Կրեսոս իրեն ըսաւ թէ , Ասանկ
 ուրիշներուն տալով դուն պիտի աղքատնաս , որ
 էթէ ուզես՝ կրնաս աշխարհիս ամենէն հարուստ
 թագաւորն ըլլալ : Հարցուց Կիւրոս . Ան ստենը
 սրչափ սարկի տէր կրնայի ըլլալ : Կրեսոս չափա-
 զանց ստակ մը ըսաւ : Կիւրոս մէկէն պզտիկ սոմ-
 սակ մը գրեց իր իշխաններուն , խմացուց որ սարկի
 կարտութիւն ունի . շուտ մը Կրեսոսին ըսած էն
 տեղի բերին Կիւրոսի . Ահա իմ դանձերս , ըսաւ
 Կիւրոս Կրեսոսին , ահա ան սնտուկները՝ որոնց
 մէջ իմ հարստութիւններս կը պահեմ՝ հպատա-
 կացս սիրան ու սէրն է :

։ Կիւրոսի առատաձեռնութիւնը ինչպէս էր :

1 Ետքը Վիւրոս Սկիւթացւոց վրայ գնաց, ու չկարենալով անոնց յաղթել՝ բանակը առաւ գինի ու միս թողլով փախչիլ ձևացուց. անոնք ալ եկան կերան խմեցին, գինովցան: Գիշերանց վրանին հասաւ Վիւրոս, շատը ջարդեց, շտան ալ գերի բռնեց, որոնց մէջ էր նաև անոնց Տոմիւր թագուհւոյն որդին: Թագուհին շատ աղաչեց Վիւրոսին որ իր որդին եւս դարձնէ. չտուաւ Վիւրոս. տղան ալ յուսահատութենէն ինքզինքը ըստաննեց: Ան ստէնը Տոմիւր նորէն Վիւրոսի վրայ սպաւերազօի ելաւ, ու փախչիլ ձևացրնելով՝ զինքը նեղ տեղուանք ձգեց, ու մեծ ջարդ տուաւ. հոն Վիւրոսն ալ մեռաւ Եթանասուն տարեկան, քսանընիւր տարի թագաւորելէն ետքը. և Տոմիւր որդւոյն մահուան վրէժը հանելու համար՝ Վիւրոսին գլուխը կտրեց, և մարդու արիւնով լեցուցած տիկի մը մէջ դրաւ ըսելով. Վենդանութեանդ ստէնն որ չկշտացար՝ մեռնելէդ ետքը կշտացիր մարդու արիւնով:

2 Վիւրոսի մարդիկը մարմինը ձեռք ձգեցին ու տարին Պարսկաստան Պասարգաստ քաղաքը փառաւոր շիրմի մը մէջ թաղեցին, ու ինչպէս կը սպասեն, վրան ասանկ տապանադիր մը փորեցին. Ո՛վ մարդ, ես Վիւրոսն եմ, որ Պարսից թագաւորութիւնը կանգնեցի և Ասիոց թագաւոր եղայ. գերեզմանիս վրայ մի նախանձիր:

1 Վիւրոս Սկիւթացւոց դէմ ինչ արշաւանք ըրաւ:

2 Վիւրոսի մարմինը ո՛ւր թաղուեցաւ:

1 Աժգահակայ և Կիւրոսի պատմութիւնը գրել խաւորապէս Երոզոտոս ու Քսենոփոն կը պատմեն, բայց իրարմէ բողբոլիւն տարբեր. մենք ալ աւելի Երոզոտոսին հետևեցանք, որ աւելի նման է նաև մեր Խորենացւոյն պատմածին. միայն Երոզոտոս կ'ըսէ թէ նախ Աժգահակ Կիւրոսին հետ պատերազմեցաւ, և Կիւրոս զինքը բռնեց, թագաւորութիւնը ձեռքէն առաւ ու պալատին մէջ փակեց ինչուան մահը:

Իսկ Քսենոփոնի Կիւրոսին վայ պատմածները բողբոլիւն շինծու պատմութիւն կը սեպուին. վասն զի ինքը Դասախարակութիւն Կիւրոսի ըստած գրքին մէջ չէ ուղած Կիւրոսի հարազատ պատմութիւնը գրել և ցուցնել թէ Կիւրոս ինչպէս էր, հասպա թէ իրեն պէս թագաւոր մը ինչպէս պէտք էր որ ըլլար: Անոր համար մեր Տիգրանայ պատմութիւնն ալ ուղածին պէս ծռելով կը պատմէ, և անկեց առած է նաև Ռոյէն և ուրիշ Եւրոպացի պատմիչները: Բայց որչափ ալ առասպելախառն ըլլայ Քսենոփոնին գրածը, աս յայտնի կ'երևնայ նաև անոր պատմածներուն մէջ ալ թէ մեր Տիգրան թագաւորը ան ատենը անուանի է եղեր, Կիւրոսին սիրելի, ու պատերազմներուն մէջ անոր օգնական եղեր է: Իսկ Կիւրոսին համար կ'ըսէ թէ իր պալատին մէջ եօթանասուն տարեկան մեռաւ հանգստութեամբ:

1 Աժգահակայ և Կիւրոսի պատմութեան գլխաւոր աղբիւրները որոնք են:

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Պ Ա Ր Ս Ի Յ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Կա՛մբիս . — Եփեղփատի իւր քիւրե . — Ագիւստինոս .
Եւրե . — Պրեփարատ . — Կրեփարատ . — Կա՛մբիսի յանձն .
— Ընդր յոգ . — Որտե . — Կափարած յոգաց :

1 Կիւրոսին յաջորդեց որդին Կամբիւս (529) :
Ամօսը նստածին պէս սկսաւ Եգիպտոսի վրայ
գիւմելու պատրաստութիւն տեսնել , որովհետեւ
Ամասիս թագաւորը Կիւրոսին տուած հարկը
իրեն չէր ուղէր տալ : Երբոր Եգիպտոսի մտե-
ցաւ խնցաւ Կամբիւս որ Ամասիս մեռեր է , և
որդին Փսամենէս տեղը անցնելով պատերազմի կը
պատրաստուի :

1 Կիւրոսին ո՞վ յաջորդեց : — Կամբիւս ի՞նչպէս
սկսաւ թագաւորութիւնը :

1 Տեսաւ Վամբիւս որ Եգիպտոս մտնելու համար հարկ է Պեղուսինն ամուր քաղաքին տիրել. և այսպիսի հնարքով ան քաղաքն առաւ : Երբոր խմացաւ թէ քաղաքին պահապանները Եգիպտացի են, անոնց պաշտած կենդանիներէն՝ շուն, կառու, ոչխար, մէյմէկ դունդ զօրացը առջևը ձգեց, ու սկսան անոնցմով քաղաքին վրայ գիմել. Պեղուսացիք վախնալով որ չըլլայ թէ թշնամիքը սպաննենք ըսելով իրենց աստուածներէն մէկը սպաննեն, ամենեկին զէնք չբանեցուցին, և Վամբիւս գիւրութեամբ ներս մտաւ, քաղաքին տիրեց :

2 Փսամենէս թագաւորը բազմութեամբ զօրաց զէմն ելաւ, և ճակատեցան երկու զօրքը : Պատերազմը չսկսած՝ Փանէս Յոյն զօրավարը դժտութեամբ մը Փսամենէսին կողմէն Վամբիւսին կողմը անցեր՝ անոր ճամբայ կը ցուցնէր. մէկալ Յոյներն անոր երկու որդիքը բանեցին երկու բանակին մէջ տեղը մօրթեցին ու արիւննին խմեցին : Բայց աս բարբարոսական վրէժինդրութեամբ յաղթութիւնը կորսընցուցին. վասն զի Պարսիկք ան անմեղ տղոց արիւնն որ տեսան՝ կատաղաբար պատերազմելով յաղթեցին անոնց, մեծ ջարդ տուին, և հազիւ քիչ մարդիկ Փսամենէսի հետ կրցան Մեմփիս փախչիլ :

3 Վամբիւս նաւով մը դեսպան խրկեց Մեմփիս :

1 Պեղուսինն քաղաքին ինչպէս տիրեց Վամբիւս :

2 Եգիպտացւոց ինչ կերպով յաղթեց :

3 Ինչ անդժութիւններ ըրաւ Վամբիւս Մեմփիսի ու Սայիսի մէջ :

փիս որ ինքնակամ անձնատուր ըլլան . Մեմփիսացիք բռնեցին գետապանները կտոր կտոր ըրին : Քիչ ատենի մէջ Կամբիւս պատերազմով քաղաքն առաւ , և իր գեսպան խրկած նաւուն մէջը քանի հողի որ կային՝ ամէն մէկուն համար Մեմփիսի իշխաններէն տասնական հողի սպաննեց , Փսամենէան ալ բռնեց՝ պատուով պահեց : Բայց երբ որ խնացաւ թէ անիկայ նորէն խռովութիւն հանելու կը ջանայ՝ ջուր արիւն խնցուց անոր ու մեռուց :

Անկէց Սայլիս գնաց , ուր էին Եգիպտացւոց թագաւորներուն գերեզմանները . և սրտին սիր առնելու համար՝ Ամասիսին գիակը գերեզմանէն հանեց ու մեծ նախատինքով այրել տուաւ :

1 Անկէ ետքը Կամբիւս երկու արշաւանք ալ ըրաւ , որ մէկմէկէ ձախորդ գնացին : Առաջինը Ամմոնացւոց վրայ էր . վասն զի երբոր վանին յիսուն հազար զօրք խրկեց որ երթան Աբամադդայ Ամմոնի մեհեանը կողոսպտեն , յանկարծ փոթորիկ մը ելաւ , բոլոր զօրքն ալ անասպափ մէջ աւազի տակ թաղուեցան :

2 Նորէն շատ զօրք ժողվեց Կամբիւս և անձամբ ուղեց երթալ Եթովպիոյ տիրել . բայց առաջուց գեսպաններ խրկեց որ երթան երկիրը գիտեն , և անոնց հետ Եթովպացւոց շատ մը ծիրանի , ոսկի ասպարանջանք ու խնկեղէններ ընծայ խաւ-

1 Կամբիւս Եգիպտոսի տիրելէն ետքը ինչ արշաւանք ըրաւ :

2 Երկրորդ արշաւանքը ո՞րն եղաւ :

րեց : Ընծաները ծաղր ըրին Եթովպացիք . վասն զի անանկ աւելորդ բաներ չէին գործածեր . և խմանալով որ դեսպաններն ալ լրտեսելու համար եկեր են՝ զանոնք ալ անարգեցին . բայց իրենց թագաւորը Վամբիւսին մէկ լայնալիճ խոշոր աղեղ մը խրկեց որ Պարսիկք հաղիւ կրնային վերցընել, իսկ լարել ամենեին չէին կրնար : Ան աղեղով թագաւորը առաջ նետ մը նետեց ու ըսաւ . թէ որ Պարսիկներն ինծի պէս աս աղեղը կարենան գործածել, ան ատեն թող գան Եթովպացւոց հետ պատերազմին :

1 Աս որ լսեց Վամբիւս՝ սաստիկ բարկացաւ, ու առանց զօրացը համար բաւական պաշար առնելու՝ ճամբայ ելաւ : Քիչ ատենէն անանկ սաստիկ սով ընկաւ զօրացը մէջ՝ որ բեռնակիր գրաստները ուտելէն ետքը սկսան նաև վիճակով մէկզմէկ ուտել : Վամբիւսին հոգը չէր . կատաղութեամբ զանոնք առաջ կը քշէր, որովհետև ան ատենն ալ իր սեղանին վրայ աղնիւ կերակուրներ պակաս չէին . բայց ետքը վախնալով որ ջրլայ թէ զօրքը յուսահատութենէն իր գլխուն փորձանք մը բերեն, միտքը փոխեց ու մնացած քիչ զօրքովը թերէ դարձաւ :

2 Թերէ քաղաքը հոյակապ ու մեծագանձ մահեաններով լեցուն էր . ամենքն ալ կողոսպտեց Վամբիւս ու կրակ առաւ այրեց . Ոսխմանդի չէրմին անուանի շրջանակն ալ հանեց հետը տարաւ :

1 Երկրորդ արշաւանքը ի՞նչ վերջ ունեցաւ :

2 Թերէի մէջ ի՞նչ ըրաւ Վամբիւս :

1 Անկէ դարձաւ Մեմփիս, աեսաւ որ բողոք քաղաքը ուրախացած կը սպարեն, հանգէս կ'ընեն. կարծելով որ ասոնք իր զօրացը ջարդուելուն վրայ անանկ կ'ուրախանան, բարկացաւ, իշխանները կանչեց հարցուց, ու երբոր իրեն ըսին թէ Մեր Ասիս աստուածը գանուելուն համար կ'ուրախանանք, կարծեց թէ անոնք զինքը կը խաբեն, աւելի բարկացաւ, ու մէկէն զանոնք սպաննել տուաւ: Ետքը քուրմերը կանչեց. երբոր անոնք ալ նոյն սրատասխանը տուին, զարմացաւ Վամբիւս. թէ որ անանկ քաղցր ու ընտանի աստուած մը ունիք, ըսաւ, որ ինչուան ձեզի հետ կը տեսնուի, բերեք մէյմը ես ալ տեսնեմ: Տեսաւ որ եղ մը առին հանդիսով առջևը բերին, կատղեցաւ՝ մէջքէն թուրը հանեց, եզան ազգբին զարկաւ վիրաւորեց, ու քուրմերուն անխեչբութիւնը յանդիմանելով՝ ծեծել տուաւ զանոնք, հանգէտը կատարող Եգիպտացիքն ալ սպաննել տուաւ: Քուրմերը լալով սղբալով տարին Ասիսը իր մէհեանը, որ հոն քանի մը օրէն ետքը վերբին ցաւէն մեռաւ:

2 Վամբիւս ոչ միայն օտարաց արեամբը իր բնական անգթութիւնը կը կշտացընէր, հապա նաև իր ընտանեացը անմեղ արիւնտով: Երբոր Եթով սրացւոյ թագաւորին խրկած աղեղը եկաւ, ու բողոք Պարսից մէջ միայն Վամբիւսին եղբայրը Շմերդ կրցաւ զանիկայ գործածել, վախցաւ Վամբիւս որ զանիկայ իր տեղը չթագաւորեցընեն,

1 Ասիս եղը ինչպէս սպաննեց:

2 Իր եղբայրը ինչո՞ւ սպաննեց Վամբիւս:

մանաւանդ որ երազ մըն ալ տեսեր էր որ Շմերդ իր աթոռը կը նստէր, բռնեց զինքը Պարսկաստան խրկեց, ու ծածուկ Պրեքսասպ իր սիրելի իշխանին սպասուիրեց որ հոն զինքը սպաննէ (522) :

1. Կամբիւս իր ատամով բարբոժը սղտիկ քրոջը Մերովէին վրայ սէր ձգեց, ու հետը ուզեց կարգուել. բայց առաջ օրէնսդիտաց ու մոգերուն խորհուրդ հարցուց : Անոնք իր մոլեգին կատաղութենէն վախնալով, Օրէնք է, ըսին, որ եղբայր ու քոյր իրարու հետ չեն կրնար կարգուել. բայց աս օրէնքն ալ կայ որ Պարսից թագաւորները ինչ որ ուզեն կրնան ընել : Ասերկղիմի սպասաստանը վճիռ սեպելով Կամբիւս, քրոջը հետ կարգուեցաւ, և ուր որ երթար զինքն ալ հետը կը տանէր :

2. Բայց իր անխելք կատաղութեամբը Մերովէին ալ չինայեց : Օր մը մէկտեղ գազանտնարտի գնացին, ուր շուն մը առիւծի մը հետ կը կռուէր. երբոր սկսաւ շունը տկարանալ ու յաղթուելու մօտ էր, ուրիշ շուն մը անոր օգնութիւն հասաւ. զօրացաւ անով առջի շունը և առիւծին յաղթեց : Ասոր վրայ զուարճացաւ Կամբիւս, բայց Մերովէ սկսաւ լալ : Երբոր շատ բռնադատեց Կամբիւս թէ ինչու կուլայ, Շմերդ եղբորս մահը մտքս ընկաւ, ըսաւ քոյրը, որ աս շնէն ալ դժբաղդ գանուէր էր : Գեռ խօսքը բերանն էր ինչ՞ Մերովէին, Կամբիւսին կատաղութիւնը բռնեց, սպրովը զարկաւ.

1. Ինչ կերպով իր քոյրը իրեն հարս ըրաւ :

2. Ինչ սպառնառաւ սպաննեց իր քոյրը :

փորուն՝ որ յղի ըլլալուն մէկէն ընկաւ մեռաւ :

1 Մարդու արին թափելը՝ Կամբիւսին զուար-
ճութիւն մը դարձեր էր . որ չէր անցնէր որ մարդ
մը չպաննէ . Պրեքսասպ իր սիրելի իշխանն ալ
չկրցաւ անոր անգթութենէն ազատիլ : Օր մը
հարցուց իրեն Կամբիւս թէ Պարսիկներն ինձմէ
գո՞հ են : — Քաջութեանդ վրայ ամէնքը կը զար-
մանան , ըսաւ , տէր արքայ , բայց քիչ մը կը դան-
գատին որ շատ գինի կը խմես : — Ուրեմն , ըսաւ
Կամբիւս , կը կարծեն որ ես գինի խմելով խեղճ
կը կորսնցընեմ . դուն տես ուրեմն և ինձի իրա-
ւունք տուր : Շուտ մը գինի բերել տուաւ , սովո-
րականէն աւելի խմեց , ու Պրեքսասպին որդւոյն՝
որ իր մատուռակն էր , հրամայեց որ երթայ
սրահին ծայրը ձախ ձեռքը գլուխը դրած շիտակ
անշարժ կենայ . լարեց աղեղը , Շիտակ սրտին՝
ըսաւ ու նետեց : Ետքը բանալ տուաւ տղուն սիր-
ար , ու նետին վէրքը հօրը ցուցնելով ըսաւ .
Աղէկ նշան առեր եմ թէ չէ . ուրեմն գինովու-
թեանս ատեն ալ ըրածս գիտեմ : Թշուառական
հայրը սրտին ցաւէն մէկէն մարելու իյնալու տեղ՝
վատութեամբ ելաւ ըսաւ թէ , Ապողոնն ալ ա-
սանկ ճարտարութեամբ չէր կրնար նետ նետել :
Անոր համար աղէկ կ'ըսէ Սենեկա . Հարուածը
ամբարիշտ , անոր գովեստը ամբարշտագոյն :

2 Անգամ մըն ալ Կրեսոս , որ հօրը Կիւրոսին

1 Պրեքսասպին որդւոյն մահն ինչպէս եղաւ :

2 Կրեսոսն ինչո՞ւ ուղեց մեռցընել :

պէս իրեն ալ խորհրդականն էր, զինքը քիչ մը խրատելուն համար բարկացաւ Վամբիւս, ու մէկէն հրամայեց որ զինքը սպաննեն: Մարդիկը գիտնալով որ ետքը պիտի զոջայ, գաղտուկ ողջ պահեցին Վրեստը: Իրաւցրնէ երկրորդ օրը սկսաւ լայ ու ամսոսալ վրան: Ան ատենը երբոր Վրեստս ողջ է ըսին, ուրախացաւ, կանչեց քովը. բայց անոր տեղը զինքը ողջ պահողները սպաննել տուաւ:

1 Թէպէտ և ինքը Վամբիւս կարդ կանոն և արգարութիւն չէր գիտեր, բայց կ'ուզէր որ ուրիշները գիտնան ու պահեն: Օր մը լսեց թէ իր իշխաններէն մէկը անիրաւութիւն մը ըրեր է. հրաման տուաւ որ ողջ ողջ մօրթը քերթէն հաննեն վրայէն ու դատաստանի ատեն անոր նստած աթոռին վրայ անցնեն, և անոր տեղը որդին գրաւ, որպէս զի հօրը մօրթին վրայ նստելով պաշտօնը յիշէ ու արգարութեամբ դատաստան կտրէ:

2 Վամբիւսին աս անգթութեանցը հետևող էզաւ Ովրեստէս Մարդիկէի նախարարը, որ նորօրինակ մահուամբ մը մեռցրնել տուաւ զՊողիկրատէս Սամոսի բռնաւորը:

Աս Պողիկրատեսին բոլոր կենացը մէջ ամէն բան ուղածին պէս յաջողեր էր, և ամենևին անհանդստութիւն կամ ձախորդութիւն չէր ունեցած: Ամասիս Եգիպտացւոց թագաւորը որ իրեն նի-

1 Արգարութեան ի՞նչպէս վրէժինդիր էր Վամբիւս:

2 Վամբիւսին անգթութեանցը իր իշխաններն ալ կը հետևէին:

զակակից ու բարեկամ էր, նամակ մը կը գրէ ըսելով որ Այնչափ երկարատև երջանկութիւնը ազէկ բան չէ. որ մը չէ՛նէ որ մը այն ժանտ աստուածնե՛րն որ մարդկանց երջանկութեանը վրայ կը նախանձին՝ գլուխդ մեծ գժբաղդութիւն մը կը բերեն. ուստի խրատ կուտամ քեզի որ դուն կամօրդ քեզի վիշտ մը հասցընես: Խօսքին մտիկ ըրաւ Պողիկրատէս, ու որ մը իր իշխաններուն հետ նաւակով երթալու ատեն՝ իր անգին զմրուխտ մասնին ծածուկ ծովը նետեց: Քանի մը օրէն ձկնորսները մեծ ձուկ մը կը բռնեն, Պողիկրատէսին ընծայ կը բերեն. ան ձկան փորէն մասնին դուրս կ'ելլէ, կ'առնէ Պողիկրատէս, կը զարմանայ և շատ կ'ուրախանայ: Ամասիս աս բանս որ լսեց, հրաժարեցաւ անոր բարեկամութենէն, որպէս զի գլուխը մեծ գժբաղդութիւն մը գալու որ ըլլայ՝ ինքը վրան չցաւի, իբր թէ երջանկութեան ու յաջողութեան ատենը միայն կ'ըլլայ բարեկամութիւն: Բայց Ամասիսին խօսքը իրաւցընէ կատարուցաւ: Նախարարներէն մէկը միշտ Ովրեստէսը կը նախատէր որ չկրցաւ Սամոս կղզւոյն տիրել. աս նախատինքին չդիմացաւ Ովրեստէս, միտքը գրաւ որ Սամոսի տիրէ: Գիտնալով որ Պողիկրատէս Սամոսի իշխանը շատ արծաթասէր մարդ է, անանկ ձեացուց թէ ինքը կամբիւսէն ասպտամբեր է ու կ'ուզէ անոր վրայ սլատերաղմի ելլել. Բայց նախ կ'ուզեմ, ըսաւ, դանձերս քու քովդ ասպահովացընել, կէսն ալ փոխարէն քեզի տալ: Չկրցաւ Պողիկրատէս հաւատալ որ անիկայ այնչափ դանձ ունենայ. ուստի մարդ խրկեց որ ստուգէ: Ովրեստէս շատ տոպրակներ քարով լեցուց, ա-

նոնց բերանը մէյմէկ քիչ ոսկի գրաւ ու եկողնէ-
լուն ցըցուց : Պողիկրատէս երբոր լսեց ոսկւոյն
ձայնը, չկրցաւ դիմանալ . բարեկամները Մի եր-
թար ըսին, մտիկ ցրաւ՝ ելաւ գնաց . Ովրեստէս
ալ բռնեց զինքը կտիսել տուաւ : Պողիկրատէս նա-
խանձէլի երջանկու թեամբ անցուցած կեանքը՝ սու-
կիին սիրոյն համար կախաղանով լմընցուց . թէպէտ
և Ովրեստէս ալ իր անգթութեանը պատուը չկըր-
ցաւ երկար ստեն վայելել . վասն զի Դարեհ թա-
գաւորելուն պէս զինքը ան յանցանքին համար Պո-
ղիկրատեսի եղբորը աղաչանքովը սպաննել տուաւ :

1 Անօգուտ տեղը Կամբիւս թագաւորութիւնը
ձեռքէն չհաննելու համար իր եղբորը արիւնը մտեր
էր . անոր տեղը ուրիշ Շմերդ մը ձեռքէն թագա-
ւորութիւնը առաւ : Այսին զի Կամբիւս Եզիպտոսի
վրայ երթալու տակնը՝ իր տեղը Պարսկաստան Պա-
տիսիթ մոգպետը ձգէր էր . ասիկայ տեսնելով որ
բրած անգթութեանցը համար Կամբիւսին վրայ ու-
մէնքը աժգոհ են, առաւ իր Շմերդ մոգ եղբայրը՝
որ Կամբիւսին Շմերդ եղբորը շատ նման էր, և ա-
նոր մահը գեռ շատերը չէին իմացած, ու Կիւրոսին
որդին Շմերդը ասէ ըսելով զամէնքը հաւանեցուց,
ու զանիկայ Պարսից վրայ թագաւոր գրաւ (522) :

2 Կամբիւս Պարսկաստան գառնալու տակնը
աս ապստամբութիւնը լսելով՝ մէկէն ճամբայ ե-
լաւ որ երթայ ապստամբները նուաճէ . բայց ձի

1 Շմերդ մոգը ինչպէս ապստամբեցաւ Կամբիւ-
սէն :

2 Կամբիւս ինչպէս մեռաւ :

հեծնելու առէն՝ դիպուածով թուրը պատեանէն ելաւ, ինքը անոր վրան ընկաւ, ազդըը վիրաւորեցաւ ու քանի մը օրէն մեռաւ :

1 Շմերդ մոգը իր խաբէութիւնը ծածկելու համար՝ պաշտօնէն դուրս չէր ելլէր, և ամէն բան ներքինեաց ձեռքովը կ'ընէր : Ժողովրդեան սիրտը վաստակելու համար՝ իրէք տարի զանոնք տուրքէ ու զինուորագրութենէ ազատ ըրաւ, և առատ ընծաներով իրեն շատ կուսակիցներ ժողովեց :

2 Ռտան նախարարը վրան կասկածի երթալով՝ իր Փեղիմա աղջկանը որ թագաւորին կանանցը մէկն էր, մարդ խրկեց հարցուց թէ Խրաւցընէ անիկայ Վամբիւսին եղբայրը Շմերդն է, անիկայ պատասխան տուաւ թէ Վիւրոսի որդին Շմերդը էս չեմ տեսած, ասիկայ ալ չեմ ճանչնար : Ռտան դարձեալ մարդ խրկեց իրեն ու ըսաւ որ Վիւրոսին աղջկանը Ատոսային հարցընէ թէ ասիկայ իր Շմերդ եղբայրն է : Անոր ալ պատասխան տուաւ Փեղիմա թէ Առջի օրուրնէ թագաւորը զմեզ իրարմէ զատեց ու ամենեւին մէկզմէկ չէնք կրնար տեսնել ու խօսիլ : Ան ատենը ըսաւ իրեն Ռտան թէ Ո՛ր դիչերն որ քովդ գայ թագաւորը՝ վարպետութեամբ մը նայէ թէ ականջ ունի՞ թէ չէ. որովհետեւ Շմերդ մոգին ականջը յանցանքի մը համար Վիւրոս կարել տուեր էր : Տեսաւ Փեղիմա որ ականջ չունի, ի-

1 Շմերդ մոգը առջի բերան ի՞նչպէս հաստատուեցաւ թագաւորութեանը մէջ :

2 Շմերդ մոգին խաբէութիւնը ի՞նչպէս իմացուեցաւ :

մացուց հօրը , և խարդախութիւնը դուրս ելաւ :

1 Անանկ խաբէրայ մարդ մը թագաւոր ունեւալը նախատինք սեպելով Ռտան , գնաց իր հետը վեց նախարար միաբանեց որ ասոր ճար մը տեսնեն , իրենց օրինաւոր թագաւոր մը դնեն : Ասոնց մէջ ամենէն անուանին էր Գարեհօ օրդի Աշտասպէայ՝ որ Պարսկաստանի կուսակալն էր :

2 Երբոր ասոնք մէջերնին խօսք գրին որ պիտի երթային թագաւորը սպաննելին , մէյժըն ալ յանկարծ Պրեքսասպ մոգերէն սպիտուէլով որ երթայ ժողովրդեան վիայութիւն տայ թէ Կամբիւսին Շմերդ եղբայրը ես չսպաննեցի , ու ինքն է թագաւորողը , ելաւ բարձր աշտարակի մը վրայ , ու ճշմարտութիւնը ամենուն քարոզեց թէ , Կիւրոսի օրդին Շմերդը՝ Կամբիւսին հրամանովը ես իմ ձեռքովս սպաննեցի , և հիմակուան թագաւորողը Շմերդ մոգն է : Ներեցէք ինծի ո՛վ գիբ , ներեցէք և դուք ժողովուրդք . վասն զի ոչ եթէ ուզելով անոր արիւնը թափեցի , այլ այնպիսի թագաւորին հրամանը զիս ստիպեց , ըսաւ ու ինքզինքը աշտարակէն վար նետեց և մեռաւ : Ժողովուրդը տակն ու վրայ եղաւ , մոգերը իրար անցան . ան միջոցին վաղեցին դաւակիցները պաշտօր , Շմերդն ու Պատիսիթը բունեցին մեռուցին , ու գլուխնին կտրած ժողովրդեան ջրջուցին : Ժողովուրդը աս նենգութեան վրայ կատրած՝ վաղեց

1 Ռտան նախարարը ինչպէս ետեւէ եղաւ Շմերդ մոգը իշխանութենէն ձգելու :

2 Ինչպէս սպաննուեցաւ Շմերդ մոգը :

մէկալ մողերուն ու անոնց կուսակցացը վրայ, ջարդէց զանոնք, և որոշեց որ ամէն տարի նոյն օրը տօն տօնեն բոլոր Պարսկաստան ու անունը դնեն Ասփօրած Տփօնց: Ան տօնին օրը մողերը վախերնէն աներնին քաշուած՝ ամենեւին գուրս չէին երենար:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Դարեհ Աշտարակեայ ի լեւաֆառերէ. — Ազոփոս Բաբելոնիւն Բաբելոնացոյ. — Զողիւրոս. — Աշտարակ Սիւնեացոյ լեայ. — Աշտարակաւանիւն Տերիսափոսի. — Ազոփոս Բաբելոնիւն Յանիացոյ. — Կարծանոս Միւլեփոնի. — Մարտնիոսի առաջնորդաւեամբ Յանափոսի լեայ էղած արշաւանդ. — Երիւրտ արշաւանդ Յանափոսի. — Պարսիկ ի յաշտարակ. — Ազոփոս Բաբելոնիւն Եփեղատացոյ. — Քաշուան Դարեհի ի յաշտարակ. — Դարեհի Տահլ:

Այս նախարարները մէջերնին շատ վէճերին թէ ինչ տեսակ կառավարութիւն հաստատեն: Ոմանք առկապետութիւն կ'ուզէին, ուրիշները ազնուապետութիւն, բայց Դարեհ Աշտարակայ՝ անոնց երկուքին ալ վնասները առջնին գնելով ըսաւ թէ Պէտք է գարձեալ միապետութիւն հաստատենք, և ցրուց որ Վիւրոսի ատեն միապետութեամբ իրենք այսչափ մեծցան, փա-

1 Ըմբրդ մողին տեղ սով և ինչպէս թագաւորեց :

ուսուրուեցան : Ամենքը անոր հաւանեցան , և որովհետև օրինաւոր ժառանգ չկար ու իրենցմէ մէկը պէտք էր որ թագաւորէր , տեղ մը որոշեցին որ երկրորդ օրը երթան հոն արեւ պաշտեն , և որուն որ ձին առաջ խինջայ՝ անիկայ ըլլայ իրենց թագաւորը :

Աս բանս Դարեհին ձիապանը իմանալով , առջի իրիկուրնէ որոշուած տեղը մասաւ ձի մը կըտանի կը կապէ , իր տիրոջը ձին ալ հոն կը տանի՝ անոր կը ցուցնէ : Առաւօտը երբոր ամենքը իրենց ձին հեծած հոն եկան՝ Դարեհի ձին սկսաւ խինջալ : Մէկէն իշխաները վար իջան , ու երկըրպայգու թիւն ընելով Դարեհի , Կեցցէ արքայ Դարեհ կանչեցին , ու զինքը թագաւորեցուցին (522) :

1 Դարեհ զանոնք առաջին իշխանն ու խորհրդական ըրաւ , և հրաման տուաւ որ երբ ալ ուղեն՝ համարձակ կարենան իր քովը դալ . որովհետև Պարսից մէջ օրէնք կար որ առանց թագաւորին մասնաւոր հրամանին՝ չէին կրնար իշխանները քովը երթալ : Չիտպանն ալ իշխանութեան հասուց , և իր արձանը փորել տուաւ ձիու վրայ նստած , տակը աս արձանագրով ԴԱՐԵՀ ՎՇՏԱՍ ՊԵՏԵ , ԵՐԱՐԷՍ ԱՌՈՌԱՊԵՏԻՆ ԶԵՌԻՈՎԸ ՊԱՐՍԻՑ ԹԱԳԱՌՈՐ ԵՂԱՅ :

2 Դարեհի թագաւորութեան երրորդ տարին Սամարացիք Հրէից վրայ ամբաստանութիւն ըրին

1 Իր իշխանակիցներն ինչ պատուոյ հասուց Դարեհ :

2 Հրէից ինչ աղատութիւններ տուաւ Դարեհ :

ու տաճարին շէնքը դադրեցընել տուին : Հրեայք
Դարեհի գիմեցին , ան ալ քննել տուաւ Կիւրոսին
անոնց տուած հրովարտակը , ու նորէն հրա-
մայեց որ տաճարը շինեն :

Անկէ ետքը Եսթերայ խնդիրքովը , որ Ասթի-
նէին տեղ իրեն թագուհի ըրեր էր , առջի հրո-
վարտակին հակառակ՝ Հրէից նապաստաւոր հրո-
վարտակ մը հանեց , ու անորէն համանը մեռցը-
նել տուաւ * :

1 Երախտագիտութեամբն ալ իր անունը շատ
մեծցուց Դարեհ , ու թագաւորաց և ամէն մար-
դու բարի օրինակ եղաւ : Ատենով Էրբոր ինքը
Կամբիւսին քովը ծառայ էր , Սամոսի Պողիկրա-
տէս բռնաւորին եղբայրը Սեղոսոն իրեն մէկ փա-
ռաւոր սպամուճան մը ընծայ տուեր էր , որուն
ինքը փոխարէն մը չէր կրցած ընել : Երբոր Դա-
րեհ թագաւորեց , Սեղոսոն Շօշ գնաց , ու սա-
լաւին դուռը կեցած՝ մարդ խրկեց թագաւորին
թէ Երախտաւոր Յոյն մը եկեր է : Չարմացաւ
Դարեհ , ու զեց իմանալ թէ սով է , ուստի հրամայեց
որ մարդը ներս բերեն : Տեսաւ Դարեհ իր Էրախ-
տաւորը , միտքը եկաւ անոր Էրախտիքը . չամը չցաւ
առջի նուաստութեանը վրայ՝ որ սպամուճանի

1 Դարեհի Էրախտագիտութեան վրայ ինչ կը
սպամուի :

* Ո՛ւրեքիս ՚՛ըսէ ինչ Ասթինէն՝ արքային ճաքենա-
գրաց Արսես ըսածն է , սորի Գրգին ալ Արքայէս՝ և
սորի ներսն Աստիւրոս ըսածըս Դարեհ վճարողեանն է :

մը փոխարէն չէր կրցած ընել, գովեց Սեղոսոնին առատաձեռնութիւնը որ առանց բանի մը տկրն կալութեան՝ իրեն անանկ պատմուճան մը ընծայ ըրեր էր . և Ես ալ թէ որ իբրև Դարեհ՝ ծառայ չկրցայ, գէթ հիմա իբրև Դարեհ թագաւոր քեզի փոխարէն մը ընեմ, ըսաւ և շատ գանձ անոր պարգև տուաւ : Բայց որովհետև Սեղոսոն ուրիշ բան իրմէ խնդրելու եկեր էր, և կ'ուզէր որ Սամոսը՝ որ Պողիկրատէս եղբօրը ձեռքէն Ովրեսաւէս առեր էր՝ նորէն իրեն դարձնէ, ան խընդիրքն ալ կատարեց Դարեհ :

1 Քանի մը տարիէն ետքը Բաբելոնցիք Պարսից տուած նեղութիւններէն ձանձրացած՝ դլուխ քաշեցին, Բաբելոնը ամրացուցին ու ամէն պատրաստութիւն տեսան, և որպէս զի դիզած պաշարնին երկար ստեն բաւէ, որչափ որ ծեր ու անկարող մարդիկ կային՝ զամէնքն ալ սպաննեցին որ աւելորդ տեղը հաց չուտեն : Դարեհ անհամար զօրքով վրանին դնաց, ու քաղաքը պաշարեց :

2 Տասնըինը ամիս պաշարած կեցաւ, Աիւրոսին պէս շատ հնարքներ բանեցուց, ճար չեղաւ . և Երբոր յուսահատած կը մտածէր Դարեհ, Զոպիւրոս՝ եօթը իշխաններէն մէկը, քիթն ու կանջները կտրած արիւնդուայ դիմացն ելաւ : Սուկաց Դարեհ, հարցուց թէ Ո՞վ ըրաւ աս անգթութիւնը : — Քու փառացի համար ես ըրի, ակր ար

1 Ի՞նչ պատճառաւ Բաբելոնցւոց վրայ ելաւ :

2 Զոպիւրոս ի՞նչ հնարք բանեցուց Բաբելոնի տիրելու համար :

քայ, ըսաւ Չոպիւրոս. հրաման տուր ինձի որ ասանկ քու ձեռքէդ վախածի սէս երթամ ու Բաբելոնը ձեռքդ մատնեմ : Հրաման տուա թագաւորը. Չոպիւրոս գնաց ու վերքերն ու վազած արեան կաթիլները Բաբելոնացոց ցուցնելով, Չեզի համար աս վիճակիս հասայ, կ'ըսէր, վասն զի ըսի Դարեհին թէ չէնք կրնար քաղաքին տիրել, սէտք է պաշարումը վերցնենք : Աջան ցաւեցան Բաբելոնացիք, հաւատացին ըսածին, ու ձեռքը զօրք տուին որ Դարեհէն վրէժը առնէ :

1 Ան քիչ զօրքով (ինչպէս որ Դարեհին հետ խօսք գրէր էր) քանի մը յաղթութիւններ ըսաւ Չոպիւրոս Պարսից վրայ, և շատ մարդ ջարդեց անոնցմէ, ինչուան որ Բաբելոնացիք բոլորովին վրան վտահացած, բոլոր զօրաց սպարապետ գրին զինքը : Ան ասե՛նը ինքն ալ գոնէրը բացաւ, քաղաքը մատնեց (510) :

2 Մտաւ Դարեհ Բաբելոն, հարիւր սղնձի գոնէրը վերուց, պարիսպներն ալ վերուց որպէս զի մէյմըն ալ չկարենան ապստամբիլ, ապստամբաց գլխաւորները բռնեց, իրեք հազար հոգի սպաննել տուաւ, պաշարման ասե՛նը Բաբելոնացիք անդ թութեամբ կանանց մեծ մասը սպաններ էին, ինքը նորէն քովի աղգերէն կնիկ մարդիկ ժողվեց բերաւ որ նորէն շատնան : Չոպիւրոսի ալ հաւատարմութեանը փոխարէն՝ Բաբելոնին եկամուտը անոր տուաւ, ու մեծամեծ պատիւներու հասուց զինքը :

1 Դարեհ ինչպէս առաւ Բաբելոն քաղաքը :

2 Բաբելոն մատնելէն ետքը ինչ ըսաւ Դարեհ :

1. Բարեւոյնի գուներէն մեկուն վրայ Նիտոկրիս
 Թագուհւոյն փառաւոր գերեզմանը կար, ու վրան
 դրած էր որ իր յաջորդները ինչուան վերջի աստի-
 ճանի կարօտութեան մէջ չյինան՝ չբանան և մէջի
 գանձը չառնուն : Ան գերեզմանը ինչուան Դարե-
 ճի ատեն գոց մնացեր էր . Դարե՛հ կարծելով թէ
 մէջը շատ գանձ կայ՝ բացաւ ու մէջը աս նախատա-
 կան արձանադիրը քանդակած գտաւ . Թէ որ
 գու ընչաքաղց ու անարդ ազահուութեան գերի
 չըլլայիր, մեռած մարդու շիրիմը չէիր բանար :

2. Օր մը Ննտափեռնէս նախարարը ուղեց Թագա-
 ւորին առջևն ելլել, բայց ծառաները չժողուցին .
 բարկացաւ Ննտափեռնէս, Թուրը քաշեց ու շա-
 տերը վիրաւորեց . լսեց Դարե՛հ ու բարկացաւ, և
 վախնալով որ չըլլայ թէ իրեն գաւաճանութիւն մը
 ընեն, Ննտափեռնէսը բոլոր ընտանեօքը՝ ի մահ
 դատապարտեց : Ամէն օր Ննտափեռնէսին կինը Դա-
 րե՛հին ոտքը ընկած կ'աղաչէր որ իրենց խնայէ .
 գթացաւ վրան Թագաւորը, ղինքը աղատեց, և ա-
 նոր ըսաւ որ ընտանեացը մէջէն մէկ հոգի մըն ալ
 զո՛վ ուղէ ընարէ աղատէ : Խեղճ՝ կինը զամէնքն ալ
 կ'ուղէր աղատել . երկար ատեն մտածեց ու եղ-
 բայրն ընարեց : Չարմացաւ Դարե՛հ որ փոխանակ
 էր իկը կամ որդւոց մէկը ընարելու՝ զեղբայրը ըն-
 արեց . հարցուց պատճառը . Էրիկ կամ որդի նո

1. Նիտոկրիս Թագուհւոյն գերեզմանն ի՞նչ էր :

2. Ննտափեռնէս նախարարին վրայ ի՞նչ կը պատ-
 մուի :

րէն կրնամ ունենալ, ըսաւ կինը, բայց եղբայր ոչ երբէք. որովհետեւ ծնողքը մեռեր էին: Իսկ Գարեհանոր եղբորը հետ անդրանիկ որդին ալ ազատեց:

1 Գարեհան ինչպէս որ Սեղոսոնին խոստացեր էր, երբոր Սարգիկէի Ովրեստէս նախարարը մեռցնել տուաւ ու Սամոսի իշխանութիւնը անոր ձեռքը տուաւ, Ովրեստեսի պալատին մարդիկն ալ բռնեց Շօշ բերաւ ու բանա գնել տուաւ. անոնց մէջն էր նաև Պողիկրատեսին անուանի բժիշկը Դեմոկեդէս:

2 Օրմը որսի ատեն ձիէն ընկաւ Գարեհան ու ոտքը սաստիկ ցաւեցուց. բժիշկները ցաւը անցնելու տեղ աւելի զայրացուցին: Դեմոկեդէս շղթայակապ բանտը կեցած մտածելու ատենը՝ բռնեցին զինքը շղթաներովը Գարեհան առջևը բերին: Հարցուց թագաւորը թէ Բժշկութիւն գիտե՞ս: — Չեմ գիտեր ըսաւ Դեմոկեդէս. կը վախէր որ եթէ բժիշկ ըլլալը խնայուի՝ չկրնար Պարսկաստանէն ազատիլ ու իր սիրելի հայրենիքը Արոտոն երթալ: Չհաւատաց Գարեհան, հրամայեց որ տանջեն զինքը ինչուան որ շիտակը զուրցեց, ու քանի մը օրուան մէջ թագաւորը առողջացուց: Ան ատենը Գարեհան անոր երկրթէ շղթաներուն տեղը զոյգ մը ոսկի շղթայ պարգևեց. ու հրաման տուաւ ներքինեաց որ զինքը կանանոցը տանին ու ցուցնեն տիկնաց զթագաւորն առողջացընող մարդը. անոնք

1 Ով էր Դեմոկեդէս:

2 Դեմոկեդէս ինչ առթով բանտէն ելաւ:

ալ շատ ընծաներ տուին անոր, և մէկ օրուան մէջ հարստացաւ Դեմոկեդէս :

1 Ուրիշ բժշկութեամբ մըն ալ Դեմոկեդէսի անունը աւելի հռչակուեցաւ : Կիւրոսին աղջիկը Ատոսա (որ Դարեհի կանանց մէկն էր), քաղցկեղ ունեցեր էր . երբոր շատ սաստկացաւ՝ Դեմոկեդէսին խնացուց . անիկայ ալ խօսք տուաւ զինքը բժշկելու, միայն թէ թագաւորէն հրաման առնէ որ հայրենիքը դառնայ : Խոստացաւ Ատոսա, հիւանդութենէն ազատեցաւ, ու տուած խօսքը կատարեց :

2 Դարեհ կը փափայքէր այնպիսի երկրի մը տիրել՝ ուր որ իր նախորդները ոտք կոխած չըլլան . ուստի Սկիւթացւոց երկրին տիրել ուզեց : Արտաւան եղբայրը շատ ջանաց որ մտքը դարձընէ, ըսելով թէ Անոնց յաղթելը շատ դժուար է, յաղթես նէ ալ՝ ամենեկին օգուտ մը չունի : Մտիկ չըրաւ Դարեհ, եօթը հարիւր հազար զօրքով ճամբայ ելաւ . եօթը հարիւր ալ նաւ ունէր, որոնց նաւալարները Փոքր Ասիոյ ծովեզերքը բնակող Յոյներն էին :

3 Նաւէ կամուրջով թրակիա անցաւ և Գետացիքը նուաճեց : Ուսկից որ կ'անցնէր՝ յիշատակի համար կոթողներ կը կանգնէր : Իսարոս գետին քովը երբոր հասաւ (որ հիմայ Դանուբ կ'ըսուի), նաւակամուրջ մը շինել տուաւ Յոնիացւոց, և ա-

1 Ի՞նչպէս դարձուց զինքը Դարեհ իր հայրենիքը :

2 Ի՞նչ պատճառաւ Սկիւթացւոց վրայ գնաց :

3 Ի՞նչպէս անցաւ Կիւրոսա :

նոնց յանձնեց որ զանիկայ սրահեն . ինքը անցա-
ու Սկիւթացւոց երկիրը մտաւ :

1 Սկիւթացիք խմանալով թէ Պարսիկք վրանին
սրտերազմի կուգան , բոլոր իրենց կանայքն ու
աղաքը հեռու հիւսիսային կողմերը խրկեր էին .
Զրհորներն , աղբիւրները , արօտներն ալ ապակա-
ներ էին որ Պարսիկները ուտելու բան չգտնեն ու
ետ դառնան , իրենք ալ գէտ ՚ի երկրին ներսերը
քաշուեր էին որպէս զի Դարեհ յուսահատի , և
կամ հոն պաշարուի մնայ :

2 Ան անբեր անապատին մէջ՝ Դարեհին բանակը
սով տիրեց : Յուսահատեցաւ Դարեհ , մարդ-
խրկեց Սկիւթացւոց թագաւորին ու ըսաւ . Ինչո՞ւ
համար գիմացէս անգաղար կը փախչիս . թէ որ
կարողութիւն ունիս՝ կեցիր որ սրտերազմով յաղ-
թես . իսկ թէ որ կարողութիւն չունիս , տէրդ ճանչ-
ցիր ու անոր հնազանդէ : Թագաւորը սրտասիան
տուաւ . Մի կարծեր թէ քեզմէ վախնալուս հա-
մար առաջ կը վազեմ , այլ խաղաղութեան ատենը
ինչ որ կ'ընեմ՝ հիմակուան ըրածս ալ նոյն է .
մենք ոչ քաղաք ունինք և ոչ անդատաններ՝ որ
անոնց քով կենանք պաշտպանենք . թէ որ դուն
մեզի հետ սրտերազմիլ կ'ուզես՝ գնա առաջ մեր
հարց գերեզմանները բաց նայէ թէ մենք ինչ մար-
դիկ ենք . նայէ որ ուրիշ աղքատ տիրես . մեր տէրը
միայն Արամաղդ է :

1 Սկիւթացիք Դարեհի գէմ ելան :

2 Ի՞նչպէս յուսահատեցաւ Դարեհ Սկիւթացի-
քը նուաճելէն :

1 Քանի մը օրէն կտքը Սկիւթացիք խրկեցին Գարեհի թռչուն մը, մուկ մը, գորտ մը ու հինգ նետ: Գարեհ մեկնեց թէ մուկն ու գորտը կը նշանակեն թէ Սկիւթացիք երկիրնին ու ջրերնին կ'ուզեն ինձի տալ. թռչունը՝ թէ իրենց ձիաւորներն ալ պիտի տան, հինգ նետն ալ՝ թէ բոլոր զէնքերնին: Բայց եօթը նախարարաց մէկը Գորբիաս՝ ստոյգ մեկնութիւնը տուաւ. Սկիւթացւոց միտքը սա է ըսաւ. ինչուան որ թռչունի պէս չկարենաք թռչիլ, միան պէս գետնի տակ մանել, ու գորտի պէս ջրին մէջ բնակիլ՝ չէք կրնար մեր նետերէն ազատիլ: Ամէնքը սա մեկնութեան հաւնեցան. Գարեհ ալ տեսնելով որ զօրքը սովէն ծարաւէն պիտի ջարդուի՝ ետ դարձաւ: Սկիւթացիք Պարսից կտէն ընկան, Գանուրէն անցան ու Թրակիան ինչուան Ելլեասպոնտոս՝ որ Պարսից ձեռքն էր՝ աւրջարկեցին:

2 Գարեհ իր տէրութեան արեւելեան սահմանը աւելի ընդարձակել ուզելով, նաւատորմիդ մը պատրաստեց ու Սկիւլաքս անուանով Վարիացի նաւապետին յանձնեց որ երթայ ան երկիրները զննէ: Սկիւլաքս Ինգոս գետին երկու եզերքը եղած երկիրները պարտեցաւ ինչուան անոր բերանը, Պապ-իւլ-Մանտէպի նեղուցէն Վարմիր ծովը մտաւ ու հասաւ Եգիպտոս. իրէք տարի քէց սա ճամբորդութիւնը, Իսկ անկէց կտքը շատ զօր-

1 Սկիւթացիք ինչ նշանական բաներ խրկեցին Գարեհի:

Գարեհ ուրիշ ինչ աշխարհակալութիւն ըրաւ:

քով Դարեհ Սկիւլաբոսին հետ գնաց ու ան երկիրներուն տիրեց :

1 Քիչ ատենէն Յոնիացիք ուղեցին գլուխ վերջընէլ, ազատութիւննին ձեռք ձգել. ուստի Աթենացւոցմէ և Սպարտացւոցմէ օգնութիւն խնդրեցին : Սպարտացիք յանձն չառին . իսկ Աթենացիք Պարսից սրգողած ըլլալով որ Պիսիտորատ բռնաւորին Իպպիաս որդւոյն պաշտպանութիւն ըրեր էին, Յոնիացւոց քսան նաւ օգնութիւն խրկեցին : Յոնիացիք Սարգիկէ քաղաքն առին ու այրեցին (504), բայց ետքը Պարսիցմէ յաղթուեցան, մնացած Աթենացիք իրենց հայրենիքը փախան, Դարեհ ալ Սարգիկէին այրելուն վրայ սաստիկ բարկացած՝ երգում ըրաւ որ վրէժը հանէ, ու բոլոր Յունաց գէմ պատերազմ բանայ :

2 Յոնիացիք մինակ մնալով առջի բերանը ճուսահատեցան, պատերազմը առաջ տարին, շատ անգամ Պարսից զօրավարներուն յաղթեցին . բայց ետքը երբոր բոլոր նիզակակիցները ձեռքերնին քաշեցին՝ յաղթուեցան . Պարսիկք ծովէն ու ցամաքէն Միլետոն քաղաքը պաշարեցին որ Յոնիական գաշնակցութեան կեդրոնն էր, առին ու կործանեցին . մեկալ ապստամբած քաղաքներն ալ Պարսից հնազանդեցան, և որոնք որ չուղեցին հնազանդիլ՝ այրուեցան :

1 Ինչ պատճառաւ ու ինչպէս սկսաւ Դարեհ Յունաց հետ պատերազմիլ :

2 Յոնիացիք ինչպէս նուաճուեցան :

1 Յոնիացիքը նուաճելէն ետքը ուղեց Դարեհ անոնց օգնող Աթենացիքն ու Երեւորիացիքն ալ պատժել . ու շատ զօրքով վրանին խրկեց իր փեսան Մարգոնիոսը (436) : Մարգոնիոս Թրակիայէն Մակեդոնիա մտաւ . նաւատորմիղն ալ ծովեզերքէն անոնց ետեւէն կուգար : Աթոս լեռան մօտ մրրիկ մը ելաւ ու Պարսից նաւատորմիղէն իրեք հարիւր նաւէն աւելի ընկզմեց , ու քսան հազար հոգիէն աւելի խոզուեցան : Կոյն ատենը ցամաքին զօրքն ալ զարնուեցաւ . վասն զի Թրակիացիք գիշերանց վրանին վազեցին ու շատ մարդ ջարդեցին , Մարգոնիոսն ալ վերաւորեցին : Ասանկ ծովէն ցամաքէն զօրքը կորսընցուցած՝ դարձաւ Մարգոնիոս Ասիա :

2 Դարեհ նորէն զօրք խրկելէն առաջ ուղեց իմանալ թէ Յոյնք ինչ մտքի վրայ են : Պարսիկք սովորուածին ունեին որ երկրի մը վրայ պատերազմ չբացած՝ մարդ կը խրկէին ան երկրին հողն ու ջուրը ուղելու : Դարեհ ալ Յունաստանի քաղաքներուն դեսպան խրկեց և հողն ու ջուրը ուղեց : Շատ քաղաքներ վախցան հնազանդեցան . բայց Սպարտացիք և Աթենացիք բռնեցին դեսպանները , մէկը ջրհորը նետեցին , մէկայն ալ փոսի մը մէջ ձգեցին ըսելով թէ Գնացէք առէք : Ետքը Սպարտացիք մտածելով որ ըրածնին իրաւանց ազգաց գէմէր , Դարեհին մարդ խրկեցին թողուծին ուղեցին . թաղաւորն ալ ներեց անոնց :

1 Մարգոնիոս ինչպէս յաղթուեցաւ :

2 Դարեհ Յունաց ինչ կերպով դեսպան խրկեց :

1 Դարեհն պատրաստած զօրքին զօրավար գրաւ Դաս անունով Մարը՝ և իր եզբօրորդին Արտափեռնէսը, ասպարեւով որ երթան Երեւորիան ու Սթէնքը կողոպտեն, աներն ու մեհեանները այրեն և բնակիչքը իրեն խրկեն : Դաս ու Արտափեռն վեց հարիւր նաւով և հինգ հարիւր հազար զօրքով ճամբայ ելան . Նաքսոս կղզւոյն տիրեցին, մայրաքաղաքը մոխիր դարձուցին, մեհեաններն այրեցին : Երկու մատնիչներու ձեռքով Երեւորիոյ ալ տիրեցին, այրեցին, և բնակիչքը շղթայակապ Պարսկաստան խաւրեցին : Դարեհն անոնց գեղ մը տուաւ Եջ քաղաքին մօտ որ հոն բնակին :

2 Պարսիկք Խալդիասայ առաջնորդութեամբը մտան նաև Ատաիկէ ու հասան Մարաթոնի գաշտերը : Դատին զօրքն էր հարիւր հազար հետևակ և տասը հազար ձիաւոր . իսկ Աթենացւոցը տասը հազար միայն : Բայց անոնց զօրավարը Միլտիագէս այնպէս յարմար տեղ ընտրեց ու զօրքը աղէկ շարեց, և զօրքն ալ այնպէս քաջութեամբ պատերազմեցան՝ որ Պարսիկք չկրցան դէմ դնել, ջարդուեցան, ու բանակնին չկրնալով դառնալ նաւերը վաղեցին : Ետևենէն ընկան Աթենացիք, ձեռքերնէն եօթը նաւ առին, շատն ալ այրեցին (490) :

3 Դարեհն միտքը գրաւ որ ուրիշ բանակ մը հա-

1 Պարսիկք ինչ յաղթութիւններ ըրին առջի բերան :

2 Պարսիկք ինչպէս յաղթուեցան Աթենացւոցմէ :

3 Մարաթոնի պատերազմէն ետքը ինչ ըրաւ Դարեհն :

նէ և ինքն անոր գլուխ կենայ : Եւ երբոր ան պատարասութեան հետ էր, Եզիպտացիք ապստամբեցան : Անով ալ ճուտահատեցաւ, անոնց գէմ ալ ջորաւոր բանակ մը կազմեց : Երբոր ամէն բան պատրաստ էր, ուղեց իրեն յաջորդ մը ընտրել, վասն զի Պարսից թագաւորները սովորութիւն ունէին որ պատերազմի չցացած՝ իրենց յաջորդ մը կ'ընտրէին, որպէս զի մեռնելու որ ըլլային՝ յաջորդին համար կռիւ չէլէր : Դարեհ առջի կնկանէն իրեք որդի ունէր՝ իրեքն ալ թագաւորելէն առաջ ծնած . Կիւրոսի Ատոսա աղջկանէն ալ չորս որդի, ամէնքն ալ թագաւորելէն ետքը ծնած . Ատոսային անգրանիկ որդին Քսերքսեսը իրեն յաջորդ ընտրեց : Եւ երբոր ջորքերը պատրաստած ճամբայ ելլելու վրայ էր, յանկարծ հիւանդացաւ ու երեսունըվեց տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ (486) :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Քսէրքսէի Եփիպփոսը նուաճելը . — Յունաստանի ար-
շաւանքը . — Մահը . — Արքայի Երկայնայեան . —
Քսէրքսէս Բ . — Սոփոթանոս . — Ուլտոս իմ Գարեհ
Նսնոս . — Արքայի Մնեմն . — Ապոփոփոսնիան և
Տահ Կրքսէրոյն Կիւրոսի . — Գաշնադրոսնիան Արքայ-
ի Կայ . — Ուլտոս . — Անփոփոսնիանի և արշաւարհա-
ի աւսնիանի երը . — Բափոսնիէրքի . — Արշէլ . —
Գարեհ Կարոսն . — Աշխատանքի յաշնոսիւր . —
Մահը :

1 Քսէրքսէս հօրը յաջորդելուն պէս սկսաւ
անոր առաջադրութիւնները կատարել ու պա-
տրաստութիւն տեսնել : Երկրորդ տարին գնաց
Եգիպտոսը նուաճեց , Աքիմենէս եղբայրը կու-
տակալ դրաւ հոն ու ինքը ետ դարձաւ : Կարծեր
Քսէրքսէս որ Յունաց ալ նոյնպէս զիւրաւ պիտի
կարենայ յաղթել :

2 Իր հօրեղբայրը Արտաւան շատ Զանաց որ
Քսէրքսէսին ալ միտքը դարձընէ որ Յունաստան
չարշաւէ . Միայն Աթենացիք , Կըսեր , մեր բանա-
կը խորտակեցին , որուն զորաւարները Դատ և Ար-
տափեան՝ քաջ մարդիկ էին . հասկա ինչ պիտի ըլ-

1 Քսէրքսէս թագաւորելուն պէս ինչ ըրաւ :

2 Յունաստանի արշաւանքը ինչպէս սկսաւ :

լայ երբոր բոլոր Յունաստան մեր վրայ ելլէ : Մտիկ չբրաւ Քսերքսէս , շողորթութեան ձայնին մտիկ ըրաւ որ փառասէր Մարգոնիոսին բերնովը հետը կը խօսէր , ու փառասոր յաղթութիւններ կը խոստանար անոր : Սրգողեցաւ Քսերքսէս Արտաւանին վրայ . Գնա , ըսաւ , շնորհակալ եղիր աստուածոց որ ինձի ազգական գանուէր ես . բայց քեզի պատիժ ան ըլլայ որ հոս կանանց քովը կենաս՝ որոնց հաւասարեցար կնամարդի վատութեամբդ . իսկ ես կ'երթամ ուր որ փառքն ու քաջութիւնը կ'առաջնորդեն ինձի : Երկրորդ օրը զըջացաւ Քսերքսէս ըրածին վրայ , Արտաւանին սիրող առաւ , ու զինքն հետը մեկտեղ տարաւ :

1 Քսերքսէս յաղթութիւնը աւելի ապահով ցրնելու համար՝ Վարբեղոնացւոց հետ դաշնակցութիւն ըրաւ , ու խօսք առաւ անոնցմէ որ իրեն Յունաստանի վրայ յարձրկած ատենը՝ անոնք ալ Միկիլիա ու Իտալիա բնակող Յունաց վրայ վազեն՝ որ չկարենան իրենց հայրենակցացը օգնել : Աս վախճանաւ Վարբեղոնացւոց զօրասկտը Ամիլկար՝ Սպանիայէն , Գաղղիայէն և Իտալիայէն շատ զօրք ժողկեց :

2 Թադաւորութեանը հինգերորդ տարին ելաւ Քսերքսէս Շօշն Սարգիկէ երթալու՝ և հասաւ Փոխգիոյ կեղենէ քաղաքը՝ ուր կը բնակէր Վի-

-
- 1 Քսերքսէս Յունաց դէմ որոնց հետ դաշնակցութիւն ըրաւ :
- 2 կեղենէ քաղաքին մէջ ինչ ընդունելութիւն գտաւ Քսերքսէս :

դացւոց թագաւորը Պիւթիոս, որ ան ատենը Քսերքսէսէն զատ իրեն պէս հարուստ մարդ չկար: Ասիկայ Քսերքսէսն ու իր զօրքերը սիրով ընդունեցաւ, և բոլոր գանձերը Քսերքսէսին տուաւ որ պատերազմին ծախքերուն գործածէ: Տունս պահելու համար, ըսաւ, ինձի տարեկան եկամուտս բաւական է: Չարմացաւ Քսերքսէս Պիւթիոսին առատաձեռնութեանը վրայ, ու անկէ վար չմնալու համար, բան մը չառնելէն զատ՝ շատ տակալ ինքը տուաւ անոր: Բայց երբոր Քսերքսէս անոր հինգ որդիքն առած պատերազմի կը տանէր, Պիւթիոս ինդրեց որ անգրանիկ որդին իրեն թողու որ ծերութեանը միսթարութիւն ըլլայ: Բարկացաւ Քսերքսէս, մեկէն հրամայեց որ աչքին առջև զանիկայ երկու կտոր ընեն: Շնորհակալ եղիր, ըսաւ, որ զքեզ ու մեկալ որդիքդ ալ չսպաննեցի: Ետքը հրամայեց որ զօրաց անցնելու դրան երկու կողմը կախեն տղուն մարմինը, ու անկէջ անցուց զօրքը:

1 Քիչ օրուան մէջ կեղեկէնէն հասաւ Սարդիկէ, ուր պիտի ժողվուէր բոլոր ցամաքային զօրքը (480). իսկ ծովային զօրքը Փոքր Ասիոյ ծովեզերքէն դէպ'ի Ելլեսպոնտոս առաջ կուգար: Քսերքսէս մեծագործութեան անուն ձգելու համար, անբաւ ծախքով Աթոս լեռը ծակել տուաւ, որ ցամաքակղզիի պէս դէպ'ի ծովուն մէջ երկընցած էր, և այնչափ մեծ էր բանալ տուած ջրանցքը՝

1 Ինչ պատրաստութեամբ ելաւ Քսերքսէս Յունաց վրայ:

որ մեջէն երկու նաւ քովէ քով կրնային անցնիլ :
Ետքը հրաման տուաւ որ Ելլեսապոնտոսին եօթը
տասարեզ լայն նեղուցին վրայ նաւահամուրջ մը
չինեն , որ զօրքը Ասիայէն Եւրոպա անցընէ :

1 Ան կամուրջը քիչ ասենի մէջ լմնցաւ . բայց
յանկարծ փոթորիկ մը ելաւ փլուց , նաւերն ալ
ցրուեց : Ասոր վրայ կատակեցաւ Քսերքսէս . ծովը
պատժելու համար զոյգ մը շղթայ մէջը ձգել
տուաւ և հրամայեց որ իրեք հարիւր ալ դաւաղան
անոր զարնեն . կամրջին ճարտարապետները գլխա-
տել տուաւ , անոնց տեղը ուրիշ աւելի վարպետ
ճարտարապետներ ընարեց , և հրամայեց որ եր-
կու կամուրջ քովէ քով շինեն , մէկը զօրաց անց-
նելուն համար , մէկալն ալ բեռները կրելու :
Առջինն էր իրեք հարիւր վաթսուսն նաւ իրարու
կպած , մէկալը իրեք հարիւր տասնըչորս նաւ .
վրանին հաստ փայտեր շարած , անոնց վրայ տախ-
տակ պատած ու հողով ծածկած . երկու կողմն
ալ վանդակապատ բարձրացուցած՝ որ ձիերը ծովը
չաննեն ու չխրտին :

2 Կամուրջներուն շէնքը որ լմնցաւ , երկրորդ
առաւօտը կանուխ վերէն վար մրտենիներով զար-
դարեցին զանոնք , ու տեղ տեղ անուշահոտ խուն-
կեր կը ծխէին : Քսերքսէս ոսկի բաժակով իրենց
մեծ աստուծոյն արեգական գինինուիրեց և անոր
հովանաւորութիւնը խնդրեց որ երթայ բոլոր

1 Ելլեսապոնտոսի վրայի կամուրջները ի՞նչպէս շի-
նուած էին :

2 Կամուրջներէն անգին ի՞նչպէս անցան :

Եւրոպայի տիրէ, ետքը ան բաժակն ու ոսկի թուր մը ծովը նետեց : Եօթն օր ու եօթը գիշերուան մէջ հազիւ կրցան զօրքը գիմացի կողմը անցնիլ :

1 Երբոր Աբիւդոս քաղաքը հասան, Քսերքսէս զօրացը հանդէս ըրաւ . բարձր տեղ մը ելած տեսաւ դաշտին երեսը որ մըջիւնի պէս անթիւ մարդիկ տարած ուած իր կամացը կը հնազանդին, առաջ զուարճացաւ . բայց շուտով ան ուրախութիւնը տրամութիւն դարձաւ, ու սկսաւ լալ : Հարցուց Արտաւան թէ Ինչո՞ւ յանկարծ լալ սկսար, տէր արքայ, ի՞նչ ունիս : Քսերքսէս մեր Արտաշէս թագաւորին պէս սլառասլառ տուաւ . Մտածեցի, ըսաւ, որ ասկէց հարիւր տարիէն աս զինուորներէն մէկն ալ պիտի չմնայ : Արտաւան անկէց առիթ առնելով յորդորեց զինքը, որ եթէ հպատակացը կեանքը երկընցընել ձեռքը չէ, գէթ երջանիկ ընէ զիրենք՝ վրանին գութ ունենայ :

2 Պարսիկք օտքերնին Եւրոպա կոխելուն պէս, Ելէսպոնտոսէն անդին եղած ազգերը հնազանդեցան անոնց . որով աւելի շատցաւ Քսերքսէսին թէ ցամաքային և թէ ծովային զօրքը : Երբոր հասան Թերմոսպիլէ կամ Զերմադրունք ըսուած տեղը, զօրաց թիւն էր երկու միլիոն վեց հարիւր քառասունըմէկ հազար, թող ան բանակին ետեւն

1 Ո՞ւր տեղ և ի՞նչպէս հանդէս ըրաւ Քսերքսէս իր զօրացը :

2 Պարսից զօրքը ո՞րչափ էր :

Եկող կնիկ մարդիկն ու ծառաները՝ որ զօրքէն աւելի էին կ'ըսէն :

1 Քսերքսէս կարծէր թէ ան աշխարհակոյտ բանակաւը երևնալուն պէս՝ Յոյնք սարսափած կամ պիտի փախչէին, և կամ մէկէն իրեն պիտի հնազանդէին : Ոչ մէկը եղաւ և ոչ մէկալը : Տեսաւ որ անոնք իր ճամբան արդիւլէլու ալ կը պատրաստուին, շատ զարմացաւ : Սպարաացւոց երկու թագաւորներէն մէկը Դեմարաա, իր հայրենիքէն սքսորուած՝ Քսերքսէսին քովը կը բնակէր, հասկըցուց անոր Լակեդեմոնացւոց քաջութիւնը՝ որոնց յանձնուած էր Թերմոպիլէի պահպանութիւնը : Բայց անիկայ մտիկ չբրաւ :

2 Քանի մը որ ալ սպասեց Քսերքսէս, յուսալով որ Յոյնք ետ քաշուին . երբոր տեսաւ որ անոնք օրէ օր պատերազմէլու կը պատրաստուին՝ յարձրկեցաւ վրանին, ու Թերմոպիլէէն անցնելու համար իր զօրացը ընտիր դունդերը կորսնցուց . Սաղամինայի քով ալ երբոր նաւատորմին մէկ մասը ջարդուեցաւ, Քսերքսէս ինքզինքը հաղիւ Ելլէսպոնոսս ձգեց, և անկէջ ձկնորսի նաւակով մը Ասիա անցաւ ու հասաւ Սարգիկէ : Յունաստան Մարդոնիոսը թողէր էր իրեք հարիւր հազար զօրքով, ան ալ Պլատեայի քով յաղթուեցաւ, նաւատորմին ալ Միգալէ հրուանդանին քով զարնուեցաւ Յունաց հետ, ու գարձեալ շատ նաւ կորսնցընելով յաղթուեցաւ :

1 Յոյնք ամենքն ալ հնազանդեցան Քսերքսէսի :

2 Ի՛նչպէս յաղթուեցաւ Քսերքսէս :

1 Քսերքսէս Սարգիկէ եղած ատենը իր Մասիսատէս եղբորը կնիկանը վրայ սէր ձգեց, ինչ բան որ ըրաւ, ինչ որ խոստացաւ՝ չկրցաւ պարկեշտ կնիկան միտքը դարձնել: Բայց անոր աղջիկը Արտայինատէ՝ մօրը առաքինութիւնը չունեցաւ, ու հաւանեցաւ Քսերքսէսին կամացը: Ամեսորիս Քսերքսէսի թագուհին, իր ձեռքովը փառաւոր պատմուճան մը հիւսած էր էրկանը: Օր մը որ Քսերքսէս Արտայինատէն տօխպէց որ իրմէ բան մը խնդրէ, Արտայինատէ ան պատմուճանը ուղեց Քսերքսէս ալ դէմ չկարենալով կենալ, անմտութեամբ կատարեց խնդիրը: Առաւ Արտայինատէ ան պատմուճանն ու յաղթութեան նշանի սէս վրան ձգեց:

Ան որ աեսաւ Ամեսորիս, միտքը դրաւ որ անոր մօրմէն վրէժը հանէ: Թագաւորին ծննդեան տօնին օրը՝ թագաւորը սովորութիւն ունէր որ թագուհին ինչ որ խնդրէր իրմէ կուտար, ան օրը Ամեսորիս Մասիսատէսին կինը խնդրեց: Վաս թագաւորը չկրցաւ չէ ըսել, ու խեղճ կինը վրէժխնդիր թշնամեոյն ձեռքը մասնեց: Իսկ անգութ Ամեսորիսը անոր ծիծերն, լեզուն, քիթը, ականջներն ու շրթուճքը կարել տուաւ ու աչքին առջևը շնորուն ձգեց որ ուտեն. անանկ անդամահատ այլանդակած տունը խրկեց: Մասիսատէս տուն որ դարձաւ ու ընկերոջը ողորմելի կերպարանքը տեսաւ, սոսկաց, վրէժխնդրութեան ոգւով վա-

1 Քսերքսէս Սարգիկէ գանուած ատենը ինչ դէպուած եղաւ:

առաւժ՝ շուտ մը անով տեղովը Բակարիա գնաց որ զօրք ժողովէ Քսերքսեսին դէմ: Բայց Քսերքսես մեկէն մարդ հասցուց ետեւէն ու բոլոր անովը ճամբան զինքը սպաննել տուաւ: Ազէկ որ աս տեսակ վրէժխնդրութեան աւրիչ օրինակ մը չկայ պատմութեանց մէջ:

1 Քսերքսես իր զօրացն ու նաւատորմին նորէն յաղթուելուն գոյժն որ առաւ՝ Սարգիսիէէն ելաւ դէպ ՚ի Պարսկաստան գնաց, և ճամբան Յունաց բոլոր քաղաքներուն մեհեանները այրել տուաւ բաց ՚ի Եփեսոսի Արաեմկայ տաճարէն: Պարսկաստան հասնելէն ետքը՝ անանկ չարաչար յաղթուելուն վրայ սիրտը կոտրած՝ ալ չուզեց պատերազմ ընել, աշխարհակալութեան եռանդը մարեցաւ, ու ինքզինքը բոլորովին զեղխութեան տուաւ: Ժողովուրդն ալ սկսաւ զինքը արհամարհել: Արտաւան Քսերքսեսին սիրելի անձնապահապետը, թագաւորին Միհրդատ անունով սեկեպապետին հետը միաբանեցաւ, մտաւ Քսերքսեսին սենեակն ու քունին մէջ զարկաւ զինքը սպաննեց (465):

2 Ետքը մեկէն գնաց Քսերքսեսի երրորդ որդւոյն, որ Արտաշէս Երկայնաձեռն՝ կ'ըսուէր,

1 Ինչպէս մեռաւ Քսերքսես:

2 Իրեն ո՞վ յաջորդեց:

* Արտաշէսին Երկայնաձեռն իմ Երկայնաձեռն ըսողներն պարսկաւ՝ Սարգիսիէն ի՛նչէ Բէ Բեեբը շաք երկայն էին, այնպէս որ սփռի վրայ ինքած սփռնը ծռան:

լուրջեց թէ Մեծ Եղբայրդ Գարեհէ ժամ մը առաջ
 թագաւորեւո չամար հայրդ սպաննեց, զգոյշ
 կեցիր, զքեզ ալ կ'ուզէ մեռցընել: Բարկացաւ
 Արտաշէս, գնաց Արտաւանայ հետ Գարեհէն ըս-
 սպաննեց, և ինքը նստաւ Թոռը:

Արտաւանայ միտքն ան էր որ կուսակիցները
 շատցընէ, ու ետքը Արտաշէսն ալ սպաննէ, ինքը
 թագաւորէ: Իմացաւ Արտաշէս անոր միտքը,
 բռնեց զինքը սպաննել տուաւ, և որովհետեւ Ար-
 տաւան եօթը կարիճ տղաք ունէր և շատ կուսա-
 կիցներ, անոնց դէմ պատերազմի ելաւ, զամէնքն
 ալ ջնջեց: Հօրը դաւաճան Միհրդատ սենեկա-
 պեան ալ բռնեց ու շարաշար մահուամբ կուր
 ըսուած տանջանքով մեռուց:

Ան անգուժ տանջանքը աս կերպով կուտային:
 Կուրի կամ մահոյցի մէջ կռնրկի վրայ մահապար-
 աը կը պառկեցընէին, չորս անկիւնէն ուժով
 պրկած, անոր վրայ ուրիշ կուր մըն ալ կ'անցը-
 նէին ու մասնաւոր ծակերէ ձեռուընէրը, ոտուը-
 ներն ու գլուխը դուրս կը ձգէին. ան տանջանքին
 ատենը բռնի բերնէն կերակուր կը խոթէին ու
 կաթով խառնած մեղր կը խրմցընէին, բոլոր երեսը
 կը քսէին ու դուրս տեղ արևու մէջ կը դնէին որ
 ճանձերը վրան թափին. իսկ մէջը աղտեղութենէն

Արտաւան ի՞նչպէս մեռաւ:

Ինչո՞ւն է չհասնէին: Իսկ Պլուտարքոս կ'ըսէ թէ աս թեւ
 յախ թեւն էրիայն էր:

որդեր կը գոյանային ու բոլոր մարմինը կը կրճէին : Անանկ տանըհինգ կամ քսան օր անտանելի տան ջանքի մէջ կը մնար մահասպարաբ :

1 Արտաշէսին մեծ եղբայրը Վշտասպ՝ Բակարիայի կուսակալէր . երբոր իմացաւ թէ սղտիկ եղբայրը թագաւորեց , սրատերազմի ելաւ ու յաղթուեցաւ : Իսկ Արտաշէս ամէն կողմէն հանդըստացած՝ սկսաւ կարգերը կանոնները նորոգել , տէրութեան մէջ մտած անկարգութիւնները վերջընել , և ամենուն սիրելի եղաւ : Աս Արտաշէսն է որ Եղբի ու Նեէմիի հրաման տուաւ Երուսաղէմ դառնալու :

2 Տեսնելով Արտաշէս որ Կիմոն Աթենացին օրէ օր սիրելով առաջ կուգայ , փութաց առջնն առնելու , և Թեմիստոկղէսը զօրավար ընտրեց . բայց անոր մեռնելովը արգիլուեցաւ , և Յունաց հետ հաշտութիւն ըրաւ :

3 Արտաշէսի թագաւորութեան հինգերորդ տարին Եգիպտացիք ասպտամբեցան , Լիբէացոց Ինարոս իշխանը իրենց թագաւոր դրին , և Աթենացոցմէ օգնութիւն ուղեցին . անոնք ալ նաւատորմից մը խրկեցին Եգիպտացոց :

4 Արտաշէս նախ անոնց վրայ Աբիմենիդէս

- 1 Արտաշէս իր թագաւորութեանը մէջ հաստատուելէն ետքը ի՞նչ ըրաւ :
- 2 Յունաց գէմ արչաւանքը ի՞նչպէս եղաւ :
- 3 Եգիպտացիք երբ ու ի՞նչպէս ասպտամբեցան Արտաշէսի գէմ :
- 4 Արտաշէս ի՞նչպէս նուաճեց Եգիպտացիքը :

եղբայրը խրկեց որ գնաց յաղթուեցաւ, ու պատերազմի մէջ մեռաւ: Ետքը նորէն զօրք խրկեց Արտաշէս Մեգարիս զօրավարինն հետ, որ վեց տարի պատերազմելով բոլորովին յաղթեց Եգիպտացւոյ, բայց մեծերունն հետ դաշինք դրաւ որ զիրենք չմեռցնէ, Յոյնք ալ բոլոր նաւերնին կորսնցուցած՝ ամօթով ետ դարձան: Ուրիշ յիսուն Յունաց նաւեր՝ եղածը չգիտնալով օգնութիւն կ'երթային. երբոր Նեղոսի մէջ մտան, Պարսիկք ծովէն հասան ետևնին առին, ու ծովէն ցամաքէն զարնելով ամէնքն ալ ջնջեցին:

1 Արտաշէսի մայրը Ամեսարիս հինգ տարի կ'ազաչէր անոր որ Եգիպտոսէն եկած գերիները իրեն սայ՝ որ մեռած օրդւոյն հոգւոյն համար զոհ ընէ: Արտաշէս ետքը ետքը չգիտնալով անոր թախանձանքին, իրաւանց ազգաց գեմ՝ դաշինքը ոտքի տակ առաւ, ու մօրը անիրաւ կամքը կատարեց: Առաւ խեղճ՝ գերիներն ան անգութ Ամեսարիսը, Ինարոսը խաչէլ տուաւ՝ մէկաշնոնց ալ՝ գլուխը կտրեց:

2 Մեգարիս բարկացաւ աս անիրաւութեան վրայ, մանաւանդ որ խօսք տուողն ու դաշինքը գնողը ինքն էր. ելաւ գնաց Ասորիք, պատերազմի ելաւ ու երկու անգամ Արտաշէսի զօրացը յաղթեց: Արտաշէս տեսաւ որ բռնութեամբ չկրնար զանիկայ նուաճել, խրկեց անոր քանի մը իշխան.

1 Ամեսարիս ինչ նոր անգթութիւն ըրաւ:

2 Մեգարիս ինչո՞ւ պատերազմ բացաւ Արտաշէսի դէմ:

ներու հետ իր եղբայրն ու քոյրը որ գնացին սիրտը առին, ու յորդորեցին որ գայ Թագաւորին հնազանդի: Եկաւ Մեգարիս, Արտաշէս ալ ներեց իրեն:

1 Օր մը որսի ստեն առիւծ մը Թագաւորին վրայ վազեց. Մեգարիս վտանգը աչքը առած՝ վազեց առիւծը սպաննեց: Արտաշէս շնորհակալ ըլլալու տեղ հրաման տուաւ որ գլուխը կտրեն. Ասան զի զիս արհամարհեց, կ'ըսէր, որսս ձեռքս յափշտակեց: Բայց ետքը քրոջն ու մօրը աղաչանքովը մշտնջենաւոր աքսոր խրկեց զինքը: Հինգ տարիէն ետքը աղքատի հագուստով փախաւ եկաւ Մեգարիս Շջ. և նորէն զորանչին ու կնկանը աղաչանքովը Թագաւորին հետ հաշտուեցաւ, ու ինչուան մահը հետը սիրով գնաց:

2 Քառասունըմէկ տարի Թագաւորելէն ետքը մեռաւ Արտաշէս, ու իրեն յաջորդ Թողուց իր մէկ հասիկ որդին Քսերքսէս Բ, որ քառասունըհինգ օր միայն Թագաւորեց: Ասան զի օր մը կրբոր սաստիկ գինովցած կը քնանար՝ Արտաշէսի հարձորդին Սողգիանոս ներս մտաւ՝ սպաննեց զինքը ու տեղը նստաւ:

3 Աթուր նստելուն պէս, հօրը հաւատարիմ Բակուր ներքինին սուտ պատճառով մը քարկոծեւ տուաւ: Աս կրկու սպանութեամբը բոլոր

1 Ուրիշէնց կը պատմուի Մեգարիսին վրայ:

2 Ի՞նչպէս մեռաւ Արտաշէս և իրեն սփ յաջորդեց:

3 Սողգիանոս ի՞նչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը:

ժողովրդեան ասելի եղաւ . ինքն ալ սկսաւ վախնալ որ չըլայ թէ իր եղբայրներն ալ զինքը սպաննեն , թագաւորու թիւնը ձեռքէն առնեն . աւելի Ովքոսէն վախնալով որ Վրկանի երկիրն էր , խաբէութեամբ անոր գրեց որ դայ : Խմացաւ Ովքոս անոր միտքը , կուսակիցները շատցուց , ու զօրքով վրան գնաց . ամէնքը Ովքոսին կողմն անցան ու զինքը թագաւորեցուցին :

1 Քանի որ Սողդիանոս կենդանի էր՝ Ովքոս չէր կրնար հանդիսա թագաւորել : Երգումըրաւ Ովքոս որ եթէ եղբայրը քովը գայ , ոչ թրով զինքը կը սպաննէ , ոչ թուճով և ոչ ալ անօթութեամբ : Հաւտաց Սողդիանոս , ու իր բարեկամաց խորհուրդը արհամարհելով որ խրատ կուտային որ չէր թայ՝ գնաց Ովքոսին քովը , հեարդաշինք դրաւ . ան ալ բռնեց զինքը սուանց երգմանը դէմ ընելու՝ նոր գիւտով մը մոխրի մէջ խղցեց , վեց ամիս ու տասներհինգ օր թագաւորելէն ետքը :

2 Անկէց ետքը սովորական պատիժներու կարգը անցաւ Պարսկաստան աս մոխրի մէջ մարդ խղցելը , բայց մեծ յանցանք ունեցողներուն միայն պահուած էր . և աս կերպով կը խղցէին . բարձր աշտարակի մը կէսը մոխիր կը լեցնէին և յանցաւորը բարձրէն գլխովայր մէջը կը նետէին , չորս կողմէն ալ անիւնէրով մոխիրը կը խառնէին ինչուան որ մարգը խղցուէր :

1 Ովքոս ինչպէս վարուեցաւ Սողդիանոսին հետ :

2 Մոխրով խղցելը ինչ պատիժ էր Պարսից մէջ :

1 Ովքոս անունը փոխեց Դարեհ գրաւ, 'Ն-Ք-ս
 ժահանուհու զոր Հարձորդի ըսել է: Դարեհ բոլոր
 թագաւորութեանը ատեն ապստամբութիւններէ
 աչք չբացաւ: Նախ Արշէղ եղբայրը տեսնելով որ
 Դարեհ Սողգիանոսը սպաննեց՝ ինքն ալ ուղեց
 զինքը սպաննել ու տեղը անցնիլ. և իրեն օգնա-
 կան գտնելով Արտիփիոս իշխանը Մեդաբիսին
 որդին՝ եղբորմէն ապստամբեցաւ, ու վրան պա-
 տերազմի ելաւ: Քանի մը անգամ պատերազմէն
 ետև՝ Արտիփիոսին զօրքը ջարդուեցան, ինքն ալ
 վիրաւորուած ձեռք ընկաւ: Դարեհին քոյրն
 ու կինը Պարիսատիս՝ խորամանկութեամբ խրատ
 առաւ անոր որ Արտիփիոսը ազատ պահէ, որպէս
 զի Արշէղն ալ յուսալով որ իրեն ալ բան չընէր
 Դարեհ՝ անձնատուր ըլլայ: Ինչպէս որ եղաւ,
 և երկուքն ալ մեկէն մօտի մէջ խղճեցին:

2 Պարսից թագաւորները սովորութիւն ունէին
 որ ամէն բան իրեք ներքինիի ձեռքով կ'ընէին, և
 անոնց ուղածը առաջ կ'երթար: Աս իրեքին մէ-
 ջէն Արտոքսար ըսուածը ան աստիճան յանդգնե-
 ցաւ՝ որ ինչուան ուղեց թագաւորը սպաննել ու
 ինքը տեղը նստիլ. բայց իմացուեցաւ դաւաճա-
 նութիւնը, և Պարիսատիս սաստիկ տանջանքնե-
 ըով մեռցրնել առաւ զինքը:

3 Ամէն բանէն աւելի Եգիպտացւոց ապստամ-

1 Ովքոս կամ Դարեհ ինչպէս սկսաւ թագաւոր-
 ութիւնը:

2 Դարեհի դէմ ինչ դաւաճանութիւն ըրաւ Ար-
 տոքսար:

3 Ո՞ր ազգը ապստամբեցաւ Դարեհի դէմ:

բուժիւնը վիշտ եղաւ Դարեհի : Եգիպտացիք Պարսից բռնութիւններէն ձանձրացած՝ Ամիրտէոսի գրգռութեամբը ոտք ելան , և անոր որդւոյն Պաւսիրիսի ատենը հաղիւ կրցան Պարսիկք զանոնք նորէն նուաճել :

1 Դարեհ իր սղախկ որդին Վիւրոսը Փոքր Ասիոյ վրայ կուսակալ դրաւ : Հոն երթալուն պէս՝ Վիւրոս իր փառասէր բնաւորութեանը առջի ցոյցը սուսաւ . սկսաւ պահանջել որ թագաւորի սատու սան իրեն : Օր մը երկու հօրաքեռորդիքը առանց ձեռքերնին թեղանիքով գոցելու առջևը կեցեր էին , բարկացաւ , երկուքն ալ մէկէն սպաննել սուսաւ : Եւ որովհետև միայն թագաւորին առջևը սարսական էին մեծամեծները ծածկած ձեռքով կենալու , Վիւրոսին ըրած պատուասիրութիւնը Դարեհին գէշ երեցաւ , ու անմեղ քեռորդւոցը մահուան վրայ ալ սաստիկ սրգողելով՝ հիւանդ ձևացաւ ու զինքը կանչեց որ տեսնէ . Վիւրոս երբոր հասաւ , Պարսաստիսին աղաչանքովք Դարեհ հեռը հաշտուեցաւ , բայց ինքը քանի մը օրէն մեռաւ Բարեւոնի մէջ , և իրեն յաջորդ թողուց որդին Արշակը : Երբոր հարցուց անոր Արշակ թէ Վեանքիդ մէջ ի՞նչ աղէկ բան ըրիր որ ես ալ անոր հեակիմ . պատասխան սուսաւ Դարեհ . Ինչ որ արգարութիւնն ու կրօնքը կը պահանջէր՝ անիկայ ինծի օրէնք բռնեցի :

1 Դարեհ ի՞նչ պաշտօն սուսաւ իր Վիւրոս որդւոյն : — Ի՞նչպէս մեռաւ :

1 Արշակ Թագաւորելուն պէս անունը փոխեց՝ Արտաշէս դրաւ . ու զարմանալի յիշողութիւն ունենալուն համար Մնէ՛՛ն՝ կամ Ուշեղ ըսուեցաւ , և Պատարգատ քաղաքը գնաց որ օրինաւոր կերպով պարտիկ քուրմերէն սլասկուի : Հոն Աթէնասայ փառաւոր մեհենին մէջ նորընտիր Թագաւորը իր հագուստը կը հանէր ու Վիւրոսի հագուստը կը հագնէր , որ շատ երկիրաճուութեամբ հոն կը սպահէին , որպէս զի անոր հետ Վիւրոսին հոգին ալ զգենու , և անոր ըրած բարի գործոցը հետեւի : Ետքը Թուղ մը կ'ուտէր , բնեկնիի տերեւ մը կը ծամէր ու քացախով խառնած կաթ կը խրմէր : Աս անոր նշան էր որ Թագաւորութեան քաղցր ու փառաւոր իշխանութեանը մէջ շատ ալ դառնութիւններ ու վիշտեր խառնուած են :

2 Երբոր Արտաշէս մեհենին մէջ կը հանուէր որ Վիւրոսին հագուստը հագնի , Վրասերն Վիւրոս ուզեց ան միջոցին զինքը սպաննել , ու միտքը դադատուկ յայտնեց իրեն բարեկամ քուրմին . անիկայ ալ շուտ մը գնաց Թագաւորին իմացուց : Արտաշէս հրամայեց որ մէկէն սպաննեն Վիւրոսը . բայց Պարխաստիս մայրը լալով ողբալով զինքը ազատեց , եղբորը հետ հաշտեցուց , ու նորէն իր տեղը խրկել տուաւ . Վիւրոս ալ գնաց սկսաւ պատերազմի պատրաստուիլ՝ Յունաց օգնութեամբ :

1 Արշակ ինչպէս Թագաւորեց : — Պարսից Թագաւորները ինչ արարողութեամբ կը Թագաւորէին :

2 Վիւրոս ինչպէս դէմ էլաւ Արտաշէսի :

1. Երկու կողմէն ալ պատրաստուեցան, Արտաշէսին զօրքը մէկ միլիոնի կը հասնէր, իսկ Վիւրոսինը հարիւր տասուիրեք հազար էր, բայց տասուիրեք հազարը պատերազմափորձ կիրթ Յոյն զինուորներ էին: Պատերազմը սկսաւ Բաբելոնէն քիչ մը հեռու Վունաքսա ըսուած տեղը. Վզէարքոս խրատ տուաւ Վիւրոսին որ պատերազմին մէջ չմանէ, ինքզինքը վտանգի չգնէ. դարձաւ Վիւրոսանոր՝ Ինչ կ'ըսես, ըսաւ. կ'ուզես որ Թագաւորութեան համար պատերազմած ատենս ինքզինքս Թագաւոր ըլլալու անարժան ցուցնեմ: Պատերազմին սաստկացած ատենը Վիւրոս կը տեսնէ հեռուէն եղբայրը, կը վազէ սաստկութեամբ, առջին եկածը կը կտորէ կ'անցնի, Արտաշէսին կը հասնի, կը զարնէ անոր ձին կը սպաննէ. Թագաւորը գետին կ'իյնայ, բայց շուտ մը ուրիշ ձիու վրայ կը ցատքէ. ուրիշ հարուած մըն ալ կ'իջեցընէ անոր Վիւրոս ու զինքն ալ կը վերաւորէ. ան ատեն Թագաւորը ամէհի առիւծի պէս կատաղած՝ կը յարձակի Վիւրոսին վրայ, կը զարնէ նիզակը անոր քունքին, ու մեռած գետինը կը փռէ զանիկայ: Արհրամայէ Մեսաբատ ներքինւոյն որ Վիւրոսին գլուխն ու աջ թևը կտորէ զօրաց առջևէն տանի. ետքը անոր զօրացը ետևէն կ'իյնայ կը հալածէ, որ անգլուխ մնալով կը ցրուին:

2. Անկէջ ետքը Արտաշէս Լահեդեմոնացւոց

1. Վիւրոսի և Արտաշէսի պատերազմը ինչպէս եղաւ:

2. Արտաշէսի Լահեդեմոնացւոց գէժ պատերազմը ինչպէս ընդնցաւ:

հետ պատերազմ ըրաւ, և իր նաւատորմըին զօրա-
վար դրաւ Կոնոն Աթենացին: Անտաղկիդաս Պար-
սից հետ դաշինք դրաւ, ու բոլոր Ասիոյ մէջ եղած
Յունաց քաղաքները անոնց իշխանութեան տակը
ձգեց. անով պատերազմը դադրեցաւ (387):

1 Արտաշէս Կիսրոս կղզւոյն ալ տիրեց որ ա-
պրտամբեր էր: Եգիպտացիք նորէն Ահեհտա-
ներոսին առաջնորդութեամբը գլուխ քաշեցին.
չատ ստրկէ ելաւ ու պատրաստութիւններ աե-
սաւ Արտաշէս, բայց չկրցաւ զանոնք նուաճել:

2 Հին և նոր պատմութեանց մէջ անգութ և վը-
րէժինդիր կանանց ահաւոր օրինակ եղած է Պա-
րխատիս անղգամ Թագուհին, որուն անգութու-
թեանց մէկ քանին հոս յիշենք: Արտաշէսի Ստա-
տիրա կնոջը քոյրը Հռոքսանէն կէս մէջքէն սղո-
ցել տուաւ, որովհետև անոր եղբայրը Տերխուէք-
մոս՝ քրոջը վրան սէր ձգելով՝ ուզեր էր Ամեսարիս
կինը սպաննել՝ որ Պարխատիսին աղջիկն էր, ու
զանիկայ առնուէ:

3 Կիւրոսի մեռնելէն ետքը երգում ըրաւ Պա-
րխատիս որ անոր մահուան պատճառ եղողները
սպաննէ. անոր համար Կարիացի զինուոր մը որ
կը պարծէր թէ Ես սպաննեցի Կիւրոսը, տասը օր
սատիկ տանջել տալէն ետքը հրամայեց որ աչուը

1 Արտաշէս Կիսրացւոց ու Եգիպտացւոց ապրտ-
տամբութեանը գէմ ինչ ըրաւ:

2 Պարխատիս ինչ կողմանէ անուանի է:

3 Կիւրոսը մեռցընողներուն գէմ ինչ վրէժխն-
դութիւն ըրաւ:

ները փորեն, ու ականջէն հալած պղինձ լեցընեն որ մեռնի :

Միհրդատ անունով իշխան մը սեղանի վրայ քիչ մը գինեհարած՝ Վիւրոսի մահուանը վրայ ուրախութիւն ցուցընելուն համար, կուր տանջանքով մեռուց :

1. Կ'ուզէր Մեսաբատ ներքինւոյն գլխուն ալ փորձանք մը բերել, որ Վիւրոսին գլուխն ու ձեռքը կտրեր էր : Անգամ մը թագաւորին հետ հազար դարեհեանի նարախաղաց, կամաւ յաղթուեցաւ, ու մէկէն սասկը համբեց : Նորէն ուզեց խաղալ ան գաշինքով որ յաղթողը ուղած ներքինին առնէ յաղթուողէն. ամէն ճարտարութիւնը թափեց Պարիսաափս, քարերն ալ յաջող եկան, յաղթեց թագաւորին, ու փոխարէն Մեսաբատ ներքինին ուզեց : Առաւ, ու առանց թագաւորին գիտնալուն՝ ողջ ողջ կաշին հանեց, ու զինքը գլխիվայր խաչէլ առաւ :

2. Կը տեսնէր Պարիսաափս որ թագաւորին իր վրայ ցըցուցած սէրը զինքը չորումեցընելու համար է միայն, և բուն սէրը Ստատիրա կնոջը վրան է. միտքը դրաւ որ անոր կեանքը վերցընէ : Բայց որովհետեւ անանկ եղեր էր որ մարդ քովը մօտենալու կը վախնար, սկսաւ երկար ատեն սուբարեկամութիւն ձեացընել Ստատիրային : Օր մը սեղանի վրայ խորված հաւ մը բերին, կէսը կտրեց Պարիսաափս՝ ինքը կերաւ, կէսն ալ Ստատիրային

1. Մեսաբատ ներքինին ինչպէս սպաննեց :

2. Ստատիրա թագուհին ինչպէս մեռուց :

տուաւ . ան խեղճը հաղիւ թէ քիչ մը կերաւ՝ սաստիկ փորուցաւ մը բռնեց զինքը, սեղանէն ելաւ, վրան քանի մը ժամ անցաւ՝ մեռաւ : Քննեց խնայաւ թաղաւորը որ դանակին մէկ երեսը թոյն քած է եղեր . թոյն քողը մեռցրնել տուաւ՝, Պարխաստիան ալ Բարեւոնի մէջ փակեց, ու երգում ըրաւ որ քանի որ անիկայ հոն է՝ ինքը Բարեւոն ոտք չկոխէ :

1 Երբոր ծերացաւ Արտաշէս, որովհետեւ իրեք որդի ունէր, Դարեհ, Արխասպ և Ովքոս, յիսուն ալ հարձորդիք, որպէս զի իր մեռնելէն ետքը մէջերնին խռովութիւն չըլլայ՝ հրաման տուաւ որ իր կենդանութեանը ասեմն իր անդրանիկ որդին Դարեհը թագ դնէ : Դարեհ թաղաւորութիւնը աւելի հաստատելու համար՝ հօրը հարձերուն մէկն ալ իրեն կին ուզեց . երբոր Արտաշէս չտուաւ, Դարեհ բարկացաւ ու հայրը սպաննել ուզեց . դաւաճանութիւնը խնայուեցաւ, Արտաշէս զինքը սպաննեց : Ան ասեմը Ովքոս պզտիկ որդին ոտք ելաւ, իր Արխասպ եղբայրն ու Արտաշէսին սիրելի Արշամ հարձորդին սպաննեց որ ինքը թագաւորէ :

1 Արտաշէս քանի՞ որդի ունէր, և անոնց մէջէն որք իրեն յաջորդ անուանեց :

* Պարսխաստիան մարդ Թուանաորդին պափժը աւ էր . Տէժ երկանագարի ճէ վրայ Թուանաորդին գլուխը իւրեկին, տնոր վրայ ալ ուրիշ երկանագար ճէ, աւ փայտին վրայ իւր գարեջուրն ինչուսն որ Տէջի գլուխը Բուրմէն ճշմուէր :

1 Արտաշէս ան ծերութեանը ատեն ասանկ երկու զաւակը մէկէն կորարնցընելով, սրաին ցաւէն թագաւորութեանը քառասունըջորրորդ տարին իննսունըջորս տարեկան մեռաւ (361) :

2 Ովքոս թագաւորութիւնը հաստատելու ժամանակ ունենալու համար՝ տասը ամիսի չափ հօրը մահը ծածկեց, անոր անունովն ինքզինքը յաջորդընարել տուաւ, և անունը փոխեց Արտաշէս դրաւ : Ժողովրդեան ատելութենէն ալ վախնալով որ յանկարծ կրնան զինքը ձգել, տեղը ուրիշ մը գընել, բոլոր թագաւորական ցեղը ջնջեց, Ովքոս քոյրը ողջ ողջ թաղել տուաւ, մօրեղբայրն ալ հարիւր որդւոցը ու թոռանցը հեռու յատարի պէս բակի մը մէջ փակեց ու նետով մեռցընել տուաւ, որով հետեւ ամէնքն ալ Պարսկաստանի մէջ անուանի, կարիճ մարդիկ էին :

3 Փոքր Ասիա և Ասորիք ապստամբեր էին, շատ ջորքով դնաց Ովքոս զանոնք նուաճեց, ջորքը Փիւնիկէին վրայ դարձուց. և Մենուորի հետոյացւոյն մատնութեամբը քիչ ատենի մէջ տիրեց Սիդոն քաղաքին : Սիդոնացիք տեսնելով որ քաղաքնին մատնուեցաւ, յուսահատած աներնուն կրակ տուին ու իրենք ալ մէջը այրեցան, և միայն էրիկ մարդիկը քառասուն հազար էին : Անոնց թշուառութիւնը օրինակ եղաւ ամենուն, և բոլոր Փիւնիկէն հնազանդեցաւ :

1 Ինչպէս մեռաւ Արտաշէս :

2 Ովքոս ինչ կերպով սկսաւ թագաւորութիւնը :

3 Ինչ աշխարհակալութիւններ ըրաւ :

1 Անկէ անցաւ Եգիպտոս , զամէնքը հնազանդեցուց . շատ քաղաքներուն պարխապները կործանեց , մեհակները սարեց , կողոստեց , ու մեհեհական գրուածները վերուց տարաւ : Անոնց Ապիս աստուածն ալ իշու մը առջին զոհել տուաւ , որովհետեւ Եգիպտացիք ծաղրելով իրեն էշ կանչեր էին՝ բնական ծոյլ ու դանդաղ ըլլալուն համար . իսկ ինքը սպառնացեր էր անոնց որ ցուցնէ թէ ինքը էշ չէ՝ հասպա առիւծ է , և թէ իրենց անարգած էջը կրնայ իրենց պաշտպան եզը պատուել : Ապիսը իշու մը գիմացը զոհելէն ետքը , միան ալ խորովել տուաւ ու իր ծառաններուն բաժնեց : Ետքը անբաւ հարստութեամբ Բարեշուն դարձաւ :

2 Ովքոս ասանկ յաջողութեամբ ապստամբներն ու Եգիպտոսը նուաճելէն ետքը՝ ինքզինքը զեղխութեան տուաւ , և տէրութեան հողը Բազուներբինուոյն յանձնեց : Աս Բազու ներբինին Եգիպտացի ըլլալով՝ Ովքոսին իր կրօնին ըրած անարգութեանցը վրայ շատ նեղացեր էր , ուստի իշխանութիւնը ձեռքը անցնելուն պէս՝ Ովքոսին թագաւորութեանը քսանըմէկերորդ տարին անոր թոյն խմցուց , և անոր տեղը ուրիշ մարդ մը թաղել տալով՝ գիտիլը կատուներու առջևը նետեց . անով ալ վրէժը չկարենալով առնել , ոսկորներն ալ թուրի , գանձակի կօթ շինել տուաւ անոր անգթութեանը նշան , որ մեռնելէն ետքն ալ նորէն մարդ կը մեռցնէ (340) :

1 Ովքոս ի՞նչ նախաափնք ըրաւ Եգիպտացուց :

2 Ի՞նչպէս մեռաւ :

1 Բագու նաև թագաւորին բոլոր որդիքը սարաննէլ տուաւ, և Արշէղը որ ամենէն պզտիկն էր՝ աթոռը նստեցուց, յուսալով որ անոր անուանովը ինքը տէրութիւնը կառավարէ: Արշէղ ամէն իշխանութիւն Բագուին ձեռքը տուաւ, բայց երբ որ անոր չարութիւնը իմացաւ, ուղեց զինքը մեռցնել. փութացաւ Բագու, ինքը զանիկայ սպաննեց, ու բոլոր անոր կուսակիցները թրէ անցուց (338): Արշէղ երկու տարի միայն թագաւորեց:

2 Ետքը Բագու Դարեհ՝ Նոթոսի ցեղէն Ադդոմանոսը թագաւորեցուց, որ պատերազմի մէջ հսկայ մը սպաննելուն համար՝ Հայաստանի մէկ մասին վրայ կուսակալ գրուեր էր: Ադդոմանոս թագաւորելուն պէս անունը փոխեց Դարեհ գըրաւ: Բագու տեսնելով որ Դարեհ կ'ուզէ մինակ թագաւորել, ջանաց որ զինքն ալ թունաւորէ. բայց իմացաւ Դարեհ, և թունով լէցուն գաւաթը որ իրեն խմելու կուտար տիրանենդ Բագուն, բռնի անոր խմցուց, որ քիչ ատենի մէջ սաստիկ ցաւերով մեռաւ:

3 Ան ատենները Աղէքսանդր Մակեդոնացին Նլէսպոնտոսէն անցնելով բոլոր Ասիոյ տիրելու կուգար: Դարեհ զօրք ժողկեց, անոր դէմ գնաց, Խսոսի քով զարնուեցաւ Մակեդոնացւոց հետ, յաղթուեցաւ. ու հազիւ փախչելով կրցաւ աղափիլ (333): Սրբեղայի քով նորէն յաղթուելով

1 Ովքոսին ո՞վ յաջորդեց:

2 Արշէղին յաջորդ ո՞վ եղաւ:

3 Աղէքսանդրի դէմ ի՞նչպէս ելաւ Դարեհ:

Եկեատան գնաց ու սկսաւ նոր զօրք ժողովել (331) : Երբոր Աղեքսանդրի վրայ նորէն երթալու կը պատրաստուէր, Բեւոսս ու Նաբարզան նախարարները յանկարծ զինքը բռնեցին , ոսկի շղթաներով կապեցին , կառքի մը վրայ դրին ու սկսան Բակարիա տանիլ :

1 Աղեքսանդր Եկեատան գնաց տեսաւ որ Գարեհն հինգ օրէն ՚ի վեր անկէց ելեր է , ետէն ընկաւ որ ճամբան բռնէ : Երբոր Պարսից երկիրը մօտեցաւ , Բեւոսս Գարեհին կառքին քովը եկաւ և ուզեց որ զինքը ձի հեծցընէ ու հետը տանի . երբոր չուզեց անոր հնազանգիլ Գարեհ՝ նետով մը չարաչար վիրաւորեց զինքը Բեւոսս , ու տարաւ մեկդի ձգեց , ուր քիչ ատենէն մեռաւ (330) յիսուն տարեկան , ութը տարի թաղաւորելէն ետքը . և Պարսկաստան Աղեքսանդրի ընդարձակ ակրուածեան մէկ դաւառն եղաւ :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Արեւոյաշքուիւն . — Կրաիւպաշքուիւն . — Ուրիւր , Արհն . — Մագ . — Թագաոր . — Թագաթառանգ արայորդի . — Դաւաթարաիւն . — Սուրուիւն . — Մաքէան փունդ :

2 Տարրապաշտուածեան մեջ ամենէն հին ու

1 Ինչպէս մեռաւ :

2 Պարսիկք հին ատենը ինչ կը պաշտէին :

աւելի մարդուս տկարամատութեանը բնական՝ արևու պաշտօնն է . ուստի Պարսիկք ալ մեծ երկիւզածութեամբ արևը կը պաշտէին , մանաւանդ ելլելու ատենը : Ընտիր ձիերով փառաւոր կառքեր կը նուիրէին արևուն . երբեմն ալ եզներ կը զոհէին , ու ան ատենը կը կոչէին զինքը Միհր աստուած :

1 Արևապաշտութեան հետևանքն էր Արակապաշտութիւնը , ուստի կրակն ալ սկսան պաշտել Պարսիկք . զոհ մատուցանելէն առաջ անոր օգնութիւնը կը խնդրէին , ուր որ երթար թագաւորը՝ կրակն ալ հանդիսով առջևէն կը տանէին , և երկրնքէն իջած սեպելով կրակը , մոգերուն յանձնուած էր անոր պահպանութիւնը , և կեցած տեղը Աբու-շան կամ Արակատուն կ'ըսուէր . և թէ որ յանկարծ կրակը մարէր՝ մեծ դժբաղդութեան նշան կը սեպէին : Արակի զոհ՝ շատ անգամ Պարսիկք սղաքնին մէջը կը նետէին , կամ բոցին վրայէն անցընելով կ'այրէին : Նոյնպէս կը պաշտէին նաև Պարսիկք ջուրը , հողը և հովերը :

2 Ունէին երկու ուրիշ աստուածներ ալ Որմիզք և Արհմն . Որմիզքը , որ Արամազդ ալ կ'ըսուի , բարեաց արարիչ կ'ըսէին , Արհմն ալ չարեաց :

3 Պարսիկք իրենց աստուածներուն ոչ արձան կը կանգնէին , ոչ մեհեան , ոչ բազին : Իրենց զո-

1 Արակը ինչպէս կը պաշտէին :

2 Ուրիշ աստուածներ չունէին :

3 Իրենց աստուածներուն կռատուն կը շինէին :

հերը միշտ բաց տեղ կ'ընէին, և շատ անգամ ալ բարձրաւանդակներու ու լեռներու վրայ :

1 Մոգերը կրօնքի և օրինաց աւանդապահներն էին, առանց անոնց և ոչ թագաւորը կրնար զոհ մատուցանել. իրենք էին նաև Պարսից խնամուհիներն ու գիտունները : Ասոնց առաջին գլուխն ու ազանդապետը կը սեպուի Զրադաշտ մեզը :

2 Թագաւորը ժողովրդեան մէջ Աստուծոյ պէս պատիւ ունէր՝ իբրև փոխանորդ Աստուծոյ, և կ'ըսուէր Արքայից արքայ : Բոլոր տարին մէկ տեղ մը չէր կենար . քովի տասներհինգ հազար պալատականներովը տարւոյն չորս եզանակները մէյմէկ տեղ կ'անցընէր : Գարունը Եկրատան, Մարտտանի գալարագեղ գաշտերուն մէջ . ամառը Շօշ, Պարսկաստանի հովասուն լեռներուն տակ, ձմեռը բարեխառն Բարեւոնի մէջ : Թագաւորը իբրև միահեծան տէր բոլոր տէրութեան՝ ամենէն ազնիւ կերակուրներն ու ըմպելիքները ինքը կ'ուտէր ու կը խմէր : Յունաց պատմիչները կ'ըսեն թէ Քոասպիս գետին ջուրը միայն կը խմէր, և ճամբորդութեանը ատեն արծաթ ամաններու մէջ դրած՝ սայլերով հետը կը պարտցընէին ան ջուրը : Սեղանին ազը Ափրիկէի մէջ եզած Արամացոյցայ Ամմոնի տաճարէն կը բերուէր . գինին Ասորոց Քալբոն քաղաքէն (որ է հիմակուան Հալէպը) . հացին ցորենն ալ Եւոզիայէն : Ուր որ երթար թա-

1 Մոգերը ի՞նչ էին :

2 Թագաւորը ի՞նչ մասնաւոր սովորութիւններ ունէր :

դաւորը, տեղացիք մէկէն երկրին ազնիւ ստուգաները և ուսուցիչն իրեն ընծայ կը տանէին :

1 Թագաւորուծիւնը որդւոց որդի էր, և հօրը ժառանգ անդրանիկն էր. ասիկայ երբոր կը ծնանէր, բոլոր Պարսկաստան զոհէր կը մատուցուէին, տեսակ տեսակ ուրախուծիւններ, հանգէսներ կ'ըլլային, և ան օրը ամէն տարի տօն կը կատարուէր : Ետքը կը յանձնուէր արքայորդին դայեակներու որ մեծցնեն, բնաւորուծիւնը շակեն, ձի հեծնելու և որսի վարժեցնեն :

2 Երբոր տասներչորս տարեկան կ'ըլլար՝ չորս անուանի իմաստուն և առաքինի վարժապետներ կը դնէին քովը. մէկը անոր մագուծիւն ու կրօնքի բաները կը սորվեցնէր. երկրորդը՝ ճշմարտութիւն և արդար դատաստան կտրէլ, երրորդը՝ իր ցանկութեանցը վրայ տիրէլ, ու փաստէն չյաղթուիլ. չորրորդը՝ սիրտ տալու անոր որ ամէն բանէ չվախնայ, միշտ խելացի ու արիական վստահութիւն մը ունենայ :

3 Հասարակ մանչ տղոց գլխաւոր դատախարակութիւնը հինգ տարուրնէ ինչուան քսանը՝ աս իրեք բանն էր. ձի հեծնել, նետ նետել և ճշմարիտ խօսիլ :

4 Բնութեամբ խիստ գինեակէր էին Պարսիկք,

1 Թագաւորին յաջորդը ի՞նչպէս կ'ընտրուէր :

2 Թագաժառանգ արքայորդւոյն վրայ ի՞նչ խնամք կ'ըլլար :

3 Հասարակ տղոց դատախարակութիւնն ի՞նչպէս էր :

4 Գինեասիրութիւնն ինչ աստիճանի էր :

ինչուան ծանր ու հարկաւոր գործողութեանց ատենը՝ անգագար գինի կը խմէին :

1 Ճամբան երկու Պարսիկ իրարու որ հանգիստէին, թէ որ նոյն աստիճանի ըլլային՝ երկուքն ալ մէկզմէկ բարեւելով իրարու բերանը կը սպառնէին . թէ որ քիչ մը վարի աստիճանի ըլլար մէկը՝ երեսնին կը սպառնէին . իսկ թէ որ աստիճաննին բոլորովին տարբեր ըլլար՝ ստորնագոյնը կը ծռել մէկալին երկրպագութիւն կ'ընէր :

2 Կարիճ՝ պատերազմողներէն ետքը կը պատուէին Պարսիկք շատ զաւկի տէր մարդիկը . և թագաւորը այնպիսեաց ամէն տարի սարգէններ կը խաւրէր :

3 Պարսիկք ոչ Եգիպտացւոց պէս կը զմուսէին իրենց մեռելները, և ոչ Յունաց պէս կ'այրէին . հասցա մեր նախնեաց պէս կը թաղէին՝ որ ամենէն բնականն է :

4 Անուանի Հեծեղագունդ մը ունէին Պարսիկք, որուն մէջք Մատեան կամ Մատենիկ գունդ կ'ըսէնք : Ասոնք տասը հազար կարիճ ու ընտիր երիտասարդներ էին, որ պատերազմի ատեն թագաւորին կենացը պահպանութիւն կ'ընէին : Ասոնքէն մէկը թէ որ յանկարծ իյնար, մէկէն ե-

1 Պարսիկք ի՞նչպէս կը բարեւէին մէկզմէկ :

2 Ո՞ր մարդիկը աւելի պատուաւոր էին Պարսից մէջ :

3 Մեռելնին ի՞նչ կ'ընէին :

4 Ի՞նչ անուանի գունդ ունէին :

անէն ուրիշ մը անդը կը յաջորդէր, որպէս զի միշտ
գունդը ամբողջ մնայ իբրև անմահ, և աս է պատ-
ճառը որ ուրիշ ազգերն ալ ասոր Անմահ գունդ
կըսեն :

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ե

Պ Ա Ր Թ Ե Ի Ա Յ

Արշի Ա Պարթև . — Արշի Բ . — Արշիան . —
Արշիւ . — Արշիւի . — Տարաս . — Արթաւեա , Կար-
թև , Սարթև , Կարթ . — Պարթաւ . — Շէնեմի և
Արթան . — Հրահապ . — Խապար . — Պարէն Վար-
դեա . — Մանէճ զօրավար . — Սիբապ Բազրափանի .
— Պերու Ա Վարդեա . — Արթասան . — Արթաւի
Սասանեան :

1 Սեծին Աղեքսանդրի մահուընէն Լոյքը
(324) անոր զօրավարները իշխեցին Պարսկաստա-
նի վրայ : Անոնցմէ մէկը Սելեւկոս 'Արկանոր' Աս-
րուոց [Թագաւորութիւնը հաստատեց , ու Պարս-

1 Աղեքսանդրի մահուընէն Լոյքը մլտիրեց Պարս-
կաստանի :

կաստանը Ասորաց Երկրին հետ միացուց (312) :
 Անախորոս Թէոսի ատենը Պարթեւաց * իշխանը
 Արշակ ապստամբեցաւ Սելէւկացւոցմէ , անոնց
 Ագաթոկզ կուսակալը բռնեց սպաննեց , և ինքը
 գնաց Քուշաստան Բահլ քաղաքը՝ Պարթեւաց ,
 Պարսից , Մարաց վրայ թագաւորեց , ու Արշա-
 կունեաց թագաւորութիւնը հաստատեց (246) :

։ Արշակ օրէ օր թշնամեացը վրայ նոր նոր յաղ-
 թութիւններ ընելով , ինքզինքը և իր ազգը այն-
 չափ փառաւորեց որ ինչուան անոր անունովը

։ Արշակ ինչպէս սկսաւ իր թագաւորութիւնը :

* Պարթեւաց ազգին ծագմանը վրայ այլ և այլ խորժի-
 ներ իմն . շաբէրը , ինչպէս նաև Խորենացին , ի՛նչուե՛ն թէ
 Աբրահամոս Քեֆոսոս ինչը զասիլընեցիս սերած են :
 Եփեղատոցի , անոնցմէ առնելով ուրիշներն ալ ի՛նչուե՛ն թէ
 Սեսոսոր էրբոր Պարսիստամբը նաւաճեց , քասնընիսֆ
 հաւար Սիթ-Լաոցի գեղեցիկ քաղաքաւ հան բնակե-
 ցոց , և անոնց անունը Պարսիսեցը Պարթեւ քրին ,
 որ օտարական իմ պանդոսիս ըսել է . առնոցէ էր Ար-
 շակ :

Պարթեւաց ու Սասանեանց վրայ հիմախոսն օտարաւ-
 գի պարսագիւրեց խիստ թիւ քեղեխոսիսն ինչ քնե՛ն ,
 քրածինն ալ շաք անստոյգ է : Բայց որովհետև մեր ազ-
 գային պարսոսիսնը ազէի հասիլընաւս համար շաք հար-
 իսոր է մեղի գիտնալ գէն՝ ան թագաւորաց գործութե՛ն
 որ անիլըպէս մեղի հեք վերաբերոսիսն աննոցեր են ,
 ոստի թէ Պարթեւաց և թէ Սասանեանց թագաւորե-
 րան մէջն զանունս մայն , և իմ որոնց վրայ որ արքա-
 թին պարսոսիսն մէջ յիշատիս արծանի բան ինչ
 հոս ինչ քնե՛ն :

բոլոր տիրած ազգերն ալ Պարթև- ըսուեցան ,
ինչպէս Պարսիկք և Մարք , որոնց մէջ մտան
եաքը նաև Հայերը : Անտիոքոս Թէոսի որդին
Սելեւկոս Կալլինիկոս՝ շատ զօրքով վրան եկաւ որ
զինքը նուաճէ , տիրած երկիրները ձեռքէն առ-
նէ . դէմն ելաւ Արշակ , զորքը ջարդեց , Բաբելոնի
տիրեց , զինքն ալ բռնեց . բայց վեհանձնութեամբ
իրեն բան մը չըրաւ , նորէն իր աթոռը դարձուց
Անտիոք :

1 Ան միջոցին Եգիպտոսի Հեղիուպոլիս քա-
ղաքին մէջ երեցեր էր Փիւնիկ ըսուած հրաշա-
լի Թուշուր , որ մեկալ Թուշուրները անոր դե-
ղեցկութեանը վրայ զարմանալով չորս կողմը ա-
ռած անդադար ճառագէտով կը Թուշոն եզեր :
Քուրմերը մեկնութիւն կուտան Թէ անիկայ կը
նշանակէ Արշակայ Թագաւորութիւնը , Արշա-
կունեաց ծագումը , ու ամենուն վրայ տիրասպե-
տելը :

2 Արշակ ստակ մը կոխել տուաւ , մէկ երեսը
իր գէմքը փորագրած , մեկալ երեսն ալ ամբողջ
ինքը աթոռ նստած՝ և ձեռքը երկընցուցած որ
աստուածուհւոյ մը ձեռքէ արմաւենիի ճիւղ մը
առնէ . չորս կողմն ալ փորուած էր յունարէն .
Արշայից արշայի Արշայից , Բարեբարի , Երեւոյ
յանարի . յամենն Գարգէի (որ Մակեդոնա-

1 Արշակայ աշխարհակալութեան ամենները ինչ
դիպուած կը պատմուի :

2 Ինչ ստակ կոխեց Արշակ :

ցւոց ամիս մին էր) : Իրմէ ետքն ալ Արշակու-
նի Թագաւորաց շատը ան ստակը գործածեցին ,
որ ինչուան հիմա կը գանուի Թանգարաններու
մէջ : Իսկ գրուածքին յունարէն ըլլալուն պատ-
ճառն ան է որ ան ատենները յունարէնը շա-
ժաղկած ըլլալով՝ ամէն արքունեաց լեզու գար-
ձեր էր :

1 Մեծն Անտիոքոս հայոց Արտաւազ իշխանը
հնազանդեցրնելէն ետքը , զօրքը Արշակայ վրայ
գարձուց , ու հինգ տարի անօգուտ տեղը պատե-
րազմէլէն ետև , ստիպուեցաւ Վրկանի աշխարհը
ու բոլոր Պարթեւաստանը տալով հետը հաշտու-
թիւն ընել ու ետ գառնալ (210) : Քաջութեամբ
երեսունըմէկ տարի Թագաւորեց Արշակ ու իրեն
յաջորդ թողուց Արտաշէս որդին (215) , որ ինքն
ալ քսանըվեց տարի Թագաւորեց և տեղը նստաւ
որդին Արշակ Բ , որ նաև Միհրդատ Ա կ'ըսուի
(189) :

2 Աս Արշակը մեծամեծ քաջութեանցն ու
աշխարհակալութեանցը համար Մեծ ըսուեցաւ ,
և երկրի ու ծովու Թագաւոր . տէրութեան սահ-
մանը Եփրատ գետէն ինչուան Ինդոս գետը տա-
րածեց , և ինքզինքը աստուած անուանեց , ինչ
պէս որ յայտնի է դրամներուն վրայ գրուած
Բէ՝ բառէն որ աստուած ըսել է : Ասորոց Թա-
գաւորը Դեմետր Նիկատոր շատ զօրքով Բաբելոնի

1 Ինչպէս մեռաւ Արշակ , և իրեն ո՞վ յաջորդեց :

2 Արշակ Բ ինչո՞ւ Մեծ ըսուեցաւ , և ի՞նչ քաջու-
թիւններ ըրաւ :

վրայ եկաւ . գէմն ելաւ Արշակ , զօրքը կոտարեց , զինքը գերի բռնեց , շղթայակապ Պարթեւաստան բերաւ , ու ետքը Հռոգողոսնէ աղջիկը հետը կարգեց : Նիկատորին եղբայրը Անտիոքոս Սիգիսցին երբոր լսեց թէ Արշակ Ասորիքը թողեր՝ Պարթեւաստան գնացեր է , շատ զըբօլ եկաւ որ նորէն երկրին տիրէ . հասաւ Արշակ , զօրքը ջարդեց , զինքն ալ պատերազմի մէջ սպաննեց :

1 Թագաւորութեանը քառասներորդ տարին անհամար զօրքով մտաւ Արշակ Հայաստան , փախուց Արտաւազը , թագաւոր դրաւ Հայոց վրայ իր Վաղարշակ եղբայրը , ու ինքը դարձաւ Պարթեւաստան : Անանկ փառաւոր յաղթութիւններով յիսունուիրեք տարի թագաւորեց Արշակ , և իրեն յաջորդեց որդին Արշական (136) :

2 Ասոր թագաւորութեանը քսանըջորրորդ տարին՝ մեր Արտաշէս Ա թագաւորը նախագահութիւնը Պարսից ձեռքէն առաւ , վասն զի ինչուան ան տոկնը Պարսից թագաւորները առաջին կը սեպուէին , իսկ մերինները երկրորդ : Երեսուն տարի թագաւորեց Արշական (96) :

3 Արշէզ Արշականայ թողը երբոր թագաւորեց (64) , մեր Տիգրան թագաւորին որդին Տիգրան հօրմէն ապստամբեցաւ , գնաց Պարսկաստան իրմէ օգնութիւն ուղեց . Արշէզ նախագահու-

1 Հայաստանի ինչուէս տիրեց :

2 Արշականայ տոկն ինչ ըրաւ մեր Արտաշէս Ա թագաւորը :

3 Արշէզ ինչ արշաւանք ըրաւ դէպ ՚ի Հայաստան :

Թիւնը ձեռք ձգելու մտքով Տիրանին հետ մէկ տեղ եկաւ Այրարատայ նահանգը, Արտաշատ քաղաքը պաշարեց. բայց չկարենալով առնել՝ ետ դարձաւ: Երբոր մեր Տիգրան Թագաւորը տեսաւ որ մինակ պիտի չկարենայ հռովմայեցւոց դէմ դնել, նախադասու թիւնը տալով՝ Արշէղին հետ ուղեց հաշտուիլ: Ուրախու թեամբ յանձն առաւ Արշէղ, Տիգրանին աղջիկը իր Բակուր որդւոյն կին առաւ, և շատ զօրքով զինքը Հայաստան խրկեց, որ մեր Բարդուխրան քաջ զօրապետին հետ մեծամեծ քաջութիւններ քրին, ու շատ տեղերու փրկեցին: Երեսունուերկու տարի Թագաւորեց Արշէղ, և իրեն յաջորդեց որդին Արշաւիր, որ և հրահատ կամ Փրասատ կըսուի (32):

1 Արշաւիր՝ Տիգրանայ եղբորորդւոյն Արշամին զօրք խրկեց օգնութեան, ետքն ալ երբոր անիկայ յաղթուած փոխաւ Պարսկաստան՝ սիրով ընդունեցաւ զինքը, և նոր զօրք ժողովելով մէկտեղ գնացին ասպատակ Բարքը նուաձեցին, որ իրենց դէմ հռովմայեցւոց կ'օգնէին. ետքը հռովմայեցւոց վրայ յարձըկեցաւ Արշամ, անոնց ձեռքէն Սասորին Հայաստանը առաւ, Արշաւիրն ալ վերին Հայաստանը Բարաց ձեռքէն առաւ, ու հոն իր տեղը Արտաշիաս իշխանը փոխարքայ դրաւ:

2 Բայց Արշաւիր երբոր Մարաստանէն ու վերին Հայաստանէն հռովմայեցիքը վաճնտեց՝

1 Արշաւիր ինչպէս վարուեցաւ մեր Արշամ Թագաւորին հետ:

2 Տարգասայ հետ ինչ պատերազմ ունեցաւ:

սկսաւ Պարսից հետ խտուածեամբ վարուիլ . նախարարները ձանձրացան , զինքը ձգեցին , ու տեղը Տարգաս անունով մէկը դրին : Վերին հայատանէն և ուրիշ տեղերէն զօրք թողվեց Արշաւիր , վրան պատերազմի ելաւ : Երկար ատեն քշեց պատերազմը , բայց երկու կողմն ալ անպարտելի մնացին : Ան ատենը երկուքն ալ Օգոստոս Հոկտաւիանոս կայսեր գիմեցին և օգնութիւն խնդրեցին , բայց անիկայ մէկուն ալ չօգնեց . թողուց որ մէկզմէկ ջարդելով երկուքն ալ տկարանան :

։ Վերջապէս զօրացաւ Արշաւիր , հալածեց Տարգասը . և երբոր Հոկտաւիանոս Ասորիք եկաւ՝ անոր գեսպան խրկեց , որ սիրով ընդունեցաւ գեսպանները : Երբոր Տարգաս Հոկտաւիանոսի ապաւինեցաւ , չօգնեց անոր , առաւ ձեռքէն Արշաւրի որդին՝ որ անիկայ յափշտակեր էր , ու Հռովմ պատանդ խաւրեց : Արշաւիր երբոր լսեց՝ նորէն գեսպան խրկեց Հոկտաւիանոսին , ազաչելով որ Տարգասը իր ձեռքը մտանէ , ու իր որդին ետ դարձընէ : Բայց Հոկտաւիանոս երկուքն ալ գոհ ընել ուզելով Տարգասը ազատ թողուց , Արշաւրին ալ որդին ուրիշ Պարսից հետ խրկեց , ուզելով ինքն ալ որչափ որ անցած պատերազմներու մէջ Պարսիկք Հռովմայեցւոցմէ դրօշակ կամ գերի բռնէր են՝ ետ դարձընէ . և Արշաւիր կամօքը կատարեց :

։ Հոկտաւիանոս ինչուան ետքը ցիսառնուեցաւ Արշաւրի ու Տարգասայ կռիւներուն մէջ :

1 Երբոր Հայերը Հռովմայեցւոց խրկած Երուազը չուզելով Տիգրան Կրտսերը իրենց Թագաւոր դրին, ու Հռովմայեցւոց հետ սկսան պատերազմիլ, Արշաւիր ալ ամենայն կերպով անոնց օգնեց, ու Հռովմայեցւոց բարեկամութենէն ետ կեցաւ: Բայց երբոր լսեց թէ Օգոստոս կայսրը Գայիոսը անհամար զօրքով վրան կը խրկէ, դեսպան խրկեց Հռովմ ինքզինքը արդարացուց, ու խնդրեց որ նորէն բարեկամութեան դաշինք դնեն. յանձն առաւ Օգոստոս, բայց ուզեց որ Հայաստանը թողու Արշաւիր:

2 Քառասունըվեց տարի Թագաւորելէն ետքը երբոր մեռաւ Արշաւիր (14), իրեք մանչ զաւակ թողուց, Արտաշէս, Կարէն, Սուրէն, և Կոշմ անունով աղջիկ մը: Ասոնց մէջ սաստիկ խռովութիւն ընկաւ. վասն զի Արտաշէս կ'ուզէր որ ինքը որդւոց որդի ժառանգէ, մեկալ եղբայրները չէին ուզեր: Պարսից նախարարները ասոնցմէ մէկն ալ չուզեցին, ու դեսպան խրկեցին Հռովմ և խնդրեցին որ Արշաւրին չորս հարձորդւոցը մէկը որ Հռովմ սպասանդ էին, իրենց վրայ Թագաւորեցընեն: Կայսրն ալ վրոններ Թագաւորեցուց ու Պարսկաստան խրկեց. բայց մեկալ արքայորդիքը զինքը իբրև խորթ վաճռեցին, և Թագաւորութիւնը իրարու ձեռքէն յափշտակելով երկիրը տակնուվրայ կ'ընէին:

1 Արշաւիր ինչ առթով աւրուեցաւ ու նորէն հաշտուեցաւ Հռովմայեցւոց հետ:

2 Արշաւրին ո՞վ յաջորդեց:

1 Մեր Արդար Թագաւորը շատ զօրքով վրանին գնաց, զանոնք հաշտեցուց, Արտաշէսը Թագաւորութեան մէջ հաստատեց, և մէջերնին կարգ գրաւ որ Արտաշէս որդւոց որդի Թագաւորէ, և իր եղբայրները՝ որ իրենց Բահլ քաղաքին անունովը Պահլաւք կ'ըսուէին, Պարսից նախարարներուն մէջ ամենէն պատուաւորներն ըլլան իբրև Թագաւորազունք. և երբոր Արտաշէսի ցեղը ընննայ՝ անոնցմէ մէկը նստի Թագաւոր (25) : Ասոնցմէ իրեք անուանի Պահլաւունի ցեղ ելաւ, որ կ'ըսուէին Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ և Ասպահասպետի Պահլաւ՝ Կոշմին էրկանը իշխանութեան անուանէն : Մեր սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն ալ Սուրենեան Պահլաւի ցեղէն էր :

2 Երբոր Զենոն մեռաւ, որ հռովմայեցիք Վերին Հայոց վրայ Թագաւոր գրեւ էին, Արտաշէս ուզեց նորէն իր Արշէզ որդին անոնց վրայ Թագաւորեցընել, որ առաջ մէյմը Հայերը զինքը վաճնաւեր էին. երբոր նորէն չուզեցին՝ մեծ որդին Արշակը Թագաւորեցուց : Տեսնելով թէ կայսրը ձայն չհաներ՝ սկսաւ ատերութիւնն ալ ընդարձակել, ու Կասպադիովկիան առաւ (35) :

3 Բայց երբոր իրեններուն ալ սկսաւ նեղութիւն տալ, Շեննակ և Աբդոն ներքինիները քանի

1 Արշաւրի յաջորդացը կռիւն ինչպէս գաղթեցաւ :

2 Արտաշէս զով ուզեց Վերին Հայոց վրայ Թագաւորեցընել :

3 Արտաշէսին գէմ ինչ գաւառաձանութիւն եղաւ :

մը նախարարներու հետ միաբանելով, ծածուկ գեապան խրկեցին Տիրեր կայսեր՝ խնդրելով որ իրենց վրայ Արշաւրին հրահատ հարձորդին որ հռովմ սատանգ էր՝ թաղաւոր դնէ . Անիկայ երբոր գայ՝ մենք Արտաշէսը կը հալածենք կ'ըսէին:

1 Տիրեր աս բանիս վրայ ուրախացած՝ մէկէն թաղաւոր կը դնէ հրահատը ու Պարսկաստան կը խրկէ, սատուիրելով որ ինչուան հոն չհասնի՝ մարգու բան չքոյ: Ինչպէս կ'ըլլայ՝ Արտաշէս գաւաճանու թիւնը կ'իմանայ, Աբդոնը կերակրի կը հրաւիրէ, ու թոյն կը խմցընէ զինքը կը մեռցընէ . Շէննակն ալ անանկ կը բռնէ՝ որ բան մը չկրնար իրեն ընել:

2 Հրահատ Ասորեստան հասած ատենը կը հիւանդանայ կը մեռնի: Տիրեր տեղը անոր Տարագատ ազգականը կը խաւրէ . և որպէս զի կարենայ գիւրաւ թաղաւորէլ, Աքաց փարսման թաղաւորին, Միհրդատ քաջ եղբորն ալ գրեց որ զօրքով Աէրին հայոց վրայ երթան ու զանոնք նեղէն, որպէս զի Արտաշէս հոն իր որդւոյն օգնութեան երթալու ատենը՝ Տարագատ գիւրաւ կարենայ Պարսկաստան մանել թաղաւորէլ:

3 Միհրդատ իր եղբորմէն օգնութիւն առած, նախ Արշակայ ծառաները կաշառելով զանիկայ սպաննել աուաւ, ետքն ալ գնաց Արտաշատ քա-

1 Տիրեր կայսրը կրցաւ հրահատը թաղաւորեցընել:

2 Հրահատայ տեղը ո՛վ ընտրուեցաւ:

3 Միհրդատ ինչպէս սպաննեց Արշակը:

զարք առաւ ու հոն թագաւորեց : Արտաշէս երբոր որդւոյն մահը ու Միհրդատայ թագաւորելը լսեց՝ սաստիկ բարկացաւ, շուտ մը շատ զօրք ժողովեց, Արշէղ պզտիկ որդւոյն տուաւ որ երթայ եղբօրը մահուան վրէժը Միհրդատէն առնու : Բայց Միհրդատ մէկէն եղբօրը փարամանին գրեց, անիկայ ալ Ալանքն ու Սարմատացիքը հետը առած անոր օգնութեան եկաւ . իսկ հայոց կէսը Պարսից կողմը անցան՝ կէսն ալ Վրաց :

1 Հոն փարաման և Միհրդատ ճակատեցան Արշէղի դէմ, ու շատ մարդ ջարդեցին զօրքէն . փարաման անձամբ յարձակեցաւ Արշէղին վրայ, զարկաւ թուրը, սաղաւարտը ծակեց վերաւորեց, ուղեց մէյմըն ալ իջեցընեւ, չկրցաւ, փախաւ ձին, և Արշէղին թիկնապահները վաղեցին վրայ հասան . բայց Պարսից զօրաց մէջ ձայն ելլելով թէ արքայորդին Արշէղ մեռաւ, ամէնքը շփոթեցան փախան . և փարաման զօրանալով նորէն հայոց վրայ Միհրդատ եղբայրը թագաւոր դրաւ (36) :

2 Յաջորդ տարին նորէն զօրք ժողովեց Արտաշէս, եկաւ որ Վերին հայքը նուաճէ . բայց Միհրդատ հայոց ու Վրաց օգնութեամբը զինքը փախուց : Երբոր նորէն կը պատրաստուէր Արտաշէս պատերազմի, գուժկան հասաւ իրեն թէ Վիտեղիոս Հռովմայեցին մեծ պատրաստութեամբ վրագ կուգայ, միտքը փոխեց . բայց Շեննակ առաջուց Վիտեղիոսէն խրատուելով սկսաւ Պար-

1 Արշէղ ինչպէս վերաւորուեցաւ :

2 Արտաշէս ինչպէս փախաւ :

սից նախարարները Արտաշէսին դէմ գրգռել, ինչուան որ թագաւորը մինակ անօգնական մնալով թողուց Վրկանայ կողմերը փախաւ :

1 Երբոր լսեց Վիտեզիոս, Տարադատը հետն առած շատ զօրքով եկաւ զինքը Պարսկաստան թագաւորեցուց : Շէննակին հետ մէկտեղ շատ նախարարներ Տարադատին առջին ելան, առին զինքը Տիսբոն տարին, ու հոն մեծ հանգիսով թագաւորեցուցին :

2 Բայց քիչ տոկնէն նախարարաց մեծ մասը հետը աւրուեցան, նորէն Արտաշէսը կանչեցին. ան ալ յանկարծակի Սկիւթացուց օգնութեամբը եկաւ. Տարադատ Ասորուց երկիրը հռովմայեցուց քովը փախաւ, և Արտաշէս եկաւ նորէն աթոռ նստաւ :

3 Երկրորդ տարին լսելով որ Վալիգուդա կայսր նստեր է, հետը հաշտութիւն ըրաւ ու շատ ընծաներով մէկտեղ Դարեհ որդին ալ հռովմ պատանդ խաւրեց : Բայց քանի մը տարիէն ետքը խուտարզ անունով մէկը՝ որ իր եղբայրը կը կարծուի, զինքը սպաննեց ու տեղը անցաւ (45) :

4 Խուտարզին յաջորդեց Արտաշէսի որդին Դարեհ Վոլոսդէս (51), որ շատ զօրքով Վերին Հայոց վրայ յարձըրեցաւ, հրամայեց թագաւորին

1 Տարադատ ինչպէս թագաւորեց :

2 Արտաշէս երկրորդ անգամ ինչպէս թագաւորեց :

3 Ինչպէս մեռաւ :

4 Խուտարզին ո՞վ յաջորդեց :

հետ հալածեց անկէ Վրացիքը, շատ քաղաքներու սիրեց, և Արտաշատայ մէջ Տիրիթ եղբայրը թագաւորեցուց. և Արշակունի ըլլալուն համար՝ սիրով ընդունեցան զինքը հայք :

Երբոր եղբորմէն լսեց Դարեհ թէ հռովմայեցիք հայոց վրայ Տիգրան անունով մէկը թագաւոր գրեր են, կը սպասէր որ Վրկանաց հետ պատերազմը ըմնցընէ որ անոնց վրայ ալ երթայ. մէյմըն ալ գուժկան եկաւ թէ Տիգրան ելէր Պարսից երկիրները կ'աւրըշարէ, բարկացաւ Դարեհ, մեկէն զօրք ժողվեց, Մանեճ զօրավարին տուաւ որ երթայ Վերին Հայոց վրայ, Տիգրանը հալածէ, ու նորէն իր եղբայրը Տիրիթը թագաւորեցընէ, խօսք տալով որ ինքն ալ Վրկանաց պատերազմը ըմնցընելուն պէս օգնութեան հասնի :

Մանեճ, Պարսից և Ասորեստանեայց զօրքովը յանկարծ Ապարան քաղաքին վրայ հասնելով, Տիգրանը մէջը պաշարեց և առնելու կը ջանար. ան միջոցին Դարեհ ալ Միջագետք հասնելով, հռովմայեցւոց զօրավարը Կորբուզոն անոր մարդ խրկեց թէ Ինչո՞ւ համար հռովմայեցւոց հետ ըրած բարեկամութիւնդ աւրեցիր. առած քաղաքներդ ետ տուր կ'ըսէր, ապա թէ ոչ՝ մենք ալ քու սահմանդ կը մտնենք : Դարեհ ուզելով կայսեր ձեռքովը բանը ըմնցընել, Ներսէին գեսպան խրկեց, ու Մանեճին հրաման տուաւ որ առած քաղաքները թողու՝ ետ քաշուի :

1 Մանեճի արշաւանքը ինչպէս եղաւ :

1 Դեասպաններն Հռովմ չհասած, Ներոն կայսրը Բեատոս Կենսեննիոս անուանի մարդը Տիգրանին օգնութիւն խրկէր էր : Դեասպաններն ալ երբոր հասան, չհաւանեցաւ անոնց Ներոն, ու Բեատոսին գրեց որ շուտ սպառերազմով Պարսիկները Հայաստանէն հալածէ : Բեատոս սկսաւ մեծամեծ սպառնալիքներով զօրքը առաջ քշել . բայց անդիէն Դարեհ Պարսից ու Հայոց զօրքովը հասաւ, զարնուեցաւ, մեծ ջարդ տուաւ Հռովմայեցւոց, բոլոր տիրած անդերնին ձեռքերնէն առաւ, ու զամէնքը ցրուեց փախուց . Բեատոս ալ վախէն ամօթէն գնաց անառիկ տեղ մը քաշուեցաւ, ու Կորբուզոնին գրեց որ բանը գէշ է՝ շուտ իրեն օգնութեան հասնի (66) :

2 Եկաւ Կորբուզոն, տեսաւ որ բռնութեամբ Պարթեւաց յաղթելը գժուար է, ուզեց խաղաղութեամբ ըմնցընել . Դարեհը յորդորեց որ թշնամութիւնը թողու, կայսեր խրկէ եղբայրը որ զինքը թագաւորեցընէ : Համոզուեցաւ Դարեհ, Կորբուզոնին խօսքը կատարեց, և Ներոն Տիրիթը վէրին Հայոց թագաւոր սպակեց :

3 Երբոր Երուանդ Սանատրկոյ որդիքը մեռցընել տուաւ, Սմբատ Բագրատունին անոր Արտաշէս սզախի որդին ազատելով Պարսկաստան փա-

-
- 1 Ներոն կայսրը ինչ սպառերազմ ունեցաւ Դարեհի հետ :
- 2 Դարեհ ինչպէս հաշտուեցաւ Հռովմայեցւոց հետ :
- 3 Դարեհ մեր Երուանդ թագաւորին ատենը Հայոց հետ ինչ գործ ունեցաւ :

խույ՝ Դարեհին քովը : Դարեհ առաջուց Սըմբատայ անունն ու քաջութիւնները լսած ըլլալով շատ պատուով զինքը ընդունեցաւ ու իրեն զօրավար ըրաւ , Արտաշէս արքայորդին ալ իր որդւոցը հետ գրաւ (69) : Եւ թէպէտ շատ ջանաց Երուանդ մեծամեծ ընծաներով Դարեհին միտքը դարձընել որ Արտաշէսը իր ձեռքը տայ , յանձն չառաւ Դարեհ :

1 Սմբատ Դարեհին պատերազմներուն մէջ շատ քաջութիւններ ընելով և անուշ բնաւորութեամբը թէ անոր և թէ բոլոր Պարսից նախարարներուն սիրելի եղեր էր : Ասոնք գիտնալով որ Սմբատ կը փախաբի Արտաշէսը թագաւորեցընել , որ մը Դարեհին առջևը անոր քաջութիւններն ու հաւատարմութիւնը գովելով ըսին թէ Պէտք է որ փոխարէն մը ընես անոր : Հարցուց Դարեհ թէ Արդեօք ի՞նչ կրնամ ընել որ անոր հաճոյական ըլլայ . անոնք ալ ըսին թէ կը բաղձայ ինքը որ քու ազգականդ Սանատրկոյ որդին Արտաշէսը՝ Հայոց թագաւոր դնես : Հաւանեցաւ Դարեհ , ու մէկէն Սմբատը կանչեց , զօրք տուաւ որ երթայ Երուանգը ձգէ , Արտաշէսը տեղը թագաւորեցընէ (88) :

2 Քառասուն տարի քաջութեամբ թագաւորելէն ետքը մեռաւ Դարեհ Վոզոգէս (91) :

3 Ասոր յաջորդներուն մէջ երրորդը Պերոզ Ա

1 Սմբատ Բագրատունիին ի՞նչպէս օգնեց :

2 Դարեհ քանի՞ տարի թագաւորեց :

3 Պերոզ Վոզոգէսին վրայ ի՞նչ կը պատմուի :

Վոզոդէս (129), երբոր լսեց թէ Անտոնինոս Պիոս կայսրը Հայոց Տիրան Թագաւորին Թագ խրկեր է՝ շատ դժուարը եկաւ, ու սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել որ երթայ Տիրանը Թագաւորութենէն ձգէ, բայց կայսրէն սպառնալիք գալով միտքը փոխեց (140) :

1 Երբոր Մարկոս Աւրելիոս կայսր նստաւ, Պերոզ շատ զօրքով Ասորւոց երկիրը գնաց, անկէ Հռովմայեցիքը վանեց ու շատ յաղթութիւններ ըրաւ, ետքը Հայոց հետ միանալով Աեսարիոյ վրայ դիմելու կը սպառնար (161) :

2 Վախցաւ Կապադովկիոյ իշխանը Սեւերիանոս. պատգամ հարցուց, և Կրեստոսին պէս պատգամախօսէն խաբուած՝ սիրտ ըրաւ, պատերազմի ելաւ : Վրան խոսրով զօրավարը խրկեց Պերոզ, որ Պարսից ու Հայոց զօրքովը գնաց, Թրէ անցուց Հռովմայեցւոց լեզէոնները, և Սեւերիանոսն ալ նետով զարկաւ սպաննեց : Իսկ Վոզոդէս Տիսբոն դարձաւ, ու ըրած յաղթութեանցը համար Պերոզ այսինքն Յաղթող ըսուեցաւ, և երեսունըչորս տարի Թագաւորեւէն ետքը մեռաւ (162) :

3 Պերոզին թուր Արտաւան (212), Միջագետք գնաց, Անտոնինոս Կարակալլա կայսեր հետ պատերազմեցաւ, և անոր զօրացը մեծ ջարդ տա-

1 Մարկոս Աւրելիոս կայսեր ատենը ինչ արշաւանք ըրաւ Պերոզ :

2 Կապադովկիոյ մէջ ինչ յաղթութիւն ըրաւ իր զօրավարը :

3 Արտաւան ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը :

լով զինքն ալ փախուց (217) : Աս յաղթութեանը վրայ շատ ուրախացաւ Արտաւան, կրկին թագով պատկուեցաւ, և ամբարտաւանութեամբ՝ Բոլոր աշխարհիս պիտի տիրեմ կ'ըսէր . աստեղագիտութեան ալ շատ հմուտ ըլլալով՝ անդադար մոլորակաց ընթացքը կը դիտէր, հմայութիւններ կ'ընէր, և թագաւորութեանը մեծնալը կը գուշակէր : Բայց հակառակը եղաւ . վասն զի խրոխտ ու ամբարտաւան կերպին համար նախարարները հեար աղէկ չէին, մանաւանդ Արտաշիր Սասանեան Պարսիկ նախարարը, որ առթի կը սպասէր որ սպասամբի ու ինքը անոր տեղը թագաւորէ :

Օր մը պալատին մէջ տիկնոջը հետ նստած աստեղը սկսաւ թագաւորը աստղերը դիտելով հմայութիւն ընել, ու դարձաւ անոր՝ Թէ որ այսօր մէկը իր տիրոջը դէմ սպասամբէլու ըլլայ՝ բանը կը յաջողի, անոր համար ես ալ թագաւորութեանս վրայ շատ կը վախնամ, ըսաւ (225) : Թագաւորին ան խօսքերը թագուհոյն Արտագուխտ նաժիշտը հոն գրտնուելով լսելուն պէս՝ մէկէն կ'երթայ Արտաշիրին կ'իմացընէ, որ իր ազգականն ալ է եղեր . կը յորդորէ զինքն որ շուտով սպասամբութեան խորհուրդը կատարէ : Ա'ուրախանայ Արտաշիր, և երգմամբ կը խոստանայ որ զինքը Պարսից թագուհի ընէ, կ'երթայ Պարսից և Ասորեստանեայց նախարարներուն սիրտը կը վաստակի, և անոնց հաւանութեամբը Արտաւանին երկու պատգամաւոր կը

1 Արտաշիր Սասանեան ինչ կերպով գլուխ վերուց Արտաւանայ դէմ :

խրկէ որ ինքիրմէ հրաժարի թագաւորութենէն .
Վասն զի, կ'ըսէր, ասկէ վերջը չեն ուզեր Պարսիկք
իրենց վրայ Պարթեւ թագաւոր՝ հապա Պարսիկ
կ'ուզեն :

։ Թագաւորը բարկանալով սատկամաւորները
առջևէն կը վաճնտէ , և ստուգելով թէ իրաւչընէ
Արտաշիր ուրիշ նախարարներուն հետ միաբա-
նած՝ թագաւորութիւնը ձեռքէն առնելու ետևէ
է , մէկէն զօրք կը ժողվէ , անոր վրայ կ'երթայ .
Արտաշիր ալ նախարարներուն հետ զօրք կը ժողվէ
գէմը կ'ելլէ ու տարի մը ամբողջ կը սպտերազմին :
Առջի սպտերազմներէն երկու կողմն ալ անսար-
տելի ելան , բայց ետքը երբոր Արտաւանայ քովը
մնացած քանի մը նախարարներն ալ Արտաշիրն
կողմը անցան , տկարացաւ Արտաւան , և գէմ
չկարենալով գնել՝ ձգեց փախաւ : Գնաց նորէն
զօրք ժողվեց եկաւ , ու երբոր երկու կողմն ալ ճա-
կասած սպարաստ կեցեր էին , յանկարծ Արտա-
շիր եկաւ մէջ տեղը կեցաւ , ու սկսաւ Արտաւանին
կանչել . Ինչո՞ւ համար փուճ տեղը զօրքդ կը ջար-
դես , միտքդ բեր մէյնը թէ սալաաիդ մէջ թագա-
ւորութեանդ կործանմանը համար կնկանդ ինչ
բոխր : Զարմացաւ Արտաւան , ինչ դառն է եղեր
կինը ըսաւ , և առանց դիմնալու թէ նաժիշան էր
խմացընողը՝ հրամայեց որ մէկէն թագուհին սպան-
նեն : Եւ անանկ գառնացեալ հոգւով յուսահա-
տաբար յարձըկեցաւ Արտաշիրն վրայ , զարկաւ

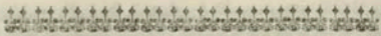
։ Արտաւանայ և Արտաշիր սպտերազմներն ինչ
պէս եղան :

նիզակը որ զինքը սպաննէ, փախաւ ձեռքէն Արտաշէր, և շուտ մը ետ դարձաւ, վրան վաղեց ու զարկաւ զինքը սպաննեց թագաւորու թեանը հնգե-տասաներորդ տարին :

1 Ան ատենը միաբանեցան նախարարները ու Արտաշէր Ստանայ որդին Պարսից թագաւոր դրին : Եւ աս կերպով Պարթեւազանց Արշակունեաց թագաւորութիւնը 475 տարի քշելէն ետքը վերջացաւ, ու տեղը Պարսից երկրորդ ինքնակալութիւնը՝ այսինքն Սասանեանց ցեղին թագաւորութիւնը սկսաւ (226), որուն վրայ Միջին դարու պատմութեան մէջ կը խօսինք :

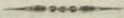
2 Ի՞նչպէս թագաւորեց Արտաշէր :

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Կ Ա Ր Բ Ե Գ ՈՆ Ա Յ Ի Ո Յ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Դիտել . — Բիրտա . — Կարգեգրան . — Կարգեգրանացոյ
 խառնարան-բեռն իերդը . — Աշտառախան-բիւն . —
 Ծռւոյին շորան-բիւն . — Առաջին գաշնադրան-բիւն
 Հառվոյեցոց հեք . — Դաշնադրան-բիւն Քեցոսեմի
 հեք . — Կարգած Կարգեգրանացոյ 'ի Սիիէլեա . —
 Յաշն-բիւն Աննիբաշայ 'ի Սիիէլեա . — ԻՔլանի և
 Դիանեմի գաշնադրան-բիւնը :

Վարբեգոնի հիմնադիր կը սեպուի Եղիսա
 Տիւրացի Թագուհին , որ Դիդէ ալ կ'ըսուի : Ա
 սիկայ Տիւրոսի Պիդմալիոն Թագաւորին քոյրն էր .
 Պիդմալիոն արծաթասէր ու անգուծ իշխանը .
 Դիդէի Ակերբաս անունով էրկանը Հարստութիւնը
 ձեռք ձգելու համար զանիկայ սպաննել առաւ .

Վարբեգոնի հիմնադիրը սլէ :

բայց Ղիզէ երկանը բոլոր գանձերն առաւ փախաւ :

1 Ղիզէ Միջերկրական ծովէն Ափրիկէի ծով եզերքը ելաւ, և հոն տեղի բնակիչքը շատ սիրով ընդունեցան զինքը (888) : Որպէս զի Ափրիկէցիք վրան կասկածի չերթան, Ղիզէ իրեն բնակութեան համար այնչափ երկիր միայն ուզեց գնել՝ որչափ տեղ որ կը բռնէ եզան մը կաշին . անոնք ալ երբոր սիրով հրամանը սուսին, առաւ կաշին բարակ բարակ կտրեց փոկ ըրաւ, ու իրարու միացրնելով՝ անոնց երկայնութեանը հաւասար ընդարձակ երկիր մը առաւ . հոն բերդապաղաք մը շինեց և անունը դրաւ Բէրս¹, որ եզան կաշի կը նշանակէ :

2 Ետքը քաղաք մըն ալ շինեց Ղիզէ և անունը դրաւ Կարթէն², որ՝ Եոր քաղաք ըսել է եղեր, քովի ազգերուն ալ խոստացաւ որ տարուէ տարի անոնց տուրք տայ : Գետուղիոյ թագաւորը Յարբաս ուզեց Ղիզէն իրեն կին առնել, սպառնալով որ եթէ չուզէ՝ վրան պատերազմի ելլէ : Ղիզէ երկանը մեռնելէն ետքը ուխտ ըրեր էր որ այրի մնայ . ուստի կարգուելէն առաջ՝ մեռած երկանը հոգւոյն հետ հաշտուելու համար զոհ ընել ձեացրնելով, մեծ փայտակոյտ մը պատրաստել սրլաւ, ու հագուստին տակը թուր մը պահած՝ ելաւ շարուած փայտերուն վրայ, ու զարկաւ ինք զինքը սպաննեց :

1 Ղիզէ ինչ հնարքով տեղ առաւ Ափրիկէի մէջ :

2 Ինչ քաղաք շինեց : — Ինչպէս մեռաւ :

1 Դիդէ թագուհւոյն մահուընէն վերջը Վարդէ գոն ուրիշ թագաւոր չունեցաւ, հասարակապէտու թիւն մը եղաւ, ու ինչուան ետքը նոյն կառավարութեանը մէջ մնաց: Իշխանութիւնը երկու դատաւորաց, ծերակուտին ու ժողովրդեան ձեռքն էր:

2 Երկու դատաւորները Ս⁺է⁺ կ'ըսուէին. առ սոսիեաները տարուէ տարի կ'ընտրուէին: Իրենք ծերակոյտը ժողովքի կը կանչէին, ժողովին մէջ վեր կը նստէին, ժողովին նիւթը անոնց կ'առաջարկէին, ու անոնց հաւանութիւնը կ'առնէին: Մեծ դատաստաններու ու սլատերազմներու որոշմունքն ալ իրենք կ'ընէին. շատ անգամ իրենք նաև զօրաց հրամանատար կ'ըլլային: Երբոր տարին կը լըննար, դատաւոր կ'ըլլային, որով իշխանութիւն կ'ունենային դատաստան կտրելու, ուրիշներուն հաւանութեամբը նոր օրէնքներ առաջարկելու, ու հարկապահանջներէն հաշիւ ուղեւ:

3 Ծերակուտին մէջի մարդիկը բոլոր տարիքնին առած ազնուական, հարուստ, խելացի և արդիւնաւոր անձինք էին: Ինչ նամակ որ գրէին զօրավարները՝ ծերակուտին առջև կը բացուէր. հոն դարձեալ օտար ազգաց դեսպանները կ'ընդունէին ու սլատերազմի կամ խաղաղութեան վճիռ կուտային: Որ բանի վրայ որ ամէնքը կը միաբանէին ու բոլոր քուէները «յ» կ'ելլէին՝ մէկէն անիկայ կը

1 Դիդէէն ետքը Վարդէ գոնի ո՞վ իշխեց:

2 Դատաւորաց իշխանութիւնը ի՞նչ էր:

3 Ծերակուտին սլատունն ի՞նչ էր:

վճռելին, իսկ թէ որ տարածայնութիւն ըլլար մէջերնին՝ ան ատենը ժողովուրդը կ'որոշէր :

1. Զօրավարաց իշխանատիրութեանը սանձ դնելու համար, որ երկար ատեն զօրավարութիւնը նկելով ու հրամայելու վարժելով օր մը յանկարծ չթագաւորեն ու հասարակապետութիւնը չկործանեն, հարիւր չորս խորհրդականով ատեան մը դրեր էին : Ասոնց պարտքն էր զօրավարներէն հաշիւ պահանջել, ու անոնց բռնած կերպը քննել : Իշխանութիւննին առջի բերան մշանջնաւոր էր, բայց երբոր սկսան ան իշխանութիւնը գէշի գործածել, Մեծն Աննիբաղ իր դատաւորութեան ատենը տարեկան ըրաւ :

2. Շատ չանցաւ՝ Կարբեղոնացիք իրենց մօտ կղած ազգաց տարեկան տուրք տալը դադրեցուցին : Մաւրիտանացւոց ու Նուսիդացւոց վրայ յարձրկեցան, յաղթեցին ու իշխանութիւննին Ափրիկէի մէջ տարածեցին : Ան ատենը սկսան Կարբեղոնացիք ու Վիւրենացիք իրենց տերութեան սահմաններուն վրայ կռիւ ընել : Վիւրենէ՝ Միջերկրական ծովուն արեւելեան եզերքը մեծ ու հարուստ քաղաք մըն էր, ու Կարբեղոնէն ընդարձակ աւազուտ դաշտով մը միայն կը զատուէր՝ առանց գետի ու լեռան : Կարբեղոնացիք ու Վիւրենացիք կը նային որ կռիւը լմննալիք չունի, օր ու ժամ կ'որոշեն որ նոյն ատենը երկու քաղաքէն երկեր-

1. Գերագոյն ատեանը ինչ բանի համար էր :

2. Կարբեղոնացիք ինչ կերպով սկսան աշխարհակալութիւն ընել :

բազմասեր ազգ չէին որ բոլորովին երկրակալու-
թեանց ետևէ ըլլան . իրենց գլխաւոր գործքը վա-
ճառականութիւն էր որով այնչափ հարստացան
ու զօրացան , և կարծես թէ վաճառականու-
թիւննին աւելի ծաղկեցընելու և տարածելու
համար միայն կը պատերազմէին , ու հեռաւոր
աշխարհներու կը տիրէին :

1 Եգիպտոսէն կտաւ , պասպիր , ցորեն , նաւու
տառազատներ ու պարաններ կ'առնէին . Վար-
միր ծովուն եզերքէն համալք , խնկեղէն , օժանե-
լիք , ոսկի , մարգարիտ և ազնիւ գոհարներ . Տիւ-
րսոսէն ու Ֆիւնիկէէն ծիրանի և որդան կարմիր ,
ոսկեհոսւ ազնիւ դիպակներ , մեծագին կարա-
սիք , ծաղկենկար օթոցներ , գորգեր . վերջապէս
ամեն տեղ կ'երթային՝ կենաց ու սերձութեան
համար հարկաւոր եղած բաները կը փնտաւէին կը
գնէին :

2 Վարբեգոնացւոց զինուորական զօրութիւնը
իրենց գաշնակից թագաւորներն ու հարկատու
ազգերն էին , որոնցմէ սարկի հետ զօրք ալ կ'առ-
նէին , նմանապէս վարձուոր զինուորները և իրենց
քաղաքակիցները : Ամէն երկրէ կ'ընտրէին Վար-
քեգոնացիք անուանի գնդերը կ'առնէին . 'Նումի-
գիայէն թեթև , խրոխտ , սրնթաց և անխոնջ այ-
րուձի կ'առնէին , և իրենց բանակին գլխաւոր զ-
օրութիւնը ան էր . Բաղէարեան կղզիներէն անուա-
նի վարպետ պարսաւորներ . Սպանիայէն անպար-

1 Դրսէն ինչ վաճառք կը բերէին :

2 Իրենց զինուորական ուժը ինչ էր .

տելի հետևակ զօրք . Լիգուրիայէն ու Վաղղիայէն զօրաւոր ու պատերազմափորձ գունդեր , և Յունաստանէն ամէն պատերազմական գործողութեանց յարմար զինուորներ :

Ասանկով Վարբեգոնացիք քիչ ատենի մէջ աւանց իրենց գեղերն ու քաղաքները անմարդի ձգելու , արուեստաւորաց ձեռագործը խափանելու , վաճառականութիւնը դադրեցընելու , կամ իրենց ծովային զօրքը տկարացընելու՝ մեծամեծ բանակներ կը հանէին : Օտարի արիւնովը որ ստրկով դնած էին՝ աշխարհներ ու տէրութիւններ կը նուաճէին , և օտար աղգերը իրենց մեծութեանը գործիք կ'ընէին . իրենք ստակ միայն կուտային , ան ստակն ալ դարձեալ իրենց վաճառականութեամբը օտար աղգերէն կը ժողվէին : Յանկարծ պատերազմի մէջ զօրքը թէ որ ջարդուէր՝ Վարբեգոնի մարմինը միայն , ասանկ ըսենք , թէ թեմը կը վիրաւորուէր , և հոգին միշտ կենդանի կը մնար :

Ստոյգ չգիտցուիր թէ երբ սկսած են Վարբեգոնացիք իրենց աշխարհակալութիւնները : Առջի դաշնագրութիւնը որ Հռովմայեցիք հետերնին ըրին , ու զանոնք Ափրիկէի , Սարդինիոյ ու Սիկիլիոյ մէկ մասին տէր ճանչցան՝ Հռովմայ հասարակապետութեան հաստատուած տարին էր (310) :

Նրբ սկսան Վարբեգոնացիք Ափրիկէէն դուրս աշխարհակալութիւններ ընել :

1 Քսերքսէս Կարբեդոնացւոց օգնութիւնը հարկաւոր ճանչցաւ Յունաստանի տիրելու համար : Կարբեդոնացիք ալ որ բոլոր Սիկիլիոյ տիրելու կը փախաքէին , խօսք տուին որ անոր Յունաստանի վրայ վաղած ատենը՝ իրենք ալ Սիկիլիա ու Իտալիա բնակող Յունաց վրայ յարձըկին :

2 Իրեք տարուան պատրաստութենէն ետքը Ամիլիար զորավարը ահաւոր բանակով Սիկիլիա եկաւ , ու գնաց Հիմերա քաղաքը սաշարեց : Քաղաքացիք նեղն ընկած՝ Սիրակուսայի Գեղոն թագաւորին դիմեցին : Մէկէն ճամբայ ելաւ Գեղոն , և խմանալով թէ Ամիլիար գաշնակից զօրաց կը սպասէ՝ հնարքով մը Ամիլիարին ուղածին չափ զօրք ինքը խրկեց , որ անոր ուղած ատենը հասաւ Կարբեդոնացւոց բանակը , անոնք ալ խարուելով ընդունեցան : Ան ատենը ասոնք յանկարծ Ամիլիարին վրայ վազեցին , զինքը սպաննեցին ու նաւերն ալ այրեցին . Գեղոն անոնց շփոթած ատենը , մէկ մասը ջարդեց , շատն ալ գերի ըրաւ : Կարբեդոնացիք նեղն ընկած՝ ուղեցին հաշտութիւն ընել . յանձն առաւ Գեղոն , պատերազմին ծախքը անոնց վճարել տուաւ , և անոնց ստրկովը երկու մեհեան շինեց որոնց մէջ պիտի պահուէին գաշնագիրները : Աս Կարբեդոնացւոց կոտորածը Թերմոպիլէի պատերազմին օրը հանդիպած է (480) :

3 Սեզեստացւոց աղաքանքովը (որ Սիրակու-

-
- 1 Քսերքսէսի հետ ինչ գաշնակցութիւն ըրին :
 2 Ինչպէս անցան Սիկիլիա :
 3 Սեղինոն քաղաքին ինչպէս տիրեցին Կարբեդոնացիք :

սացւոց և Սելէնացւոց հետ կը պատերազմէին) Կարբէգոնացիք Ամիկարին թողը Աննիբաղը՝ շատ զօրքով անոնց օգնութիւն խրկեցին՝ (412) : Եկաւ Աննիբաղ Սելինոն քաղաքը պաշարեց առաւ, ու բոլոր մէջի հարստութիւնը կողոպտեց. անկէ անցաւ հիմերա քաղաքը պաշարեց, առաւ ու կործանեց, իրեք հազար գերի բռնեց, ու իր պապը սպաննած տեղերնին սաստիկ տանջանքներով ան գերիները մեռուց : Երբոր Աննիբաղ Կարբէգոն դարձաւ անբաւ աւարներով, բոլոր քաղաքը առջևն ելած ուրախութեամբ զինքը ներս բերին :

։ Ան յաղթութեամբը սիրտ առին Կարբէգոնացիք, և ուզեցին բոլոր Սիկիլիոյ տիրել. նորէն զօրք ժողովեցին, Աննիբաղայ յանձնեցին, և ծերութեանը պատճառաւ Իմիկոնը իրեն օգնական տուին : Եկաւ Աննիբաղ, ու թը ամիս պաշարեց բազմահարուստ և ամրասպարիսպ Ակրագանդ քաղաքը. Ակրագանդացիք սովուն չգիմանալով, ծերերն ու հիւանդները թողուցին՝ մօտ Գեղա քաղաքը քաշուեցան. իսկ Կարբէգոնացիք մտան Ակրագանդ, զամէնքը ջարդեցին, ու շատ ոսկի, արծաթ, ազնիւ ամաններ ու արձաններ կողոպտեցին տարին. անոնց մէջ էր նաև Փաղե-

։ Ակրագանդ քաղաքը ինչպէս առին :

* Պետք է նշել, որ Սելէնացիք Աննիբաղի հետ, որոնք իրենց արքային իրենց օգնականներ էին անցրելու, իրենց արքային իրենց օգնականներ էին անցրելու :

րեան հռչակաւոր ցուլը՝ որ Ազրագանդին առջի բռնաւորներէն մէկը շինել տուեր էր : Սիրակուսայի բռնաւորը Դիոնեսիոս էրէջ Գեղային օգնութիւն հասաւ . բայց անօգուտ . անոր ալ տիրեցին Կարբեգոնացիք , և Խմիչոն գաղթեցուց պատերազմը . գաշինք դրաւ Դիոնեսիոսին հետ որ Կարբեգոնացիք Սիկիլիոյ մէջ առջի երկիրներէն զատունենան նաև Սելինոն , Ազրագանդ , Հիմերա և Գեղա քաղաքները , և գարձաւ Կարբեգոն :

Դիոնեսիոս Կարբեգոնացուց զէմ՝ դնելու բաւական պատրաստութիւն տեսնելէն ետքը , իր միտքը ժողովրդեան հասկըցուց որ կ'ուզէ Սիկիլիան Կարբեգոնացուց ձեռքէն ազատել , և որ մը յանկարծ հրաման տուաւ որ Սիկիլիայի մէջ գանուող բոլոր Կարբեգոնացիքը թրէ անցընեն : Վրայ հասաւ Խմիչոն զօրավարը , բոլոր Դիոնեսիոսին տիրած երկիրները նորէն ետ առաւ , զինքը Սիրակուսա փախուց , մէհեանները կողոպտեց , և գերեզմանները կործանեց , մանաւանդ Գեղոնինը՝ որ կը կարծուէր թէ անոր դպչիլ քլար . Բայց աս յաջողութիւնը քիչ տևեց . վասն զի Խմիչոնին զօրացը մէջ սաստիկ ժանտախտ ընկաւ , Դիոնեսիոսն ալ ատեն գտաւ , վրանին վազեց , մեծ ջարդ տուաւ . նաւերուն ալ կէսին կրակ տուաւ , և կէսը կտորտեց : Խմիչոն յուսահատած՝ խնդրեց Դիոնեսիոսէն որ գոնէ զիրենք ազատ թողու որ երկիրնին երթան . ան ալ Կարբեգոնի բնակչացը միայն հրաման տուաւ . անոնց հետ մեկտեղ գիշեր-

1 Դիոնեսիոս Արեջը ի նշպէս յաղթեց Կարբեգոնացուց :

բանց վախաւ Իմիչկոն Կարբեգոն, և չուզելով իր քաջ սպառերազմակցացը մեռնելէն վերջը ամօթաւ լից կեանք մը անցընել, մտաւ իր առնը, դուրս հանեց քովէն բոլոր բարեկամները, կինն ու որդիքը, և զարկաւ ինքզինքը սպաննեց: Այսպիսի գործողութիւնը հին հեթանոսները քաջութիւն կը սեպէին, բայց մենք իրաւամբ վատ յուսահատութիւն կը համարինք. վասն զի ճշմարիտ քաջասրտութիւնը ան է՝ որ գիտնայ մարդ ամէն գժբազդութեանց արիութեամբ համբերել:

1 Կարբեգոնացւոց գժբազդութենէն առիթ առնելով գանգատեցան Ափրիկեցիք թէ ինչո՞ւ համար անոնք իրենց հայրենակիցքը Սիկիլիա թշնամուոյն ձեռքը թողուցին, և բազմութեամբ Կարբեգոնի վրայ գիմեցին. բայց աղէկ որ վրանին գլխաւոր մը ու զինուորական կրթութիւն չունենալով, մեկալ կողմէն ալ բերած ուտելիքնին հասնելով շուտով ցրուեցան:

2 Երբոր Դիոնեսիոս Երիցուն տեղը որդին Դիոնեսիոս Բանաւորը նստաւ, Կարբեգոնացիք ան ստենի խռովութիւնը յարմար ժամանակ սեպելով իրենց Մագոն զորավարը Սիրակուսացւոց վրայ խրկեցին (348). բայց օգուտ մը չտեսան. վասն զի Սիրակուսացիք Կորնթացւոցմէ օգնութիւն ուզեցին, և Տիմոլէոն զորավարը եկաւ յաղ-

1 Ափրիկեցիք ինչո՞ւ համար Կարբեգոնացւոց վրայ ելան:

2 Դիոնեսիոս Բանաւորին ստենը ի՞նչ արշաւանք ըրին Կարբեգոնացիք Սիկիլիա:

Թեց անոնց : Մագոն Կարբեգոն հասնելուն պէս դատաստանի կանչուեցաւ , խմացաւ թէ զինքը պիտի կախեն , ինքզինքը սպաննեց . Կարբեգոնացիք ալ մեռած դիակը առին կախեցին : Ամիկարն ու Աննիբաղը նորէն խրկեցին Կարբեգոնացիք , անոնց ալ յաղթեց Տիմոէան , ու Սիկկիոյ մէջ տիրած տեղերէն շատը ձեռքերնէն առնելով հաշտութիւն ըրաւ (340) :

1 Քիչ ատենէն ետքը Աննոն՝ Կարբեգոնացւոց անուանի զօրավարներէն մէկը , կ'ուզէր որ հասարակապետութիւնը վերջընէ ու ինքը ամենուն վրայ թագաւորէ . սա մտքով որոշեց որ բոլոր իշխանները իր աջկանը հարսնիքին հրաւիրէ , ու ամենուն թոյն խնցընէ : Երբոր դաւաճանութիւնը խմացուեցաւ , Աննոն նայեցաւ որ խորամանկութեամբ չկրցածը բռնութեամբ կատարէ . քսան հազար սպառազէն գերի հեռը առած՝ դնաց ամուր բերգ մը քաշուեցաւ , ու սկսաւ անկէ Ափրիկեցիքը ոտք հանել . բայց ան ալ ճշաջողեցաւ . վասն զի անոնք բռնեցին զինքը կապած Կարբեգոն բերին . սաստիկ ծեծեցին , աչուրները հանեցին , թևերն ու ծնկուրները կտորտեցին , ու խաչ հանեցին : Իրեն սլտածառաւ բոլոր ընտանիքն ալ ՚ի մահ՝ դատասպարտուեցան . որպէս զի ոչ անոր ապիրատութեան հեանող մնայ , և ոչ մահուանը վրէժխնդիր (330) :

2 Երբոր Կարբեգոնացիք սա խռովութիւննե-

1 Աննոնի դաւաճանութիւնը ինչպէս եղաւ :

2 Տիրացւոց կրցան օգնել Կարբեգոնացիք Մեծին Աղեքսանդրի դէմ :

բուն զբաղած էին, Տիւրացիք մեծին Աղեքսանդրի դէմ օգնութիւն ուզեցին Կարբեղոնացւոցմ (332) : Ըստ ցաւեցան Կարբեղոնացիք իրենց հայրենակցայր թշուառութեան վրայ, բայց հազիւ իրենք զիրենք պաշտպանեկու զօրութիւն ունենալով՝ չկրցան անոնց օգնել : միայն անոնց խրկած կնիկ մարդիկը, աղաքն ու ծերերը շատ սիրով ընդունեցան :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Ափ-Բ-իչ . — Ա՛խար Սիւրբ-Ի-ս-ս փերի իւր-ս-ի .
 — Դ-ս-ս-ճ-ան-Բ-ի-ն Բ-ժ-լի-ս-այ . — Յ-ա-լ-Բ-Բ-ի-ն-ս
 Կ-ար-է-դ-ան-այ-ոց յԱ՛ր-ի-ի . — Դ-ս-ն-ա-դ-Բ-ի-ն-ս Հ-ա-լ-
 յ-այ-ե-ոց և Կ-ար-է-դ-ան-այ-ոց . — Պ-ա-բ-ե-ր-ա-լ՝ Մ-ա-Բ-
 ք-ոց-ոց . — Կ-ար-է-դ-ան-այ-ի-ս Ժ-լ-լ-լ-այ ի-լ-յ-ա-լ-Բ-Բ-ի-ն .
 — Յ-ա-լ-Բ-Բ-ի-ն-ս Հ-ա-լ-փ-ա-լ-ի-ն . — Կ-ար-է-դ-ան-այ-ի-ս
 յ-ա-լ-Բ-Բ-ի-ն-ս Հ-ա-լ-յ-այ-ե-ոց հեք հ-ա-լ-Բ-Բ-ի-ն ի՛նչ-ն . —
 Ա-դ-ա-մ-Բ-Բ-ի-ն լ-ա-ր-ի-ն շօր-այ յԱ՛ր-ի-ի և ՚ի Ս-ր-
 ր-ի-ի-ն :

Մագաթոկղ Սիկիլիացին, որ Կարբեղոնացւոց ձեռքովը առաջ եկեր ու Սիրակուսայի իշխան եղեր էր, սկսաւ իր բարերարներուն դէմ ելլել : Կարբեղոնացիք շատ զօրքով Ամիլկարը վրան խըրկեցին, որ եկաւ շատ պատերազմներու մէջ անոր յաղթեց, ու Սիրակուսայի մէջ զինքը պաշարեց :

Մագաթոկղ Բենչակ, յաղթեց Կարբեղոնացւոց :

Ազաթոկղ մինակ մնալով իր անգթութիւններուն
համար, միտքը դրաւ որ Ափրիկէի մէջ պատե-
րազմի Վարքեգոնացւոց հետ . Սիրակուսան եղ-
բօրը յանձնեց, և աս յանդուգն խորհուրդը
մարդու մը ճշայտնած՝ տասներհինգ հազար զօրքով
ու նաւատորմով մը ճամբայ ելաւ (310) : Երբ-
որ հասան ասոնք Ափրիկէ, ան ատենը յայտնեց
զօրացը իր միտքը, քաջալերեց զանոնք ու ըսաւ .
Հայրենեաց կորսուած փառքը գանկելու համար
եկանք հոս . զեղիս ու վաս մարդկանց հետ է մեր
պատերազմը, և Վարքեգոնացւոց հարստութիւնը
պիտի ըլլայ մեր յաղթանակը, որով մեր որդիքը
երջանիկ պիտի ըլլան : Այսպիսի խօսքերէն երբոր
զօրքը սիրտ առաւ, ան ատենը Ազաթոկղ նաւա-
տորմին ալ այրեց որ յուսահատած պատերազ-
մին կամ յաղթելու կամ մեռնելու մտքով : Ա-
նանկով յանկարծ Վարքեգոնացւոց վրայ յարձը-
կեցաւ, յաղթեց անոնց, շատ քաղաքներու տի-
րեց, և երկրին մէկ մասը ոտք հանեց :

Ի Վարքեգոնացիք համարելով թէ ասիկայ աս-
տուածոց պատիժն է, որովհետև իրենց Վսնոս *

Ի Վարքեգոնացիք Ազաթոկղէն յաղթուելով ինչ
ըրին :

* Վարքեգոնացիք գլխաւոր էրին ասորացի լուսին .
մեյն Ուրմի, որ Երբնային ըսել է, այսինքն լուսինը .
էր իրորոք Վսնոս, որ ասորի գրոց մէջ Մուսա ի՛նչուի .
որտեւ ասըին մարտ ինչ ըսնէին . մանասանք մեծ քթիւն
դասինքն ինչ հանդիպած արեն մեծ-մեծներն իրենց ք-
րիւն ըսն ի՛նչնէին, որ անոր բարձր-նիւնը անցնի : Ասք

կուսքին օտարազգի տղաք գնեք զո՛հ ըբեր էին, երկու հարիւր ազնուահանի տղայ առին անոր զոհեցին, իրեք հարիւր հոգիի չափ ալ որ կերպով մը ան գործողութեան պատճառ եղեր էին՝ իրենք զիրենք կամաւ զոհեցին: Բայց ան գարշելի ու անգութ աւելորդատաշտութեամբ պատիժները քիչնալու տեղ, ամէն չարիք կարբեգոնացուց գլուխը թափեցան:

1 Ամիկար, որ քովի զօրքէն հինգ հազար հոգի Ափրիկէ իրկեր էր կարբեգոնի օգնելու, յանկարծական յարձակմամբ Սիրահուսան առնել ու զեւով՝ գերի ընկաւ. սաստիկ տանջանքներով մեռուցին զինքը Սիրահուսացիք, ու գլուխը կարելով Ափրիկէ Ագաթոկոյի խաւրեցին:

1 Ամիկար ի՞նչպէս մեռաւ:

Ա՛մ փամ հասարակ ժողովուրդն ալ ի՛ր յանգնեցն աշխատաւու համար քաղաքին զոհ վճեցին. և քաղաքը անեղձ ազգաբնի մը քաղաք չէր փնէր -- չէր զոհեր: Իսկ զոհ ընելու համար երբեքն իրաջի մէջ չէր գտնուիր, երբեքն ալ կռուութիւններէ արձիւն արձանը իր մարտարարած՝ քաղաք մէջ չէր գտնուիր. և անանց խնկուրտաբեւում յայնչ ըսելու համար՝ Բմբուկներ, արի՛ փնէր չէր զարնեցին: Երբեքն ալ Պարսից ու Բաբելոնացի զէն Բոցին լրայեն մայն վանցընեցին. Բայց անան ի՛նչ ալ չաք անփամ չէր մեռնեցին ան իսեղծերը: Թե՛ղեք արի՛ չէր չաք իտապաշա աշգերու մէջ ալ ի՛ր աս մարտաւոր, Բայց կարեղտանացոց մէջ իսիսք հասարակ քաղաքէր. երբեքն հարիւրն ու երկու հարիւրը մեկն չէր զոհեցին:

1 Ան միջոցին փառասեր Բոմիլիար զորավարը առեն դանեւոյժ ուղեց հայրենեացը վրայ բռնանալ (308) : Գլուխը շատ մարդ ժողված սկսաւ իրեն դէմ եղողները մեռցնել . բայց վերջապէս ձեռք ընկաւ ու խաչի վրայ մեռաւ :

2 Ագաթոկղ կարծելով թէ ալ ամէն յաջողութիւն իր ձեռքն է , նորէն Սիկիլիա անցաւ , բայց խաբուեցաւ . վասն զի ան միջոցին Կարբեղոնացիք սկսան անոր տիրած երկիրներն առնուլ , զորացը յաղթեցին , ու ասպատակեալ ազգերը նուաճեցին : Նորէն Ափրիկէ անցաւ Ագաթոկղ , բայց չկարենալով յաղթել , վատութեամբ զորքն ու որդիքը հոն թողուց ու Սիկիլիա փախաւ : Զօրքն ալ նեղանալով որ զիրենք թշնամոյն ձեռքը մտանեց ու փախաւ , անոր որդիքը բռնեցին սպաննեցին ու Կարբեղոնացւոց անձնատուր եղան :

3 Քանի մը տարի ետքը Հռովմայեցիք Նաիրոսի Պիւսոս թագաւորին յաղթութիւններէն աչքերնին վախցած՝ Կարբեղոնացւոց հետ ըրած դաշինքնին նորոգեցին (280) : Կարբեղոնացիք ալ վախնալով որ Պիւսոս շատ զօրանալով կրնայ Սիկիլիոյ ալ տիրել , Հռովմայեցւոց նաւատորմիդ մը խրկեցին օգնութիւն , բայց անոնք կարօտութիւն չունենալով ետ դարձուցին :

-
- 1 Բոմիլիար զորավարին ասպատակութիւնը ի՞նչ վերջ ունեցաւ :
- 2 Ագաթոկղի արշաւանքը ի՞նչ վերջ ունեցաւ :
- 3 Ի՞նչ պատճառաւ Հռովմայեցիք Կարբեղոնացւոց հետ ունեցած դաշինքնին նորոգեցին :

1. Կարբէգոնացւոց կասկածը իրաւ ելաւ : Վասն զի երբոր գնացին Սիրակուսան պաշարեցին, Սիրակուսացիք Պիւռոսի գիմեցին. որ մէկէն Սիկիլիա անցաւ, ու շուտ մը ետեւէ ետեւ բաց ՚ի Լիլիբէոնէն՝ բոլոր Կարբէգոնացւոց տիրած քաղքերնէրը առաւ (273), ու անիկայ ալ պաշարեց. բայց ան միջոցին Իտալիայէն լուր առնելով Պիւռոս՝ որ զինքը հոն կը կանչէին, երթալու ստանը նաւին վրայ կեցած՝ աչքը մէյմը Սիկիլիոյ վրայ դարձուց, ու քովիններուն ըսաւ. Ա՛հ, ի՞նչ գեղեցիկ մրցարաններ կը թողունք հոս Կարբէգոնացւոց ու Հռովմայեցւոց : Ես դուշակութիւնը շատ չանցաւ կատարուեցաւ : Հազիւ թէ Սիկիլիայէն հեռացեր էր՝ բոլոր կորսընցուցած տեղերնուն նորէն տիրեցին Կարբէգոնացիք : Բայց շատ չանցաւ, Հռովմայեցիք որ իրենց գաշնակիցներն էին՝ Պիւռոսէն աւելի ահաւոր թշնամիներ գանուեցան իրենց : Եւ պատճառն սա եղաւ :

2. Ագաթոկղի վարձկան Կամպանիացի զորքը յանկարծակի յարձրկելով, Մեսսանա քաղքին տիրեց, բնակիչքը թրէ անցուցեր, ու իրեն մէջը բնակելով Մամերոսացիք ըսուեր էին : Սիրակուսացիք երբոր եկան զասոնք պաշարեցին, մէջերնին երկպառակութիւն ընկաւ, ոմանք Կարբէգոնացիքը օգնութիւն կանչեցին, ու միջնաբերդը անոնց ձեռքը տուին, ոմանք ալ Հռովմայեցիքը, և անոնք քա-

1. Պիւռոս ի՞նչպէս անցաւ Սիկիլիա :

2. Ի՞նչ պատճառաւ սկսաւ Հռովմայեցւոց ու Կարբէգոնացւոց պատերազմը :

գաբը առին : Հռովմայեցիք շուտ մը կարբեդոնացիքը միջնարեդէն քշեցին , քանի մը պատերազմի մէջ ալ յաղթեցին անոնց , ու ձեռքերնէն Ակրագանդ քաղաքը առին :

1 Հռովմայեցիք ուղեցին ծովու վրայ ալ յաղթել կարբեդոնացւոց . ուստի շուտով նաւատորմիդ մը շինել առին , ու Գուելիոս հիւպատոսին յանձնեցին . ան ալ գնաց յաղթեց կարբեդոնացւոց , և ութսուն նաւերնին առաւ (260) : Երկու տարի ետքը Հռեդուղոս ու Մանիլիոս հիւպատոսներն ուրիշ նաւական պատերազմ մըն ալ ըրին , ու գարձեալ կարբեդոնացւոց յաղթեցին :

2 Աս յաղթութենէն ետքը երկու հիւպատոսները Ափրիկէ գնացին . բայց Մանիլիոս ետ կանչուելով Հռեդուղոս միայն հոն մնաց , և ունեցած քիչ զօրքովը շատ պատերազմներ ըրաւ , միշտ յաղթող եղաւ , և երկու հարիւր քաղաքէն աւելի առաւ , ինչուան որ կարբեդոնացիք ստիպուեցան հաշտութիւն խնդրելու : Բայց չգիտցաւ Հռեդուղոս ըրած յաղթութիւնները պողարքեր ընել . անանկ ծանր պայմաններ առաջարկեց , որ կարբեդոնացիք սկսան յուսահատաբար պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել :

3 Ան միջոցին Քոսանթիպոլոս Լակեդեմոնացի անուանի զօրավարը կարբեդոնացւոց օգնութիւն

1 Երկու վրայ ինչպէս յաղթուեցան կարբեդոնացիք :

2 Հռեդուղոս ինչպէս զօրացաւ կարբեդոնացւոց վրայ :

3 Ինչպէս գերի ընկաւ :

եկաւ . սիրտ տուաւ անոնց , զօրքերնին կրթեց
կարգաւորեց , ու բոլորովին յաղթեց Հռովմայե-
ցւոց (255) . Հռեգուղոս , հեան ալ ուրիշ հինգ
հարիւր Հռովմայեցիք գերի ընկան : Կարբեգոնա-
ցիք մեռելները կողոպտեցին , ու գերիներն ետե-
նին ձգած՝ յաղթանակով Կարբեգոն մասն . Ժողո-
վրդեան ուրախութեանը չափ չկար , արք և կա-
նայք , ծերք և տղաք մեհեանները կը վազէին , ու
ձեռքերնին տարածած աստուածոց շնորհակալ
կըլլային :

1 Քանի մը տարի Հռեգուղոսը բանախ մեջ սա-
հելէն ետքը , ուղեցին զինքը իրենց դեսպաններուն
հետ Հռովմ խրկել ու խնդրել որ երկու կողմէն
գերիներու փոփոխութիւն ընեն . միանգամայն
խօսք առին իրմէ որ եթէ ծերակոյտը չհաւանի ի-
րենց առաջարկութեանը , Հռեգուղոս նորէն ետ
դառնայ : Չհաւանեցաւ ծերակոյտը . Հռեգու-
ղոս դարձաւ ետ , ու Կարբեգոնացիք սաստիկ
տանջանքներով մեռուցին զինքը :

2 Հռովմայեցիք նոր նաւատորմիդ մը սպարա-
սեցին , ու Կարբեգոնացւոց հետ զարնուեցան ,
յաղթեցին . բայց քիչ ատենէն իրենք ալ անոնցմէ
երկու անգամ յաղթուեցան : Վերջապէս Ղու-
տասիոս հիւսպատոսը Կարբեգոնացւոց նաւատոր-
միդը բոլորովին ջարդեց , և Հռովմայեցիք ծովու-
տիրեցին (242) : Կարբեգոնացիք անկէ ետքը չկա-

1 Հռեգուղոսի վերջն ինչպէս եղաւ :

2 Առաջին Պունիկեան պատերազմը ինչպէս լմն-
ցաւ : — Քանի տարի քչեց :

ըենալով Սիկիլիա եղած զորացը օգնել, հրաման տուին անոնց Ամիլիար Բարկաս զորաստանին որ հաշտութիւն ուզէ : Յանձն առին ինդիրքը հռովմայեցիք, բայց աս սպայմանով որ Կարբեղոնացիք Սիկիլիայէն ելլեն, Սիրակուսացւոց կամ անոնց դաշնակցացը հետ պատերազմ չընեն, և հռովմայեցւոց քսան տարուան մէջ վճարեն երկու հազար երկու հարիւր եւրիական արծաթ տաղանդ (այսինքն տասներմէկ միլիոն ֆուանք) : Ասանկով ըմբցաւ առաջին Պունիկեան պատերազմը, որ անընդհատ քսանուիրեք տարի քշեց (241) :

1 Վրան շատ չանցաւ՝ ուրիշ մեծ վտանգի մը մէջ ընկաւ Կարբեղոն : Ափրիկէ դնացող վարձուոր զօրքերը իրենց թռչակը շուտով չառնելնուն համար ասպատակեցան, ու բոլոր Ափրիկէի քաղաքներն ոտք հանեցին, Ուտիկէ և Խպտոնա քաղաքներն ալ սրաշարեցին : Ամէնքը մեկէն եօթանասուն հազարի չափ էին . և իրենց գլուխ դրին Սպենդիոս Կամպանիացի փախստական գերին, և Մաթովս Ափրիկեցին : Ան ասենը սկսաւ Երեքամեան Վիբէական պատերազմը, որ մէջի եղած այնչափ արիւնհեղութեանցը համար Աթենքի ըսուեցաւ : Երկու կողմէն ալ ամենեկին գերի պահել չկար, բռնածնին մեկէն կը սպաննէին : Կարբեղոնացիք Գիսկոն զորավարը խրկեցին որ հաշտութիւն ընէ . ան կատաղի վարձկանները բռնեցին խեղճը, ձեռուըները կտրեցին, ծնկուըները կտրուեցին, ու ողջ

1 Երեքամեան կամ Վիբէական պատերազմը ո՞րն է :

ողջ զինքը գեափնը թաղեցին . նոյնպէս ըրին նաև բոլոր քովի մարդիկը : Աերջապէս երբոր զօրաց սպարապետ ընտրուեցաւ Մեծն Ամիլկար, հնարքով մը վարձկանները քչեց տարաւ նեղու դժուար կիրճերու մէջ ձգեց . հոն այնչափ սատակացաւ սովը մէջերնին որ սկսան մէկզմէկ ուտել : Սպենդիոս ապստամբաց գլխաւորներէն ինը հոգի հետք առած՝ եկաւ Ամիլկարին հետ հաշտուելու : Հաւանիլ ձևացուց Ամիլկար՝ աս պայմանով որ մէջերնէն տասը հոգի իր ձեռքը տան . անոնք հաւանութիւն տուածնուն պէս, Դուք էք ան տասը հոգին՝ ըսաւ, ու բոլորն ալ բռնեց խաչել տրւաւ : Ան ատենը անգլուխ մնացած քառասուն հազար զօրքը պաշարեց, ու անանկ ջարդ մը տուաւ՝ որ մէջերնէն մէկ հոգի մը չկրցաւ ազատիլ : Մաթովսին գունդն ալ բռնուեցաւ, ուր երկար ատեն ան խեղճերուն ձայնովն ու հեծութիւններովը գազանամարտութեան տեսարաններուն մէջ զուարճացան Կարբեդոնացիք :

Սարգինիոյ մէջ եղած վարձուոր զօրքերը Ափրիկէի վարձկանաց նայելով, որչափ որ Կարբեդոնացի կար իրենց քով սպաննեցին ու կղզւոյն փրկեցին : Սարգինիոյ նորէն փրկելու համար շատ պատրաստութիւններ ըրին Կարբեդոնացիք : Իսկ Հռովմայեցիք համարելով թէ ան պատրաստութիւնները իրենց համար են, Կարբեդոնացւոց վրայ պատերազմի ելան : Կարբեդոնացիք ու-

1 Սարգինիոս կղզին ինչպէս Հռովմայեցւոց ձեռքն անցաւ :

անոր Աստուբազ փեասն, որ գնաց հոն՝ նոր կար-
քեդոնը շինեց, որ հիմայ կարթագինե կըսուի,
և Հռովմայեցւոց հեա դաշինք գրաւ որ կարքե-
դոնացիք իբերոս գեակն անդին շանցնին:

1 Աստուբազ ութը տարի Սպանիան կառա-
վարելէն ետքը՝ երբոր Գաղղիացի զինուորէ մը նեն-
գութեամբ սպաննուեցաւ, զորքը անոր յաջորդ
գրին Ամիլիար Բարկասին որդին Աննիբաղը, որ
իրեք տարիէ՛ ՚ի վեր Սպանիոյ մէջ էր, և քսանը-
հինգ տարեկան էր:

2 Աննիբազ մտքը գրաւ որ Իտալիոյ մէջ զար-
նուի Հռովմայեցւոց հեա, և նախ ջանաց որ շու-
տով Սպանիան նուաճէ: Պաշարեց ու առաւ
Սագունտոն քաղաքը (219): Անցաւ Պիրենեան
լեռներէն ու Հռոգանոս գեակն, և տամըհինգ օր
ձիւներու և սառերու և դժուար ճամբաներու
մէջէն անցնելով ու թշնամեաց հեա պատերազ-
մելով Ալպեան լեռներէն անցաւ Իտալիա, Տիկի-
նոս գեակն քով յաղթեց Սկիպիոնի, Տրեբիոյ
մօտ ալ Սեմպրոնիոսի: Իրեք օր ճահիճներու մէջ
քաղելէն ետև՝ ուր աչքին մէկն ալ կորսընցուց,
Տրասիմեն լճին քով Փլամինիոսին զօրացը մեծ
ջարդ տուաւ:

3 Բիչ մը ատեն Փարիոս Մաքսիմոս իշխանա-
պետին խորագխտութեամբը Աննիբազին յաջո-

1 Աստուբազին տեղը ո՞վ անցաւ:

2 Աննիբազ ի՞նչ մտքով և ի՞նչպէս անցաւ Իտալիա:

3 Կաննէ գեղին քովը ի՞նչ յաղթութիւն ըրաւ
Աննիբազ:

զուժիւնները դադրեցան (217) : վասն զի փա-
րիսս նեղ կիրճի մը մէջ ձգեց Կարբեղոնացւոյ
շորքը : Աննիրազ անոր ալ ճարը գտաւ , ու զօրքը
անվասնդ անցուց կիրճէն : Ապուլիոյ մէջ Կաննե
դեղին քով մեծ յաղթուժիւն մը ըրաւ ու անոնցմէ
քառասուն հազար մարդ ջարդեց , թո՛ղ բռնած
դերինները :

Աննիրազ Հռովմայեցւոյ սարսափած ատենը
կրնար շնտակ Հռովմին վրայ երթալ ու իր յաղ-
թուժիւնը կատարեալ փառքով սլակել , բայց
չըրաւ , թողուց որ զօրքը Կապուա քաղաքին ղեղ-
խուժեանցը մէջ փափկանան : Անկէց ետքը ալ
բախորդ փոխուեցաւ , Աննիրաղին բաները սկսան
ձախորդ երթալ : Արտհեան Կարբեղոնէն իրեն
նոր օգնուժիւն չէր դար , ինքն ալ բաւական զօրք
չունէր որ թէ պատերազմի և թէ առած երկիր-
ները պահէ , ուստի քանի մը անգամ ալ զար-
նուելով բանակը շատ տկարացաւ :

Երբոր երկու Սկիպիոնները , որ շատ անգամ
Սպանիոյ մէջ Կարբեղոնացւոյ յաղթեր էին՝
իրենք ալ յաղթուեցան ու սպաննուեցան , Պոր-
զիոս Սկիպիոն անոնց տեղը անցնելով (211) ամէն
պատերազմներուն մէջ յաղթեց Կարբեղոնացւոյ ,
ու չորս տարուան մէջ բոլոր Սպանիոյ տիրեց :
Անկէ դնաց Ափրիկէ (204) , ու քիչ ատենի մէջ
շատ տեղեր առաւ : Կարբեղոնայիք շփոթեցան ,
ու շուտ մը ետ կանչեցին Աննիրաղը (203) : Պա-

1 Ի՞նչպէս սկսաւ տկարանալ Աննիրաղ : — Ի՞նչ-
պէս ընդնցաւ երկրորդ Պունիկեան պատե-
րազմը :

տերազմը չսկսած՝ ան երկու հռչակաւոր զօրավարներն իրարու հետ տեսնուեցան . բայց չարենալով հաշտութեան սրայմաններուն վրայ միաբանիլ՝ Չամա քաղաքին քով պատերազմիլ սկսան : Վերջապէս Հռովմայեցիք յաղթող եղան (201), և Վարբեդոնացիք իրենց յաղթականին դրած սրայմաններն յանձն առին : Ասանկով լմնեցաւ երկրորդ Պունիկեան պատերազմն ալ, որ տասներկէց տարի քշեց :

1. Աննիրազ վախնալով որ Հռովմայեցւոց ձեռքը չիյնայ, գիշերանց փախաւ գնաց Ասորւոց Անտիոքոս թագաւորին քով . երբոր անիկայ Հռովմայեցւոցմէ յաղթուեցաւ, գնաց Աննիրազ մեր Արտաշիսա կուսակալին ապաւինեցաւ . հոն ալ քիչ մը ատեն կենալէն ետքը՝ Պրուսիաս Բիւթանիոյ թագաւորին քովը գնաց : Ուր որ երթար՝ Հռովմայեցիք ետէն կը հասնէին, և զինքը ձեռք ձգելու ամէն ջանք կ'ընէին : Խմացաւ Աննիրազ որ Պրուսիաս զինքը պիտի մասնէ Հռովմայեցւոց, թոյն առաւ ու մեռաւ եօթանասուն տարեկան, և Հռովմայեցւոց սիրտը հանգչեցաւ :

2. Ան ատենները Մասինիսաս՝ Նումիդիոյ մէկ մասին թագաւորը, Հռովմայեցւոց նիզակակից, Սիփաքսին ձեռքէն՝ որ Նումիդիոյ մէկալ մասին թագաւորն էր և Վարբեդոնացւոց դաշնակից, մէկ գաւառը առեր էր : Վարբեդոնացիք աս յափշտա-

1. Աննիրազայ վերջն ինչպէս եղաւ :

2. Աննիրազայ յաղթուելէն ետքը Վարբեդոնացւոց վիճակն ինչպէս եղաւ :

կուժեան համար Հոռով բողոքեցին, բայց երբոր ատան որ Հոռովայեցւոց փոյթը չէ, սկսան զէնքով Սիփաքսին օգնել. բայց Մասինիսաս անոնց յաղթեց ու առած երկիրն ետ չտուաւ :

1 Կարբեղոնացիք վախնալով որ յանկարծ Հրոռովայեցիք իրենց դաշնակցին համար նորէն վրանին սպառերազմի կուգան, Հոռով գեսպան խրկեցին՝ որ ծերակուտին սիրտը առնեն : Աստոն անգագար կը սնդէր թէ քանի որ Կարբեղոն կեցած է՝ Հոռով սպահաժողովուն չկրնար ունենալ. ուստի գեսպաններուն հասնելէն առաջ, ծերակոյսը որոշէր էր որ սպառերազմ բանայ Կարբեղոնացւոց դէմ. սակայն խօսք առին գեսպաններուն որ Կարբեղոնացւոց ազատութեանը, ստացուածքին, երկիրներուն չեն դպչիր թէ որ երեսուն օրուան մէջ իրեք հարիւր ազնուազգի երիտասարդներ սպառանդ խաւրեն Ղլլիբէոն, ու հիւսպատոսաց հրամանին հնազանդին :

2 Կարբեղոնացիք դէմ դնելու համար ոչ զօրք և ոչ նաւ ունէին. ուստի հնազանդեցան, ու սպանդները խրկեցին : Հիւսպատոսները որ զօրքով ճամբայ ելեր էին՝ հասան Կարբեղոն. մէկէն հրամայեցին Կարբեղոնացւոց որ շուտով որչափ որ զէնք ունին իրենց բերեն. անոր ալ հնազանդեցան Կարբեղոնացիք : Ան ստեղը Կենսուրինոս հիւսպ.

1 Հոռովայեցիք ինչ պայմաններով յանձն առին հաշտուիլ Կարբեղոնացւոց հետ :

2 Կարբեղոնը կործանելու մտքերնին ինչպէս հրատարակեցին Հոռովայեցիք :

տասը խմացուց անոնց թէ Հռովմայեցւոց կամքն
ասէ որ Վարբեգոնը կործանուի, և մէջի բնա-
կիչքը ելլեն՝ ծովէն քսան մզոնի չափ հեռու ուր
որ կ'ուզեն բնակին :

1 Աս անգուծ հրամանին վրայ վերջի յուսա-
հատուծեան մէջ ընկան Վարբեգոնացիք (149) :
Հիւսպատոսները անանկ անդէն քաղաքին առնուիլը
դիւրին կարծելով կամաց շարժեցան . Վարբեգո-
նացիք անով ասեն գտան , Աստուբայը զօրավար
դրին ու սկսան պատերազմի պատրաստուծին
տեսնել , մեհեանները , պալատները ու հրատա-
րակները մէյմէկ դարբնոց դարձուցին , ու անոնց
մէջը դիշեր ցորեկ արք և կանայք զէնք կը շինէին .
ինչուան կնիկ մարդիկ երկայն մազերնին կարեցին
աղեղի լար շինեցին :

Երբոր Հռովմայեցիք Վարբեգոնի մտեցան ,
տեսան որ անոնք պատերազմի պատրաստուեր են ,
զարմացան՝ ու քաղաքը պաշարեցին : Երկու տարի
բան մը չկրցան ընել : Պորդոս Սկիպիոնը ստարա-
պետ զօրաց դրին Հռովմայեցիք . Սկիպիոն Ափրի-
կէ հասնելուն պէս՝ ծովէն ցամաքէն Վարբեգոնա-
ցւոց պաշար առնելու ճամբաները գոցեց , ու
նաւահանգստին դիմացը ամբարտակ մը կանգնեց
(147) : Աոր նաւահանգիստ մը փորեցին Վարբեգո-
նացիք , և հին նաւերու կտորներով նոր նաւատոր-
միզ մը կազմեցին : Եւ թէ որ Հռովմայեցւոց ան-
բաներուն վրայ զարմացած ասենը Վարբեգոնացիք
վրանին յարձըկէին , տարակոյս չկայ թէ կը յաղ-

1 Ան որ լսեցին Վարբեգոնացիք ինչ ըրին :

Թէին . բայց անոնք իրեք օր ուշացան ու յաղ-
թուԹիւնը կորսնցուցին :

1 Բոլոր Ափրիկէի քաղաքները հնազանդեցան
Հռովմայեցւոյ . Սկիպիոն տուաւ պարիսպը , մտաւ
քաղաքը , միջնաբերդը առնելու համար վեց օր դի-
չեր ցորեկ պատերազմեցաւ . երկու կողմէն ալ
մեանողներուն թիւը չկար . ինչուան որ եօթմե-
սորդ օրը անձնատուր եղան՝ աղաչելով որ իրենց
կեանքին խնայեն : Յիսուսն հազար հոգի ելան միջ-
նաբերդէն երկի մարդ , կնիկ մարդ ու տղաք .
փախտասկանները ուրիշ տեղ չցանկելով Ասիդե-
պեայ մեհեանը փախան . անոնց մէջ էր նաև Աս-
տրուբաղ և իր կիներն ու որդիքը : Երբոր ասոնց պա-
շարը հասաւ , կրակ տուին մեհենին որ մէջը այրին .
Աստրուբաղ իր կեանքը ազատելու համար փախաւ
դնաց Սկիպիոնին դժուԹեանը ասպաւինեցաւ . ան
ատեն կինը բարձր տեղ մը ելած անոր վատու-
թիւնը յանդիմանելէն ետև , զարկաւ ձեռքովը
սպաննեց որդիքն , ու անոնց հեա մէկտեղ ինք-
զինքը կրակին մէջ ձգեց :

2 Հրաման տուաւ Սկիպիոն զօրացը որ քաղա-
քը կողոպտեն , մեհեաններուն ազնիւ բաները
Ժողվեց Հռովմ խրկեց , քաղաքը կործանեց , ու
վճիռ հանեց որ մէյմըն ալ Վարբեգոն չլինուի :

3 Սակայն Սկիպիոնին կենդանուԹեան ատե-
նը Գրակքոս արիւունը նորէն շինեց Վարբեգոնն

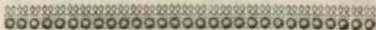
1 Ի՞նչ կերպով առնուեցաւ Վարբեգոն :

2 Ի՞նչպէս կործանեցաւ Վարբեգոն :

3 Ետքը նորէն շինուեցաւ :

ու վեց հազար հոգի հոն դաղթական տարաւ .
 միայն թէ փառաւոր մեծ շէնքեր չշինեցին , ա-
 նանկ որ անկէց ալ քառասուն տարի ետքը երբոր
 Մարիոս Ափրիկէ փախաւ , Վարդեգոն աւերակ
 էր : Անկէ ետքը Վեսար նորէն առջինին պէս փա-
 ռաւոր շինեց Վարդեգոնը , որ նորէն Ափրիկէի մայ-
 րաքաղաքն եղաւ , ինչուան որ եօթներորդ դա-
 րուն սկիզբը Սարակինոսը կործանեցին :

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն

Յ Ո Ւ Ն Լ Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա

Յանայ ծագումը. — Առիտ իրական. — Արտադր. —
Երկարություն. — Ինքնություն. — Փոքրածեղ. — Պեղադրություն.
— Ուղիղություն. — Կեցություն. — Դեմոստրացիան. — Ամբիգու-
ություն. — Հեռանում. — Երկարություն. — Դաճություն. — Յուշ-
— Արտադրություն. — Դաճություն. — Պեղադրություն. —
Պեղադրություն. — Արտադրություն. — Հեռանում. — Թեմա:

Մասնավորապես զխառնելու որ Յունաց ազգին
նախահայրն է Յարեթի Յունան կամ Յուն * որ.

Յունաց ազգին նախահայրը ո՞վ է :

* Երբայտևս բառին նշյն քառերեք քառերեք ինքարդու-
թեմայի թէ Յունան իւր արտադրութիւնն է թէ Յուն :

դին, ուսկից բոլոր ազգը Յոյն ըսուած է, բնական էրկիրնին ալ Յունաստան :

1 Բայց առջի բնակիչները վայրենութեան մէջ մնացած, իրենց ծագման յիշատակն ալ կորսնցրնելով իրենք զիրենք Երկնային կ'անուանէին, այսինքն էրկրէ ծնած : Բնակարաննին, հագուանին, կերակուրնին և ուրիշ ամէն բաներնին անսանոց նման էր. անտառներու մէջ ջրուած կը բնակէին. խոտ, տերև, արմատ, կաղին և ուրիշ վայրի պտուղներ կ'ուտէին : Մէջերնէն ուժովք իր կամքը օրէնքի տեղ առաջ կը տանէր. զուրիշը կողոպտակը իրաւունք կը սեպէին : Եւ սակայն օր մը ասանկ բարբարոս ու վայրենամտ ազգը բոլոր աշխարհիս գիտութեան և արուեստից մայր ու դայեակ պիտի ըլլար :

2 Ինչ կրօնք որ առաջ Աստուած մարդկանց յայտնէր էր, այսինքն բնական օրէնքը, առջի բերան սուանց այլայլութեան մնացեր էր մէջերնին : Տիեզերաց կարգը պահող աստուածներ կան կ'ըսէին, անոնց աղօթք կ'ընէին ու զոհ կը մատուցանէին. բայց մասնաւոր անունով զանոնք չէին բաժներ :

3 Օտարազգի դաղթականները քաղաքականութեան սկզբունքներուն հետ խտրեցին Յունաստան նաև բազմաստուածութիւնը, և քիչ ատենի

1 Յունաստանի առջի բնակիչները ինչ վիճակի մէջ էին :

2 Հին Յունաց առջի կրօնքը ինչ էր :

3 Բազմաստուածութիւնը ինչպէս մտաւ Յունաց մէջ :

ձեջ առջի կրօնքին սարսուլթիւնը դնաց, ու անթիւ
 չեթանոսական մոլորութիւններով լեցուեցաւ :

1 Ամենէն առաջ Արամազդայ կամ Դիոսի սրաշ-
 անը հաստատուեցաւ Յունաստանի ձեջ - վասն զի
 Փիւնիկեցի նաւավարներ Եգիպտոսի թերէ քա-
 ղաքէն Արամազդայ տաճարին երկու քրմուհիները
 յափշտակելով ձեկը Վիբիա բերին ծախեցին, ձե-
 կաղն ալ Յունաստան Դոդոնէի մօտ թեսպրո-
 տեանց ծախեցին : Ան քրմուհին հոն կաղնի ծա-
 սի մը տակ սղաթիկ կռատուն մը շինեց, ու սկսաւ
 Արամազդը պաշակել, ու անոր անուետը պաա-
 դամներ խօսիլ :

2 Կոյն ատենները Պեղոպոնեոսի ձեջ Աքայիոյ
 հիւսիսակողմը՝ Եգիպտէս առաջինն եղաւ որ քա-
 ղաք մը շինեց, ու անունը դրաւ իր անունովը Ե-
 գիպտէ, որ ետքը Սիկիոն կոչուեցաւ :

3 Ինչ մը ետքը Ինսքոս Փիւնիկեցին, որ շաա
 ատեն Եգիպտոս կեցեր էր, շաա մը Եգիպտացիք,
 Փիւնիկեցիք և Արաքայի հովիւներ ժողլաճ՝ Եկաւ
 Պեղոպոնեոսի ձեջ բնակեցաւ (1856) : Ասոնք սոր-
 վեցուցին վայրենի Յունաց կրակ վառել, ու մար-
 դուս կենաց քանի մը հարկաւոր արուեստներ :

4 Փորոնեոս՝ Ինսքոսի որդին, Փորոնիոն ա-
 ւանը շինեց, որ ետքը Արգոս ըսուեցաւ, և դա-
 ւաւը Արգոպիս :

1 Յունաց պաշտած առջի կուսքը ո՞րն եղաւ :

2 Պեղոպոնեոսի ձեջ առջի քաղաքը ո՞վ շինեց :

3 Յունաստան և կող առջի գաղթականները որոնք
 եղան :

4 Արգոս քաղաքը ո՞վ շինեց :

1 Պեղասագոսի անունովը, որ Ինսպրուխ յաջորդներէն մէկն էր, իր կառավարած ժողովուրդն ալ Պեղասագեանք ըսուեցան : Ասոնք քիչ ատենի մէջ այնչափ շատցան որ Արդողիան ու Արկադիան իրենց չբաւելով, Պեղոսպոնեսէն դուրս ելան որ նոր տեղ մը հաստատեն իրենց բնակութիւնը : Ատփիկէն անցնելու ատեն մէջերնէն ոմանք հոն մնացին, բայց մեծ մասերնին ճամբանին շարունակելով գնացին Թեսսաղիա բնակեցան :

2 Նոյն ատենները Ովգիդէս Եգիպտոսէն հետը շատ մարդ առած՝ եկաւ Բէովօսիա ու Ատփիկէ բնակեցաւ, տեղացի վայրենիները մէկտեղ ժողվեց, Բէովօսիոյ մէջ Թեբէ քաղաքը շինեց, Ատփիկէի մէջ ալ Ելէւսիսը :

3 Ովգիդէսի Թագաւորութեան ատենը (1796), գեաննաշարժով մը Կոպայիս լճին ծովուն հետ հաղորդուած ճամբան գոցուելով, լճին ջուրը դուրս վազեց, բոլոր Բէովօսիան ու Ատփիկէի մէկ մասը ծածկեց, և մէջի բնակչաց մեծ մասը խողուեցան . ասիկայ ըսուեցաւ Ովգիդէան ջրհեղեղ : Իսկ լեռներու ծայրը փախչելով ազատողները՝ նորէն վայրենութեան մէջ ընկան :

4 Երկու հարիւր տարի ետքը (1582) Կեկրոսպ Եգիպտացին ուրիշ գաղթական մը բերաւ Եգիպտոսէն, նորէն Ատփիկէն շէնցուց, ու մէջը քա-

1 Յոյնք ինչու էրբեմն Պեղասագեանք ալ կ'ըսուին :

2 Ովգիդէսին վրայ ի՞նչ գիտելիք կայ :

3 Ովգիդէսի ատեն ի՞նչ գիպուած եղաւ :

4 Կեկրոսպայ վրայ ի՞նչ կը սպասուի :

ղաքականութիւն խոթեց : Կեկրոպս սորվեցուց Ատտիկեցւոց վարուցան ընեւ ու ձիթենի անկել՝ որ հետը Եգիպտոսէն բերեր էր : Ամուսնութեան կարգը հաստատեց , օրէնք գրու որ մեռելները թաղեն , Արիստագոսի ատեանն ու Աթենաս աստուածուհւոյն պաշտօնը հաստատեց : Շինեւ արւած տասուերկու գիւղաքաղաքները վայրենի ժողովրդոց յարձակմունքներէն ապահովելու համար՝ բերդ մըն ալ շինեւ ասուա որ Կեկրոպիս ըսուեցաւ , և ետքը Աթենքի միջնաբերդն եղաւ :

1 Կեկրոպսի յաջորդին Կրանաւոսի ասենը (1529) , մեծ ջրհեղեղ մը եղաւ , որով բոլոր Յունաստանի բնակչաց մեծ մասը խողովեցան , և ասիկայ Դեւկալիոնեան ջրհեղեղ * կ'ըսուի , որովհետեւ ազատողները թեասաղիոյ Դեւկալիոն թագաւորին գնացին ապաւինեցան :

2 Ամփիկափոն՝ Դեւկալիոնի որդին , թրակիոյ վայրենի ժողովրդոց արշաւանքէն վախնալով Յունաստանի այլ և այլ բնակչաց գետապանները թերմոպլէէ ժողովեց , ու յորդորեց զանոնք որ միանան հայրենիքը պաշտպանելու : Անկէ ետքը սովորութիւն եղաւ որ տարին երկու անգամ՝ Յունաստանի ամեն գաւառներէն երեսփոխաններ կուգային . գարնան ատեն Դեղփիս կը ժողվուէին , աշնան ալ

1 Դեւկալիոնեան ջրհեղեղը երբ եղաւ :

2 Ամփիկափոնի վրայ ինչ գիտելիք կայ :

* Ո՞րտե՞ր Ո՞ւրի՞ց էտե՞ն և Դեւկալիոնեան ջրհեղեղէրո՞ւն համար ի՞նչն է ինչո՞յ ապելել եղած համաշխարհային ջրհեղեղն է՞ ասանի առասպելը՝ ի ստուան ծ :

Թերմոսպիլէ, և Յունաստանի հարկաւոր եղած բաներուն վրայ խորհուրդ կ'ընէին. աս ժողովը Ամփիկափոնի անունովը Ամփիկափոնեան ասեան ըսուեցաւ: Իսկ ինքը Ամփիկափոն Թէ Թերմոսպիլէի քովերը բնակող աղջերուն վրայ Թադաւորեց և Թէ Աթենացոց:

1. Հէլլէն՝ Դեւկալիոնի որդւոց մէկը, Թեսալիոյ մէջ Թադաւորեց, և իրեն ձեռքը եղած ժողովուրդները իր անունովը Հէլլէնք ըսուեցան: Հէլլէն իրեք որդի ունէր, Եւոզոս, Դովրոս և Քսութոս. Քսութոսն ալ երկու որդի ունեցաւ, Յոփէ և Աբէոս: Ան չորսին անուններովը Հէլլէնացոցեղը մասնաւոր անուններով կոչուեցան Եւոզացիք, Դովրացիք, Յոփացիք և Աբայցիք:

2. Ան ասեաները երկու ուրիշ նոր դաղթականներ ալ Յունաստան եկան (1519): Մեկուն գլուխներ Կադմոս Փիւնիկեցին, որ Բէովոսիոյ մէջ բնակեցաւ. շինեց Կադմէան՝ որ ետքը Թերբէի միջնաբերդն եղաւ: Հետը Փիւնիկէն այբուբեն՝ բե-

1. Ի՞նչ պատճառաւ Յոյնք Հէլլէնացի ալ կ'ըսուին:

2. Կադմոսի վրայ ի՞նչ կը պատմուի:

* Կարճսին Յունաստան բերած քանուկէն գրերն ասեմ էն $\alpha, \beta, \gamma, \delta, \varepsilon, \zeta, \eta, \theta, \iota, \kappa, \lambda, \mu, \nu, \omicron, \pi, \rho, \sigma, \tau, \upsilon$. Կարճսին երկու հարիւր յիսուս քարէ երբէ՞ Պաշտօնէն Տրոյաիան պարերաւին արեւել անոն ճրտ: ասեւոց աս ըրտ ξ, θ, ϕ, χ . երբերն ալ Քրիստոսե 500 քարէ ասուք Սիւնիէն Կերթուք արեւ ըրտ գրտ ասեւոց $\gamma, \omega, \zeta, \psi$, որ ճարտուց աս Յունաց արտ: Բեւէ:

րած ըլլալով կազմուս, ինքը առաջինն եղաւ որ
Յունաց գրեւէ՛ կարդալ սորվեցուց :

1 Երկրորդ գաղթականին գլխաւորն էր Գանաւոս
Եգիպտացին, որ Արգողիս եկաւ փրկեց, և
աթուռէն ձգեց Գեղանորը որ Արգոսի մետա-
սաներորդ թագաւորն էր :

2 Գանաւոսի գալէն քիչ մը առաջ՝ Լէլէքս Լա-
կոնիոյ թափառական պարտող Պեղասպեանքը
ժողվեց, ու Սպարտա քաղաքին հիմը ձգեց (1516):
Միւղէս, Լէլէքսի յաջորդը՝ երկանաքարը հնարեց.
Եւրոտաս թագաւորը անուանի է անով որ Եւ-
րոտաս գեան որ առաջ ընդարձակ ճահիճ՝ մըն էր՝
գեա ձևացուց, և իր անունովը Եւրոտաս կո-
չեց : Լակեդեմոն թագաւորն ալ Սպարտայի մօտ
քաղաք մը շինեց, և վրան իր անունը դրաւ. անկէ
Սպարտան Լակեդեմոն ալ ըսուեցաւ :

3 Բայց Ատտիկէի մէջ շուտով առաջ կ'երթար
քաղաքականութիւնը : Անիկիտիսնի յաջորդին
Երիթթոնիոսի թագաւորութեան ատենը՝ Ատտի-
կեցիք ձիերը կը սանձէին, սայլ քաշելու զանոնք
կը վարժեցնէին, և հիմնատու լեռան վրայ մե-
ղուներէ աշնիւ մեղր կը հանէին, որ ամէն ժամա-
նակ անուանի եղաւ : Երիթթոնիոսի յաջորդին
Պանդիոնի ատենը սկսան նաև վաճառականութիւն

1 Երկրորդ գաղթականին գլխաւորն ո՞վ էր :

2 Սպարտան ո՞վ շինեց : — Սպարտան ինչո՞ւ Լա-
կեդեմոն ալ կ'ըսուի :

3 Ատտիկեցիք ի՞նչ կերպով սկսան քաղաքականու-
թեան մէջ առաջ երթալ :

ընել, Էրկաթը բանի բերել՝ որ Յուճաստանի մէջ դեռ նոր գանուեր էր Կրեակ կղզւոյն Իդա լեռան վրայ : Երեքթէոսի թագաւորութեան ատենն ալ Տրիպպոլոմէոսէն սորվելով երկրագործութիւնը կատարելագործեցին, և Ելէւսեան խորհրդատօնքը հաստատեցին, և անոնց մէջ Խորհրդաղջած ըսուածներուն՝ Դեմետրէ աստուածուհւոյն պաշտօնը կը սորվեցընէին, որ Եգիպտացւոց պաշտած Իրիսն էր :

1 Ան ատենները (1348) Յուճաստանի հռչակաւոր դիւցազանց մէկը երեցաւ Պերսէոս Դանայեայ որդին ու Արգոսի Ակրիսիոս թագաւորին թոռը, որ ետքը բանաստեղծները կիսաստուածոց կարգը դրին. ասիկայ Միկէնք քաղաքը շինեց :

2 Քանի մը տարի ետքը Պեղոսս՝ Տանտալոսի որդին, որ Փոքր Ասիոյ Սիպիլէ քաղաքը կը թագաւորէր, Լիւդիա և Փոխլզիա մտաւ. բայց Փոխլզացւոց Իդոս թագաւորէն յաղթուած՝ իր հպատակացը մէկ մասին հետ Թեսսաղիա անցաւ : Հոն քիչ ատենի մէջ զօրանալով դնաց Պեղոսպոնէսին արևմտեան մասը առաւ, իր Ենոմաւոս աները որ Պիսայի թագաւորն էր՝ աթոռէն ձգելով Եղիս դաւառին տիրեց և Լակոնիոյ և Մեսսենայի մէջ շատ քաղաքներ շինեց : Իր յաջորդները Պեղոսպոնէսի մեծ մասին տիրեցին, և Դանաւոսի յաջորդացը ձեռքէն բոլոր տիրած Էրկիրնին առին :

1 Ո՛վ շինեց Միկէնք քաղաքը :

2 Պեղոսսի վրայ ի՞նչ կը պատմուի :

1 Առջի գործողութիւնն որ Յոյնք մէկտեղ միարանած ըրին (1292), Արգոնաւորդաց արշաւանքն է, որուն բուն պատճառն էր վերջընել ան չարագործները՝ որ Յունաստանի ծովերուն մէջ անդադար աւազակութիւններ ընելով, Եւքսինեան Պոնտոսի՝ այսինքն Սև ծովուն եզերքը կը քաշուէին: Իսկ բանաստեղծները կ'ըսեն թէ անոնց նպատակն էր օսկեգեղմը յափշտակել. և ասանկ կը պատմեն:

2 Աթամաս՝ Թերացւոց թագաւորը, երկու որդի ունէր Փրիքսոս և Ելէ: Ասոնք իրենց խորթ մօրը Ինովային ձեռքէն ազատելու համար՝ օսկեգեղմ խոյի մը վրայ հեծած (որ խոյի նշանով նաւ մըն էր կ'ըսեն), Սև ծովուն նեղուցէն փախչելու ատեննին՝ Ելէ ծովը ընկաւ խղզուեցաւ, իր անունովը ծովն ալ Ելէսպոնտոս ըսուեցաւ. իսկ Փրիքսոս անվտանգ հասաւ Կողքիս, խոյը Արեսի զոհ ըրաւ, անոր օսկեթել բուրդը կամ օսկեգեղմն ալ յիշատակի համար նոյն կռոց մեհենին նուիրեց: Պատգամ ելաւ Արեսէն Կողքիսի Այետաս թագաւորին որ եթէ մէկը ան օսկեգեղմը գողնայ, ինքը պիտի մեռնի. թագաւորն ալ շատ մը զօրք գրաւ պահապան որ չըլլայ թէ մէկը գայ գողնայ. և որովհետև ան զօրքը Տաւրոսք կ'ըսուէին որ Յուլք ըսել է, և իրենց գլխաւորն ալ Դրակոն որ

1 Յունաց առջի արշաւանքը ո՞րն է: — Արգոնաւորդաց արշաւանքին պատճառն ի՞նչ էր:

2 Արգոնաւորդաց պատմութիւնը ի՞նչպէս է ըստ առասպելաց:

է Վիշապ, ասկէց առասպել մըն ալ հնարեցին թէ ան ոսկեղեղմին պահասպաններն էին ցուէր ու վիշապ մը :

Ան ատենները Թեասաղիոյ Պեղիսա թագաւորը՝ Յասսիւն անունով կարիճ եղբօրորդի մը ունէր, և կը վախնար որ չըլլայ թէ որ մը թագաւորութիւնը ձեռքէն առնու. և որովհետեւ ոսկեղեղման համբաւը հռչակուած էր թէ ո՛վ որ անիկայ ձեռք ձգէ՝ թագաւոր պիտի ըլլայ, յորդորեց Պեղիսա Յասսիւնը որ երթայ առնու ոսկեղեղմը, յուսալով որ հարկաւ Այլեսաս թագաւորը զինքը կը մեռցընէ :

Յանձն առաւ Յասսիւն, ու Արդոն անունով ճարտարապետին նաւ մը շինեւ տուաւ, որ անոր անունովը Արդոնաւ ըսուեցաւ : և որովհետեւ աս նաւը շատ մեծ ու փառաւոր էր, ու նմանը ինչուան ան ատենը չէր տեսնուած, անունը լսելով ամէն կողմէն կարիճ երխասասարդներ ինքնակամ ուղեցին Յասսիւնին հետ մէկտեղ երթալ : Յիսուներչորս հոգի ընարեց առաւ մէջերնէն Յասսիւն, ու անոնց գլուխ դրաւ հերքիւլէան կամ հերակղէտը ու ճամբայ ելան : Երբոր Տրոյիս հատան՝ տեսան որ ծովեղէրքը աղբիկ մը կապեր ձգեր են. հարցուցին իմացան պատճառը որ Աստղոն որմնագրի կերտարանքով եկեր Տրոյիոյ պարիսպները շինելու համար Ալաւմեդոնին օգներ է, ու երբոր անիկայ չէ ուղած անոր վարձքը տալ, բարկացեր է վրան Աստղոն, ու հրէշ մը խրկեր է որ ծովը բերնէն դուրս տալով բոլոր երկիրը ջուր կը կոխէ եղեր : Պատգամ կը հարցընէ Ալաւմեդոն թագաւորը որ ասոր ինչ ճար ընէ. պատասխան կուտայ

պատգամախօսը թէ Ամէն տարի պէտք է ան հրեշին աղջիկ մը կերցընէս : Ան տարին վեճակը Վաւոմե գոնի Եսիոնէ աղջկանը վրայ կ'ելլէ . անիկայէ եղեր հոն կապած ձգածնին որ հրեշք գայ ուտէ : Աս լսելուն պէս Հերակղէս՝ Եսիոնէն արձըկեց , ու եկաւ Վաւոմեգոնին ըսաւ թէ Ես ան հրեշ վաւրը սպաննել կ'ուզեմ . թագաւորն ալ շատ պարգևներէն զատ Եսիոնէ աղջիկն ալ խոստացաւ իրեն տալու : Սպաննեց Հերակղէս հրեշք , և թագաւորը խոստմունքը կատարեց . բայց որովհետեւ կը փութար Յասոմէն , Հերակղէսն ալ բոլոր առած պարգևները Վաւոմեգոնին քովը պատանդ թողուց որ 'ի դարձին առնէ , ու ճամբայ ելան :

Հասան Կողբիս , ու Այետաս թագաւորին աղջիկը Մեզէս՝ Յասոմէին սորվեցուց թէ ինչ պէս պիտի սանձէ ցուէրը , ու վաւրը թմբեցընէ . առին ոսկեգեղմը ու Մեզէային հետ մէկտեղ Տրոյիս փախան : Իսկ Այետաս թագաւորը ասոնց ետէն ընկած ատենը՝ իրեննէ ըր զինքը սպաննեցին : Երբոր Տրոյիոյ նաւահանգիստը հասան , մարդ իրկեց Հերակղէս Վաւոմեգոն թագաւորին որ քովը թողած պատանդները դարձրնէ : Անիկայ գետապանները բռնեց բանա դրաւ , ու ստարաս աուեցաւ որ Արգոնաւորդաց վրայ վազէ : Անոնք աս լսելուն պէս մէկէն օդնութիւն առած՝ Վաւոմեգոնին վրայ կը յարձըկին , զինքը կը սպաննեն , կը մաննեն Տրոյիս կը կողոստեն , Եսիոնէն կ'առնուն , ու կ'ելլեն Յունաստան կ'երթան : Կորնթոսի կիրճն որ կը հասնին՝ Պոսիդոնի շնորհակալութեան զոհ կը մատուցանեն ու Արգոնաւն անոր կը նուիրեն , որ ետքը խոյի ու ոսկեգեղման հետ

համաստեղութեանց կարգը անցաւ : Ետքը Պեղսպոնեսի մէջ Եղիս գաւառը Ալփէոս գեափն եղերքը Ողիմպեան Արամազդայ մէհէնին քով խաղ մը հնարեցին , որուն մէջ առջի խաղցողը Հերակղէս եղաւ , և խաղն ըսուեցաւ Ուի՛դի՛տն խաղ :

1 Երբոր Արգոնաւորդացմէ զատուեցաւ Հերակղէս , հեաը շատ կտրիճ ընկերներ առած Պեղսպոնեսս գնաց , ու հոն տեղի տերութեանց վրայ յարձըկեցաւ , անոնց թագաւորները սպաննեց , և ուզած մարդիկը անոնց թագաւոր գրաւ : Անկէ անցաւ Ետողիս ու հոն Կալիգոնի Ենէասս թագաւորին աղջիկը իրեն կին առաւ , և Աքեղոսս գեափն ընթացքը դարձուց՝ որ սաստիկ լեցուելով երկիրը կը կոխեր կ'աւրըշտրկեր : Ասանկ ուրիշ շատ արչաւանքներ ալ ըրաւ Հերակղէս , և Յունաստանի մեծ մասին տիրեց : Բանաստեղծները շատ զարմանալի քաջութեան գործքեր կը պատմեն Հերակղէսին վրայ , որոնց գլխաւորները տասուերկու հաա են : Իսկ Հերակղէան արձանք ըսուածը ան արձաններն են , որ ըրած քաջութիւններովը յոգնած Սեպտէի կամ Ճիպիլթերբայի նեղուցը հասնելով իր յաղթութեանցը նշան հոն երկու սիւն կանգնեց՝ իբրև աշխարհակալութեանը սահման :

2 Ան միջոցին որ Հերակղէս հեռաւոր տեղերու կը տիրէր՝ Թեսէոս , Աթենացւոց Եդէոս

1 Հերակղէայ վրայ ուրիշ ի՛նչ քաջութիւններ կը պատմուին :

2 Ո՛վ էր Թեսէոս և ի՛նչ կը պատմուի վրան :

Թագաւորին ու Տրեզէնի Պիտեմէոս Թագաւորին Եթրա աղջկանը որդին, Յունաստան աւրըջարկող աւազակներն ու գազանները ջարդելով անուանի դիւցազուններէն մէկը եղաւ : Պալլանտեանց ապստամբութիւնը նուաճեց, և իր հայրը Եգէոսը Աթէնքի Թագաւորութեան մէջ հաստատեց : Կրեոսացոց խնովս Թագաւորը Աթէնացոց յաղթելով վրանին տուրք դրեր էր որ ինը տարի եօթնական աղջիկ ու եօթնական մանչ տղայ Կրեոտէ խրկեն, և զանոնք կ'առնէր Կրեոտէի բաւիղը կը նետէր որ Մինոտաւրոս ըսուած մարգացու հրէշին կերակուր ըլլան : Թեոսն իր հայրենիքը այնպիսի անողորմ տուրքէն ազատելու համար մահը աչքը առած՝ գնաց տղոցը հետ մէկտեղ, մարգացուը սպաննեց, ու իր ընկերներովը ետ դարձաւ :

Երբոր Եգէոս մեռաւ (1260), Թեոսն աւոր անզը Աթէնացոց Թագաւոր եղաւ, Կեկրոսպի շինել տուած տասուերկու գիւղաքաղաքները միացուց մէկ քաղաք ըրաւ, որ Աթէնաս ատուած ու հայն նուիրելով Աթէնք ըսուեցաւ : Ետքը Ատտիկէի մէջ ցրուած Ժողովուրդները մէկտեղ Ժողովեց, ու մէկ Ժողովուրդ մը ընելու համար Բամիապետութիւն մէջերնին հաստատեց, ու հասարակաց զոհ մը սահմանեց որ ամէնքը մէկտեղ Ժողովուած ընեն, անոր համար զոհն ալ համաթէնական ըսուեցաւ :

Թեոսն իր Թագաւորութեան ատենն ինչ ըրաւ :

Թեւեւս փոխանակ Վժէնք հանգիստ նստելով ըրած բարեկարգութեանցը ու քաջութեանցը պատուը վայելելու՝ ելաւ շատ արշաւանքներ ալ ըրաւ, որոնցմով փառքը կորարնցուց ու իր կործանմանը պատճառ եղաւ:

1 Թեւեւս և իր բարեկամը Պրիթոսոս, որ Թեւ սաղիոյ Եբսիոն թագաւորին որդին էր, մտքերնին դրին որ Սպարտայի Տինդարոս թագաւորին ազջիկը Հեղինէն յափշտակեն: Օր մը երբոր անիկայ Անահտայ տաճարը կը սլարէր, ասոնք յանկարծ վրան հասան, առին փախան: Բայց երբոր Եսկրոս գնացին, Մողոսաց Այիդոնէոս թագաւորին Պերսեփոնէ աղջիկը յափշտակելու, թագաւորը խմանալով անոնց միտքը՝ Պրիթոսոսը բռնեց իր գանձիւն շներուն առջևը նետեց որ պատրասեցին, Թեւեւսն ալ բանա դրաւ, ուսկից Հերակղէս արատեց զինքը:

2 Երբոր Ատափէ գարձաւ Թեւեւս, ժողովուրդը զինքը արհամարհեց ու Վժէնքէն քշեց: Ինքն ալ գնաց Սկիրոս կղզին Ալեքսանդրէս թագաւորին քով, ու հոն մեռաւ:

3 Ատեն անցնելէն ետքը Աիմոն Միլդիաստի որդին, պատգամ մը ընդունելով՝ Թեւեւոսի ոսկորներն առաւ Վժէնք բերաւ, ու գերեզմանին վրայ փառաւոր մեհեան մը շինեցին՝ որ թշուառ մարդկանց ապաստանարան եղաւ:

1 Ինչ յափշտակութիւններ ըրաւ Թեւեւս:

2 Ինչպէս մեռաւ:

3 Ո՞ւր թաղուեցաւ:

ԳԼՈՒԽ Բ .

Հեր-իշէ-ան՝ . — Թեբեթի գաթեր-աւճ . — Տրոյի-ոյ գա-
թեր-աւճ . — Հեր-իշէ-ան՝ Պեշ-դ-անէ-ն ին Դա-անան . —
Կար-ոս . — Արի-ան՝ . — Գաղթ-ի-ան՝ Բ-անայ յԱ-ի-
— Հ-մեր-ոս . — Ե-ի-ո-ոս . — Լ-ի-ո-ոս :

1 **Թ**եանոսի թագաւորու թեան ստեղը Հերա-
կղեանք՝ այսինքն Հերակղէսի որդիքը , Եւրխաթեո-
սի ձեռքովը (որ Պեղոսոսի թոռն էր) Պեղոսոսնե-
սէն քչուեցով՝ գնացին Ատաիկէ բնակեցան : Քիչ
աստեղնէն ետքը նորէն ուղեցին Պեղոսոսնեսին օթ-
րէլ . պատերազմի էլան , սաջի բերան յաղթելով՝
Եւրխաթեոսն ու որդիքը մեռացին . բայց ետքը
երբոր իրենց Հիլլոս զօրապետին ընկաւ , Պեղո-
սկանք նորէն զօրանալով՝ զանոնք Պեղոսոսնեսէն
գաւրս քչեցին . անոնք ալ երգումըրին որ ինչուան
հարիւր տարի Պեղոսկանց վրայ պատերազմի
չեւեն :

2 Ան ստեղնէրը Թերացւոց Ղայոս թագա-
ւորը իբրև պատգամէ մը խմանալով թէ իր որդին
զինքը պիտի սպաննէ ու մօրը հէտ պիտի կարգուի ,
կը հրամայէ Յսկաստէ կնոջը որ իր տղան ծնանէ :

1 Հերակղեանք ինչպէս քչուեցան Պեղոսոսնե-
սէն :

2 Ո՞վ էր Եղիպոս :

լուն պէս մեռցընէ : Բայց մօրը սիրաբար չգիմացաւ , առաւ զինուորի մը տուաւ որ ասնի հեռու տեղ մը ձգէ : Ձինուորը գլխացաւ տղուն վրայ , ու որպէս զի գազանները զինքը չպատուեն՝ անտառի մը մէջ ստուըններէն ծառէ մը կախեց : Տղուն ան կերպով կախուած լացած աստե՛նը՝ Կորնթացւոց թագաւորին Պողիւբիոս հովիւը հոն կուգայ , ու վրան գլխաւով կ'առնէ Մերովպէ թագուհւոյն կը տանի . ան ալ տղայ չունենալով սիրով կ'առնէ զինքը , իրեն որդեգիր կ'ընէ , և ստուըններուն ուռեցքը բժշկելէ կուտայ , անու՛նն ալ կը գնէ Եդիպոս , որ յունարէն Ոսնուռոյց ըսել է : Եդիպոս երբոր մեծցաւ , իմացաւ որ ինքը Պողիւբիոսի որդին չէ : Աստղոնէն պատգամ հարցուց ու իմացաւ որ իր հայրը Փովկիս է եղեր : Հոն երթալու ասէն նեղ ճամբու մը մէջ իր հօրը Ղայոսի հանգիստեցաւ , և երբոր անիկայ գոռոզութեամբ ճամբայ կ'ուզէր՝ բարկացաւ Եդիպոս , թուրը քաշեց , ու ասանց գիտնալու կատարեց պատգամախօսին գուշակութիւնը , Յոկաստէ մայրն ալ իրեն կին առաւ : Բայց ետքը երբոր իմացաւ ըրած ապօրինաւոր գործքերը , ինքզինքը կամաւ կուրցուց :

։ Իր երկու որդիքը Ետէոկղէս և Պողինիկէ զինքը տերութենէն քշեցին , որ Անտիգոնէ ազջկանը ձեռքէն բռնած՝ աղքատի մը պէս տեղէ տեղ կը սպաւտեր . իսկ իրենք թագաւորութիւնը իրարու ձեռքէն յափշտակելով թեբէի կամ Եօթն իշխանաց ըսուած պատերազմին պատճառ եղան , որ Յու-

։ Եդիպոսի որդիքը ինչ ըրին իրենց հօրը դէմ :

նստանի հռչակաւոր պատերազմներէն մէկն է :

1 Ետեոկղէսի ու Պողինիկէի ասելու թիւնը շատ անուանի է պատմութեանց մէջ . կ'ըսեն թէ (որովհետեւ ասոնք երկուորեակ էին) դեռ չմնած՝ իրենց մօրը արգանդին մէջ իրարու հետ կը կռուրաին եղեր . աս ասելու թիւնը աւելի շատցաւ երբոր հարկ եղաւ որոշել թէ ո՞վ թագաւորէ . վերջապէս որոշեցին որ մէյմէկ տարի թագաւորեն , մէյմը մէկը , մէյմը մէկալը : Ետեոկղէս որ առաջ նստաւ աթոռը՝ ալ չուզէց վար իջնալ . ան ասենը Պողինիկէն գնաց իր աներոջը Արգոսի Ագրասա թագաւորին , և ուրիշ հինգ թագաւորներ հետը առած՝ եկաւ Թերէն պաշարեց . բայց պատերազմի մէջ ան հինգն ալ զարնուեցան մեռան . իսկ երկու եղբարք մենամարտութեան ելան , ու մէկ զմէկ զարկին սպաննեցին : Ա'ըսեն թէ մեռնելէն ետքն ալ ասոնց իրարու դէմ ունեցած ասելու թիւնը չդադրեցաւ . ինչուան փայտակուտին վրայ մարմիննին այրելէն ետքը՝ մոխիրնին իրարմէ հեռացեր բաժնուեր են :

2 Մեռած հինգ թագաւորաց որդիքը շատ զօրք ժողված նորէն սկսան պատերազմը . ջարդուեցաւ Թերացւոց զօրքը որոնց կը զօրավարէր Լաւոդամաս , Թերէի տիրեցին , ու Պողինիկէի որդին Թերսանդրը թագաւորեցուցին :

3 Ան պատերազմը նոր վընցեր էր , երբոր Յոյնք

1 իրարու հետ ի՞նչպէս վարուեցան :

2 Թերէի պատերազմը ի՞նչ վերջ ունեցաւ :

3 Թերէի պատերազմէն ետքը ի՞նչ հանգիստեցաւ :

— Տրոյիոյ պատերազմին պատճառն ի՞նչ էր :

իրարու վրայ ունեցած նախանձաւորութիւնը մտնալով՝ միարանեցան որ երթան Տրոյիան սաշարէն առնեն . և ստաճառն աս էր : Տրոյիոյ Աստուծոն թագաւորին որդին Պրիամոս իր հօրը տեղը անցնելով դէսպան իրկեց բոլոր Յունաց որ քոյրը Եսիոնէն իրեն դարձրնեն . անոնք երբոր յանձն չառին , շատ զոքքով ու նաւով Պարիս որդին իրրկեց որ ստտերազմով առնէ Եսիոնէն բերէ : Հասաւ Պարիս , Մենեղաւոս թագաւորին սաղասաղ իջաւ , և անոր կինը Հեզինէն առաւ Տրոյիա փախաւ : Մենեղաւոս և Իթակէ կղզւոյն թագաւորը Ողիսեւս՝ ելան Տրոյիա գնացին որ Հեզինէն առնեն , բայց ոչ միայն չկրցան առնել , հասա նակքիչ մնաց որ ձեռք պիտի խնային՝ թէ որ Պրիամոսի ազգականը Անտենոր զիրենք չազատէր :

Մենեղաւոս ետ դառնալուն պէս՝ բոլոր Յունաց իշխանաց ու թագաւորներուն բողոքեց . և քառասունըվեց մեծամեծ իշխաններ ու թագաւորներ եկան Միկէնք քաղաքը ժողովուեցան , երգում ըրին որ Հեզինէն ազատեն ու Տրոյիան մոխիր դարձրնեն : Ասոնց մէջ երևելիներն էին Պիզոսի թագաւորը՝ Եւստոր՝ Տարտասանութեանը համար անուանի . Լոկրիոսի թագաւորը Այաս , Ոյիլեոսի որդին . Թեախի և Պեղէոսի որդին Աքիլլէս , որ Յունաց դիւցազն ու ամենէն քաջն էր . Ողիսեւս , Իթակայ Լայերոսոս թագաւորին որդին իմաստութեամբը անուանի . Այաս , Սա-

Տրոյիոյ վրայ գնացող Յունաց մէջ անուանիները որոնք էին :

զամինոյ Տեղամոն թագաւորին որդին . Ետողիոյ թագաւորը Ղիոմեդէս, Կրեաացւոց թագաւորը Իգոմենէս, Ասկզեպիոսի որդիքը Պողալիր և Մաքաւոն, որ ամէն հիւանդութիւն բժշկելու գաղանիքը գիտէին : Ասոնք երկու տարի պատրաստութիւն անան, գրեթէ հարիւր հազար զօրքով բանակ մը կազմեցին Բէռովիոյ մէջ, հազար երկու հարիւրէն ալ աւելի նաւ, և ասոնցմով ելան Տրովագային ծովէզերքը հասան : Բոլոր զօրաց սպարապետ գրուեցաւ Մենեղաւոսի եղբայրը Ագամեմոն, որ Միկէնքի ու Արգոսի թագաւոր՝ և Յունաստանի զօրաւոր թագաւորաց մէկն էր :

1 Տրոյիա քաղաքը ամուր պարսպով պատած ու աշտարակներով ամրացած էր, մէջն ալ շատ զօրք կար, որոնց զօրավարն էր Պրիամոսի որդին Եկտոր :

2 Ելան Յոյնք Տրոյիոյ գիմացը ու նաւերնին ցամաք քաշեցին, և անոնցմով իրենց պատնէշներ շինեցին : Եւ որովհետեւ ան ատենները պարսպապատ քաղաքներ պաշարելու և առնելու գործիքներ չէին հնարուած, Յոյնք կը սպասէին որ Տրովացիք ուզած ատեննին պարխապներէն գուրս ելլեն որ հետերնին պատերազմին :

3 Եկտոր քանի մը անգամ յանկարծակի յարձրկեցաւ Յունաց վրայ, ու մեծ ջարդ տուաւ անոնց : Յոյնք մտածեցին որ Տրոյիան գիւրաւ

1 Տրոյիա ի՞նչ վիճակի մէջ էր :

2 Յոյնք մէկէն յարձրկեցան Տրովացւոց վրայ :

3 Տրովացիք Յունաց վրայ յարձրկեցան :

առնելու համար նախ պէտք է բովի երկիրնէրը նուաճել որ իրենց թշնամութիւն չընեն, ու ահոնց չօգնեն. և սկսան անոնց հետ պատերազմիլ, ու զամէնքը իրենց հնազանդեցուցին: Պրիամու Պողիգորոս որդին ալ գանկելով առին բանակը բերին:

1 Ան միջոցին Պրիամու թագաւորը Ասորեստանէաց Տեւաամու թագաւորին, Ամոզոնաց՝ ու մեր Զարմայր նահապետին մարդ խրկեց օգնութիւն ուղկելու անոնցմէ. և Զարմայր Հայոց ու Ասորեստանէաց զօրքը հեան առած՝ Տրոյիոյ օգնութիւն հասաւ: Յոյնք երբոր գարձան բանակինն, գեսպան խրկեցին Պրիամու, ըսին որ եթէ Հեղինէն կուտաս, մեք ալ քեզն որդիդ կը գարձընենք, ու խաղաղութեամբ կ'ելլենք տեղերնիս կ'երթանք: Դեսպաններուն առջևը կանչեց Պրիամու Հեղինէն ու հարցուց թէ պ'ուզէս երթալ. ան ալ վախնալով որ երթալուն պէս երկը Մենեղաւոս զինքը կը մեռցընէ՝ Չեմ ուղեր ըսաւ: Բարկացան Յոյնք, Պրիամու որդին Պողիգորոսը Տրոյիոյ առջևը քարկոծեցին, և սկսան սաստիկութեամբ պատերազմիլ: Երկու կողմէն ալ մեծ ջարդ եղաւ. վասն զի Յունաց կողմէն Ա.բիւլէս, Տրովացւոյ կողմէն ալ Եկատր ու Զարմայր անինաց մեկզմէկ կը ջարդէին: Ասանկ մէյքը մէկը մէկալը յաղթելով ինք տարի անցաւ:

2 Ա'երջապէս երկու կողմէն ալ քիչ մը զինագա.

1 Դրսէն օգնութիւն ուղկեցին Տրովացիք:

2 Զինագաղարման ասէն ինչ հանդիպեցաւ:

գարում ուղեցին: Ան միջոցին Պրիամնու աղջիկը Պոլիքսենէն պարխապնելու վրայ ելած պարտելու ստանը՝ Աբիւլէս զինքը տեսաւ, ու ծածուկ մարդ իրկէց մօրը և ուղեց որ իրեն կին սայ. ան ալ խոստացաւ: Երբոր նորէն պատերազմը սկսան, Աբիւլէս սկսաւ թուլութեամբ պատերազմիլ, և շատ բուն սիրան ալ թուլցընել, մանաւանդ իրեն նախաստինք մը ընելուն համար Ագամեմնոնին հետ ալ աւրուելալ գնաց Աբիւլէս իր վրանք քաշուէցաւ: Ան ստանը Տրոպացիք սկսան մեծամեծ յաղթութիւններ ընել Յունաց վրայ, և Եկտոր իր ձեռքովը զարկաւ Աբիւլէսին սիրելի բարեկամ Պարտիզը սպաննէց: Աբիւլէս լսելուն պէս թէ Պատրակզ մեռեր է, այնպէս բարկացաւ որ սիրատու թիւնը մէկգի գրած՝ մեկէն զէնքերը առաւ, սկսաւ նորէն կատաղարար պատերազմիլ, ու շատ քաջութիւններ ըրաւ: Ամաղանաց թագուհին վրան հասաւ որ զարնէ սպաննէ զինքը, բռնէց մաղերէն Աբիւլէս ու ձիէն վար նետէց սպաննէց: Սատակացաւ պատերազմը. արծուօրէն հասաւ Եկտոր, ու զարկաւ Աբիւլէսը չարաչար վերաւորէց. բայց Աբիւլէս առած վէրքը բանի տեղ չընելով առիւծի պէս վաղէց ետէն, զարկաւ սպաննէց. հոն մեր Զարմայրն ալ Աբիւլէսի թրոյն բերանը ընկաւ: Եկտորին մարմինը օտքերէն կառքին ետեը կապել սուաւ Աբիւլէս, ու յաղթանակաւ Տրոյիոյ չորս բոլորը պարացուց:

1. Սարսափեցաւ Պրիամնու, խօսք տուաւ որ աղ-

1. Աբիւլէս կ'նչպէս մեռաւ:

ջիկը Պողեքսեանն տայ Ա. քիւլէսին: Եւ երբոր
գնաց Ա. քիւլէս Ապողոնի տաճարը որ Պողեքսե-
նէին հետ պսակուի, Պարխ իր եղբորը Եկատրին
մահուան վրէժը հանելու համար՝ գնաց Ա. քիւլէ-
սին քով որ պագտուի հետը ու շնորհաւորէ իրեն,
և թուրը զարկաւ, կիսամեռ գետինը ձգեց զանի,
կայ: Յոյնք մէկէն առին զինքը նաւը տարին, ուր
քիչ մը ետքը մեռաւ:

1 Թէպէտ Յունաց անպարտելի փոյտներ Ա.
քիւլէս ասանկով մեռաւ, բայց Տրովացւոց ալ սիր-
տը կտարեցաւ. վասն զի կը վախնային թէ Ապողոն
վրանին բարկանալով՝ որ իր մեհէնին մէջ սպանու-
թիւն ըրին, իրենց քաղաքը թշնամեաց ձեռքը
պիտի մասնէ. ուստի նորէն Յոյնք սկսան Տրովա-
ցւոց յաղթել: Ան տեսնելով Տրովացւոց երեւելի
իշխանները, Ենէաս՝ Պրիամոս փեսան, և Անտե-
նոր, յորդորեցին Պրիամոսն որ հաշտութիւն ընէ.
վերջապէս յանձն առաւ թագաւորը, Յոյնք ալ
անոնց ահամայ նուաճուիլը տեսնելով՝ կեղծաւո-
րութիւն ըրին, ու իրարու ընծաներ խրկեցին:
Բայց ետքը ուղէլով Յոյնք հնարքով մը Տրոյիոյ
սիրել, մեծ ձի մը շինեցին փայտէ, ու մէջը շատ
մը զինուած մարդիկ պահուրտեցան. ոտքերն ալ
անիւններու վրայ առած՝ մեծ հանդիսով Տրոյիոյ
գիմացը տարին իբր թէ կ'ուզեն Աթենաս աս-
տուածուհւոյն ընծայել ան ձին՝ իրենց հաշտու-
թեանը նշան: Տրովացիք մէկէն ասոնց հաւատա-
ցին, և ուրախութեամբ քաղաքին դռները բացին

1 Ա. քիւլէսի մեռնելէն ետքը Թեոք հանդիպեցաւ:

որ ներս առնեն: Ան առե՛նը մէկէն ձիուն փորը
կը բացուի, մէջը սահաւրտած մարդիկը դուրս
կ'ելեն. ու անոնց ժողովրդեան վրայ վազելու
առե՛նը՝ մէկալ Յոյնք ալ տակէ կը հասնին, առջնին
էկողը կը զարնեն կը սպաննեն, քաղաքը կը կողոպ-
տեն, սարխապները, աներն ու մէհեանները կը
կործանեն, ու կրակ կուտան կ'այրեն:

Աբիւլէսի որդին Պիւռոս՝ կը բռնէ Պրիամոսը
որդւոյը հետ բազինին առջև կը սպաննէ. անոր
Եկուբէ կինը, Կասանդրա աղջիկն ու Եկատրին
այրին Անգրոմաք՝ շղթայակապ գերի կը բռնուին:
Մենեղաւոս ալ մէկէն կը բռնէ հեղինէն կը սպան-
նէ, որ այնչափ համազգեաց արիւնը թափելու
պատճառ եղեր էր:

Ասանկով ըննցաւ Տրոյիոյ բազմադէտ սպառ-
րազմը: Յոյնք իրենց կատաղութիւնը կշտացուցին,
բայց բրած յաղթութիւններնուն պտուղը չկրցան
վայելել. որչափ յաջողութեամբ որ սրտերազմի
էկան, այնչափ ալ ձախորդութեամբ ետ դարձան:
Մնեսթէոս՝ Աթենացւոց թագաւորը՝ չկրցաւ մէյ-
մըն ալ իր հայրենիքը տեսնել, և Մեղոս կղզւոյն
մէջ մեռաւ: Լոկրացւոց թագաւորը Այաս՝ իր
նաւատորմին հետ կորսուեցաւ. Ոգիտէս՝ տա-
ւը տարի թափառական ծովու վրայ ստըտելով
հազիւ կրցաւ Ռթակէ իր Էրկիրը երթալ, բայց
հոն ալ գնաց աւելի գէշ մահուան հանգիսեցաւ,
իր որդւոյն ձեռքովը սպաննուելով: Ագամեմոն՝
իր Ալիսեմնեստրա կնոջը ձեռքովը սպաննուեցաւ:

1 Տրոյիոյ կործանելն ետև Յոյնք լինչ բրին:

Իսկ մեկաշնորք, ինչպէս Իգումենէ, Փիլոկատա, Դիոմեդէսք և Տեւկեր՝ իրենց հայրենիքէն քշուելով, գնացին հեռաւոր երկիրներ իրենց նոր հայրենիք փնտռելու :

Ենէառ, Պրիամու փեսան, հինգ հազարի չափ Տրովայի հեռը առած քսանըմէկ նաւով Իտալիա գնաց, ու Հռովմայեցւոց նախահայրն եղաւ. Անտենորն ալ Ալենեակոյ կողմերը Պատուախոն քաղաքը շինեց :

1. Գլանալու է որ Յունաց ազգին պատմութիւնը ինչուան նաև Տրոյիոյ կործանմանէն շատ ատարի ետքը շատ առասպելախառն է, և աւելի բանաստեղծից դիւտերովք զարդարուած է քան թէ իրական դիպուածներով ու հաւատարիմ պատմիչներու վկայութեամբ հաստատուած :

2. Տրոյիոյ կործանմանէն ութսուն ատարի ետքը, Հերակղեանք Աթենացւոց Վոդրոս թագաւորին վրայ պատերազմի ելան, որովհետև անիկայ իրենց թշնամիքը ընդունէր էր, և ինչուան Աթենքին դուռը հասան : Վոդրոս յուսահատած՝ պատգամ հարցուց. պատգամախօսը պատասխան տուաւ թէ երկու ժողովրդոց՝ այսինքն Աթենացւոց ու Հերակղեանց, որուն որ թագաւորը մեռնի՝ ան ժողովուրդը պիտի յաղթէ : Հերակղեանք ալ պատգամ հարցուցին, նոյն պատասխանն տուին :

1. Տրոյիոյ պատերազմին և անկէ առաջ եղած պատմութիւնները ինչ աստիճանի ստուգութիւն ունին :

2. Վոդրոս թագաւորին վրայ ինչ կայ գլանալու :

Մասձեց արխատիրան Աոգրոս որ լաւ է ժողովրդ-
դէանը սիրոյն համար մեռնի՝ քան թէ կենդանի
մնալով կերպով մը անոր յաղթուելուն պատճառ-
սեպուի: Առանց իր միտքը մարդու յայտնելու՝
բանակին գլուխն անցաւ, ելաւ Հերակղեանց դի-
մացք, երբոր տեսաւ որ անոնց նեաւերը ամենեկին
դէպ ՚ի իր կողմը չեն նեաուիր (որովհետեւ Հե-
րակղեանք ղինքը ճանչնալով ամեն զգուշութիւն
կընեկին որ պատգամը անոր վրայ չկատարուի),
մէկդի ձգեց իր թագաւորական ծիրանին, գեղա-
ցի մուրացիանի հագուստ մը հագաւ, նեաուեցաւ
թշնամեաց մէջ ու Քոէ յաղթութիւն, ո՛վ Ա-
թէնք, կանչելով, զորնուեցաւ մեռաւ (1095):
Իսկ զօրքը իրենց թագաւորին անձնանուէր զոհն
որ տեսան, անանկ քաջութեամբ սրահերնին վա-
ռուեցաւ, որ մէկէն քչեցին հալածեցին Հե-
րակղեանքը:

1 Աթենացիք երախտագիտութեամբ՝ Աոգրո-
սին տեղը թագաւոր անունով յաջորդ չգրին.
Թագաւորութիւնը վերուցին, ու տեղը Աբխան
անունով իշխան մը դրին, որ երկիրը կը կառա-
վարէր ու ժողովրդեան հաշիւ կուտար (1092):
Առջի Աբխանն եղաւ Աոգրոսի որդին Մեդոն:
Ինչուան իրեք հարիւր քառասուն տարիի չամ՝
արխանութիւնը որդւոց սրգի մշանջենաւոր էր
(852): Ետքը տասը տարուան իջեցուցին. վաթ-
սուներութը տարի ետեւ մէկ Աբխանի տեղինը հատ

1 Աոգրոսին տեղը ո՛վ իշխեց Աթենացւոց վրայ:

դրին, իշխանութեան ժամանակն ալ մէկ տարուան կապեցին :

1 Յոնիացիք երբոր բնակութիւն հաստատելու համար Ատտիկէ եկան, երկիրը արդէն բազմամարդ ըլլալով սկսան նեղութիւն քաշել. ան ատենը Նեղէոս՝ Կոզրոսի երկրորդ որդին, զանոնք ժողովէց, ու զնաց Փոքր Ասիոյ ծովեզերքը բնակեցաւ, որուն մէկ կողմը արդէն Եւոզացիք հերակզեանցմէ Պեղոսէնեակէն քշուելով եկեր բնակեր էին : Նոյն ատենները քանի մը Դորացիք Արգոսէն, Եպիդաւրոսէն, Տրեզենեկէն ելան նոյն քաղաքներուն բնակչացը հետ եկան Կարիա ըսուած ցամաքակղզին բնակեցան : Անանկով Փոքր Ասիոյ արևմտեան կողմը Եւոզացիք բնակեցան, մէջ ատուանքը Յոնիացիք, հարաւակողմն ալ Դորացիք :

2 Տրոյիոյ սլատերազմէն երկու հարիւր երեսուն տարիի չափ ետքը (975), ծնաւ Հոմերոս, Յունաստանի առաջին ու ամենէն հռչակաւոր բանաստեղծը, որ և արժանի եղաւ Քէրթոլապի կամ Հայր բանաստեղծութեան ըսուելու : Յայտնի չէ թէ որ քաղաքը ծնած է Հոմերոս, և թէ ինչ կեանք անցուցած է. եօթը քաղաք՝ այսինքն Չմիւռնա, Քիոս, Կողոփոն, Սաղամիս, Հոսգոս, Արգոս, Աթէնք՝ կարծես թէ իրարմէ կ'ողէն յափշտակել Հոմերոսին խանձարուրք ըլլալով փառքը, և իրարու հակառակ անոր մեռնելէն

1 Փոքր Ասիոյ Յունաց սկիզբն ինչպէս եղաւ :

2 Ո՞վ էր Հոմերոս : — Ո՞ւր ծնած էր : — Ի՞նչ գրուածք ունի :

Ետքը՝ տաճարներ, արձաններ կը կանդնէին, ու աստուածական պատիւ կ'ընծայէին իրեն. բայց ընդհանուր կտրծիքն ասէ թէ Չմիւռնա կամ Քիոս կղզւոյն մէջ ծնած ըլլայ: Իր հրաշալի բանաստեղծութիւնները գրելէն աւաջ շատ ճամբորդութիւններ ըրեր է կ'ըսեն Հոմերոս Սպանիա, Իտալիա և Իթակէ կղզին. ծերութեանը ատեն աչքը կուրցեր է, և շատ աղքատութեան մէջ իյնալով ստիպուեր է որ գրած ոտանաւորները երգելով քաղքէ քաղաք ստորախ, ու ոգևոյան հացը մուրայ: Մեռնելէն ետքը Հոմերոս անունը անմահացնող երկու բանաստեղծութիւն թողուց՝ որոնց վրայ ամէն ատեն ամէնքը իրաւամբ զարմացեր են: Առջինին մէջ որ Իշի-ի-ոն կ'ըսուի, կ'երգէ Հոմերոս Աքիլլէսի բարկութիւնը, և Տրոյիոյ պաշարման ատենը Յուսաց ըրած պատերազմները: Երկրորդին մէջ, որ Ուլի-ի-ս կ'ըսուի, Ոգիսեւսի ճամբորդութիւններն ու Իթակէ գառնալը կը պատմէ:

Հոմերոս իր երկու բանաստեղծութիւնն ալ ամբողջ ու կարգաւ գրած գիրք մը չէր ձեացուցած. հապա, ինչպէս որ ըսինք, հասուած հասուած կը գրէր ու կ'երգէր, և ժողովուրդը զմայլած մտիկ ընելով բերնուց կը սորվէր, և անանկով ան պանչէլի բանաստեղծութիւնները անկորուստ մեզի հասան:

1 Իկուրդոս, Յոնիոյ մէջ Հոմերոսի բանաստեղծութեանց հասուածները գանկելով ժողովեց

1 Ո՞վ կարգի գրաւ Հոմերոսի գրուածքները:

Պեղումներն ապրաւ . և Պիտիտորաս առաջինն
 եղաւ որ աս զրուած կտորները ժողովեց զիրք
 մը ձևացուց , ու Աթենացւոց ընծայեց : Անկե
 կաքը Արիստոտէլ ալ մագրուր մէկ ձեռք մը Մեծին
 Աղէքսանդրի համար օրինակեց , որ անդին գո-
 հարներով զարդարած սնտուկի մը մէջ կը պահէր :
 Ամենէն կաքը Արիստարքոս Աղէքսանդրացի *
 անուանի քերականը՝ աւելի աղէկ կարգի վրայ
 առաւ զանոնք , անհարազատ տողերը մէջէն թօ-
 թափեց , և խլիականը քսանըջորս երգ բաժնեց ,
 որ ինչուան հիմայ նոյն բաժանմունքն ունի :

1 Հոմերոսի ժամանակակից կը սեպուի նաև
 Եսիոդոս բանաստեղծը (944) : Ծնաւ Եւտոլիոյ
 Կուսնա քաղաքը , և Բեռլիոյ Ասկրա քաղաքին
 մէջ մեծցաւ : Իր գլխաւոր բանաստեղծութիւն-
 ներն են Գ.-ը՝ և Տի.- ըստւածը , որուն մէջ մշա-
 կութեան վրայ կը խօսի . ասոր հեռակէտով գրած
 է նաև Ախրգիլիոս իր Մշակականը . Ծննդաբան-
 թիւն ասոր աստուծոց , ուր գից աղգարանութիւնը կ'եր-
 գէ . և Ա.-ն ձեռ-իշի ըստւածը , որուն մէջ

1 Եսիոդոս սով էր : — Ի՞նչ գրուածք ունի :

* Արիստարքոսի անունը աստի էլած է՝ այնպէս որ
 անաւան , իսորիսորհոս-ըդ և Բանիբոսն աննաբաններուն
 Արիստարքոս ի՞նչն . Իսկ Զայելոս իմաստիկն աս քերա-
 կանին անունը ինքսն ինչնաւեր աս նախանյոք աննաբ-
 նից . իսն չի շաք անասնի Բան է ասոր Հոմերոսի գե՛մ
 անեցած ասելու-նիւնը , որով Հոմերոսաճաղկ ըստած է՝
 այսինքն յաւիժել Հոմերոսի :

հին առևնի կարծու թեան կողմանէ անուանի կնիկ մարդիկը կը գովէ, ու հերակզի վահանը մանրամասն կը նկարագրէ :

1 Աս երկու բանասակզմներէն Լաքը Վիկուրգոս անունով հռչակաւոր օրէնդիրն էլաւ, ու Վահեգէմոնացւոց օրէնքներ տուաւ, որ հինգ հարիւր տարիի չափ պահուէցան : Սպարտայի Եւնոմիոս թագաւորին սղփակ որդին էր Վիկուրգոս : Երբոր իր մեծ կղբայրը Պոզիդէկոսս, որ ան առևնը կը թագաւորէր՝ անորդի մեռաւ, Վիկուրգոսի ընկաւ թագաւորութիւնը, բայց քիչ մը առևն թագաւորէլէն Լաքը երբոր խնացաւ թէ կղբօրը կինը յղի է, միաքը դրաւ որ մանչ տղայ ծնանելուն պէս՝ թագաւորութիւնը անոր տայ, կղբօրը կինը իրեն մարդ խրկեց ծածուկ որ Եթէ զինքը իրեն կին առնէ՝ իր զուակը աներևոյթ կը նէ : Բայց Վիկուրգոս յանձն չառաւ ինչուան որ կինը մանչ մը ծնաւ, մեկէն առաւ անիկայ Վիկուրգոս, Ահա աս է ձեր թագաւորը, ըսելով ժողովրդէան ցրցուց : Շատ ուրախացաւ ժողովուրդը, և անոր համար անունը Քարիլաոս դրին, որ ուրախութեամբ ընդունուած ըսել է : Առջի բերան ինքը անոր ինամակալ կըլաւ, բայց երբոր քիչ մը մեծցաւ տղան՝ բոլոր իշխանութիւնը անոր ձեռքը տուաւ :

2 Տրոյիոյ պատերազմէն Լաքը Էրբոր Եկան

1 Ա՛յլ էր Վիկուրգոս :

2 Ինչուան Վիկուրգոսի առևն Սպարտայի կառաւ վարութիւնն ինչպէս էր :

Հերակղեանք նորէն Պեղոպոնեսի տիրեցին , Սպարտայի մէջ ինը հարիւր տարիի չափ երկերկու թագաւոր մեկտեղ թագաւորեցին , ուստի խռովութիւնը մէջերնին սպիտակ չէր . ժողովուրդը զանոնք կ'արհամարհէր , ու օրէ օր անասն ձեւի կ'ըլլար : Աս բաներս տեսնելով Ղիկուրգոս՝ միտքը դրաւ որ իր հայրենիքը բարեկարգէ : Եւ որպէս զի խելացի օրէնքներ դնէ՝ մտածեց որ ճամբորդութիւն մը ընէ , ուրիշ ազգաց սովորութիւններն տնձամբ քննէ նայի , և իմաստնոց խորհուրդ հարցընէ . ուստի ելաւ տասը տարի սալտեցաւ Կրեոէ , Յոնիա և Եգիպտոս :

1 Ան երկայն ճամբորդութեամբը շատ փափաքելի եղաւ Ղիկուրգոս իր քաղաքակցացը . շուտով զինքը ետ կանչեցին որ դայ իրենց կարգ կանոն դնէ : Դարձաւ Ղիկուրգոս Սպարտա , և դեռ մեծ գործողութեանը ձեռք չդարկած՝ Գեղփիս գնաց զոհ ըրաւ , Աստղոնէն սատգամ խնդրեցան ալ իրեն սատասխան տուաւ թէ Սպարտացիք Ղիկուրգոսի օրէնքներովը բոլոր աշխարհիս մէջ անուանի սիրտի ըլլան : Դարձաւ Ղիկուրգոս Սպարտա , և մեծերուն հաւանութեամբը սկսաւ իր օրէնքները դնել :

2 Որոշեց որ անկէց ետքն ալ երկու թագաւոր մեկտեղ թագաւորեն , բայց անոնց իշխանութիւնը

1 Ի՞նչպէս սկսաւ Ղիկուրգոս իր օրէնսգրութիւնը :

2 Սպարտացւոց կառավարութեանը ի՞նչ կարգ դրաւ :

չատ ամփոփեց : Քսանդուլթը հոգևով ծերակոյտ մը դրաւ որ թագաւորաց վրայ աչք ունենան . կերպով մը ծերակոյտը թագաւորաց ու ժողովրդեան մէջ տեղը ամուր թումք մըն էր , որ երկու կողմն ալ իրարու հետ համաձայն պահելու կը ջանար : Ամէն դատաստան կամ որոշմունք իրենք կ'ընէին թագաւորաց հետ ու ժողովրդեան կ'առաջարկէին . եթէ հաւանէր ժողովուրդը՝ ծափահարու թեամբ կ'ընդունէր , թէ չէ՝ կը լռէր , որ չնդունելուն նշան էր :

Երբոր ծերակուտէն մէկը մեռնէր , ծերակոյտը անոր տեղը քանի մը հոգի կ'առաջարկէր , որ միշտ վաթսուն տարեկան սկիսի ըլլային : Բոլոր ժողովուրդը մեծ հրատարակը կը ժողվէր , և առաջարկուած անձինքը մէկիկ մէկիկ լռութեամբ կ'անցնէին անոնց առջևէն , ժողովուրդն ալ ուրախական ձայներով անոնց ծափ կը զարնէր . հոն հրատարակին մօտ տան մը մէջ կեցած ծերակուտէն ոմանք ժողովրդեան ծափահարութեան աստիճանին ուշ կը դնէին , և որուն անցնելու ատենը որ աւելի աստիկ ըլլար ձայնը՝ անիկայ կ'ընտրէին : Ան ատենը նորընտիր ծերունին գլուխը ծաղկապսակ՝ բոլոր աստուածոց մէհեաններուն այցելութեան կը ստորտէր , և երխտասարգները բազմութեամբ ետևէն առջևէն վազելով անոր առաքինութիւնները կը սրտամէին կը դովէին , և իրիկունը հասարակաց փառաւոր հացկերոյթ կ'ընէին . և

Ծերակուտին անգամները ինչպէս կ'ընտրուէին :

ամէն բանէ իբրն երկերկու բաժին կը հանելին :

1 Բայց հարիւր երեսուն տարիէն երբոր ասոնք թագաւորաց հետ միանալով սկսան բռնութիւն ներ ընել, Եփորոս կամ Պարեւո անունով մէյմէկ տարուան համար իշխան գրին, որ ինչուան թագաւորները բանա գնելու իշխանութիւն ունեին : Պարեւոաց իշխանութիւնը գրուեցաւ Թեոպոմպ թագաւորին տունը : Երբոր ասոր ընկերը զինքը կը յանդիմանէր որ հօրմէն զօրաւոր իշխանութիւն ժառանգելով իր որդւոց տկար իշխանութիւն մը պիտի թողու, սրատասխան տուաւ : Մանաւանդ թէ աւելի զօրաւոր իշխանութիւն պիտի թողում, ըսաւ, որովհետեւ թողամս աւելի երկարատե պիտի ըլլայ :

2 Բոլոր երկրին վրայ քանի մը հօգի միայն տիրած էին, ու մեկաշնոնք թիզ մը գետին չունեին . Լիկուրդոս երեսուն հազար հաւասար կտոր բաժնեց բոլոր Լահոնիան, Սպարտան ալ ինը հազար, ու ամէն մասը մէյմէկ քաղաքացւոց տուաւ : Ամենեին մէկը չէր կրնար իր մասը մեծցընել կամ պղծ փկցընել :

3 Ագահութեան ախտն ալ Սպարտացւոց սրտէն հանելու համար՝ ամենուն քովէն ոսկիէ ու արծըթէ ստակները ժողվեց, և գործածողին պատիժ մահ գրաւ, անոնց տեղը ծանր ու կոշտ երկրթէ ստակներ կարել տուաւ : չորս հարիւր

1 Ե՛րբ սկսաւ պարեւոաց իշխանութիւնը :

2 Երկիրները ի՞նչպէս բաժնեց Լիկուրդոս :

3 Սպարտացիք ի՞նչ ստակ կը բանեցընէին :

Քրտանքը այնչափ ծանր կ'ըլլար որ երկու եղ հաղիւ կրնային տանիլ, ու սենեակ մը ինչուան ձեղունը կը լէցուէր այնչափ սարկով:

1 Տները, կահ կարասիքը, ամենուն հագուստը պարզ ու միակերպ էր: Օրէնք դրաւ որ թագաւորները, մեծատունք ու արքայազ մեկտեղ հասարակաց սեղանը նստին, և ուրախութեամբ որոշուած կերակուրը ուտեն ամէնքը անխտիր: Աս բանիս վրայ հարուստները շատ նեղացան, և ժողովրդեան խռոված ատենը՝ Աղկանդրոս երիտասարդը դաւաղանով մը զարկաւ Ղիկուրդոսին մէկ աչքը կուրցուց: Ժողովուրդը բարկացած՝ մեկէն զինքը բռնեցին Ղիկուրդոսին բերին որ ուղածին պէս սպառէ. ան ալ փոխանակ վրէժիսդրութեամբ անոր մէկ աչքը հանելու՝ քաղցրութեամբ քովն առաւ, ու դրած օրէնքին օգուտներն անոր հասկըցընելով սիրար վաստըկեցաւ:

2 Տանըհինգ հոգի մէկ սեղան կը նստէին, և հասարակաց սեղանը կուշտ երթալ չէր ըլլար. թէ որ մէկը բան մը չուտէր կամ չլամէր՝ ամենէն կը նախատուէր իբրև անժուժիալ և փափկասեր որ հասարակաց կերակուրը անպիտան կը սեպէ: Ամէն մարդ ամսէ ամիս դրիւ մը ալիւր կը բերէր, ու թը չափ գինի, հինգ լիար պանիր, երկուք ու կէս լիար թուղ, քանի մը հատ ալ ան երկաթ ստակներէն՝ եփելու ծախքին համար: Սպարտացւոց

1 Մասնաւոր ինչ հասարակաց օրէնքներ դրաւ Ղիկուրդոս:

2 Սպարտացւոց կերակուրներն ինչպէս էին:

կերակուրներուն համեմներն էին աշխատանքը, անօթութիւնն ու ծարաւը : Ամենէն ազնիւ կերակուրնին էր «*հաճ ըսածնին*, որ ծերերը շատ կը սիրէին :

1 Հասարակաց սեղանները տղաք ալ կ'երթային, ու հոն օգտակար բաներու վրայ խորասներ կը լսէին. կը սորվէին թէ ի՞նչպէս կրնայ մարդ առանց դիմացիներն սիրալ ծակելու կատակ ընել, խօսք մը ըսել, զուարճանալ և ուրիշները զուարճացընել : Պատասխանները սլօտի ըլլային սրտորաստ, կարճ ու խելացի. ուստի այնպիսի խօսակցութեան կերպը ըսուեցաւ *Լախմաբան-Բի-ն* կամ *Լախմախմ* 2 :

2 Լիկուրդոսի օրէնքները տղոց գաստիարակութեան մէջ շատ սլակասաւոր էին : Տղայ մը ծնանելուն սէս՝ ցեղին գլխաւորները նայելու կուգային. թէ որ տղան կայտառ ըլլար՝ անոր մէկէն գայեակներ կը բռնէին, և ժառանգութիւն կուտային. իսկ եթէ տկար երևնար՝ անգթաբար դէտը կը նետէին : Պզտիկուց տղոց չարքաշութիւն կը սորվեցընէին. կը վարժեցընէին որ մութ անդ՝ կամ մինակ կենալէն չվախնան, ամէն բանի չքան, բոսիկ տոբով ստըաին, դէտնի վրայ սլառկին, ամառ ձմեռ նոյն հագուստը հագնին :

3 Եօթը տարեկան երբոր կ'ըլլային տղաք, հասարակաց վարպեաներու կուտային որ զանոնք

1 Տղաք ալ կը նստէին հասարակաց սեղանը :

2 Տղոց գաստիարակութեանը համար ի՞նչ օրէնքներ գրաւ Լիկուրդոս :

3 Սպարտացիք աւելի ի՞նչ բանի կը ջանային վարժեցընել տղաքը :

գաստիարակեն, և ամէն բանէ աւելի կը ջանային որ անոնց հնազանդութիւն սորվեցընեն. գիտէր Վիկուրգոս որ տղաք պզտիկուց իրենց վարժապետացը հնազանդիլ չսորվին նէ, վերջը օրինաց և իշխանաց ալ չեն հնազանդիր: Երաժշտութենէ զատ ամենևին ուրիշ գիտութիւն չէին սորվեր:

1 Պատերազմի մէջ հնարքներ բանեցընելու, վտանգներու և արժնութեան վարժելու համար հրաման ունէին տղաք գողութիւն ընելու. բայց թէ որ գողութիւննին իմացուէր՝ սաստիկ կը պատժուէին որ ինչու համար ձեռք ընկան:

2 Վակեգեմոնացի տղոց չարքաշութիւնը աւելի յայանի կ'իմացուէր Արտեմայ տօնին օրը, ուր իրենց ծնողացը ու բոլոր քաղաքացւոց աչքին առջևը՝ անգութ աստուածուհւոյն բազնին վրայ պառկած՝ իրենք զիրենք ծեծել կուտային. վրաներնէն արիւնը կը վաղէր, և շատ անգամ ալ ինչուան կը մեռնէին առանց ձայն մը հանելու, և ծնողքնին կեցած սիրտ կուտային անոնց որ քաջութեամբ դիմանան ինչուան վերջը:

3 Պատերազմի ատեն թէ որ թշնամին Վակոնիա մտնէր՝ ինչուան վաթսուն տարեկանէ վեր եղողներն ալ զէնք կ'առնէին իրենց հայրենիքը պաշտպանելու:

1 Գողութիւնը ի՞նչպէս կը պատժէին Սպարտացիք:

2 Տղոց չարքաշութիւնը ի՞նչ բանի մէջ աւելի կ'իմացուէր:

3 Որո՞նք կ'երթային պատերազմի:

1 Սպարտացւոց գլխաւոր կրթութիւնը սրտաւ ընդմէջ էր. ուրիշ արուեստներն ու երկրագործութիւնն ալ իրենց Եզոսացի ըսուած գերիներուն ընել կուտային* : Պատերազմին առաջին օրէնքն էր թշնամեացմէ չփախչիլ, հասցա յաղթել կամ մեռնիլ : Սպարտացի մայր մը իր որդին սրտաբազմ խրկելով վահանը ձեռքըտուեր ու ըսեր է. կամ վահանովդ դառնաս, կամ վահանիդ վրայ : Ուրիշ մը լսելով թէ որդին քաջութեամբ հայրենեաց համար սրտաբազմելով մեռեր է, անխուով կ'ըսէ. Ես ալ անոր համար ծնայ զինքը : Դասալիք զինուորը ամէն փառքէ ու իշխանութենէ կը զրկուէր, և հետը ոչ ոք խնամութիւն կ'ընէր :

2 Աղջիկ տղաք ալ Սպարտա մանչ տղոց սկս չարքաշ կը մեծնային, և իրենք ալ զէնք բանեցընել կը սորվէին, հարկ եղած ատենը կ'երթային էրիկ մարդկանց սկս թշնամւոյն հետ կը կռուէին, և կամ իրենց երկանը ու զաւակացը քով կեցած անոնց սիրտ կուտային :

3 Ծերերուն շատ սրտախ կ'ընէին Սպարտացիք :

1 Սպարտացւոց գլխաւոր արուեստն ի՞նչ էր :

2 Աղջիկ տղոց ի՞նչ կրթութիւն կուտային :

3 Ծերոց հետ ի՞նչպէս կը վարուէին :

* Եւրոպոյի և ասիոյ հին բնակւոց ձէլ հասն էին. ուստի Սպարտոյի և ինչոքոքոն թէլ ճշտութեամբ չարքաշ գերի ըրեր էին. և շարաւար աշխարհընելն շատ, անգլխաւոր ալ ինչ քանջէին իւրեանց. օրինակ համար աշխարհ իրենց քաջաց օրոքէն ու գինաւորութեան թէլ բան է, ի՞նչպէս ձէլ Եւրոպոյի ճշտութեամբ :

մասձեղով օր անոնք կեանքերնին հայրենեաց օգտակար գործքերով անցուցած են: Տղաք ծեր մը ականեւնուն պէս՝ յարդութեամբ զինքը կը բարեկէին, ժողովքներու մէջ ծերոց առջև չէին նրատեր, և հլութեամբ անոնց տուած խրատներուն մտիկ կ'ընէին: Աս բաներովս մեկուն Սպարտացի ըլլալը մեկէն կ'իմացուէր. վասն զի ասոր հակառակ ընելը՝ ամէն մարդ իրեն անպատուութիւն, և հայրենեաց նախատինք կը սեպէր:

1 Սպարտայի մէջ ամէն գործք, խօսակցութիւն, հրատարակական արձաններն ու արձանագրութիւններն ալ անանկ էին՝ որ առաջինութիւնն ու քաջութիւնը սիրելի, մոլութիւններն ստելի կ'ընէին քաղաքացւոց: Ամենեկն մեռելոց համար փառաւոր շիրիմներ, յիշատակարաններ չէին կանգնէր: Պատերազմի մէջ հայրենեաց համար մեռած կարիճին գերեզմանին վրայ պարզ տասանագիր մը կը գնէին: Մեռելի վրայ ամենեկն չէին լար, տասնըմէկ օր միայն սուգ կը բռնէին:

2 Ահուրգոսս օրէնքները գնեւէն ետքը Սպարտացիքը ժողովեց, ըսաւ որ հարկաւոր ճամբորդութիւն մը պիտի ընեմ, զամէնքը երդուընցուց որ ինչուան դառնայ՝ գրած օրէնքները հաստատուն պահեն. ելաւ ինքը Ռեդփիս գնաց և Ապոլոնին սրատգամ հարցուց: Քրմուհին պատասխան տրւաւ թէ Քոլոր գրած օրէնքներդ կատարեալ են. և

1 Մեռելոց համար ինչ հանդէս կ'ընէին Սպարտացիք:

2 Ահուրգոսսի վերջն ինչպէս եղաւ:

Թէ որ Սպարտացիք զանոնք պահեն, աշխարհիս
ամենէն երևելի քաղաքը պիտի ըլլայ Սպարտա :
Ան ատեն Լիկուրգոս կամօք անօթի մնալով մեռա-
հոն տեղը, որպէս զի Սպարտացիք իրենց երգմա-
նը կապուած մնան : Ոսկորներն ալ պատուիրեց
որ ծովը նետեն, որպէս զի չըլլայ Թէ Լակեդէ-
մոնացիք Սպարտա տանելով իրենց երգմունքն
արձակուած սեպուին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Ուշի՛դիւտան խաշիւր . — Աւաճին Ուշի՛դիւտ . —
Աւաճին պարբերա՛յ՛ Մեհեհիոյ . — Արիւտարե՛՛՛ . —
Երիւրէր պարբերա՛յ՛ Մեհեհիոյ . — Արիւտարե՛ն . —
Տիւրբե՛ս Բանապետե՛՛՛ . — Աւաճի Իրայ . — Մեհե-
հիոյ . — Գրուիւ :

Ան ատեններն որ Լիկուրգոս Սպարտացւոց
օրէնք կը դնէր՝ Պեղոսպոնեսի մէջ Ողիմպիական խա-
ղերը նորէն հաստատուեցան : Ասան զի Գորա-
ցւոց աշխարհակալութենէն առաջ՝ Եղիս գաւա-
ռին մէջ Ալփիոս գետին բարեբեր ափունքը Ողիմ-
պեան Արամազդայ նուիրած էին և հոն կրօնական
հանգէսներ ու խաղեր կ'ըլլային . ան խաղերը, ո-
րոնց մէջ՝ ինչպէս որ տեսանք, առջի խաղցողն

1 Ողիմպիական խաղերը երբ ու ինչպէս հաս-
տատուեցան :

Հերթիւ ըէսն եղաւ, Գորացւոց սպառերազմներուն ատենը բոլորովն դագրեր էին: Երբոր Եղիս դաւառը Խիխաոսի ժառանգութիւն ընկաւ (884), Գեղիխի սպառգամաստին խորհրդովը Խիխաոս Ողիմակիական հանդէսները նորէն հաստատեց:

1 Աս հանգեւը կը կատարուէր ամառնային արևադարձին ատենը, հինգ օր կը տևէր, և միշտ Ողիմակեան Արամազդայ զոհ մը ընելով կը սկսէր ու կը վերջանար: Ան հինգ օրուան մէջ ալ ատեն ատեն այլ և այլ խաղեր կը խաղային, ինչպէս էր գօտեկախ^{*}, ըմբշամարտութիւն, կռփամարտ^{**}, հասեւառիկ խաղը, սկսեղբ խաղը^{***}, ընթացից խաղը^{****}, օրուն մէջ կ'երթար հեփարշաւ, ձիւնթաց, ու կառարշաւ: Ան խաղերուն մէջ Յոյնք միայն կրնային մտնել, անոնց մէջէն ալ ազատ մարդիկը: Յաղթողներուն կուտային ձի-

1 Ո՞ր ատեն և ի՞նչպէս կը կատարուէին Ողիմակիական խաղերը:

* Գօտեկախներն ու ըմբշամարտները մելիւնի կոնքի վրայ պատկերելու իւր ջանային:

** Կռփամարտները յետքերնուն վրայ խալի պաքած ու վրան պնդի կամ երկնիէ Բիմեղ անոսոսած՝ իրարու իւր արնէին իւր վրասորէին:

*** Սկսեղբ խաղ ըստածը ան էր որ քայքե, քարէ կամ երկնիէ ծածր Բուրաի մը թռչելու նիւտէին և հետանեփազ իւր շէնէր:

**** Ասոր մէջ ըմբշամարտութեան ու կռփամարտութեան գործերը խառն մելիւն կ'ընէին:

Թենիէ, լախուրէ, ու դափնիէ սլառի մը, և ի բրենց հայրենիքը դառնալու ատեննին քաղաքին սլառը քիչ մը տեղ կը փըցընէին ու անկէ յաղթա նակաւ զինքը կանքով ներս կը մտցընէին:

1 Աղիմալիական խաղերուն մէջ առջի յաղթանքն եղաւ Կորեբոս՝ Քրիստոսէ Լօթը հարիւր Լօթա նասունըվէց ստորի առաջ, և ան տարին եղաւ առաջին «շէշէ-տէ»: Աղիմալիաց կ'ըսուի չորս տարուան չըջանը, այսինքն մէկ հանգեսէն ինչուան մէկալը եղած չորս տարուան միջոցը:

Անկէ ետքը սկսան Յոյնք Թուականի տեղ ողիմալիագը դործածել, որով իրենց սլաամութեան Ժամանակներուն մէջ սկսաւ քիչ մը սառչալ թիւն մանել:

2 Իններորդ ողիմալիագին երկրորդ տարին (743), արիւնհաճեղ սլաամերազմ մը բացուեցաւ Սպարտացւոց ու Մեասենիացւոց մէջ: Սպարտացիք փառասիրութեամբ կ'ուզէին իրենց սահմանը մեծցընել ու Մեասենիոց բարեբեր դաշտերուն փրկել, վասն զի այլ և այլ սլաամառններով ալ աս երկու ազգերը իրարու թշնամացեր էին. և գլխաւորը աս էր. Էւենոս Սպարտացին, Մեասենիացի Պոզիքարէս իշխանին ոչխարները դողցեր ու անոր որդին սղաններ էր: Իր ծառաներն ու բովի մար:

1 Աղիմալիական խաղերուն մէջ առջի յաղթողը ո՞վ եղած է: — Առաջին ողիմալիագը Քրիստոսէ քանի հարիւր տարի առաջ կը սկսի:

2 Ան ատենները ինչ սլաամերազմ բացուեցաւ Յունաստանի մէջ:

գիկը հեան առած Պողեբարէս՝ Սպարտա կը վազէ վրէժխնդրութիւն ուզելու . բայց ոչ ծե-
րակցոյսը իրեն բողոքանայր մօտիկ կ'ընէ, ոչ ժո-
ղովուրդը, և ոչ Թագաւորները . Պողեբարէս
ալ սրտին ցաւէն աչքը դարձած՝ հայրենիքը
գառնալու ատենը՝ Ճամբան ղիմացը հանդիպած
Սպարտացիները կը զարնէ կը սպաննէ : Աս որ
լսեցին Սպարտացիք, ուզեցին որ Մեասենիացիք
Պողեբարէսը իրենց ձեռքը մտանէն . Մեասենիա-
ցիք յանձն չստին իրենց հայրենակիցը անոնց
ձեռքը սալ . բայց լսին որ վէճին վրայ Ամփիկ-
տիոնի ատենին մէջ իրարու հետ խօսինք : Սպար-
տացիք ամենեկին պատասխան չստին, ու պա-
տերազմի պատրաստուեցան . երգում ըրին Թե-
ինչուան որ Մեասենիան չկործանենք՝ Սպարտա
չգառնանք, և կամ ամենքնիս մեռնինք :

։ Աս մտքով Սպարտացիք առանց առաջուց
պատերազմ հրատարակելու, Մեասենիա մտան,
յանկարծակի Ամփիա քաղաքն առին, ու բնա-
կիչքը Թրէ անցուցին . Մեասենիացիք ալ իրենց
Եւփայէս Թագաւորին առաջնորդութեամբը պա-
տերազմի ելան : Ճակատեցան Սպարտացիք ու
Մեասենիացիք, և սկսան անխնայ մեկզմեկ ջարդել .
ամենեկին մեկ կողմը չէր ուզեր խոնարհիլ՝ հաշ-
տութիւն խօսիլ . մեկ կողմին կասաղութիւնը մե-
կալ կողմին հասաստութեանը հաւասար ըլլալով,
վերջապէս յաղթութիւնը անորոշ մնաց : գիչերը

։ Ի՞նչպէս սկսաւ Սպարտացուց ու Մեասենիա-
ցուց պատերազմը :

ժիայն վրայ հասնելով հարկ եղաւ որ երկու բանակները իրարմէ զատուին : Երկրորդ օրը երկու կողմն ալ ոչ նորէն պատերազմ ուղեցին ընել, և ոչ յաղթութեան նշաններ կանգնել, իրարու մարդ խրկեցին, մեռելնին առին, ու սկսան զանոնք թաղել :

1 Ան պատերազմէն ետքը Մեսսենիացւոց մէջ ժանտախտ իյնալով շատ մարդ մեռաւ, մնացածներն ալ Լակոնիոյ մէջ Իթոմոս լեռան ամուրբերդը փախան : Ետքը մարդ խրկեցին Գեղփիս պատգամհարցընելու թէ ի՞նչ դարման ընեն իրենց թշուառութեանը . պատասխան ելաւ թէ Աստուածոց բարկութիւնը իջեցընելու համար պէտք է թագաւորազն աղջիկ մը վիճակով ընտրել ու գիշերը անոնց զոհ ընել : Վիճակ ձգեցին, և վիճակը Լիկիսկոս անունով մեկուն աղջկանը վրայ ելաւ . բայց Լիկիսկոս աղջիկն առաւ Սպարտա փախաւ : Երբոր Մեսսենիացիք շփոթած կեցեր էին, մեկէն Արխատոզեմ անուանի զօրավարը հանեց իր աղջիկը տուաւ, իր ձեռքովը զարկաւ մեռուց զաղջիկը, և պատգամը կատարեց : Աս բանս լսելով Լակեդեմոնացիք շատ վախցան . կարծէին որ ալ աստուածներն իրենց դէմ զանոնք պիտի պաշտպանեն . ասանկով եօթը տարի անցաւ և Սպարտացիք ոչ կը համարձակէին պատերազմելու, և ոչ պատերազմէն ետ կենալու, որովհետեւ երգում ըրեր էին :

1 Առջի պատերազմէն ետքը ի՞նչ պատահեցաւ :

1 Ութերորդ տարին Արգիայիք և Արկադացիք Մեսսենիացւոց օգնութիւն եկան, և Իթումոս լեւան մօտ սաստիկ պատերազմ էղաւ: Եւփայէս թագաւորը վաղէջ Սպարտացւոց թէպպոմպոս թագաւորին բանակը, սաստիկ վէրք մը առաւ ու կիսամահ ընկաւ: Սաստիկացաւ պատերազմը, երկու կողմը իրարու ձեռքէ կը ջանային յափշտակել կիսամեռ թագաւորը, ոմանք բռնեւո՞ւ ոմանք ազատելու: Ան Սպարտացիներէն ութը հոգի մէկէն գետինը փռեց Կղէոննիս, զէնքերնին կողսպտեց ու իր զօրացը բաժնեց, բայց ինքն ալ դիմացէն շատ տեղէն վիրաւորուեցաւ: Արիստոդեմ ալ հինգ հոգի նոյն պատճառաւ Սպարտացիներէն սպաննեց, և ինքն անխոց ելաւ պատերազմէն: Երկու կողմէն ալ միաբան գազրեցուցին պատերազմը: Վերուցին Մեսսենիացիք իրենց Եւփայէս թագաւորը որ արիւնչուայ ու վիրաւոր էր, բայց իր ժողովրդեանը յաղթութեանը վրայ ուրախ: Արիստոդեմ տեսաւ որ Կղէոննիս առած վէրքերուն պատճառաւ չկրնար քալել, գրկեց ուսը առաւ զինքն ու բանակը տարաւ:

2 Ան միջոցին որ Մեսսենիացիք իրենց թագաւորին ու զօրավարաց վէրքերը պատելու հետ էին՝ ուրիշ նոր կռիւ մը բացուեցաւ մէջերնին: Ամենքը ժողոված քաջագոյնը կը փնտռէին որ մրցանակը

1 Եւփայէս ի՞նչ քաջութիւն ըրաւ:

2 Ի՞նչ վէճ էլաւ Արիստոդեմի ու Կղէոննիսի մէջ:

անոր ասն . և որովհետև երկու էին քաջայաղթ ախոյեանները , Աղէօննիս և Արիստողեմ , թագաւորը վերալից էկաւ բազմեցաւ ասեանը որ վճիռ տայ : Աղէօննիս կ'ըսէր թէ Նս աւելի մարդ սպաննեցի , և այնչափ դիմացէս վէրք առեր եմ (որ քաջութեամբ առաջ նետուելուն նշան էր) . իսկ Արիստողեմ անխոց էլաւ պատերազմէն , որ ըսել է թէ կամ վախկոտ է , և կամ բարեբաղդ՝ բայց ոչ քաջայաղթ , իսկ զիս ուսին վրայ առնելն ու բանակը բերելը՝ ուժի նշան է և ոչ քաջութեան :

1 Արիստողեմ պատասխան տուաւ թէ բարեբաղդ կ'երևնամ՝ պատերազմէն անխոց ելլելու համար . բայց իմ վէրք չառնելա վատութենէս չէ , հապա քաջութենէս . վասն զի կամ ան է որ թշնամիք ինձ մէ վախնալով չզարնուեցան հետս , և կամ հետս պատերազմեցան , ու ես զգուշութեամբ դիմամարտելով զանոնք զարկի սպաննեցի :

2 Երբոր խօսքը ըննցուց Արիստողեմ , սկսան քուէ ձգել , ամենուն սիրտը անհանգիստ էր թէ ինչ վճիռ պիտի ելլէ : Ամէնքը միաբանեցան Արիստողեմին առին մրցանակը :

3 Վրան շատ շանցաւ , մեռաւ Եւփայէս թագաւորը , և տեղը Արիստողեմն ընտրեցին , որ հինգ տարի քաջութեամբ աշխատելով Սպարտացւոց ամէն ջանքը փճացուց : Խարդախութիւն մը

1 Արիստողեմ ինչ պատասխան տուաւ Աղէօննիսի :

2 Վճիռը որուն կողմը էլաւ :

3 Եւփայեսի տեղը ով թագաւորեց :

ուղեր էին ընել, ան ալ խմացաւ Արիստողէմ. վանն զի մեծամեծներէն հարիւր հոգի Սպարտայէն քչեցին, որ փախտականի պէս Մեսսենիա եկան. կանչեց զանոնք Արիստողէմ, Սպարտացւոց աս յանցանքը նոր է, բայց հնարքնին շատ հինցած է, ըսաւ ու զանոնք դուրս քչեց: Ետքը Իթոմոսի քով ալ Սպարտացւոց հեռ զարնուելով՝ մեծ ջարդ տուաւ անոնց:

1 Երբոր երկու կողմն ալ երկար պատերազմներէն յոգնած՝ իրարու հաւանութեամբը զինադադարում ըրեր կը հանդէկին, Արիստողէմ տեսիլքներով երազներով խռոված՝ ինքզինքը իր աղջկանը դերեզմանին վրայ սպաննեց: Կ'ըսեն թէ տեսիլքի մէջ աղջիկը իրեն երեցեր է սեւեր հագած, կուրծքն ալ վէրքերով արիւնլուայ. անանկով հօրը մօտեցեր է ձեռքէն զէնքերն առեր, ձերմակ հագուստ մը անոր հագցուցեր ու գլուխը ոսկի պսակ մը դրեր է:

2 Մեսսենիացիք իրենց սիրելի թագաւորն ու զօրաւոր պաշտպանը կորսնցրնելով՝ յուսահատութեան մէջ ընկան. անոր ներհակ՝ Սպարտացիք սիրտ առին, և վերջապէս տիրեցին Իթոմոսին, որ հինգ ամիս պաշարուած՝ սատակ սով քաշելէն ետքը անձնատուր եղաւ:

3 Մեսսենիացւոց շատը փախան գնացին Արկա-

1 Ի՞նչպէս մեռաւ Արիստողէմ:

2 Ի՞նչ կերպով ըմբոսցաւ Մեսսենիացւոց առաջին պատերազմը:

3 Սպարտացիք ի՞նչ նեղութիւններ տուին Մեսսենիացւոց:

դիա , Արդոս և Սիկիոն . մնացածներուն հետ ալ շատ խառութեամբ վարուեցան Սպարտացիք : Երդում առին անոնցմէ որ մէյմըն ալ չապստամբին , և իրենց երկրին տարեկան բերքին կէտը Սպարտա խրկեն . անկէջ 'ի զատ՝ երբոր Սպարտացւոց թագաւորներէն կամ իշխաններէն մէկը մեռնէր՝ բոլոր Մեասենիացիք արք և կանայք սուգ մտնեն : Ասանկով լմնցաւ Մեասենիոյ առաջին պատերազմը , որ քսան տարի քշեց :

1 Քառասուն տարի խաղաղութեամբ անցնելէն ետքը մտքերնին դրին Մեասենիացիք որ աղաւթութիւննին նորէն ձեռք ձգեն . ուստի Եղիս , Արդոս , Սիկիոն և Արկադիա գաւառներուն բնակիչները իրենց հետ միացուցին . և իրենց կտրիճ երիտասարդներուն մէջ անուանի էր հին թագաւորաց ցեղէն Արխատմեն պատանին : Երկու կողմէն պատերազմը սկսաւ , և յաղթութիւնը անորոշ մնաց . բայց Արխատմեն անանկ կարգէ գործ քաջութիւններ բրաւ որ քաղաքակիցքը մէկէն հոն պատերազմի ատեն ուղեցին զինքը իրենց վրայ թագաւոր դնել . յանձն չառաւ Արխատմեն , ու միայն զօրաց սպարապետ գրուելովը գոհ եղաւ :

2 Կը պատմեն թէ Արխատմեն ուղելով յանգուզն գործողութեամբ մը Սպարտացիները վախջընեւ , զիշերանց Սպարտա կերթայ , ծածուկ

1 Մեասենիացւոց երկրորդ պատերազմը ինչպէս սկսաւ :

2 Արխատմենի վրայ ինչ մասնաւոր քաջութիւն կը պատմուի :

կը մանկէ Աթենասայ տաճարը, ու պատին վրայ վահան մը կը կախէ՝ վրան գրուած . Արիստոմեն կը նուիրէ ասիկայ դիցուհւոյն՝ Սպարտացւոց աւարէն : Աս ալ կը սրտովն թէ Արիստոմենին քաջասրտութեանը նմանիչ ուղեւոր ուրիշ երկու Մեասենիացի կորիճներ ալ, երբոր Սպարտացիք կաստորի և Պողիսեւկիսի տօնը կը կատարէին, օգտագործիկ նժոյգներու վրայ հեծած, ծիրանիներ հագած, ձեռքերնին նիզակ՝ յանկարծակի վազեցին անոնց բանակը մտան, անոնցմէ շատ մարդ ջարդեցին, ու յաղթանակով Անդանիա դարձան՝ ուր ժողվուած էին Մեասենիացւոց կորիճները :

1 Արիստոմեն Սաենիկղար դաշտին մէջ փառաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ Լակեդեմոնացւոց և անոնց դաշնակցացը վրայ : Ետքը մտաւ Լակոնիան կողոպտեց, շատ քաղաքներ կործանեց, ու բնակիչքը գերի տարաւ : Սպարտացիք սարսափած Դեզիփոս պատգամ հարցուցին . պատգամախօսը հրամայեց իրենց որ Աթենքէն իրենց զօրավար մը բերել տան : Սպարտացւոց սասանկ խոնարհելուն վրայ շատ ուրախացան Աթենացիք . բայց աստուածոց կամքը կատարած սեպուէլու համար՝ Տիրատոս անունով կազ ու աննշան բանաստեղծը անոնց իբրև զօրավար խրկեցին : Ընդունեցան Սպարտացիք, և երբոր իրեք անգամ ալ յաղթուեցան՝ ու յուսահատած կ'ուղէին ամէն բան թողուլ Սպարտա փախչիլ, Տիրատոս կրակոտ ու սրտաշարժ

1 Ինչ քաջութիւններ ըրաւ Արիստոմեն :

երգերով անոնց միաբեր փոխեց, սրտերնին վառեց, ու նորէն քաջութեամբ պատերազմելու յորդոբեց. անանկ որ Սպարտացիք իրենց առջի քաջութիւնը նորէն ձեռք առին, ու միայն ուզելով որ իրենց գիակը անթաղ չմնայ, մէյմէկ գրապանի վրայ ամէն մարդ իրեն ու իր հօրը անունը գրեց, ու աջ թևին կապեց, որպէս զի եթէ պատերազմին մէջ իյնան մեռնին ու երեսներնուն գծագրուած թիւը աւրուի, կարենան ան նշաններով ճանչցուիլ, ու օր մը իրենց ետևէն եկողները կարենան ըսել. Ասոնք հայրենեաց համար մեռած են:

Յարձրկեցան Սպարտացիք Մեսսենիացոց վրայ, և պատերազմը սկսաւ. Արիստոկրատ Արկագացոց թագաւորը շուտ մը թողուց փախաւ, անով Մեսսենիացիք ալ յաղթուեցան: Իսկ Արիստոմեն նեղը մանկելով մնացած զօրքովը իրա բերդը քաշուեցաւ, որ լեռներով պատած ամուրտեղ մըն էր: Անկէց օր մը յարձակմունք մը ընելու ատենը բռնեցին Սպարտա տարին, ու ընկերներովը մէկտեղ գարշահոտ վերապի մը մէջ ձգեցին ուր չարագործները կը նետէին: Սպարտացիք իրեն քաջութեանը վրայ համարմունք ունենալով թող տուին որ վահանը հետը մնայ, ինքն ալ վահանին վրայ իյնալով չլինասուեցաւ, ու մահուընէ ազատեցաւ: Հոն երկու օր իր ընկերացը գիակներուն վրայ կեցած մտածելու ատենը, մէյմէն ալ տեսնէ որ մեծ կակ ծակէ մը աղուէս մը կը մանկ վերապը, մէկէն անոր պոչէն կը բռնէ Արիստոմեն:

՝ Տիրատնին իրախուսելովը ինչ յաղթութիւն ըրին Սպարտացիք:

ու անոր ետեւէն նոյն ծակէն կ'երթայ նեղ ճամբով մը՝ որ Իրա բերդը կը հանէ եզեր: Յանկարծակի Արիստոմեն հոն կը հասնի, ընկերները կը գտնէ, և ամէնքը վրան կը զարմանան:

1 Անկէջ ետքը Արիստոմեն շտապով թէ Կորըն-թացիք Սպարտացւոց օգնելու կ'երթան, յանկարծակի վրանին վազէջ ու մեծ ջարդ տուաւ անոնց: Բայց ան յաղթութեանը վրայ շատ չկրցան Մեասենիացիք ուրախանալ: Ասան զի Սպարտացիք սաստիկ ուժով յարձըկեցան Իրա բերդին վրայ. զարմանալի քաջութեամբ պատերազմեցան Մեասենիացիք, երկու օր երկու գիշեր տեւեց պատերազմը, և ինչուան կանայք ալ մտան պատերազմին մէջ: Սակայն Արիստոմեն տեսնելով որ անկարելի է ինչուան վերջը դիմանալ, բերդին մէջ մնացած մարդիկը գուրս հանեց, իր չորս դին ժողովեց զանոնք գունդ մը ձևացուց, մէջ տեղը աղաքն ու կնիկ մարդիկը դրաւ, և թշնամեաց բանակին մէջէն անցուց՝ առաւ տարաւ զանոնք: Սպարտացիք ալ զարմացած ձայն չհանեցին. իսկ ինքը ճուռաշով որ կարենայ նորէն իր հայրենիքն ազատել՝ գնաց հռոդոս կղզին քաջութեամբ, անկէ Յոնիա անցաւ, ու Սարգիկէի մէջ մեռաւ:

2 Ան Մեասենիացիքն որ Սպարտացւոց ձեռքէն

1 Մեասենիացւոց երկրորդ պատերազմը ինչպէս ըմբռնեցաւ: — Արիստոմենի վերջն ինչպէս եղաւ:

2 Մեասենիացի գաղթականները ուր գնացին: — Քանի տարի քէնց Մեասենիացւոց երկրորդ պատերազմը:

ազատեր էին՝ Սիկիլիա դնացին Հռեդիոնի թա-
գաւորին քովը՝ որ ինքն ալ Մեսսենիացի էր, և
անոր հետ մէկտեղ պատերազմելով Չանկրէաս
քաղաքն առին, և որովհետև բնակչացը վրայ գու-
ցըցուցեր էին՝ անոնք ալ երախտագիտութեամբ
իրենց քաղաքին անունը փոխեցին՝ Մեսսանա
դրին, որ հիմա Մեսսինա ըսուածն է: Մեսսենիոյ
երկրորդ պատերազմը տասնըութը տարի քշեց:

1 Սպարտացիք արդէն Արգիացւոց վրայ ո՞ս
ուներին թէ ինչո՞ւ իրենց դէմ Մեսսենիացւոց օգ-
նեցին: Ետքն ալ Թիրէա ըսուած գաւառին հա-
մար մէջերնին պատերազմ բացուեցաւ, վասն զի
աս գաւառը Արգոյիսին մէկ մասն էր, ու Սպար-
տացիք առեր իրենց սեպհականեր էին: Երկու
կողմէն ալ չուզելով որ անօգուտ տեղը արիւնհե-
ղութիւն ըլլայ, օրոշեցին որ երկու դիէն իրեք
հարիւր կարիճներ ելեն պատերազմին, և որ կողմն
որ յաղթէ՝ անոր ըլլայ ան գաւառը:

2 Երբոր երկու կողմէն ալ զօրքերը քաշուեցան
ու ընարուած կարիճները միայն մնացին, ասոնք
անանկ հաւասար քաջութեամբ պատերազմեցան՝
որ վեց հարիւր կարիճէն իրեք հոգի միայն մնաց,
Աղկենոր ու Քրոմիոս՝ Արգիացւոց կողմէն, Ութրիա
գէս ալ Սպարտացւոց կողմէն: Գիշերը կոխեց,
հարկ եղաւ որ պատերազմը դադրեցընեն: Երկու
Արգիացիքը վաղեցին Արգոս որ իրենց յաղթու-

1 Սպարտացիք Արգիացւոց դէմ ինչո՞ւ պատե-
րազմ բացին:

2 Ի՞նչպէս ըմբոսաւ Սպարտացւոց ու Արգիացւոց
պատերազմը:

Թիւնը աւետեն . իսկ Ութրիադէս Սպարտացին մե-
ռած Արգիացւոց զէնքերը կողոսպտեց՝ իր բանակը
տարաւ , ու նորէն դարձաւ իր տեղը կեցաւ : Ար-
կրորդ օրը երկու բանակներն եկան ու սկսան հա-
կառակիլ յաղթութեան վրայ . Արգիացիք կը պար-
ծենային թէ Մեզմէ երկու հոգի կենդանի մնացին .
Սպարտացիք ալ կ'ըսէին թէ Արգիացիք փախան ,
իսկ մերինը իր տեղը կենալով ձեր մեռելներուն
զէնքերը կողոսպտեց : Վէճը ան աստիճանի տաք-
ցաւ , որ հարկ եղաւ պատերազմով որոշել . զար-
նուեցան , երկու կողմէն ալ շատ մարդ ջարդուե-
ցաւ , և վերջապէս Սպարտացիք յաղթող ելան :
Իսկ Ութրիադէս որ այնչափ ընկերներով Սպար-
տայէն ելած էր՝ առանց անոնց Սպարտա դառնալ
չուզելով՝ հոն անոնց ընկած տեղը զարկաւ
ինքզինքը սպաննեց :

1 Անկէց ետքը Արգիացիք դուրսնին գերձեցին ,
և օրէնք գրին որ ինչուն թիրեա գաւառը նորէն
ձեռք չձգեն՝ էրիկ մարդիկ երկայն մազ չթողուն ,
կնիկ մարդիկ ալ վրանին ոսկի զարդ չունենան ,
և աս օրինաց դէմ ընողը նզովեալ ըլլայ :

1 Արգիացիք Սպարտացւոցմէ յաղթուելուն հա-
մար ի՞նչ ըրին :

ԳԼՈՒԽ Դ .

Անէնէ . — Գրայնն . — Եղիմէնիտէն . — Սաղն . —
 Պիտիպոսոս . — Իողոսոսոս և Իողիտոս . — Արմոտիոս
 և Արիսոսոտիոս . — Կալիմէնէն . — Խեղեիոյս լծիո :

1 **Ա**ն առեւններն որ Ստարտացիք իրենց աւ-
 բուծեան սահմաններն ընդարձակելու հետ էին ,
 Աթենացիք անիշխանութեան մէջ կ'ալեկոծէին :
 Ժողովուրդը իրեք բաժնուած , և իրենց գլուխ
 մէյմէկ հին ու զօրաւոր ազգատոհմներ առած՝
 իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին իշխանութիւնը :
 Քաղաքացւոց կեանքն ու ստացուածքը այնպիսի
 դատաւորաց ձեռքը մատնուեր էր՝ որոնց օրէնքը
 իրենց շահն ու կամքն էր :

2 Աս անկարգութեանց դարման մը ընելու հա-
 մար՝ ժողովուրդը Գրակոն անունով արխոնին ա-
 ղաչեցին որ օրէնքներ գնէ իրենց (624) : Գրակոն
 անանկ խիստ օրէնքներ գրաւ , որ կ'ըսէին թէ Ա-
 սոնք թանաքով գրած չեն , արխոնով գրուած են .
 վասն զի ամէն պղախի յանցանքներուն ալ պատիժ՝
 մահ գրեր էր . մեծ յանցանքներուն պատիժ զկայ

1 Ան առեւնները Աթենացիք ինչ վիճակի մէջ
 էին :

2 Գրակոն ինչպէս ու ինչ օրէնքներ գրաւ Աթե-
 նացւոց :

աշխարհիս մէջ կ'ըսէր : Երբոր Աթենացիք սկսան գանգատը շատցնել, հարկ եղաւ որ հայրենիքը թողու Ղրահոն, երթայ Եգիպտոս կղզին քաշուի, և հոն մեռաւ :

Աթենքի մեծամեծներէն մէկը Աղէոն՝ կարծելով թէ Աթենացիք անիշխանութենէ ձանձրացած՝ դիւրաւ կուգան իր հետը կը միանան, ու զինքը իրենց վրայ թագաւոր կը դնեն, հետը շատ մարդ առած յանկարծ եկաւ միջնարեդին աբրեց (600) : Ատանգը տեսնելով՝ միացաւ ժողովուրդը, եկաւ զինքը պաշարեց. առջի բերան քիչ մը դէմ գրաւ Աղէոն, բայց ետքը տեսնելով որ ճար չկայ՝ թողուց փախաւ : Անոր կուսակիցներուն խոտտացաւ ժողովուրդը որ եթէ անձնատուր ըլլան՝ իրենց կենացը կը խնայեն. բայց խօսքերնին չպահեցին, նոյն իսկ Եւմենեայց մեհեանը փախչողներն ալ բռնեցին բաղնին առջև սպաննեցին : Արան շատ չանցաւ, սաստիկ ժանտախտ մը ընկաւ Աթէնք, ու սկսան ամէնքը ըսել թէ Մեր երգմնազանցութեան պատիժն է ասիկայ, որ աստուածները բարկացած՝ վրանիս խրկեցին : Ասեցին որ Արեառն Եպիմենիդէս անունով արգար ու իմաստուն մարդ մը կայ. աղաչեցին որ գայ զիրենք աստուածոց հետ հաշտեցնել : Եկաւ Եպիմենիդէս, նոր նոր մեհեաններ, բաղնիներ կանգնել տուաւ, նոր կրօնական արարողութիւններ գրաւ,

1 Ղրահոնէն ետքը ո՞վ իշխեց Աթենացուց : — Ի՞նչ պատճառաւ Աթենացիք Եպիմենիդէս Արեառացին կանչեցին : — Ի՞նչ ըրաւ Եպիմենիդէս :

բոլորովին քաղաքը մաքրեց խաղաղեց, անիրաւութիւնն ու ամբարշտութիւնը մէջէն հալածեց: Երբոր դագրեցաւ ժանտախար, Աթենացիք Եպիմենիդէսին վրայ զարմացած, ու երախտադիտութեամբ լեցուած՝ ուղեցին անոր շատ սրտախնկեր ու ընծաներ տալ. ինքը շնորհակալ եղաւ, ու միայն Աթենասաց նուիրուած ձիթէնիէն ճիւղ մը ուղեց, առաւ ու կրեակէ դարձաւ:

1 Եպիմենիդէս երթալուն պէս երկպառակութիւնները առջինէն աւելի սկսան, ու քաղաքին մէջ անիշխանութիւնը տիրեց: Ան խռովութեան ատենը ամենուն աչքը Սողոնին վրայ դարձաւ, և միաբանութեամբ առին զինքը առաջին դատարար և օրէնսդիր անուանեցին, որ իրենց անկարգութիւններուն դարման մը ընէ (594):

2 Սողոն, Յունաստանի եօթը իմաստնոց մէկը, ծնած էր Սաղամինա ու Աթենքի մէջ մեծցած. հօր կողմանէ կոդրոս թագաւորին ազգական էր, մօր կողմանէ ալ Պիսիսարասին. առջի բերան վաճառականութիւն ըրաւ, բայց շուտով անիկայ թողուց ու ինքզինքը ուսման տուաւ: Ամենէն աւելի իմաստասիրութիւն ու քաղաքակա նութիւն սորվելու ետեւէ եղաւ, և աղէկ սորվելու համար ալ երկար ատեն շատ անգեր ճամբորդութեամբ ստորակեցաւ, քննելով ամէն ազգաց բնաւորութիւնները, սովորութիւններն ու օրէնք.

1 Եպիմենիդէսի երթալէն ետքը ինչ վիճակ ու նեցան Աթենացիք:

2 Ո՞վ էր Սողոն:

ները : Բանաստեղծութեան մէջ ալ Սողոմն աւնուանի էր կ'ըսեն :

1 Հարուստները սիրով ընարեցին Սողոմը՝ վասն զի հարուստ էր , աղքատներն ալ՝ վասն զի անուշ ու ազնիւ բնութիւն ունէր , և ամենուն բարիքը կ'ուզէր : Ամենեկն իր շահն ու փառքը չէր փրնտաէր , անոր համար ալ արխունութեան պատիւը յանձն չառաւ :

2 Սողոմն մէկէն պարտքերու թողութիւն աըւաւ , Գրահոնին գրած բոլոր օրէնքները վերցուց , միայն մարդաստանաց դէմ գրածը պահեց , կառավարութեան կերպը կարգաւորեց : Գերագոյն իշխանութիւնը ժողովրդեան ատենին տուաւ , որուն մէջ ամէն քաղաքացի իրաւունք ունէր մըտնելու : Պատերազմ , հաշտութիւն , դաշնակցութիւն , տուրք , դատաւորներ ընտրել , տէրութեան հարկաւոր եղած ամէն մեծ բաները համաշխարհական ատեանը կ'որոշէր : Եւ թէպէտ ամէն բան առաջ ձեռակոյտը կը քննէր , որ չօրս հարիւր հոգի էին , բայց ժողովուրդը ազատ էր հաւնելու կամ մերժելու . անոր համար ազէկ ըսէր էր Սողոմին Անաքարսիս Սկիւթացի խնաստասէրը թէ Աը զարմանա՞մ որ մտածելու իրաւունքը խելացիներուն տուեր էս , իսկ որոշելը խենթերուն . վասն զի կրնար խենթ ճարտասան մը ձեռակուտին դէմ՝ ժողովուրդը համոզելով ուզածը առաջ տանիլ : Ուրիշ անգամ մըն ալ զարմանալով Անաքարսիս որ

1 Ի՞նչ բնավորութեան տէր էր :

2 Ի՞նչ օրէնքներ դրաւ :

Սողոն կ'ուզէր գրաւոր օրէնքներով Աթենացոց ազահութիւնն ու անիրաւութիւնը սանձել, Գիսցիր, ըսեր է, որ աս գրած օրէնքներդ սարգիստայնի կը նմանին. ասոնց մէջ ակարները միայն կը բռնուին կը մնան, իսկ զօրաւորները կը պատուեն կ'անցնին :

1 Ժողովրդեան ատեանը ութը օր մէյմը կը ժողվուէր, և յիսուն տարեկան եզոզը կրնար մէջը խօսիլ :

2 Արիսպագոսի * ատեանն ալ հաստատեց Սողոն ու իշխանութիւնը մեծցուց : Ինչուան ան ատենը աս ատեանը դատաստանական բաներու միայն կը խառնուէր, ինքը յանձնեց անոր նաև կրօնքի պահպանութիւնը, տղոց դատախարակութիւնը, ժողովրդեան բարքը, տէրութեան գանձը ու հասարակաց շէնքերը : Թէ որ արխոն մը իր պաշտօնը աղէկ կատարէր ու ամէնքը վրան գոհ ըլլային, Արիսպագոսի անգամ կ'ըլլար : Աս ատեանին արդարութեանն ու իմաստութեան համբաւը բոլոր աշխարհք տարածուած էր, ինչուան հռովմայեցիք ալ դատաստանական դժուար խըն-

1 Ժողովրդեան ատեանը երբ կը ժողվուէր :

2 Արիսպագոսի ատեանին իշխանութիւնը ի՞նչ ըրաւ Սողոն :

* Աթենքի Ծոբ Բւսուր Ժե Խուր Արիսպագոս աշխնէն Բւսուր Արեւի Ի՛ւսուրէր, Վասն շի ըսոք առասպելաց՝ Արեւ Պոսիդոնի որդին սպաննած ըլլաւ Վ՛ր Գաբաստանը հոն էլէր է Վրան :

նային որ մարդ սպաննեւէն ժողովրդեան աչքը վախցընեն : Տղայ մը բռնած լորամարդիներուն աչքերը հանեւու սովորութիւն ունի եղեր . անոր համար զինքը 'ի մահ գատապարտեր են . վասն զի պղտիկուց երբոր վարժեր է ասանկ կենդանեաց արիւնը մոնեւու , մեծնալով կրնայ շատ մարդկանց կեանքը վերցընել կ'ըսէին :

1 Սողոմ բոլոր Աթենացիքը՝ իրենց եկամտին նայելով չորս կարգ բաժնեց : Չորրորդը ազքատաց կարգն էր որ ամենեկին պաշտօնի չէին կրնար հասնիլ : Գատաւորաց իշխանութիւնը տարեկան էր , գլխաւոր գատաւորներուն ընտրութիւնը ժողովրդեան ձեռքն էր , իսկ երկրորդականները վիճակով կ'ընտրէին : Քաղաքացւոց մէջ եղած կռիւններն ինը արիսոնները կ'որոշէին : Ասոնց վճռոյն չհաւնողը կրնար աւելի գերագոյն ատեանի մը բողոքել , որուն մէջի անձինքն էին չորս կարգէն ալ վիճակով ընտրուած անուանի մարդիկ :

2 Սողոմ տղոց դաստիարակութեան համար ալ շատ փոյթ ունեցաւ : Տղան երբոր քիչ մը տարիքը կ'առնէր՝ երկու վարժապետի ձեռք կը յանձնուէր , որոնց մէկը անոր մարմինը կը կրթէր , մեկալն ալ միտքը . մէկը լողալ , ու այլ և այլ մարմնոյ կրթութիւններ կը սորվեցընէր , մեկալն ալ բանաստեղծութիւն , ճարտասանութիւն և փիլիսոփայութիւն :

3 Երբոր տղան քսան տարեկան կ'ըլլար , հայրը

-
- 1 Բանի կարգ բաժնեց Սողոմ ժողովուրդը :
 2 Տղոց դաստիարակութեանը ինչ օրէնք դրաւ :
 3 Տղան ինչպէս չափահասոյ կարգը կ'անցնէր :

պարտական էր զինքը իր ցեղասպետին տանելու և անոր անունը հասարակաց արձանադրին մէջ անցնելու : Երգում սխաի ընէր թէ իր հարազատ զաւակն է , և մայրը Աթենացի . վասն զի որոնց որ հայրը կամ մայրը Ատտիկեցի չըլար՝ չէր կրնար քաղաքացւոց կարգն անցնիլ : Ան օրը տղուն մազէրը կը կտրէին ու քաղքին պաշտպան աստուածոյն զոհ կը մատուցանէին : Հոն սրտանին ամենուն առջևը երգում կ'ընէր որ հայրենեաց օրինացը հնազանդի , անոր երջանկութեանը համար ձեռքէն եկած ջանքը ընէ , պատերազմի ատեն իր զօրավարին հնազանդի , և իր հայրենեաց սիրոյն համար մինչև 'ի մահ պատերազմի : Աս խոսամունքներն ընելէն ետքը՝ գինիով լեցուն մեծ դաւաթ մը կ'առնէր Հերակղեսին կը նուիրէր , ու ետքը հանգիստականաց ալ անով գինի կը բաժնէր . անկէ ետքը կ'առնէին զինքը հանգիստով հասարակաց կոչունքի մը կը տանէին , ուր չափահաս մարդկանց կարգը կը նստեր :

1 Մսխող կամ իր ծնողքը չհոգացող տղան , և ծոյլ ու դատարկապորտ մարդը՝ վատանուն կը սեպուէր : Բայց թէ որ հայրը որդւոյն արուեստ մը սորվեցնէլու հոգ տարած չըլար , ազատ էր որդին զանիկայ կերակրելու պարտքէն :

2 Հայրասպաններու վրայ օրէնք մը չգրաւ Սոլոն . հարցուցին իրեն թէ Մոուցա՞ր արդեօք թէ

1 Տղուն պարտքը ինչ էր առ ծնողս :

2 Հայրասպան տղոց համար ինչ օրէնք գրաւ Սոլոն :

լուեցիր, պատասխան տուաւ թէ Վլան զի չկրցայ գտնել այնպիսի մարդ մը որ կարենայ իր հայրը սպաննել:

1 Երբոր մէկը քաղաքական երկպառակութեանց ատեն ոչ մէկ կողմը ըլլար և ոչ մէկալը, վատանուն կը սեպուէր, ու մշտնջենաւոր աքսոր կ'երթար. աս օրէնքով կ'ուզէր Սողոմն բռնադատել հարուստներն ու բարեբարոյ մարդիկը, որ սովորաբար վախկոտ կ'ըլլան, որպէս զի ստացուածքնին ձեռքէ չհանելու համար խաղաղութեան ու բարեկարգութեան կողմը անցնին, և անով աղքատաց յանդգնութեանն ու խռովութեան ուժը կտարի:

2 Մէկ հայր մը որ հայրենեաց համար կը մեռնէր, անոր զաւկըները տէրութիւնը պիտի հագար: Արգիլեց Սողոմն որ մեռելի վրայ չարախօսութիւն չըլլայ: Վլան զի արդարութիւնը կը պահանջէ որ մեռած մարդկանց յիշատակը պատուենք. հասարակաց օգուան ալ կը պահանջէ որ ատելութիւնը մշտնջենաւոր չըլլայ:

3 Սողոմն աս օրէնքները տալէն ետքը՝ գիտնալով Աթենացւոց փոփոխամտութիւնը, երդունցուց զիրենք որ հարիւր տարի անփոփոխ պահեն, և ինքն ալ Լիկուրգոսի պէս հայրենիքէն հեռացաւ.

1 Խռովութեան ատենը քաղաքացւոց պարտքն ի՞նչ էր:

2 Մեռելոց համար ի՞նչ օրէնք կար:

3 Սողոմն Աթենացւոց օրէնքներ տալէն ետքը ի՞նչ ըրաւ:

նախ Եգիպտոս գնաց պարտեցաւ, Ետքը Միւղացւոց Կրեսոս թագաւորին քով գնաց : Կրեսոս իր հարստութեանը վրայ հպարտացած՝ հրամայեց որ անբաւ գանձերն ու փառաւոր կահ կարասիքը Սողոմնին ցուցնեն : Երբոր Սողոմ ամէն բան տեսաւ, թագաւորը հարցուց անոր թէ Ինձ մէ աւելի երջանիկ մարդ տեսե՞ր ես : — Հրամեր ես, ըսաւ Սողոմ, Տեղդոս Աթենացին տեսայ, որ լաւ մարդու պէս ապրելով՝ ազնիւ զաւակներ թողուց, ու հայրենեաց համար պատերազմելով փառաւորասպէս մեռաւ :

1 Տասը տարի ճամբորդութիւն ընելէն ետքը երբոր Յունաստան դարձաւ Սողոմ, Աթենացիքը անխիստանութեան մէջ գտաւ : Պիսիստրատ հարուստ, առատաձեռն ճարտարամիտ ու խորագէտ իշխանը ամենուն սիրտը կը վաստակէր, որպէս զի ամենուն վրայ իշխէ : Սողոմ անոր հայրենասիրութեան տակէն յայանի կը տեսնէր իշխանասիրութիւնը, ուստի ամէն ջանք ըրաւ որ ժողովրդեան ու անոր միտքը դարձնէ, բայց անօգուտ :

2 Օր մը Պիսիստրատ ինքզինքը վերաւորեց ու արիւնջուայ՝ կառքով հրապարակը եկաւ, և ժողովրդեան առջև խեղճ թափել սկսաւ որ հասարակապետութեան թշնամիները վրան նախանձելով ասանկ զինքը վերաւորեցին . ասով ամենուն

1 Երբոր նորէն Յունաստան դարձաւ՝ Աթենացիք ի՞նչ վիճակի մէջ էին :

2 Պիսիստրատ ի՞նչ հնարքով փրակապետեց Աթենացւոց վրայ :

դուժը վրան շարժեց, հաւատացին ըսածին, մէկէն իրեն յիսուն թիկնասպահ տուին որ շուտ մը վեց հարիւր հոգի եղան. անոնցմով գնաց Պիսիստրատ միջնաբերդին տիրեց ու զամէնքը սարսափեցուց (566) :

1 Միայն Սողոն աներկիւղ անոր բռնակալութեանը դէմ կը կենար, ու ժողովուրդը կը յորդորէր որ ոտք ելլեն. բայց երբոր տեսաւ որ վախը ամենուն սիրտը տիրէր է, ու մէկն ալ իրեն մտիկ չընէր, սրգողած յուսահատած տուն գնաց, զէնքերը առաւ դրան առջևը փողոցին մէջ դրաւ, յուսալով որ թերևս անով ոտք ելլեն Աթենացիք ազատութիւննին ձեռք ձգելու : Անով ալ դարձեալ մարդ տեղէն չշարժեցաւ :

2 Երբոր Պիսիստրատ բոլորովին Աթենքի տիրեց, վերջապէս Սողոնին աչքը մտաւ, ու շատ բան անոր խորհրդովք կ'ընէր : Անոր վրայ շատ չապրեցաւ Սողոն, ու թսուն տարեկան մեռաւ (559) : Աթենացիք վրան ցաւեցան ու անուանը յիշատակը ամէն ատեն մեծարեցին : Միշտ նոր բան սորվելու ետեւէ եղած էր Սողոն. Եւերացայ, կ'ըսէր, ամէն օր նոր բան մը սորվելով : Սովորական մէկ առածն ալ աս էր. Ամէն բանին վերջը մտածէ :

3 Շատ ջանցաւ՝ Պիսիստրատին թշնամիները

-
- 1 Սողոն ինչ կրցաւ ընել Պիսիստրատայ բռնակալութեանը դէմ :
 2 Ի՞նչպէս մեռաւ :
 3 Պիսիստրատ ինչուան է տրբ իշխանութեանը մէջ հաստատ մնաց :

զորացան, զինքը Աթենքէն քշեցին: Մեզակղէս, թշնամեացը զլիաւորներէն մէկը, զինքը ետ կանչեց, ու իր աղջիկը անոր կին տուաւ. բայց քիչ ատենէն նորէն մեջերնին դժտու թիւն մանելով, թողուց Եւբէա կղզին վախաւ Պիսիատրաս (Յ56): Տասնըմէկ տարի դուրսը կենալէն ետքը յաղթանակով Աթենք մտաւ, ու բոլոր իր թշնամիքը մեռցնել տուաւ: Բայց երբոր բաւական հաստատուեցաւ իշխանութեանը մէջ, ըրած անդ թու թիւնները մոռցնել տուաւ արդարութեամբն, առատաձեռնութեամբը ու չափաւորութեամբը: Գիտութեանց ու բանաստեղծութեան վրայ մեծ սէր ունէր, հոմերոսի ոտանաւորները ժողովեց ու Աթենացւոց տուաւ որ կարգան. հասարակաց գրատուն մըն ալ շինեց. Աթենք քաղաքը մեհեաններով ու աղբիւրներով զարդարեց: Գրած օրէնքներովը գատարկակեցութիւնը վերցուց, երկրագործութիւնն ու ճարտարութիւնը ծաղկեցուց: Անկարող զինուորաց ալ ինչուան ՚ի մահ թոշակ կապելով՝ զորաց քաջութիւնը վառեց: Բանակին մէջ, հրասպարակներու և իր սպարոէզներուն մէջ (ուր ամէն մարդ կրնար համարձակ մանել), հօր մը կը նմաներ Պիսիատրաս որ զաւկրներուն մէջը կեցած կը սիրէ զանոնք ու կը մի թիւարէ: Երբոր մեռաւ (Յ28), իշխանութիւնը Իպպարքոս և Իպպիաս որդւոցը թողուց:

1. Իպպարքոս և Իպպիաս տասուերկու տարի

1. Իպպարքոս և Իպպիաս ինչպէս ըսին իրենց իշխանութիւնը:

իրենց հօրը ճամբուն հետեւելով Աթենքը զարգարեցին, արծրթէ ստակ կոխել առին, խմատուն մարդիկն ու բանաստեղծները առաս ընծաներով մեծարեցին, մանաւանդ Անակրեոնն ու Սիմոնիդէսը. երկրագործութիւնը, վաճառականութիւնը, ճարտարութիւնն ու գիտութիւնները ծաղկեցուցին, և Հերմիտի արձաններով կրթութիւնը ամէն տեղ տարածեցին. վասն զի ամէն ճամբու գլուխ Եգիպտոսի սէս Հերմիտի արձաններ զնէլ առին վրանին տող տող խելացի խօսքեր գրած. անցաւորներն ալ անոնք կարդալով անզգալի կերպով իրենց վարքն ու բնաւորութիւնը կը շտկէին :

1 Արմոդիոս ու Արխատոգիտոն երկու կարիճ բարեկամներ կային : Իպպարքոս հանդիսի մը մէջ Արմոդիոսին քրոջը նախատինք մը կ'ընէ. ասոր վրայ երկու բարեկամները խօսք կը զնեն որ անկէ վրէժը հանեն, և Համաթենական աստին մէջ զինքը կը սպաննեն (515) : Իպպարքոսին թիկնապահները Արմոդիոսը մէկէն կը բռնեն կը մեռցնեն, Արխատոգիտոնն ալ տանջանքներով կը սպաննեն :

2 Իպպիաս եղբօրը սպանութեանը վրայ բարկացած՝ սկսաւ Աթենացիքը չարչարել. որուն վրայ որ կասկածի կ'երթար կը մեռցնէր, շատերն ալ խոստովանցնելու կը ջանար, որոնց մէջ Լէէնաս անունով կին մը երբոր տանջել սկսան, վախնա-

1 Իպպարքոսի մահն ի՞նչպէս եղաւ :

2 Իպպարքոսի մահունէն վերջը Իպպիաս ի՞նչ բրաւ :

լով որ չըլլայ թէ խօսք մը բերնէն հանէ՝ լեզուն խածաւ փրցուց, ու Իպպիասայ առջին նետեց, անոր համար ետքը Աթենացիք արձան մը կանգնեցին իրեն՝ լեզուն կտրած :

1 Հինգ տարի ետքը՝ Կղիսթենէս Աղմեոնեան ցեղին գլխաւորը շատ զօրացաւ, և Իպպիաս ստիպուեցաւ որ բռնաւորութենէն հրաժարի (510) : Քիչ մը ժամանակ իր ընտանիքովը ասդին անդին պտըտելէն ետև, Պարսից Դարեհ թագաւորին քովը գնաց, ու ետքը Մարաթոնեան պատերազմին մէջ մեռաւ :

2 Աթենացիք ազատութիւննին ձեռք ձգելով Արմոդիոսի և Արիստոգիտոնի շատ պատիւ ըրին : Երկուքին ալ մէյմէկ արձան կանգնեցին, ու վրանին երգ մը շինեցին որ հասարակաց հանդէսներու և համաթենական տօնին մէջ կ'երգէին սս իմաստով .

« Թուրս առնեմ, մրտենիի տերևներով զարդարեմ . այսպէս ըրին Արմոդիոս և Արիստոգիտոն՝ երբոր բռնաւորը վերուցին, ու Աթենացուց արգար օրէնքներ գրին » :

Սիրուն Արմոդիոս, մեռած չէս դուն ինչուան հիմայ : Երանելեաց կղզիներն էս, քաջընթաց Աքիլլէսին քով, արիասիրտ Դիոմեդէսին քով :

Թուրս առնեմ, մրտենիի տերևներով զարդարեմ, ինչպէս ըրին Արմոդիոս և Արիստոգիտոն ,

1 Ի՞նչպէս մեռաւ Իպպիաս :

2 Աթենացիք ի՞նչ պատիւներ ըրին Արմոդիոսի և Արիստոգիտոնի յիշատակ :

երբոր Խպտարքոս բռնաւորը մեռուցին Համաթե նահան տօնին օրը :

Անմահ ըլլայ ձեր փառքը , սիրուն Արմօղիոս , սիրելի Արիստոգիտոն . վասն զի դուք բռնաւորը վերուցիք և Աթենքի մէջ արդար օրէնքներ գրիք :

1 Կղիսթենէս՝ Սողոմին դրած օրէնքները հաստատեց . Ժողովրդեան աչքը մտնելու համար տասը ցեղ բաժնեց զիրենք (որ Կեկրոսպէն ինչուան ան ասենը բոլոր Ատաիկէի բնակիչքը չորս ցեղ կը բաժնուէին) , և ամէն տարի ամէն մէկ ցեղէն յիսուն հատ ծերակուտի անդամ կ'ընտրէր որով ամէնքը կ'ըլլային հինգ հարիւր հօգի :

2 Ուղեց Կղիսթենէս որ նաև իշխանասիրութեան վտանգներուն առջևն առնէ , այնպէս որ նորէն չելլէ մէկը Ժողովրդեան ազատութիւնը վերցընէ , անոր համար Խեչեկոյս Վճիռ հաստատեց (512) : Խեչեկոյս վճիռ ըսուելուն պատճառն ան է որ քաղաքացիք ամբաստանեալ մարդուն վրայ քուէ ձգելու տեղ , անոր անունը խեցիի մը վրայ կը գրէին : Մէկը դատասարակու համար վեց հազար քուէ սէտք էր , և դատասարատու քաղաքացին վեց տարուան համար կ'աքսորուէր : Կղիսթենէս ինքն ալ առ դրած օրէնքին տակն ընկաւ , և Խապորասի հնարքովը որ իր թշնամիներուն գլուխն էր , արտորուեցաւ (508) . բայց շուտով ետ կանչուեցաւ , և Աղիմեոնեանք յաղթանակով առին զինքը Աթենք բերին :

1 Կղիսթենէս ինչ կարգաւորութիւն ըրաւ :

2 Խեչեկոյս վճիռը ինչ էր , և ինչպէս հաստատուեցաւ :

ԳՂՈՒԽ Ե .

Ազգաբաժնի մեծ Յանիայայ ընդդէմ Պարսից . — Սուր-
 Իմիտի հրիշու-նի-նը . — Կառաճառ-նի Յանիայ . — Ար-
 շա-ան-Ք Մարտնի-նի . — Դարեհի շէնդաննէրը . —
 Դաք և Արքաբէ-նի . — Պարսից Մարտնի . —
 Միւրի-նի :

1 Նին աստեղի սպասումութեանց մէջ եղած զար-
 մանայի տեսարաններէն մէկն է Մարտնի ըսուած
 սպասերազմը : Ար տեսնենք ասոր մէջ որ Պարսիկք
 բոլոր արևելքի ուժովը կուգան կը վազեն պզտիկ
 երկրի մը վրայ , որ իրենց հարիւր նահանգներէն
 հազիւ թէ մէկը կրնար սեպուիլ : Աթէնքն ու
 Սպարտան բոլոր դաշնակիցներուն օգնութենէն
 յոյսերնին կը կարեն , բայց մէկզմէկ չեն թողուր ,
 իրենց քաջութեամբը միայն բողանդակ Ասիոյ
 դէմ կը գնեն , անհամար զօրքեր կը ջարդեն կը
 փախցնեն , նաւատորմիւնք կը կտորտան կ'ըն-
 կըզմեն , և հզոր սկաութեան մը կը յաղթեն :

2 Աիւրոս (ինչպէս որ գիտենք) Աիւդիոյ փ-
 րեւէն կտոր , Փոքր Ասիոյ մէջ եղած Յունաց դաղ-
 թակամներն ալ նուաճեր էր : Արիստագորոս ա-

1 Մարտնի սպասերազմը որն է :

2 Ի՞նչ սպասառաւ Յանիայիք դուրս քաշեցին
 Պարսից դէմ :

նունով մէկը Պարսից Դարեհ թագաւորին կողմանէ Միլէտոնի կուսակալ դրուած էր . ասիկայ Դարեհի Արտափեռնէն եղբորը հետ աւրուելով հասկըցաւ որ իր բանը գէշ է . անոր թշնամութեանը առջին տանելու մտքով ուղեց Յոնիան ոտք հանել : Արխտագորասայ հօրեղբայրը Իսաիէոս որ ան ասէն Շօշ կը կենար՝ ձեռքի տակէն իր եղբորորդւոյն կ'օգնէր , ու երբոր ականաւ թէ ոտք ելլելու յարմար ժամանակ է , Շօշէն սուրհանգակ մը խաւրեց Արխտագորասին ըսելով որ շուտ ընէ ոտք հանէ Յոնիացիքը : Եւ որովհետեւ ճամբաները բռնուած էին , ու ամէն անցաւորաց վրան գլուխը սատարիկ կը քննէին , Իսաիէոս Արխտագորասին իր մտքը խնայքնէլու համար այսպիսի հնարք մը մտածեց կ'ըսէն : Իր հաւատարիմ ծառաներէն մէկուն գլուխը գերծեց , ու վրան ուղած խօքերը տպեց . երբոր մազերը բուսան ու գրերը գոցուեցան , առաւ զինքը Միլէտոն իրկեց , պատուիրելով որ Արխտագորասին ըսէ որ մազերը գերծել տայ ու գլխուն վրայ եղածը կարգայ : Անկէց հասկըցաւ Արխտագորաս հօրեղբորը մտքը , ու սկսաւ ապտամբութեան պարասաութիւն ականել :

Իսաիէոսին հրամանը իր կուսակցացը խնայուց , և անոնց հետ մէկտեղ Պարսից իշխանութեանէն գլուխ քաշեցին (505) : Եւրոպա բնակող Յունացիք ալ օգնութիւն գտնելու համար Արխ.

1 Արխտագորաս ինչ կերպով ջանաց Յոյները ոտք հանել :

աագորաս գնաց Սպարաս, ու խոստանուքնեքով
 և ընծանեքով շատ ջանաց որ Սպարասացւոց Վղէո-
 մեն թագաւորը իրեն հեա մտարանէ, բոլոր տի-
 բեւոս երկիրները ողննէ տախտակի մը վրայ դժեց
 ու անոր ցուցուց: Վղէոմեն իրեք որ ուզեց որ
 վրան մտածէ. չորրորդ օրը հարցուց Արխատագո-
 րասին թէ Սպարասայէն ինչուան Շօջ քանի՞ օ-
 րուան ճամբայ է. Արխատագորաս ալ ելաւ ըսաւ.
 թէ Օրը երեսուն մընն ճամբայ ընէլով՝ իրեք
 ամսուան մէջ կրնանք հասնիլ: Վղէոմեն բարեկա-
 ցաւ ու խօսքը կարելով Բարեկամ, ըսաւ, քու
 աս առաջարկութիւնդ շատ վտանգաւոր բան է.
 կ'ուզես որ Սպարասայէք իրեք ամսուան ճամբոր-
 գութիւն ընեն Յունաստանի ծովեզերքէն անդին.
 արեւը չմտած երթաս Սպարասայէն: Արխատագո-
 րաս աղաչաւորի կերպարանք մտած, ու ձեռքը
 ձիթէնի ձիւղ մը բռնած՝ նորէն գնաց Վղէոմե-
 նին աղաչեց՝ շատ ստակ ալ խոստանալով. բայց
 երբոր անիկայ յանձն չառաւ, Արխատագորաս Ա.
 թէնք անցաւ, և հոն բանը յաջողեցաւ:

1 Աթենացիք Գարեհի գէմ արդէն սրդողած
 ըլլալով որ Իպպիասը քոյն ընդունէր էր, սիրով
 յանձն առին Արխատագորասին խնդիրքը: Մե-
 կէն քսան նաւ սրաօրաստեցին, ու Եւբիոյ Երե-
 տրիա քաղաքէն եկած հինգ նաւով զօրք խրկեցին
 Եփեսոս (504): Աս օգնութեամբ զօրացան Յո-
 նիացիք, ու իրեք օրուան մէջ Իլւդիոյ մայրաքա-
 ղաքը Սարգիկէն առին, և որովհետեւ աները եղե-

1 Աթենացիք ինչ օգնութիւն ըրին Յոնիացւոց:

գէ շինուած էին, զինուորին մէկը տան մը կրակ տալուն պէս՝ մէկալնոնք ալ բռնկեցան, ու բոլոր քաղաքը այրեցաւ : Սակայն Պարսիկք խիստ շատուոր ըլլալով քշեցին դաշնակիցները, Աթենացիք ալ թողուցին Աթէնք դարձան :

1 Բայց Ասիացի Յոյները անկէջ ետքն ալ քիչ մը ժամանակ քաջութեամբ առաջ տարին պատերազմը . միայն երբոր Պարսիկք անթիւ նաւերով անոնց սակաւաթիւ նաւատորմին վրայ յարձակեցան, շատ քաջութեամբ դէմ դնելէն ետքը յաղթուեցան (498) : Պարսիկք ծովէն ցամաքէն Միլէտոնը պաշարեցին . պարիսպը բաբաններով ծեծեցին, և տակէն ականներ բանալով առին՝ Արիատագորասի ապստամբութեան եօթներորդ տարին, և բնակիչքը գերի տարին : Յաջորդ գարնան Պարսից նաւատորմիցը տիրեց Քիոս, Լէսբոս և Տենեդոս կղզիներուն :

2 Երբոր Յոնիացիք բոլորովին նուաճեցան, Դարեհ ուզեց որ Աթենացւոցմէ ու Երեսորիացւոցմէ ալ վրէժ առնու, որ անոնց ձեռնու եղեր էին . ուստի անթիւ ծովային ու ցամաքային ջորքով իր Մարդոնիոս փեսան վրանին խրկեց (496) : Նաւատորմիցը Թասոս կղզին նուաճելէն ետքը, Աթոս լեռան քով յանկարծ սաստիկ հիսիսային քամի մը ելաւ, ու իրեք հարիւր նաւահետ քսան հազար մարդէն աւելի կորսուեցաւ : Ուրիշ մեծ հարուած մըն ալ ցամաքային ջորացը

1 Յոնիացիք մինակ որ մնացին ինչ ըրին :

2 Դարեհի նաւատորմիցը ինչպէս ջարդուեցաւ :

պահուած էր . ասոնք երբոր Մակեդոնիոյ մէկ մասը հնազանդեցուցած առաջ կուգային , Թրակացիք գիշերանց վրանին վազեցին ու ահագին ջարդ տուին , Մարդոնիոսն ալ վիրաւորեցին : Տեսաւ Մարդոնիոս որ մնացած զօրքովը Յունաստանի տիրել չկրնար , ամօթով դարձաւ գնաց Պարսկաստան :

1 Դարեհն ասով ալ միայրը փոխելու տեղ աւելի կատակեցաւ . բայց նոր արշաւանք մը ընելէն առաջ դեսպան խրկեց Յունաստան , ու երկրին հողն ու ջուրը ուզեց (495) : Շատերը սարսափած մէկէն հնազանդեցան , կամքը կատարեցին : Միայն Աթէնք ու Սպարտա յանձն չառին . իրաւանց ազգաց ալ գէմ՝ դեսպաններուն մէկը առին ծաղրելով ջրհոր մը նետեցին , մէկաւն ալ խորունկ փոսի մը մէջ , ըսելով որ երթան առնուն ուզածնին :

2 Աս նոր նախատանաց ալ վրէժն առնելու համար , Դարեհն մէկէն հինգ հարիւր հազար հոգւով բանակ մը կազմեց , և վեց հարիւր նաւով սորմից մը , անոնց զօրավար դրաւ Դասն ու Արտափեռնէսը , և սպասուիրեց որ Յունաստանի հասարակապետութիւնները նուաճեն , Աթէնացւոց ու Երեթրիացւոց յանդգնութիւնը սպառփեն որ իրեն գէմ օգնէր էին Յոնիացւոց , քաղաքնին ալ .

1 Դարեհի դեսպաններուն հեախնչակէս վարուէցան Յոյնք :

2 Իր դեսպաններուն եղած նախատանացը վրէժն ինչպէս ուզեց առնուլ Դարեհն :

րեն, բնակիչներն ալ շղթայակապ իրեն խրկեն. ասոր համար զորացը հետ անթիւ շղթաներ ալ խաւրեց : Ճամբուն վրայ եղած կղզիները նուա ճեղէն ու կողոպտելէն ետքը, Պարսից նաւատորմիցը Եւբիոյ ծովեզերեայ կարիստոս քաղաքը հասաւ . Պարսիկք թէպէտ բազմութեամբ զօրաց Երեւորիացւոց վրայ յարձըկեցան, սակայն անոնք քիչ զօրքով երկար տուն գիմացան . բայց մէջերնէն քանի մը հոգի Պարսիցմէ կաշառուելով մասնութիւն ըրին, որով քաղաքնին առին Պարսիկք կործանեցին, զիրենք ալ շղթայակապ Ասիա խըրկեցին :

1 Ան յաղթութենէն ետքը Գասա և Արտափեռնէս հարիւր հազար հեռեակ և տասը հազար ձիաւոր զօրքով Պիսիստրատայ Իսպլիաս որդւոյն առաջնորդութեամբ Եւբիայէն ելան՝ Ատտիկէ եկան Մարաթոնի ծովափունքը :

2 Աթենացիք նեղը մտած իրենց դաշնակցացը գիմեցին, անոնք ամէնքն ալ հրաժարեցան : Սպարտացիք խոստացան օգնելու, բայց անոնք ալ աւելորդապաշտական սովորութիւն մը ունենալով որ լուսինը ըրանալէն առաջ պատերազմի չէին երթար՝ շատ ուշացան : Միայն Պղատեացիք հազար հոգի օգնութիւն խրկեցին : Իսկ իրենցմէ հաղիւ տասը հազար մարդ ժողվեցին Աթենացիք, ամէն մէկ ցեղէն հազարական հոգի :

1 Գասա և Արտափեռնն որչափ զօրքով անցան Ատտիկէ :

2 Աթենացւոց զօրքը որչափ էր :

1 Աթենացիք բարեբաղդ գանուեցան որ մեջերնին իրեք մեծամեծ մարդիկ կային ան ասունը, Միլտիադէս, Արիստիդէս ու Թեմիստոկլէս. Միլտիադէս հնարիմաց ու փորձ զօրավար, Արիստիդէս՝ արդարութեամբը բոլոր Յունաց մէջ անուանի, և Թեմիստոկլէս՝ փառասիրութեանը համար ամեն բանի ձեռք զարնող: Իրեքն ալ ազատութեան սիրովը վառուած՝ իրենց քաղաքակցացը սիրտ տունին, եռանդնին բորբոքեցին, ու հայրենեաց ազատութեանը համար կեանքերնին տալու պատրաստեցին: Տասը հազար զօրաց վրայ տասը զօրավար դրին, և որոշեցին որ կարգաւ ամէնքը մէյմէկ օր ընեն զօրավարութիւնը: Աէ հանձնութեամբ մը հրաժարեցաւ Արիստիդէս ու իր կարգը Միլտիադէսին տուաւ, մեկալ զօրավարներն ալ հասարակաց օգուտը իրենց առանձնական փառասիրութեանէն վեր դնելով անոր օրինակին հեռուեցան:

2 Միլտիադէս տեսնելով որ հայրենեաց ազատութիւնը իր վրայ միայն մնաց, ջանաց որ թշնամեոյն բազմութեանը՝ տեղւոյն յարմարութեամբը յաղթէ: Գնաց լեռան մը տակ կեցաւ, ու կորած ծառերէ իրեն պատնէշ շինեց:

3 Դատ տեսաւ որ ան դիրքն իրեն յաջող չէ, բայց իր զօրաց բազմութեանը ասպարհնած՝ պատերազմի նշան տուաւ: Յոյնք կատաղաբար վրանին վազեցին. պատերազմը սաստկացաւ, Պարսիկք

1 Ինչ զօրավարներ ունէին Աթենացիք:

2 Միլտիադէս ինչպէս պատրաստուեցաւ պատերազմի:

3 Մարտթունեան պատերազմը ինչպէս եղաւ:

մէջտեղէն սկսան զօրանալ . հարկ եղաւ որ բազմութիւնը քանի մը ժամ կռուելէն ետքը քաջութենէն յաղթուի . Յունաց աջ թևը դաշտին մէջ շարկաւ ցրուեց Պարսից զօրքը , ձախ թևն ալ տարաւ ճահիճի մը մէջ ձգեց զանոնք : Ետքը երկու թևն ալ մէկտեղ վազեցին , Արիստիդեսի ու Թեմիստոկղէսի օգնութեան հասան , որ Դաւան ընտիր զօրացը մէջ սրաշարուած՝ յաղթուելու վրայ էին : Ան ատեն տեսնելու բան էր Պարսից կերած ջարդն ու փախուստը : Չորս կողմէն պաշարուած՝ յուսահատած չէին գիտեր ո՛ւր փախչին . նաւերն ապաւինեցան . ետենէն հասան Յոյնք , հոն ալ իրենց սաստիկ ջարդ մը տուին : Կիւնեգիրոս կորիճը լողալով աջ ձեռքովը փախչող նաւ մը բռնեց , ու կ'ուզէր վեր ելլել . կորեցին ձեռքը . ձախովը բռնեց , ան ալ կորեցին . ան ատենը տկուաներովը նաւը խածաւ . գլուխը կրարեցին ու ձեռքէն տղատեցան : Եօթը նաւ առին Աթենացիք . մնացած նաւերն ալ ընդունայն տեղը Աթենքի նաւահանգստին տիրելու ջանալէն ետքը Ասիա դարձան :

Աս հաշակաւոր սպաներազմը եղաւ Քրիստոսակ 490 տարի առաջ , սեպտեմբերի 29ին : Պարսիկը կորսնցուցին վեց հազար չորս հարիւր հոգի . իսկ Աթենացիք հարիւր իննսուներկու կրտսիճներ , որ ամենքն ալ դիւցաղն ըսուելու արժանի էին : Միլտիազէս վերաւորուեցաւ , Իսպ

1 Ան սպաներազմին մէջ երկու կողմէն որչափ մարդ ընկաւ :

սիրաս մեռաւ, նմանապէս Աթենացւոց զորապետներէն Երկուքը Մակսիղէոս և Կալլիմաքոս : Աս Մարաթոնեան սրատերազմիս մէջ երևելի եղած Աթենացւոց մէկն է նաև Եսքիղէս բանաստեղծը, որ ետքը Պարսիկ¹ անունով ողբերգութեամբ մը Յունաց ըրած յաղթութիւնը հանգիսացուց :

1 Երկրորդ օրը հասան Երկու հազար Սպարտացիք, որ իրեք օր՝ իրեք գիշերուան մէջ հազար երկու հարիւր ասպարէզ ճամբայ կարեր էին : Տեսան որ դեռ Պարսից վրանները կեցած էին, Մարաթոնեան ընդարձակ դաշտը մեռելներով ու կողոպուաններով ծածկուած էր . Արիստիդէս ալ զօրքով հոն կեցած գերիներուն ու աւարներուն սրահպանութիւն կ'ըներ, շատ ուրախացան Սպարտացիք, ու շատ գովեցին յաղթողաց քաջութիւնը, բայց իրենք ալ շատ ամօթով մնացին :

2 Ան միջոցին կարիճ զինուորին մէկը, որուն ձեռքին մէջ դեռ մեռուցած թշնամեաց արիւնը կը միսար, կը վազէ որ ամենէն առաջ ինքն աս փառաւոր յաղթութեան աւետիսը քաղաքակցացը տայ : Մէկ շնչով գրեթէ յիսուն մըն տեղ կը վազէ, շնչասպառ կը հասնի Աթէնք, ու հազիւ բերնէն աս խօսքը կը հանէ՝ Աւետիս, մենք յաղթեցինք, մէկէն կ'իյնայ կը մեռնի : Պարսից աւարին մէկ մասը աստուածոց նուիրեցին, մէկալ մասն ալ զօրաց բաժնեցին : Մեռելներուն փառաւոր յու-

1 Սպարտացիք երբ հասան :

2 Աթենացիք ինչ կերպով խմացան Մարաթոնի յաղթութիւնը :

ղարկաւորութեան հանդէս ըլին, և սահմանեցին որ ամէն տարի ան օրը անոնց յիշատակը կատարեն :

1 Մարտի 1-ին յաղթութիւնը ըրտը մեկալ յաղթութեանց սկիզբն եղաւ : Աս յաղթութեամբ ճանչցան Յոյնք իրենց զօրութիւնը, Պարսից զօրութենէն վախերնին գնաց, և իմացան որ ժողովրդեան ձեռքն է անյաղթելի ըլլալը : Այսպիսի փառաւոր յաղթութեան վարձքն ալ սէտք էր որ փառաւոր ըլլար : Աթենացիք Պիկեղէի՝ մեջ ասալ զբաւաւրաց կենդանագիրը նկարել տուին, անոնց գլուխն ալ գրին Միլաթագէտը, որ իր օրինակովը զօրքը կը խրախուսէր : Ասիկայ ան ասենի Յունաց համար մեծ սրատու էր . բայց ետքերը երբոր չասլլութիւն մտաւ մեջերնին, իրեք հարիւր արձան մեկէն կանգնեցին Գեմետրի ճաղերացոյն :

2 Վրան շատ շանցաւ, մտցան Աթենացիք Միլաթագէտին այնպիսի երախտիքը : Զինքը նաւատորմի մը գլուխ դրած խրկեցին որ երթայ կղզեացոյ անհաւատարմութիւնը սրտածէ՝ որ Պարսից հնազանդէր էին . գնաց շատերը նուաճեց . բայց երբոր Պարոս կղզիին քով զարնուած ետ գարձաւ, թշնամիները զսարստեցին զինքը թէ Պար-

1 Ի՞նչ փոխարէն ըրին ան սրտաւրաղմին մեջ յաղթողներուն :

2 Միլաթագէտին ի՞նչ հասուցումն ըրին Աթենացիք :

* Պիկեղէի՝ Աթէնի գաղթեաց Բանգարանն էր :

սից (Թագաւորէն կաշառուելով կամաւ յաղթուեցաւ, ու դատասարտեցին որ չարագործաց վիճք ձգուի : Դատաւորները չուզէլով աս անիրաւ վճիռը հաստատել, որոշեցին որ նաւատորմին համար ծախք եղած յիսուն տաղանգը (270,000 ֆւանք) վճարէ ու ազատի : Միլիտարէս չկարէ նաչով այսչափ ստակը վճարել՝ բանտ գրուեցաւ, և հոն հայրենեաց համար սպտերազմելու ատենը առած վերքերէն մեռաւ :

ԳԼՈՒԽ Զ .

Արիփիտէն և Թեփփուիչէն . — Արիփիտէնի ասուրբ . — Վերստիտէնի արշաւանից Յոսնափան . — Լեւանիտ . — Արփեփիտի պարերաւճ . — Թեփփուիչի Խորհուրդ . — Սալափնայի պարերաւճ . — Պլապեայի պարերաւճ . — Միլիաշէայ պարերաւճ :

1 Միլիտարէսի մահունէն Լտքը, Արիտարէս և Թեփփաստիզէս, երկուքն ալ թէ աղնուականութեամբ և թէ իրենց անձնական կատարելութիւններովն իրարմէ երևելի էին Աթենացւոց ասփնք . Արիտարէս հաստատուն բնաւորութեամբ, և անյողգողգ արգարութեամբը ոչ սուտ խօսիլ գիտէր, ոչ շողգորթել և ոչ կեղծաւորիլ : Իր գան

1 Միլիտարէսէն Լտքը ո՞վ էրաւ Աթենացւոց ձեռնուանի :

ձապեառութեան ատենը միայն աս կը նայէր որ հասարակաց բարին ընէ : անոր համար շատ անգամ կը հարկադրուէր Թեմիստոկղէսին հետ վեճելու, և անոր հասարակապեառութեան մէջ ընել ուղած փոփոխութեանցը դէմ կենալու : Թեմիստոկղէսի գլխաւոր կիրքերն էին փառասիրութիւն և իշխանասիրութիւն : Քանի որ Միլաթիադէսին յաղթութեան գովասանքը կը լսէր՝ զիշերնէրը քունը չէր ասնէր : Ար զարմանային բարեկամները ու պատճառը կը հարցընէին իրեն : Միլաթիադէսի յաղթանակները չէն թողուր որ հանգչիմ կ'ըսէր :

Տեսնելով Թեմիստոկղէս որ Արիստիդէս բարբար իր առաջարկութիւններուն դէմ կը դնէ, ջանաց որ զինքը թողովրդեան աչքէն հանէ, ու խեղեկոյս վճռով աքսորել ասայ, և իր ճարտասանութեամբը վերջապէս անոր արգարութեանը յաղթեց : Ա՛րսէն թէ Արիստիդէսի աքսորուելու օրը, ամէնքը խեղիներու վրայ անոր անունը գրելու ատեն, գեղացիին մէկը խեղի մը ձեռքը Արիստիդէսի քովը կուգայ ու կ'աղաչէ որ վրան Արիստիդէսի անունը գրէ : Արիստիդէս զարմացած՝ կը հարցընէ . Արիստիդէս քեզի ի՞նչ ըրած է : — Բան մը չէ ըրած, կ'ըսէ գեղացին, և ոչ ալ զինքը սեսած եմ. բայց ձանձրացեր եմ իրեն Արգար անունը լսելէն : Առանց բան մը ըսելու կը գրէ Արիստիդէս անունը ու խեղին անոր կը զարձընէ : Աքսորուելով քաղաքէն դուրս ելլելու ատենը

1 Արիստիդէս ի՞նչպէս աքսորուեցաւ :

անյիշաչարութեամբ ձեռուրները երկինք վերցուց
 Արիստիդէս ու խնդրեց աստուածներէն՝ որ Ա-
 թենացիք անանկ նեղութեան մէջ չիյնան որ կտքը
 իրեն կարօտ ըլլան :

1 Թեմիստոկղէս իր ոստիին ձեռքէն ազատելէն
 կտքը՝ ձեռքն անցած իշխանութիւնը ալէկ որ հայ-
 րենիքը գրտուանց մեծցրնելու գործածեց : Իր
 խորհրդովը Աթենացիք Աւարիոն լեռան արծա-
 թահանքէն ելած սարկովը նոր նաւատորմիդ մը
 շինեցին : Անով քիչ ատենի մէջ հարիւր ցուկանաւ
 պատրաստեցին , ու անոնցմով ծովուն փրկեցին :

2 Քսերքսէս իր հօրը Դարեհին տեղը նստելով,
 անոր վրէժը ինքն ուզեց հանել Յունացմէ , և
 այնպիսի ահադին բանակով մը եկաւ Ելլեսպոն-
 տոս որ անոր նմանը ինչուան ան ատեն չէր տես-
 նուած : Աւաւատորմիդն էր հազար երկու հա-
 րիւր երեքհարդէան թիով ցուկանաւ , և իրեք
 հազար բեւնաբարձ նաւեր , որոնց մէջ հինգ հա-
 րիւր հազար մարդ կար : Յամաքային զօրաց բա-
 նակն էր մէկ միլիոն եօթը հարիւր հազար հեռակ,
 չորս հարիւր հազար հեծեալ , թող գերիներուն ,
 ներքինեաց և կանանց բազմութիւնը որ զօրքէն
 աւելի էին կ'ըսեն : Հոն ժողովուեր էին բաց ՚ի
 Պարսից և Մարաց , նաև Ատրեւտանեայք , Բակ-
 տրիացիք , Սկիւթացիք , Հնդկաստանցիք , Պար-
 թեւք , Արաբացիք , Փոխգացիք , Հայք , Լիւդա-

1 Թեմիստոկղէս ինչ կերպով Աթենացւոց ծո-
 վային զօրութիւնը աւելցուց :

2 Քսերքսէս ինչ պատրաստութեամբ Յունաց
 վրայ ելաւ :

յիք, Թրակացիք և ուրիշ զանազան ազգեր: Եօթն օրուան ու Եօթը գիշերուան մէջ Ելէսպոնտոսի վայ շինել տուած նաւահամուրջէն անցուց Քսերքսէս զօրքը Աօխոյ ծովեզերքէն Եւրոպայի եզերքը:

1 Ինքը Քսերքսէս ալ անցաւ Ելէսպոնտոսէն, և մէկէն Թրակիա, Մակեդոնիա, Թեսսաղիա, Ղորիա, Բեռլաիա (բայ ՚ի Թերէէն) սարսափած հնազանդեցան իրեն, և ուզածին չափ ալ զօրք տուին: Բայց Աթենացիք և Սպարտացիք թէպէտ և ամենեկին տեղէ մը օգնութիւն չէին կրնար առնել, ոչ կղզիներէն և ոչ Սիկիլիա և Իտալիա բնակող Յունաց դաղթականներէն, ամէն բան աչքեր նին առած որոշեցին որ իրենք զիրենք պաշտպանեն: Լոկրացիք, Փոկէացիք, Թեսալացիք, Կորընթացիք, Տեգէացիք, Մանտէացիք, Ոլլոմենեանք, և ուրիշ քանի մը պզտիկ տէրութիւններ հեաեր նին միացան Պարսիկները վանելու:

2 Լէւոնիդաս՝ Սպարտացւոյ թագաւորը, Եօթը հարիւր հոգւով խրկեցին որ Թեսսաղիոյ ու Լոկրիսի մէջ եղած Թերմոպիլէ կիրճը պաշտպանէ, վասն զի անկից միայն կրնային Պարսիկք Յունաստան մտնել: Իրեք հարիւր նաւ ալ Լակեդեմոնացւոյ Եւրիբիադէս զօրաւարին առաջնորդութեամբը գնացին Սրակեմիսիոն ըսուած նեղուց պահելու:

1 Յունաստանի ո՞ր ազգերը գէ՛մ կենալ ուզեցին Քսերքսէսի:

2 Ի՞նչ պատրաստութիւն ըրին Յոյնք Պարսից արշաւանքին գէ՛մ:

1 Վսեփքսէս միտքը դրած էր թէ Յունաստան իր աշխարհակոյտ բանակին անունը լսելուն պէս՝ մէկէն պիտի խոնարհի ու հնազանդի իրեն, ուստի շատ զարմացաւ՝ երբոր տեսաւ որ Յոյնք իր անցնելու ճամբան ալ արդիւնելու կը պատրաստուին : Դեմարտա որ ատենով Սպարտացւոց թագաւոր եղած էր, ըսաւ իրեն թէ Ղակեդեմոնացիք աւելի կ'ուզեն մեռնիլ քան թէ անձնատուր ըլլալ : Սակայն քանի մը որ ալ սպասեց Վսեփքսէս, յուսալով որ թերեւ Յոյնք ետ քաշուին : Հինգերորդ օրը Ղեւոնիդասին գրեց ընդունայն ակզը աստուածոց դէմ մի պատերազմ միր . անցիր իմ կողմն . զքեզ բոլոր Յունաստանի թագաւոր կը դնեմ : Ղեւոնիդաս պատասխան տուաւ . Աւելի կ'ուզեմ հայրենեաց համար մեռնիլ քան թէ անոր վրայ լշխել : Վսեփքսէս ուրիշ թուղթ մըն ալ գրեց, որուն մէջ աս խօսքս միայն կար . Զէնքերդ տուր . Ղեւոնիդասն ալ անոր տակը գրեց . Եկուր առ :

2 Վսեփքսէս աս պատասխանին վրայ սատարիկ բարկացած՝ հրամայեց Մարաց ու Ախասացւոց որ երթան Սպարտացիները ողջ ողջ բռնեն իրեն բերեն : Ան միջոցին որ Ղեւոնիդաս քաջութեամբ դէմ դնելու կը պատրաստուէր, իրեններէն մէկը կ'ըսէ . Ի՞նչպէս պիտի կարենանք պղտիկ գնդով մը աս անթիւ բանակին դէմ դնել : — Թէ որ յաղթութիւնը

1 Վսեփքսէս Յունաց միտքն որ խմացաւ ինչ ըրաւ :

2 Ի՞նչպէս եղաւ թեկամոպիլէի պատերազմը :

համբանքի վրայ է, ըսաւ Լեւոնիգաս, բոլոր Յու-
նաստան բաւական չէ, վասն զի հազիւ թէ Պար-
սից բանակին մէկ կտորին կը հասնի. բայց թէ որ
քաջութեան վրայ է յաղթութիւնը՝ իմ գունդս
բաւականէն ալ աւելի է: Ուրիշ զինուոր մըն ալ
կը վազէ Լեւոնիգասին կ'ըսէ թէ Պարսիկք այն-
չափ շատ են՝ որ մէկտեղ նեո նեոտելու որ ըլլան՝
կրնան արևը խաւարեցընել: Անոր ալ սլաղ արիւ-
նով մը սատասխան կուտայ Լեւոնիգաս. Աւելի
աղէկ, շուքի մէջ կը սատերազմինք:

Երբոր Լեւոնիգաս զօրքովը գուրս ելաւ սա-
նիչէն, ու սատերազմի նշան տուաւ, Մարք կա-
տաղութեամբ սկսան առաջ դալ. առաջին կար-
գինները զարնուեցան մեռան, ետևիններն ալ
վերաւորուած ընկան: Յոյնք անշարժ քովէ քով
կեցած՝ խոշոր վահաններով վրանին գոցած,
ձեռքերնին ալ երկայն նիզակներ՝ կեցեր էին:
Ասոնք տեղերնէն խախտելու համար Պարսիկք
ուրիշ նոր զօրք հասուցին. ան ալ բան մը չկրցաւ
ընել, հարկ եղաւ որ Մատեան գունդը առաջ
անցնի: Ան ատեն սատերազմը սաստկացաւ. Յու-
նաց գիւղն ու զէնքերը շատ աղէկ էին. ուստի
ամբողջ օր մը քչեց սատերազմը: Ուրիշ շատ Պար-
սիկք ալ ընկան մեռան, շատերն ալ սկսան փախ-
փլ. աս տեսնելով Քսերքսէս՝ իրեք անգամ գո-
ղալով աթոռէն ցատքեց կ'ըսեն, և ան ատեն խմա-
ցաւ որ հետը մարդ շատ ունի եղեր, բայց խխա-
քիչ սատերազմող զինուոր:

Երբոր շփոթած կը մտածէր Քսերքսէս թէ ինչ
ընէ, Եփիաղոէս մատնիչը անոր ծածուկ ճամբայ
մը ցրցուց, ուսկից գիւրաւ Պարսիկք կը ճին վրայ

ելան : Տեսաւ Ղեւոնդիզաս որ ալ անկարելի է Պարսից առջևն առնել, Ժողովեց Յոյներն և ազա-
չեց որ ետ դառնան ու յաջող առթի սպասեն . խակ
ինքը հեռը առաւ միայն իրեք հարիւր Սպարտա-
ցիքն ու եօթը հարիւր Թերացիքը , ու պատերազ-
մի չսկսած՝ հրաման տուաւ որ քիչ մը բան ուտեն
զօրանան : Քաջ զինուորակիցք խմ , ուրախու-
թեամբ կերեք , կ'ըսէր , վասն զի իրիկուան կերա-
կուրնիս ստանդարտպետին Պզուտոնի քով պիտի
ուտենք :

Կէս զիշերուան մօտ կ'առնէ Ղեւոնդիզաս իր
փոքրիկ գունդը , յանկարծ Պարսից բանակին
վրայ կը յարձըկի , առջևն եկածը կը կոտորէ կ'անց-
նի , ինչուան Քսերքսեսին վրանը կը հասնի :
Քսերքսես հազիւ փախչելով մահուընէ կ'ազատի .
խակ Պարսիկք՝ մէկ կողմանէ վախցած սարսափած ,
մէկալ կողմանէ ալ գիշերուան մթուժեամբ շփո-
թած չէին գիտեր որո՞ւն հետ պատերազմին , և
մէկզմէկ կը ջարդէին : Յոյնք ան գիշերը քսան
հազարէն աւելի մարդ ջարդեցին կ'ըսեն : Բայց
առաւօտանց աեսան Պարսիկք որ զիրենք այնչափ
սարսափեցընող Թշնամիքը քանի մը հարիւր հոգի
են եղեր , չորս կողմէն զանոնք պաշարեցին ու
կարկափ պէս իրենց նետերը սկսան անոնց վրայ
թափել : Հոն ընկաւ քաջն Ղեւոնդիզաս , ետեէն
ալ շատ երևելի Սպարտացիք իրենց զխակներով
անոր մարմինը գոցեցին : Երկու կողմէն Սպար-
տացիք և Պարսիկք իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին
մեռած Ղեւոնդիզասը : Քսերքսեսի երկու կզբարքը
հոն ընկան մեռան : Յոյնք առին իրենց զօրավա-
րին մարմինը , և չորս անդամ դարձան նորէն վա-

նեցին Պարսիկները որ անդադար ետևեն ընկած ղերենք կը հալածէին . բայց վերջապէս չորս կողմէն պաշարուած՝ ամենքն ալ ընկան մեռան զարմանալի քաջութեամբ :

1 Թերմոպիլէի պատերազմին մէջ մեռած Յունաց քաջերը ամենն ալ պատուով (Թաղուեցան : Լեւոնիդասէն առաջ մեռնողներուն վրայ ստանկ տասպանագիր մը գրին .

Ընդ երեւոյցի-բի-բոնն պատերազմեցան սոք շրեւհաւաբ այր 'ի Պելոպոնէսայ :

Իսկ Սպարտացւոց քաջերուն վրայ ասիկայ .

Ջըրոյ շէնիջ 'ի Լեւոնիդաս քարէից , ո՛հի-բ

Թէ տիւտ սոք 'ի հնազանդել օրինացն ի-բ :

Ետքը սա տասպանագիրները Անիիկափոնի առանկը սիւներու վրայ փորագրել տուաւ , որպէս զի ան կարիճներուն յիշատակը անմոռանալի մնայ :

2 Քսերքսէսին Թերմոպիլէ եղած ատենը՝ իր նաւատորմիցը Մագնեսիոյ կողմերը փոթորիկի մը բռնուելով , չորս հարիւր ջակահաւ և շատ մըն ալ բեռնաբարձ նաւեր կորսնցընելէն ետքը , Յունաց նաւատորմիկն առջին եկաւ , որ Արտեմիսիոնի նեղուցն էր : Երկու հարիւր Պարսից նաւերը երբ որ Եւբէա կղզին դարձած Յոյները պաշարելու կ'երթային , նորէն փոթորիկ մը ելաւ , ու ժայռի զարնուելով ամենքն ալ խորտակեցան : Իրեք օր անդադար նաւական պատերազմ ըրին , և գրեթէ

1 Թերմոպիլէի պատերազմին մէջ մեռնողներուն ինչ յիշատակ կանգնուեցաւ :

2 Ան պատերազմին օրը ուրիշ ինչ յաղթութիւն ըրին Յոյնք :

միշտ Յոյները յազմող եղան : Բայց երբոր լսեցին թէ Լեւոնիգաս մեռեր է և Թերմոպլիէին փրկեր են Պարսիկք, թողուցին Յոյնք Սաղամինա կղզին քաշուեցան :

Ի Թեմիստոկղէս ուղեւով որ Աթենացիքն ստիպէ Քսերքսեսի գէմ ծովու վրայ սլաակբազմելու, այսպիսի ստադամ մը հանել տուաւ թէ Փայտե պարիսպներու մէջ ամրացած կրնան յազմել Աթենացիք. և զիրենք համոզեց թէ Ազատութիւնն սւր է նէ՝ հայրենիքն ալ հոն է : Ասոնք լսելով Աթենացիք նոր տեսակ արիութեամբ մը բարբաբոսաց կատաղութեանը մասնեցին իրենց երկիրը, քաղաքնին, մեհեաննին, իրենց հարցը գերեզմանները, և կանայքը, տղաքն ու ծերերնին փոխադրեցին Սաղամինա և Եգինէ կղզին, և Արգոզիսի ծովեզերքը Տրեզնէ քաղաքը : Կիրսիղոս անունով իշխանը յորդորեր էր զիրենք որ Պարսից անձնատուր ըլլան, բռնեցին զինքը քարկոծեցին, անոր կինն ալ կանայք աւին ստատա ստատա ըրին : Ան ասէն բոլոր սլաակբազմի եկող մարդիկը մասն նաւերը որ Սաղամինա կեցեր էին : Քսերքսէս թրով կրակով բոլոր Ատաիկէն անապատ դարձնելէն ետքը մտաւ որ քաղաքը սարապ, ու միջնաբերդին մէջ միայն քիչ մը մարդ կայ (որ միջնաբերդը փայտէ և լսելով հոն ապաւինեցեր էին), ասոնք զարմանալի քաջութեամբ գէմ դնելէն ետքը՝ աւելի յանձն աւին կտոր կտոր ըլլաւ քան թէ ինքնակամ անձնատուր ըլլաւ : Վերջապէս

Ի նչպէս փրկեց Քսերքսէս Աթենքի :

տիրէց Քսէրքսէս բոլոր քաղաքին, ամէն բան կողոպտեց ու շէնքերուն կրակ տուաւ այրեց:

1 Պարսից նոր նաւատորմիղ մը օգնութիւն եկաւ, որով նորէն հաղար նաւ ունեցան. խակ Յոյնք իրէք հարիւր ութսուն նաւ ունեին: Դաշնակից զօրաց գլխաւորները Պարսից զօրաց բազմութիւնը տեսնելով՝ կ'ուզէին անձնատուր ըլլալ: Միայն թեմիատոկղէս ոտք կը կոխէր թէ պէտք է դէմ կենալ ու սրատերազմիլ: Հազիւ թէ սրտաշարժ ճարտասանութեամբը շատերը համոզեր էր թեմիատոկղ, Սպարտացի Եւրիբիադէս ծովակալը բարկութիւնը չկարենալով բռնել՝ վերուց դաւազանը որ անոր գլխուն զարնէ. Չարկ, ըսաւ թեմիատոկղ, բայց մտիկ ըրէ: Մէկէն վրայ հասաւ Երիտարդէս, որ աքսորանքէն նոր դարձեր էր, և սկսաւ խելքով ու ճարտասանութեամբ իր սոսխին այսինքն թեմիատոկղէսի օգնելու, և մէկէն աս գեղեցիկ խօսքը ըսաւ անոր. Ուրիշ ատենի թողունք մեր անձնական կռիւները, հիմայ նայինք թէ ինչպէս կրնանք իրարմէ աւելի հայրենեաց օգնել: Վերջապէս յաղթեց թեմիատոկղէսին խորհուրդը, և ամէնքը որոշեցին որ Սաղամինայի նեղուցին մէջ ընեն սրատերազմը:

2 Թեմիատոկղէս ծածուկ խմացուց Քսէրքսէսին իբրև բարեկամութեամբ թէ Յոյնք սարսափած կ'ուզեն փախչել Սաղամինայէն. ուստի խորհուրդ

1 Սաղամինայի քով ինչպէս սրատերազմեցան Յոյնք սրատերազմի:

2 Ինչպէս եղաւ Սաղամինայի սրատերազմը:

կուտար որ շուտով վրանին վազէ : Մէկէն հաւատաց Քսերքսէս . հրամայեց որ շուտ մը իրենները երթան գիշերանց Սաղամինան պաշարէն , ու առաւօտը կանուխ պատերազմի սկսին : Յոյնք պատրաստ կը սպասէին թէ երբ առաւօտ պիտի ըլլայ : Արշալոյսը ծագեց ու պատերազմը սկսաւ . Քսերքսէս զօրացը սիրտ ապու համար բարձր տեղ մը ելաւ կայնեցաւ : Քանի գնաց տարցցաւ պատերազմը . երկար տոկն քաջութեամբ գլխացան Պարսիկք . բայց երբոր սկսան խառնափնդոր , և առանց կարգի պատերազմիլ կիրթ ու պատերազմափորձ զօրաց հեռ , կոտորածը մեջերնին սկսաւ . հովը , նաւերուն դանդաղաշարժ ծանրութիւնը , տեղերնուն նեղ ըլլալը որով չէին կրնար ուզածնուն պէս նաւերը շարժել , ամէն բան իրենց հակառակ եղաւ : Յաղթեցին Յոյնք , Պարսից նաւերէն երկու հարիւրը ջարդեցին , շատն ալ բռնեցին , իսկ իրենք քառասուն ցռկանաւ միայն կորսնցուցին : Ան միջոցին Քսերքսէսի նիզակակիցը Աղիկառնասի թագուհին Արտեմիսիա՛ որ մեծամեծ քաջութիւններ ըրած ըլլալուն համար ետեւէ էին Յոյնք զինքը բռնելու , տեսնելով որ Աթենացւոց մէկ նաւը արագութեամբ ետեւէն կը հասնի , մէկէն հեղենացւոց դրօշակ մը կը բանայ , Պարսից նաւերէն մէկուն վրայ կը յարձեկի ու ծովուն ասկը կ'ընկղմէ : Յոյնք կը խարուին ասկէ , ու կարծելով թէ սխալ տեսեր են՝ ետ կը դառնան , և Քսերքսէս զարմացմամբ կը կանչէ . Այսօր էրիկ մարդիկ կին դարձեր են , և կանայք էրիկ մարդ :

1 Սաղամինայի սա հռչակուսը պատերազմը հանդիպեցաւ Քրիստոսէ 830 տարի առաջ՝ հոկտեմբերի 2ին, և փառաւոր յաղթութեան պատճառ եղաւ ոչ միայն զինուորաց քաջութիւնը, հասարակ թեմիստոկղէսի խոհեմութիւնն ու ճարտարամտութիւնը : Աս երեւելի զորավարին վարձատրին Յոյնք բաց 'ի մեծամեծ գովեստաներէն՝ ձիթիւնի պատկ մը և փառաւոր կառք մը, երթալու ատենը իրեք հարիւր Սղարտացի երիտասարդներ պատուոյ համար ինչուան Ղակոնիոյ սահմանագլուխը հետը գնացին : Աս պատերազմէն ետքը անմիջապէս եղած Ողիմպիական խաղին ատենը երբոր ինքը հոն եկաւ՝ ամէնքը սոք ելան, և բոլոր հանդիսականք խաղերը թողած՝ անոր կը նայէին, օտարականներուն ու արոց զինքը մատով կը ցուցնէին, ծափ կը զարնէին, կը գովէին զինքն ու կ'օրհնէին : Թեմիստոկղէսին ալ ուրախութեանը չափ չկար. սիրար լեցուեցաւ, ու գարձաւ իր բարեկամներուն ըսաւ. Ասանկ ուրախութիւն գեռկեանքիս մէջ չէի ունեցած. այսօր կը քաղեմ ահա Յունաստանի վրայ ըրած աշխատանքիս պատուը :

2 Ասանկով Արքայից արքային անթիւ նաւատորմիդն որ քիչ մը առաջ բոլոր ծովը անոր չէր բաւեր, ազատասէր ժողովրդեան մը առջևը ջարդութուրդ եղաւ ու ցրուեցաւ : Վախցաւ Քսերքսէս որ չըզայ թէ Յունաց նաւատորմիդը երթայ

1 Երբ հանդիպեցաւ Սաղամինայի պատերազմը և անոր պատուը ինչ եղաւ :

2 Սաղամինայի պատերազմէն ետքը Քսերքսէս ինչ ըրաւ :

Ելլեասգոնատար բռնէ, գիշերանց ձկնորսի մը նաւա-
կով գրեթէ մինակ անցաւ Ասիա, ուսկից առաջ
բխւաւոր զօրքով ու ծառաներով ասդին անցեր
էր, և իրեք հարիւր հազար զօրքով Թողուց Մար-
գոնիտը Յունաստան որ պատերազմը առաջ
տանի :

1 Մարգոնիտս անօգուտ տեղ Աթենացիքը մե-
կաւ Յունաց նիզակակցութենէն քակելու աշխա-
տելէն ետքը գնաց Ատտիկէ մտաւ, որուն բնա-
կիչքը արդէն Թողեր փախեր էին, կողսպանց,
աւրըշտրկեց ու Բէովտիա քաշուեցաւ, ուր ընդ-
արձակ դաշտերու մէջ կրնար իր զօրքն ուղածին
պէս շարժել, մանաւանդ բազմաթիւ հէժեւա-
դունդը: Քսերքսեսի Թողած իրեք հարիւր հա-
զարէն զատ՝ ունէր իր հրամանին տակը նաև յիսուն
հազար Բէովտացի, Թերացի և ուրիշ օգնական
Յոյներ: Իսկ Յունաց զօրքն էր գրեթէ հարիւր
տասը հազար, և զօրավարն էր Պաւսանիաս Նա-
կեգեմոնացին :

2 Երկու բանակը քանի մը օր դիմացէ դիմաց
կենալէն ետքը, Պլատեայի քովէրը զարնուեցան :
Մարգոնիտս զարմանալի քաջութիւններ ընելով
բոլոր Յոյները վրան զարմացրնէն ետև՝ ընկաւ
մեռաւ, Պարոիկներն ալ սկսան խառնափնդօր
փախչիլ, ու Ասոպոս գետին եզերքը շինած պաա-
նէշին ետեր սմբանալ, քիչ ասենէն պաշարեցին
առին Յոյնք ան պատանէջը, մէջիններն ալ Թրէ

1 Մարգոնիտս ինչպէս մտաւ Ատտիկէ :

2 Պլատեայի պատերազմը ինչպէս եղաւ :

անցուցին : Ան բազմաթիւ բանակէն հազիւ քաւասուն հազար հոգի ազատեցան , որ Արտաւազ նախարարին հետ ֆովկիս փախան , անկէ ալ թիւզանդիսնի ծովէն անցան դնացին Ասիա :

1. Յաղթութենէն ետքը Պարսից բանակին մէջ սիւսեցան Յոյնք : Գեաղինը ծածկած էր հարուստ աւարներով . արծաթն ու ոսկին վրաններուն մէջ կը փայլէր : Աւարին տասներորդ մասը Գեղգիսի տաճարը խրկեցին , մէկ մասը սրահեցին սասուաժոց շնորհակալութեան տաճարներ կանգնելու , Ֆնացածն ալ զօրաց բաժնեցին : Ան ասանէն սկսան Յոյնք աւրուիլ ու կամաց կամաց արծաթսիրութիւնն ու իշխանասիրութիւնը հայրենասիրութեան մարելուն պատճառ եղան :

Նոյն օրը մեծ պատուով իրենց մեռելներուն թաղումը ըրին Յոյնք (և մեռելները հազար իրեք հարիւր վաթսունի չափ էին) , և օրէնք գրին որ սովէն տարի երթան Պղատէա հանդիսով անոնց տարեդարձը կատարեն :

2. Պղատէայի պատերազմին օրը , Յունաց նաւատորմիցն ալ (որուն ծովակալներն էին Քսանթիսպոս Աթենացին և Լեւոսիքիգաս Լակեդեմոնացւոց թագաւորը) փառաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ Պարսից վրայ Միկաղէ հրուանդանին քով : Չորս հազարէն աւելի Պարսիկք պատերազմի մէջ մեռան , շատր փախչելու տակննին սպան

1. Պատերազմէն ետքը Յոյնք ինչ ըրին :

2. Պղատէայի պատերազմին օրը Յունաց նաւատորմիցը ինչ յաղթութիւն ըրաւ :

նուեցան, մնացածներն ալ Սարգիկէ քաղաքը մտան ազատեցան : Աս յաղթութեամբ բոլոր Յնիկան Պարսից ձեռքէն ազատեցաւ, և Քսէրքսէս որ ան արշաւանքովը կ'ուզէր բոլոր Եւրոպան նուաճել, Ասիոյ ծովեզերքին ազատութեանը պատճառ եղաւ : Աս Մարտիան ըսուած պատերազմը երկու տարի միայն քշեց :

Պ. I. ՈՒԽ Է .

ԱՆԷՆՅԻ ԵՐԷՆ շինութիւն. — Պատմութեամբ Տաւր. — Ասոր Թեմաքոյնի. — Ազատութեան Արիստոփանէս. — Կիճն. — Պերիլիշէս. — Փիլիսոս. — Անաստասիոս. — Արգասիոս. — Պիլոպոնէսոյն պատերազմ. — Անէնի թանգարան. — Իպոպոս. — Մահ Պերիլիշէս :

Պարսից երթալէն ետքը Աթենացիք նորէն Ատտիկէ զարձուցին իրենց կանաչքն ու որդերը, և սկսան նորէն Աթենքը շինել : Անկէց ետքը թշնամեաց յարձակումներէն ջլատնալու համար՝ խրատ տուաւ Թեմիստոկղէս որ Աթենքին չորս կողմը բարձր պարիսպ քաշէն : Աս երբոր լսեցին Նակեդոնացիք, մեկէն դեսպան խրկեցին Աթենացւոց ըսելով թէ Վտանգաւոր բան է Պերսպոնէսէն դուրս ամուր պարսպապատ քաղաք

Պարսից եւ քաղաքէն ետքը Աթենացիք ինչ ըրին :

ունենալը, վասն զի եթէ յանկարծ նորէն բարբարոսները գիմելու ըլլան Յուճառասան, անիկայ իրենց ամուր սպասարարան կ'ըլլայ : Թեմիստոկղէս իմանալով որ միայն նախանձէ շարժած աս ազգարարութիւնը կ'ընեն իրենց, դեսպաններուն ըսաւ որ Աթենացիք ալ մասնաւոր դեսպան կ'ուզեն խրկել Ղահկեղեմոն աս բանիս վրայ խօսելու. զանոնք ճամբեց, և ինքը դեսպաններուն մէկը եղած՝ մինակ առաջուց գնաց, ապսպրելով որ մեկաշնոնք ուշանան, և ան միջոցին պարսպին շէնքը շուտ շուտ առաջ երթայ : Ան ատենը բոլոր քաղաքացիք հարուստ, աղքատ, գատաւոր, արուեստաւոր, կին, աղայ, ծեր, ամէնքը մէկ հոգւով սկսան սարխապը առաջ տանիլ. նիւթի ալ չսպասելու համար՝ հասարակաց շէնքերը, առանձնական տները, գերեզմաններու և մեհեաններու աւերակներն առին պարսպին գործածեցին : Անգին Թեմիստոկղէս Սպարտացիները կը զբաղեցընէր, և չէր ուզէր մինակ ատենան ելլել. Ղնկերներս սխաի գան ըսելով, երբոր իմացաւ թէ պարսպներուն շէնքը ըմբնալու մօտեցեր է, համարձակ ատենանը ելաւ և ըսաւ թէ Աթենացիք իմ խորհրդովս ամբացուցին քաղաքը, և աս բանս իրենց իրաւունքն էր : Շատ նեղացան Սպարտացիք, բայց ձայն չկրցան հանել. միայն Թեմիստոկղին վրայ սաստիկ ռի պահեցին, ու ատենի սպասեցին որ վրէժնին հանեն :

1 Աթենքի առջի նաւահանգիստը շատ սղըլ

1 Թեմիստոկղէս Աթենացւոց ծովային զորու-

տիկ ու անյարմար էր : Թեմիսասկզէս որ կ'ուզէր իր հայրենիքը ծովու տէր ընել, համոզեց Աթենացիքը Պիրէոնին շէնքը առաջ աանելու՝ որ քաղաքէն չորս հազար քայլ հեռու, ու արդէն բնական կերպով ալ փորուած իրեք մեծամեծ աւազաններ ունէր, և անով կրնային Աթենացիք ընդարձակ ու ասպահով նաւահանգիստ մը ունենալ : Չորս կողմը քաշած սպարիսպնին այնչափ լայնութիւն ունէր՝ որուն վրայէն քովէ քով երկու կառք կրնար անցնիլ, և ասոնք շինելը հազիւ թէ ասարի մը քշեց : Վիչ ատենէն Պիրէոնը քաղաք մը դարձաւ, և ետքը սպարիսպով մը Աթենքին հեռ միացաւ. ան սպարիսպը Կիսննին ատենը սկսաւ ու Պերիկլէսին ժամանակը լմնցաւ :

։ Յոյնք իրենց յաղթութիւններովը սիրտ առած՝ բաւական չսեպելով Պարսիկները քշելը, անոնց վրայ ալ կը յարձըկէին (477) : Բազմաթիւ նաւատորմով մը Պաւսանիաս և Արիտաիդէս գնացին անոնց ձեռքէն Կիսրոս կղզին ու Բիւզանդիոնն առին : Ան յաղթութիւններով հպարտացած Պաւսանիաս, և ձեռք ձգած հարստութիւններովը մեղկացած՝ միտքը դրաւ որ հայրենեացը գերութեամբը ինքը փառքի հասնի : Թուղթ գրեց Վըսեղբսեպն որ Եթէ իր աղջիկը իրեն կին տայ, բոլոր Յունաստանը անոր ձեռքը կը մտանէ :

Թիւնն աւելցընելու համար լինչ խորհուրդ տուաւ :

։ Պաւսանիաս և Արիտաիդէս լինչ նոր քաջութիւններ ըրին Պարսից գէմ :

1 Սպարտացիք թղթատար գերիի մը ձեռքով
 աս մատնութիւնը խմանալով, մէկէն Պաւսանիա-
 սին ձեռքէն նաւատորմին իշխանութիւնը առին,
 ու զինքը Սպարտա դատանատանի կանչեցին: Երբ
 որ չկրցաւ արդարանալ ու պարէտները զինքը
 դատապարտեցին, Աթենասայ տաճարը փախաւ:
 Ան ատեն դուռը վրայէն մեծամեծ քարերով գո-
 ցեցին որ մէջը անօթութենէ մեռնի. կ'ըսեն թէ
 գրան զխմացը առջի քարը զնոզը իր մայրն եղեր է:

2 Անգին Թեմիստոկլէս ալ, որ Աթէնքը փա-
 ռաւորելու և զորացրնելու ջանքովը բոլոր դաշ-
 նակցաց ատելի, իշխանասիրութեամբն ալ Աթե-
 նացւոց կասկածելի եղեր էր, հայրենիքէն աքստ-
 րուած՝ զնաց Պեղոպոնէս քաշուեցաւ: Սպար-
 տացիք որ վրան ռի ունէին՝ ամբաստանեցին թէ
 ինքն ալ Պաւսանիասին ընելու մատնութեան մէջ
 ձեռք ունէր, և ուղեցին որ Յունաստանի աշխար-
 հախումը ժողովին առջևը ինքզինքը արդարա-
 ցրնէ: Իմացաւ Թեմիստոկլէս որ Աթենացիք է-
 ական մտրդ խրկեր են զինքը բռնելու, և յիշեց
 պզտիկուց հօրը իրեն ատուած խրատը թէ պէտք չէ
 ժողովրդեան ցրցուցած սիրոյն ու պատուոյն վրայ
 վստահիլ: Ասան զի օր մը հօրը հեռնաւահանգրս-
 տին քով պարտելու ատեն, հայրը իրեն հին պա-
 տերազմական նաւերը ցրցուցեր էր որ ծովե-
 զերք ձգուած էին, ու ըսեր էր. Ահա իր զորա-
 վարներն ալ ասանկ կը ձգէ ժողովուրդը որդեակ:

1 Ի՞նչպէս դատապարտուեցաւ Պաւսանիաս:

2 Թեմիստոկլէս ինչո՞ւ և ի՞նչպէս փախաւ:

Էրբօր ալ անոնցմէ շահու մը յոյս չունենայ : Եւ ստոյգ գիտնալով որ Թշնամիները զինքը պիտի դատապարտեն՝ կօրկիւրա փախաւ , ետքը Եպիւրոս՝ Մողոսացւոց Ագմեա Թագաւորին քովը գնաց . անկէց ալ Պարսից Արտաշէս Թագաւորին պալատը :

Արտաշէսին առջևն որ ելաւ Թեմիստոկղէս , Ես եմ աեր արքայ , ըսաւ , Թեմիստոկղէս Աթենացին որ այնչափ չարիք հասուցի Պարսից , և հիմայ Յունացմէ հալածուած՝ եկայ քեզի ապաւինեցայ . քու ձեռքդ է Թեմիստոկղէսին բազդը : Զարմացաւ Թագաւորը արիասիրտ համարձակութեանը վրայ , ներեց անոր . մէկէն ան երկու հարիւր քանքարը որ անոր գլուխը բերողին խոստացեր էր , հանեց իրեն տուաւ . ուրիշ շատ պարգևներէն ալ զատ՝ իրեք քաղաք տուաւ որ անոնց եկամտովը հանգիստ ապրի : Բայց ետքը երբօր Արտաշէս Յունաստանի վրայ պատերազմ բացաւ , զինքը սպարապետ զորաց անուանեց : Երկու Թրիմէջ ընկաւ Թեմիստոկղ . վասն զի կամ պէտք էր հայրենեացը վրայ զէնք վերցընելով առջի ըրած քաջութեանցը փառքը կորսընցընել , և կամ Թագաւորին դէմ ապերախտ երևնալ . ուրիշ ճարչտաւ , միտքը դրաւ որ կամաւ մեռնի : Մեծ խնջոյք մը ըրաւ , բոլոր բարեկամները հրաւիրեց , և ամենուն հետ պագտուելէն վերջը Թոյն առաւ մեռաւ . վաթսունըհինգ տարեկան :

Արտաշէս ինչ կերպով ընդունեցաւ Թեմիստոկղը :

1 Թեմիաստեղծեսի դատապարտութենէն քիչ մը
 ետքը Արիստիդէս Աթենքի մէջ ծերացած մեռաւ,
 ամէնքը վրան ցաւեցան. այնչափ ատեն դանձա-
 պետութիւն ըրեր էր, և քովէն թաղման հան-
 դէսը կատարելու ալ բաւական ստակ չէլաւ: Հա-
 սարակապետութիւնը յանձն առաւ գատտիարա-
 կել անոր որդիքը, այջիկ աղոցն ալ օժիտ տուաւ
 կարդէց: Արիստիդէսի վրայ աս ալ մեծ գովեստ
 է որ անգամ մը դերասանին մէկը Եսքիդոսի ողբ-
 երգութեանց մէկը ձեռքընէլու ատենը երբոր
 կ'ըսէ թէ Ամիթարաւոս ոչ այնչափ կ'ուզէր երե-
 նալ բարի մարդ որչափ իրօք ըլլալ, ամէնքը սկսան
 Արիստիդէսի վրայ նայիլ:

2 Թեմիաստեղծեսի յաջորդէց Աթենքի մէջ Վի-
 մոն, Միլտիագէսի որդին, որ Արիստիդէսի
 խրատներովը մեծցած, ու շատ կատարելութիւն
 ներով զարգարուած էր: Պարսից հեռ եղած պա-
 տերազմը քաջութեամբ առաջ տարաւ, ամէն
 տեղ յաղթութիւններ ընելով շատ կղզիներու ու
 Թրակիոյ ծովեզերքին տիրէց, Վարիոյ քաղաք-
 ներէն ալ Պարսից սահասպան զօրքերը փախուց:
 Արտաշէս, Վիմոնին առջևն առնելու համար՝ ան-
 թիւ զօրք ժողովէց Եւրիմեգոն գեաին եզերքը,
 չորս հարիւր նաւով տորմիզ մըն ալ գեաին բերանը
 կեցընէլ տուաւ: Վիմոն երկու հարիւր յիսուն
 ցուկանաւ միայն ունէր. բայց ամենեկին պատերազ-
 մելու շատրակուսեցաւ, և փառաւոր յաղթու-

1 Արիստիդէս ինչպէս մեռաւ:

2 Թեմիաստեղծեսի տեղը ո՞վ անցաւ:

Թիւն մը ըրաւ . Պարսից նաւերէն շատը ընկզմեց ,
հարիւր հատը բռնեց , և քսան հազար հոգի գերի
ըրաւ :

1 Կիմոն ուզելով որ ըրած յաղթութենէն ա-
մէն կարելի եղած պտուղը քաղէ , նոյն իրիկունը
իր զօրացը Պարսից գերիներուն հագուստը հագ-
ցուց և անոնց հետ ինքն ալ Պարսիցմէ առած նա-
ւերուն մէջ մտաւ , ու յաջող քամիով մը Պարսից
բանակը հասաւ : Ասոնք ամենեկին կասկածի չեր-
թալով Յոյները սիրով ընդունեցան . բայց անոնք
բանակին մէջ աեզն որ հասան՝ նշան մը արուեւուն
պէս վազեցին Պարսից վրայ ու ստեղծի ջարդ մը
տուին . անբաւ աւար ալ ձեռք ձգեցին , որոնց մեծ
մասը Աթենքը զարգարեւու գործածեց Կիմոն :

2 Երբոր Կիմոն Ատիա Պարսից վրայ յաղթու-
թիւններ կ'ըներ՝ ուրիշ Աթենացի զօրավարներ
ալ Փովկլիսի ու Բեովաիոյ կը ատրելին , և Պեղոպո-
նեսի ծովեզերքը կ'աւրըշարկէին : Ուզելով Կիմոն
Աթենացուց արգիլել որ իրենց համազգի եզբար-
ցը հետ պատերազմ քնեն , զանոնք հեռաւոր
արշաւանքներու ջանաց զբաղեցընել : Եգիպտա-
ցիք Պարսից գէմ գլուխ քաշած ըլլալով Աթենա-
ցուցմէ օգնութիւն խնդրեցին (460) : Աթենացիք
զօրքով լեցուն երկու հարիւր նաւ խրկեցին անոնց,
որ Նեղոս գետին մէջէն ինչուան Մեմփիս հասան :
Առջի բերան իրենց նիզակահցացը հետ յաղթող

1 Կիմոն ի՞նչ հնարքով նոր յաղթութիւն ըրաւ
Պարսից գէմ :

2 Աթենացիք ի՞նչպէս օգնեցին Եգիպտացուց :

Եղան Աղխատացիք, բայց Եոթը Պարոնկները զօրացան, և Յոյները որ իրենց նաւերնին այրել էին՝ Պրոսոպիաիս կղզին փախան, ու ասանումը ամիս իրենք զիրենք սրաշտպանեցին: Եոթը հաշտութիւն ըրին Պարսից հետ ու Եո զարձան, բայց ուղեւոր Վերիայէն անցնել ու Վիւրենազան դաւաւր երթալ, Աթենացւոց շատը հիւանդութենէ: և անասափն աշխատութենէն մեռան:

1. Վիմոն Աթենքի մէջ զօրաւոր Թշնամիներ ունէր, որ վերջապէս Ժողովրդեան աչքը մտան ու զինքը հայրենիքէն աքսորել ատելին: Բայց երբոր Աթենացիք Վահեդեմոնացւոցմէ չարաչար յաղթուեցան, շուտ մը ան մեծ մարդը կանչեցին (430): Վիմոն երկու նախանձորդ աղջերուն մէջ հինգ տարուան զինագաղարում ըրաւ, և տեսնելով որ Աթենացիք հանգարա կենալիք չունին, Ժողովեց զանոնք՝ Վիպրոս կղզւոյն վրայ տարաւ որ Թշնամեաց ձեռքէն ազատեն: Եւ անանկ մեծա մեծ յաղթութիւններ ըրաւ Պարսից վրայ որ Արտաշէս ստիպուեցաւ Յոնիոյ քաղաքներուն ազատութիւն տալ ու հետը հաշտութիւն ընել (449): Վերաւորած մեռաւ Վիմոն Վիպրոս կղզին իր փառաւոր յաղթանակներուն մէջ, և Մարահան պատերազմը վերջացաւ: Վիմոնի մահուանը վրայ ամենքը լացին: Որդի հայրասեր էր Վիմոն, վասն զի իր հօրը Մելախագեսին յիշատակն ալ ազատելու համար պարտքը վճարեց: բարեկամ հաւատարիմ, քաղաքացի հայրենասէր, զօրավոր

1. Վիմոնի վերջն ինչպէս Եղաւ:

ամենահմուտ . և գերագոյն իշխանութեան ու պատուոյ մէջ խոնարհամիտ : Յիշատակութիւն մը չկայ որ իրեն փառաւոր յուզարկաւորութիւն ըրած կամ շիրիմ մը կանգնած ըլլան Աթենացիք . բայց անոր անեղծ արձան յիշատակի՝ ժողովրդեան զաւն ու արտասուքն եղաւ :

1. Կիմոնի մեռնելէն ետքը Պերիկղէս տիրեց Աթենացւոց, որ խորագնին խմաստասէր, ներհուն քաղաքագէտ ու մեծ ճարտասան էր (443) : Անանկ զօրաւոր էր ճարտասանութիւնը, որ ան ատենի բանաստեղծները երբեմն կ'ըսէին թէ Արամազդ անոր բերնովը կ'որոտայ ու Ելլադան տակն ու վրայ կ'ընէ . երբեմն ալ թէ Համոզիչ շնորհքները անոր շրթունքներուն վրայ հանգչած են : Օր մը հարցուցին Թուկիդիդէսին, որ անոր ուսոյն էր, թէ Որերնիդ աւելի ազէկ կը կռուիք . — Զինքը գետինը ձգած ատենս, ըսաւ, անանկ կ'ելլէ դէմ կը խօսի որ աչքով տեսնողներն ալ մտքերնին կը գնեն թէ ինքը չէ իյնողը : Բայց ասանկով ալ ամենեկին իր վրայ չէր վստահէր Պերիկղէս, բազմութեան առջևը բան մը խօսելէն առաջ՝ աստուածոց օգնութիւնը կը խնդրէր որ բերնէն անպաշարժ խօսք մը չելլէ, և ժողովի երթալու ատենը՝ անէն դուրս չելլած կ'ըսէր ինքիրեն . 'Նայէ Պերիկղէս, ազատ մարդկանց հետ խօսելու կ'երթաս, ԅունաց և Աթենացւոց հետ :

1. Կիմոնի մեռնելէն ետքը մի իշխեց Աթենացւոց : — Ինչ բնաւորութեան տէր մարդ էր Պերիկղէս :

1 Պերիկղէս իրեն մի միայն նպատակ դրեր էր հայրենեացը մէջ ամենէն սիրելի, ու ամենէն անուանի ըլլալ: Ժողովրդեան աչքը մտնելու և ետքը ուղածին սէս անիկայ կառավարելու համար կը նայէր որ անոր կիրքերը սնուցանէ. անոր փառասիրութիւնն ու իշխանասիրութիւնը հաճելու համար՝ իշխանութիւնը կ'ընդարձակէր, ու նոր նոր տեղերու կը տիրէր, արուեստից յառաջադիմութեանը վրայ ունեցած փափաքն ալ կը ցուցնէր՝ հանդէսներն ու թէատրոնները շատցընելով, և Աթէնքը փառաւոր շէնքերով զարդարելով: Անտակներ շինուեցաւ հռչակաւոր Պարթենոնը կամ Աթենասայ տաճարը, Ողէոնը կամ երաժշտութեան թէատրոնը: Ամէն ուղածը կ'ընէր Պերիկղէս Աթէնքի մէջ. Թագաւորի անունը միայն սկսուեալ էր վրայէն: Գաշնակիցները տեսնելով որ հասարակաց նաւատորմին համար սահուած ստակը անիկայ Աթէնքը զարդարելու կը գործածէ, որք ելան, Աթենացւոց գանգատ ըրին: Մեկէն Պերիկղէս զանոնք նուաճեց, ու առաջարկեց Աթենացւոց որ եթէ կ'ուզեն բոլոր ան շէնքերուն ծախքը ինքը վճարէ, միայն թէ իր անունը գնէ անոնց վրայ. Աթենացիք յանձն չափն:

2 Սակայն Պերիկղէսի համարումն ալ սկսաւ իյնալ: Թշնամիները դեռ յայտնի իրեն դէմ կ'ուսել չհամարձակելով սկսան անոր բարեկամներուն

1 Աթէնքը ինչպէս զարդարեց:

2 Պերիկղէսի դէմ ինչ թշնամութիւններ ըրին Աթենացիք:

Թշնամու թիւն ընել : Անոնցմէ մէկն էր Փիղիաս , որ Պերիկղէսի շինել տուած շէնքերուն վերակացու գրուեր էր , և Աթէնքը իր հրաշակերտ արձաններովը զարդարեր էր . ասոր վրայ ամբաստանութիւն ըրին թէ Աթենասայ արձանը զարդարելու համար իրեն արուած ոսկիէն գողցեր է . Փիղիաս թէպէտ ինքզինքը արգարացուց , բայց մտիկ չըրին , ու խեղճը բանտի մէջ մեռաւ : Մէկն ալ Անաքսագորաս փիլիսոփան էր , Պերիկղէսի վարպեան ու բարեկամը . ասիկայ ալ զըտարուցին թէ աստուածոց դէմ խօսեր է . ուստի հարկ եղաւ որ փախչելով ազատի ձեռքերնէն : Պերիկղէսի Ասպասիա կնկանը վրայ ալ՝ որ ոչ միայն գեղեցկութեանը համար անուանի էր , հասարնակ հանձարոյն , իմաստութեանն ու ճարտասանութեանը՝ որով ամէնքը զարմացած կ'երթային անոր դասախօսութիւնը մտիկ կ'ընէին , ինչուան նաև Սոկրատ , ամբաստանութիւն ըրին թէ կրօնքի անպատուութիւն կ'ընէ , և կ'ուզէին զինքը դատապարտել . Պերիկղէս հազիւ կրցաւ թափած արցունքներովն ու ճարտասանութեամբը դատաւորաց ձեռքէն զանիկայ ազատել :

1 Ան միջոցին (436) Կորկիւրացիք Աթենացուցմէ օգնութիւն առած՝ Կորնթացուց վրայ պատերազմ բացին : Կորնթացիք աս բանիս վրայ Սպարտացուց գանդատ ըրին . անոնք ալ որ արդէն բարկացեր էին Աթենացուց՝ որ մինակ սիրապե-

1 Պեղտպոնն սահան պատերազմին պատճառը ինչ էր :

տեր էին Յունաստանի, մէկէն անոնց բողոքեցին և զանազան պայմաններ առաջարկեցին. երբոր յանձն չառին Աթենացիք, իրենք ալ Պեղոպոնեսական ըսուած գաշնակցութիւնը հաստատեցին ու վրանին պատերազմ հրատարակեցին :

1 Աս գաշնակցութեան մէջն էին Բեովոսացիք (բաց ՚ի Պղատէա քաղաքէն), Փոկէացիք, Մեդարացիք, Ամբրակիացիք, Լեւկադացիք, Անակտրիոնացիք, և Աքայեցւոցմէ և Արգիացւոցմէ զա՛բուր Պեղոպոնեսի բնակիչները : Աթենացւոց կողմն եղողներն էին Ասիոյ ծովեզէքը Թրակիա և Ելլեսպոնիոս եղած Յունաց քաղաքները, Ահաւնանիա, ուրիշ քանի մը աղքեր և բուր կղզեցիք՝ բաց ՚ի Մեդոս և Թերա կղզիներէն : Ասոնց ծովային զօրքը աւելի շատ էր, Պոլոպոնեսացւոց ալ ցամաքայինը :

2 Պատերազմը սկսաւ (431). Սպարտացւոց Ալքիդամոս թագաւորը վաթսուն հազար զօրքով Ատտիկէ մտաւ, կողոպտեց, և զօրքը աւարով շուցած՝ Պեղոպոնես գարձաւ : Աթենացւոց նաւատորմիցը պատրաստուած ճամբայ ելլելու օրը արևը խաւարեցաւ : Աւելորդապաշտ Աթենացիք պատճառը չգիտնալով սարսափեցան, չէին ուզեր պատերազմի երթալ : Տեսաւ Պերիկլէս որ իր նաւապետն ալ տարակուսած կեցեր է, վերարկուն առաւ անոր երեսը ծածկեց ու հարցուց թէ Բան մը կը տեսնեն : Երբոր անիկայ ըսաւ թէ Բան մը

1 Ո՞ր քաղաքները կային Պեղոպոնեսական գաշնակցութեան մէջ :

2 Առաջին պատերազմը ի՞նչպէս էր :

չեմ տեսներ, վասն զի վերարկուդ արգելք է. —
 Ասանկ է, ըսաւ Պերիկղէս, արևուն խաւարին ալ,
 վերարկուին պէս լուսինը երկրիս ու արևուն մէջ
 տեղը դալով չմոլոր որ արևուն ճառագայթ-
 ները մեզի հասնին : Ամէնքը համոզուեցան . դնա-
 ցին ծովու վրայ վրէժնին հանեցին, բոլոր Պեղո-
 սոնեոսի ծովեզերեայ քաղաքներն աւրըշարկեցին,
 դառնալու ատեն ալ Եգինա կղզոյն տիրեցին :
 Փառաւոր թաղում ընել ասաւ Պերիկղէս աս
 առջի պատերազմին մէջ մեռնող քաղաքակցաց,
 ու վրանին գեղեցիկ դամբանական ճառ մը խօսե-
 ցաւ : Անանկ սրտաշարժ էր ան ճառը, որ վար-
 իջնալու ատենը բոլոր կանայք վազեցին Պերի-
 կղէոսի գլուխը ծաղկրներով պսակեցին :

1 Երկրորդ տարին նորէն Ատաիկէի վրայ վա-
 զեց Արքիգամոս, ու նորէն սկսաւ աւրըշարկել :
 Ան միջոցին ժանտամահը Եթովպիա, Եգիպտոս,
 Լիբիա, Պարսկաստան ու Լեմնոս կղզին շատ կո-
 տորած ընելէն ետքը Աթէնք հասաւ, ուր դրե-
 թէ բոլոր Ատաիկէի բնակիչքը փախեր ժողովուր-
 էին : Փողոցները դիակներով լեցուեցան, մեռնող-
 ներուն թիւ չկար, ժողովրդեան յուսահատու-
 թեանն ալ չափ չկար . քաղաք կ'իջնար՝ մեռել կը
 տեսներ, պարիսպները կ'եւէր՝ արտերուն, գե-
 ղերուն մուխն ու բոցը կը տեսներ կ'ողբար :

2 Երկու տարի քչեց աս ժանտախտին կոտո-

1 Պատերազմին երկրորդ տարին ինչ պատահե-
 ցաւ :

2 Աթէնքի ժանտախտը որչափ ատեն քչեց :

բաժը : Ան առե՛նը Իսրայէլի անուանով Կովայի
 հռչակաւոր բժիշկ մը կար որ Պարսից Արտաշէս
 թագաւորին ընծաներն ու խոստումնաբերը ար-
 համարհելով, աւելի յանձն առաւ Յունաստան
 կենալ ու իր հայրենակցացը օգնել . ասիկայ ամէն
 հնարք կ'ընէր ժանտախտին դէմ, բայց ճար չէր
 ըլլար : Երկու տարիէն ետքը քիչ մը մեղմացաւ .
 բայց տասնըութը ամիսէն ետքը նորէն բորբոքե-
 ցաւ, ու նորէն սկսաւ ահաւոր կոտորածներ ընել :

1 Ժողովուրդը աս թշուառութենէն դաւնա-
 ցած, մէկ կողմէն ալ Պերիկլէսի թշնամիներէն
 գրգռուած, իբրև թէ անիկայ եղեր էր ժանտախ-
 տին պատճառը, որ այնչափ բազմութիւն Աթենքի
 մէջ առնելովը քաղաքին օդը ապականեր էր, վրան
 տուգանք դրին ու իշխանութենէ ձգեցին : Պերի-
 կլէսի ազգականացն ու բարեկամներուն շատն
 ալ ժանտախտէ բռնուեցան մեռան . թէպէտ այն-
 չափ դժբաղդութեանց մէջ ալ իր բնական հան-
 դարտութիւնն ու վեհանձնութիւնը չկորսնցուց,
 բայց երբոր իր մէկ հատիկ որդին Պարալոս ալ
 մեռաւ, ու Պերիկլէս ձեռքը ծաղկէ պսակ բռ-
 նած եկաւ որ որդւոյն գլուխը սրահէ, չքիմացաւ,
 լալով ընկաւ զաւկին վրայ, և սկսաւ գետի սէս
 արցունք թափել :

2 Պերիկլէսի տեղ սրտերազմը առաջ տանելու
 համար ուրիշ շատ զօրավարներ ու ճարտասաններ
 դրին Աթենացիք, զամենքն ալ փորձեցին ու մէկուն

1 Պերիկլէս ինչո՞ւ ձգուեցաւ իշխանութենէն :

2 Նորէն ի՞նչպէս ընտրուեցաւ : — Ի՞նչպէս մե-
 ռաւ Պերիկլէս :

քովն ալ Պերիկղէսի խելքն ու կառավարութեան
 հողին չդասն : Կարօտ եղան Պերիկղէսի , թողու-
 թիւն խնդրեցին իրմէ , ու աւելի մեծցուցին անոր
 իշխանութիւնը : Բայց քիչ ատենէն , այսինքն պա-
 տերազմին երրորդ տարին՝ Պերիկղէս ալ ժանա-
 փատէն բռնուեցաւ (429) : Մեանելու ատենը
 քաղաքին գլխաւորները անկողնին չորս կողմը նըս-
 տած անոր կատարելութիւնները կը յիշէին , իրա-
 րու կը պատմէին թէ՛ որչափ գեղեցիկ շէնքերով
 հայրենիքը զարդարեց , ու որչափ փառաւոր յաղ-
 թութիւններ ըրաւ : Պերիկղէս ան խօսքերը լսելով
 դարձաւ անսոնց ըսաւ . Կը զարմանամ որ կենացս
 մէջ ամենէն աւելի գովեստի արժանի ու ինծի
 փառք եղած բանը մտոցաք , այսինքն ան որ ամե-
 նեին քաղաքակցացս մեկուն չարիք մը չեմ հա-
 սուցած : Ասանկ Պերիկղէս կենացը վերջին վայր-
 կեանը հասած՝ աւելի կ'ուրախանար անցուցած
 վարուցը աղէկութեանը քան թէ երկար ու բա-
 րեբախտ իշխանութեանը , փառաւոր յաղթա-
 նակներուն և պերճախօսութեանը վրայ :

ԳԼՈՒԽ Ը .

Պատիժ է այն առաջը . — Կշեռն . — Նիւթ . — Յէ-
ռան քարան շինարարար . — Աշխիւթ . —
Աւշառն + Սիւնի . — Եգոս գէտն պատիւ .
— Աւելն + առաջը . — Վարձան Պէշ-դաննալան
հարտն :

1 Պերիկղէս երբոր մեռաւ՝ իմացան Աթենացիք
թէ ինչ մեծ կորուստ ըրին : Իրմէ ետքը իշխանու-
թիւնը փառասէր ու անկարող մարդկանց ձեռքն
անցաւ , որ իրենց դէշ կառավարութեամբը թէ
տէրութեան և թէ դաշնակցաց մեծ փրատ հա-
տուցին : Ասոնք Պերիկղէսի ոչ իշխանութիւնն ու-
նէին և ոչ անոր խեղքը , և միայն ուղեւով անոր պէս
Ժողովրդեան սիրելի ըլլալ , ամէն բանի մէջ նայե-
ցան որ անոր կամքը կատարեն , մէկ խօսքով Ժո-
ղովրդեան ձեռքը թողուցին բոլոր տէրութեան
կառավարութիւնը :

2 Պերիկղէսի մեռնելէն քիչ մը առաջ՝ Աթենա-
ցիք սկսեր էին Պոսիդէա քաղաքը սլաշարել :
Պոսիդէացիք ամենայն կերպով դէմ կը դնէին .
բայց երբոր մէջերնին սովը սասակացաւ ու սկսան
ինչուան մէկըմէկ ուտել , հարկեցան անձնատուր

1 Պերիկղէսի մեռնելէն ետքը Աթենքը ո՞վ կառա-
վարեց :

2 Պոսիդէա քաղաքը ի՞նչպէս առնուեցաւ :

ըլլալու . յանձն առին Աթենացիք , աս պայմանով որ Պոսիդէացիք քաղաքնին թողուն երթան , էրիկ մարդիկ հետերնին մէկ հագուստ մը միայն առած , իսկ կնիկ մարդիկ երկերկու , ճամբու համար ալ քիչ մը սասկ : Թողուցին խեղճ Պոսիդէացիք իրենց ծնած քաղաքնին , ու կէս մը Քաղկեդոն գնացին , կէս մըն ալ ասդիս անդին շրուէցան : Իրենցմէ գաղթական մը խրկեցին Աթենացիք , ու նորէն Պոսիդէան ծաղկեցուցին :

1 Պեղոպոնէսացիք նորէն Ատտիկէի վրայ երթալու տեղը՝ գնացին Աթենացւոց դաշնակից Պղատէա քաղաքը պաշարեցին , ու չորս կողմը պատ քաշեցին որ սովի բռնեն : Առաջուց Պղատէացիք բոլոր իրենց աղաքը , կանայքը ու ծերերն առեր Աթէնք խրկեր էին . չորս հարիւր հոգի միայն մնացեր էին քաղաքը պաշտպանելու . մէջերնին ութսուն Աթենացի կար , հաց շինելու համար ալ հարիւր տասը կին : Երկար ատեն քաջութեամբ դէմ կեցան . բայց երբոր սովը մէջերնին սասակացաւ , մութ ու անձրևոտ դիշեր մը երկու հարիւր Պղատէացիք կամացուկ մը պարսպէն վար իջան , ու առանց պահապանաց խմանալուն փախան Աթէնք գնացին : Մնացածներն ալ բոլորովին յուսահատած՝ անձնատուր եղան , յուսալով թէ վրանին կը դթան Պեղոպոնէսացիք , բայց անոնք անդթութեամբ զամենքն ալ ետէ ետև սպաննեցին , և կնիկ մարդիկը գերի բրին (427) . երկրորդ տարին ալ Թեբացիք իրենց ատելու

1 Պղատէա քաղաքը ինչպէս առնուեցաւ :

Թիւնը կշտացրնելու համար Պղատէան հիմնայատակ կործանեցին :

1 Նոյն կերպով վարուեցան նաև Աթենացիք Վեստս կղզւոյն բնակչացը հետ , որ զիրենք Թողեր Պեղտարնեասական գաշնակցութեան մէջ մտեր էին : Շատ զօրքով ծովէն ու ցամաքէն Վեստացւոց դըւխաւոր քաղաքը Միտիլինէն պաշարեցին : Անօգուտ տեղ ջանացին Սպարտացիք Միտիլինէի օգնել , բնակիչքը անձնատուր եղան , և գլխաւորները սարսափած՝ մեհեանները փախան ասպաւինեցան . բռնեցին զանոնք Աթենացիք ու Աթէնք խրկեցին մեռուցին : Միտիլինէի ալ սպարխապները քանդեցին , նաւերն Աթէնք խաւրեցին , երկիրը իրեք հազար հաւասար կտոր բաժնեցին , իրեք հարիւրն աստուածոց նուիրեցին ու մնացածը մէջերնին բաժնեցին :

2 Պերիկղեսի տեղը անցնողներուն մէկն էր նաև Վղէոն ցածաղցի խաղախորդը , բնութեամբ յանդուգն ու փառասէր , որ Ժողովրդեան աչքը մտնելու համար անոր աստերը սնուցանելու կը ջանար :

3 Իրեն նախանձորգն էր Նիկիաս , անուանի , հարուստ , խոհեմ ու ճարտար Աթենացին : Երբոր Վղէոն Թրակիոյ մէջ Սպարտացւոց դէմ սպառերազմելու ասենը զարնուեցաւ մեռաւ , սկսաւ Նիկիաս հաշտութեան ետեւէ ըլլալ , ու Աթենա-

1 Միտիլինէն ինչ կերպով առին Աթենացիք :

2 Վղէոն ինչ մարդ էր :

3 Նիկիաս ո՞վ էր :

ցւոյ և Սպարտացւոց մէջ յիսուն տարուան զինադադարումըրաւ (422) :

1 Աս յիսուն տարուան հաշտութիւնը հազիւ թէ եօթը տարիի չափ գիմացաւ, անոր մէջ ալ անդադար երկու ազգը իրարու հետ կռիւ ու իրարու դէմ գանգատ կ'ընէին : Աւերջասպէս չկրցան համբերել, նորէն սկսաւ պատերազմը :

2 Ազնուազգի Աղկիրիադ պատանին, մարմնոյ ու մտաց ամէն տեսակ ձիրքերովը զարգարուած ըլլալով, կը փափաքէր որ Պերսիկղեսի իշխանութեանը հասնի, որ իրեն ազգականն էր : Բոլոր իր վրայ խօսող մատենագիրները կ'ըսէն թէ ուզած ատենը Աղկիրիադին սէս առաքինի մարդ չէր գտնուեր Յունաստանի մէջ, ընդ հակառակն չուզած ատենն ալ անոր սէս ախառամող չէր գտնուեր : Իրաւցընէ իր վարպետին՝ այսինքն Սոկրատայ խրատներուն մօտիկ ըրած ատենը առաքինի էր Աղկիրիադ, գործունէայ, համբերող, առատաձեռն, քաղցրաբարոյ ու ճարտարամիտ : Արան քիչ մը ատեն որ անցնէր՝ կ'ըլլար ծոյլ, զեղև ու անառակ : Քաջ զօրավար ալ էր ծովու ու ցամաքի վրայ . բայց իր ամենէն զօրաւոր զէնքն էր ճարտասանութիւնը, գեղեցիկ ձևերն ու անուշ ձայնը որով բոլոր Ժողովրդեան սիրտը կը գրաւէր :

3 Գեղեցիկ ու զարմանալի շուն մը ունէր որ շատ սուղ գներ էր, և անոր գլխաւոր զարդն էր

1 'Աիկիատայ ըրած զինադադարումը քանի՞ տարի քչէց :

2 Աղկիրիադ ո՞վ էր :

3 Ի՞նչ կերպով Ժողովրդեան աչքը մտաւ :

բրդոտ պոչը . Երբոր տեսաւ որ բոլոր քաղաքը իր վրայ կը խօսի , բռնեց Աղկիբիադ շանը պոչը կրտրեց : Բարեկամները Երբոր սկսան զինքը յանդիմանելը բաժին համար , որով բոլոր քաղաքը վրան կը խօսին , Ահա ես ալ ան կ'ուզէի , ըսաւ Աղկիբիադ ժպտելով , որ Աթենացիք շանս վրայ խօսելով իմ վրաս խօսելու ատեն չունենան : Աղկիբիադ տերութեան կառավարութեանը մէջ մտնելով բոլոր իր նախանձորդները լուեցուց , և ճարտասանութեամբն ու կառավարութեամբը սկսաւ աւելի ժողովրդեան աչքը մտնել . բայց ինքը պատերազմի մը կը փախաբեր՝ որպէս զի աւելի զօրանայ , իշխանութեանը մէջ հաստատուի ու փառքի հասնի :

1 Ան միջոցին Սիկիլիոյ Եգեստա քաղաքին բնակիչները , որ Աթենացուոց դաշնակից էին , Սելենացուոց ու Սիրակուսացուոց դէմ Աթենացուոցմէ օգնութիւն խնդրեցին : Շատ աշխատեցաւ Աիկիաս որ համոզէ ժողովուրդը ու անոնց օգնութիւն իրկել չսայ . ճար չեղաւ , ժողովուրդը Աղկիբիադին ճարտասանութեամբը խաբուած՝ վճռեց որ Սիրակուսացուոց դէմ պատերազմ բացուի (416) . մէկէն իրեք զօրավար անուանեցին՝ Աղկիբիադը , Աիկիասն ու Ղամպոսը , և լիակատար իշխանութիւն տուին անոնց որ գիտցածնուն պէս առաջ տանին պատերազմը :

2 Ան գիշերն որ ճամբայ ելլելու պատրաս

1 Սիկիլիոյ արշաւանքին պատճառն ի՞նչ էր :

2 Աղկիբիադի վրայ ի՞նչ կատկած կ'ըսու :

առևած էին՝ անասն որ բոլոր քաղաքին մէջ
գանուած Հերմէս կուռքին արձանները ջարդու-
բուրդ եղեր են : Թշնամիները աս բանս Աղկիրիա-
դին վրայ ձգեցին , անիկայ ալ անվախ բողոքեց որ
չուտով վրան դատաստան ըլլուի : Բայց որովհե-
տև զօրքը իրեն կողմն էր՝ Թշնամիները վախցան ,
և ճամբորդութիւնը չուշանայ ըսելով՝ գաստա-
սանն ուրիշ ատենի թողուցին :

1 Զօրաց ճամբայ ելլելու օրը բոլոր քաղաքը
Պիրէոն թափեցաւ՝ իրենց ազգականացն ու բարե-
կամաց վերջի բարեւը տալու : Զօրքերը նաւերը
մանեղնուն պէս՝ փող զարկին ու լուծիւնը տի-
րեց : Պատերազմին յաջողութեանը համար աս-
տուածոց օգնութիւնը խնդրեցին , ու զօրավարք
և զինուորք ոսկիէ ու արծրթէ գաւաթներով ա-
նոնց նուիրմունքներ ընելէն ետքը նաւերը առա-
գասանին բացին , ետեւէ ետև նաւահանգստէն
ելան ու գէպ 'ի Աորկիրա գնացին , ուր բոլոր
դաշնակիցները պիտի ժողվուէին :

2 Երբոր Սիկիլիա հասան , իրեք զօրավարաց
մէջ անմիաբանութիւն ընկաւ , իրեքն ալ մէյմեկ
կերպով կ'ուզէին սկսիլ պատերազմը : Ղամաքոս
Աղկիրիացին հետ միացաւ , ու յանկարծակի Աս-
տանս քաղաքին վրայ յարձըրեցան առին , 'սաք-
ստը նուաճեցին , և երբոր Մեսսենան ալ սրաշա-
րած՝ առնելու վրայ էին , Աթենքէն հրաման է-

1 Ինչպէս ճամբայ ելան Աթենացիք Սիկիլիա եր-
թալու :

2 Աղկիրիաց ինչո՞ւ ետ կանչուեցաւ :

կաւ Աղկիբիադին որ ամէն բան թողու գայ ինք-
զինքն արդարացրնէ : Մէկէն ճամբայ ելաւ Աղկի-
բիագ որ երթայ իր թշնամիները խողք ընէ . բայց
ճամբան մտածելով Աթենացոց փոփոխամտաւ
թիւնը , և վախնալով որ զինքը անիրաւ տեղը կը
բռնեն կը դատապարտեն , հնարքով մը պահա-
պաններուն ձեռքէն փախաւ , Սպարտա գնաց
(415) :

1 Աթենացիք անհնազանդութեանը վրայ բար-
կացած՝ զինքը ՚ի մահ դատապարտեցին և հրա-
մայեցին քուրմերուն և քրմուհեաց որ անիծեն
զինքը . միայն Թէանով քրմուհին յանձն չառաւ՝
ըսելով թէ Ես օրհնելու համար քրմուհի եղեր
եմ , և ոչ անիծելու : Երբոր լսեց Աղկիբիագ թէ
Աթենացիք զինքը մահապարտ վճռեր են՝ ըսաւ .
Ես անոնց ցուցրնեմ որ կենդանի եմ :

2 Աղկիբիադին երթալուն վրայ զօրաց սիրար
չառ կտարեցաւ . Նիկիաս անոր տեղն ալ անցնե-
լով , սկսաւ քաջութեամբ ու ճարտասանութեամբ
Սիրակուսայի պաշարումը առաջ տանիլ , և անանկ
նեղը ձգեց զանոնք որ Սիկիլիոյ ու Իտալիոյ մեծ
մասը անձնատուր ըլլալու վրայ էին՝ երբոր Գի-
լիսպոս Ղահեդեմնացի զօրավարը զօրքով Սիրա-
կուսա մտաւ , ու ամէն բան կերպարանափոխ ը-
րաւ . Սիրակուսացիքը խրախուսեց , Աթենացոց
յաղթեց ու իրենց պատնէշներուն մէջ զանոնք
պաշարեց :

1 Աթենացիք Աղկիբիադի փախուսան որ լսեցին՝
ի՞նչ ըրին :

2 Ի՞նչ պատճառաւ Աթենացիք սկսան յաղթուիլ :

1 Աթենացիք առ լսելնուն պէս՝ Նւրիմեթոն ու Դեմոսթենէս զօրավարները վաթսուն ցահանաւով՝ Նիկիասայ օգնութիւն խրկեցին: Դեմոսթենէս ուզելով փառաւոր յաղթութիւն մը ընել, Նիկիասայ խորհրդին դէմ գիշեր ատեն թշնամեաց վրայ յարձըկեցաւ, յաղթուեցաւ ու երկու հազար մարդ կորսընցուց: Քիչ ատենէն ծովէն ցամաքէն սաստիկ ջարդ մըն ալ կերան Աթենացիք, այնպէս որ ոչ կրնային Սիրակուսան նորէն պաշարել, վասն զի պաշար չունէին, և ոչ նաւահանգստէն դուրս ելլել, որովհետև անոր բերանն ալ Սիրակուսացիք նաւերով գոցեր էին. ասանկով յուսահատած՝ բանակնին, հիւանդնին, նաւերնին թողուցին ու քառասուն հազար հողի սկսան ցամաքէն ետ դառնալ: Նտենէն հասան թշնամիք ու նորէն մեծ ջարդ տուին իրենց: Դեմոսթենէս տասը հազար յառաջապահ զօրքով ճամբան կորսընցուց ու նեղ տեղ մը ընկաւ. հասան թշնամիք, չորս կողմէն պաշարեցին, և թէպէտ շատ քաջութեամբ դէմ կեցաւ, բայց վերջապէս հարկ եղաւ որ անձնատուր ըլլայ: Երկրորդ օրը երբոր Նիկիաս գետէ մը կ'անցնէր, ետէն հասան Սիրակուսացիք. ու թը հազար մարդ կորսընցուց Նիկիաս ու մնացած զօրքովն անձնատուր եղաւ (413):

2 Իրենց գերիներուն հետ շատ անգթութեամբ վարուեցան Սիրակուսացիք: Այնչափ աղաչեց

1 Ինչ կերպով բողոքովն յաղթուեցան Աթենացիք:

2 Սիրակուսացիք իրենց բռնած գերիներուն հետ Բնչպէս վարուեցան:

Գիշիպպոս, ճար չեղաւ, Նիկիասն ու Գեմա-
թէնէսը բռնեցին սպաննեցին. եօթը հազար զի-
նուոր մետադը դրին, որ ամէնքն ալ անօթի ծա-
րաւ մեռան: Ան գերիներէն շատը Եւրիպիդէսի
բանաստեղծութեան գեղեցիկ կտորները բերնուց
գիանալով իրենց անբերնուն առջևը կը դրուցէին,
անոնք ալ զմայլելով կ'ազատէին զիրենք: Ասան
կողմ անոնցմէ շատը հայրենիքնին դարձան, ու Եւ-
րիպիդէսին շնորհակալ կ'ըլլային՝ Մեր ազատա-
րարը դուն էս ըսելով: Բայց Եւրիպիդէսի բանա-
ստեղծութեանը աւելի մեծ փառք մըն ալ որ սո-
հուած էր՝ սա էր որ Աթէնքն կործանմանէ պիտի
ազատեր:

1 Աթէնացիք ան աստիճանի վտաս հէին Սի-
րակուսային օրերէլու՝ որ յաղթուելուն առջի-
լուրը բերողը բռնեցին իբրև ստախօս սպաննեցին:
Վրան շատ չանցաւ ան վտասութիւնը ցաւ ու
յուսահատութիւն դարձաւ, վախը վրանին օր-
րեց, չէին գիտեր ինչ ընեն, բոլոր Ասիա ու Եւ-
րոպա իրենց գէմէլած, գաշնակիցք զիրենք թո-
ղուցած, սքսորած Աղկիրիադնին՝ Պարօկնէրն
իրենց վրայ հանելու պատրաստութեան հեա:
Սկսան ամէն ջանքով ստակ ու զօրք ժողովել, մեկէն
բանակ մը կազմեցին, ու նոր նաւատորմիդ մը
պատրաստեցին:

2 Աս նոր պատրաստութիւնը Աղկիրիադ կրնար
փուճ հանել. բայց ան օրերը Սպարտացուց Ագիս

1 Աթէնացիք երբոր լսեցին Նիկիասայ բողբոլին
յաղթուիլը՝ ինչ ըրին:

2 Աղկիրիադ ինչպէս նորէն Աթէնք դարձաւ:

Թագաւորին ծանր նախաախիք մը ըսած ըլլալուն համար՝ բոլոր Լակեգեմննացի իշխանները հեան աւրուեցան . ու ան միջոցին որ ինքը Սպարտացւոց օգտին համար կ'աշխատէր Փոքր Ասիոյ մէջ , Սպարտացիք անիկայ 'ի մահ գատապարտեցին : Աս որ լսեց Աղկիրիադ , մէկէն Սարդիկէի Արաափեանէս նախարարին քովը գնաց , անոր աչքը մտաւ , համոզեց որ Պեղոսոսնեացւոց չօգնէ . Վասն զի երկու կողմին ոյժն ալ հաւասար պահելու է կ'ըսէր , ապա թէ ոչ՝ Սպարտան Աթենքի վրայ կը զօրանայ , Պարսից ինքնակալութիւնը նորէն վտանգի մէջ կ'իյնայ : Չեռքի տակէն ալ ամէն հնարք ըրաւ Աղկիրիադ , ու Աթենացւոց Սամոս կղզին ունեցած զօրաց սիրտը վաստրկեցաւ , որ ինչուան զինքը իրենց սպարապետ անուանեցին : Աթենացիք մէկէն անոր աքսորանաց վըճիւրը ջնջեցին ու զինքը քաղաքը հրաւիրեցին : Չուզեց Աղկիրիադ առանց թշնամեաց վրայ յաղթութիւն մը ընելու՝ հայրենիքը դառնալ . ուստի ամէն տեղ ետեւէ ետեւ յաղթութիւններ ընելով բոլոր ապստամբները նուաճեց : Սպարտացիք նեղը մտած՝ ուզեցին հաշտութիւն ընել . բայց Աթենացիք իրենց յաղթութեանցը վրայ հպարտացած՝ յանձն չառին , անով իրենց կործանմանն ալ պատճառ եղան : Աթենքի ազատարարը Աղկիրիադէս՝ թշնամեաց վահաններովը ու գրօշներովը զարդարած նաւու մը մէջ նստած՝ ետէն ալ գերիները ձգած անթիւ աւարով յաղթանակաւ մտաւ Պիրէոն : Բոլոր քաղաքը ընդառաջ եկեր էր . անպատմելի ուրախութեամբ զինքն ընդունեցան , և իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին ա-

նոր գլուխը պսակելու փառքը . Վնչ խելք էր որ այսպիսի մարդը աքսորեցինք , կ'ըսէին . թէ որ իրեն մնար՝ հիմա Սիկիլիոյ տիրած էինք : Մէկէն ծովային ու ցամաքային զորաց սպարապետ գրին զինքը , բոլոր ստացուածքը ետ դարձուցին , և քրմաց հրամայեցին որ վրան գրած նշովքնին արձակեն (412) :

Վ Սպարտացիք Ազկիրիադին յաղթութիւններն ու դարձը լսելով շատ խռովեցան , անանկ զօրավար մը փնտռեցին որ անոր առջևն ելլէլու սիրա ընէ . ծովապետ գրին ճարտար ու խորագէտ Ղիւսանդրը , որ Արտսերոյն Ալեքոսի աչքը մտնէլով անկէց շատ ստակ առաւ ու իր զօրացը թռչակն աւելցուց : Ան ստենը հարկ եղաւ որ Ազկիրիագն ալ նաւատորմէն քիչ մը հեռանայ ստակ ժողկէլու համար , և իրեն տեղասպահ թողուց Անտիփոս զօրավարը՝ ապսպրելով որ չզարնուի : Անիկայ ինքնիրեն քաջութիւն մը ընէլ ուզելով զարնուցաւ , յաղթուեցաւ , ինքն ալ մեռաւ . տասներհինգ նաւերնուն ալ տիրեց Ղիւսանդր : Պարասպ տեղը Ազկիրիագ ուզեց օգնութեան հասնիլ : Նորէն բարկացան Աթենացիք Ազկիրիադին վրայ , զինքը ձգեցին իշխանութենէն ու տեղը տասը զօրավար գրին , որոնց մէջ անուանի էր Աոնոն : Սպարտացիք ալ նոյնպիսի սխալմունքի մէջ ընկան , Ղիւսանդրին փառասիրութենէն վախնալով զինքը փոխե-

Վ Սպարտացիք երբոր լսեցին Ազկիրիադեան գարձը ինչ ըրին :

ցին ու ակըր առարխինի ու արխասիրտ կալլիկրատի-
դասը դրին :

1 Կալլիկրատիգաս Աթենացւոց տասը զօրա-
վարացը յաղթեց ու ձեռքերնէն երեսուն նաւ ա-
ռաւ . բայց Աթենացիք հարիւր վաթսուէն ցոկա-
նաւ օգնութիւն հասուցին Աոնոնի : Խորատ տուին
ուրիշները Կալլիկրատիգասի որ քիչ նաւով թշնա-
մեաց բազմութիւ նաւատորմիկն հեա չգարնուի ու
ինքզինքը վասնդի մեջ չձգէ . ինքը պատասխան
տուաւ թէ Սպարտա մէկ հողւոյ վրայ չէ կեցած :
Լեարտի մտ Արգինուտա կղզւոյն քով պատերազ-
մը սկսաւ սոսկալի ազազակներով . Կալլիկրատի-
գաս զարմանալի քաջութիւններ ընելէն ետե ,
հասաւ վրան Մեծին Պերիկղեսի որդին Պերիկղէս
կորիճը , երկար ճանկ մը անցուց անոր նաւուն՝
բռնեց , վրայ հասան Աթենացւոց մէկալ ցոկա-
նաւերն ալ , չորս կողմէն Կալլիկրատիգասը պա-
շարեցին ու մեռուցին : Ասանկով Սպարտացւոց
բոլոր նաւատորմիղը ջարդուեցաւ , բռնուեցաւ և
կամ ընկղմեցաւ :

2 Հիներն իրենց պարտք կը սեպէին պատերազ-
մի մեջ ընկնողները թաղել . Աթենացւոց զօրա-
վարներն ալ մասնաւոր յիսուն ցոկանաւ որոշէր
էին որ մեռելները թողլին ու թաղեն . բայց յան-
կարծական փութորիկ մը ելլելով անկարելի եղաւ

1 Կալլիկրատիգաս ինչպէս զարնուեցաւ Աթե-
նացւոց հեա ու ինչպէս մեռաւ :

2 Աթենացիք ինչ պատճառաւ մեռուցին իրենց
տասը զօրավարները :

հրամանը 'ի դործ դնել: Աս որ լսեց ժողովուրդը, (որ աւելորդապաշտութեամբ միաբն զրեք էր թէ ինչուան որ մարդ աս աշխարհիս վրայ չթաղուի՝ անդին երանութեան չկրնար հասնիլ), վե՛թ խնդրութիւն ընելով՝ ուղեց մեռնողներուն հոգին իրեն հեա հաշտեցընել. ու մէկէն իր զորավարներն 'ի մահ դատապարտեց՝ առանց թողու որ իրենք զիրենք արդարացընեն: Ժողովին մէջ եղած հազարաւոր մարդկանց մէջէն երկու հոգի միայն համարձակեցան խեղճերուն անմեղութիւնը պաշտպանելու. ծերակուտին մէջ ալ՝ Սոկրատ միայն էլաւ համարձակ ըսաւ որ Անմեղաց արեան սարսական պիտի ըլլան. անոնք մտիկ չբրին. բայց ան իրաւ վճիռը կատարուելուն պէս՝ աչքը բացուեցաւ, սոսկաց ժողովուրդը, զղջացաւ ըրածին վրայ, բայց անօգուտ:

1 Գաշնակցաց խնդիրքովը Սպարտացիք նորէն Վիւսանդրը ծովակալ դրին, որ յաղթութիւնը դուրս տանելու համար ստութիւնն ու խարդախութիւնն ալ անխիղճ կը բանեցընէր. կըսէր ալ թէ Ո՛ւր որ չհասնիր առիւծենին, հոն աղուխենին կարկրուելու է: Ասանկ խարդախ կերպերովը Աթենքի կործանմանը պատճառ եղաւ:

2 Գնաց Ելլեսպոնտոսի ծովեզերքը Լամբաս կոն քաղաքն առաւ: Ըուտ մը ետեւէն հասան Աթենացիք ու Ելլեսպոնտոսի վրայ Եգոս գետին՝ բերանը ուղեցին հեար զարնուիլ: Չորս օր միա-

1 Վիւսանդրինչ կերպով նորէն ծովակալ դրուեցաւ:

2 Եգոս գետին վրայի պատերազմը ինչպէս եղաւ:

կերպ պատերազմի հրաւիրեցին Սպարապետները, Վիւսանդր ամենեկին տեղէն չարժեցաւ . իր վախճանն էր զանոնք մէյո՛ր որոգայթի մէջ ձգել, ինչպէս որ ալ եղաւ : Ազկիբիադ որ ան ատենը Թրակիա քաշուեր էր՝ իմացաւ Վիւսանդրի խարդախութիւնը, իմացուց Աթենացւոց որ չխաբուին, անոնք մտիկ չբրին : Հինդերորդ որը շատ նախաստինքներով զանոնք պատերազմի հրաւիրելէն ետեւ, երբ որ Աթենացիք անհոգաբար ցամաքը ելան ցրուեցան, Վիւսանդր որ ան ատենին կը սպասէր՝ մէկէն անոնց նաւերուն վրայ հասաւ, որը բռնեց, որը կտորեց . անկէց յարձըկեցաւ Աթենացւոց վրայ, զամէնքը ցրուեց, թրէ անցուց, բոլոր զօրավարներն ալ բռնեց, բաց 'ի Աոնոնէն որ ինը ցեղանաւով Վիպրոսի Եւագորաս թագաւորին քովը փախաւ (405) : Իրէք հազար գերիները ժողովքով 'ի մահ դատապարտուեցան : Փիլոկղէս անուշով Աթենացի զօրավարը խրատ տուեր էր Աթենացւոց որ իրենց բռնած գերիներուն բուժմտոր կարեն որպէս զի չկարենան աղեղ քաշել : Վիւսանդր հարցուց անոր թէ Ձեզի հետ ի՞նչպէս վարուինք : Փիլոկղէս աւ խրոխտ պատասխանը տուաւ . Յաղթողը դուն ես, իրաւունքդ բանեցուր . անանկ վարուէ հետերնիս ինչպէս որ մենք պիտի վարուէինք ձեզի հետ եթէ յաղթող ըլլայինք : Սպարապետք անդ թու՛թեամբ զամէնքն ալ սպաննեցին :

1 Ասով Աթենացիք ծովի վրայ ունեցած ու-

1 Ինչ կերպով ու ինչ սպայմանով Աթենացւոց հետ հաշտութիւն բրին Սպարապետք :

ժերնին ալ կորսընցուցին, դաշնակիցներն ալ հետ
 դհեակ զիրենք թողուցին Վիսանդրի հնազան
 դեցան : Վիսանդր յաղթական նաւատորմովը
 Պիրէոն մասաւ, Վակեդեմոնացւոց Ագիս և Պաւսա
 նիաս թագաւորներն ալ գնացին Աթէնքը պաշա
 րեցին : Քանի մը ամիս դիմացան Աթենացիք, բայց
 երբոր սովը սաստկացաւ՝ անձնատուր եղան (404) :
 Վորնթացիք և Թեբացիք կ'ուզէին որ Աթէնքը հի
 մնայատակ կործանուի : Փառաւոր կոչուեք մը ը
 րին, և յաղթուողները գերիի պէս սեղանին վրայ
 կը ծառայէին : Ան ատեն Աթենացի երիտասար
 դին մէկը սկսաւ կարդալ Եւրիպիդեսին մէկ ոտա
 նաւորը որ Ելէկարիոնի թշուառութեանը վրայ
 գրած է, ու Աթենացւոց խեղճութեանը հետ
 բաղդատել անիկայ : Վիսանդրին ու Սպարտա
 ցւոց սիրաւ ելաւ, մտածեցին որ իրենց յախակ
 նական նախաափնք պիտի ըլլայ թէ որ Աթէնքը կոր
 ծանեն որ այնչափ օգուտ ըրեր է Յունաստանի .
 և աս պայմանով հաշտութիւն ըրին որ Պիրէոնի
 պարիսպն ու նաւահանգիստը քաղաքին հետ միա
 ցընող պատը կործանեն . տասուերկու հասէն զատ
 բոլոր նաւերնին տան, աքսորուածներն ետ դար
 ձընեն, իրենց սիրած քաղաքներէն զօրքերնին հա
 նեն, հրաման գալուն պէս՝ ծովէն ցամաքէն Սպար
 տացւոց օգնեն :

1 Ասանկով ըրնցաւ Պեղոպոնեսական պատե
 րազմը որ քսանըկօթը տարի տևեր էր : Փառապի

1 Քանի տարի քչեր էր Պեղոպոնեսական պա
 տերազմը :

բուժեամբ սկսաւ, ասելու թեամբ տարցաւ. ինչ
բան որ Յունաստան միաբանութեամբը վասարկեր
էր՝ կորսնցուց. հայրենասիրութեան ու ազգաս-
իրութեան ակզ՝ սին ու ասելու թիւնը ամենուն
որսին մէջ փրկեց :

Գ. ԼՈՒԻՍ Թ.

Երեսուն Բանասեր. — Մահ Աշխիքի-տէր. — Թը-
տի-հաւ. — Անէնի ազգասինն. — Ս-ի-հա. —
Եւսանի Բի-հա. — Ափի-ի-հա. Սպարտացի-հա Ռ-
հա-հա. — Կանն Անէնի-հա-ի-հա իւ շի-ի-ի. —
Դաշն-տար-ի-ի-ի Ա-ի-ի-ի-ի-ի-ի. — Պեղ-ի-ի-ի-ի-ի :

1 Սպարտացիք Աթենքի միջնաբերդի իրենց զօր-
քերովը լեցուցին, և քաղաքին կառավարութիւնը
երեսուն իշխանաց ձեռքը յանձնեցին որ մէյմկ
անդութ բռնաւորներ գարձան, և իրենց բռնա-
ւորութեանը հեա՝ անուննին ալ անյիշատակ կո-
րաւ : Հասարակապետութեան մէջէն խառնարար
մարդիկը վերցնենք ըսելով առաջինի հարուստ ու
անուանի մարդ շինաց որ չարածէն չարաննէն :

2 Աթենք ամուսն մէջ ան բռնաւորները հազար
հինգ հարիւր հոգիէն աւելի մեռուցին. անոր
համար շատ մարդիկ իրենց հայրենիքը թողու-

1 Սպարտացիք ինչ իշխաններ գրին Աթենքի մէջ :

2 Երեսուն բռնաւորք ինչ անդութութիւններ
ըրին :

ցին ձեռքերնէն փախան, շափն ալ անոնք ստացուածքները յափշտակեցին ու զիրենք բռնեցին, հրովարտակ մըն ալ հանեցին որ ԅունաց քաղաքները ամենեւին զանոնք ներս չընդունին: Բայց Սպարտացւոց սպառնալիքներուն մօտիկ չընելով ան խեղճ աքսորեալներուն սիրով ընդունելութիւն ըրին Թեբէ, Արգոս և Մեգարա քաղաքները:

1 Ան ասեմն որ աս խեղճութեան մէջ կը հառաչէին Աթենացիք, յոյսերնին միայն Աղկիբիազին վրայ էր: Երաւցընէ, Թէպէտ և աքսորուած էր Աղկիբիազ իր հայրենիքէն, բայց անոր ազատութեանը համար գնաց Պարսից Դարեհ հարձորդի Թագաւորին քով որ խնացընէ անոր Ալուոս որդւոյն սպասամբութիւնը, և աս մասնութեանը փոխարէն՝ իր հայրենեացը համար օգնութիւն ուզէ: Աս որ խնացան Աթենքի բռնաւորները, Պարսից փառնաւազ նախարարը համոզեցին որ սպաննէ զինքը՝ ան ալ մարդ խրկեց որ եկան ստանը ստաշարեցին, և չհամարձակելով զինքը բռնի դուրս հանել՝ տանը կրակ տուին որ ինքն ալ մէջը այրի: Թուրը ձեռքը կրակին մէջէն անէն դուրս ցատքեց Աղկիբիազ, բռնեց հալածեց Պարսիկները, բայց անոնց հարիւրաւոր նեաերէն զարնուած՝ ընկաւ մեռաւ քառասուն տարեկան:

2 Վերջապէս Աթենքը երեսուն բռնաւորաց

1 Աղկիբիազ ինչպէս մեռաւ:

2 Երեսուն բռնաւորաց ձեռքէն Աթենքը ո՞վ ազատեց:

ձեռքէն ազատեց թրասիրուղ անունով Աթենացի զորավարը, որ Եօթանասուն արտորուած քաջասիրտ Աթենացի հեռն առած՝ եկաւ Ատտիկէին սահմանագլուխն եղած Փիլէ ամրոցին տիրեց, ու բռնաւորաց խրկած թիկնասպահները ջարդեց : Հոն երբոր բոլոր քշուածներն եկան քովը Ժողովուեցան, զորքը շասցաւ, ու անոնցմով գնաց սաստիկ սպաներազմով Պիրէոնի տիրեց, ու բռնաւորներէն երկուքը մեռան (403) :

1 Երեսուն բռնաւորները յուսահատած՝ իշխանութիւննին տասը դատաւորաց յանձնեցին, որ իրենց բռնաւորութեամբն անոնցմէ վար չմնացին : Ասոնք ալ թրասիրուղի յաղթութիւններէն սարսափած որ երթալով կը մօտենար քաղաքին, Սպարտայէն օգնութիւն ուզեցին, և Լիւսանդր վազեց որ անոնց օգնէ : Բայց Սպարտացւոց թագաւորը Պաւսանիաս սկսաւ Աթենացւոց պաշտպանութիւն ընել. անոր խորհրդովն Աթենացիք Սպարտա դեսպան խրկեցին՝ հրաման առին, բռնաւորութիւնը ջնջեցին ու տեղը ռամկապետութիւն հաստատեցին. թրասիրուղ ալ մէկէն անյիշաչարութեան հրովարտակ մը հանեց :

2 Ազատութիւննին գանեւէն քիչ մը ետքը Աթենացիք Սոկրատայ դատապարտութեամբը մեծ նախասինք ըրին իրենց (400) : Սոփրոնիսկոս անունով արձանագործի մը որդի էր Սոկրատ,

1 Ի՞նչ կերպով վերջացաւ Երեսուն իշխանաց բռնութիւնը :

2 Ո՞վ էր Սոկրատ :

որ քիչ մը ատեն հօրը քով արձանագործութիւն ընելէն ետև՝ ինքզինքը բոլորովին փիլիսոփայութեան տուաւ . և հրապարակը կեցած , կամ թէ ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ դաս կուտար , ամենուն բարքը կը շտկէր : Ուրիշի սորվեցուցած բաները կը ջանար որ գործքով ալ կատարէ : Խաղաղութեան ատեն ճիշդ օրինապահ էր ու քաղաքացւոյ պարտքերը անթերի կը կատարէր , պատերազմի մէջ ալ քաջասրտութեամբ անուանի էր : Պոսիդէայի պաշարման ատենը թշնամեաց ձեռքէն քաշեր ազատեր էր Աղկիրիագը , Դեղիտնի սպտերազմին մէջ ալ Քսենոփոնը ազատեր էր մահու ընէ : Շատ աշակերտներ ալ ունեցաւ Սոկրատ , որոնց մէջ ամենէն անուանիներն եղան Քսենոփոն , Աղկիրիագ , Անտիսթենես և Պղատոն :

Բայց երթալով Սոկրատին թշնամիները շտուցան , Անիատոս և Մելիտոս աշակերտները սկսան զինքը բամբասակ խորեւ ամբարիշտ և երիտասարդներն աւրող , և ուղեցին որ 'ի մահ դատասպարտուի : Թէպէտ ամենայն կերպով ինքզինքը արգարացուց Սոկրատ ու բոլոր թշնամեաց ըրած վրպարտութիւններուն պատասխան տուաւ , բայց դատաւորները զինքը դարձեալ յանցաւոր դատասպարտեցին . և երբոր իրեն թողուցին որ աս իրեքին մէկն ընտրէ՝ այսինքն կամ տուգանք կամ սքսոր և կամ մշտենջենաւոր բանա , ըսաւ թէ Աս

1 Ինչ պատճառաւ ու ինչպէս 'ի մահ դատասպարտուեցաւ Սոկրատ :

իմ հայրենեացս ըրած ծառայութեանցս համար արժանի եմ որ տէրութիւնը իր ծախքովը զիս կերակրէ : Աս սրտաստանիս վրայ դատաւորները բարկացան ու վճիռ հանեցին որ մոլախինդ խմելով մեռնի : Եւ որովհետեւ մէկ սրտածառով մը իր վրայ էլած վճռոյն կատարումը ամիս մը ուշացաւ, Սոկրատ բանտին մէջ իր աշակերտացը հետ հոգւոյ անմահութեան, աս կեանքիս կարծութեանն ու թշուառութեանցը և բարեբարոյ քաղաքացւոյ մը պարտքերուն վրայ կը խօսէր . Որչափ ալ ուրիշները մեզի հետ անիրաւորութեամբ վարուին՝ մինք պէտք չէ որ անիրաւ ըլլանք կ'ըսէր : — Քաղաքացւոյ մը առաջին առաքինութիւնն է հայրենեաց օրինացը հնազանդիլ : — Ճշմարիտ փառքը՝ առաքինութիւնն է : — Մարդս որչափ քիչ բանի կարօտ ըլլայ, այնչափ աւելի ատուածոց կը մտանայ : — Մարդս միշտ իր կիրքերուն հետ պիտի կառուրտի և ուրիշներուն կրիցը հետ խաղաղութեամբ պիտի երթայ : — Երջանիկ ըլլալու համար պէտք է որ մարդս ըլլայ աղէկ աղքատիան, աղէկ բարեկամ ու աղէկ քաղաքացի : Այտողոգորոս անունով իր աշակերտներէն մէկը երբոր ըսաւ իրեն թէ Անոր կը ցաւ իմ որ անիրաւ տեղը պիտի մեռնիս, Սոկրատ սրտաստան տուաւ . Վուզէի՛ր ուրեմն որ յանցաւոր մեռնէի : Երբոր դահիճը բերաւ մոլախինդը տուաւ, անխռով կերպարանքով առաւ ձեռքէն Սոկրատ ու խմեց :

1 Ան առենները կրտսերն կիւրոս իր Արտա-

1 Յոյնք ինչ սրտածառաւ Պարսից Արտաշէս թագաւորին գէմ գնացին :

չէս Ուշեղ ըսուած եղբորը ձեռքէն թագաւորու
թիւնը առնելու մտքով Ասիոյ մէջ հարիւր հազա
րի բանակ մը հանեց, Յունացմէ ալ սաստիկեք
հազար մարդ օգնութիւն առաւ, որոնց զորաւարն
էր Կղէարքոս Լակեդեմոնացին: Երբոր ինքը Կիւ
րոս սպառերազմին մէջ մեռաւ, զորացն ալ մեծ
մասը ջարդուեցաւ: Բայց Յոյնք տասը հազար
հոգի ետ դարձան իրենց հայրենիքն երթալու:
Ասոնք տասնըվեց ամսուան մէջ գրեթէ վեց հա
րիւր մղոնի չափ տեղ քալեցին, ու անապատներ,
գետեր, լեռներ անցան՝ ան տեղերուն բնակչացը
հետ սպառերազմելով:

1 Երբոր Կղէարքոս Տիսափեռն նախարարէն
սպաննուեցաւ, տեղը անցաւ Քսենոփոն զորաւա
րը, որ մնացած վեց հազար հոգին Յունաստան
հասուց, ետքը աս հռչակաւոր դարձին սպասու
թիւնն ալ գրեց, որ ըսուեցաւ Նահանջ Բիւրան:

2 Լակեդեմոնացիք բոլոր Յունաստանի տիրե
լէն ետքը կ'ուզէին որ Ասիան ալ նուաճեն. իրենց
Ազեսիդայոս թագաւորը՝ Փոլուգիան ու Կարիան
աւրըշտըկեց, շատ սպառերազմներուն մէջ Պարսից
յաղթեց, ու սկսաւ անոնց մայրաքաղաքին վրայ
երթալ (397): Բայց երբոր լսեց թէ Թերացիք,
Արգիացիք, Թեսսաղացիք և Աթենացիք միաբանած՝
Սպարտացւոց վրայ յարձըկելու կը պատրաստուին,
փառաւոր յաղթութիւնները կ'սկստար թողուց
ու դարձաւ որ հայրենիքը պաշտպանէ. Արքայից

1 Ո՛վ նորէն Յունաստան դարձուց Կիւրոսի օգ
նութեան գնացող Յոյները:

2 Ազեսիդայոս ի՛նչ յաղթութիւններ ըրաւ:

արքային երեսուն հազար աղեղնաւորները զիս Ասիայէն կը հալածեն ըսաւ . կ'ուզէր ըսել թէ Պարսիկք իրենց աղեղնաւորի ձեով սարկէն երեսուն հազար դրամ տուին թշնամեացս որ ինծի գէմպատերազմի ելլեն : Ան միջոցին որ Ագեսիդայոս Ելլեւպոնտոսէն ասդին անցաւ ու Թրակիայէն և Մակեդոնիայէն Սպարտա կը դառնար , Պարսից նաւատորմիդ Կոնոն Աթենացւոյն ու Փառնաւազ նախարարին առաջնորդութիւնով Կնիդոս հրուանդանին քով յաղթեց Լակեդեմոնացւոց նաւատորմիկն : Ագեսիդայոս աս ըսելով վախցաւ որ զօրքը չմանայ ու ջլհատի , ուստի ծովու կողմէն եկողներուն հրամայեց որ հակառակը պատմեն թէ Սպարտացիք Պարսից վրայ նաւական յաղթութիւն մը ըրին : Ինքն ալ ծաղիկապակ եկաւ ամենուն առջևն աստուածոց շնորհակալութեան զոհ մատոյց . անով զօրաց սիրար աւելի վառուեցաւ , ու չէին ուզեր ծովային զօրքէն վար մնալ : Ըռւա մը երկու բանակները Կորոնէայի քով ճակատեցան , ու կատաղաբար իրարու վրայ յարձրկեցան : Երկայն քչեց պատերազմը . շատ արիւն թափեցաւ . բայց վերջապէս յաղթող ելան Սպարտացիք ու յաղթութեան նշան կանգնեցին : Երբոր Ագեսիդայոս պատերազմին տեղը պտրտելու ելաւ , դեպինը փռուած մեռելներուն բազմութիւնը տեսնելով հառաչեց ու ըսաւ . Դժբանդ Յունաստան , քու ձեռքովք մեռուցիր կորիճ պատերազմողներդ՝ որ բոլոր բարբարոսաց կրնային յաղթել :

1 Կազէր Ագեսիդայոս , փոքրահասակ ու տգեղ .

1 Ի՞նչ յատկութիւններ ունէր Ագեսիդայոս :

բայց լաւ կրթուած ըլլալովը բոլոր առ պահասու-
թիւնները կը գոցէր : Սրտին քաջութեամբը կար-
ծես թէ մարմինն ալ ուժ առած էր . և իբրև ճիշ-
մարխո Սպարտացի՝ հայրենեաց օրէնքներուն հնա-
զանգիլը իրեն պարտք ու պարձանք կը սեպէր :

1 Կոնոն թէպէտ և յաղթութեամբ ու շատ ա-
ւարով Ատտիկէ դարձաւ , բայց ողջ առողջ նորէն
հայրենիքը տեսնելուն վրայ ուրախանալու տեղը՝
անոր աւերակացը ու խեղճութեանը վրայ ողբաց-
յիշեց Պարսից թագաւորին իր վրայ ունեցած
սէրն ու համարմունքը , գնաց Արասէսը համոզեց
որ Սպարտացւոց հպարտութիւնը խոնարհեցնե-
լու և ուժը կտարելու համար շատ հարկաւոր է
Աթէնքը առջի պայծառութեանը հասցընել ,
պարխսպներն ու բերդերը նորէն կանգնել . Ար-
ասէս ալ հրամայեց որ առ բանիս համար պէտք
եղած ստակը արուի : Զինուորները , գեղացիք ,
քաղաքացիք , ամէնքը մեծ ջանքով սկսան աշխա-
տիլ , և քիչ ժամանակի մէջ Պիրէոնի ու քաղաքին
պարխսպները շինուեցան :

2 Սպարտացիք վախնալով որ չըլլայ թէ Աթէ-
նացիք նորէն զբռնան ու առջինին պէս սկսին
Յունաստանի վրայ տիրապետել , ջանացին Արաս-
էս թագաւորն որսալ , և հետը Անտաղկիդասի
գաշնադրութիւնը ըրին , որով իրեն ձեռքը ձգե-
ցին Ատիոյ մէջ եղած Յունաց քաղաքները , և
Կղազամնէ , ու Կիպրոս կղզին : Աս գաշնադրու-

1 Կոնոն ինչպէս նորողեց Աթէնքը :

2 Սպարտացիք ան որ տեսան ինչ ըրին :

Թեամբ՝ որ բոլոր Յունաստանի մեծ նախատինք
 եղաւ և շատ գէշ հետևանքներ ունեցաւ, սաջի
 դաշնագրութիւնները քակուեցան, Յունաստանի
 մէջ անմիաբանութիւնը տիրեց, և Սպարտացիք
 իրենց փառքը մտնալով՝ բոլոր Յունաստանի օ-
 գուար իրենց անձնասէր ամբարտաւանութեանն
 ու փառասէր քաղաքականութեանը զոհ ըրին :

1 Աւերջի պատերազմին առևեր թշնամեաց կողմն
 անցած քաղաքներէն վրէժնին առնելու համար
 Սպարտացիք նախ Մանտինէա քաղաքին վրայ
 յարձըկեցան, առին ու պարսիսը քանդեցին .
 ետքը Ողինթոս քաղաքը գնացին պաշարեցին, ու
 սովի բռնելով առին : Թեբէի Ապոլլոն ըսուած
 միջնաբերդին տիրեցին մասնութեամբ, ու հինգ
 ասարի Թեբացոց վրայ իշխեցին . և Թեբացիք
 առթի մը կը սպասէին որ իրենց գերութեան
 շղթաները խորտակեն :

2 Աթենք փախած Թեբացոց մէջ ամենէն ա-
 նուանին էր Ակոստիդաս թէ խելքովն ու քաջու-
 թեամբը և թէ աղնուականութեամբն ու հարըս-
 տութեամբը : Իր բարեկամը Ասպամինոնգաս Թե-
 բէ կեցած՝ երիտասարդներուն սիրտը կը վառէր
 ու հայրենասիրութիւննին կ'արծարծէր . Ակոս-
 տիդաս ալ սազիս անդին փախած հայրենակից-
 ները ժողոված իր հայրենիքը ազատելու կը մտա-
 ծէր : Թեբէի մէջ եզոզ բարեկամներուն հեռ-
 ամէն բան շտկելէն ետքը, հեռը սասուերկու-

1 Սպարտացիք ինչպէս առին Մանտինէա, Ողին-
 թոս և Թեբէ քաղաքները :

2 Թեբէի ազատիչը ո՞վ եղաւ :

կարիճ ընկերներ առաւ, ամէնքն ալ միակերպ վերարկու հագած, որսի շներով, ձեռքերնին ցիցեր և ուռկաններ առած՝ որպէս զի տեսնողները ամենեկին վրանին կասկածի չէրթան, և իրիկուան դէմ քաղաքը մտան: Նոյն իրիկուանը բռնաւորները դաւակցաց մէկուն տունը կոչունքի հրաւիրուած՝ կերուխումի հետ էին, անոնցմէ մէկուն Աթենքէն նամակ մը կուգայ, որուն մէջ գրած է եղեր Պեղոսլիզասի սպարաասուծիւնը. դատաւորը չուզէր բանալ նամակը, ըսելով թէ հարկաւոր գործքերը վաղը կը տեսնենք. ան միջոցին ներս կը մանէ Պեղոսլիզաս իր ընկերներովը, զամէնքը թրէ կ'անցընեն, բանտերը կը բանան ու Ազատուծիւն Ազատուծի կանչելով բոլոր քաղաքացիքը կը յորդորեն որ զէնք առնուն, իրենք զիրենք սաշտպանեն: Ան ատեն թեքացւոց կարիճները հետն առած օդնուծիւն կը հասնի Եպամինոնգ. մէկէն սուրհանգակներ կը խրկեն մէկալ փախտականներուն ալ որ շուտով թերէ դան: Գունդ մը զօրք օդնուծիւն կուգայ իրենց Աթենքէն, կ'երթան անոնց մով Սպարտացիները Վադմէա միջնաբերդին մէջ կը սաշարեն. անոնք ալ քիչ մը ատեն դէմ կենալէն ետև՝ դաշնագրուծիւն կ'ընեն որ իրենց զէնքերովն ու կարասիքովը ելլեն երթան:

ԳԼՈՒԽ Ժ .

Եղածնանդ և Պէշոպիտոս . — Լէւիտոսայի պատէ-
 րաշէ . — Պէշոպիտոսի ճահը . — Մանտինէայի պա-
 տէրաշէ . — Եղածնանդայ ճահը . — Ընկերակի պա-
 տէրաշէ . — Թագաւորութիւն Մակէդոնիայ . — Փի-
 լիպոս . — Դեմոսթենէս :

1 (Պ)եբէի ազատութիւնը՝ ան բազմամեայ պա-
 աերազմին սկզբնաւորութիւն մըն էր՝ սրով թե-
 բէն ալ Աթենքի ու Սպարտայի պէս մեծնալով
 բոլոր Յունաստանի վրայ իր իշխանութիւնը պիտի
 տարածեր : Աս գերազոյն իշխանութեան հասու-
 ցին թեբէն իր երկու անուանի որդիքը՝ Պեղոպի-
 դաս և Եպամինոնգ : Հարուստ էր Պեղոպիդաս ,
 բայց իր հարստութիւնը աղէկ գործածելու կեր-
 պը գիտէր , և առաքինի ու ազքատ մարդկանց
 օգնութիւն չէր խնայէր : Իսկ Եպամինոնգ իր
 հօրմէն ժառանգութիւն՝ ազքատութիւնն առեր-
 էր , սղտիկուց ինքզինքը փիլիսոփայութեան տա-
 լով թեթեցուցեր ու քաղցրացուցեր էր իրեն ազ-
 քատութիւնը , և սարզ ու համեստ կեանք մը
 կ'անցընէր : Բայց իրենց բրած այնչափ փառաւոր
 գործոց մէջ ամենէն աւելի զարմանալին է իրենց

1 Պեղոպիդաս և Եպամինոնգ ինչ կատարելու
 թիւններ ունեին :

համամիա միաբանութիւնն ու սերա բարեկամութիւնը որ ամէն բանի մէջ ու ամէն ատեն անբակ պահեցին : Աս ճշմարիտ սիրոյն հիմն էր առաքինութիւնը, որով իրենց հայրենիքը զօրացուցին, և այնչափ յաղթութիւններ ըրին :

1 Յունաստանը խաղաղէլու համար ժողով մը եղաւ Սպարտա : Թեբացիք Եպամինոնդը հին իրենց կողմանէ նուիրակ խրկեցին : Յանձն չառաւ Եպամինոնդ Սպարտացւոց իրենց վրայ դրած պայմանները, Թեբէ դարձաւ ու սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն անել : Սպարտացւոց թագաւորը Աղէտմբրոտ քսանըչորս հազար հեակակով ու վեց հարիւր ձիաւորով Բեռոտիա մասաւստնց առջևն ելաւ Եպամինոնդ տասուերկու հազար հեակակով ու նոյնպէս վեց հարիւր ձիաւորով որ քաջութեամբ և կրթութեամբ անոնցմէ շատ վեր էին : Պեղոպիդասն ալ նուիրական քսուած գնդին զօրավար եղեր էր, որ իրեք հարիւր կորիճ՝ Թեբացի իրարու բարեկամ երիտասարդներ էին՝ երգում ըրած որ ամենեկին թշնամւոյն առջևէն չխախցին, ու մինչև ՚ի մահ իրենց բարեկամները պաշտպանեն :

2 Բեռոտիոյ սահմանադրութիւն Լեւկորա քաղաքին քով պատերազմը սկսաւ (371) : Չարնուելէն առաջ ձախորդ գուշակութիւններով Թեբացւոց սիրար սկսաւ կտորիլ, մեկէն Եպամինոնդ

1 Լեւկորայի պատերազմէն առաջ ինչ պատրաստութիւն ըրին Յոյնք :

2 Ինչպէս եղաւ Լեւկորայի պատերազմը :

անոնց յիշեցուց Համբերտի ան տողը որ իր հայրենիքը պաշտպանելէն լաւ դուշահուծիւն չկայ կ'ըսէ, ու զանոնք քաջալերեց: Բողոքովին յաղթեցին Թեքացիք, և Վզէտքերտ Թաղաւորը չորս հազար զորքով ընկաւ մեռաւ. ասանկ հարուած դեռ չէին ունեցած Սպարտացիք: Թեքացիք իրեք հարիւր հոգի միայն կորսնցուցին:

Սպարտացւոց կոտորածին ձայնը ելլելուն պէս՝ բոլոր Պեղոպոնեսի ազգերը գլուխ քաշեցին: Ան միջոցին որ Ագեսիզայոս զանոնք նուաճելու կ'աշխատէր՝ Եպամինոնդ և Պեղոպիդաս եկան Պեղոպոնեսի օրեցին ու Վահոնիա մասնաբաժնիցին, Եւրոտաս դեռէն ալ անցան, և Սպարտայի մօտ բանակ դրին: Յուսահատութիւնը օրեց Սպարտացւոց վրայ. ինչուան ան առանը Սպարտայի կանայք քաղաքէն իրենց թըշնամոյն բանակին մուխը չէին տեսած: Ան նեղութեան ժամանակը ամէն ճարտարութիւն ձեռք առաւ Ագեսիզայոս քաղաքը պաշտպանելու, և ինչուան գեղացիներն ալ զինեց: Բայց Եպամինոնդ կրնար Սպարտայի ալ օրեկ թէ որ Պեղոպոնեսացիք Թեքացւոց կարգէ դուրս մեծնալէն վախնալով՝ անոնց դաշնակցութենէն չելլէին: Աթենացիք Իփիկրատը Սպարտացւոց օգնութիւն խրկեցին. չուզեց Եպամինոնդ հեռը զարնուիլ, ու Բեռլիա գարձաւ:

Եպամինոնդ և Պեղոպիդաս իրենց հայրե-

1 Ինչ հետեանք ունեցաւ ան պատերազմը:

2 Եպամինոնդ ու Պեղոպիդաս ինչպէս ամբաստանուեցան ու արգարացան:

նկերը դարձածնուն պէս՝ երկուքն ալ դատաստանի կանչուեցան, որովհետև որոշուած ժամանակէն աւելի զօրասպետութիւն ըրեր էին : Պեղոպիդաս որ այնչափ քաջասիրաէր սպատերազմի մէջ՝ չկրցաւ քաջութեամբ սպտաստիան տալ, և սկսաւ աղաչելով ինքզինքն արդարացնել : Իսկ Եպամինոնդ հոն ալ արիութիւնը ցրցուց . Ուրախութեամբ կը մեռնիմ, ըսաւ, միայն թէ գրուի դատակնքոյն մէջ որ Եպամինոնդ և Պեղոպիդաս Աւերայի սպատերազմին մէջ թերացուց յազթութեանը սպառճառ եղած ըլլալնուն համար՝ ի մահ դատասպարուեցան : Ամբջցաւ ժողովուրդը իր ապերախտութեանը վրայ, և ան երկու կորիճները նոր սպատերազմէ մը ելլելու պէս՝ յազթութեամբ ու ծափաձայնութեամբ դատաստանարանէն դուրս ելան : Թշնամիները Եպամինոնդը անարգելու համար՝ սղբահապեա դրին զինքը, բայց անիկայ առանց ամբնալու ջանալով որ աղէկ ընէ պաշտօնը կ'ըսէր . Ոմանք մեծ պաշտօններով կը փառաւորուին, ոմանք ալ սղտիկ պաշտօնները կը փառաւորեն :

1 Արկադացիք, Արգիացիք և Եդէացիք Սպարտացուց վրէժինդրութենէն վախնալով Եպամինոնդը օգնութեան կանչեցին . գնաց երկրորդ անգամ Պեղոպոնես մտաւ Եպամինոնդ (369), շատ քաղաքներ առաւ . Կորնթոն ալ պաշարեց ու պիտի առնէր, բայց Աթենացուց Քարբիաս

1 Երկրորդ անգամ ինչ սպառճառաւ Պեղոպոնես մտաւ Եպամինոնդ :

զորավարը շատ զօրքով օգնութիւն եկաւ քաղաքին : Չյուսալով Եպամինոնդ Սպարտացւոց յաղթել, որ Աթենքէն ու Դիոնեսիոս Սիրակուսացիէն շատ օգնութիւն առեր էին, դարձաւ Բէովփա գնաց :

1 Թեբացիք իրենց իշխանութիւնը ստրածեցին նաև Թեսսաղիոյ ու Մակեդոնիոյ վրայ, և Պեղոպիդասը Երտաշէս Պարսից թագաւորին խրկեցին ու հետը նիզակահցութեան դաշինք գրին : Եպամինոնդ երրորդ անգամ Պեղոպոնեսի օրհնէն ետքը, հարիւր եռաթի ցռկանաւով նաւատորմից մը պատրաստեց ու գնաց Աթենացւոց նաւատորմից կոտրեց, որուն զօրավարն էր Ղաքէս :

2 Ան առեննէրը Թեսսաղացիք Փերէս քաղաքին Աղէքսանդր անունով բռնաւորին ձեռքէն շատ նեղութիւն կը քաշէին, որ զուարձութեան համար մարդիկը ողջ ողջ կը թաղէր, և վրանին վարազի ու արջու մորթ անցընելով՝ որսի շները վրանին կ'արձրկէր ու սրտուել կուտար, և կամ ինքը նետով զանոնք կը զարնէր կը մեռցընէր, ուստի Թեբացւոցմէ օգնութիւն խնդրեցին : անոնք ալ Պեղոպիդասը զօրքով անոր վրայ խրկեցին : Ճտմբայ ելլելու առեն յանկարծ արևը բոլորովին խաւարեցաւ, ասով զօրաց սիրաբ այնպէս կոտրեցաւ որ չուզէցին պատերազմի երթալ : Իրեք հարիւր ձիաւոր միայն յանձն առին Պեղոպիդասին

1 Թեբացիք ինչով աւելի զօրացան ծովու ու ցամաքի վրայ :

2 Թեսսաղացւոց ինչպէս օգնեցին : — Ինչպէս մեռաւ Պեղոպիդաս :

հետ երթալու, որ քաջութեամբ սկսաւ գեպ ՚ի
 Փարսապիս երթալ. ճամբան ալ քիչ մը օգնու-
 թիւն դասաւ ու Շանադլուիք ըսուած լէրանց
 ստորտար բանակեցաւ : Աղէքսանդրի զօրքն էր
 քսան հազար . եկան ըսին Պեղոպիգասի թէ Բրո-
 նաւորին զօրքը մեղմե խիստ շատ է : — Ալ աղէկ, ը-
 սաւ Պեղոպիգաս, աւելի շատ մարդ կը սպան-
 նենք : Պատերազմն որ սկսաւ՝ Պեղոպիգաս
 չկարենալով իր եռանդը տանձել՝ յարձընեցաւ
 աջ թևին վրայ որ բռնաւորը զարնէ սպաննէ : Ա-
 նիկոյ փախաւ ու իր անձնապահ զօրացը մէջ սա-
 հուրտեցաւ . ետեւն վաղեց Պեղոպիգաս, և ան-
 սպասելի քաջութիւններ ըրաւ, բայց վերջապէս
 չորս գիւնն սաշարուած՝ զարնուեցաւ մեռաւ :
 Իրեն քաջասիրտ զօրավարին մահուանը վրայ
 կատակեցաւ զօրքը, և բոլորովին զարկաւ ցրուեց
 թշնամիները : Պեղոպիգասի մահուանը վրայ մեծ
 ցաւ ունեցան Թերացիք, և Թեստաղացիք իրենց
 ազատարարին մեծ հանգիստով թաղուած ըրին :

։ Ան ստե՛նն որ Եսպամինանդ գուրսը նաւա-
 տորմդին վրայ զբաղած էր և Պեղոպիգաս Թեստա-
 ղիոյ մէջ, Թերէի ռամկապետական կառավարու-
 թիւնը քիչ մնաց որ աղնուապետութիւն ուղղնե-
 բուն ձեռքովը սխաի կործանէր : Որքոմենէ քաղա-
 քին բնակիչները (որ Բէովաիոյ երկրորդ քաղաքն
 էր և Թերէի նախանձորդ), սա գաւաճանու-
 թեան մէջ մտան, ու խռովութիւնը Որքոմենա-

։ Որքոմենէ քաղաքը ի՛նչ սպառճառաւ կործանե-
 ցին :

յւսոց զօրացը հանդէս եղած օրը պիտի ելլէր : Բայց խնացուեցաւ դաւաճանութիւնը , և իրեք հարիւր Որբոմենացի ձիաւորներ թերէի հրատարակին մէջ թրէ անցան : Ասով ալ թերացիք գոհ չըլլալով գնացին Որբոմենն ալ պաշարեցին առին , և հիմնայտասկ կործանելէն ետև՝ բոլոր էրիկ մարդիկը թրէ անցուցին , կնիկ մարդիկն ու տղաքն ալ գերի բրին :

Քիչ ատենէն երբոր Արկադացւոց ու Եղէա-
ցւոց մէջ պատերազմ բացուեցաւ , չորրորդ ան-
գամ Եպամինոնդ Պեղոպոնեսս մտաւ , և Մանա-
նէայի քով Սպարտացւոց դէմ պատերազմի պա-
տրաստուեցաւ (363) , և անանկ աղէկ շարեց զօր-
քը որ յաղթութեանը տարակոյս չկար : Արկու-
կողմէն ալ անկարծելի քաջութեամբ պատերազ-
մեցան : Թերացիք իրենց արիասիրտ զօրավարին
օրինակովը սիրտ առած՝ Սպարտացւոց գունդը
ջրուեցին : Սաստիկ վէրք մը առաւ Եպամինոնդ
կուրծքին . մէկէն զինքը վրանը բերին , նեպին
սլաքը վէրքին մէջ մնացեր էր , վերաբոյժներն
լսին որ եթէ երկաթը վէրքէն դուրս հանեն՝ մէ-
կէն կը մեռնի :

Եպամինոնդ իր վահանն ուղեց , ու երբոր բե-
րին՝ ուրախութեամբ վրան նայեցաւ որ հետն այն-
չափ պատերազմներու մէջ մտեր ու այնչափ յաղ-
թութիւններ բրէր էր : Հարցուց պատերազմին
համար . երբոր ըսեց թէ թերացիք յաղթեցին ,

— —

Մանանէայի պատերազմը ինչպէս եղաւ : —
Ինչպէս մեռաւ Եպամինոնդ :

սկսաւ իր բարեկամս ըր միթարեւ : Մի կարծէք, ըսաւ, որ ասիկայ իմ կենացս ետքի օրն է, մանաւանդ թէ երջանկութեանս սկիզբն է : որովհետեւ թերէն յաղթող կը թողում, Սպարտան խոնարհած, և Յունաստանն ազատ : Տեսաւ որ բարեկամները անորդի մեռնելուն վրայ կուլան : Մի լաք, ըսաւ, ինծի երկու անմահ զաւկրներ կը թողում, Լեւկորայի ու Մանալինէայի յաղթութիւնները : Ասխօսքն ըսելէն ետքը քաջեց երկաթը վերքէն հանեց ու մէկէն մեռաւ : Թերացւոց իշխանութիւնն ալ կարծես թէ հեան ընկաւ մեռաւ, որ անոր խեղբոյն ու քաջութեամբը այնչափ մեծցեր էր :

1 Եպամինոնդի մեռնելէն ետքը Աթենացիք նորէն ծովու վրայ զօրացան : Քանի մը տարիէն Տիմոթէոս, Քարբիաս և Խիկրասս զօրավարները Եդեան ծովուն կղզիներուն մեծ մասին ու Թրակիոյ և Ասիոյ ծովեզերքն եղած քաղաքներէն շատին տիրեցին : Բայց վրանին ծանր տուրքեր դնելով երբոր սկսան զանոնք սաստիկ նեղել, ամէնքն ալ իրենց դէմ ապստամբեցան, ու Ընկերական ըսուած պատերազմը բացուեցաւ :

2 Աթենացիք զօրք խրկեցին Քիոս կղզւոյն վրայ (358) որ ապստամբաց բոյնն էր, և զօրավար դրին Քարբիասն ու Քարէս անունով ախտամոլ մարդը : Աթենայն քաջութեամբ դէմ կեցան Քիացիք, Քարբիաս ալ պատերազմի մէջ իրեն

1 Եպամինոնդի մեռնելէն ետքը Աթենացիք ինչ ըրին :

2 Քիացւոց դէմ Աթենացւոց պատերազմը ինչ վերջ ունեցաւ :

նախատինք սեպելով փախչելով ազատիլ՝ փառաւոր մահուամբ մեռաւ։ Երկրորդ արշաւանքին ատենը երբոր Աթենացւոց նաւատորմիցը յանկարծական փոթորիկով մը ջարդուեցաւ, Իփիկրատ և Տիմոթէոս չուզեցին պատերազմ ընել։ Քարէս անոնց վրայ ամբաստանութիւն ըրաւ թէ կ'ուզէին զօրքը թշնամեաց մատնել։ Աթենացիք որ միշտ փառքի կը ցանկային ու զիրենք փառաւորոզներուն ապերախտ կ'ըլլային՝ Տիմոթէոսի վրայ տուգանք դրին, ու իրենց թեթևամիտ բնաւորութեամբը անոր ունեցած քիչ մը դանդաղութիւնը ծաղրելու համար՝ զինքը պառկած նկարել տուին, բախտն ալ անոր քովը նստած՝ որ քաղաքները կը բռնէր անոր ուռկանին մէջ կը դնէր։ Բայց աղէկ ըսաւ Տիմոթէոս երբոր տեսաւ ան պատկերը. թէ որ քնացած ատենս քաղաքներ կ'առնեմ, հապա արթընցած ատենս ի՞նչ պիտի չընեմ։

Իր իշխանակիցը Իփիկրատ գիւրաւ չհնազանդեցաւ ժողովրդեան կամացը. երբոր դատաստանի կանչեցին զինքը, դունդ մը զինեալ երիտասարդներ հետն առած ելաւ ատենը եկաւ. ամէնքը սարսափեցան ու արձրկեցին զինքը։ Երբոր բարեկամները սկսան սա բանիս համար զինքը յանդիմանել, Բոլոր կենացս մէջ զէնքերս քաղաքակցացս պաշտպանութեանը համար գործածելէս ետքը՝ խենթ պիտի ըլլայի որ ինքզինքս պաշտպանելու համար ալ մէկ անգամ մը չգործածէի ըսաւ։

1 Իփիկրատ ի՞նչպէս ազատեցաւ դատաստանէն։

1 Անգամ մը երբոր ամբարտաւանին մէկը իրեն Արմոդիոսի փառաւոր ցեղէն ըլլալուն վրայ կը պարծենար, ու խփիկրատին վատազգի ըլլալը կը նախատէր, իմ ցեղն ազնուականութիւնը ինծմէ կը սկսի, ըսաւ խփիկրատ, իսկ քուկինդ քեզմով կը վերջանայ:

2 Քարէս երբոր մինակ մնաց, Յոնիոյ Արտաւազ նախարարէն կաշառուելով՝ որ Պարսիցմէ ապստամբեր էր, զօրքովը անոր կողմն անցաւ (356), բայց Արտաշէս Աթենացիքը ստիպեց որ Արտաւազին չօգնեն ու ապստամբած ազգաց ազատութիւնն ընդունին:

3 Երբոր Աթենացիք ասանկ իրենց աշխարհակալութեանցը պատուը կը կորսընցընէին, Յունաստանի հիւսիսակողմը ուրիշ նոր իշխանութիւն մը սկսաւ ելլել, այսինքն Մակեդոնացւոց իշխանութիւնը: Մակեդոնիոյ տէրութիւնը կանգներ էր Քրիստոսէ 807 տարի առաջ Վարանոս՝ Հերակլեսի ցեղէն: Իրեն յաջորդացը վրայ երևելի բան մը չպատմուիր, ինչուան որ Պարսիկք Յունաստանի վրայ վաղած ատեննին զանոնք հարկատու ըրին: Մակեդոնացիք Պղատայի պատերազմին ատենը ազատեցան ան տուրքէն:

4 Մակեդոնացւոց Պերդիկկաս Թագաւորը երբ.

1 խփիկրատայ ազնուատոհմ չըլլալուն վրայ ի՞նչ կը պատմուի:

2 Քարէս մինակ որ մնաց՝ ի՞նչ ըրաւ:

3 Մակեդոնացւոց իշխանութիւնը ե՞րբ սկսաւ ու ի՞նչպէս մեծցաւ:

4 Ո՞վ էր Փիլիպպոս:

որ մեռաւ , իր եղբայրը Փիլիպպոս որ շատ տարեառաջ Թերաքացոց քովը պատանդ մնացեր ու Եպամինոնդի տունը մեծցեր էր , Թերէէն վախաւ Մակեդոնիա գնաց (359) , և իր Ամինտաս եղբորորդւոյն խնամակալ եղաւ . բայց քիչ ատենէն զինքը Թագաւորեցուցին Մակեդոնացիք , որ քսանուիրեք տարեկան էր :

1 Փիլիպպոս որ Թերէ կղաժ ատենը կրթուած ազգաց օրէնքները կը սորվէր որ օր մը իր ազգին ալ սորվեցրնէ , և ազատ ազգաց բնաւորութիւններուն կը տեղեկանար որ անոնց վրայ աիրէ , տէրութեան կառավարութիւնը ձեռք առնելուն պէս՝ բոլորովին փոխուեցաւ Մակեդոնիա : Իր ճարտասանութեամբը կենդանութիւն տուաւ Ժողովրդեան , խռովութիւնները դադարեցուց , զօրքը կարգաւորեց , զանոնք իրեն ընկեր կը կանչէր ու վտանգներու մէջ քովերնէն չէր բաժնուեր , և անուանի Մակեդոնական Փաղանդը հաստատեց՝ որ աս գունդը ետքը Յունաստանը նուաճեց , Ասիոյ աիրեց ու Հռովմայեցոց պետութիւնը գողացուց : Տէրութիւնն ալ շատ կարգաւորեց Փիլիպպոս , զօրքը շացուց , Պելլա մայրաքաղաքը գեղեցիկ շէնքերով զարդարեց , գիտութիւններն ու արուեստները ծաղկեցուց , առատաձեռնութեամբը ամէն տեղէն խմատուն ու ճարտասան մարդիկ իր պալատը Ժողովեց , և ամէն տեղ դեսպաններ խրկեց :

2 Բայց իր առջևը մէկ կտրիճ ախոյեան մը կար

1 Ինչպէս կարգաւորեց տէրութիւնը :

2 Փիլիպպոսի ախոյեան ո՞վ եղաւ :

որ առանց անոր յաղթելու չէր կրնար Յունաստանի դիւրաւ տիրել. և ասիկայ էր Դեմոսթենէս ճարտասանը որուն համար ինքը Փիլիպպոս ալ շատ անգամ կ'ըսէր թէ Յունաց զօրքերն ու նաւատորմիղները ինծի այնչափ վնաս չեն հասուցած՝ որչափ Դեմոսթենէսի ճարտասանութիւնը:

Դարբինի մը զաւակ էր Դեմոսթենէս, հօրը մեռնելէն ետքը ուսման ետևէ ըլլալով Պղատոնի ու Թուկիդիդէսի գրքերը կարդաց, ու ամէն բանէ աւելի ճարտասանութեան վրայ սէր ձգեց, թէպէտ և լեզուն պակասաւոր էր, ձայնն ալ տկար, ու շունչը կարճ: Ճարտասանութեան առջի փորձը իր խնամակալացը վրայ ըրաւ, որ հօրը իրեն համար թողած ստակը կերեր էին, և շատ բան տուժել տուաւ անոնց. աս յաղթութեամբը սիրտ առած՝ ուզեց նաև հրապարակասուութիւն ընել, բայց ծաղր եղաւ և ամէնքը վրան սուլեցին: Աս նախափնքին վրայ առանց վհատելու միտքը գրաւ որ բնութեանը յաղթէ, բերանը խիճ դրած լեռներու վրայ ու ծովեզերքները պտըտելով շատ տողեր բարձրաձայն կ'արտասանէր, անով լեզուն շտկեց, և երկայն դարձուածները մէկ շունչով սկսաւ զուրցել:

Մէկ պակասութիւնն ալ աս էր որ անդադար ուսերը վեր վեր կը վերցընէր. աս սովորութեանն ալ յաղթելու համար՝ ուսին վրայ վերէն նիզակ մը կախեց, որ ուսը թօթուելուն պէս անոր զարնուելով ցաւի: Ձևերն ու շարժումները շտկելու

Ի Ո՛վ էր Դեմոսթենէս:

համար ալ նախ հայեցիին առջևը ճառը կը խօսէր ու ետքը ժողովրդեան գիմացը կ'երթար խօսելու :

Ամիսներով ստորերկրեայ խցիկի մը մէջ կը քաշուէր, գլուխն ալ կէս մը կը գերծէր որ ստիպուի մարդու առջև չերևնալու . հոն աղօտ կանթեղի մը լուսով հրաշալի ճառեր կը շարագրէր ու կը սրբաագրէր . անոր համար թշնամիները իր ճառերուն ՁԻՒՎՊ կ'ըսէին :

Աս հռչակաւոր մարդուն ճարտասանութիւնն էր ծանր , զօրաւոր , անաչառ և սաստիկ , որով մէկ կողմանէ Փիլիպպոսի խելքն ու գործունէութիւնը կը գովէր , մէկ կողմանէ ալ կրակոտ դարձուածներով Աթենացիքը թմրութենէ կ'արթընցընէր :

Գ Լ ՈՒ Խ Փ Ա .

Փիլիպպոսի աշխարհալուծութիւնները . — Առէսսանդրի ծնունդը . — Մեհենալիսի պատերազմը . — Մեթոն . — Ուրիմոս . — Ամֆիփիոնի պատեր . — Դեմոսթենէս և Փիլիոն . — Առէսսանդրի առջի ամենալուծութիւնը . — Քելսոնի պատերազմը . — Դեմոսթենէսի պատեր . — Եսթիոն . — Փիլիպպոսի մահը :

։ Փիլիպպոս իր տերութիւնը զօրացրնելէն ետքը գնաց Պէոնիացիքը նուաճեց , Լիւրիկեցւոց իր

։ Փիլիպպոսի աշխարհալուծութիւնները որո՞նք էրան :

երկրէն առած քաղաքները ետ դարձուց, Ամիի պօղիսն առաւ, Թրակիոյ մէկ մասին տիրեց, Թէսսաղաքէքը իրենց բռնաւորին ձեռքէն ազատեց, Կարիոյ Կնիգոս քաղաքն ալ առաւ ուսկից դաս ոսկեհանքերը, անոնցմէ հանած ոսկիովը զօրքերն աւելի շատցուց, ու շատ քաղաքներու տիրեց: Ան յաղթուածիւններէն ետքը Եպիրոսի Նէոպոլոս մէոս թագաւորին Ողիմպիա աղջիկն իրեն կին առաւ՝ ուսկից ծնաւ Մեծն Աղեքսանդր * (356):

Մէկ օրուան մէջ իրեք աւետիս առաւ Փիլիպպոս. սատգամաւոր մը եկաւ ըսաւ որ Պարմենիոն զօրավարդ մեծ յաղթուածիւն մը ըրաւ Վիւրիկեցւոց վրայ. ուրիշ մը անոր ետեւէն թէ Չիեքդ Ողիմպիական խաղերուն մէջ յաղթեցին. երրորդ մըն ալ եկաւ աւետեց թէ Քեղի արու զաւակ մը եղաւ: Ան ստենը Փիլիպպոս մէկէն Արիստոտելին սասանկ նամակ մը գրեց. Գիտցած ըլլաս որ որդի

՝ Որո՞նք են իրեք աւետիսները որ մէկ օրուան մէջ լսեց:

* Աշեփանդի ծնած գիշերը Երոսոսոս անունով ցած մարդը սուղեւի իր անունը անմահացնել, Եթեփանդի մէջի Արտեմայ հուլիանոս քաջարի այրեց՝ որ եօնն հրաշալիաց միւն էր: Եթեփանդի հրաշարախոս արգիւնցին որ Երոսոսոսփին անունը բերան լսանաւի. Բայց անով պարճառ եղան որ ինչուան մէջի հասաւ անոր յիշաբանը: Կը դարձն թէ Աշեփանդի ծնած օրը երկուործի. Թեաքարած պաշտին լրայ իւ Թուլլփին ետեր իբր թէ անոր Երոսոսայի ու Աւիոյ քիբելան եղան:

մը ունեցայ . շնորհակալ եմ աստուածներուն որ ինձի ասանկ պարգև մը ըրին , բայց աւելի շնորհակալ եմ որ քու կենդանութեանդ ատեն ըրին : Յուսամ որ քու ձեռքդ մեծնալով ինձի ու Մակեդոնիոյ արժանաւոր ժառանգ կ'ըլլայ :

1 Փովկիսացիք Դեղփեան Ապողոնի նուիրած երկիրներէն քիչ մը տեղ աւեր մշակելը էին . աս բանս ամէնքը սեղանակապտութիւն սեպեցին , Ամփիկաթիոնի ատենին մեջ անոնց վրայ դատաստան ըրին ու շատ ստակ վրանին տուգանք դրին , որով սկսաւ Մէհէն-իւն ըսուած պատերազմը : Փովկիսացիք չկարենալով ստակը վճարել՝ իրենց Փիլոմեղաս իշխանին գրգռելովը պատերազմի ելան . Սպարտացիք ալ Ամփիկաթիոնի ժողովոյն վճռովը տուգանք քաշած ըլլանուն համար՝ ձեռքի տակէն օգնեցին անոնց : Փիլոմեղաս յաղթեց , մտաւ Դեղփիսի տաճարը , աւրեց անոր սիւներուն վրայ գրուած ՎՃիւրը , ու բռնի պատգամ հանել տուաւ թէ Բողոք իր ըրածները աղէկ է : Ան ատեն պատերազմը սաստկացաւ . բոլոր Յունաստան երկու բաժնուած սկսան կռուիլ . երկու կողմէն ալ բռնուած գերին մէկէն կը սպաննէին : Փիլոմեղաս մեհէնին գանձը կողոպտեց , անով զօրքը շատցուց ու շատ յաղթութիւններ ըրաւ . բայց Փովկիսի լեռներուն մեջ ինքն ալ յաղթուեցաւ , և թշնամեաց ձեռքը չիյնալու համար՝ ինքզինքը ժայռէ մը վար նետեց ու մեռաւ : Իրեն յաջորդեց եղբայրը , որ սարկի ու ժովը

1 Մեհէնական պատերազմին պատճառն ինչ էր , և ի՞նչպէս եղաւ :

զօրքը շատցուց, մեհենին ոսկին թշնամեաց մէջ
ցրուելով զանոնք երկպառակեց, շատ պատերազ
մի մէջ անոնց յաղթեց, բայց վերջապէս ինքն ալ
Թեբացւոցմէ յաղթուեցաւ :

1 Ան ատենն որ Յոյնք անօգուտ կռիւներով մէկ
զմէկ ջարդելու հետ էին՝ Փիլիպպոս իր տերու
Թիւնը կ'ընդարձակէր ու կը զօրացընէր . զնաց
Մեթոնն ալ պաշարեց, ու աչքին մէկը կորսընցուց
աս կերպով : Աստերիոս Ամփիպօլսեցի աղեղնա
ւորն ելաւ քաղքէն եկաւ Փիլիպպոսի զինուոր
ըլլալու, ըսելով թէ կրնայ ինչուան թռչունները
զարնել թռչելու ատեննին . Փիլիպպոս ծաղրելով
պատասխան տուաւ թէ Երբոր սարեկներու հետ
պատերազմելու ըլլամ՝ զքեզ քովս կը կանչեմ :
Բարկացաւ Աստերիոս, մտաւ Մեթոն, ու երբոր
տեսաւ թէ թագաւորը պարսպին մօտեցեր է՝ նետ
մը նետեց՝ թագաւորին աչքը հանեց, ու նետին
վրայ այսպէս գրած է եղեր . Փիլիպպոսին աջ աչ
քին : Նոյն նետը թագաւորն ալ նորէն նետել
տուաւ՝ վրան ասանկ գրած . Փիլիպպոս Աստե
րիոսը կախել պիտի տայ : Առաւ քաղաքը ու խօսքը
կատարեց :

2 Անկէց ետքը Ողինթոս քաղաքը պաշարեց
որ իր իշխանութեանը տակը ուրիշ երեսունուեր
կու քաղաք ունէր : Իրեք անգամ օգնութիւն
ուզեցին Ողինթացիք Աթեննացւոցմէ . ան ատեն

1 Փիլիպպոս ի նշպէս առաւ Մեթոն քաղաքը : —

Ի նշ կերպով մէկ աչքը կորսընցուց :

2 Ողինթոս քաղաքը ի նշպէս կործանեց Փիլիպ
պոս :

Ուշիւ-ի-ան ըսուած իրեք հռչակաւոր ճառերը խօսեցաւ Դեմոսթենէս, ու համոզեց ժողովուրդը որ քիչ մը զօրք օգնութիւն խրկեն. բայց Ողին-թոսը ոչ արտաքին և ոչ ներքին թշնամեաց ձեռքէն կրցաւ ազատիլ. վասն զի երկու հայրենատեաց մարդիկ իրենց հայրենիքը Փիլիպպոսի մատնեցին, որ առաւ քաղաքը կողոպտեց, հիմնայատակ կործանեց, և բնակիչքը գերիի սէս ծախեց: Երբոր Մակեդոնացիք սկսան Ողինթոսի մատնիչները իբրև վատ նախատել, գնացին անոնք Փիլիպպոսին որ վրէժխնդրութիւն ընէ, ան ալ այնպիսի պատասխան մը տուաւ որ անոնց տուած նախատինքէն ալ վեր էր. Դուք, ըսաւ, ան կոպիտ մարդկանց ուշ մի գնէք. անոնք ամէն բան կ'ուզեն յատուկ իր անունովը կանչել:

Թեբացիք ու Փովկիսացիք ան միջոցին կատաղութեամբ Մեհենական պատերազմը առաջ տանելով մեկզմէկ կը ջնջէին: Թեբացիք իրենց օգնութիւն կանչեցին Եպամինոնգին աշակերտը, որ ուղեւով պատերազմը շարունակել՝ քիչ մը զօրք անոնց օգնութիւն խրկեց. Աթենացիք ուղեցին հաշտութիւն ընել Փիլիպպոսին հետ, և տասը գեսպան խրկեցին իրեն, որոնց մէջ էին նաև Եսքինէս և Դեմոսթենէս ճարտասանները: Երեք ամիս զանոնք քովը կամաւ ուշացուց Փիլիպպոս, որպէս զի ատեն վաստըկելով զօրքը ինչուան Թեսսաղիա մտնէ: Ուստի Աթենացւոց հաշտութիւն

Թեբացւոց ու Փովկիսացւոց պատերազմին ատենը Փիլիպպոս ինչ ըրաւ:

ընել կարծած ատեննին՝ անիկայ զիրենք Եւրիայէն քէց, Թերմոպիլէէն անցաւ, Լոկրիան տիրեց, ու Թշնամիները վախցընելու և դաշնակիցքը խաբելու համար՝ բոլոր զօրքը դամնիով սպակեւաւաւ, ու սկսաւ զանոնք սատերազմի պատրաստել, ըսելով Թէ Ապողոնի առաջնորդութեամբը անոր պատուոյն գէմ՝ եղած նախատանաց վրէժը պիտի առնունք: Աս որ անսան Լոկրացիք՝ մէկէն հնազանդեցան, և այսպիսի հնարքով Փիլիպպոս առանց արեան՝ Մեհենական սատերազմը վերջացուց, որ տասը տարի տևեր էր (346):

1 Ան յաղթութենէն ետքը Ամփիկաիոնի Ժողովն եղաւ. Փիլիպպոս խնդրեց որ Փովկիսացւոց տեղն ինքը մտնէ հոն. դատաւորներն ալ չկրցան չէ ըսել: Պիւթեան խաղերուն ինքը գլուխ կեցաւ, և անով զրկանք ըրաւ Կորնթացւոց որ մասնակից սեպուեր էին Փովկիսացւոց ըրած սեղանակապտութեանը: Թերմոպիլէի կիրճին ալ տիրեց, ու անկէ ինչուան Մակեդոնիա սահապան զօրք ձգեց, որով քիչ ատենէն բոլոր Յունաստանի վրայ պիտի տիրէր:

2 Ան ատենը երկու երևելի մարդիկ իրարմէ տարբեր ճամբով կ'ուզէին Աթենքը առաջ տանիլ. Դեմոսթենէս սատերազմով և Փոկիոն խաղաղութի: Առջինը Թէպէտ անուանի ճարտասան ու քաղաքաւ գէտ էր, բայց վրան ձայն ելած էր Թէ Փիլիպպոս

1 Փիլիպպոս Յունաստանի մէջ տիրապետելու համար ինչ պատիւներու ետևէ եղաւ:

2 Աթենացիք ինչ կը մտածէին Փիլիպպոսի գէմ:

սի գէմ գրած ճառերը Պարսից սակիովը շաղուած են, որովհետև Պարսիկները Փիլիսպպոսին օրէ օր մեծնալէն կը վախնային: Իսկ երկրորդը Ճմարիա փիլիսոփայ էր, իր Բսենոկրատ վարպետին պէս խստակեաց, սմառ ձմեռ բոսպիկ ստորտող, հմուտ զօրավար, առսլիմի ու եռանդուն հայրենասէր: Ճարտասանութեան կողմանէ անուանի էր զօրաւոր պատճառաբանութեամբը և համառօտութեամբը, այնպէս որ Դեմոսթենէս զանիկայ իր ճառերուն կացինը կ'անուանէր:

1. Արչափ որ Դեմոսթենէս իր Փիլիսպպեան ըսուած ճառերովը Փիլիսպպոսի աշխարհակալութեանցը առջևը կը ջանար առնել, անիկայ այնչափ աւելի կը տարած էր: Թրակիոյ ու Ղիւրիկէի մէջ ըրած նոր երկրակալութիւններովը՝ իր տերութեան սահմանը մէկ կողմէն ինչուան Դանուբ ընդարձակեց, մեկալ կողմէն ալ ինչուան Ագրիական ծովը հասուց: Բիւզանդիոնի ալ կ'ուզէր տիրել՝ որպէս զի Աթենացոց մէջ սով ձգէ, վասն զի անոնց բոլոր ապրուստը Թրակիայէն կուգար: Դեմոսթենէսի ճառերովը վերջապէս համոզուեցան Աթենացիք, շատ զօրքով Փոկիոնը վրան խորհեցին որ գնաց Փիլիսպպոսի յաղթեց ու Բիւզանդիոնը ազատեց (341):

2. Անկէ Սկիւթացոց վրայ գնաց Փիլիսպպոս, ու մեծ յաղթութեամբ գառնալու ատենը՝ Թրակիոյ

1. Ինչ կերպով յաղթեցին Փիլիսպպոսի:

2. Փիլիսպպոս Սկիւթացոց գէմ ինչ արշաւանք ըրաւ, ու ինչ վտանգի մէջ ընկաւ:

հիւսիսակողմը Տրիբաղացիք վրան յարձըկեցան .
 Թագաւորը վերաւորուած ու չորս կողմէն պաշա-
 րուած՝ քիչ մնաց որ ձեռք պիտի իյնար . Աղէք-
 սանդր որդին որ տասնըեօթը տարեկան էր՝ քա-
 ջուԹեամբը զհայրը մահուընէ ազատեց :

1 Երկրորդ անգամ Յունաստան մտաւ Փիլիպ-
 պոս . և շուտ մը Եղատիոյ տիրելով՝ որ Փովկիսի
 ու Բէոպլիոյ բանալին կը սեպուէր , հասկըցուց
 որ աս անգամ Ապողոնին անարգանաց վրէժն առ-
 նելու համար միայն եկած չէ : Դեմոսթենէս
 կրակոտ խօսքերով Աթենացւոց աչքը բացաւ , ա-
 զատուԹեան ու հայրենեաց սէրը նորէն սրտեր-
 նուն մէջ վառեց , և յորդորեց որ հասարակաց
 վտանգը տեսնելով առանձնական ԹշնամուԹիւն-
 նին մէկդի Թողուն , ու Թերացւոց հետ միարանած
 պատերազմի պատրաստուին . և աս բանիս ինքը
 դեսպան ընտրուելով՝ անձամբ գնաց Թերացիքն
 ալ համոզեց : Վախցաւ Փիլիպպոս անոնց միարա-
 նուԹենէն , սկսաւ ձախորդ պատգամներ հանել
 տալ որ սրտերնին կոտրի . բայց երբոր Դեմոս-
 Թենէս ծաղր ընելով ըսաւ Թէ Ապողոնի քրմու-
 հւոյն բերնովը Փիլիպպոս կը խօսի՝ ամենուն մըտ-
 քէն վախը փարատեցաւ :

2 Քերովնէայի քով երկու զօրքը ճակատեցան .
 Փիլիպպոս աջ Թևին կը հրամայէր , Աղէքսանդր ձա-
 խին : Քաջասիրտ արքայորդին՝ Թերացւոց նուի-

1 Երկրորդ անգամ Յունաստան մտնելով ինչ ը-
 րաւ Փիլիպպոս :

2 Քերովնէայի պատերազմը ինչպէս եղաւ :

րական գունդը զարկաւ ցրուեց . բայց հայրը Աթենացւոց զօրութեանը առջև սկսաւ տկարանալ . երբոր անոնց զօրավարը յաղթութեանը վրայ հը պարտացած սկսաւ փախչողներուն ետևէն վազելով կանչել թէ Ինչուան Մակեդոնիոյ սահմանադուրը պիտի քշեմ, Փիլիպպոս՝ Աթենացիք յաղթել չեն գիտեր՝ ըսաւ, ու մէկէն առանց ատեն կորսընցընելու առաւ փաղանգն ու ետևէն հասաւ, զամէնքը կտորեց՝ ցրուեց, ու եկաւ որդւոյն յաղթական թևին հետ միացաւ : Դեմոսթենեսի համար ալ կ'ըսեն թէ երբոր տեսաւ որ ամէնքը կը փախչին, ինքն ալ՝ որ ինչուան ան ատենը քաջութեամբ պատերազմեր էր, վախէն զէնքերը նետեց փախաւ, և յանկարծակի վերարկուն մորենիի մը պլուած ատենը՝ անիկայ թշնամի կարծելով աղաչեց որ կեսնքին խնայէ :

1 Փիլիպպոս ան փառաւոր յաղթութեանը վրայ ուրախացած՝ յաղթութեան նշան կանգնել տուաւ, աստուածներուն շնորհակալութեան զոհ մատոյց, բոլոր զօրավարացը մեծահաց ընթրիք ըրաւ : Վերակրէն ետքը գլուխը տաքցած երբոր պատերազմի տեղը եկաւ ու թշնամեաց մեռելները տեսաւ, սկսաւ զանոնք նախատել : Ասոր վրայ բարկացաւ Դեմադէս Ճարտարախօսն որ գերիներէն մէկն էր, և շկարենալով ինքզինքը բռնել, Տէր արքայ, ըսաւ, բազդը զքեզ Ագամեմնոնի հաւասարեց, գուն ինչո՞ւ համար կ'ուզես Թերախտեսի նմանիլ : Հոն ցըցուց Փիլիպպոս թէ իր ախտերուն ալ կրնայ

1 Ան յաղթութենէն ետքը ինչ ըրաւ Փիլիպպոս :

յաղթել. անոր համար ձակախօսութեան վրայ բարեկանալու տեղը՝ զինքն ազատեց, և բոլոր Աթենացւոց գերիներն առանց փրկանքի արձրկեց:

1 Աթենացիք Դեմոսթենէսը դատաստանի կանչեցին որ զիրենք պատերազմի գրգռելով այնչափ մարդկանց կորսուելուն պատճառ եղաւ. բայց Դեմոսթենէս արդարացուց ինքզինքը, և Աթենացիք նորէն սկսան իր խօսքերուն մտիկ ընել: Իրեն յանձնեցին որ Քերոմիլէայի մէջ մեռնողներուն վրայ դամբանական ճառ մը խօսի, և անոնց փառաւոր տասականագրով շիրիմ մը կանգնեցին:

2 Դեմոսթենէս իր ծախքովը Աթենքին պարիսպները շինել տուաւ, Ժողովուրդն ալ իրեն փոխարէն ոսկի պսակ մը ընծայեց: Եսքինէս ճարտասանը ասոր գէմ կեցաւ. ուստի երկուքն ալ մէյմէկ ճառ գրեցին որ կ'ըսուին ճշմարտութիւն. Դեմոսթենէսինը յաղթեց՝ ու Եսքինէս Հռոգոս կզգին տքսորուեցաւ: Երթալու ատենը Դեմոսթենէս շատ մը ստակ տուաւ անոր բռնի, այնպէս որ զարմանալով կանչեց Եսքինէս. Ի՞նչ պէս չցաւիմ այսպիսի հայրենիքէ մը ելլելուս, ուր ինչուան թշնամիներս ալ ասանկ առատաձեռն են. արգեօք ուրիշ տեղ պիտի դաննմ այսպիսի բարեկամներ: Եսքինէս Հռոգոսի մէջ ճարտասանութեան դպրոց մը բացաւ, ու Հռոգացւոց առջևն իր տքսորուելուն պատճառ եղած երկու

1 Աթենացիք Քերոմիլէայի պատերազմն ետք ինչպէս վարուեցան Դեմոսթենէսի հետ:

2 Եսքինէս ինչու տքսորուեցաւ:

ատենաբանութիւնները կարգաց . և թէպէտ իրենին ալ հաւնեցան , բայց Գեմոսթենեսինը երբոր լսեցին՝ ծափ զարնելով չէին կշտանար . ան ատեն ըսաւ անոնց Եւքիինէս . Ոսոխին բերնէն լսելով այսչափ կը գովէք Գեմոսթենեսին ճառը , հապախնչ պիտի ընէիք երբոր անոր բերնէն լսէիք :

1 Ան ատենները ընդհանուր ժողով մը գումարեց Փիլիպպոս Աորնթոս , հոն դեսպանաց առջև իր մտքը յայանեց որ կ'ուզէ պատերազմ բանալ . ամէն դիւրութիւն անոնց առջև դնելէն ետքը յորդորեց որ հեռը միաբանին : Մէկէն ժողովը զինքը բոլոր Յունաստանի սպարապետ անուանեց : Ինքն ալ ամէն սրատրաստութիւն տեսաւ . պատգամ հարցուց , սովորական կերպով անորոշ պատասխան մը ելաւ թէ Յուլը սրահուեր է , մահը մօտեցեր է , կ'ուզէ մօրթուիլ : Աս սրատգամը Պարսից տէրութեան կործանմանը վրայ մեկնեց Փիլիպպոս . բայց իր վերջը հասեր էր :

2 Երբոր Մակեդոնիա դարձաւ , իր ամբարտաւան կինը Ողիմպիան արձըկեց , ու տեղը Ատտաղոս զօրավարին Աղէոպատրա աղջիկը առաւ : Աղէքսանդր իր մօրը եղած նախատանայր վրայ սրդողած՝ անոր հետ գնաց Լիւրիկէ քաջուեցաւ : Օր մը երբոր Փիլիպպոս հարցուց Գեմարատ Աորնթացւոյն թէ Յոյները մեջերնին միաբան են ,
— Ինչպէս կ'ուզես , տէր արքայ , որ Յոյները միա-

1 Փիլիպպոս ինչ կերպով Յունաստանի սպարապետ դրուեցաւ :

2 Ինչ պատճառաւ Փիլիպպոս աւրուեցաւ ու հաշտուեցաւ Աղէքսանդրի հետ :

բան ըլլան, երբոր դուն քու տունդ կուուով լե-
ցուցիր՝ ըսաւ Դեմարտո : Հասկըցաւ Փիլիպպոս
իր յանցանքը, ու Դեմարտոին ձեռքովը Ալեք-
սանդրին հետ հաշտուեցաւ :

1 Պատերազմի երթալէն առաջ ուղեց Փիլիպ-
պոս իր Աղէսպատրա աղջկանը հարսնիքն ալ կա-
տարել, և բոլոր Յունաստանի անուանի մարդիկը
հրաւիրեց հանդիսին : Ամէն կողմէն իրեն պատիւ-
ներ, պսակներ, ճարտասաններ ու բանաստեղ-
ծներ խրկեցին, և ասոնք ուղեցին առջևը ողբեր-
գութիւն մը ձևացրնել որուն մէջ ինքը պիտի ձև-
նար յաղթող Ասիոյ : Մեծ հանդիսով պալատէն
ելաւ Փիլիպպոս որ թէաարոնը երթայ, առջևէն
տասուերկու արձան կը տանէին, որոնց մէկը ինքն
էր կուռքի մը սէս ձևացուցած. չորս կողմը պա-
տած էին տերութեան մեծամեծները, բոլոր ժո-
ղովուրդն ալ գիզուած՝ զինքը ծափահարութեամբ
կը փառաւորէին : Ան միջոցին Պաւսանիաս Մա-
կեդոնացի կտրիճը (որ Ատտաղոսէն նախատինք մը
կրած ըլլալով՝ թագաւորին գիմեր ու հատու-
ցում մը չէր գտած) ժողովուրդը պատուեց ան-
ցաւ, թագաւորին քովը հասաւ, զարկաւ դաշոյնն
ու կիսամեռ դետինը ձգեց զանիկայ. բայց ինքն
ալ մէկէն հոն բզիկ բզիկ եղաւ :

2 Քսանդրիւնց տարի փառաւոր թագաւորու-
թիւն քչեւէն ետև՝ աս կերպով մեռաւ Փիլիպպոս

1 Փիլիպպոս ինչպէս մեռաւ :

2 Քանի՞ տարի թագաւորեց Փիլիպպոս, և ինչ
մասնաւոր կատարելութիւններ կը պատ-
մուին վրան :

(336), որ նենգութեան ու զեղխութեան ախտերուն հետ ունէր նաև խոհեմութիւն, ճարտարմտութիւն և քաջութիւն : Առանց նեղանալու ճշմարտութեան ու յանդիմանութեան մտիկ կ'ընէր : Մասնաւոր մարդ մը դրեր էր որ ամէն օր իրեն ըսէ . Յիշէ որ մահկանացու ես : Դեմոքարէս ճարտասանը Աթենացւոց կողմէն դեսպան եկեր էր իրեն . հարցուց Փիլիպպոս թէ Աթենացւոց ի՞նչ հաճոյական բան կրնամ ընել . Ինքզինքդ կախել՝ ըսաւ Դեմոքարէս : Աս անխոհեմ սպառասխանին վրայ ընկերները բարկացան . թագաւորը միայն առանց բարկանալու քաղցրութեամբ ճամբեց զանոնք , և աղաչեց Դեմոքարեսին որ Աթենացւոց հարցընէ թէ Ո՞վ աւելի խելացի է , անիկայ որ ասանկ խօսքեր կ'ըսէ , թէ անիկայ որ կը ըսէ ու վրէժխնդիր չըլլար : — Համարձակախօս ճշմարտութիւնը շատ կը սիրէր : Աղքատ կին մը շատ անգամ իրեն եկեր գացեր է եղեր որ դատաստանը կտրէ , ու միշտ Ատեն չունիմ ըսելով զինքը ճամբեր է եղեր , անգամ մըն ալ խեղճ կինը ալ չկրնար դիմանալ , թէ որ դատաստանս կտրելու ատեն չունիս , կ'ըսէ , թող ուրեմն թագաւորութիւնդ : Փիլիպպոս մէկէն իրաւունք սուեր է անոր , և դատաստանը կտրեր է : — Ուրիշ անգամ մը երբոր կոչուանքէ ելած կ'երթայ եղեր , կնկան մէկը կուգայ կը սկսի աղաչել որ դատաստանը քննէ . Փիլիպպոս առանց լաւ մը քննելու կը դատասպարտէ զինքը : Կինը անխռով կերպով կը դառնայ՝ Կը բողոքեմ , կ'ըսէ : — Թագաւորէն վեր որո՞ւ պիտի բողոքես կ'ըսէ Փիլիպպոս : — Անօթի Փիլիպպոսին կը բողոքեմ կ'ըսէ կի-

նը : Նորէն կը քննէ Փիլիպպոս դատաստանը , ա-
նոր իրաւունքը կ'իմանայ ու առջի վճիռը ետ
կ'առնէ : — Ոչ միայն կը խրատուէր Փիլիպպոս ,
հասլա ուրիշներն ալ կը խրատէր : Մենեկրատ Սի-
րակուսացի բժիշկը չափէ դուրս փառասէր էր ,
առողջացուցած մարդիկը հեար կը պաշտօններ ,
ոմանց Ապողոնի հազուատը կը հաղցընէր , ոմանց
Ասկղէպիոսի , ուրիշներուն հերակղեօի , իր գլու-
խըն ալ թագ դրած , ու ձեռքն ալ գաւազան բռ-
նած՝ ինքզինքը Արամազդ կ'անուանէր , իբր թէ
անոնց նորէն կեանք տուէր կենդանացուցեր է :
Ասիկայ օր մը Փիլիպպոսի նամակ մը գրեց . Մենե-
կրատ Արամազդ առ Փիլիպպոս ողջոյն : Փիլիպպոս
ալ անոր պատասխան գրեց . Փիլիպպոս առ Մենե-
կրատ , առողջութիւն և ողջմտութիւն : Օր մըն ալ
փառաւոր հացկերոյթ մը ըլլաւ , Մենեկրատն ալ
հրաւիրեց , զինքը առանձին սեղան մը նստեցուց ու
առջը տեսակ տեսակ հոտաւէտ խունկեր դնել
տուաւ , մէկալ կոշնականաց առջէն ալ զանազան
կերակուրներ : Առջի բերան Մենեկրատ աստուա-
ծական սլատուոյն վրայ ուրախացած՝ մտցաւ իր
բնութիւնը , բայց քիչ ատենէն անօթութեանը
չգիմանալով՝ Արամազդ ըլլալուն վրայ զքնացաւ ,
ու կամացուկ մը ելաւ գնաց : — Օր մը խրատ կու-
տային Փիլիպպոսի օր Պեղոպոնեսացւոց ապերախ
տութեանը վրէժխնդրութիւն ընէ , որ Ողիմպիա-
կան խաղերուն մէջ հրապարակաւ վրան սու-
լեր էին . թէ որ այնչափ բարեք ընելէս Ետքն ալ
վրաս այսչափ կը ծիծաղին , ըսաւ Փիլիպպոս , ինչ
չէն ըներ երբոր չարեք ալ ընելու ըլլամ : — Օր
մը պալատականները կը յորդորէին զինքն օր վրան

չարիք խօսող մարդուն մէկը սքսորէ . Հոս խօսածը բաւական չէ որ , ըսաւ Փիլիպպոս , երթայ ուրիշ տեղ ալ խօսի : — Օր մը երբոր իրեն պատմեցին թէ Աթենացիք ամէն տարի տասը զօրավար կ'ընարեն , երանի՜ Աթենացւոց որ ամէն տարի տասը քաջ զօրավար կը գանեն՝ ըսաւ , ուր ևս բոլոր կենացս մէջ միայն Պարմենիոնը գտեր եմ : — Օր մըն ալ կը ստիպէին որ ըսւ մարդուն մէկը զինքը յանդիմանելուն համար հաշածէ . Առաջ մէյնը նայինք , ըսաւ , կրնայ ըլլալ որ պատճառ տուած ըլլանք : Իմացաւ որ մարդը իրեն ըրած այնչափ ծառայութեանցը փոխարէն վարձ մը չառնելով սաստիկ կարօտութեան մէջ է եղեր . շատ պարզէնէր տուաւ , և յանդիմանութիւնները գովասանքի փոխուեցան . Ուրեմն , ըսաւ Փիլիպպոս , թագաւորի մը ձեռքն է սիրելի կամ ատելի ըլլալը :

Այսպէս ահա շատ պակասութիւններովն ալ Փիլիպպոս սիրելի եղաւ իր հպատակացը , որ իրենց սէրը ետքը անոր որդւոյն վրայ գարձուցին :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ .

Աշէ+ս+ն+դ+ր . — Աշէ+ր+ն+ի+ւ+ն+ի+ն+է+ր+ը . — Թեբեի
 ի+ր+ն+ն+ւ+մ+ը . — Անեմ+ . — Անի+ոյ +ր+ւ+ս+ն+ի+ւ+ր . —
 Լ+ն+դ+ս+ն+ի+ն , Տրոյ+ս . — Գր+ն+ի+ն+ի+ր +ո+ր+է+ր+ւ+մ+ը . —
 Գր+ր+ն+ի+ն+ի +ն+ն+փ+ոյ+ը . — Աշէ+ս+ն+ի+ր+ի +ն+ն+ի+ր+ն+ւ+ը .
 — Ի+ս+ս+ն+ի +ո+ր+է+ր+ւ+մ+ը . — Ար+տ+ն+ի+ն+ն+ :
 —

1 Աղեքսանդր՝ մեծամեծ աշխարհակալաց մէջ

1 Աղեքսանդր ի նշ բնաւորութեան տեղը էր :

ամենէն անուանին, բնութեան զարմանալի ձիրքերովը զարդարուած, հօրմէն ժառանգած անսահման իշխանասիրութեանը հետ ունէր նաև շատ մուլութիւններ: Իմաստասիրաց պարագլուխը Արիստոտէլ՝ անոր վարպետն եղաւ, ու սրտին մէջ առաքինութեանց սկզբունքը տպաւորեց. Աղէքսանդր ալ հօր պէս կը սիրէր ու կը մեծարէր իր վարժասպետը. Հայրս ինծի կեանք տուաւ, կ'ըսէր, իսկ ասիկայ աղէկ ասպրիլ սորվեցուց: Բնութեամբ կրակոտ՝ բայց ուսումնասէր էր. խօսակցութիւնը ասոր ժեղքն էր, բարեկամութիւնը հաստատուն, ամէն զգացմունքներն ու մտածութիւնները վստմութիւն մը ունէին: Նամակներէն մէկուն մէջ ասանկ կը խօսի Արիստոտէլ իր աշակերտին վրայ անոր մահունէն ետքը. Մակեդոնացին Աղէքսանդր՝ ճարտարամիտ էր խորհրդի մէջ, արիասիրտ պատերազմի մէջ, բարիք ընելու ատենն ալ մարդավար: Թէպէտ երբեմն անգթութիւն ալ ըրաւ, բայց շատ անգամ ներողամիտ եղաւ զինքը նախատողներուն: Իր խեղքը կը փայլէր դժուարակնճիւռն գործոց մէջ, և վտանգին համեմատ՝ քաջասրտութիւնն ալ կ'աւելնար: Մեծ համարում ունէր Հոմերոսի վրայ, և այնչափ կը կարգար խլիականը որ գրեթէ բերնուց սորվեր էր, ու միշտ բարձին տակը կը սպահէր: Դարեհի յաղթելէն ետև երբոր անոր վրանէն ազնիւ քարերով զարդարուած սզտիկ սնտուկ մը ելաւ, Միայն Հոմերոսս ասոր մէջ գրուելու արժանի է ըսելով առաւ անոր մէջ գրաւ: — Պարսից թագաւորէն դեսպաններ եկեր էին Փիլիպպոսի. Աղէքսանդր որ գեռ տղայ էր՝ փոխանակ անոնց հարցմունքներ

ընելու Բարեշնի և Շօշի պալատներուն վրայ, և կամ հոն տեղի զուարճութիւններուն վրայ, հարցուց թէ Ի՞նչ ճամբով Պարսկաստան կ'երթըցուի, Պարսիկները սրչափ են, ինչո՞վ է իրենց գլխաւոր զօրութիւնը, թագաւորը ի՞նչպէս կը վարուի իր հպատակներուն հետ: Դեսպաններէն մէկը ան խելացի հարցմունքները լսելով՝ ըսեր է. Մեր թագաւորը հարուստ է, բայց աս տղան մեծ է: — Թեսասաղիայէն փառաւոր ձի մը բերեր էին Մակեդոնիա՝ որ Բաբելոն կամ Յլագուլի կ'ըսուէր, որովհետեւ գլուխը ցլու գլխուն կը նմանէր կ'ըսեն: Շատ վարպետ ձի հեծնողներ երբոր չկրցան ան ամեհի երիվարը սանձել, Ափսո՛ս, ըսաւ Աղեքսանդր, որ իրենց անկարողութեամբն ու վախկոտութեամբը ատ սքանչելի ձին ձեռքէ պիտի հանեն: Փիլիպպոս որդւոյն հպարտութիւնը ուղղելու համար հրաման տուաւ որ ինքը հեծնի վրան. Աղեքսանդր գիտնալով որ ձիուն խրտելուն պատճառ՝ աւելի արեւէն զարկած իր շուքն էր, քաշեց մէկդի տարաւ, քիչ մը շոյեց, ու վրան ցատքելուն պէս սկսաւ զանիկայ ուղածին պէս կառավարել. ետքն ալ ան ձին այնպէս հետը վարժեցաւ, որ ինչուան դիմացի ոտուրները կը ճկէր՝ որ Աղեքսանդր վրան հեծնայ: Զարմացաւ հայրը. Որդեակ, ըսաւ, քեզի արժանի թագաւորութիւն մը փնտռէ, Մակեդոնիան բաւական չէ:

Փիլիպպոսի մահուան ձայնը ելլելուն պէս՝

Փիլիպպոսի մահուան լուրն որ առին Յոյնք ի՞նչ ըրին:

բոլոր Յունաստան ուրախութեամբ լեցուեցաւ, Դեմոսթենէս իր աղջկանը ցաւը մոռցած (որ եօթը օր առաջ մեռեր էր), ծաղկապսակ ու հա-
գուած կապուած հրապարակը վաղեց, ժողո-
վուրդն ալ հետը գնացին, մեհեանները ծաղկը-
ներով զարդարեցին: Մէկալ քաղաքներն ալ Ա
թենացւոց օրինակին հետեւեցան, գլուխ քաշեցին
ու Մակեդոնացւոց զօրքը դուրս վարնտեցին:

1 Այնչափ վտանգներու ու արգելքներու մէջ
տեսնելով իր Թագաւորութիւնը՝ ամենևին չվհա-
տեցաւ Աղէքսանդր, որ հաղիւ քսան տարեկան
կար: Հայրը սպաննողները սպառժեց, Մակեդո-
նացւոց վրայէն տուրքերը Թեթևուց, հօրը զօր-
քերը վարձատրեց, և քաղցրութեամբ բոլոր հպա-
տակաց սիրտը վաստղկեցաւ: Անկէց ետքը մէկէն
զօրք ժողովեց ու սկսաւ ասպտամբաց վրայ երթալ:
Գետացիք՝ որ իր տղայութիւնը արհամարհելով
ասպտամբեր էին՝ զարկաւ ցրուեց, ու երկիրնին
աւրըշարկեց: Եմոս լեռնէն անցաւ, գնաց Պէո-
նիացիքը, Թրակացիքը, Տրիբաղներն ու Լիւրի-
կեցիքը նուաճեց:

2 Երբոր Աղէքսանդր ասանկ փառաւոր յաղ-
թութիւններ կ'ընէր՝ անդին Դեմոսթենէս ձայն
հանեց Թէ Աղէքսանդր յաղթուեցաւ մեռաւ, և
զանիկայ տղայ ու ասուշ սպտանի կանչելով բո-
լոր Յոյները նորէն ոտք հանեց: Փախստական
Թեբացիք ալ Աթենացւոցմէ գրդռուած՝ որ ազա-

1 Աղէքսանդր ինչ կերպով սկսաւ իր Թագաւո-
րութիւնը:

2 Ինչպէս նուաճեց Յոյները:

տուժիւննին ձեռք ձգեն , իրենց հայրենիքը դարձան , գիշերանց թերէ մտան ու Մակեդոնացւոց զօրքին զօրավարները սպաննելով քաղաքին տիրեցին : Աս ապստամբութեան ձայնը լսելուն պէս՝ Աղէքսանդր իստրոս կամ Դանուբ գետէն ու Եմոս լեռնէն նորէն անցաւ , Մակեդոնիա մտաւ , վեց օրուան մէջ Բէովաիա հասաւ , ու քովիննէրուն ըսաւ . Տրիքաղաց երկիրն եղած ասե՛նա ինձի տղայ կ'ըսէր Դեմոսթենէս . երբոր թեսսաղիա հասայ՝ պատանի . հիմայ որ Աթենքին դուռը հասայ՝ կ'ուզեմ իրեն ցցընել թէ չափահաս մարդ եմ :

1 Թերացիք կը կարծէին որ Աղէքսանդր դեռ Մակեդոնիոյ մէջ է . մէյմըն ալ յանկարծ տեսան որ եկեր զիրենք պաշարեր է : Զանաց Աղէքսանդր որ քաղցրութեամբ նուաճէ զանոնք . Միայն ապստամբաց գլխաւորները ձեռքս աուէք , ու ձեզի կը ներեմ ըսաւ . բայց անոնք ալ ելան իրմէ իր երկու երևելի զօրավարները Փիլոտասն ու Անտիպատրոսը ուղեցին , պարիսպներուն վրայէն ալ սկսան կանչել թէ Ո՛ր Մակեդոնացի զինուորն որ թերացւոց ու Պարսից թագաւորին կողմը կ'անցնի՝ Յունաստանը ատ բռնաւորին ձեռքէն ազատելու , սիրով կ'ընդունինք :

2 Բարկացաւ Աղէքսանդր , չորս կողմէն քաղաքը պաշարեց . զարմանալի քաջութեամբ դէմ կեցան թերացիք , բայց վերջապէս առնուեցաւ թերէ : Պղատէացիք , Փովկիսացիք և թեսսպացիք՝

1 Թերացիք ի՞նչպէս դէմ կեցան Աղէքսանդրի :

2 Ի՞նչպէս յաղթուեցան :

որ Աղեքսանդրի զօրաց մէջ էին՝ իրենց վրէժը
Թեբացւոցմէ հանելու յարմար ատեն գտնելով,
ոչ կանանց խնայեցին և ոչ տղոց, և ինչուան մե-
հեանները փախչողներն ալ սպաննեցին. նոյն
կատաղութիւնը ցրուցին նաև Սպարտացիք: Աս
սոսկալի կոտորածը ամբողջ օր մը քչեց. վեց հա-
զար Թեբացի մեռան, երեսուն հազար ծախուե-
ցան, և Թեբէն բոլորովին կործանեցաւ (335):
Միայն թող չտուաւ Աղեքսանդր որ մեհեանները
կործանեն, նմանապէս անկործան պահեց Պին-
դարոս բանաստեղծին տունը՝ որուն բանաստեղ-
ծութիւնները կը սիրէր՝ Հոմերոսի նման ըլլալուն
համար, և Եպամինոնդայ տունը՝ ուր իր հայրը
մեծցեր էր:

1. Կ'ըսեն թէ Թեբէն կողոսպտելու ատեն զի-
նուորները Տիմոկղէ անունով աղնուական տիկնոջ
մը տունը մտնելով ամէն բան յափշտակելէն ետքը,
երբոր զօրագլուխինին եկեր անոր հարցուցեր է թէ
Ուրիշ տեղ ալ սպահածու բան ունիս. — Այո, կ'ըսէ
Տիմոկղէ, ու զինքը սպարտեզը կը տանի ջրհորի մը
քով, հոս լեցուցած եմ կ'ըսէ գանձերս. զօրա-
գլուխը երբոր գլուխը ծռած կը սկսի մէջը նայիլ,
Տիմոկղէ ետեւն հրելուն պէս ջրհորը կը նետե-
զանիկայ: Կը բռնեն շղթայակապ Աղեքսանդրի
կը տանին զինքը: Թագաւորը անոր աներկիւզ
քալուածքը տեսնելով կը հարցընէ թէ Դուն ո՞վ
ես: Պատասխան կուտայ Տիմոկղէ. Թէագենէս

1. Թեբէի կողոսպտուած ատենը ի՞նչ մասնաւոր
ղիպուած կը պատմուի:

զորավարին քոյրն եմ, որ Յունաստանի ազատութեանը համար հօրդ հեա պատերազմելով՝ Քերսովնեայի պատերազմին մէջ ընկաւ : Ար զարմանայ թագաւորը անոր արիական պատասխանին վրայ, և կը հրամայէ որ ազատ թողուն :

1 Թերէի կործանման լուրը Աթէնք հասնելուն պէս՝ ամենուն վրայ սարսափն ու յուսահատութիւն տիրեց : Մէկէն ազաչաւոր դեսպաններ խրկեցին Աղէքսանդրի որ սիրտը առնուն . Աղէքսանդր ուզէց որ բոլոր իրենց ճարտասանները ձեռքը տան . Դեմոսթենէս ստ բանիս գէշ հեռականքները ցուցնելով յիշեցուց անոնց վարպետութեամբ հովիւներուն առակը՝ որ դայլերուն հեա դաշինք դնելով անոնց մասներ են իրենց արթուն պահապանները, այսինքն իրենց հաւատարիմ շները, ու սլաարները կորսնցուցեր են : Եւ որովհետեւ Թերէի մէջ թափուած արեամբ Աղէքսանդրին վրէժխնդրութիւնը մարած կ'երկնար, Դեմոսթէս ճարտասանը Աթէնացւոց կողմանէ դեսպան գնաց . Աղէքսանդր անոր ամէն ինդիրքը կտտարեց, միայն Քարիդեմոս խառվարար ճարտասանը աքսորել տուաւ, և Աթէնացւոց հեա հաշտուեցաւ :

2 Բոլոր Յունաստանի տիրէլէն ետքը՝ համաչխարհական ժողով մը գումարեց Աորնթոս, ու անոնց առաջարկեց Պարսից տերութիւնը նուաճելու մեծ խորհուրդը՝ որ Աիմն, Ագեսիղայոս և

1 Աթէնացիք Թերէի կործանումն որ լսեցին՝ ի՞նչ ըրին :

2 Ի՞նչ կերպով որոշեց Աղէքսանդր Պարսից վրայ երթալու խորհուրդը :

Փիլիպպոս մտածէր էին, և ինքը կ'ուզէր կատարել : Ամէնքը հաւանեցան, ու միաբերան զինքը սպարապետ անուանեցին : Իշխանք, քաղաքացիք, իմաստասէրք, ամէնքը վազեցին իրեն աս ընտրութիւնը շնորհաւորելու . միայն Դիոգինէս փիլիսոփան պակաս էր : Անոր ալ անձամբ գնաց Աղէքսանդր, տեսաւ որ արեւուն մէջ կեցած կը սալքնար . հարցուց անոր թէ Ի՞նչ կ'ուզես, բանի մը կարոտութիւն ունի՞ս . - Այո, ըսաւ Դիոգինէս, սա արեւէս քիչ մը անդին գնա : Աղէքսանդր ասանկ անոր բանի մը կարօտ չըլլալուն վրայ սքանչացած՝ քովիններուն դարձաւ, թէ որ Աղէքսանդր չըլլայի՝ Դիոգինէս կ'ուզէի ըլլալ՝ ըսաւ կ'ըսեն :

1 Աղէքսանդր առանց ժամանակ կորսընցընելու՝ Պարսից գէմ սկսաւ պատրաստութիւն տեսնել : Քսան հազար զօրքով Անտիպատրոսը թողուց որ Մակեդոնիան ու Յունաստանը հողայ . իր արշաւանքին համար առաւ երեսունընչինգ հազար հեռակ, չորս հազար հինգ հարիւր ձիաոր, ամէնքն ալ իրարմէ քաջ ու պատերազմափորձ մարդիկ . և զօրավար ընտրեց հօրը ձեռքին տակ կրթուած զօրապետները, որոնց գլխաւորներն էին Պարմենիոն՝ և անոր որդիքը Փիլոտաս և Ալիսնոր, անոնցմէ զատ Պերդիկկաս, Ազիտոս, Եփեստիոն, Ասասանդր, Պտղոմէոս, Արասեր, որոնց շատը վաթսուն տարեկան էին, և իրենց ժողովը ծերակուտի կը նմանէր : Հետը մէկ ամսուան պաշար առաւ, հարիւր վաթսուն ցականաւով տորմիզ մը

1 Ի՞նչ պատրաստութեամբ Ասիա անցաւ :

ու եօթանասուն տաղանդ ստակ (389,200 ֆունթ), մէկալ բոլոր ունեցած հարստութիւնը զօրացն ու բարեկամացը բաժնեց, և երբոր հարցուց իրեն Պերդիկկաս թէ Քեզի ի՞նչ մնաց, — Յոյսը՝ ըսաւ Աղեքսանդր :

1 Անցաւ Աղեքսանդր Ելէսպոնտոսէն (334), գնաց Լամպսակոնի վրայ, որ Պարսից կողմը բռնած ըլլալուն համար կործանէ : Անաքսիմենէս երևելի փիլիսոփան՝ Աղեքսանդրի և անոր հօրը Փիլիսպոսին բարեկամը, դիմացն ելաւ որ քաղաքին համար աղաչէ . խնացաւ Աղեքսանդր անոր գալուն պատճառը, երգում ըրաւ որ բարեկամութեանը չնայի, խնդրածին հակառակը ընէ : Անաքսիմենէս ալ գնաց՝ Վր խնդրեմ որ Լամպսակոնը կործանես, ըսաւ : Ժպտեցաւ Աղեքսանդր, հարկ եղաւ որ երգումը կատարէ :

2 Անկէ հասաւ Աղեքսանդր Իդիոն, որ է Տրոյիս, ու Ա. քիւլէսի գերեզմանին չորս կողմը խաղեր խաղցընէլ տուաւ . Երանի՛ քեզի Ա. քիւլէս, ըսաւ, որ հոմերոսի պէս անունդ հռչակող մը ունեցար : Ան ասէն բանաստեղծին մէկն ըսաւ իրեն թէ Տէր արքայ, հոմերոսէն ալ լաւ պիտի գրենք մենք քու գործքերդ : Պատասխան տուաւ Աղեքսանդր . Աւելի կ'ուզէի հոմերոսի պատմութեանը մէջ թերսխաէս ըլլալ, քան թէ քու կիներդ մէջ Ա. քիւլէս : Անկէց եկաւ Գրանիկոն գետին քով :

1 Լամպսակոն քաղաքն ի՞նչ կերպով ազատեցաւ կործանմանէ :

2 Իդիոն որ հասաւ ի՞նչ ըրաւ Աղեքսանդր :

1 Մեմնոն Հոգացին՝ Գարեհի զօրավարներուն մէջ ամենէն քաջն ու հմուտը՝ խրատ տուաւ մեկալ զօրավարներուն որ պատերազմի ձեռք չզարնեն. Գաշտերն ու քաղաքները ապականենք կ'ըտէր, որ Աղեքսանդրին զօրքը սովէն ջարդուին: Անոնք մտիկ չըրին, հարիւր հազար հոգւով Գրանիկոն գետին քով կեցան որ Աղեքսանդր չկարենայ դիմացն անցնիլ: Աղեքսանդր անոնց անձրևի պէս եկած նեաերուն մէջէն գետը նեաուեցաւ, զօրքն ալ ետևէն, անցան գետը ու պատերազմը սկսաւ: Զարմանալի քաջութիւններ ըրաւ Աղեքսանդր. Գարեհի յաղթահասակ եղբօրը հեա մենամարտելով սաստիկ վիրաւորեց զանիկայ, բայց քիչ մնաց որ ինքն ալ պիտի մեռնէր. վասն զի Պարսից նախարար մը կացինը իջեցուց Աղեքսանդրի սաղաւարտին վրայ, ու ինչուան անոր մազը հասուցերբոր մէյմնն ալ վերուց ձեռքը որ զարնէ, ետևէն հասաւ Կղխոսս, անոր ձեռքը կարեց, ու իր փրօջը կեանքը ազատեց: Մակեդոնացիք ասով աւելի սիրտ առին ու բոլորովին ցրուեցին թշնամիները:

2 Անկէց գնաց Փոխգիոյ տիրեց, անոր Գորդիոն մայրաքաղաքին մէջ Գորդիոս թագաւորին հռչակաւոր կառքը կար, ան կառքին ղեկին վրայ անանկ վարպետութեամբ կասուած հանգոյցներ կային որ ծայրերնին ամենևին չէր խմացուեր: Պատգամ ելեր էր թէ Ո՛վ որ ան հանգոյցը քակէ՝ արևելքի պիտի տիրէ: Աղեքսանդր քակելու շատ

1 Գրանիկոնի պատերազմն ինչպէս եղաւ:

2 Գորդիոն քաղաքին մէջ ինչ ըրաւ Աղեքսանդր:

աշխատելէն ետև երբոր չկրցաւ, Ինչ փոյթս է
ինչպէս քակուիլը ըսաւ, ու թրովը կարեց քա-
կեց: Անկէց սկսաւ Կասպագովկիոյ վրայ երթալ:

Դարեհ՝ Մեմնոն Հռոգացւոյն խորհրդովը
Մակեդոնիոյ վրայ ուզեց վազել, որպէս զև Ազէք-
սանգր պարտաւորուի իր երկիրը դառնալու: Ուս-
տի շատ զօրքով ու նաւատորմով Մեմնոնը խրկեց
որ ինչուան Եւքէա կղզին հասաւ, ու հոն մեռաւ:
Դարեհ ալ իր ընդարձակ տերութեանը մէջ զօրա-
վար մը չգտաւ որ ան իմաստունն և քաջ զօրավարին
տեղը գնէ: Իսկ Ազէքսանգր այնպիսի ահաւոր
թշնամւոյն ձեռքէն ազատած՝ բոլոր Յանիոյ քա-
ղաքները ազնուապետութիւն հաստատելէն ետքը՝
Կիլիկիա մտաւ ու Տարսոն քաղաքն առաւ (333):
Հոն Կիւղնոս գետին մէջ ուզեց լուացուիլ, և ո-
րովհետև ինքը քրտնած էր ու ջուրը շատ պաղ,
վրան սաստիկ գող մը եկաւ ու ինքզինքը կորսն-
ցուց: Կիսամեռ հանեցին զինքը գետէն վրանը
տարին. բոլոր զօրքը չորս կողմն առած կուլային:
Երբոր քիչ մը զգաստացաւ, ըսաւ թէ թշնամեաց
մօտ ըլլալնուս համար զօրաւոր գեղեր կ'ուզեմ,
որ կամ շուտով առողջանամ և կամ շուտով մեռ-
նիմ: Երբոր ուրիշ բժիշկները վախէն ձեռքերնին
քաշեցին, Փիլիպպոս՝ որ սղտիկուց ՚ի վեր Ազէք-
սանգրի բժիշկն էր ու զինքը շատ կը սիրէր՝ յանձն
առաւ անոր գեղ տալ:

1 Կիլիկիոյ Ինչպէս սիրեց, և հոն Ինչ պատահե-
ցաւ իրեն:

1 Ան միջոցին թուղթ մը եկաւ Պարմենիոնէն Աղեքսանդրի թէ Փիլիպպոս բժիշկդ Պարսիցմէ կաշառուած է ու զքեզ պիտի թունաւորէ: Երբոր Փիլիպպոս պատրաստած դեղը բերաւ անոր տուաւ որ խմէ, հանեց Աղեքսանդր թուղթը՝ մեծանձնու թեամբ անոր ձեռքը տուաւ որ կարգայ, և երեսին այլայլութիւնը դիտելով՝ առաւ դաւաթը խմեց: Փիլիպպոս սաստիկ նեղացաւ. Տէր արքայ, քու առողջանալդ զիս պիտի արդարացնէ՝ ըսաւ: Իրաւցընէ, իրէք օրէն ետքը առողջացաւ Աղեքսանդր, ու գնաց զօրացը մէջ պտղտելով զամենքը ուրախացուց:

2 Մեծ պատրաստութիւն տեսաւ Դարեհ Աղեքսանդրի հետ զարնուելու. մեր վահէ թագաւորէն ալ քառասուն հազար հետեակ և եօթը հազար ձիաւոր օգնութիւն առած՝ վեց հարիւր հազար զօրքով եկաւ Վիլիկիոյ Իսսոս քաղաքին քով բանակը դրաւ: Աղեքսանդր առաջ Պարսից թիկն յաղթեց որուն ինքը Դարեհ կը զօրավարէր, մէջտեղը տկարացուց, ու աջ թիկն ալ զարկացրուեց: Դարեհ թողուց իր բանակը, Սիսիգամբիս մայրը, կինը, երկու աղջիկը, և պզտիկ տղան և բոլոր հարստութիւններն ու փախաւ: Աղեքսանդր թագաւորական ազգատոհմին հետ ա.

1 Աղեքսանդր հիւանդութեանը ատեն ի՞նչ վէհանձնութիւն ըրաւ:

2 Դարեհ ի՞նչ պատրաստութիւն ըրաւ Աղեքսանդրի դէմ: — Իսսոսի քով պատերազմը ի՞նչ պէս եղաւ: — Աղեքսանդր Դարեհի ընտանեացը հետ ի՞նչպէս վարուեցաւ:

մենայն քաղցրութեամբ, պատուով ու համեստութեամբ վարուեցաւ. անձամբ ալ զնաց իր Եփեսոսին բարեկամին հետ զանոնք միտթարելու: Սիսիգամբիս երբոր բարձրահասակ Եփեսոսնը տեսաւ, թագաւորը կարծելով ողբն ընկաւ շնորհակալ ըլլալու. բայց երբոր իմացաւ թէ ան չէ եղեր թագաւորը, սկսաւ թողութիւն ինգրել սխալանացը. Չէ, չսխալեցար գշիոյ մայր, ըսաւ Աղեքսանդր, ինքն ալ մեկ Աղեքսանդր մըն է:

1 Մեր վահէ թագաւորը լսելով որ Գարեհի զօրքը ջարդուեր՝ ինքն ալ փոխեր է, ուղեց անձամբ Աղեքսանդրի դէմ ելլել. բայց պատերազմին մէջ ընկաւ մեռաւ, և Աղեքսանդր հայաստանի ալ տիրեց:

2 Անկէջ ետքը Ասորոց երկիրն ալ առաւ Աղեքսանդր, ու Գամասկոսի մէջ պահած գտաւ Գարեհի գանձերը: Բոլոր ան կողմի մանր թագաւորները իրենց թագաւորական հագուստներովը առջևն ելան պատուով, ինքն ալ զանոնք իրենց իշխանութեանցը մէջ հաստատեց. միայն Սիգոնացիք որովհետեւ իրենց թագաւորին վրայ դո՛ւ չէին՝ անիկայ ուղեց փոխել, ու Եփեսոսինն յանձնեց որ անոնց ուղած թագաւորը տայ իրենց: Սիգոնացիք Արգողոնիմոսն ընարեցին, որ թէպէտ թագաւորական ցեղէ էր, բայց աղքատ ըլլալով պարտիզպանութիւն կ'ընէր: Եփեսոսինի խրկած մարդիկը զնացին տեսան որ պարտեզը կը մաքրէ.

1 վահէ ինչպէս յաղթուեցաւ Աղեքսանդրէն:

2 Ասորոց երկիրն ինչպէս տիրեց Աղեքսանդր: —

Ո՞վ էր Արգողոնիմոս:

Աբդողոսնիմոս ալ առջի բերան չհաւտաց, երբոր
տեսաւ որ վրայի պատրասած վերարկուն բռնի
հանելով՝ ոսկեթել ծիրանի կը հագցընեն, հա-
տաց ու ելաւ պաշտօր եկաւ: Աղեքսանդր հար-
ցուց իրեն թէ Ի՞նչպէս կը համբերէիր աղքատու-
թեանդ: Պատասխան տուաւ Աբդողոսնիմոս. Երա-
նի թէ թագաւորութեանս մէջ ալ այնչափ ուրախ
կարենամ ըլլալ. սա ձեռքերուս աշխատութեամբը
ամէն ուզածս կը գանելի. բան չունելի, ու բանի
մը կարօտ չէի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ .

Տիւրքի առաջը. — Աշխատեցի Երասուշէ՛ երթ-
լը. — Գաղա. — Եգիպտոսի քիւրէլը. — Արեւելի
դարեւաշէլ. — Աշխատեցի Բաբելոնի ու Պերսեցե-
ւի իջ քիւրէլ. — Գարեհի խիստսպն ու ճահը. —
Աշխատեցի անգլիոսի իննեցը. — Կշիքոսի ճահը. —
Կալէթի իննեցի ճահը. — Աշխատեցի հիւսիսքոսի իջ
քիւրէլ. — Տասիւր. — Պալոս. — Աշխատեցի հիւս-
իսքոսի իջ դասնայ. — Արթալ. — Աշխատեցի
Բաբելոն դասնալը. — Աշխատեցի ճահը:

Փիւնիկի ամէն քաղաքները հնազանդեցան
Աղեքսանդրի. միայն Տիւրացիք անոր գետական.

— —

† Աղեքսանդր ինչպէս Տիւրսը պաշտօնաց ու ա-
ռաւ:

ները սպաննեցին ու ծովը նեակեցին : Տիւրոս քաղաքը կղզի մըն էր՝ ցամաքէն չորս ասպարեզ հեռու, որուն փրեկու համար բազմաթիւ նաւատորմիչ պէտք էր : Աղեքսանդր հրաման տուաւ որ քարերով, ծառերով ու հողով լեցընեն ծովը, կղզին ցամաքին հետ կապընեն. երբոր ան թումբը լըննալու վրայ էր՝ Տիւրացիք ու ծովուն ալիքները զարկին արեցին : Չյուսահատեցաւ Աղեքսանդր, նորէն շինեւ ատաւ, ծովէն ցամաքէն պաշարումը սասակացուց, եօթը ամիսէն ետքը Տիւրոսն առաւ, ու հրաման տուաւ որ կողոպտեն, բնակչաց մէկ մասը սպաննուեցան, մէկ մասն ալ գերի ծախուեցան :

1 Դարեհ նորէն Աղեքսանդրի դեպքան խրկեց, ուղեց հեռը հաշտութիւն ընել՝ խոստանալով որ իր աղջիկն ու տերութեանը կէսը իրեն սայ : Պարմենիոն ըսաւ թէ Ես թէ որ Աղեքսանդր ըլլայի յանձն կ'առնուի. — Ես ալ, ըսաւ Աղեքսանդր, թէ որ Պարմենիոն ըլլայի. ու չընդունեցաւ հաշտութիւնը՝ ըսելով թէ Ինչպէս որ չկրնար երկինքը երկու արեգակ ըլլալ, անանկ ալ Ասիոյ վրայ երկու թագաւոր պիտի չըլլայ. կամ գուն պիտի թագաւորես կամ ես :

2 Հրեայք Պարսից հետ զաշնագրութիւն ունենալով՝ հաւատարիմ մնացին ու չուղեցին Աղեքսանդրին օգնել : Աղեքսանդր բարկութեամբ դիմեց Արուսազէմի վրայ, միտքը դնելով որ քաղաքը

1 Դարեհ նորէն ուղեց հաշտութիւն ընել՝ Ինչ ըրաւ Աղեքսանդր :

2 Հրեից հետ Ինչպէս վարուեցաւ :

կործանէ ու բնակիւցը թրէ անցնէ . բայց Աստուած անոր միտքը փոխեց : Յարգոս քահանայապետը ճամբաներուն վրայ ծաղիկներ սփռած ու չորս կողմը քահանաներն ու խորովուրդը առած՝ մեծ հանդիսով Աղեքսանդրի առջևն ելաւ : Աղեքսանդր զքահանայապետը տեսնելուն պէս՝ յիշեց ան մարդը որ Մակեդոնիա եղած ասեւր իրեն անսխլքով երևցեր ըսեր էր որ երթայ Ափոյ տիրէ . և անոր ճակտին վրայ Ատուծոյ ոսկեգիր անուշը տեսնելով իջաւ ձիէն երկրպագութիւն ըրաւ . տաճարը մտաւ , Ատուծոյ զոհ մատոյց , տեսաւ Գանիէլ մարգարէին իրեն յաղթութեանցը համար ըրած մարգարէութիւնները , շատ ուրախացաւ , և հրէից զանազան ազատութիւններ տալով Եգիպտոս երթալու ճամբայ ելաւ :

1 Փղտացւոց մայրաքաղաքը Գազա՝ Տիւրոսին պէս չուզեց հնազանդիլ , բայց ան ալ առնուեցաւ : Անոր Բեաիս անուշով քաղաքապետը բռնեց Աղեքսանդր , և Աբիւլեսի անգթութեանը նմանիլ ուզելով կռքին ետէն կապեց , ու իրեք անգամ Գազային սարսապաց չորս կողմը սարսեցաւ :

2 Եգիպտացիք Պարսից տուած նեղութիւններէն ձանձրացած՝ սիրով ընդունեցան Աղեքսանդրը , և իբրև իրենց ազատարարը յաղթանակով զինքը Մեմփիս տարին . ինքն ալ անոնց շատ ազատութիւններ տուաւ ու վրանին Եգիպտացի իշխան մը դրաւ : Ետքը միտքը դրաւ Աղեքսանդր որ երթայ

1 Գազա քաղաքին ինչպէս տիրեց :

2 Եգիպտոսն ինչպէս առաւ :

Լիբիոյ ովասիան ու Արամազդայ Ամմոնի տաճարը տեսնէ: Ներդուէն նաւով ծովը իջաւ, Փարոս կղզւոյն գիմացը ուզեց քաղաք մը կանգնել, և յատակագիծն ինքը տալով անուէր դրաւ Աղեքսանդրիա (334). ետքը աւազուտ անապատին ճամբան շարունակելով շատ նեղութեամբ հասաւ Ամմոնի տաճարը: Ներս մտնելուն պէս՝ քրմապետը թագաւորին միտքը հասկըցաւ, ու մէկէն ղինքը որդի Արամազդայ կանչեց. շատ ուրախացաւ Աղեքսանդր, և երբոր հարցուց թէ հօրս սպաննողները իրենց պատիժը գտան թէ չէ, սաստեց քրմապետը. Կը հայհոյես, ըսաւ, քու հայրդ Արամազդ անմահ է. իսկ Փիլիպպոսը սպաննողները պատիժնին քաշեցին: Առատ պարգևներ տուաւ անոր Աղեքսանդր, և անկէց ետքը անմիտ փառասիրութեամբ ինք ղինքը աստուածորդի սեպելով սկսաւ նամակներուն աակը ասանկ ստորագրել. Արամազդայ Ամմոնի որդի Աղեքսանդր արքայ: Իր Ողիմպիա մայրը կատակով մը ղինքը խրատել ուղելով գրեց իրեն. Բաւական է, ալ մի գրգռեր զիս հերային գէմ:

Երբոր Աղեքսանդր հաշտութիւն ընել չուզեց, Գարեհ յուսահատած՝ պատերազմի պատրաստուեցաւ. երկու զօրքը Ասորեստանի մէջ Արբեղա քաղաքին քով ճակատեցան: Խրատ կուտային Աղեքսանդրի որ գիշերանց պատերազմի. Յաղթութիւնը չեմ ուղեր գողնալ՝ ըսաւ, ու հանգիստ մտաւ վրանը քնացաւ: Երկրորդ օրը պատե-

1 Արբեղայի պատերազմն ինչպէս եղաւ:

բազմը սկսաւ . աջ թերձ՝ որուն զօրաւորն էր ինքն
 Աղէքսանդր՝ յաղթեց , բայց ձախ թերձ՝ որուն զօրա-
 վարն էր Պարմենիոն՝ զօրնուէցաւ , Պարսից ձիա-
 ւորներն ալ Մակեդոնացւոց բանակը վաղէցին :
 Աղէքսանդր իր զօրացը ջարդն որ տեսաւ , աչուր-
 ները դարձան , կատաղութեամբ պատերազմին
 սաստկացած տեղը յարձըկեցաւ , վաղէց ինչուան
 Դարեհի քովը հասաւ , անոր թիկնապահը գետին
 փռեց : Պարսիկները կարծեցին թէ իրենց թա-
 գաւորն է մեռնողը , սկսան լալ ու ողբալ . ան
 ձայնէն Պարսից յաղթական գունդերն ալ թուլ-
 ցան : Դարեհ Աղէքսանդրը իր քովը տեսնելով
 սարսափեցաւ , ջատքեց կտաքէն , ձգեց վրայէն
 թագաւորական ծիրանին , ու ձի մը հեծաւ փա-
 խաւ : Ան միջոցին Աղէքսանդր կայծակի սկս
 վաղէց Պարմենիոնին օգնութեան հասաւ , բոլը-
 րովին յաղթեց Պարսից և տիրեց Ասիոյ (331) :

1 Աղէքսանդր չուղելով Դարեհի ետեւէն իյնալ .
 Արբէղա քաղաքն առնելէն ետքը Պարսից մայրա-
 քաղաքին վրայ սկսաւ երթալ . տիրեց Բաբելոնի
 և Շոշ ու Պերսեպոլիս քաղաքներուն . Պերսեպո-
 լիսի մէջ գտաւ Պարսից թագաւորներուն զիզած
 սակինները , քիչ բան իրեն համար պահեց , բոլոր
 մնացածը զօրացը բաժնեց : Բայց Պարսից սկս
 ջորաւոր ազգի մը յաղթող թագաւորը իր մոլու-
 թիւններէն յաղթուէցաւ : Փառքն ու գովա-
 սանքները մոռցուցին իրեն պարտքերն , ու սկսաւ
 Պարսից զեզնութեանը հետեիլ : կոչունքի մը մէջ

1 Արբէղայի պատերազմէն ետքը ինչ ըրաւ :

ալ դուրսը տաքցած՝ թայիս անունով անդգամ կընկան մը խօսքովը ջահ մը առաւ ձեռքը, վազեց կրակ տուաւ՝ այրեց Քսերքսեսի հռչակաւոր պաշտար:

1 Յրուած զօրքը նորէն ժողվեց Դարեհ, մէջ մըն ալ ուզեց բաղդը փորձել, բայց Աղեքսանդրէն սպասած մահը իր զօրքէն դատաւ: Բակարիոյ նախարարը Բեսոս, և Նաբարզան զօրապետը՝ բռնեցին զինքը շղթաներով կապեցին: Երբոր լսեցին թէ Աղեքսանդր իրենց ետեւէն կը հասնի, տխրեցին Դարեհը որ հետերնին փախչի. Դարեհ չուզեց ապստամբ ծառայիցը հետ երթալ, Բեսոս ալ բարկացաւ, նետով զարկաւ զինքն ու կիսամեռ թողուց փոխաւ: Հասաւ Աղեքսանդր, տեսաւ որ Դարեհ արիւնշուայ գետինը փռուած՝ վերջի շունչը կուտայ, սատարիկ սիրտը ելաւ, վրան ընկաւ շատ լացաւ, և անոր մեռնելէն ետքը իր ծիրանիովը վրան գոցեց, ու հրամայեց որ արքայախոյնել թաղում ընեն Դարեհի (330):

2 Աս յաղթութիւններով Աղեքսանդրի պակասութիւններն ալ հետզհետէ դուրս կ'ելլէին: Դաւաճանութիւն մը ելաւ զօրացը մէջ. թագաւորին սիրելի զօրավարը Փիլոտաս խմացաւ, բայց սուտ կարծելով ձայն հչանեց. անոր թշնամիները խմացուցին թագաւորին ու զինքն ալ գաւակցաց կարգը դրին: Մոռցաւ Աղեքսանդր Փիլոտասին իր վրայ ունեցած սերն ու անոր ծա-

1 Դարեհ ինչպէս մեռաւ:

2 Աղեքսանդր ինչ անիրաւ սպանութիւններ ըրաւ:

ապուծիւնները, և սպաննել տուաւ զինքը: Գիտնալով ալ որ Փիլոտասին հայրը Պարմենիոն հարկաւ իր որդւոյն անիրաւ մահուանը վրէժխնդիր պիտի ըլլար, մոռցաւ Աղէքսանդր անոր ալ առաքինուծիւնը, ծերուծիւնը, հաւատարմուծիւնը, հօրը և իր ատենը ըրած այնչափ յաղթուծիւնները, ու միաքը դրաւ որ անոր կեանքն ալ վերջընէ: Եւ սրովհետեւ Պարմենիոն Մարաստանի կուսակալ էր և թագաւորական գանձը իր ձեռքն էր, Աղէքսանդր բարեկամական թուղթ մը գրեց անոր, և ան միջոցին որ անիկայ թուղթն առած սիրով կը կարդար ու թագաւորին կենաց երկարուծիւնը կը մաղթէր, զարկին զինքը սպաննեցին:

1 Բեսոս Բակարիա գնացեր թագաւորեր էր, ու Աղէքսանդրի տիրած երկիրները կ'աւրըշտրէկէր: Հասաւ Աղէքսանդր Բակարիա, անոր մայրաքաղաքն առաւ, Ոքոսս գետէն անդին անցաւ, ու Բեսոսի բարեկամը Սպիտամեն զինքը Աղէքսանդրին ձեռքը մատնեց. ան ալ Դարեհի մահուան վրէժն առնելու համար՝ ձիու սողին կապեց Բեսոսն ու կտոր կտոր ըրաւ:

2 Սողգիանէ գաւառը ապստամբեր էր, գնաց նուաճեց Աղէքսանդր, ու Յաքսարտ գետին վրայ քաղաք մը շինեց, անունը դրաւ Աղէքսանդրիա վերջին: Անցաւ Յաքսարտ գետէն, գնաց մեծ յաղթուծիւն մը ըրաւ Սկիւթացւոց վրայ, որ ինչուան ան ատենը անյաղթելի կը կարծուէին. ու Պար-

1 Բակարիոյ ինչպէս տիրեց:

2 Սկիւթացւոց ինչպէս յաղթեց:

սիկ նախարարի մը Հռոքսանէ աղջիկը իրեն կին առաւ (328) :

։ Կղիսոս՝ որ Աղէքսանդրի կաթնեղբայրն էր, ու Գրանիկոն գետին քով անոր կեանքը ազատեր էր, կուսակալ պիտի մնար Սոգգիանէի : Աղէքսանդր իր բարեկամէն բաժնուելէն առաջ՝ ուզեց անոր փառաւոր սեղան մը ընել . հոն Աղէքսանդրին գլուխը չափէն աւելի տաքցած՝ սկսաւ իր քաջութիւնները գովել ու Փիլիպպոսինները վար զարնել : Կղիսոս պաշտպանեց Փիլիպպոսն ու ըսաւ թէ Որչափ որ դուն յաղթութիւն ըրերես՝ հօրդ զօրավարներուն ձեռքովն ըրերես . Պարմենիոնին մահն ալ յիշելով ապերախտ կանչեց զինքը : Թագաւորը հրամայեց իրեն որ շուտով սեղանէն ելլէ, ու վատ և մատնիչ կանչեց զինքը : Ան ասան Կղիսոս բոլորովին ինքզինքը կորսընցուցած՝ ըսաւ . Սակայն աս վատ կանչած մարդիկդ են որ քեզի այնչափ յաղթութիւններ ընել տուին, աս արհամարհուած բազուկներն են որ Գրանիկոնի քով կեանքդ ազատեցին . բայց քեզի ճշմարտութիւն հասկըցընելը անկարելի է . զքեզ պաշտող բարբարոսաց հետ պէտք է ապրիս, որ պարսիկ պատմուճանիդ առջև ընկած երկրպագութիւն կ'ընեն : Շատ ջանացին Աղէքսանդրը բռնել, ճարչեղաւ, քաշեց նիզակն ու զարկաւ սպաննեց Կղիսոսը : Աղէքսանդրի գինովութիւնը շուտ մը անցաւ, ու բարկութիւնը մարեցաւ, ընկաւ կիսամեռ բարեկամին մարմնոյն վրայ, նիզակը սրտէն

։ Կղիսոսն ինչո՞ւ համար ու ինչպէս մեռուց :

Հանկելով իր սիրտը կ'ուզէր խոթել . թիկնասպանները հասան ձեռքէն առին, զինքն ալ պալատը տարին . հոն երկու օր գետին ընկած անոթիթար կուշար կ'ողբար, ու կ'ուզէր անօթի կենալով մեռնիլ :

Ան մարդասպանութենէն ետքը ուրիշ մարդասպանութեան մը մէջ ալ ընկաւ : Հնգկասասնի ալ երթալ տիրել ուզելով՝ առաջ պահանջեց որ Մակեդոնացիք աստուծոյ պէս պաշտեն զինքը, որպէս զի ամէն ըսածը կատարեն : Ասլխութենէս փիլիսոփան յանձն շառաւ, ու զուրիշներն ալ համոզեց որ պէտք չէ մահկանացուի մը երկրպագութիւն ընել : Բարկացաւ վրան Աղեքսանդր, ու դաւաճանութեան կուսակից սեպելով զինքը՝ երկրթէ վանդակի մը մէջ գնել առաւ, ուր սատիկ տանջանքներու մէջ իր անմեղութիւնը խոտովանելով մեռաւ Ասլխութենէս : Ա՛րսն թէ Ասլխութենէսի աշակերանն ու բարեկամը Ախսի մաքոս զինքը ազատելու համար ամէն ջանք ընելէն ետքը երբոր չկրնար՝ թոյն կուտայ որ շուտով մեռնի, տանջանքներէն ազատի : Թագաւորը անոր ալ կը բարկանայ, ու կը հրամայէ որ Ախսի մաքոսը առիւծի մը առջեւ նետեն . կատաղի գազանը վրան յարձըկելուն պէս՝ Ախսիմաքոս մէկէն վերարկուն ձեռքը պլած՝ անոր բերանը կը խոթէ, ու լեզուն կը քաշէ կը փրցրնէ : Աս քաջութեան վրայ շատ կը զարմանայ Աղեքսանդր, զինքը մահուանէ կ'ազատէ, ու ինչուան ետքը կը պատուէ :

1 Ասլխութենէսն ի՞նչ պատճառաւ սպաննեց :

1 Աղեքսանդր Հնդկաստան մանկուն պէս (327) թագաւորներէն շատը իրեն հնազանդեցան. քաղաքի մը պաշարման ատենը նետով մը զարնուելով՝ քաշած սաստիկ ցաւէն իմացաւ որ աստուած չէ եղեր կ'ըսեն: Տաքսիդոս՝ Հնդկաստանի զօրաւոր թագաւորներէն մէկը, Աղեքսանդրի հետ դաշինք դնելով աչքը մտաւ, ու զօրքով ալ անոր օգնական եղաւ. բայց Պովլոս քաջասիրտ թագաւորը չուզեց մէկէն իր ազատութիւնը ձեռք տալ, և շատ զօրքով ու փղերով Բագասպ գետին եզերքը եկաւ բանակեցաւ:

2 Աղեքսանդր շատ փորձեր ընելէն ետքը՝ երբ որ տեսաւ որ ինչուան գետին մէկալ կողմը չանցնի՝ կարելի չէ յաղթելը, մութ գիշեր մը սաստիկ փոթորիկի ժամանակ գետէն անցաւ ու Հնդկաստանցւոց վրայ յարձըրկեցաւ. շատ քաջութեամբ պատերազմեցաւ Պովլոս, բայց իր զօրքերը յաղթուեցան փախան, Պովլոսն ալ վիրաւորուած ձեռք ընկաւ: Երբոր Աղեքսանդրի առջևը բերին, հարցուց իրեն թէ Ինչպէս կ'ուզես որ հետդ վարուիմ. պատասխան տուաւ Պովլոս թէ Ինչպէս որ կը վայլէ թագաւորի մը հետ վարուիլ: Աղեքսանդր զարմացաւ անոր մեծասրտութեանը վրայ, նորէն տէրութիւնը իրեն դարձուց, ու հետը բարեկամութեան դաշինք դրաւ:

3 Պովլոսին յաղթած տեղը երկու քաղաք շի-

1 Հնդկաստան ինչպէս մտաւ:

2 Պովլոսի ինչպէս յաղթեց:

3 Պովլոսին յաղթած տեղը Աղեքսանդր ինչ քաղաքներ շինեց:

նեւ տուաւ, մեկուն անունը գրաւ Նիկիա որ յազ-
 թութիւն ըսել է, մեկալինը Բուկեփաղ, որովհե-
 տև հոն մեռեր էր իր Յլագլուխ երիվարը: — Ար-
 պատմեն թէ Իսդասպ գետէն անցնելու ատենը
 կը նայի Աղէքսանդր որ իրեն անուանակից զինուո-
 ըին մեկը կեցեր կը վախնայ գետը նետուելու. կը
 բռնէ Աղէքսանդր անոր ձեռքէն, կամ անունդ
 փոխէ, կ'ըսէ, և կամ սիրտդ: Մէկէն զինուորը գե-
 տը կը նետուի:

1 Աղէքսանդր կ'ուզէր Գանգէս գետէն ալ ան-
 դին անցնիլ ու հոն տեղի երկիրներուն տիրել, բայց
 Յունաց ու Լակեդեմոնացոց համբերութիւնը
 հասեր էր, չուզեցին հետը երթալ: Շատ ջանաց
 Աղէքսանդր աղաջանքով ու սպառնալիքներով որ
 անոնց միտքը փոխէ. քանի գնաց՝ ապստամբու-
 թիւնը մեծցաւ:

2 Իսդասպ գետէն նորէն զօրքը անցուցին չուան
 Ինդոս գետը, ու բոլոր ճամբուն վրայ եղած եր-
 կիրներուն տիրեց. Ռքսիդրակաց քաղաքը պաշա-
 րած ատենը՝ մինակ գնաց պարսպէն անցաւ՝ վար-
 ցապեց քաղաքին մէջ, ու ծառի մը կռթնած՝
 հարիւրաւոր մարդիկ գետինը փռեց, բայց ինքն
 ալ նիզակով մը զարնուած՝ քիչ մնաց որ յանդըզ-
 նութեանը զոհ պիտի ըլլար՝ թէ որ զօրքը մեկէն
 ետէն չհասնէին զինքը չազատէին:

3 Ինդոս գետէն անցաւ եկաւ Հնդկային Ովկիա.

1 Ինչուան ուր կ'ուզէր երթալ Հնդկաստանի մէջ:

2 Ռքսիդրակաց քաղաքը պաշարած ատենը ինչ
 քաջութիւն ըրաւ:

3 Ինչպէս դարձաւ Բարեւոն:

նոսը, և սաստիկ ու բախացած՝ Պոսիդոնի զոհեր
բրաւ ու ոսկի բաժակներ նետեց ծովը: Ետքը նա-
ւատորմիդը՝ Կէարխոնին յանձնեց որ Պարսկաստան
տանի, ինքն ալ ցամաքային զօրքն առած՝ Գեղոս-
սիայէն ու Կրմանէն անցնելով՝ Բաբելոն դարձաւ:

Աղեքսանդր Հնդկաստան երթալու առեւը
Արբաղ անուշով մէկը Բաբելոնի վրայ կուսակալ
դրեր էր. ասիկայ կարծելով թէ Աղեքսանդր
չկրնար մէյնն ալ ետ դառնալ՝ ամէն ուզածը բրեր
էր. երբոր լսեց թէ Աղեքսանդր կուգայ՝ շատ
ստակ առաւ Ատաիկէ փախաւ, ու սկսաւ հոն մէ-
կուն մէկալին կաշառք կերցընելով իրեն կուսակից
ժողովէլ. փոկիոնն ալ ուզեց կաշառել՝ բայց ճար
չեղաւ: Կ'ըսեն թէ Դեմոսթենեսի ալ ուզեր է
կաշառք կերցընել ու չէ կրցած. բայց քանի մը օրէն
երբոր Արբաղ իր ազնիւ ամանները կը զննէ եղեր՝
տեսեր է որ Դեմոսթենէս գաւաթի մը վրայ աչք
ձգած կը նայի. կ'ըսէ իրեն թէ Մէյնը ձեռքդ առ
նայէ որչափ ոսկի կայ վրան: Դեմոսթենէս գա-
ւաթը ձեռքը կ'առնէ ու ծանրութեանը վրայ զար-
մանալով կը հարցընէ թէ Ո'րչափ կը կշռէ. Արբաղ
ժպտելով կ'ըսէ. Քսան սաղանդի չափ. և նոյն իրի-
կունը քսան սաղանդին հետ գաւաթը Դեմոս-
թենեսի տունը կը խաւրէ. ան ալ կ'առնէ ու Ար-
բաղին կողմը կ'անցնի: Երկրորդ օր Դեմոսթենէս
վեղը լաթեր սլլած՝ կ'ելլէ ժողովի կուգայ: Ժո-
ղովուրդը կը հրաւիրէ զինքը որ ելլէ խօսի. կը հրա-

1 Արբաղայ մասնութիւնը ո'րն է: — Դեմոսթենէս
նէսն ինչպէս կաշառեց:

Ժարի Դեմոսթենէս, Չայնս մարեր է կ'ըսէ : Ան-
դիէն քանի մը ծաղրած ու մարդիկ, որ բանը իմացեր
են եղեր, Աս գիշեր, կ'ըսեն, ճարտասանին ձայնը
չէ թէ փողացաւ են մարեր է, հասպա փողասիրու-
թենէն : Արբաղ Աթենքէն քշուեցաւ, Դեմոսթե-
նէսն ալ Տրեզնէնէ փախաւ :

1 Աղէքսանդր Բաբելոն մոնեքէն առաջ՝ մէյմըն
ալ ուղեց Եկբատան երթալ, և հոն մեռաւ իր
ամենէն սիրելի բարեկամը Եփեստիոն : Շատ ցա-
ւեցաւ վրան Աղէքսանդր, և Բաբելոն հասնելուն
պէս՝ թագաւորապայել յուղարկաւորութիւն
ըրաւ անոր, տաճարներ կանգնեց, ու աստուծոյ
պէս զանիկայ պաշտել տուաւ :

2 Երբոր Աղէքսանդր Բաբելոն մտաւ՝ բոլոր
Եւրոպա ու Ասիա բնակող ազգաց զեսպանները
իրեն ուրախակցութեան եկան : Աորնթացոց
զեսպաններն ալ իրենց ազգին կողմանէ քաղա-
քակցութեան պատիւ տուին իրեն . սկսաւ թա-
գաւորը ծիծաղել . բայց երբոր իմացաւ որ ինչուան
ան ատենը աս պատիւը հերակղեսի միայն տուեր
են՝ ուրախութեամբ ընդունեցաւ : Քիչ մը ատեն
Բաբելոնը զարդարելէն ետքը սկսաւ նոր աշխար-
հակալութիւններու պատրաստութիւն տեսնել .
վասն զի Իտալոյ, Սիկիլիոյ և Կարթեգանի ալ
տիրելու միտք ունէր : Չէր գիտեր որ իր վախճա-
նը հասեր էր :

3 Մեծ խնջոյքի մը ատեն հերակղի բաժակո-

1 Եկբատան որ գնաց՝ ինչ պատահեցաւ :

2 Բաբելոնի մէջ ինչ ըրաւ :

3 Ինչպէս մեռաւ Աղէքսանդր :

վը (որ շատ խոշոր աման մըն էր) քանի մը անգամ գինի խմելէն ետքը՝ բողորովին խելքը կորօղնցուց , կիսամեռ գետին ընկաւ ու վրան սաստիկ ջերմ ու գող եկաւ : Մէկէն առին պալատը տարին , ու անկարելի եղաւ զինքը առողջացնել : Զօրքը կը փափաքէին մէյմըն ալ զինքը տեսնելու . Աղէքսանդր ուժ տուաւ ինքն իրեն , կռթընեցաւ թևին վրայ , ու զօրքը լալով եկան ձեռքը պագին : Հանեց ձեռքէն մասնին Պերդիկկասին տուաւ . և երբոր հարցուցին իրեն թէ Որո՞ւ պիտի թողուս թագաւորութիւնդ , - Արժանագունին , ըսաւ , բայց վախեմ թէ թագումս առանց արիւնհեղութեան պիտի չըլլայ . ու քիչ ատենէն մեռաւ (323 , ապրիլի 21ին) :

Այսպիսի խեղճ մահուամբ մեռաւ Աղէքսանդր աշխարհակալը՝ երեսունուերկու տարեկան , տասուերկու տարի թագաւորելէն ետքը . Նեղոս գետէն ինչուան ինդոս գետը հասաւ մահուանը գոյժը , և ամէնքը լացին վրան : Վըսէն թէ Դարեհի մայրը Սիսիգամբիս՝ Աղէքսանդրի մեռնելէն ետքը ալ չուզեց ապրիլ , ու անօթի կենալով մեռաւ :

1 Քանի՞ տարեկան էր , ու քանի՞ տարի թագաւորեր էր :

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Գ .

Աղէփասնորի յաւազմութեանը . — Ջրաւորները .
 — Եւթնէն . — Յոռնայ սփռելու . — Լափսիս
 պատերազմը . Դեմոսթենէսի ճահը . — Մակեդոնիոյ եւ
 Գասարները . — Փոլիսի ճահը . — Դեմոսթր Փաշերայի .

Մտաբանորի մեռած աստեղը բոլոր հին մե-
 ծամեծ տէրութիւններն ալ կարծես թէ հեղ
 մեռած կործանած էին . Եգիպտոս գերի , Պար-
 սիկները յաղթուած ու նուաճուած , Սպարտա
 ու Աթէնք ընկած , և Թերէն կործանած : Միայն
 Աղէփասնորի թագաւորութիւնը կար , ան ալ
 քիչ աստեղէն կտորրորդու՞ պիտի ըլլար : Պատմիչ
 ներքն սա բանս օրինակով մը հասկըցընելու համար
 կ'ըսեն թէ Օր մը Աղէփասնոր լճի մը քով պարտե-
 լու աստեղը քամին գլխէն թագը առեր ճահիճի
 մը եղեգներուն վայ ձգեր է : Նաւավարին մէկը
 վազեր առեր է , ու որպէս զի չթրջի՝ գլուխը
 դրեր է : Թագաւորը առաջ անոր պարգև կուտայ ,
 բայց ետքը մոգերէն լսելով թէ գէշ նշան է՝ կը
 բռնէ նաւավարը կը մեռցընէ : Ահա կ'ըսեն՝ ասանկ
 ալ Աղէփասնորի գլխէն ընկաւ թագը իր ապուշ
 եղբորը Արիգէոսին ու իր Աղէփասնոր էգոս որ .

1 Աղէփասնորի մահուան ժամանակը ինչ զիճակի
 մէջ էր աշխարհք :

գւոյն վրայ . անոնցմէ ետքը իր զօրավարները վերուցին Թագը , և գլուխնին գնելով կարծեցին թէ Աղեքսանդրի տէրութեանը վրայ պիտի թագաւորեն , ինչուան որ եկան Հռովմայեցիք՝ զամէնքն ալ վար ձգեցին :

1 Երբոր Աղեքսանդր հեղեղն մը պէս ինչուան Հնդկաստան հասաւ փրեց , սլրահմանները՝ այսինքն Հնդկաստանցւոց քուրմերը , ոտքերնին գետին զարնելով ըսեր էին թէ Մարգս որչափ ալ փառասէր ու զօրաւոր ըլլայ , մեռնելէն ետքը իր հասակէն աւելի երկիր չկրնար ունենալ : Իսկ Աղեքսանդրի մարմինը եօթը օր և ոչ զագաղի մը արժանի եղաւ . հաղիւ թէ ձայնը կարեցաւ՝ բոլոր վերջի հրամաններն ալ մոռցուեցան : Ինքը հրամայեր էր որ մարմինը Արամազդայ Ամենի տաճարը տանին . բայց Անտիպատրոս ուզեց որ Մակեդոնիա տարուի . և որովհետև պատգամ մը էլեր էր թէ որ քաղաքն որ տարուի՝ ան քաղաքը երջանիկ ու յաղթող պիտի ըլլայ , զօրավարները կը ջանային որ իրենց բաժին ընկած քաղաքներէն մէկը տանին : Շատ օր վիճելէն ետքը որոշեցին որ Թագաւորին կամքը կատարեն ու Վիբիա տանին մարմինը : Յուղարկաւորութեան պատրաստութիւնը երկու տարի քշեց . Պտղոմէոս Եգիպտոսի կուսակալը՝ զօրքով ընդառաջ եկաւ , ընդունեցաւ գիւղը , բայց փոխանակ Վիբիա տանելու՝ Աղեքսանդրիա տարաւ :

2 Թագաւորութեան վրայ ալ կռուելէն ետքը

1 Աղեքսանդրի մարմինն ի՞նչ ըրին :

2 Աղեքսանդրի ո՞վ յաջորդեց :

որոշեցին որ Հռոքսանէն մանչ մը ծնանելու ըլլայ նէ՝ անիկայ և Աղեքսանդրի խորթ եղբայրը Արիգէոս մեկտեղ թագաւորեն, և Պերդիկկաս անոնց խնամակալ ըլլայ: Մէկ ամիս մը ետքը ծնաւ Հռոքսանէն Աղեքսանդր Էգոսը, որ մեկէն թագաւորեցուցին:

2 Ան ստենը Աղեքսանդրի գլխաւոր զորավար ներն էին Պերդիկկաս, Անտիոսարոս, Կասանդր, Պաղոմէոս որդի Դագոսի, Անտիգոնոս, Սէլէկոս, Լիւսիմաքոս, Եւմենէս, Նէոպոլոմէոս, Պոլիսպերքոն և Կրատեր: Սէլէկոս եղաւ ձիււոր զորաց սպարապետ, Կասանդր՝ թագաւորին թիկնապահներուն զորավար, Անտիպարոսի բաժին ընկաւ Մակեդոնիա, Եպիրոս և Յունաստան, Լիւսիմաքոսին՝ Թրակիա, Պաղոմէոսին՝ Եգիպտոս և Ափրիկէ, Անտիգոնոսի՝ Պանֆիլիա, Լիկիա և Փոնդֆիա, Եւմենէսի՝ Կապադովիա և և Պափլագոնիա, Նէոպոլոմէոսի՝ Հայաստան, և այլն:

3 Բոլոր աս զորավարներուն մէջ Աղեքսանդրի սանը հաւատարիմ մնաց քաջ ու առաքինի Եւմենէսը միայն, որ աղքատ անէ ըլլալով իր արդեամբքը Աղեքսանդրի ատենադպիրն եղեր էր:

4 Աղեքսանդրին մահուան ձայնը տարածուէ

1 Որո՞նք էին ան ստեն Աղեքսանդրի գլխաւոր զորավարները:

2 Անոնց մէջ ո՞վ հաւատարիմ մնաց Աղեքսանդրի տանը:

3 Յոյնք Աղեքսանդրի մահն որ լսեցին՝ ի՞նչ ըրին:

լուն պէս՝ բոլոր Յունաստան ռաբ ելաւ . ազատա-
 սեր ու թեթեամիա Աթենացիք սաստիկ ուրախա-
 ցած՝ սկսան Ազատութիւն ազատութիւն կանչել :
 Լէոսթենէս երիտասարդը սկսաւ ամենուն գլու-
 իր տաքցընել ու Տոլովուրդը աստատմութեան
 յորդորել . Փոկիոն ըսաւ անոր . Ո՛վ պատանի ,
 խօսքերդ նոճիններու կը նմանին որ մեծ ու բարձր
 են , բայց պառու մը չեն տար : Ամէնքը բարկա-
 ցան վրան , և Իպերիդէս ճարտասանը ելաւ հար-
 ցուց թէ Ուրեմն ե՞րբ պատերազմելու խորհուրդ
 պիտի տաս Աթենացւոց . — Երբոր տեսնեմ
 որ երիտասարդները կարգ կանոն կը պահեն , ըսաւ
 Փոկիոն , հարուստները իրենց կարողութեանը
 համեմատ պատերազմին ծախքերուն կ'օգնեն , ու
 ճարտասանները կաշառք ուտելը կը դադրեցընեն :
 Մտիկ չըրին Աթենացիք , չորս դին գեսպաններ
 խրկեցին , Դեմոսթենէսը յաղթանակով սքսորան-
 քէն ետ դարձուցին , որ նորէն ամենուն սրտին մէջ
 ազատասիրութեան կրակը վառեց ու բոլոր Յու-
 նաստանը ռաբ հանեց :

1 Բոլոր զորաց սպարապետ ընտրուեցաւ Լէոս-
 թենէս , որ գնաց Թեսսաղիոյ մէջ Լամիա քա-
 ղաքին քով Անտիպարոսի յաղթեց * , ու քա-
 ղաքին մէջ զանիկայ պաշարեց . հոն ինքն ալ զար-
 նուելով մեռաւ : Անտիպարոս Լամիան տուաւ
 Յունաց ու իր զօրքովը ետ քաշուեցաւ (323) :

1 Լամիական պատերազմը ինչպէս եղաւ :

* Ան գոթերու ընդ Լամիան գոթերու ընդ Կլուսի :

1 Ան յաղթութեան վրայ Յոյնք շատ ուրախացան . միայն Փոկիոն գէշ հեռականքը մտածելով կ'ըսէր . Ե՞րբ պիտի գաղղինք յաղթելէն : Իրաջընէ, գնաց Անտիպատրոս Արատերին հեռամիացաւ ու քառսուն հազար զօրքով վրանին վազեց՝ որ հազիւ քսանութը հազար զօրք ունէին : Արանոնի քով պատերազմեցաւ, բոլորովին յաղթեց (322), դաշնակցութիւննին քակեց, իւրաքանչիւր քաղաքաց հետ զատ զատ պայմաններ դնելով հաշտութիւն ըրաւ, ու ամէն տեղ Մակեդոնացի պահապան զօրք դրաւ : Աթենացւոց վրայ աւելի բարկացած ըլլալով անոնց հետ աւելի ալ խստութեամբ վարուեցաւ Անտիպատրոս . Աթենքի մէջ ազնուապետութիւն հաստատեց, Փոկիոնը գլխաւոր իշխան դրաւ, պատերազմին ծախքը առաւ, Աթենքի միջնաբերդը Մակեդոնացի զօրք դրաւ, և ուզեց որ Իպերիգէսն ու Դեմոսթենէսը ձեռքը տան : Իպերիգէս ձեռք ընկաւ սպաննուեցաւ, Դեմոսթենէս ալ կաշաւերիա կղզին փախաւ, ու յուսահատած ինքզինքը թոնաւորեց : Աթենացիք որոշեցին որ անոր ցեղին անգրանիկ որդիքը հասարակաց ծախքովը միշտ Պրիսանէոնին մէջ կերակրուին . իրեն ալ արձան մը կանգնեցին՝ առ խեղճ արձանագրով : Դէմոսթենէս, Բէ ոչ +աջ-Թէ-նդ Իէւ.ԻԴ ու Տըքսոսան-Թէ-անդ հաստատ ըլլաւ, Միլեթոնցի Աթի իրնոր Յոնոսոսնի փրէել :

2 Անտիպատրոս մեռնելու ատենը Մակեդոն.

1 Անտիպատրոս ինչպէս յաղթեց Յունաց . —

Դեմոսթենէս ինչպէս մեռաւ :

2 Անտիպատրոսի ո՞վ յաջորդեց :

նիոյ իշխանութիւնը Պողիսպէրքոն բարեկամին յանձնեց, որ երբոր իր կասանդր որդին քիչ մը մեծնայ՝ անոր սայ: Պողիսպէրքոն իշխանութիւնը ձեռքէն չհանելու համար՝ Անտիպարոսի գրած իշխանները Յունաստանի քաղաքներէն հանեց (320), որ անոր որդւոյն կասանդրի կողմը կը բռնէին, աքսորեալները ետ կանչեց, ու ամէն տեղ առջի կառավարութիւնը հաստատեց:

1 Պողիսպէրքոնի որդին Աղեքսանդր՝ Աթենքի տիրեց ու ժողովուրդը ակնուպէտութեան գէմ սոք հանեց: Փոկիոնն ու Դեմետր ֆաղերացին իրրև ակնուպէտութեան գլուխ՝ դատաստանի կանչեցին. որչափ որ քաղաքին մէջ անզգամ մարդիկ կային՝ հոն եկեր ժողովուրդ էին. շատ ջանաց Փոկիոն ինքզինքը արգարացընել՝ մտիկ չբրին, զինքը ՚ի մահ դատապարտեցին: Դեմետր ֆաղերացին փախաւ. բայց Փոկիոն Սոկրատին պէս յանձն առաւ. անիրաւ վճռոյն հնազանդիլ: Բարեկամներէն մէկը եկաւ ըսաւ իրեն. Սիրելիդ իմ Փոկիոն, այսպիսի հատուցում գանելու արժանի էիր դու. — Ես ասոր կը սպասէի, ըսաւ, վասն զի Աթենքի ամէն երևելի մարդիկն ալ աս բաղդիս հանդիպեր են: Թշնամիները չորս կողմը ժողովուրած՝ նախաալինք չէր մնար որ չքնէին իրեն. ինչուան մեջերնէն մէկը ելաւ անտօթաբար երեսը թքաւ: Փոկիոն դարձաւ այսչափ միայն ըսաւ.

1 Պողիսպէրքոնի որդին Աղեքսանդր ինչպէս տիրեց Աթենացւոյ: — Փոկիոն ինչպէս մեռաւ:

գատաւորաց . Չէք կրնար արգիլել աս մարդուն որ ասանկ անվայել բան չնէ : Մոլախինդը խմելէն առաջ՝ բարեկամները հարցուցին իրեն թէ Ի՞նչ պատուէր կուտաս որդւոյդ . - Չուրցեցէք իրեն , ըսաւ , որ Աթենացւոց անիրաւութիւնը չիլէ . և մոլախինդը առաւ մեռաւ (318) :

Ի Բառասունըհինգ անգամ զօրավար ընտրուեր էր Փոկիոն , միշտ յաղթող եղեր ու միշտ աղքատ մնացեր էր : Թշնամի էր զեղխութեան , անշահասէր , հասարակաց բարին միայն ուզող , իր անձին գէմ անաչառ , ուրիշներուն ներողամիտ , ու խաղաղութիւն սիրող : Թեթեամիտ Աթենացիք իր խատուութենէն չէին ախորժեր . ու օր մը երբոր իրեն հարցուցին թէ Ինչո՞ւ միշտ ընքուիներդ վեր արնկուած կը կենան , - Աթենացիք , ըսաւ , ընքուիներուս վեր կենալը ձեզի վնաս մը չէ ըրած , բայց ձեր շողոքորթներուն ծիծաղը շատ անգամ ձեզի լալու պատճառ եղեր է : — Օր մը երբոր խորունկ խորունկ կը մտմտար՝ հարցուցին իրեն թէ Ի՞նչ կը մտածես . - Ար մտածեմ , ըսաւ , թէ ժողովրդեան շուրջելու խօսքս ի՞նչպէս կրնամ կարճ կերպով ըսել : — Ճարտասանին մէկը որ պատերազմի յարմարութիւն չունէր՝ Փոկիոնը կը նախասէր պատերազմ չուղելուն համար . Ար տեսնես , ըսաւ Փոկիոն , որ ըրածս շահուս գէմ է . վասն զի պատերազմ ըլլայ նէ՛ ես քեզի պիտի հրամայեմ , իսկ խաղաղութիւն որ ըլլայ՝ դուն ինձի : — Փիլիսպոս անգամ մը շատ ստակ պարգև իրկեց Փոկիո

Ի՞նչ կատարելութիւններ ունէր Փոկիոն :

նին . և բերողները կը ստիպէին որ առնէ գէթ որդւոցը համար . — Թէ որ որդիքս ինծի նմանին , ըսաւ Փոկիոն , պզտիկ աղարակս որ զիս կերակրեց ու աս փառքիս հասուց՝ կրնայ զիրենք ալ հասցընել . իսկ թէ որ նմանելու չըլլան , չեմ ուզեր անոնց զեղխութիւնը աւելցընելու համար հարստութիւն թողուլ : — Աղէքսանդր ալ հարիւր տաղանդ խրկեց իրեն . Փոկիոն հարցուց թէ ինչո՞ւ համար այնչափ Աթենացւոց մէջէն ինծի միայն կը խրկէ . երբոր ըսին թէ Զքեղ ամենէն աւելի առաքինի ճանչնալուն համար , — Ուրեմն , ըսաւ , թող տայ որ միշտ առաքինի մնամ : Բարկացաւ Աղէքսանդր ու ըսաւ թէ Ով որ չթողուր որ իրեն շնորհք մը ընեմ՝ ինծի բարեկամ չէ : Անտեսն Փոկիոն իրմէ աս շնորհքը խնդրեց որ երկու Կորնթացւոց աղատութիւն տայ . Աղէքսանդր ալ սիրով կատարեց խնդիրքը :

1 Ապերախտ Աթենացիք այնպիսի մարդուն կեանքը վերջընելով չկշտացան . մարմինը Ատտիկէէն դուրս հանեցին , ու արգիլեցին որ անոր թաղման հանգէս չընեն : Մեղարացիք անոր համար փայտակոյտ մը կանգնեցին . մէջերնէն ալ կին մը հոն պարսպ շիրիմ մը շինել առաւ , և Փոկիոնի ոսկորները ժողվեց բերաւ իր վառարանին տակը թաղեց՝ վրան ասանկ գրած . Առաւրտն սուրբ և յանկալի , առաքինի մարդուն ինչպէս երբ թեքի ի՞նչ տեսնուի . հասարակութեամբ պահէ , որպէս զի երբեք Աթենացիք չգտապանան՝ անոնց փոս որ իր հարցը փերեչ

1 Աթենացիք ուրիշ է՞նչ նախատինք ըրին Փոկիոնի :

Տանը Դեմ : Իրաւցրնէ վրան շատ չանցաւ . Աթենացիք հանգիսով գնացին Աթէնք բերին Փոկիոնին սոկորնէրը , պղնձէ արձան մը կանգնեցին իրեն , ու մահուանը պատճառ եղողնէրը մեռուցին :

1 Փոկիոնի մեռնելէն ետքը երբոր Աթենացւոց ձեջ երկպառակութիւն ընկաւ , եկաւ Կասանգր Աթէնքին տիրեց (318) ու վրանին իշխան Դեմեար Փաղերացին գրաւ , որ ճարտասան ու քաջ մարդ էր : Տասը տարի իմաստութեամբ Աթէնքը կառավարեց Դեմեար , հասարակագետութեան եկամուտը աւելցուց , ու շատ բարեկարգութիւններ ըրաւ . այնպէս որ իրեք հարիւր արձան կանգնեցին իրեն Աթենացիք :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Ե-Տէնէ-ի Տահը . — Ուշիճոյի-պան-Յի-սեւը . — Կասանգր . — Անտիֆոնոս , Պաղ-Տեոս և Սելէ-սիոս . — Դեմեար Պաշարիւ . — Աշէ-սանտրի Գերոն-Յեան հինգ Բագասոն-Յի-ն Բաթնո-իւ . — Հասարակ պաշար-իւ . — Պրոֆոֆէնէս . — Դեմեարի յաշի-սիւ . — Աշէ-սանտրի Գերոն-Յեան վերջի Բաթնոն-իւ :

2 Աղէքսանդրի յաջորդները անդադար իրարու հետ պատերազմելով շատ վնաս հասուցին անոր

1 Փոկիոնի մեռնելէն ետքը Աթենացւոց վրայ ո՛վ իշխեց :

2 Եւ մենկա ինչպէս մեռաւ :

տանը : Եւ մենէս միայն պաշտպան կեցեր էր անոր .
ան ալ շատ յաջողութիւններ ու ձախորդութիւն-
ներ ունենալէն ետքը՝ Անտիգոնոսի հետ պատե-
րազմելու աստիճան բռնուեցաւ . և երբոր Անտիգո-
նոսին հարցուցին իր զօրավարները թէ Եւ մենէսին
հետ ի՞նչպէս վարուինք , - Ինչպէս որ առիւծի մը
հետ կը վարուին , ըսաւ : Բայց քանի մը օրէն
ետքը մեռցնել տուաւ տիրասէր ու քաջ Եւ մենէսը
(315) :

1 Աղիմալիա փառասէր ու անգութ թագուհին՝
Թագաւորութիւնը դիւրաւ ձեռք ձգելու համար՝
Արիդէոս Թագաւորն ու անոր կինը Եւրիդիկէն
սպաննել տուաւ . նոյնպէս Նիկանոր՝ Վասանդրի
եղբայրը և ուրիշ շատ անուանի մարդիկ իր հրա-
մանովը սպաննուեցան : Ժողովուրդը կատակեցաւ
Աղիմալիային վրայ ու ոտք ելաւ . Վասանդր վաղեց
որ Թագաւորին մահուան վրէժը առնէ , թէպէտ և
բուն միտքն էր Մակեդոնիոյ տիրել , և ամէնքը իր
կողմը անցան : Թագուհին Պիւզնա քաղաքին մէջ
պաշարուած , ստիպուեցաւ անձնատուր ըլլալու .
մեռնողներուն աղգականները Մակեդոնացիքը
Ժողովի կանչեցին և ուղեցին որ անոր վրայ դա-
տաստան ըլլայ : Աղիմալիա խրոխտանօք ինքզինքը
պաշտպանեց , բայց վրան մահուան վճիռն ելաւ .
ղինուորները չուղեցին ձեռք վերցնել իրենց մեծ-
անուն Թագաւորին մօրը , բայց անոր փառամտ
կատաղութեանը զոհ եղողներուն աղգականները
վաղեցին վրան՝ սպաննեցին (316) :

1 Աղիմալիա ի՞նչ անգութութիւններ ըրաւ . — Ի՞նչ
պէս մեռաւ :

1. Կասանդր, որ փառասիրութեամբ ու անդթութեամբ Ողիմպիայէն վար չէր մնար, աւելի կեղծաւոր աւ ըլլալով՝ քիչ մը ժամանակ կրցաւ իր դիտաւորութիւնը պարտրկել: Աղէքսանդրին քոյրը Թեսաղոնիկէն իրեն կին առաւ. Թեքէին ինչուան ան ատենը կործանած մնալը միշտ Յունացցաւ մըն էր, Կասանդր առջինին պէս շինել տուաւ ու քիչ տարուան մէջ առջի պայծառութեանը հասուց: Ասանկով Յունաց աչքը մտնելէն ետեւ, գնաց Արգոսի ու Մեսսենիոյ տիրեց, և ամէն ջանք կ'ընէր որ ինքն ալ Աղէքսանդրի մէկալ զորավարացը պէս մեծնայ. վասն զի Անտիգոնոս օրէ օր իր տէրութիւնը Ատիոյ մէջ կ'ընդարձակէր, Պտղոմէոս՝ Նգիպատոսի և Պաղեստինի տիրեր էր, Սելէւկոս՝ Բարսելոնի, Պարսկաստանի և Մարաստանի (311):

2. Երբոր ամէնքը աս լայնածաւալ տէրութեան կտորներուն վրայ կը կռուըտէին, Մակեդոնացիք իրենց երկպառակութիւններէն ձանձրացած՝ ուղեցին Հռոքսանէէն ծնած Մեծին Աղէքսանդրի որդին Աղէքսանդրը որ ասանըչորս սարեկան էր՝ իրենց թագաւոր դնել. ան ատեն Կասանդր մօրը հետ խեղճ տղան ալ մեռցընել տուաւ: Առջի բերան Պոլիսպերքոն աս բանիս վրէժխնդիր երեցաւ. Աղէքսանդրին հերակղէս որդին (որ Մեմոն Հռոքացւոյն Բարսինէ անունով այրի կնկանէն ու

1. Կասանդր առջի բերան ինչպէս կառավարեց տէրութիւնը:

2. Ինչ կերպով բոլոր Մակեդոնիոյ տիրեց:

նեցիք էր) իր բանակը բերել տուաւ, ու Կասան գրին հետ պատերազմելու պատրաստուեցաւ. բայց երկուքն ալ վախնալով որ իշխանութիւննին չկորսնցընեն՝ իրարու հետ հաշտուեցան, և խեղճ Բարսիւնէն որդւոյն հետ մէկտեղ սպաննեցին (309) : Բայց Պողոսպէրքոն ալ իր նենդութեան պտուղը չկրցաւ վայելել, քիչ ատենէն մեռաւ, ու Կասանգր բոլոր Մակեդոնիոյ տիրեց :

1 Անդին Պաղոմէոս իր իշխանութեանը մէջ հաստատուելու համար՝ ուզեց Մեծին Աղեքսանդրի Կղէոպատրա քոյրը իրեն կին առնել. Անտիգոնոս իմացաւ, և երբոր Կղէոպատրան Սարգիկէէն Եգիպտոս կ'երթար՝ ճամբան զինքը սպաննել տուաւ Անտիգոնոս : Այսպիսի փառասէր աւազակներուն մէջ միայն Սելեւկոս և Պաղոմէոս արգարասէր իշխանները կրցան իրենց թագաւորութիւնը հաստատել :

2 Երբոր Մակեդոնիա ու Ասիա այսպիսի փոթորիկներու մէջ էին, Աթենացիք Դեմետր Փաղերացւոյն իմաստուն կառավարութեամբը հանգիստ էին. բայց ան իրենց հանգստութիւնը շատ չտեսց : Ան ատենները Անտիգոնոսի որդին Դեմետր (որ ետքը Պալիբիէոս այսինքն Պաշարիչ ըսուեցաւ) մեծ անուն ունէր իր կատարելութիւններովն ու փաստակար սրակասութիւններովը. իր գեղեցկութեանը, քաջութեանը, խելքին, վեհանձնու-

1 Պաղոմէոս ու Սելեւկոս ինչ կերպով հաստատուեցին իրենց թագաւորութիւնը :

2 Ան ատենները Աթենք ինչ վիճակի մէջ էր :

Թեանը, քաղաքներ պաշարելու ճարտարութեանը վրայ ամենքը կը զարմանային . բայց բոլոր աս կատարելութիւնները մոռցնել կուտար ցոփութեամբն ու փոփոխամտութեամբը : Հօրը հրամանովը երկու հարիւր յիսուն նաւով մտաւ Աթենքի նաւահանգիստը, ու Պիրէոնի տիրելով մարդ խրկեց Աթենացւոց իմացուց որ ռամկասեալութիւնին հաստատելու եկեր է . Աթենացիք ալ ուրախութեամբ ներս ընդունեցան զինքը (307) : Դեմեար Փաղերացին Աթենացւոց ապերախութիւնը գիտնալով խնդրեց Դեմեարէն որ զինքը Թերէ խրկէ . պատուեց զինքը Դեմեար ու խնդիրքը կատարեց : Իսկ Աթենացիք որ տարուան օրերուն թուովը արձաններ կանգներ կինանոր, դատաստանէն փախչելուն համար զինքը ՚ի մահ դատաստարեցին, արձանները կտարակցին, Անտիգոնոսի ու Դեմեարի մեծամեծ պատիւներ առին, զանոնք Ատուած և Փրկիչ կանչեցին, ու Աթենասայ սօնին օրը անոնց արձաններն ալ մեկալ ատուածոց արձաններուն կարգը գրին :

Դեմեար Փաղերացին երբոր շեց Աթենացւոց իրեն ըրած նախաափնքը, ըսաւ բարեկամներուն . Ապերախաները կրնան արձաններս կտարել, բայց չեն կրնար դպչել առաքինութիւններու՝ որ զիս ան արձաններուն արժանի ըրին : Ետք զնաց Եգիպտոս՝ Պաղամէոս Սոսերին քովը, որ զինքը շատ պատուով ընդունեցաւ :

Դեմեար Փաղերացին Աթենացւոց ապերախութիւնը տեսնելով ինչ ըրաւ :

1 Անտիգոնոսի որդին Դեմետր՝ Աթենքէն Կիւպրոս կղզւոյն վրայ գնաց, ու հնարած մեքենաներովք անոր Սաղամիս կամ Սաղամինա քաղաքին տիրեց, Պաղոմէոսի նաւատորմիցը ջարդեց ու զինքն ալ հալածեց: Աս փառաւոր յաղթութեան լուրը երբօր առին Ասորիք, Անտիգոնոսին ու որդւոյն Դեմետրի թագաւորական թագ տուին: Եգիպտացիք անոնց նայելով իրենք ալ Պաղոմէոսը թագաւոր սլահեցին: Սելեւկոս՝ Լիւսիմաքոս ու Կասանդր ալ անոնց հետեւեցան ու իրենք զիրենք թագաւոր անուանեցին, ասով Աղեքսանդրի ընդարձակ տէրութեանը վրան տասնըութը տարիի չափ անցնելէն ետքը հինգ թագաւորութիւն բաժնուեցաւ (307):

2 Հռոգացիք ան ատենները շատ անուանի եղած էին իրենց ընդարձակ վաճառականութեամբը, երկրագործութեամբն ու քաղաքներուն փառաւորութեամբը, և ամէնքն ալ ճարտար ու հնարագէտ մտորիկ էին: Շատ զօրքով գնաց Դեմետր ու Հռոգոսը պաշարեց (304): Հաղիւ թէ Հռոգացիք Դեմետրի շինած առջի մանդղիոնները աւրեր էին, +ռռ+ռռ-է: Ըսուած մեծ բարան մը շինել տուաւ քաղաքին պարիսպներէն բարձր, չորս գին երկաթով պատած, անանկ որ ամէնքը կը կարծէին թէ անով մէկէն պիտի առնուի քաղաքը: Քաղաքացիք չկարենալով ան մե-

1 Աղեքսանդրի յաջորդ զօրավարները ինչ կերպով թագաւոր ըսուեցան:

2 Դեմետր ինչպէս պաշարեց Հռոգոսը:

քեան արել, ուսկից որ պիտի անցընէր՝ տակէն ճամբան փորեցին . և երբոր թշնամիք ան մեքենան անիւներու վրայ առած սկսան պարսպին մօտեցընել, ճամբուն վրայ եկածին պէս խրեցաւ մնաց ու դուրս հանելը անկարելի եղաւ : Ասով յուսահատեցաւ Դեմեար ու հեանքին հաշտութիւն ընելով՝ շինել տուած մեքենաներէն մէկքանին անոնց ընծայ տուաւ ու գնաց : Ետքը Հոողացիք ծախեցին մեքենաները, և ան ստըկով մեծ սղնձէ արձան մը շինել տուին՝ Հոողոսի նաւահանգստին բերնին վրայ, որուն երկու ռաքին մէջէն կ'անցնէին մեծամեծ նաւեր, և միայն բուժ մտտին հաստութիւնը այնչափ էր որ հազիւ կը գրկուէր :

Հոողացիք Պողոմէոսի իրենց ըրած օգնութեանը համար՝ զինքը Սոփէր այսինքն Փրկիչ կանչեցին . Դեմեարն ալ Պոլիօփէթ այսինքն Պաշարիչ ըսուեցաւ, որ կրնար նաև խնամիւ շտապիչ ըսուիլ, ինչպէս որ ըսաւ հաշակաւոր Պրոտոգենէս պատկերահանը : Ասան զի քաղաքին պաշարման ստեղծ ինքը իր խուցը քաշուած պատկեր կը նկարէր . Դեմեար հաշտութիւն ընելէն ետքը հարցուց անոր հանդարտութեան պատճառը . Ասան զի գիտէի, ըսաւ Պրոտոգենէս, որ գուն Հոողացւոց գէմ պատերազմ բացիք և ոչ թէ արուեստից : Դեմեար մեծ գործարան մը շինել տուաւ անոր, սակայ զինքը տեսնելու կուգար, և քաշած պատկերները գովելով՝ կը քաջալերէր :

1 Հոողացիք ինչ անուն տուին Պողոմէոսի և Դեմեարի :

1 Աս Պրոտոգենեսին համար կը պատմեն թէ Յաղիսի պատկերը (որ Արեգական թուր կը համարուէր և Հռոգոսի հիմնադիր) նկարելու համար եօթը տարի անցուցեր էր. ան պատկերին մէջ կ'ուզէր կ'ըսեն՝ վազելով յոգնած ու բերանը փրփրած շուն մը նկարել, և շատ աշխատեր ու չէր կրցած բերնէն վազած փրփուրը բնական ձևացընել: Օր մըն ալ բարկացեր է, ձեռքի սպունգը պատկերին վրայ նետեր է, ու լորձունքը անանկ բնական ձևացեր է որ տեսնողները իրաւցընէ վրան փրփուր քսուած կը կարծեն եղեր:

2 Դեմեար աս յաջողութիւններով հպարտացած, Աղէքսանդրի նման ըլլալ ուզելով գնաց Կորնթոս, յունական դաշնակցութեան սպարապետ ընտրուեցաւ, և զորք ժողկեց որ Մակեդոնիոյ ու Թրակիոյ տիրէ: Մէկալ հինգ դաշնակից թագաւորները միարանեցան անոր առջին առնելու: Դեմեար Մակեդոնիոյ տիրելու վրայ էր՝ երբ որ հայրը զինքը Ասիա կանչեց. շուտ մը դարձաւ որ հօրը երկիրները պաշտպանէ, ու Փոխպիոյ մէջ Իպսոս քաղաքին քովը զարնուեցան: Դեմեար թէպէտ ձիաւորներովը զարկաւ թշնամեաց գունդերը ցրուեց, բայց աւելի մեծ փառքի ցանկալով անոնց ետևէն ընկաւ քշեց, ու բանակէն հեռանալով յաղթութիւնը կորսընցուց: Վասն զի ան միջոցին Սելէուկոս ընտիր զորքով վազեց Անտիոզոս:

1 Պրոտոգենեսի վրայ ի՞նչ կը պատմուի:

2 Դեմեար ի՞նչպէս ուզեց Մակեդոնիոյ տիրել ու յաղթուեցաւ:

նոսին վրայ, զինքը սպաննեց, զորքն ալ ցրուեց, Դեմեար ալ փախաւ Յունաստան գնաց (301)։

1 Ան յաղթութենէն ետքը չորս թագաւորներն Ալեքսանդրի տէրութեան վերջի բաժանմունքը ըրին մէջերնին։ Պողոմէոս առաւ Եգիպտոսը, Լիբիան, Փիւնիկէն, Արաբիան և Պաղեստինը, Կասանդր՝ Մակեդոնիան և Յունաստանը, Լիւսի մագոս՝ Թրակիան, Պոնտոսն ու Բիւթանիան, և Սելեւկոս՝ Միջագետքը, Հայաստանը, Կասպագոյկիան ու Ասորիքը, և Ասորուոց թագաւորութիւնը ձեւացուց։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Կասանդրի որդիքը. — Դեմեարի մահը. — Պոնտոս. — Գաղաթացոց Յունաստան արշաւելը. — Կղկնձի մահը. — Սպարտայի Բագաւորը. — Պոնտոսի մահը. — Արթիգանս։

2 Դեմեար գնաց Սելեւկոսին հետ հաշտուեցաւ, ու շատ զօրք առած եկաւ Ատտիկէ մտաւ ու Աթէնքը նորէն առաւ, ետքը գնաց Պեղոպոնեսին ալ փրկելու։ Սպարտացիք դէմ գրին, յաղթեց անոնց ու Սպարտան ալ առնելու մտ եր.

1 Անտիգոնոսի մեռնելէն ետքը չորս թագաւորներն ինչ ըրին։

2 Դեմեար ինչպէս փրկեց Յունաստանի։

Բայց Մակեդոնիոյ խռովութիւնը խաղաղելու համար ետ կանչուելով՝ Թողուց գնաց :

1 Կասանդր երբոր մեռաւ (298) երկու որդի Թողեր էր, Անտիպատրոս և Աղէքսանդր, որ իրարու ձեռքէն սկսան յափշտակել տէրութիւնը : Աղէքսանդր իրեն օգնութիւն կանչեր էր Եպիրոսի Պիւռոս Թագաւորն ու Դեմետրը : Պիւռոս շուտ մը հասնելով՝ Աղէքսանդրը Թագաւորեցուց, և անոր փոխարէն շատ երկիրներ առաւ ու Եպիրոս գարձաւ : Դեմետր երբոր հասաւ, Աղէքսանդր անկէ վախնալով՝ գալստն շնորհակալ եղաւ, բայց ձեռքի տակէն սկսաւ անոր որոգայթներ լարել : Դեմետր իմանալով՝ զինքը սպաննել տուաւ, Մակեդոնացիք ալ Դեմետրը իրենց վրայ Թագաւոր դրին (294), որով անիկայ տիրեց Մակեդոնիոյ, Թեսսալիոյ և Յունաստանի, բայց ՚ի Եպիրոսէն ու Սպարտայէն :

2 Դեմետր անով ալ գոհ չեղաւ, սկսաւ ստորաստութիւն տեսնել որ Ասիոյ մէջ իր հօրը աւտենով ունեցած երկիրներուն ալ տիրէ : Բայց դեռ ինքը պատերազմի ձեռք չգարկած՝ Պաղտմէոս բոլոր Յունաստանն իրեն դէմ օտք հանեց, և Լիւսիմաքոս ու Պիւռոս եկան Մակեդոնիան առին : Զօրքն ալ երբոր զինքը Թողուցին ու տեղը Պիւռոսը Թագաւոր դրին, Դեմետր Պեղոպոնեսս փախաւ, անկէց ալ տասուերկու հազար հոգւով

1 Կասանդրի մեռնելէն ետքը Մակեդոնիոյ Թագաւորութիւնը որսն ընկաւ :

2 Դեմետր ինչպէս մեռաւ :

Ասիա անցաւ՝ տեղի մը տիրելու մտքով. բայց իր աները Սելեւկոս զինքը բռնեց ու սպառառի մը մէջ փակեց . ուր երկու տարի ետքը ցաւէն ու արամու թենէն մեռաւ (286) :

1. Դեմետրին յաղթելով Պիււոսին համբաւը շատ մեծցաւ . կ'ըսէին թէ Պիււոս Աղեքսանդրի կը նմանի խելքովը, կերպարանքովն ու արիւն- թեամբը, խակ մէկալ թագաւորները իրենց զեղ խուժեամբը, թիկնապահներովն ու հարստու- թեամբը : Իր զորացը շատ սիրելի էր, վասն զի բոլոր յաղթուածեան փառքը անոնց կ'ընծայէր : Երբոր լսեց թէ զինքը Աւթի- Երէւնի կը կանչեն, թէ որ ես արծիւ եմ, ըսաւ, դուք ալ թխերս էք . վասն զի զիս այնչափ բարձրացընողը ձեր զէնքերն են : Օր մը կը բռնեն իրեն քանի մը զինուորական երիտասարդներ կը բերեն որ կոչունքի մը մէջ ի- րեն դէմ նախատական խօսքեր ըսեր են եղեր : Կը հարցընէ Պիււոս թէ իրաւցընէ ըսիք ասանկ խօս- քեր . մէջերնէն մէկը երբոր սպասասիսան կուտայ թէ Այո, տէր արքայ, ըսինք, և թէ որ գինին չպակսէր՝ աւելի ալ կ'ըսէինք, կը խնտայ Պիււոս ու կը ներէ իրենց : Բայց երկար ատեն չկրցաւ Պիււոս իշխել Մակեդոնիոյ . Իտալիա ըրած ար- շաւանքին ատենը (որ հռովմայեցւոց սպասմու- թեանը մէջ կը սպասմենք), Լիւսիմաքոս եկաւ ա- ռաւ ձեռքէն տէրութիւնը :

2. Ան ատենները Գաղղիացիք Եւրոսպոյի արև-

1. Պիււոս ինչ կատարելութիւններ ունէր :

2. Գաղղիացիք ուսկից և ինչպէս արշաւեցին Յու- նաստան :

մտեան ծայրէն ելած՝ Դանուբէն անցան, ու երբոր Սաւա գետին բերանը եկան՝ իրեք մասն բաժնուեցան. մէկը Կերեսարիոսին առաջնորդութեամբը Թրակիոյ վրայ գնաց, մէկալը Բրեննոս և Ակիքորիոս զորավարներովը Պաննոնիոյ վրայ գիմեց, իսկ երրորդը՝ Բելցիոսի առաջնորդութեամբը Լիւրիկէի ու Մակեդոնիոյ վրայ գնաց:

Պաղտմէոս Կերաւնոս՝ որ Սելէւկոսը սպաննելով Մակեդոնիոյ տիրեր էր, Բելցիոսին առջևն առնուլ ուզելով յաղթուեցաւ ու սպաննուեցաւ: Սոսթենէս Մակեդոնացի զորավարը յաղթեց Բելգիոսին ու Մակեդոնիան ձեռքէն առաւ: Ան ատենը Բրեննոս և Ակիքորիոս Բելցիոսի վրէժն առնելու համար հարիւր յիսուն հազար հոգւով վազեցին եկան, Մակեդոնացւոց յաղթեցին ու Թեսսաղիան աւրըշարկեցին: Յոյնք միաբանած՝ չթողուցին որ Թերմոպլէէն անցնին Գաղղիացիք բայց անոնք Բսերքսեսի անցած ճամբովը Փովկիս մտան, ու Դեղփիսի տաճարին վրայ գնացին որ մէջի գանձերը կողոպտեն. վասն զի Բրեննոս կ'ըսէր թէ Աստուածներն ալ հարկատու սկիտի ընեմ (278): Ան միջոցին սաստիկ փոթորիկով մը գետնաշարժ ըլլալով Գաղղիացիք շատ սարսափեցան. Յոյնք ալ սիրտ առած՝ չորս կողմէն վրանին վազեցին, ու անոնց մեծ մասը ջարդեցին, մնացածներն ալ քիչ ատենէն ջրակէն ու անթոթութենէ մեռան: Կերեսարիոսին զորաց մեծ մասը գնացին Թրակիա բնակեցան, մնացածներն ալ Փոխուգիոյ

1 Ինչպէս յաղթուեցան:

մէկ մասին տիրեցին, և իրենց անունովը երկիրն ալ Գաղատիա ըսուեցաւ, որ է հիմակուան Անկիւրիոյ գաւառը (277) :

1 Պիււոս խաչկայէն ու Սիկիլիայէն երբոր դարձաւ՝ Մակեդոնիան առաւ Դեմետրի որդւոյն Անտիգոնոս Գոնատասին ձեռքէն, որ իրենց վրայ թագաւոր դրեր էին Մակեդոնացիք :

2 Աղէոնիմոս Սպարտայի թագաւորը՝ իր բռնաւորական կերպերովը ամենուն ատելի եղեր էր, իսկ իր աթոռակիցը Արէոս՝ քաղցր բնաւորութեամբը, խելքովն ու քաջութեամբը ամենուն սիրելի եղեր էր : Աղէոնիմոսի Վելիդոնիս կինն ալ իրեն դէմ նախատինք մը ըրած ըլլալով բարկացաւ Աղէոնիմոս, և միտքը դրաւ որ հայրենեացը փնտսովը սրտին սխը հանէ. գնաց աղաչեց Պիււոսին որ իրեն օգնէ, զինքը իշխանութեանը մէջ հաստատէ : Ըստ մը հասաւ Պիււոս Պեղոպոնէս, ու ինչուան Սպարտա մտեցաւ : Սպարտացիք սարսափած՝ ուղեցին իրենց կանայքն ու տղաքը Արեակ կղզին խրկել. և երբոր ծերակոյտը աս բանիս վրայ կը մտածէր, յանկարծ Արքիդամիս անունով կին մը ձեռքը թուր մը առած՝ Ժողովարանը կը մտնէ ու կ'ըսէ. Պատուեցէք աս նախատուից հրովարտակը. չենք ուղեր մենք հնազանդիլ այնչափ վատ կը կարծէք զմեզ, որ մեր հայրենիքը կործանելէն ետքն ալ ուղենանք ապրիլ. ամենքնիս ալ հաստատուն մտքերնիս դրեր ենք որ ձեզի հե-

1 Պիււոս նորէն ինչպէս տիրեց Մակեդոնիոյ :

2 Սպարտացիք ինչ վիճակի մէջ էին ան ատենները :

յաղթենք կամ մեռնինք: Չէնք առին ամէն կանայք, ու էրիկ մարդկանց պէս պատերազմեցան: Քելիգոնիս թագուհին անոնց գլուխ կեցած՝ իր օրինակովը սիրտ կուտար, և վիզը չուան մը անցուցեր կապեր էր՝ որ եթէ յանկարծ կղեօնիմոս և Պիւռոս քաղաքն առնելու ըլլան՝ մեկէն քաշէ չուանը՝ ինքզինքը խղդէ:

1 Երկու կողմէն ալ զարնուեցան ու պատերազմը անորոշ մնաց: Երկու հազար քաջ կրետացիներ հեան առած օգնութիւն հասաւ Արէոս, անով սիրտ առին Սպարտացիք, ու Պիւռոսին զօրքը թուլցաւ. Պիւռոս ջանաց անոնց քաջութիւնը նորէն վառել, բայց յանկարծ ձին նետով մը զարնուելով կատղեցաւ, առաւ զինքը հեռու տեղեր տարաւ, զօրքն ալ ցրուեցան: Անոնց ետեւէն ընկաւ Արէոս՝ սաստիկ ջարդ մը տուաւ, ու Պիւռոսի որդին Պաղումնոսն ալ սպաննեց: Ան ատենը Պիւռոս յուսահատած՝ առջնէն եղածը կտարեց անցաւ, իր թրովը Լակեդեմոնացւոց զօրավարը սպաննեց, զօրացն ալ մեծ ջարդ տալով զամէնքը հալածեց:

2 Սպարտացւոց օրինակովը Արգոսացիք ալ գլուխ քաշեցին. վազեց վրանին Պիւռոս, ու իր կուսակցացը ձեռքովը գիշերանց Արգոս մտաւ: Քաղաքացիք միջնաբերդին մէջ քաշուած՝ իրենց օգնութիւն կանչեցին Արէոսն ու Անապոնտը.

1 Սպարտացիք Ինչպէս յաղթեցին Պիւռոսի:

2 Սպարտացւոց օրինակին ո՞ր Եոյները հետեւեցան:

— Ինչպէս մեռաւ Պիւռոս:

որ շուտով հասան . Պիւռոս չորս կողմէն թշնամեաց մէջ պաշարուած՝ մտածեց որ Արէոսին քաղաք մտնելու ատենը ինքն ալ ուրիշ դռնէ մը ելնէր թայ : Բայց նեղ փողոցի մը մէջ պաշարուեցաւ , և զինուորին մէկը նետով մը զինքը վիրաւորեց . կատղեցաւ Պիւռոս , և հազիւ թէ թուրը վերուցեր էր որ անոր գլուխը իջեցընէ՝ զինուորին մայրը որ տանիքը կեցած կը նայի եղեր՝ որդւոյն վտանգը տեսնելով մէկէն կղմինար մը առնելն ու երկու ձեռքով Պիւռոսին գլխուն վրայ նետելը մէկ կընէ . Պիւռոս սաստիկ վիրաւորուած՝ ձիէն վար կ'իյնայ , թշնամիք ալ վրայ կը հասնին ու գլուխը կը կտրեն (272) : Զօրքը անգլուխ մնացած՝ զէնքերնին թողուցին , ու Մակեդոնացւոց Անտիգոնոս թագաւորին անձնատուր եղան : Անոր որդին Պիւռոսի գլուխը կտրած՝ հօրը բերաւ . զարկաւ անոր Անտիգոնոս , ու անգթու թիւնը յանդիմանելով լացաւ ան քաջ թագաւորին վրայ , ու մարմինը հանդիսով թաղել տուաւ :

1 Անտիգոնոս երբոր Մակեդոնիոյ թագաւորութեանը մէջ հաստատուեցաւ՝ բոլոր Յունաստան սկսաւ վախնալ . ուստի Աթենացիք ու Սպարտացիք Եգիպտոսի Պտղոմէոս Փիլադեղփոս թագաւորին հետ միաբանեցան՝ անոր դէմ կենալու : Անտիգոնոս Աթէնքը պաշարեց առաւ , և Եգիպտացւոց նաւատորմիչն ու Սպարտացւոց խրկած զօրքը չկրցան անոնց օգնել : Անտիգոնոսի Դե.

1 Անտիգոնոս երբոր հաստատուեցաւ Մակեդոնիոյ թագաւորութեանը մէջ , Յոյնք ինչ ըրին :

ձեար որդին ալ գնաց Լոկրիս ու Փովկիս գաւառները նուաճեց, և Կորնթոսի միջնաբերդին տիրեց (251):

1 Ան ստե՛նն որ Անաիգոնոս Սիջին Յունաստանի ու Պեղոպոնեոսի մէծ մասը նուաճելու հետ էր՝ իրեն գաշնակից Ետողացիներն ալ մնացած կտորին կը ջանային տիրել:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ .

Առայեցոց Գաշնակցուհիները . — Աբարամ . — Աբիգոնոս Դոնոն . — Սդարբա, Ագիս և Լէւանիբա . — Կշէմէն . — Մեգաշոյուիտ աշտիտ իրծանուհի . — Կշէմէնի մահը . — Աբիգոնոս Սդարբայի իշփիէ:

2 (աս ստե՛նէ ՚ի վեր Աքայիոյ մէջ տասուերկու քաղաք միացեր գաշնակցութիւն մը ձևացուցեր էին, և սմէն բաներնին հասարակաց ժողովով կ'որոշէին, որուն նախագահը կարգաւ մէյմէկ քաղաքէ կ'ընարուէր: Աս հասարակապետութիւնը թէպէտ շատ հարստութիւն ու ընդարձակ երկիր չունէր, բայց իմաստութիւնը, արդարութիւնն ու ազատասիրութիւնը Յունաստանի մէջ սկսեր էր անուանի ըլլալ: Իր ազատութիւնը ին-

1 Ետողացիք ան ստե՛նները ի՞նչ վիճակի մէջ էին:

2 Ի՞նչ էր Աքայեցւոց գաշնակցութիւնը:

չուան Փիլիպպոսի ու Աղէքսանդրի ատենը պահեր էր, բայց ետքը Մակեդոնացւոյ իշխանութեան տակն ընկաւ : Երբոր Անտիգոնոս սկսաւ Պիւսոսին հետ սրատերազմիլ, Աքսայեցիք կամաց կամաց Մակեդոնացի զօրքը դուրս քշելով սկսանորէն իրենց հասարակապետութիւնը ձեացընել :

1 Արատոս կորիճը քանի մը փախտաականներու հետ խորհուրդ ըրաւ որ իրենց հայրենիքը այսինքն Սիկիոնը աղատեն Մակեդոնացւոյ ձեռքէն : Գիշեր մը յանկարծ սարսուղէն ներս մտաւ, պահապանները կտորեց փախուց, ու քաղաքացիքը ազատութիւննին ձեռք ձգելու յորդորեց : Ժողովուրդը ազատութեան ձայնը լսելուն պէս՝ մէկէն ոտք ելաւ, Նիկոկղէս բռնաւորին պալատին կրակ տուաւ, ու բոլոր փախտականները ներս կանչեց (495) :

2 Արատոս տեսնելով որ մէկ կողմանէ Ետողացիք, մէկալ կողմանէ Անտիգոնոս վրանին վազելու կը սպառնան՝ ապահովութեան համար Սիկիոնն ալ Աքսայեցւոյ դաշնակցութեան հետ միացուց, և ինքը քսան տարեկան ըլլալով՝ բոլոր դաշնակցութեան զօրացը սպարապետ դրուեցաւ : Բէովտացւոց օգնութեան գնաց, որ անոնք միայն ազատ մնացեր էին Յունաստանի մէջ, և Ետողացիք եկեր պաշարեր՝ զանոնք ալ կ'ուզէին նուաճել : Բայց ուշ հասաւ, վասն զի Բէովտացիք յաղթուեր ու Ետողացւոց կողմը անցեր էին :

1 Արատոս ինչպէս ազատեց իր հայրենիքը :

2 Բէովտացւոց ինչ օգնութիւն ըրաւ :

1 Ութը տարի ետքը նորէն սպարապետ ընտրուեցաւ Արատոս (243) . գնաց յանկարծակի Մակեդոնացւոց ձեռքէն Կորնթոսի միջնաբերդն առաւ , մէջը Աքայեցի զօրք դրաւ ու Կորնթացիքն ազատեց . անոնք ալ դաշնակցութեան մէջ մտան : Աստեանելով Մեգարա , Տրեզենէ ու Եպիդաւրոս քաղաքներն ալ՝ Անտիգոնոսը թողուցին ու գաշնակցութեան մէջ մտան :

2 Անտանը Արատոս ուղելով գաշնակցութեան զօրաւոր սաշտպան մը դնել՝ Պաղոմէոս թագաւորը բոլոր ցամաքային զօրաց սպարապետ անուանել սուտաւ : Իսկ ինքը Մակեդոնացիքը Պեղոպոնեսէն քշելու ու բոլոր քաղաքները անոնց ձեռքէն ազատելու խորհուրդն առաջ տանելով՝ շատ ջանաց Արգոսին ալ տիրելու , բայց Արխաիպոսոս բռնաւորը Մակեդոնացւոց օգնութեամբը անոր ամէն ջանքը սպարապ հասնեց : Անտիգոնոս ալ իր կողմանէ այնպիսի ահաւոր թշնամւոյ մը ձեռքէն ազատելու համար՝ շատ ջանաց որ զինքը սպաննել սայ , բայց չկրցաւ :

3 Անտիգոնոս Գոնատոսս երբոր մեռաւ , տեղը իր որդին Դեմետր Մակեդոնիոյ թագաւոր նշատաւ (242) : Եսողացիք ուղելով Եպիւրոսի Պիււսոս թագաւորին ձեռքէն (որ անտանը դեռ պղախկեր) Ակառնանիոյ մէկ մասն առնել , Դեմետր՝ որ

1 Կորնթոսն ինչպէս ազատեց :

2 Մակեդոնացւոց դէմ ինչ հնարքներ բանեցուց :

3 Գոնատոսի որդին Դեմետր ինչպէս թագաւորեց :

Պիւռոսին քոյրը կին առեր էր՝ Ետողացւոց վրայ գնաց, յաղթեց, ու Բէովախոյ տիրեց: Ան առեւնը Արատոս Ետողացւոց հետ միարանեցաւ, ջանաց Աթէնքին տիրեւ, բայց Դեմեարէն յաղթուեցաւ:

1. Դեմեար քիչ առեւնէն մեռաւ, ու Թագաւորութիւնը թողուց Փիլիպպոս որդւոյն (232): Դեմեարին եղբայրը Անախոնոս Դոսոն խնամակալ գրուեր էր Փիլիպպոսի՝ որ դեռ տղայ էր. բայց ինքը Թագաւորութիւնը յափշտակեց, Մակեդոնացւոցմէ ապստամբած ազգերուն յաղթեց, Թեսսաղայիքը նուաճեց, Մակեդոնիոյ մէջ ելած խռովութիւնները խաղաղեց, և նորէն Փովկիսն ու Բէովախոն առաւ: Ան միջոցին Արատոս գնաց Աթէնքն առաւ, մէջի Մակեդոնացի զօրքը քշեց, Պեղոպոնեսի քաղաքները ազատեց ու Աքայեցւոց դաշնակցութեան մէջ մտուց:

2. Երբոր Արատոս Յունաստանը ազատելու կ'աշխատէր՝ Սպարտա ներքին խռովութիւններով տակնուվրայ կ'ըլլար: Արդէն Լիւսանդրի Աթէնքը առնելէն ետև սկսեր էր ոսկին ու արծաթը Սպարտա մտնել. հարատութիւնն ու զեղխութիւնը քիչ առեւնի մէջ շատ առաջ դացեր էր, և քաղաքացւոց առջի բարքը բոլորովին աւրուեր էր: Օրէնք մը կար առաջ որ չէր կրնար մէկը մեռնելու առեւն իր ժառանգութիւնը ուզած մարդուն թողուլ. ան օրէնքը վերնալով բոլոր երկիրներն ու հարատու-

1. Անախոնոս Դոսոն ի՞նչ տեղերու տիրեց:

2. Ան առեւնները Սպարտա ի՞նչ վիճակի մէջ էր:

Թիւնը քանի մը հոգւոյ ձեռքը անցեր էին : Եօթը հարիւր հոգի հազիւ մնացեր էին Սպարտայի մէջ, անոնց մէջէն ալ հազիւ հարիւրը ժառանգութիւն ունէր. մնացածները վերջի աստիճանի աղքատութեան մէջ ու պարտքի տակ ընկած՝ ամէն անգամու թիւն կ'ընէին :

1 Երբոր ասանկ կործանելու վրայ էր Սպարտա՝ օթուր նստաւ Ագիս (244), ու ամենայն կերպով սկսաւ լիկուրգոսի օրէնքները նորոգելու ետևէ ըլլալ, որ այնչափ ատեն Սպարտայի մեծութեան ու փառացը պատճառ եղեր էին : Երիտասարդներն ու աղքատները շուտով հետևեցան իրեն, բայց հարուստներն ու կանայք իրենց զեղխութիւնները չուզելով թողուլ՝ դեմ կեցան :

2 Երբոր Ագիսին կուսակիցը լիւսանգր ալ պարեա ընարուեցաւ՝ Ագիս ծերակոյտը ժողկեց (239), ու աս բարեկարգութիւններն առաջարկեց . Վ . Պարտքերը ջնջուին : Բ . Լակոնիոյ երկիրը տասնըինը հազար հինգ հարիւր մասն բաժնուի, որոնց տասնըհինգ հազարը զէնք վերջընէլ կրցող Լակոնիացւոց բաժնուի, չորս հազար հինգ հարիւրն ալ Սպարտացւոց : Դ . Ամէն քաղաքացիք միակերպ կեանք անցնեն, և իրենց նախնեաց կրթութութիւնն առնեն : Ծերակոյտը հաստատեց աս բաներս, ու աղքատները իրենց պարտքերուն մուրհակները բերին հրապարակը դիզեցին, և մեծ ուրախութեամբ այրեցին :

1 Ո՞վ ուզեց նորոգել Սպարտայի հին օրէնքները :

2 Ագիս ի՞նչ բարեկարգութիւններ առաջարկեց Սպարտացւոց :

1 Ազեփղայոս՝ Ազխին հօրեղբայրը, շատ պարտքի տակ ըլլալուն համար՝ ամենայն կերպով ջանացեր էր որ ժամ մը առաջ պարտքերուն վրայ եղած օրէնքը կատարուի. բայց որովհետեւ կալուածներու ալ տէր էր՝ երկիրներուն բաժանմունքը կրցածին շտի ուշացուց, ինչուան որ Ազխ ելաւ Ետողացուց դէմ Արատոսի օգնութեան դնաց:

2 Երբոր դարձաւ՝ բոլորովին փոխուած դատաւ Ազխ Սպարտան: Ժողովուրդը Ազեփղայոսի բռնաւորութեանը չցիմանալով՝ Ղեւոնդիգաս թագաւորը (որ Ազխին ընելու բարեկարգութեանը դէմ կենալուն համար քիչ մը առաջ աքսորեր էին) ետ կանչեցին ու թագաւոր նստեցուցին: Ղեւոնդիգաս բարեկարգութեան թշնամիներուն գլուխ կեցած՝ Վղէոմիրոս թագաւորը աքսորել տուաւ, Ազխն ալ բանախ մէջ մօրն ու մամուն հետ մեռցնել տուաւ, և ինքը մինակ թագաւորելով՝ հարստանալու ու զուարճանալու ետեւ եղաւ, ինչուան որ քիչ ատենէն մեռաւ ու թագաւորութիւնը Վղէոմեն որդւոյն թողուց (235):

3 Վղէոմեն մտքը դրաւ որ Ազխին սկսած բարեկարգութիւնը ինքը գլուխ հանէ: Բայց գիտնալով որ պարեանները իրեն ալ դէմ պիտի կենան՝

1 Ազեփղայոս ինչպէս արդէլք եղաւ Ազխի բարեկարգութեանցը:

2 Ազխի վերջը ինչպէս եղաւ:

3 Վղէոմեն ինչ կերպով ջանաց Ազխի բարեկարգութիւնները ՚ի գործ գնել:

սկսաւ պատերազմի առիթ փնտռել, որպէս զի յաղթուածեամբ մը ժողովրդեան աչքը մանկելով զօրանայ և ուղածը առաջ տանի : Ան ասանները բայ ՚ի Եղէացւոց, Լակեդեմոնացւոց և անոնց դաշնակից Արկադացւոց՝ բոլոր Պեղոպոնեսի աղ- գերը Աքայեցւոց դաշնակցութեան մէջ մտեր էին, և Արատոս Արկադացւոց վրայ վազեց (225) : Հինգ հազար հոգւով անոնց օգնութիւն հասաւ Վղէոմնն, ուզեց Արատոսին հետ պատերազմիլ՝ որուն զօրքն էր քսան հազար հեռակ և հազար ձիաւոր : Երբոր Արատոս չուզեց պատերազմիլ, յարձրկեցաւ վրան Վղէոմնն ու երկու անգամ յաղթեց անոր, որով զօրքը մեծ համարմունք առին վրան :

1. Վղէոմնն Սպարտա դառնալուն պէս (224), չորս պարետ իրենց կուսակիցներովը մեռցնել առաւ, ու իրեն հակառակ եղողներէն ութսուն հոգի քշել առաւ : Ետքը խմացուց ժողովրդեան թէ իր միտքն ինչ է, և ինքը ամենէն առաջ բոլոր ունեցածը բերաւ հասարակաց առաւ : Իրեն օրինակին հեռակցան նախ իր բարեկամները, ետքը նաև ամէնքը, և երկիրը ամենուն հաւատար բաժնուեցաւ : Տղոց դաստիարակութեան ու հասարակաց սեղանին համար Վիկուրգոսի դրած օրէնքներն ալ հաստատեց :

2. Սպարտան ասանկ կարգաւորելէն ետքը՝ դընայ Մեգաղուպոլիսի երկիրը սկսաւ աւրըշտըկել : Աքայեցւոց ձեռքէն շատ քաղաքներ առաւ, ա-

1. Իր խորհուրդը ինչպէս առաջ տարաւ :

2. Աքայեցւոց վրայ ինչ յաղթութիւն ըրաւ :

նոնց դաշնակցաց երկիրներն անապատ դարձուց, զիրենք սրատերազմի տօխպէլով մեծ յաղթուածիւն մը ըրաւ : Աքայեցիք վախնալով որ չքլայ թէ Ե. տողացւոց հետ ալ դաշինք դնեն ու աւելի զօրանան Սպարտացիք՝ ուղեցին հաշտութիւն ընել : Յանձն առաւ Վղէոմէն որ առած քաղաքներն ու բռնած գերիները ետ դարձընէ, աս սայմանով որ զինքը բոլոր Աքայեան դաշնակցութեան սպարապետ անուանեն :

1 Արատոս, որ իր քաջութեամբը՝ Նորոգիչ ազատութեան ըսուելու արժանի եղեր էր՝ նախանձեցաւ Վղէոմէնին ու չթողուց անոր ան անունը՝ որ երեսունուիրէք թարուընէ՝ ի վեր ինքը առած էր . ուստի իր փառասիրութեանը զոհ ընելով հայրենեաց ազատութիւնը՝ Մակեդոնիոյ Անախոսոս թագաւորը իրեն օգնութիւն կանչեց, և մէկէն սկսաւ Սպարտացւոց հետ պատերազմիլ : Վղէոմէն գնաց Աքայեցւոց ձեռքէն շատ քաղաքներ առաւ, որոնց մէջ էին նաև Կորնթոս և Արգոս . բայց երբոր Անախոսոս եկաւ Կորնթոսի միջնաբերդին օրէնց, Վղէոմէն թողուց գնաց Արգոսացիքը նուաճելու՝ որ ոտք ելլելու կը պատրաստուէին :

2 Յանկարծակի Մեգաղուպոլիս քաղաքին վրայ հասաւ առաւ . քաղաքացիք Մեսսենէ փախեր էին . առաջարկեց իրենց որ եթէ Աքայեցւոց դաշ-

1 Արատոս ինչ բանով իր անունը աւրեց :

2 Վղէոմէն ինչպէս կործանեց Մեգաղուպոլիս քաղաքը :

նակցութենէն ելլեն ու Սպարտացւոց կողմն անցնին՝ քաղաքնին իրենց կը դարձնեն . երբոր անոնք յանձն չառին , ինքն ալ հիմնայատակ կործանեց քաղաքը : Յաջորդ տարին քսանըութը հազար հետևակով ու հազար երկու հարիւր ձիաւորով Լակոնիոյ վրայ դիմեց Անտիգոնոս . Կղէոմէն , որ քսան հազար հոգի միայն ունէր , Սելասիա քաղաքին մօտ ամուր տեղ մը դնաց բանակեցաւ , ուսկից հարկաւ պիտի անցնէր թշնամին :

Երկու բանակները քանի մը օր ճակատած կենալէն ետքը պատերազմի որ սկսան (222) , Մեգալուպոլսեցի Փիլոպեմեն երխասարգին ձեռքովը բոլորովին յաղթեց Անտիգոնոս : Սպարտացիք գրեթէ բոլորովին ջարդուեցան , և Կղէոմէն հազիւ երկու հարիւր հոգւով Սպարտա փախաւ . համոզեց բնակիչներն որ սիրով ընդունին Անտիգոնոսը , և ինքը բարեկամներէն շատը հետն առած՝ Եգիպտոս դնաց , և Պտղոմէոս թագաւորէն շատ սէր ու պատիւ գտաւ : Խոստացաւ Պտղոմէոս որ շատ ջօրքով զինքը Սպարտա դարձնեն . բայց մահը վրան հասնելով խոստմունքները անկատար մնացին : Երբոր անոր տեղը նստաւ Պտղոմէոս Փիլոպատոր , թշնամեաց գրգռութեամբը Կղէոմէնին վրայ կատկածի երթալով (որ անուշ բնաւորութեամբն ու առաքինութեամբը Աղէքսանդրացւոց սիրելի եզեր էր) բռնեց զինքը բանտ դրաւ : Բարեկամները բանտին դռները բացին՝ զինքը ազատեցին , և Կղէոմէն զէնքը ձեռքը

1 Ինչպէս յաղթուեցաւ ու մեռաւ :

սկսաւ Աղէքսանդրիոյ մէջ վազելով ժողովուրդը ազատութեան յորդորել : Քանի մը կարիճ Սպարտացիներ հետը միացան , ժողովուրդն ալ ետևէն գնացին , վրան ցաւեցան , բայց ամենևին հետը չմիաբանեցան : Թագաւորին թիկնապահները երբոր վրայ հասան , Սպարտացիք չուղելով թշնամոյն ձեռքը մասնուիլ՝ զարկին գազանաբար մեկզմէկ սպաննեցին . և Փիլոստատոր՝ Վղէոմենին մայրը , կինն ու զաւկները մեռցրնել տրւաւ , անոր դիակն ալ խաչի վրայ կախեց :

1 Անտիգոնոս Սպարտա մտնելով ամենևին նեղութիւն մը չտուաւ Սպարտացւոց . միայն թէ Վղէոմենին նորոգած Լիկուրգոսի օրէնքները ջնջեց : Իրեք օր հազիւ կեցաւ Անտիգոնոս Սպարտա , և լսելով որ քովի ազգերը Մակեդոնիան կ'աբրջարկեն՝ ելաւ անոնց վրայ գնաց , շատ յազթութիւններ ըրաւ , ու տարիէ մը ետքը մեռաւ՝ իրեն յաջորդ թողլով Դեմետրի որդին Փիլիպպոսը որ տասնըչորս տարեկան էր (221) :

1 Անտիգոնոս Ի՛նչ կերպով տիրեց Սպարտայի :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ .

Պարերաւջ երկուց Գանակոյն լեւանց . — Երաւարիտ .
 — Լիւրիկէի Տէրաւ Լագանակն . — Փիւղիդոսի
 Հանձայեցոց հէր գարերաւջ . — Շանգլուտի
 Ըստած Գեղի գարերաւջ . — Փլաթիէն Յանար
 Երաւանիւն ի իսսպանայ . — Նաբիա Բանարց .
 — Փիւղիդէն . — Փիւղիդոս իր Գեղար Գրիս Կան
 Նէլ իսպայ . — Պերսէն . — Պիւրնայի Կալ ի լայաւնի
 Կալ Բանի . — Հանձայեցոց Յանարանի Գրիւլ :

1 **Մ**ատիգոնոսի որդւոյն Փիլիպպոսի թագաւոր
 րած ասկնը , Յունաստանի քանրութը մանր
 տերութիւններէն քանուիրէքը Մակեդոնիոյ իշ
 խանութեան տակն էին . միայն Մեասենիա , Եղիս ,
 Ատաիկէ , Ետողիս և Ակառնանիա իրենց անկա
 խութիւնը պահէր էին :

2 Ետողացիք Փիլիպպոսի սղտիկութիւնը ար
 համարհելով ուղեցին Աքայեան դաշնակցու
 թիւնը աւրել ու Պեղոպոնոսի վրայ տիրապետել :
 Մեասենիացիք Ետողացոց բռնաւորութենէն
 ձանձրացած՝ Փիլիպպոսէն խնդրեցին որ իրենք
 ալ Աքայեան դաշնակցութեան մէջ մանեն . Ե-

1 Փիլիպպոսի թագաւորած ասկնը Յունաստան
 ինչ վիճակի մէջ էր :

2 Ետողացիք ինչպէս յաղթեցին Աքայեացոց :

տողացիք ալ խմանալով որ Լակեդեմոնացիք ծածուկ անոնց հետ դաշնակցութիւն կ'ընեն՝ անոնցմբաժնուեցան: Շուտ մը Ետողացիք Պեղոսոնեսս մտան աւրըշտրկեցին, ու Վափիեսի քով մեծ յաղթութիւն մը ըրին Աքայեցւոց վրայ՝ որոնց զօրավարն էր Արատոս (220): Աքայեցւոց աղաչանքով Փիլիսպոս Պեղոսոնեսս եկաւ, այլև այլ աերութեանց դեսպանները կորնթոս ժողովեց, ու հոն խորհրդով որոշեցին որ պատերազմ բանան Ետողացւոց վրայ:

1 Եղեացիք, Ամբրակացիք ու Սպարտացիք՝ յայտնի Ետողացւոց կողմն անցան: Պատերազմին մէջ Փիլիսպոս յաղթեց Ետողացւոց, այնպէս որ ստիպուեցան հաշտութիւն խնդրելու: Հաշտութիւն ըրաւ Փիլիսպոս, բայց Եղիսի, Ետողիոյ ու Թեսսաղիոյ մէջ տիրած քաղաքները ետ դարձուց: Ասանկով լմրնցաւ աս պատերազմը որ իրեք տարի բշեց, ու կ'ըսուի որ Եղիսի Երկուց Կարճատև (217):

2 Փիլիսպոսի դէմ անկէց ետքը շատ աւելի ահաւոր թշնամի Հռովմայեցիք եղան: Քանի մը տարի առաջ՝ երբոր Ետողացիք Ահառնանիոյ վրայ յարձըրկեր էին, Ահառնանացիք Հռովմայեցւոց պաշտպանութիւնը խնդրեր էին: Ետողացիք Հռովմայեցւոց դեսպանները նախատեր ու նորէն սկսեր էին Ահառնանիան աւրըշտրկել. Հռովմայեցիք

1 Երկուց դաշնակցութեանց պատերազմը ինչպէս լմրնցաւ:

2 Հռովմայեցիք ինչ պատճառաւ սկսան Յունաստանի բաներուն մէջ մտնել:

ձայն չէին հանած՝ վրէժնին հանելու յարմար ժամանակի սպասելով:

1 Տասը տարի ետքը Հռովմայեցիք դեսպան խրկեցին Լիւրիկէի Տեւոսա Թագուհւոյն որ իր հպատակները չթողու որ երթան Իտալիոյ ծովեզերքը աւազակութիւն ընեն: Տեւոսա երբոր ան դեսպաններուն մէկը բռնեց սպաննեց, Հռովմայեցիք վրան պատերազմ բացին, Լիւրիկէի շատ քաղաքներուն տիրեցին ու հոն սկսան բնակիլ:

2 Փիլիպպոս տեսնելով Հռովմայեցւոց ահաւոր զօրութիւնը և տիրապետելու սէրը, սկսաւ վախնալ: Ուստի երբոր երկու դաշնակցութեանց պատերազմը լմնցաւ՝ իր դաշնակիցները Նաւպակտոն ժողովեց ու խորհուրդ ըրաւ որ Հռովմայեցիքը Լիւրիկէէն դուրս քշեն (216). աս բանիս համար Անիւրաղայ ու Կարբեդոնացւոց հետ ալ դաշինք դրին իրարու օգնելու. Փիլիպպոս հարիւր ցոկանաւով դնաց ծովեզերեայ Որիքա քաղաքին տիրեց, և Ապողոնիան պաշարեց (214). բայց երբոր Լեւինոսէն յաղթուեցաւ, բոլոր նաւատորմիկն կրակ տուաւ այրեց, որպէս զի Թշնամւոյն ձեռքը չանցնին:

3 Աս տեսնելով Ետողացիք, Սպարտացիք, Եդէացիք, Աթենացիք և Լիւրիկեցիք՝ Փիլիպպոսի դէմ դարձան: Փիլիպպոս ալ փոխանակ Յունաստանի մէկալ ազգերը հետը միացընելու՝ անխոհե-

1 Ի՞նչ կերպով մտան Լիւրիկէ:

2 Փիլիպպոս առաջին անգամ ի՞նչպէս յաղթուեցաւ Հռովմայեցւոցմէ:

3 Անկէ ետքը ի՞նչ ըրաւ Փիլիպպոս:

մութեամբ ու սպանութիւններով զանոնք աւելի հեռացուց իրմէ : Գնաց Մեասենիան աւրըշտըկեց . Արատոսը թունաւորել տուաւ , Փիլիպսմենն ալ սպաննելու ջանաց . միանգամայն տեսնելով որ պիտի չկարենայ ինչուան ետքը դիմանալ՝ հռովմայեցւոց հետ հաշտութիւն ըրաւ (205) : Ան դաշնագրութեամբ հռովմայեցիք Վիւրիկէի քանի մը քաղաքներուն տիրեցին , մէկ քանիին ալ պաշտպան եղան :

1 Փիլիպսոս գիտնալով որ հռովմայեցիք ստեն վաստրկելով զինքը նուաճելու պատրաստութիւն կը տեսնեն , ինքն ալ ամենայն կերպով կը պատրաստուէր անոնց դէմ կենալու . հռովմայեցւոց դաշնակից Յունաց քաղաքները աւրըշտըկեց , ու Անիքաղայ ստակ ու զօրք օգնութիւն խրկեց : Ասոր համար հռովմայեցիք Փիլիպսոսին վրայ շատ զօրքով Փլամինինոսը խաւրեցին (200) : Մէկէն Աթենացիք , Վիւրիկեցիք և Սպարտացիք հռովմայեցւոց կողմն անցան . ստակի զօրութեամբ ալ Փիլիպսոսէն զատուեցան Եպիրոս , Թեսսաղիա , Փովկիս , Աքայեան դաշնակցութիւնը և Բէոզաիա . այնպէս որ վերջապէս մինակ մնաց Փիլիպսոս , Շանագլուիք ըսուած տեղը բոլորովին յաղթուեցաւ , հռովմայեցւոց իր վրայ դրած ծանր պայմանները յանձն առաւ , որոնց գլխաւորն աս էր որ տասը տարուան մէջ հազար տաղանդ (այսինքն գրեթէ հինգ միլիոն ու կէս ֆռանք) պիտի տար , և որդին

1 Շանագլուիք ըսուած տեղը ինչպէս յաղթուեցաւ վերջին անգամ :

Դեմեարը Հ.Ռովմ պատանգ պիտի խրկէր (196) :

1 Յոյնք գե.Ռ. չէին լսած հաշտութեան պայմանները, ու չէին գիտեր թէ ինչպէս պիտի վարուին հետերնին Հ.Ռովմայեցիք. և ան օրերը Իսթմեան խաղերուն ատեն ըլլալով ամէնքը կորնթոս գնացեր էին : Երբոր Ժողովուրդը ասպարիզի մը մէջ Ժողովուեր կեցեր էր, յանկարծ պատգամաւոր մը եկաւ, ու Ղուութիւն կանչելով սկսաւ բարձր ձայնով իրենց իմացընել որ Հ.Ռովմայ ծերակոյսն ու Փլամինինոս զորավարը Փիլիսոպոսին յաղթելով բոլոր Յունաց ազատութիւն կուտան որ ուզանուն պէս իրենց օրէնքներովն ու սովորութիւններովը իրենք զիրենք կառավարեն : Աս որ լսեցին Յոյնք՝ ուրախութենէն այնպէս կանչուրատեցին ու ծափ զարկին՝ որ ան հրասպարակին վրայ թըռչտող ագռաւները շփոթած վար թափեցան կըսեն : Ետքը Փլամինինոսին քովը վազեցին Յոյնք, ու շնորհակալ ըլլալով ձեռքը ոտքը կը պագնէին ու ծաղիկներով գլուխը կը պսակէին : Չէին գիտեր ինչձերն որ քիչ ատենէն՝ ունեցած ազատութիւնին ալ ձեռքերնէն պիտի երթար :

2 Աքայեցիք՝ որոնց գլուխն էր Փիլոպեմն, և Սպարտայի Նարիս բռնաւորը, սկսան անկեցետքը իրարու ձեռքէն յափշտակել Պեղոսոնեար. վերջապէս երկուքն ալ չկրցան տիրել ու փուճակեցը մէկգմէկ տկարացուցին :

1 Հ.Ռովմայեցիք ինչ կերպով ազատութիւն տուին Յունաց :

2 Աքայեցիք ու Սպարտայիք ան ատենները ինչ վիճակի մէջ էին :

1 Նարիս ազահութեան ու անգթութեան հրէշ մըն էր : Աս երկու փտերը կատարելու համար՝ կնկանը կերպարանքովը մեքենայ մը հնարեր էր, որուն ձեռքերուն, թւերուն ու կուրծքին վրան սուր երկաթներ կային, և փառաւոր լաթով ծածկուած էին : Երբոր Նարիս մէկ հարուստէ մը ստակ ուզէր ու անիկայ չտար, Ար յուսամ որ կինս քեզի խօսք կը հասկըցընէ՝ կ'ըսէր, ու մեքենային ձեռքէն բռնած կը մօտեցընէր ան մարդուն. մեքենան ալ մէկէն ան սոսկալի ձեռուըները բացած՝ խեղճը կը գրկէր, կը սխմէր, անանկով մէկէնիմէկ կամ ստակը կ'առնէր կամ կեանքը :

2 Ան ատեններն որ Հոովմայեցիք Ասորուոց Անտիոքոս Թագաւորին հետ կը սլատերազմէին, Փիլոպեմեն ամենայն կերպով ջանացեր ու Պեղոսոսնեսի բնակիչքը Աքայեան դաշնակցութեան մէջ մտուցեր էր, որով անիկայ նոյն օրէնքներն ու դատաւորները ունենալով՝ զօրաւոր հասարակապետութիւն մը ձևացեր էր : Հոովմայեցիք տեսնելով որ աս հասարակապետութիւնը արգելք պիտի ըլլայ իրենց դիւրաւ Յունաստանի տիրելուն, վատութեամբ Փիլոպեմենը սպաննել տուին (183), ու խարէական հնարքներով Սպարտան և ուրիշ շատ քաղաքներ Աքայեան դաշնակցութենէն բաժնեցին :

3 Փիլոպեմեն սզտիկուց Եպամինոնդը իրեն

1 Նարիս ի՞նչ անգթութիւններ կ'ընէր :

2 Հոովմայեցիք ի՞նչ կերպով սկսան Աքայեան դաշնակցութիւնը քակտել :

3 Փիլոպեմեն ի՞նչ բնաւորութեան տէր էր :

օրինակ առնելով շարքաշութեան ու գործունէութեան վարժեր էր: Պատերազմի ալ վարժելու համար՝ Մեծին Ազեքսանդրի պատմութիւնը ձեռքէն չէր թողուր: Սեւասիայի պատերազմէն ետքը Անտիգոնոս Դոսոն թագաւորը հեծելապետին բարկանալ ձեացուց որ իր նշան տալուն չսպասելով պատերազմի սկսան . անիկայ ալ երբոր յանցանքը Մեգաղուսօլլսեցի երխտասարդի մը՝ այսինքն Փիլոպեմենի վրայ ձգեց, — Ան երխտասարդը, ըսաւ Անտիգոնոս, առիթը չիտխցնելով ցցուց թէ ինքը մեծ զօրավար է, իսկ դուն առիթը փախցնելովդ յայտնի ըրիր թէ դեռ երխտասարդ ես: Ուղեց Դոսոն զինքը քովը սլահել, բայց Փիլոպեմեն հայրենեացը ծառայելը անոր թագաւորական խոստմունքներէն վեր դրաւ: Պատերազմի մէջ Փիլոպեմեն Սպարտացուոց Մաքանիգաս բռնաւորը զարկաւ նետով սպաննեց, ու Տեգէա քաղաքն առաւ, անոր համար Աքայեցիք իրեն քաջութեանը յիշատակ՝ սղինձէ արձան մը կանգնեցին: Երբոր Փիլոպեմեն Սպարտացուոց Նաբիս բռնաւորին յաղթելէն ետքը Սպարտա մտաւ, ու Սպարտացիքը անուշութեամբ համոզեց որ Աքայեցուոց գաշնակից ըլլան, Սպարտացիք անոր ըրած աս աղէկութեանը համար ուղեցին բոլոր Նաբիսին հարստութիւնը իրեն տալ . բայց այնչափ մեծ էր Փիլոպեմենին անշահասիրութեան անունը՝ որ մէկը յանձն չառաւ աս բանս իրեն խնայրնելու . հարկ եղաւ որ մէկ օտարականի մը յանձնեն: Օտարականը անոր ծանրակացութիւնը, սակաւապէտ կեանքն ու ազնուական մտածմունքները տեսնելով՝ չհամարձակեցաւ աս բանիս վրայ խօսք

մը բանալու. երբոր վերջապէս սիրտ ըրաւ ու ըսաւ, հանգարտու թեամբ մտիկ ըրաւ Փիլոսպէմեն, ետքը մէկէն գնաց Սպարտացւոց շնորհակալ եղաւ ու խրատ տուաւ որ ան ստակը տան՝ չէ թէ բարեկամ մարդկանց որ առանց շահու ալ իրենց կ'օգնեն, հապա գէշ մարդկանց որ ստրկով կուրնան ու իրենց վնաս չընեն: Փիլոսպէմենի հագուստը միշտ պարզ էր, ու մինակ առանց ծառայի կը քալէր: Օր մը բարեկամներէն մէկը զինքը տունը կերակրի կը հրաւիրէ. տանտիկինը կերակուր պատրաստելու ատենը՝ Փիլոսպէմեն տունը կը մտնէ. անիկայ կարծելով թէ երկանը գերիններէն մէկն է՝ կը կանչէ որ գայ քիչ մը իրեն օգնէ, Ասան զի Ա. քայեցւոց զօրավարը սեղանի հրաւիրեր ենք՝ կ'ըսէ: Մէկէն վերարկուն կը ձգէ Փիլոսպէմեն, ու կացինը ձեռքն առած կը սկսի փայտ կտորել: Տանուտէրը վրայ հասնելով Փիլոսպէմենը տեսած ին պէս կը սկսի զարմացմամբ կանչել. Աս ի՞նչ բան է, տէր Փիլոսպէմեն, ի՞նչ կ'ընես. — Բան չկայ, կ'ըսէ Փիլոսպէմեն, հագուստիս խեղճու թեանը պատիժը կը քաշեմ: Ահա այսպիսի առաքինու թիւններով Վէլին Եռնաց ըսուեցաւ Փիլոսպէմեն. և իրաւքնէ, աս հռչակաւոր անձէն ետքը Յունաստանի մէջ անուանի մարդ մը չեղաւ:

1 Փիլոսպէմենի մահուանը վրայ շատ բարկացան Ա. քայեցիք, ամէնքն ալ զէնք առին, ու վրէժխնդրու թեան հոգւով կրկին զօրացած՝ Մեսսենիան

1 Փիլոսպէմենի մահն որ լսեցին Ա. քայեցիք ի՞նչ ըրին:

աւրըշարկեցին, ու Փիլոսօփներ սպաննողները բռնեցին՝ անոր դերեզմանին քովը քարկոծեցին: Փիլոսօփներին ալ այնպիսի փառաւոր յուղարկաւորութիւն ըրին որ աւելի յաղթանակի կը նմանէր, և կարծես թէ Յունաստան Փիլոսօփներէ հետ իր փառքն ու ազատութիւնն ալ թաղեց:

Երբոր Հռովմայեցւոց զօրքը քիչ մը ետ քաշուեցաւ, սկսաւ Փիլիսպոս պատերազմի սպարաստութիւն տեսնել: Սակայն Դեմեար իր որդին, որ Հռովմ պատանդ գնացեր էր՝ ծերակուտին աչքը մտնելով ազատութիւն առաւ ու Մակեդոնիա դարձաւ. հայրը տեսնելով որ Հռովմայեցւոց վրայ սէր կը ցուցնէ, վրան կասկածիլ սկսաւ, իր մեծ որդին Պերսէոս ալ եղբօրը վրայ նախանձեցաւ, և որպէս զի Դեմեար օր մը չթագաւորէ՝ վրան յանցանք ձգել կը ջանար: Հանդիսի օր մը սովորութիւն էր որ Մակեդոնացւոց զօրքը երկու բաժնուած՝ պատերազմ կը ձևացընէին. մէկ կողմին զօրավար Դեմեար եղաւ, մէկալ կողմին ալ Պերսէոս, և Դեմեարին կողմը յաղթեց: Իրիկունը երկուքն ալ իրենց բարեկամներուն սեղան ըրին. Պերսէոս լրտեսներ իրկեց որ իմանայ թէ Դեմեարին սեղանը ինչ կը խօսին, աս բանս Դեմեարի մարդիկներէն ոմանք իմացան ու լրտեսները բռնեցին ծեծեցին, վաճնակեցին: Դեմեար եղածը չգիտնալով սեղանէն ետքը ըսաւ թէ Երթանք Պերսէոսին սիրտը առնենք, ամէնքը հաւա-

1 Փիլիսպոս ինչ պատճառաւ 'ի մահ գատապարտեց իր Դեմեար որդին:

նեցան, բայց Պերսէոսին լրտեսները ծեծողները վախնալով որ փորձանքի մը չհանդիպին՝ հագուստներնուռն տակը թուր ծածկած՝ անանկ գնացին: Պերսէոս խմացաւ, դռները գոցեց ու պատուհանէն յանդիմանեց զանոնք ըսելով թէ Գիշերատեն եկեր էք զիս մեռցընելու: Հայրերնին Փիլիպպոս առ բանը ըսելով՝ դատաստանի նստաւ. Պերսէոս շատ ճարտար կերպով խօսեցաւ, Դեմեար ալ անխռով կերպով ինքզինքը արդարացուց. սակայն տեսնելով որ հայրը միշտ վրան կասկածի կ'երթայ, Պերսէոս ալ անդադար որոգայթներ կը լարէ իրեն, ուղեց Հռովմ'երթալ ազատիլ. բայց իրեն սուտ բարեկամներէն մէկը իմացուց թագաւորին. Փիլիպպոս ալ Պերսէոսին վրայ տալովը հրամայեց մասնիչ բարեկամին որ սեղանին վրայ խեղճ Դեմեարը թունաւորէ, որ իր անմեղութեանն ու հօրը խաբուելուն վրայ ողբընելով մեռաւ: Ուշ խմացաւ Փիլիպպոս Դեմեարի անմեղութիւնը, և գիշեր ցորեկ ողբալով քանի մը օրէն ինքն ալ սրտին ցաւէն մեռաւ (178):

1 Պերսէոս հօրը յաջորդելով անոր Հռովմայեցւոց դէմ ունեցած ռիւր հանելու համար վեց տարի պատրաստութիւն տեսաւ. Կարբեդոնացւոց հետ գաշնագրութիւն ըրաւ, բոլոր Յոյներն ալ յորդորեց որ հասարակաց թշնամւոյն դէմ կենալու համար գան իրեն հետ միանան:

2 Երբոր Հռովմայեցիք վրան պատերազմ բացին

1 Պերսէոս ինչ պատրաստութիւն տեսաւ Հռովմայեցւոց դէմ:

2 Պերսէոսի վերջը ինչպէս եղաւ:

(171), գնաց յաղթեց Լիկինիոս հիւսաառտին ; բայց վերջը ագահութեան մը համար յաղթութիւնը կորսնցուց . վասն զի քսան հազար Գաղղիացի իրեն օգնական կանչեր էր՝ ստակ խոտանալով . երբոր անոնք հատան՝ այլ և այլ սպառճաներ բերելով ստակը պակսեցուց . անոնք ալ բարկացած՝ Մակեդոնիան աւրըշարկեցին ու ետ դարձան : Պաւղոս Եմիլիոս Պիւզնայի քով յաղթեց Մակեդոնացւոց , ու Պերսէոս Պելլա մայրաքաղաքը փախաւ . բայց բռնուեցաւ , ու շղթայակապ հռովմ բերուած՝ Պաւղոս Եմիլիոսին յաղթանակին զարգ ըլլալէն ետև՝ բանտին մէջ մեռաւ (168) :

1 Հռովմայեցիք Մակեդոնիան ու Լիւրիկէն այլ և այլ մանր վիճակ բաժնեցին ու արգելք դրին որ մէկը չկարենայ անոնց մէջէն դուրս ելլել . և որպէս զի ապստամբիլ ալ չկարենան՝ ապստամբութեան գլուխ ըլլալու յարմարութիւն ունեցող մարդիկը ժողվեցին՝ Իտալիա խրկեցին :

2 Նոյնպէս ըրին նաև բոլոր Յունաստան : Մէկ օրուան մէջ Եպիրոս եօթանասուն քաղաք կործանեցին , ու հարիւր յիսուն հազար հոգի գերի պէս ծախեցին : Յունաստանի ուրիշ կողմերն ալ շատ քաղաքներ կործանեցին , գլխաւոր անձինքը խաւրեցին Իտալիա , ու հասարակապետութեանց վրայ իրենց կաշառուած մարդիկը իշխան դրին :

1 Հռովմայեցիք Մակեդոնիոյ ու Լիւրիկէի տիրելով ինչ ըրին :

2 Ինչպէս տիրապետեցին Յունաստանի ուրիշ քաղաքներուն :

Քանի մը տարի ետքը (149) Անգրիսկոս անուանով մէկը որ Պերսէոսի սրղին կամ կըտէր, Հռովմէն փախաւ՝ Մակեդոնիա եկաւ, և շատ կուսակիցներ ժողվելով ինքզինքը թագաւոր անուանեց: Բայց շատ չքչեց թագաւորութիւնը: Պիւզնոյի քով կեկիլիոս Մեակղոս պրետորը յաղթեց անոր ու Մակեդոնիան Հռովմայ դաւառ մը ըրաւ. Աքայեցւոց ու Սպարտացւոց մէջ ալ կռիւ մը բացուելով Հռովմայեցիք դեսպաններ խաւրեցին որ զիրենք հաշտեցնեն. երբոր Աքայեցիք չընդունեցան ան դեսպանները, Հռովմայեցիք վրանին պատերազմ հրատարակեցին: Լոկրիսի մէջ Մեակղոս պրետորը յաղթեց Աքայեցւոց, Մուսմիոս հիւպատոսն ալ Կորնթոսի մօտ Լեւկոպեարա ըսուած տեղը: Ան յաղթութեամբ բոլոր Աքայիա Մումմիոսի ձեռքը անցաւ, որ Կորնթոսը այրեց ու բոլոր Յունաստանը Հռովմայ տէրութեան հետ միացուց (146):

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Գ.էզրոսէսքս. — Երթչքս-թիւն. — Ծարքս-դեքս-թիւն. — Քանդալոքս-թիւն. — Նիքրլոս-թիւն. — Բանասքեղքս-թիւն. — Պաքս-թիւն. — Ծարքսսանթիւն. — Իմասքսիքս-թիւն. — Գիքս-թիւն:

1 Ագիպոսոսէն այլ և այլ ատեն եկած գաղթականները հետերնին բերին Յունաստան քաղաք.

1 Գեղարուեսաները ինչպէս սկսան ծաղկիլ Յունաց մէջ:

քականութեան հետ արուեստից ալ սկզբունքը : Աս գիտութեանց սերմունքը շուտով ծաղկեցան այնպիսի գործունեաց ու բարակամիտ ժողովրդ գեան մէջ, որ ինչ և իցէ մեծ ու գեղեցիկ բան որ տեսնէր մէկէն սիրով ու յօժարութեամբ կ'ընդունէր : Ուստի քիչ ատենի մէջ Յոյնք իրենց վարպետներէն՝ այսինքն Նգիպտացիներէն ալ վերանցան, ու իրենք եղան անոնց տեղը ուրիշ ամէն ազգաց վարժապետ, ու ամէն տեսակ բանի օրինակներ թողուցին, որոնցմէ շատին անկարելի եղաւ ինչուան հիմաց նմանիլը :

1 ԵՐԱԺՀՏՈՒԹԻՒՆ . — Յունաց գեղարուեստներուն մէջ ամենէն հինը կը սեպուի երաժշտութիւնը : Պատմական ժամանակներէն առաջ եղած երաժիշտներու շատ անուններ կան՝ որ աւանդութեամբ միայն պահուած են . անոնց մէջ ալ ամենէն անուանիներն են Լիւս, Արիստ, և Ուրիս :

2 ԾԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ . — Ծարտարապետութիւնն ալ շուտով կատարելագործուեցաւ Յունաց մէջ, և ելաւ Ծարտարապետութեան իրեք կարգը, այսինքն Դորացի, Յոնիական ու Վորդնութեան Ծարտարապետութիւնները . քանի գնաց Յունաստան հոյակապ մեհեաններով ու զարմանալի շէնքերով զարգարուեցաւ . և անոնց մէջ աւելի հռչակաւորներն էին Վրեան կղզւոյն Բուիշէ կամ Լաբիւրիսիսուշ, Սամոս կղզւոյն Հելուի Գաւաշէ :

1 Երաժշտութեան մէջ որոնք եղան անուանի :

2 Ծարտարապետութեան կողմանէ Յունաստանի անուանի շէնքերը որոնք էին :

Եփեսոսի մէջ Աբտե՛նայ քա՛ճաբը, Դեղփիսի մէջ Ադա՛շնի քա՛ճաբը, Եղիսի մէջ Աբա՛մաղայ քա՛ճաբը, Աթենքի մէջ Պա՛րթենան՝ Աթենասայ նուիրուած ու սպիտակ մարմարինով շինուած, Ուշ՛ճդեան Աբա՛մաղայ քա՛ճաբը, Թե՛սէոսի քա՛ճաբը, Պանթեն կամ Աթենա՛դից մեհեանը, և Ուշ՛ն կամ Երա՛ծչաբանը:

1 ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ. — Քանդակագործութիւնը շատ կատարելագործեց Փիդիսս. Աթենքը շատ գեղեցիկ արձաններով զարդարեց, որոնց մէջ աւելի հռչակաւորներն էին Աթենասայ ու Ողիմպեան Արամաղայ արձանները. երկուքն ալ հսկայաձև մեծութեամբ, ու օսկիով և փղոսկրով շինած: Ուրիշ անուանի քանդակագործներն էին Պա՛շիլշեփ, որուն երևելի գործն էր Արգիական Հերային հսկայաձև արձանը՝ օսկիով ու փղոսկրով շինած. Պրա՛սիփեշես, որուն հրաշակերտը կը սեպուէր Աստղեան արձանը, և հեռաւոր տեղերէն ան արձանը տեսնելու համար կ'նիգոս կ'երթային. Լի՛սիդոս, որ վեց հարիւրի չափ սղնձէ արձան շիներ էր:

2 ՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ. — Թեպէտ նկարչութիւնը քանդակագործութենէ ետքը մտաւ Յունաստան, բայց անկէ վար չմնաց: Ամենէն հռչակաւոր նկարիչներն էին ասոնք. Զե՛սիս, որ Հերակղէս մը նկարեց՝ երկու օձ բռնած խղճելու ձևով, և իր հրաշակերտն էր Արամաղգ աթոռը նստած ու աստուածները չորս բոլորը շարուած: Պա՛րթաս:

1 Քանդակագործութիւնն ո՞վ կատարելագործեց:

2 Նկարչութեան մէջ որո՞նք եղան անուանի:

որ շատ անուանի էր մարդուս հոգւոյն կիրքերը ճիշդ նկարելուն համար . Տիմանիէ՞ս, որ շատ կատարելագործեց պատկերահանութիւնը, և Իփիգենեայ զոհը նկարելով իր անունը անմահացուց . Ադէշէ՞ս, ամենէն գերազանց սեպուածը, որուն միայն թող աուաւ Մեծն Աղէքսանդր որ իր գէմբը նկարէ : Ադեղեսին գլխաւոր կատարելութիւնն աս էր որ իր պատկերներուն մէջ թէ ձևի ճշդութիւն կար և թէ գոյներու յարմար բաղադրութիւն ու գեղեցկութիւն :

1 ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ . — Առջի բանաստեղծները միանգամայն երաժիշտ ալ էին : Լինաի, Մանիէի և Ուրտիէի բանաստեղծութիւնները չեն մնացած . ամենէն հին ու մեծ բանաստեղծը հօթերան է, որուն վրայ խօսեցանք :

2 Հոմերոսէն ետքը ելած բանաստեղծից մէջէն յիշենք Արիստո՞ս՝ երգիծարան բանաստեղծը . Տիրտէո՞ս, որ պատերազմներու մէջ իր վառվռուն երգերովը ղինուորաց քաջութիւնը կը բորբոքէր . Պինդարո՞ս, քնարերգակ բանաստեղծից մէջ ամենէն վաւմախօսը . Մենանդր և Արիստոտէն, կատակերգակ բանաստեղծք . Անակրէոն և Թէոկրիտո՞ս, որուն բանաստեղծութիւնները շատ պարզ ու գեղեցիկ են : Բայց ասոնցմէ ալ շատ աւելի անուանի են աս իրեք մեծ ողբերգակ բանաստեղծները . Եսոպո՞ս, Սոփոկլէս և Եւրիպիտէս : Եսքիդոսի շինած եօթանասուն կամ վաթսուն ողբերգութիւններէն

1 Յունաց առաջին բանաստեղծները որո՞նք են :

2 Հոմերոսէն ետքը ի՞նչ անուանի բանաստեղծներ ելան :

Եօթը հասը միայն ինչուան մեր օրերը հասած են : Սօփոկո՛ղ՝ Եսքիզոսի աշակերան էր , բայց վարպետէն ալ վէր անցաւ . իր բանաստեղծութեանց մէջէն ալ եօթը կտոր միայն ունինք : Սօփոկոլին սոսին Էզու Եւրիպիդէս , որ երբեմն անկէց ալ վէր կ'երևնայ . իր ողբերգութիւններէն տասնըու. թը հաս միայն ունինք :

1 ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ . — Յունաց մէջ Երոգոսոս հայր պատմարանից ըսուեցաւ . վասն զի իրմէ առաջ Յոյնք քանի մը անարուեստ կերպով գրուած աւանգութիւններ միայն ունէին . Երոգոսոս նիւթ ժողվելու համար սյլ և այլ երկիրներ պարտելով ընդհանուր պատմութիւն մը շարագրեց որ Վիւրոսէն կը սկսի ու Միկաղէայ պատերազմով կը լմննայ : Երբոր Յոյնք Ողիմպիական խաղերուն ժողվուեր էին , բերաւ Երոգոսոս իր գրած պատմութիւնը առջնին կարգաց . այնչափ հաւնեցան ու գովեցին լսողները որ անոր ինը գրքերուն մէջ մէկ Մուսաներու անուններ գրին : Թուրքիէ տասնըհինգ ասրեկան էր երբոր լսեց Երոգոսոսին անանկ փառաւորուիլը , և այնպիսի բարինախանձով մը վառուեցաւ՝ որ ինչուան սկսաւ լալ . Երոգոսոս ան ազուն լալը տեսնելով գուշակեց թէ օր մը մեծ պատմագիր պիտի ըլլայ : Ատեն անցաւ , իր հայրենիքէն աքսորուեցաւ Թուրքի. գէս , ու ան աքսորանացը մէջ շարագրեց Պեղոպոնեասական պատերազմին պատմութիւնը ին.

1 Պատմագրութեան մէջ անուանի Յոյները որո՛րք են :

չուան քսանըմէկերորդ տարին : Վեմամթենէս
այնչափ մեծ համարումն ունի եղեր թուկի-
զիգեսի գրուածքին վրայ որ ութը անգամ օրինա-
կեր ու գրեթէ բերնուց սերտեր էր կ'ըսեն : Ք.է.
ն.թ.ն, որ զօրավար, իմաստասէր ու սպամարան
էր միանգամայն, Մեծին Վիւրոսի ու Վրասերոյն
Վիւրոսի սպամուծիւններէն զաս' գրեց նաև
Յունաստանի սպամուծիւն մը, որ թուկիզիգեսի
թողած կտորէն կը սկսի ու ինչուան Մանտինէայի
սպատերազմը կ'երթայ : Հիները Քսենոփոնին
գրուածոցը վրայ զմայլած՝ կ'ըսէին թէ իր բեր-
նովը Մուսաները կը խօսին, ու անունը գրին Մե-
շո՝ «ՊԻԻԵՆԻ» :

1 ՃԵՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ . — Յունաստանի մէջ
գործ տեսնող՝ մանաւանդ թէ երկիրը կառավարող
մարդիկը մէյմէկ երևելի ճարտասաններ էին : Պի-
սոպոս, Թեոփոփոնէս, Վիտոս, Պերթիլէս և Ալիֆիոս
իրենց ճարտասանութեամբը իշխանութեան հա-
սան : Իրենցմէ ետքը ճարտասանութիւնը արուեստ
մը դարձաւ, և աւելի հռչակաւոր ճարտասաններն
եզան Լիսիոս, Իսիոս, Իւլիոս, Եսթիէս, մանա-
ւանդ Պիլիպիէս, որուն ճարտասանութեանը
հազիւ ոմանք կրցան մտնենալ . իսկ անցնիլ՝ ոչ ոք
կրցաւ :

2 ԻՄԵՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ . — Իմաստասիրաց կար-
գը կը սեպուին երբեմն Յունաստանի եօթը իմաս-
տունները, որ մէյմէկ բարոյական ճմարտութիւն

1 Յունաց անուանի ճարտասանները որոնք եզան :

2 Յունաստանի եօթն իմաստունները որոնք էին :

մը առած՝ քիչ խօսքով անիկայ կը մեկնէին ու ըստ
այնմ իրենց վարքը կ'ուզէին : Ասոնք էին Պի-
րիանդը, Պիտրոսը, Թադէոս, Ստեփան, Բարթո-
լոմէոս և Քիլիան :

1 Անոնցմէ ետքը բուն խմաստասերներն էլան,
որ մասնաւոր կերպով սկսան մարդուս և ուրիշ
արարածոց վրայ զննութիւններ ընել, ու այլ և
այլ ազանդներ կամ դպրոցներ հաստատեցին :
Առէլի անուանիններէն մէկքանին ասոնք են. Պի-
լատոս, որ Պիւթագորեան դպրոցը հիմնեց,
Սիլբոս, որուն վարքը առաջ համառօտ մը յիշե-
ցինք. Պլատոն, որ Աթենքի մէջ Կոլեգիոս անու-
նով հռչակաւոր վարժարան մը հաստատեց. Ա-
րիստոտելոս, Շնական ըսուած փիլիսոփայից գլուխը.
Չիլոն, Ստոյիկեան դպրոցին հիմնադիրը. Արիստ-
ոտել, որ քսան տարի Պղատոնի աշակերտութիւն,
ու տասը տարի ալ Ալէքսանդրի վարպետութիւն
ըրաւ :

2 ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ. — Չափաբանական ուսմունք-
ները խմաստասիրութեան մէկ մասը կը սեպուէին.
ուստի Յունաստանի խմաստասիրաց շատը չափա-
բան ալ էին : Գիտութիւնը ծաղկեցընողներուն
մէջ յիշենք Թադէոս Միլետացին, որ արեւուն խա-
ւարիլը առաջուց գուշակեց, ու տարին իրեք հա-
րիւր վաթսունըհինգ օր բաժնեց. Արիստոտել,
որ արեւացոյցը գտաւ. Պիլատոս, որ աստեղա-

1 Խմաստասիրաց մէջ անուանիններն որոնք էին :

2 Չափաբանական գիտութեանց մէջ որոնք էզան
անուանի :

բաշխութեան մէջ շատ անուանի եղաւ : Աբօթօս , որ պատուասկն ու ճօխարակը գտաւ . Փիլալաւոս , որ երկրիս իր առանցքին վրայ օրական շարժում ունենալը և արևուն վրայ տարեկան թաւալումը իմացաւ կ'ըսեն : Աբօթօս , որ ջրահան պատուակը հնարեց , ու երկնագունտ մը՝ որուն վրայ յայտնի կը տեսնուէր երկնային մարմնոց շարժումը :

ԳԼՈՒԽ Ի .

Խորհրդաբան . — Զահ . — Պարգաբան . — Քաշա-
 րան . — Գերի . — Գաւաթաբան . — Բիւն ճանճան .
 — Հանդիսաբան . — Իւրեր :

Յոյնք ալ Եգիպտացւոց պէս Խորհրդաբան ըստած քանիմը խորհրդաբան արարողութիւններ ունեին . անոնց մէջ աւելի հռչակաւորն էր Գեմարէ : աստուածուհւոյն տօնը , որ հինգ տարին մէյմը մեծ հանդիսով Ատօիկէի Ելէւսիս քաղաքը կը կատարուէր ինը օր : Խորհրդաբաններն կամ աստուածուհւոյն ընծայուողները գեաօին մէջ լուացուէին ու զոհեր ընելէն ետե կը մանեին կատաւնը , ու գիշեր ատեն քուրմերը անոնց առջև սոսկալի բաներ կը ձեացընէին , երբեմն լոյս , երբեմն մութ , գեանաշարժներ ու որոտանքներ :

1 Ինչ տօներ ունեին Յոյնք :

ընծայուողները ահով գողով մտիկ կ'ընէին, բայց սաստիկ արգիլուած էր որ ամենևին տեսած ու լսած բաներնին ուրիշի չպատմեն. անոր համար ալ խորհրդատօնք ըսուած էին ան արարողութիւնները: — Իրենց աստուածներուն համար մասնաւոր տօներ ալ դրեր էին Յոյնք, որ մեծ հանգիստով կը կատարէին: Տօնի օրերը ամէն աշխատանքէ կը դադրէին, դատաստանները կը դոցուէին, ու ժողովուրդը ինքզինքը օրերով զուարճութեանց կուտար: Ան հանդիսաւոր տօներուն մէջ ալ ամենէն հռչակաւորներն էին Թեմափոշեան՝ Դեմեարէ աստուած ուհւոյն նուիրուած. Դիւփեան՝ Բաքոսի նուիրուած. Ափրոդիտեան՝ Ափրոդիտէի կամ Աստղկան նուիրուած. Համաթեան՝ Աթէնաս աստուած ուհւոյն նուիրուած, որ բոլոր Ատիկեցիք մէկտեղ ժողովուած կը կատարէին. և ասոր մէջ սովորական ըմբշամարտութեան խաղերէն զատ՝ բանաստեղծութեան ու երաժշտութեան ալ մրցանքներէն ետքը հասարակաց սեղաններ ու զոհեր կ'ընէին, և բոլոր հանդիսականաց ձեռքը ձիթեմի ճիւղ մը պիտի ըլլար, վասն զի ձիթեմին Աթէնասայ նուիրուած էր:

Ի Չոհերն ալ Յոյնք կրօնքի գլխաւոր մասը կը սեպէին. վասն զի կը կարծէին թէ անոնցմով միայն կրնան աստուածներուն պատիւ ընել: Ամէն կուսքի մասնաւոր կենդանի սրոշուած էր զոհ ընելու, և զոհուելու կենդանիներն էին եղ, կով, երկնջ, ոչնար, խոզ ու այծ. ասոնք ամէնքն ալ պիտի ըլ-

1 Յունաց զոհերն ինչպէս էին:

լային առողջ, գէր ու անարատ: Աղքատները երբոր չէին կրնար կենդանի մը զոհ ընել, անոր ձեռ կը շինէին մոմէ կամ խմորէ ու կ'առց կը նուիրէին:

1 Պատգամներուն վրայ մեծ համարում կար Յուճաստանի մէջ, ան պատգամները իբրև աստուածոց հրաման կ'ընդունէին, և ոչ միայն տէրութեան բաներուն՝ այլ և առանձնական գործողութեանց համար պատգամ կը հարցընէին: Հըռչահաւոր պատգամատեղիներն էին Դ՛՛շէ՛ ու Դ՛՛Դ՛՛նէ՛, մանաւանդ առջինը, ու անոր մեհէնին մէջ անբաւ հարստութիւն կար, անանկ որ շատ աշխարհակալներ ուղեցին կողոպտել. մէջը Ապողոնի արձանը կար սակիէ, և Ապողոն անկէց կուտար պատգամը: Ան պատգամատեղին այսպիսի դիպուածով մը գանուեցաւ կ'ըսեն: Օր մը այժերը Պաճնաստ լեռան ժայռերուն մէջ պտղտելու ատեննին՝ փոսի մը քով կուգան, և մէջէն ելած գոլորշիքն առնելուն պէս՝ կը սկսին ցատքըտել: Աս որ կը տեսնեն հովիւն ու տեղացիք՝ կ'երթան նայելու թէ ի՞նչ կայ հոն. իրենք ալ կը թմբին ու կը սկսին խենթութեւ ըլլալ բաներ խօսիլ: Ուստի ան խօսքերը նախագուշակութիւններ, ան գոլորշին ալ աստուածային շունչ մը սկսելով փոսին վրայ եռոտանի մը գրին մորթով ծածկած, փառաւոր կ'աստուն մը շինեցին ու քրմուհի մը որոշեցին որ Պի՛՛թի՛ կամ հարցուկ

1 Պատգամը ի՞նչ բան էր: — Որո՞նք էին երևելի պատգամատեղիները:

կըսուէր, որ շատ զոհեր ու ծոմապահութիւններ ընելէն ետե՛ ան եռոտանուոյն վրայ կ'ելլէր ու կը սկսէր դիւահարի պէս փրփրալ, գողցըղալ մազերը անկուիլ, ու խառնակ բաներ խօսիլ. ուրիշ քրտուհիներն ալ հոն կեցած՝ ան խօսքերը կարգի կը դնէին, ու իբրև Ապոլոնի պատգամ աշխարհքէ աշխարհք կը խրկէին:

1 Յունաստանի մէջ՝ և մասնաւոր կերպով Սպարտա ու Աթէնք, ժողովուրդը երկու գլխաւոր մասն կը բաժնուէր. քաղաքացիք ու գերիներ: Քաղաքացի 'ի ծնէ կ'ըսուէին անոնք՝ որոնց հայրն ու մայրը յոյն ըլլար. իսկ օտարական մը քաղաքացի ըսուելու համար պէտք էր որ տէրութեան շատ ծառայութիւններ ընէր. ան առէն ժողովուրդը մեկտեղ ժողովուած՝ քուէ կը ձգէին, ու թէ որ վեց հազար այս ելլէր՝ կ'առնէին զինքը պատուով իրենց կարգը կ'անցընէին:

2 Երկու տեսակ գերի կար. մէկը յոյն 'ի ծնէ, մէկալը օտարական: Առջիներն անոնք էին որ պատերազմի մէջ գերի կ'իյնային, իսկ մեկալնոնք թրակիայէն, Փոխագիայէն և ուրիշ բարբարոս տարուած երկիրներէ կուգային: Գերի ծախելը մեծ առուտուր էր Յունաստան, և խեղճ գերիները անգագար կը ծախուէին, ամենևին քաղաքական իրաւունք մը չունէին, ոչ կրնային մէկը դատաստանի կանչել և ոչ մեկուն համար վկայութիւն տալ: Չէին կրնար մազերնին երկընցընել, հոտա-

1 Յունաց մէջ ինչ քաղաքական բաժանում կար:

2 Գերիները ինչ վիճակի մէջ էին:

ւէա եղեր քսել զքանին, ու թեաւոր վերարկու
հագնիլ: Իրենք երկիրները կը մշակէին, արուես-
ները կը ծաղկեցընէին, քար ու մետաղ փորելու
և աներու մէջ կ'աշխատէին: Գերեաց պատիժն
ալ շատ խիստ ու անգութ էր. փախչողներուն
ծնկուընէրն ու գողերուն ձեռուընէրը կ'այրէին,
չատակերներուն փորը երկաթով մը կ'այրէին ու
չատախօսներուն լեզուն կը ճլքէին: Միայն Ա-
թէնք ու անոր շքեկայ տեղուանքը չորս հարիւր
հազար գերի կայ եղեր ատենով:

1 Զինուորական արուեստը քաղաքացւոց միայն
արժանի կը սեպէին: Աթէնքի մէջ տասներու թը
տարեկան ըլլալէն ետքը ամէն մարդ սլաքաւան
էր զինուոր ըլլալու, Սպարտա երեսուն տարե-
կանէ ետքը: Յունաց բանակին ոյժը աւելի հետեակ
զորաց վրայ էր: Գործածած զէնքերնին էր նիզակ,
թուր, կային, աղեղ, նետ, սաղաւարտ, վահան
ու ցրահ: Մեծ ամօթ էր Յոյնի մը՝ պատերազմի
մէջ վահանը կորսընցընելը:

2 Յունաց մէջ ալ մարդկանց կառավարութեան
արուեստին վրայ մտածողները ճանչցան որ տէրու-
թեանց ու ժողովրդոց բազը՝ աղոց դաստիարակու-
թեանէն կախուած է. ուստի թէ Վիկուրգոս և թէ
Սողոն ամէն իննամբ ըրին աղոց դաստիարակութիւնը
վրայ. խստիւ պատուիրեցին որ աղաք սլզտիկուց
չարքաշութեան վարժին, սորվին տաքի, ցուրտի.
անօթութեան ու ծարուի համբերել. մարմնը

1 Զինուորութիւննին ինչպէս էր:

2 Դաստիարակութեան վրայ ինչ իննամբ ունէին:

աշխատանքի վարժեցրնելու համար շատ հարկաւոր կը համարէին որսորդութեան կրթութիւնը: Ար սորվեցրնէին նաև լողալ, ձի հեծնալ, նետ նետել, պարել, ռաքով վազել ու ըմբշամարտութիւն ընել: Ասոնց համար մասնաւոր կրթարաններ ալ կային, ուր ճարտար վարպետներ զիրենք կը կրթէին ու պատերազմի կրվարժեցրնէին:

Հանդիսաւոր խաղեր ալ կային Յունաստան որ որոշուած մասնաւոր ատեններ կը խաղցուէին, այսինքն Ուլիսիան, Աքիլեան, Իսիդեան ու Պիլիսան խաղերը, որոնց մէջ կ'երևնար խաղցողներուն ոյժն ու ճարտարութիւնը: Ասոնց մէջ ամենէն հաշակաւորն էին Ողիմպիական խաղերը, և ասոնց ոչ միայն բոլոր Յունաստանի բնակիչները ներկայ կը գտնուէին, հասպա նաև քովի երկիրներէն շատ մարդիկ կը վազէին հոն կ'երթային:

Ի՞նչ խաղեր ունէին:

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ա Ս Ո Ր Ի Ո Յ

Սեւե-լիս Նիւն-ը . — Արիս-Ս-ը . — Արիս-
Թե- . — Սեւե-լիս Կալիսի- . — Սեւե-լիս Կեր-
ն- . — Արիս- Մեծ- . — Սեւե-լիս Փիլ-դ- .
— Արիս- Եղի- . — Արիս- Սի- . —
Արիս- Գի- :

1 ՍԵՆՆԿՈՍ ՆԻԿՍՈՐ (312-279) : — Սեւե-
կոս հաստատեց Բաբելոնի մէջ Ասորւոց Թագա-
ւորութիւնը , որ իր անունովը Սեւե-լիսն թագ-
աւոր-ի-ն ալ ըսուեցաւ (311) , և ասկից կը սկսի
Սեւեւեանց Թուականը : Ետքը երբոր Իսսոսի
քով Անտիգոնոսի յաղթեց Սեւեւեկոս , Ասորւոց
երկիրը իրեն բաժին ելլելով՝ Որոնտ գետին վրայ
քաղաք մը շինեց , հորը անունովը Անտիոք անուա-
նեց և աթոռը հոն փոխադրեց , որով անիկայ
քաղաք արևելքի մայրաքաղաքն եղաւ : Ուրիշ շատ

1 Ասորւոց Թագաւորութիւնը ո՞վ կանգնեց :

քաղաքներ շինեց, ճամբաներ բանալ տուաւ, վաճականութիւնը ծաղկեցուց, և տէրութիւնը կարգաւորեց :

1 Չկրցաւ երկար ատեն հանդիսա թագաւորել Սելէւկոս . վասն զի Դեմետր իր հօրը Անտիոհոսին երկիրները սկսաւ ետ ուզել . ու երբոր շտուաւ Սելէւկոս, վրան սրատերազմի ելաւ : Յաղթեց Սելէւկոս, բռնեց Դեմետրը ու ինչուան մահը քովը սպահեց :

2 Երբոր Պաղոմէոս Կերաւնոս Եգիպտոսէն փախաւ՝ Անտիոք եկաւ, շատ սիրով ընդունեցաւ զինքը Սելէւկոս, և խոստացաւ որ նորէն Եգիպտոսի վրայ թագաւորեցրնէ : Փախուցից մէջ Լիւսիմաքոսի հետ սրատերազմեցաւ, յաղթեց, ու բոլոր երկիրներուն տիրեց, և անոր համար Նիսիս կամ Նիսիպոր այսինքն Յաղթող ըսուեցաւ : Ան ատենը Կերաւնոս խնդրեց իրմէ որ խոստմունքը կատարէ . երբոր տեսաւ թէ անիկայ շուտով կատարելու միտք չունի, մոռցաւ անոր այնչափ բարիքը, ու Սելէւկոսի զոհ մատուցանելու ատենը՝ Կերաւնոս զարկաւ զինքը սպաննեց (279) : Աս կերպով մեռաւ Սելէւկոս՝ Ազեքսանդրի վերջին ու անուանի զօրավարը, որ ոչ միայն զինուորական հնարագէտ հանճարովը երևելի էր, հասպա նաև արդարութեամբն ու կրօնասիրութեամբը :

3 ԱՆՏԻՈՒՔՈՍ ՍՈՏԵՐ (279-260) : — Անտիոհոս

1 Սելէւկոս ինչպէս յաղթեց Դեմետրի :

2 Ինչպէս մեռաւ Սելէւկոս :

3 Սելէւկոսի ո՞վ յաջորդեց : — Ինչո՞ւ համար Սոտեր ըսուեցաւ Անտիոքոս :

քոս իր հօրը Աելեւկոսին մահուանը վրէժինդիր չկրցաւ ըլլալ, իր վատութեամբը հպատակացը համարմունքը ու տէրութեան շատ գաւառները կորսընցուց. Գաղղիացւոյմէ ալ շատ անգամ յաղթուելով հազիւ վերջը փիղերովը յաղթեց, և Գաղատիան անոնց ձեռքէն ազատելուն համար Սփէշայտինքն Փրկիչ ըսուեցաւ : Քսան տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ, ու տէրութիւնը իր Անտիոքոս որդւոյն թողուց (260) :

1 ԱՆՏԻՈՒՔՈՍ ԹԷՆՈՍ (260-247) : — Անտիոքոս Միլետացիքը իրենց Տիմարքոս բռնաւորին ձեռքէն ազատելով Թէոս այտինքն Աստուած ըսուեցաւ, բայց շատ խեղճ թագաւորութիւն ունեցաւ : Եգիպտացւոց վրայ սլատերազմի գնացած ատենը Պարթեւները գլուխ քաշեցին՝ իրենց թագաւոր գնելով Արշակը. անոնց քովի ազգերն ալ նոյն ատեն ապստամբեցան, անանկ որ Տիգրիսէն անդին՝ Կիկանորին տիրած բոլոր երկիրներն ալ կորսընցուց : Ան ատեն Պտղոմէոս Եգիպտրասիրին հետ հաշտութիւն ըրաւ, անոր խօսքովը ձգեց Լաւոդիկէ թագուհին ու Պտղոմէոսի Բերինիկէ աղջիկը իրեն կին առաւ (250) : Երբոր Եգիպտրասէրը մեռաւ, Անտիոքոս Բերինիկէն թողուց ու նորէն առաւ Լաւոդիկէն : Աս անգգամ կինը վախնալով որ նորէն իր պատուէն չիյնայ՝ թոյն առաւ ու մեռուց Անտիոքոսը, և Արտեմին անունով մարդ մը գանե-

1 Անտիոքոս Թէոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը : — Լաւոդիկէ թագուհին ինչ անգգամութիւններ ըրաւ :

լով որ ձայնովն ու կերպարանքովը Անտիոքոսին շատ կը նմաներ՝ ձայն հանեց թէ հիւանդ է Անտիոքոս . Արտեմոն իշխանները անկողնին քովը կանչեց, ու ձեացուց թէ մեռնելէն առաջ Լաւոս դիկէին Սելէւկոս Կալլինիկոս որդին իրեն յաջորդ կը դնէ : Աս խաբէութեամբ դո՛ւ չեղած՝ Բերինիկէն ալ բոլոր որդւոցը հետ սպաննել տուաւ :

1 ՍԵԼՆԻԿՈՍ ԿԱԼԼԻՆԻԿՈՍ (246-226) : — Սելէւկոս իր մօրը ամբարշտութեանցը պատիժը ինքն ալ քաշեց . բոլոր թագաւորութեանը ատեն պատերազմէ ու ապստամբութիւններէ աչք չբացաւ : Պաղոմէոս Եւերգետէս գնաց քրոջը մահուան վրէժը խնդրելու, բռնեց սպաննեց Լաւոգիկէն, անոր որդւոյն ձեռքէն ալ Ասորեստանի մեծ մասն առաւ : Սելէւկոս ոչ անոր և ոչ մէկալ թշնամեացը կարենալով դէմ դնել, հեղնորէն Կալլինիկոս այսինքն Քաջայաղթ ըսուեցաւ : Երկու որդի ունեցաւ, այսինքն Սելէւկոս և մեծն Անտիոքոս :

2 ՍԵԼՆԻԿՈՍ ԿԵՐԱՆՈՍ (225-222) : — Սելէւկոս երկու տարի միայն թագաւորեց, բայց անքիչ ատենին մէջ ալ ապստամբաց դէմ ջրցուցած քաջութեանը համար Կերանոս այսինքն Շանթ կամ Կայծակ ըսուեցաւ, և թունաւորուելով մեռաւ :

3 ՄԵԾՆ ԱՆՏԻՈՒԳՈՍ (222-186) : — Անտիոքոս

-
- 1 Սելէւկոս Կալլինիկոս ինչպէս թագաւորեց :
— Ինչո՞ւ Կալլինիկոս ըսուեցաւ :
2 Սելէւկոս Կերանոս որչափ ատեն թագաւորեց :
3 Մեծն Անտիոքոս ինչպէս սկսաւ թագաւորութիւնը :

Թագաւորելուն պէս, Պարսկաստանի ու Մարաստանի Աղեքսանդր ու Մողոն կուսակալներուն վրայ գնաց: Մողոն յաղթուելով յուսահատութենէն ինքզինքը սարաննեց. Աղեքսանդր ալ երբոր ըսեց Պարսկաստան իր եղբօրը յաղթուիլն ու մահը, բոլոր ընտանեացը հետ ինքզինքն ալ մեռուց:

1. Հերմիաս փառասէր իշխանը տեսնելով որ Անտիոքոս իր ամէն խօսքերուն մօտիկ չընէր, ուղեց սպաննել զանիկայ. շատ մարդ իմացաւ անոր խորհուրդը, բայց այնչափ վախ ձգեր էր ամենուն սիրտը որ մէկը չհամարձակեցաւ թագաւորին իմացընելու: Արջապէս Ապողոսիանէս բժիշկը սիրա ըրաւ՝ Անտիոքոսին իմացուց, ան ալ ծածուկ մարդ խրկեց ու սպաննել տուաւ նենգաւոր իշխանը, որուն մահուանը վրայ ամէնքը ուրախացան:

2. Ապստամբները հնազանդեցընելէն ետքը՝ սկսաւ Անտիոքոս քաջութեամբ դէպ 'ի արևելք քալել. և թէպէտ չկրցաւ վերջընել Պարթեւաց տէրութիւնը՝ բայց անոնց երկիրներէն շատը ետ առաւ: Անկէց անցաւ գնաց Հնդկաստան, ու հինգ տարի միակերպ յաղթութիւններ ընելէն ետև դարձաւ Անտիոք ու Մեծ ըսուեցաւ: Անկէց գնաց դէպ 'ի Պաղեստին, Եգիպտացուց ձեռքէն առաւ, ու յաղթանակով Երուսաղէմ մտաւ:

1. Հերմիաս իշխանին պստամութիւնը ինչ է:

2. Ի՞նչ աշխարհակալութիւններ ըրաւ Մեծն Անտիոքոս:

1 Երբոր իր քաջութեանը վրայ վատահայցած՝ Փոքր Ասիոյ վրայ ալ սկսաւ երթալ, Զմիւռնացիք և ուրիշ Յոյները տեսնելով որ մինակ չեն կրնար անոր գէմ կենալ, Հռովմայեցւոց գիմեցին: Անտիոքոս տեսնելով որ Մեծն Աննիբաղ ալ իրեն եկեր ապաւիներ էր, անոր մօտիկ չքրաւ՝ որ խորհուրդ կուտար իրեն Իտալիոյ մէջ Հռովմայեցւոց հետ պատերազմելու. Յունաստանի մէջ Թերմոպիլէի քով յաղթուեցաւ ու Ասիա փախաւ. հանորէն Մագնեսիա քաղաքին մօտ Ղուկիոս Սկիպիոն զօրասպետին հետ զարնուելով, յաղթուեցաւ, ու պէտք եղաւ որ բոլոր պատերազմին ծախքը վճարէ, իր Անտիոքոս որդին պատանդ սայ, և Տօրոս լեռնէն ասդին ունեցած բոլոր երկիրները Հռովմայեցւոց թողու (190):

2 Անտիոքոս իր աթոռը գառնալով՝ չէր գիտեր թէ ուսկից վճարէ այնչափ սարտքը. ուստի տասկ ժողվելու համար արեւելքի քաղաքները պտըտելու էլաւ. գիշեր մը Եղիմայիս քաղաքին մէջ Արամազդայ կռատունը մտաւ, և մէջի գանձը ուզեց կողոպտել. քաղաքացիք ան սեղանակապաութեանը վրայ կատղած՝ վրան վազեցին, ու քովին ներովը մէկտեղ սպաննեցին զինքը՝ թագաւորութեանը երեսունըկօթիներորդ տարին (186):

3 Անտիոքոսի մահուանը վրայ շատ մարդիկ շաւեցան. վասն զի թագաւորութեանը մեծ մասը

1 Հռովմայեցւոցմէ Ինչպէս յաղթուեցաւ:

2 Ինչպէս մեռաւ Մեծն Անտիոքոս:

3 Ինչքնաւորութիւն ունէր Անտիոքոս:

առառածեւնու թեամբը զարգարեր էր : Հրովարտակով մը իշխանութիւն տուեր էր հպատակացը որ եթէ օրինաց դէմ բան մը իրենց հրատայէ՝ ազատ ըլլան չհնազանդելու . բայց ետքերը ինքզինքը փառասիրութեան ու հեշտասիրութեւն սալով փառքով սկսած թագաւորութիւնը ամօթով լմննցուց :

1 ՍԵԼԵՒԿՈՍ ՓԻԼՈՊԱՏՈՐ (186-174) : — Սելեւկոս որ զհայրը շատ սիրելուն համար փեշոտոր ըսուեցաւ՝ այսինքն հօրամայն կամ հայրատէր, հօրը սպարտքը վճարել ուղղելով հեղիոգորոս իշխանը իրկեց որ Երուսաղէմայ տաճարին գանձերը կողտէ . հեղիոգորոս երբոր դարձաւ Ասորիք, Սելեւկոսը թունաւորեց ու ինքը տեղն անցաւ (174) :

2 ԱՆՏՈՒՐՈՍ ԵՊԻՓԱՆ (174-164) : — Սելեւկոսին եղբայրը Անտիոգոս եկաւ շուտ մը հեղիոգորոսը վաճնտէց, ու Եպիփան այսինքն Երևելի ըսուեցաւ . բայց աւելի իրաւամբ զինքը հպատակները Եպիփան էանչեցին որ Յիմար ըսել է : Վասն զի թագաւորութեանը պատիւը մտցած՝ շատ անգամ պալատէն կ'ելլէր՝ Անտիոք քաղաքին փողոցները կը ստըտէր, ու ամէն արուեստաւորի հետ կը խօսակցէր՝ պարծենալով թէ ինքը անոնց արուեստէն կը հասկընայ : Երբոր կ'իմանար թէ տեղ մը կ'երուխտւմ կայ, մէջերնին կ'երթար՝ առանց ամբնալու կը խմէր ու խաղ կը կանչէր : Հատ անգամ ալ գլուխը վարդերով պսակած ու

1 Մեծին Անտիոքոսի ո՞վ յաջորդեց :

2 Անտիոքոս Եպիփանի ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

Թագաւորական ծիրանւոյն սակը քարեր պահած՝ փողոցներու մէջ կը պտրտէր, ու մեկուն մեկալին կը ձգէր: Երբեմն ալ պատուհանէն վար ստակ կը նետէր, ու անցաւորաց իրարու ձեռքէն յափշտակելը տեսնելով կը զուարճանար:

1 Բայց այսչափ անկարգութեանց հետ փառասիրութիւնն ալ ձեռքէ չէր թողուր: Շատ զօրքով դնաց Եգիպտոսի վրայ ու շատ գաւառներու տիրեց. քիչ մնաց որ Ալեքսանդրիան ալ պիտի առնէր՝ թէ որ Հռովմայեցիք մէջ չմանային: Եգիպտոս գեսպան խրկուած Հռովմայեցւոց գլուխն էր Պոպիղիոս՝ Անտիոքոսին հին բարեկամը. Թագաւորը զինքը տեսնելուն պէս՝ ուզեց բարեկամաբար ձեռքը բռնել. ձեռքը չտուաւ Պոպիղիոս, հանեց ծերակուտին հրովարտակը ու սկսաւ կարդալ. մէջը գրուած էր որ Անտիոքոս հաշտութիւն ընէ ու Եգիպտոսէն քաշուի: Երբ որ Անտիոքոս քիչ մը ժամանակ ուզեց մտածելու, Պոպիղիոս ձեռքի գաւազանովը անոր չորս կողմը կը որ դիծ մը քաշեց, ու Որոշ պատասխան մը չտուած՝ չկարենաս, ըսաւ, ասկէ դուրս ելլել: Անտիոքոս մեկէն հնազանդեցաւ, ու վատ շողոքորթութեամբ մըն ալ ելաւ ըսաւ թէ Հռովմայեցւոց հնազանդիւր փառաւոր յաղթութիւններէս վեր կը սեպեմ:

2 Անկէց ետքը Հրէից վրայ Թափեց Անտիոքոս սրտին բարկութիւնը. մտաւ Երուսաղէմ, Ողիմ.

1 Եգիպտոսի վրայ ի՞նչ արշաւանք ըրաւ:

2 Ի՞նչպէս մեռաւ Անտիոքոս Եպիփան:

պէսն Արամազդայ զոհ մատուցանելով՝ տաճարը պղծեց, սրբազան անօթները կողոպտեց, ու քառասուն հազար հոգի ջարդեց կ'ըսեն: Բայց ինքն ալ Պարսկաստանի մէջ յաղթուեցաւ, հօրը պէս Եղիմայիսի մեհեանները ուզեց կողոպտել ու բնակչաց ձեռքէն ինչուան Բաբելոն փախաւ: Հոն՝ Հրէաստանի մէջ իր զօրավարացը յաղթուիլը լսելով կատղեցաւ, կառքը մտաւ որ երթայ անձամբ Երուսաղէմը պատժէ: Բայց իր ամբարըշտութեանցը պատիժը վրան հասաւ. կառքէն վար ընկաւ, բոլոր սակորները ջարդուբուրդ եղան. մարմինը որդնոտեցաւ, սկսաւ փափիլ, կտոր կտոր վար իյնալ, և անանկ գէշ կը հօտեր՝ որ զօրքը չէին կրնար գիմանալ: Ասանկ սոսկալի տանջանքներով հոգին փչեց Անտիոքոս, խոստովանելով որ արդարութեան վեճիմնդիրն Աստուած էր զինքը ան խեղճութեան հասցընողը (164):

1 Ասոնցմէ զատ ուրիշ տասը տասուերկու հասալ թագաւորներ կան, որոնց վրայ ամենեկին գիտնալու բան մը չըլլալով՝ աւելորդ կը համարինք հոս գնելը. անոնց մէջ աւելի անուն մը ունեցողները ասոնք են.

2 ԱՅՏԻՈՒԲՈՍ ՍԻԴԻՏԷՍ (139-125): — Անտիոքոս՝ որ շատ որսորդութիւն սիրեւուն համար Սիւրիէ կամ Սիւրիէ-օրի այսինքն Որսորդ ըսուէր էր՝ շոգոքորթ մարդիկը մահուչափ կ'ատէր, ու առանց

1 Անտիոքոս Եպիփանէն կտքը ո՞վ եղաւ անուանի թագաւոր:

2 Անտիոքոս Սիդիտեսի վրայ ի՞նչ կը պատմուի:

ամենևին նեղանալու՝ ամեն տեսակ դառն ճշմարտութիւններու մտիկ կ'ընէր : Օր մը որսի գնացած ատենը ճամբան կը կորսընցընէ ու գեղացիի մը ատն կ'երթայ , գիշերը հոն կ'անցընէ : Այլ և այլ խօսակցութենէ ետքը կը հարցընէ գեղացւոյն թէ Գոհ էս թագաւորին կառավարութեանը վրայ . — Մեր թագաւորը , շատ աղէկ է , կ'ըսէ գեղացին , բայց իր գէշ իշխանները զինքը կը խաբեն : Երկրորդ օրը կանուխ թագաւորին թիկնապահները կուգան զինքը կը գանեն . խեղճ գեղացին կը շփոթի , կը սկսի զուրցած խօսքին համար դողալ . բայց թագաւորը իրեն սիրտ կուտայ , մանաւանդ թէ շնորհակալ ալ կ'ըլլայ իրեն՝ ըսելով . Գուն ինձի անանկ ճշմարտութիւն մը յայանեցիր՝ որ ոչ երբէք սրալատիս մէջ լսեր էի :

1 ԱՆՏՈՒԹՈՍ ԳՐԻՊՈՍ (125-96) : — Անտիօքոս Գրիպոս այսինքն Մեծաքիթ , Ասորոց վերջին թագաւորը կը սեպուի : Առջի բերան ասոր մայրը Կղէնոպատրան կը կառավարէր ատրութիւնը . բայց երբոր Գրիպոս ինքիր գլխուն իշխել սկսաւ , Կղէնոպատրա՝ որ առաջուց իր երկու էրիկը և մէկ զուակը սպաններ էր՝ զինքն ալ մեռցընել ուզեց : Օր մը երբոր Գրիպոս յոգնած ծարուած ատն եկաւ , Կղէնոպատրա թունաւոր խմելք մը հրամարուց անոր . Գրիպոս կասկածելով՝ քաղաքավարութիւն ձեւացուց , և ուզեց որ նախ ինքը խմէ . երբոր անիկայ յանձն չառաւ , ան ատենը Գրի-

1 Անտիօքոս Գրիպոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը :

սոս յայանի ըսաւ . Աս կասկածը վրայեզ վեր-
ջնելու համար պէտք է որ խմես : Նեղը մտաւ
կղէտպատրա , խմեց ու մէկէն մեռաւ :

1 Գրիստոսին մեռնելէն ետքն ալ (96) անգագար
կախ էր նոր Թագաւորի ընտրութեան համար ,
ինչուան որ Ասորիք ձանձրացած՝ անձնատուր
էղան մեր Թագաւորին Միջին Տիգրանայ (84) :
Բայց քսան տարի հաղիւ անցեր էր վրան , եկաւ
Պոմպէոս՝ Ասորւոց երկրին փրկեց , ու Հռովմայե-
ցոց դաւառ մը ըրաւ : Ասորւոց Թագաւորու-
թիւնը երկու հարիւր քառասունըկօթը տարի
քշեց (64) :

1 Ասորւոց Թագաւորութիւնը ինչպէս վերջա-
ցաւ :

Յ ԼՆ Կ

ԱՆԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ 1

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՓ 6

ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն Հ Ր Է Ի Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Ստեղծումն աշխարհի . — Զրհեղեղ . —
Բարեկանի աշտարակը . — Աբրահամ . —
Յահոր . — Յովսէփ Եգիպտոս կը ծախուի .
— Մովսէս . — Իսրայէլացւոց Եգիպտոսէն
ելլելը . — Յեսու . — Իսրայէլացիք Աւե-
տեաց երկրին կը տիրեն . — Դատաւորք . —
Սամուէլ 7

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Սաւուղ թագաւոր . — Դաւիթ . — Սողո-
մոն . — Իսրայէլի թագաւորութիւնը . —
Յուդայի թագաւորութիւնը . — Բարեկանի
գերութիւնը . — Դանիէլ . — Կիւրոս ու

Տաճարին Էրկրորդ շինութիւնը . — Քահա-
նայասկեայ իշխանութիւնը 18

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Շմաւոն քահանայապետ , և Պաղտմէոս թա-
գաւորը . — Հրեայք Եգիպտացւոցմէ Ասո-
րուոց թագաւորներուն կողմը կ'անցնին . —
Ոնիա քահանայապետը և Հեղիոզորոս . —
Անտիոքոսի անգթութիւնները . — Մակա-
բայեցիք . — Քաղաքական պատերազմ . —
Պոմպէոս Երուսաղէմը կ'առնէ . — Հերով-
դէս Հրէից թագաւորը . — Քրիստոսի ծնուն-
դը . — Հերովդէսի մահը . — Արքեղայոս
ազգասպետ . — Փիլիպպոս և Հերովդէս չոր-
րորդապետք . — Պիղատոս թագաւոր Հրէա-
տանի . — Քրիստոսի մահը . — Հրէից ա-
պրատամբութիւնը . — Երուսաղէմի պաշա-
րումն ու առնուիլը . — Հրէից ցրուիլը 32

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա Ս Ո Ր Ե Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Ասուր . — Նինուէ . — Բէլ . — Նինոս . —
Նինուաս . — Շամիրամ . — Բեղղբոս . —
Ասովսա . — Բաղոտուէս . — Սարգանա-
պաղ . — Փուա . — Թագղաթիտաղասար . —
Սաղմանասար . — Սենեքերիմ . — Ասոր-
դան . — Սաւոզդքին կամ Նաբուքոզոնոսոր
Ա . — Սարակոս կամ Սարգանապաղ 43

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Բ Ա Բ Ե Լ Ա Յ Ի Ո Յ

Ներքովթ . — Բեզեսիս . — Նարոնասար .
 — Նարուպաղսար . — Նարուքոզանոսոր .
 — Իմարովգաբ . — Նեզղասարոս . — Լա-
 բեսորաբոս . — Լարինիս կամ Բազտասար .
 — Բաբեչոն . — Պարխայները . — Կամուր-
 ջը . — Բեչայ մեհեանը . — Կախաղանասոր
 բուրաստանը . — Բաբեչոնի բերդը 55

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Յ Ի Ո Յ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Եզիպոս . — Գլխաւոր բաժանմունքը . —
 Առաջին թագաւորը . — Օտար թագաւոր-
 ներ . — Բուսիրիս . — Ոսիմանգ . — Ու-
 կոր . — Մերիս . — Ամենովիս . — Սե-
 սոսար . — Իր գաստիարակութիւնը . — Իր
 առջի աշխարհակալութիւնները . — Արշա-
 ւանքին պատրաստութիւնները . — Տերու-
 թեանը ընդարձակութիւր . — Շինեւտուած
 տեղերը . — Զրանքները . — Մեծ պարիս-
 պը . — Սեսոսարի մահը 65

Գ Լ ՈՒ Խ Բ .

Փերոն . — Ամենովիս Բ Կարմիր ծովը կը
 խզուի . — Պրոսեւս . — Հասմիսիսիս . —

Քէոպս . — Մեծ բուրգը . — Քեփրէն . —
 Միկէրին . — Բոկբովիս . — Անիսիս . —
 Արշաւանք Եթովպացւոց . — Սաբակ Եթով-
 պացին . — Սեթոն . — Անիշխանութիւն .
 — Երկոտասան թագաւորք . — Բաւիղ . —
 Փսամեախբոս . — Նէքաւով . — Փսամութէս . 78

ԳԼՈՒԽ Գ .

Վափրէս . — Ամասիս . — Փսամենէս . —
 Կամբիւս Եգիպտոսի կը տիրէ . — Դարեհ .
 — Քսերքսէս . — Ինարոս . — Ամիրտէոս .
 — Պարսիկք Եգիպտոսէն կը քշուին . —
 Պաւսիրիս . — Փսամեախբոս Բ . — Նեկտա-
 ներոս Ա . — Տաքոս . — Նեկտաներոս Բ .
 Արտաշէս . — Մեծն Աղէքսանդր . — Պաղո-
 մէոս Սոտեր . — Փարոս . — Գրատուն . —
 Պաղոմէոս Փիլադելփոս . — Պաղոմէոս Եւեր-
 գետէս . — Իր յաջորդները . — Կղէոպա-
 արա . — Եգիպտոս Հռովմայեցւոց տերու-
 թեան մէկ գաւառը կ'ըլլայ 90

ԳԼՈՒԽ Դ .

Եգիպտացւոց կրօնքը . — Ոսիրիս . — Ապիս-
 եղը . — Չոհերը . — Քուրմերու կրօնքը .
 — Հոգեփոխութիւն . — Քուրմք . — Թա-
 գաւորք . — Չինուորք . — Հովիւք . — Ա-
 բուկասաւորք . — Երկրագործք 105

ԳԼՈՒԽ Ե .

Դատաստան . — Օրէնք . — Դասախարա-
 կութիւն . — Գիր . — Ատոկղաբաշխու-
 թիւն . — Երկրաչափութիւն . — Բժշկու-

Թիւն . — Յուզարկաւորութիւն . — Զմըռ-
սումն . — Դատաստան մեռելոց . — Թա-
ղումն 115

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԱՅ ԵՒ ՊԱՐՍԻՑ

Մարաց սկիզբը . — Վարբակէս . — Դիովկ .
— Եկքատան . — Փրաւորա . — Կիւքսար .
— Աժգահակ . — Կիւրոս 126

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Ր Ս Ի Ց

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Կամբիւս . — Եգիպտոսի կը փրէ . — Ան-
գթութիւնները . — Պրէքտասակ . — Կրե-
սոս . — Կամբիւսի մահը . — Շմերգ մոզ .
— Ոտան . — Կոստրած մոզուց 144

Գ Լ ՈՒ Խ Բ .

Դարեհ Վշտասպեայ կը Թագաւորէ . —
Ապտամբութիւն Բաբելոնացւոց . — Զուպի-
րոս . — Արշաւանք Սկիւթացւոց վրայ . —
Աշխարհակալութիւն Հնդկաստանի . — Ա-
պտամբութիւն Յոնիացւոց . — Կործա-
նումն Միլետոնի . — Մարգոնիոսի առաջ-
նորդութեամբը Յունաստանի վրայ եղած ար-
շաւանքը . — Երկրորդ արշաւանք Յունաս-

տանի . — Պարսիկէ կը յաղթուին . — Աստատմութիւն Եգիպտացոց . — Քսերքսէս Դարեհի կը յաջորդէ . — Դարեհի մահը . 156

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Քսերքսէսի Եգիպտոսը նուաձելը . — Յունաստանի արշաւանքը . — Մահը . — Արտաշէս Երկայնաձեռն . — Քսերքսէս Բ . — Սոգդիանոս . — Ովքոս կամ Դարեհ Նոթոս . — Արտաշէս Մեծմն . — Աստատմութիւն և մահ Կրտսերոյն Կիւրոսի . — Դաշնագրութիւն Անտաղկիդայ . — Ովքոս . — Անգթութիւններն ու աշխարհակալութիւնները . — Բագու ներքինին . — Արշէղ . — Դարեհ Կողոման . — Աղէքսանդրէն յաղթուիլը . — Մահը 170

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Արևապաշտութիւն . — Կրակապաշտութիւն . — Որմիզդ, Արհմն . — Մողգ . — Թագաւոր . — Թագաժառանգ արքայորդի . — Դատարարակութիւն . — Սովորութիւնք . — Մասեան գունդ 193

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Պ Ա Ր Թ Ե Ի Ա Յ

Արշակ Ա Պարթեւ . — Արշակ Բ . — Արշական . — Արշէղ . — Արշաւիր . — Տարգաս . — Արտաշէս, Կարէն, Սուրէն, Կոշմ . — Պահլաւք . — Շէննակ և Արդոն . —

Հրահատ . — Խոււտարդ . — Դարեհ Վոզր-
գէս . — Մանէճ զօրավար . — Սմբատ Բա-
գրատունի . — Պերոզ Ա Վոզրգէս . — Ար-
տաւան . — Արտաշէր Սասանեան 199

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Կ ԱՐՔԵ ԴՈՆ ԱՅԻՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Դիգէ . — Բիրսա . — Կարբեդոն . — Կար-
բեդոնացւոց կառավարութեան կերպը . —
Վաճառականութիւն . — Ծովային զօրու-
թիւն . — Առաջին դաշնագրութիւն Հռով-
մայեցւոց հետ . — Դաշնագրութիւն Քսերք-
սեսի հետ . — Կոտորած Կարբեդոնացւոց
ի Սիկիլիա . — Յաղթութիւն Անիբալայ ի
Սիկիլիա . — Իմիլիոնի և Դիոնեսիոսի դաշ-
նագրութիւնը 218

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ադաթսիզ . — Ամիլիար Սիրակուսա գերի-
կըբանուի . — Դաւաճանութիւն Բոմիլիա-
րայ . — Յաղթութիւնը Կարբեդոնացւոց
յԱփրիկէ . — Դաշնագրութիւն Հռովմայե-
ցւոց և Կարբեդոնացւոց . — Պատերազմ
Մամերտացւոց . — Կարբեդոնացիք ծովու-
վրայ կը յաղթուին . — Յաղթութիւնը Հաե-
գուլոսի . — Կարբեդոնացիք յաղթուած
Հռովմայեցւոց հետ հաշտութիւն կ'ընեն .
— Ապստամբութիւն վարձկան զօրաց յԱ-
փրիկէ և ի Սարգինիա 239

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Ամիլկար Բարկաս . — Աննիրազայ մանկու-
թիւնը . — Ատարուբազ . — Սագունասոնի
սաշարումը . — Աննիրազայ Իսաղիա անցնի-
լը . — Պատերազմ Ջամայ . — Աննիրազայ
սքսորն ու մահը . — Կարբեգոնացիք Մաս-
սինիսաայէն կը յաղթուին . — Կարբեգոնի
կործանումը 239

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Յ Ո Ւ Ն Ա Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Յունաց ծագումը . — Առջի կրօնքը . — Ա-
րամազգ . — Եգիպտէս . — Ինսքոս . — Փո-
րոնէոս . — Պեղասգոս . — Ուզիգէս . —
Կեկրոս . — Դեւկալիսն . — Ամփիկաիսն .
— Հելլեն . — Եւոպոս . — Դոպոս . —
Յոնի . — Աքէոս . — Կազմոս . — Դանա-
ւոս . — Պերսէոս . — Պեղոս . — Արգո-
նաւորդք . — Հերակղէս . — Թեսէոս . . . 247

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Հերակղէանք . — Թերէի սատերազմը . —
Տրոյիոյ սատերազմը . — Հերակղէանք Պե-
ղոսոնէս կը դառնան . — Կոզլոս . — Ար-
խանք . — Գաղթականք Յունաց յԱսիա . —
Հոմերոս . — Եսիոզոս . — Լիկուրդոս . . . 261

ԳԼՈՒԽ Գ .

Ողիմպիական խաղեր . -- Առաջին Ողիմպիադ . -- Առաջին պատերազմ Մեասենիոյ . -- Արխատոզեմ . -- Երկրորդ պատերազմ Մեասենիոյ . -- Արխատոմեն . -- Տիրակոս բանաստեղծը . -- Առումն Իրայ . -- Մեասենիացւոց ցրուիլը 284

ԳԼՈՒԽ Դ .

Աթէնք . -- Գրական . -- Եպիմենիդէս . -- Սողոն . -- Պիսիսարաս . -- Իսպարքոս և Իսպիհաս . -- Արմոզիոս և Արխատոզիանոն . -- Կղիսթենէս . -- Խեցեկոյա վճիռ 298

ԳԼՈՒԽ Ե .

Աստատմբուծիւն Յանիացւոց ընդդէմ Պարսից . -- Սարգիկէի հրկիզութիւնը . -- Նուաճումն Յանիոյ . -- Արշաւանք Մարգոնիոսի . -- Դարեհի դեսպանները . -- Դաս և Արասափեան . -- Պատերազմ Մարաթոնի . -- Միլաիադէս 313

ԳԼՈՒԽ Զ .

Արխաիդէս և Թեմիստոկղէս . -- Արխաիդէսի սքոսրը . -- Քսեքքսեսի արշաւանքը Յունաստան . -- Լեւոնիդաս . -- Արտեմիսիոնի պատերազմը . -- Թեմիստոկղի խորհուրդը . -- Սաղամինայի պատերազմը . -- Պղատեայի պատերազմը . -- Միկաղէայ պատերազմը 323

Գ Լ Ո Ւ Խ Է .

Աթենքի նորէն շինուիլը . — Պաւսանիասի մահը . — Աքսոր թեմիստոկղի . — Ազքասու թիւն Արիստիդեսայ . — Կիմոն . — Պերիկղէս . — Փիդիաս . — Անաքսագոր . — Ասպասիա . — Պեղոպոնեասկան պատերազմը . — Աթենքի ժանապարհ . — Իպպոկրատ . — Մահ Պերիկղէսայ 337

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը .

Պոտիդէայի առումը . — Կղէոն . — Կիկիաս . — Յիսուսն տարուան զինադադարումը . — Աղկիրիադ . — Արշաւանք Սիկիլիոյ . — Եդոս գեաինն պատերազմը . — Աթենքի առումը . — Վախճան Պեղոպոնեասկան մարտին . 352

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ .

Երեսուն բանասորք . — Մահ Աղկիրիադէսայ . — Թրասիբուղ . — Աթենքի ազատութիւնը . — Սոկրատ . — Նահանջ բիրուն . — Աղեսիդայոս Սպարտացւոյ թագաւորը . — Կոնոն Աթենքի պարիսպները կը շինէ . — Դաշնագրութիւն Անտաղկիդայ . — Պեղոպիդաս 367

Գ Լ Ո Ւ Խ Ճ .

Եպամինոնդ և Պեղոպիդաս . — Լեւկարայի պատերազմը . — Պեղոպիդասի մահը . — Մանտինեայի պատերազմը . — Եպամինոնդայ մահը . — Ընկերական պատերազմը . —

Թագաւորութիւն Մակեդոնիայ . — Փիլիպպոս . — Դեմոսթենէս 377

ԳԼՈՒԽ ԺԱ .

Փիլիպպոսի աշխարհակալութիւնները . — Աղէքսանդրի ծնունդը . — Մեհենական պատերազմը . — Մեթոն . — Ողինթոս . — Ամիսիկոնի ասեանը . — Դեմոսթենէս և Փոկլիոն . — Աղէքսանդրի առջի քաջութիւնը . — Քերոլէայի պատերազմը . — Դեմոսթենէսի պատիւը . — Եսքինէս . — Փիլիպպոսի մահը 389

ԳԼՈՒԽ ԺԲ .

Աղէքսանդր . — Աշխարհակալութիւնները . — Թեբէի կործանումը . — Աթէնք . — Ասիոյ արշաւանքը . — Լամպսակոն , Տրոյա . — Գրանիկոնի պատերազմը . — Գորդիոնի ճանդոյցը . — Աղէքսանդրի ճիւանդանալը . — Իսսոսի պատերազմը . — Արդողոնիմոս . 403

ԳԼՈՒԽ ԺԳ .

Տիւրոսի առումը . — Աղէքսանդրի Երուսաղէմ երթալը . — Գազա . — Եգիպտոսի փրկելը . — Արբէղայի պատերազմը . — Աղէքսանդր Բաբելոնի ու Պերսեսպոլիսի կը փրկէ . — Գարե ճի փախուստն ու մահը . — Աղէքսանդրի անդթութիւններ . — Կղիսոսի մահը . — Կալլիսթենէսի մահը . — Աղէքսանդր ճնդկաստանի կը փրկէ . — Տաքսիլոս . — Պոլլոս . — Աղէքսանդր ճնդկաստանէն կը դառնայ . — Արբաղ . — Աղէքսանդրի Բա

բերնն գառնալը . — Աղէքսանդրի մահը . . . 416

ԳԼՈՒԽ ԺԴ .

Աղէքսանդրի յուղարկաւորութիւնը . —
Չօրազարնէրը . — Եւմենէս . — Յունաց
սոք ելլելը . — Լամիական սրատերազմը .
— Դեմոսթենէսի մահը . — Մակեդոնիոյ
Թագաւորները . — Փոկիոնի մահը . — Դե-
մետր փաղերացի 430

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Եւմենէսի մահը . — Ողմնպիտայի սպանու-
թիւնը . — Կասանդր . — Անտիգոնոս . —
Պաղոմէոս և Սելէւկոս . — Դեմետր Պաշա-
րիչ . — Աղէքսանդրի աւերութեան հինգ թա-
գաւորութիւն բաժնուիլը . — Հռոգոսի
պաշարումը . — Պրոտոզէնէս . — Դեմե-
տրի յաղթուիլը . — Աղէքսանդրի աւերու-
թեան վերջի բաժանմունքը 438

ԳԼՈՒԽ ԺԶ .

Կասանդրի սրգիբը . — Դեմետրի մահը . —
Պիււոս . — Գաղղիացւոց Յունաստան ար-
շաւելը . — Կղէսնիմոս Սպարտայի Թագա-
ւորը . — Պիււոսի մահը . — Անտիգոնոս . 446

ԳԼՈՒԽ ԺԷ .

Աքայեցւոց գաշնակցութիւնը . — Արա-
տոս . — Անտիգոնոս Դոսան . — Սպարտա ,
Ագիս և Լեւոնիդաս . — Կղէտմեն . — Մե-
գաղուսոյն քաղաքին կործանումը . —

Կղէ ոմենի մահը . — Անտիգոնոս Սպարտայի
կը արեւ 453

ԳԼՈՒԽ ԺԸ .

Պատերազմ երկուց դաշնակցութեանց . —
— Ետողացիք . — Լիւրիկէի Տեւոս թա-
գուհին . — Փիլիպպոսի Հռովմայեցւոց հետ
պատերազմը . — Շանագլուխք ըսուած տե-
ղին պատերազմը . — Փլամինիոս Յունաց
ազատութիւն կը խոստանայ . — Նարխս
բանաւորը . — Փիլոպեմեն . — Փիլիպպոս
իր Գեմետր որդին սպաննել կուտայ . — Պեր-
սէոս . — Պիւզնայի քով կը յաղթուի ու կը
բռնուի . — Հռովմայեցւոց Յունաստանի
արեւը 463

ԳԼՈՒԽ ԺԹ .

Գեղարուեստք . — Երաժշտութիւն . —
Ճարտարապետութիւն . — Քանդակագոր-
ծութիւն . — Նկարչութիւն . — Բանա-
սանդութիւն . — Պատմութիւն . — Ճար-
տասանութիւն . — Խմաստասիրութիւն . —
Գիտութիւնք 474

ԳԼՈՒԽ Ի .

Խորհրդատիք . — Զոհք . — Պատգամք .
— Քաղաքացիք . — Գերիք . — Դաստիա-
րակութիւն մանկանց . — Հանդիսաւոր խա-
ղեր 481

Թ ԱԳ ԱՒ ՈՐ ՈՒ Թ Ի ԻՆ

Ա Ս Ո Ր Ի Ո Յ

Սեչեւկոս նիկանոր . — Անտիոքոս Սոսեր .
 — Անտիոքոս Թէոս . — Սեչեւկոս Կալէ-
 նիկոս . — Սեչեւկոս Կերաւնոս . — Անտի-
 օքոս Մեծն . — Սեչեւկոս Փիլոսպատր . —
 Անտիոքոս Եպիփան . — Անտիոքոս Սիդի-
 աէս . — Անտիոքոս Գրիպոս 487

